

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KUR'AN-I KERİM OKUMA VE KIRAAT İLMİ BİLİM DALI

Doktora Tezi

KIRAAT İLMİNDE MED (KIRAAT-I
AŞERE'NİN ORTAK MESELELERİ
BAĞLAMINDA)

Muhammed Pilgir

2502150278

Tez Danışmanı

PROF. DR. ABDULLAH EMİN ÇİMEN

İSTANBUL-2022

ÖZ

**KIRAAT İLMİNDE MED (KIRAAT-I AŞERE’NİN ORTAK
MESELELERİ BAĞLAMINDA)**

Muhammed PİLGİR

Med konusunun birçok bahsinde farklı görüşlerin bulunması, kıraat literatüründe konuyla ilgili uygulamaların üzerinde önemle durulmasına sebep olmuştur. Kıraat tedrisat ve telifatındaki mezkûr meseleyle alakalı en temel ayrışma ziyade med miktarlarındaki farklı kıstaslar ve bunun neticesinde ortaya çıkan ekollerdir. Bununla birlikte ziyade med bahsindeki hemen her farklılık, asl-ârız meselesine itimat ekseninde cereyan etmektedir. Kıraat tedrisatının ‘aşru’s-suğrâ programını da ihtiva eden ‘aşru’l-kübrâ programına kaynaklık eden eserler araştırmanın temel kaynakları olarak kullanılmış, araştırma boyunca özellikle ilk dönem eserlerine sıklıkla müracaat edilmiştir. Çalışmada, med bahsinde edâ ehlinin tamamını ilgilendiren ve dirayet kaynaklı olarak ortaya çıkan ihtilafların sebep olduğu problemler ele alınmış ve bu ihtilafların arka planı araştırılmıştır. Yine konuyla alakalı problemlere payanda olan görüşler kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiş ve mevzubahis konuyla ilgili Türkiye’deki farklı uygulamalara mesnetleriyle birlikte yer verilmiştir. Sonuç olarak med konusuna dair kıraat literatüründeki ihtilafların dirâyet ekseninde cereyan ettiği ve Türkiye’deki uygulamaların bir kısmının ise kıraat literatürüne muhalif bilgiler içerdiği belirlenmiştir. Nitekim ülkemizde Cumhuriyet sonrasında tecvid eseri kaleme alan müelliflerin tilâvet temposunun med miktarlarını etkilediği yönündeki yorumları ve söz konusu kişilerin ekollere ait miktarları gelişigüzel kullandıkları tespit edilmiş, bu nedenle mevcut durumun med miktarlarında uyumsuzluklara sebep olduğu görülmüştür. Aynı eserlerde dikkat çeken bir diğer husus ise birden fazla med mertebesi takdir edilen med çeşitlerinde medlerin kuvvet sıralaması dikkate alınmadan mutlak olarak her bir mertebenin kullanılabilirliğine hükmedilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kıraat, Med, İşbâ‘, Temkîn, Akve’s-sebebeyn

ABSTRACT

**AI-MADD (LENGTHENING) IN THE SCIENCE OF
QIRÂ'AT (IN THE CONTEXT OF COMMON ISSUES OF THE
TEN QIRÂ'ÂTES/RECITATIONS)**

Muhammed PİLGİR

The fact that there are different opinions on many subjects of the Madd issue has led to an emphasis on the practices related to the subject in the qira'ah literature. The most basic distinction related to the aforementioned issue in the teaching and writing of qirâ'âh is the different criteria in the amount of far' madds and the schools that emerged as a result of this. However, almost every difference in the subject of mad takes place on the axis of trust to the subject of asl-far'. The works that were the source of the 'ashru'l-kubrâ program, which also includes the 'ashru's-sugrâ program of the qirâ'âh education, were used as the main sources of the research, during the research, especially the works of the previous periods were frequently referenced. In the study, the problems caused by the ijtiâh-based conflicts concerning the whole of the qurrâ in the subject of madd were discussed and the background of these conflicts was investigated. Again, the opinions that are evidence of the problems related to the subject have been comprehensively evaluated and different practices in Turkey related to the subject in question are included with their arguments. As a result, it has been determined that the conflicts in the qira'ah literature related to the subject of madd occurs on the axis of ijtiâh and some of the practices in Turkey contain information contrary to the qira'ah literature. As a matter of fact, the comments of the authors who wrote the tajweed work after the republic in our country, that the recitation tempo affected the madd amounts, were determined and it was determined that the authors in question used the amounts of the schools haphazardly, for this reason, it has been seen that the current situation causes inconsistencies in the amount of madd. Another point that draws attention in the same works is that in the types of madds in which more than one madd level is appreciated, it is decided that each grade can be used absolutely without considering the power order of the madds. It has been observed that there are serious difficulties in some of the texts related to

the stages of madd muttasil and madd munfasil, and it has been observed that this problem has forced even authors such as Ibn al-Jazari and Yusufefendizâde.

Keywords: Qirâ'ah, Madd, Ishbaa', Temkîn, Akwa's-sebebeyn

ÖNSÖZ

Med bahsi kıraat ilmiyle alakadar olanları meşgul eden bir konu ve farklı görüşlerin cazibe alanıdır. Buna sebep olan durum med bahsinin en temelde dirâyet ekseninde gerçekleşmesidir. Bu durum med konusundaki teorinin ve kullanımların farklılaşmasına neden olduğu gibi ictihad ekseninde gerçekleşen mezkûr konudaki ihtilafların varlığı konunun hâlen canlılığını korumasına sebep olmuştur. Fakat Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî (ö. 833/1429) sonrasında medde dair bazı hususlarda onun kanaatlerine itibar edilmiş ve ilgili konuların teorisine dair ahkâmı istikrar vuku bulmuştur.

Med konusu, kıraat ilmiyle alakalı sair konulara nazaran oldukça farklı görüş ihtiva etmektedir. Kıraat-ı aşerenin ortak meseleleri hususunda da durum böyledir. Mezkûr meselelere dair farklı görüşler üzerindeki tartışmaların günümüzde de etkisini devam ettirdiği, aynı zamanda medle ilgili bazı konulardaki ihtilaflı kullanımların yanlış anlaşılmalara sebebiyet verdiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda kıraat literatürünün ilgili konularda tazammun ettiği ihtilafların arka planı, kıraat ilminin özellikle köşe taşı eserlerindeki görüşlere müracaat edilerek ortaya konmuş, yer yer konuya dair görüşler arasında mukayese yapılmış ve tercihlerde bulunulmuştur. Bununla birlikte ülkemizde modern dönem ve yakın dönemde kaleme alınan eserlerdeki bilgiler erken dönem kıraat literatürüne arz edilmesi suretiyle kritik edilmiştir. Kıraat-ı aşerenin medle ilgili ortak meselelerinin bir arada incelenmiş olması, medle alakalı iki önemli kavram olan işbâ' ve temkînin kıraat literatüründeki karşılıklarının detaylı olarak ele alınması çalışmayı öne çıkaran hususlardandır. Bunun yanında Türkçe'yle kaleme alınan tecvid eserlerindeki medde dair bilgilerin kıraat literatürüne muvafık olup olmadığının araştırılıp mütalaa edilmesi araştırmanın özgün yönlerinden biridir.

Bu çalışmada, med miktarlarının tespitinde kullanılan farklı kriterlerin eserlerdeki kullanımı ve sebep olduğu olumsuz durumlar; kıraat-ı aşerenin ortak meseleleri bağlamında ferî medlerin miktarları ve mertebeleri, med sebeplerinin ve ferî medlerin kuvvet sıralamasındaki farklı görüşlerin delillerinin ortaya konması ve bunların tartışılması amaçlanmıştır. Özellikle ülkemizde kaleme alınan tecvid eserlerindeki bilgilerden kıraat literatüründeki malumatla örtüşmeyen bilgilerle

metodolojik hatalara sebep olan hususlar irdelenmiş ve bunların argümanlarıyla birlikte sunulması amaçlanmıştır. Dolayısıyla çalışmamız, med meselesine dair bütün meseleleri ele almak ve bunlara cevap aramak gibi bir iddia taşımamaktadır. Nitekim bu çalışmayla med tartışmalarına katkı sunulması ve daha sonra medle ilgili yapılacak tartışmalara alan açılması hedeflenmiştir. Ayrıca çalışmada ele alınan hususlar kıraat-ı aşerenin tamamını ilgilendiren konularla sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte araştırma, genele ait konuları içermekle beraber tarikler bağlamında değerlendirilecek konuları da ihtiva etmektedir. Bunlar ise sadece Verş'in Ezrak tarihiyle alakalı birkaç örnekle sınırlandırılmıştır.

Konuyla alakalı her bir bahis içinde dahi çok sayıda ihtilaf olması, ayrıca ihtilafların dirâyet temelli olması, kıraat literatürünün büyük bir kısmının medle ilgili az çok bilgiler ihtiva etmesi çalışmanın şekillendirilmesi noktasında karşılaşılan zorluklardandır. Özellikle *Neşr*'in kaynaklarının bazısında medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın mertebelerine ait ibarelerin işkâl içermesi ve İbnü'l-Cezerî'nin bu konuda aktardığı malumatın yer yer kendi bütünlüğü içerisinde tenakuzlar içermesi, tutarsız olması ve kaynaklardan aktarılan bilgilerle örtüşmemesi; ülkemizde kaleme alınan eserlerdeki metodolojik hatalar sebebiyle kıraat literatürüne aykırı malumatın ortaya çıkmış olması çalışmayı güçleştirmiştir.

Çalışmanın her bir kelimesini büyük bir titizlikle tek tek okuyup değerlendiren değerli danışman hocam Prof. Dr. Abdullah Emin ÇİMEN'e içtenlikle teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın konusunu seçmemde yol gösterici olan ve beni teşvik eden, tezin tamamını okuyup yapıcı eleştirilerde bulunan Prof. Dr. Atilla Akdemir Bey'e, tezi okuyup yol gösterici fikirler sunan Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR, Doç. Dr. Muhammed Selman ÇALIŞKAN, Doç. Dr. Cemal Abdullah AYDIN, Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut, Prof. Dr. Halil İbrahim KAÇAR ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi Eren PİLGİR Bey'ler ile görüş ve önerilerinden istifade ettiğim Dr. Osman BOSTAN ve Dr. Ömer Türkmen Bey'lere teşekkürü borç bilir ve şükranlarımı sunarım. Ortaya çıkan bu çalışmanın kıraat camiasında istifade edilecek bir çalışma olmasını ve böylelikle alana katkı sağlamasını temenni ederim.

Muhammed PİLGİR

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1
1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	17
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE LİTERATÜR TARTIŞMASI	18

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLİM VE KIRAAT İLMİ AÇISINDAN MED

1.1. MED İLE İLGİLİ KAVRAMLAR	28
1.1.1. MED KAVRAMI	28
1.1.1.1. Lügavî Olarak Med	28
1.1.1.2. Istılahî Olarak Med	31
1.1.2. KASR KAVRAMI	33
1.1.2.1. Lügavî Olarak Kasr	33
1.1.2.2. Istılahî Olarak Kasr	35
1.1.3. LİN KAVRAMI	35
1.1.3.1. Lügavî Olarak Lîn	35
1.1.3.2. Istılahî Olarak Lîn	36
1.1.4. MED HARFLERİNE AİT HUSUSİYETLER	37
1.1.4.1. Med Harflerinin Mahreç Bölgesi	38
1.1.4.2. Elifin Hemze İle Ayniyeti Meselesi	43
1.1.4.3. Med Harfi Olan Elifin Başka Bir Harfe İhtiyaç Duyması	44
1.1.4.4. Kitâbette Elif ve Hemze	45
1.1.4.5. Med Harfleri Arasında Kuvvet Sıralaması	46

1.1.5.	MED HARFLERİ VE HAREKELER ARASINDAKİ İLİŞKİ.....	47
1.1.5.1.	Harekelerin Med Harflerinden Zuhur Ettiği Görüşü.....	48
1.1.5.2.	Med Harflerinin Harekelerden Zuhur Ettiği Görüşü.....	50
2.1.	MEDDİN GEREKLİLİĞİ VE ANLAMLILIĞI	52
2.1.1.	MEDDİN GEREKLİLİĞİ.....	52
2.1.2.	MEDDİN ANLAMLILIĞI	53
2.1.2.1.	Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin Aslına Uygun Olarak Sıla İle Okunması.....	53
2.1.2.1.1.	Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin İstisnasız Olarak Sıla İle Okunduğu Kıraatler	54
2.1.2.1.2.	Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin Diğer Kıraatler Tarafından İstisnai Olarak Sıla İle Okunduğu Durum	56
2.1.2.2.	Hâu'l-Kinâyenin Sıla İle Okunması	56
2.1.2.2.1.	İbn Kesîr Kıraatinde Hâu'l-Kinâyelerin Sıla İle Okunması	57
2.1.2.2.2.	'Âsım Kıraatinin Hafs Rivayetinde Hâu'l-Kinâyenin İstisnai Olarak Sıla İle Okunması ..	57
2.1.2.2.2.1.	Hâu'l-Kinâyeden Önceki Kelimenin Manasının Tekit Edilmesi ve Günahkârların Durumuna İşaret Edilmesi	58
2.1.2.2.2.2.	Telaffuz Kolaylığının Sağlanması.....	60
2.1.2.2.2.3.	Harf İlhakına Engel Olmak	61
2.1.2.3.	Medlerin Kur'ân Kelimelerine Ait Manalara Etki Ettiği İddiaları ve Bunların Değerlendirilmesi.....	62
2.1.2.4.	Med Harflerinin Hazif ve İsbâtı.....	68
2.1.2.4.1.	Med Harflerinin Hazfedilmesi.....	69
2.1.2.4.2.	Fâsılaya Riayet Neticesinde Med Harflerinin İsbât Edilmesi	69

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNDE MEDLE ALAKALI TEMEL BİLGİLER

2.1.	MED HARFLERİ VE BUNLARLA ORTAYA ÇIKAN ASLÎ MED	75
2.1.1.	ASLÎ MED.....	77
2.1.1.1.	Tarifi ve İsimlendirilmesi.....	77
2.1.1.2.	Hükmü ve Med Miktarı.....	78
2.1.1.3.	Medd-i Tabîiye Mülhak Med Çeşitleri.....	80
2.1.1.3.1.	Medd-i Ivaz.....	80
2.1.1.3.1.1.	Tarifi ve İsimlendirilmesi	80
2.1.1.3.1.2.	Medd-i Ivazla Alakalı Hususiyetler.....	81

2.1.1.3.2.Meddü's-Sileti's-Suğra	82
2.1.1.3.2.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	82
2.1.1.3.2.2.Med Miktarı	83
2.1.1.3.2.3. Meddü's-Sileti's-Suğra ile Alakalı Hususiyetler	84
2.1.1.3.3.Medd-i Temkîn	86
2.1.2. FERÎ MED SEBEPLERİ VE ÇEŞİTLERİ.....	88
2.1.2.1.Ferî Med Sebepleri.....	88
2.1.2.1.1.Lafzî Sebepler	89
2.1.2.1.1.1.Hemze	90
2.1.2.1.1.2.Sükûn.....	95
2.1.2.1.2.Manevi Sebep	97
2.1.2.1.Ferî Med Çeşitleri.....	98
2.1.2.1.1.Medd-i Muttasıl.....	98
2.1.2.1.1.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	98
2.1.2.1.1.2.Hükmü ve Med Miktarı	100
2.1.2.1.1.3.Medd-i Muttasıla Ait Hususiyetler	104
2.1.2.1.2.Medd-i Munfasıl	104
2.1.2.1.2.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	104
2.1.2.1.2.2.Hükmü ve Med Miktarı	106
2.1.2.1.2.3.Medd-i Munfasıla Ait Hususiyetler.....	107
2.1.2.1.4.Medd-i Bedel	109
2.1.2.1.4.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	109
2.1.2.1.4.2.Hükmü ve Med Miktarı	110
2.1.2.1.4.3.Medd-i Bedele Ait Hususiyetler.....	111
2.1.2.1.5.Medd-i Lâzım	112
2.1.2.1.5.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	113
2.1.2.1.5.2.Hükmü ve Med Miktarı	116
2.1.2.1.5.3.Formları.....	117
2.1.2.1.5.3.1.Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkale	117
2.1.2.1.5.3.2.Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe.....	118
2.1.2.1.5.3.3.Medd-i Lâzım Harfi Müsakkal.....	118
2.1.2.1.5.3.4.Medd-i Lâzım Harfi Muhaffef.....	119
2.1.2.1.5.4.Medd-i Lâzıma Ait Hususiyetler.....	119
2.1.2.1.6.Medd-i Ârız	120
2.1.2.1.6.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	120
2.1.2.1.6.2.Hükmü ve Med Miktarı	120
2.1.2.1.6.3.Medd-i Ârıza Ait Hususiyetler.....	123
2.1.2.1.7.Medd-i Lîn	124
2.1.2.1.7.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi	124

2.1.2.1.7.2.Hükmü ve Med Miktarı	124
2.1.2.1.7.3.Medd-i Lîne Ait Hususiyetler	125
2.2. MED SEBEPLERİNİN VE FERÎ MEDLERİN KUVVET SIRALAMASI.....	126
2.2.1.MED SEBEPLERİNİN KUVVET SIRALAMASI	127
2.2.1.1.Hemzenin En Kuvvetli Med Sebebi Olduğu Fikri	127
2.2.1.2.Muttasıl Hemze ve Aslî Sükûnun En Kuvvetli Med Sebebi Oldukları Fikri	129
2.2.1.3.Aslî Sükûnun En Kuvvetli Med Sebebi Olduğu Fikri	130
2.2.2.FERÎ MEDLERİN KUVVET SIRALAMASI	131
2.3. MED TERMİNOLOJİSİNDE YAYGIN OLARAK KULLANILAN KAVRAMLAR	134
2.3.1. TEMKİN KAVRAMI VE TÜREVLERİ.....	135
2.3.1.1.Klasik Dönem Kıraat Eserlerinde Temkîn Kavramına Yüklenilen Anlamlar.....	137
2.3.1.1.1.İbn Mücâhid, İbn Şüreyh, İbn Ğalbûn ve Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin Temkîn Kavramına Yükledikleri Anlam	137
2.3.1.1.2.Mekkî b. Ebî Tâlib'in Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	139
2.3.1.1.3.Dânî ve İbnü'l-Fehhâm'ın Temkîn Kavramına Yükledikleri Anlam	142
2.3.1.1.4.Serakustî'nin Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	145
2.3.1.1.5.Ebû Ma'ser et-Taberî, Hüzefî, İbn Ca'fer es-Seîdî ve Ebû'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin Temkîn Kavramına Yükledikleri Anlam.....	145
2.3.1.1.6.Kalânîsî'nin Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	148
2.3.1.1.7.İbnü'l-Bâziş'in Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	148
2.3.1.1.8.Sehâvî'nin Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	149
2.3.1.1.9.İbnü'l-Cezerî'nin Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	150
2.3.1.1.10.Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî'nin Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam	152
2.3.1.2.Modern Dönem Kıraat ve Tecvid Eserlerinde Temkîn Kavramına Yüklenilen Anlamlar	152
2.3.1.2.1.Med Harflerini İdğâmı Andıracak Bir Telaffuzdan Korumak İçin Yapılan Meddin Temkîn Olarak Adlandırılması	153
2.3.1.2.2.Şeddeli Yâ Harfinden Sonra Med Harfi Olan "Yâ"nın Bulunması	154
2.3.1.2.3.Medd-i Muttasıl İçin Kullanılması	155
2.3.1.2.4.Ferî Medler İçin Kullanılması	155
2.3.2. İŞBÂ' KAVRAMI.....	156
2.3.2.1.İşbâ' Kavramının Harekeli Harfin Hakkının Verilmesi Manasında Kullanılması	157
2.3.2.2.İşbâ' Kavramının Aslî Med İçin Kullanılması	158
2.3.2.3.İşbâ' Kavramının Kasr Mertebesi Üzerindeki Mertebeler İçin Kullanılması	160
2.3.2.4.İşbâ' Kavramının Tûl Mertebesini Karşılacak Şekilde Kullanılması	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MED MERTEBELERİNE AİT METİNLERİN İNCELENMESİ

3.1. BİRİNCİ MERTEBE (KASR MERTEBESİ)	168
3.1.1. NÂFİ' KIRAATİ	169
3.1.1.1. <i>Kâlûn Rivayeti</i>	170
3.1.1.1.1. Kâlûn'un Takyit Edilmeksizin Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi	170
3.1.1.1.2. Kâlûn'un Hulvânî Tarikiyle Takyit Edilerek Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi	173
3.1.1.2. <i>Verş'in Asbahânî Tarikinin Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi</i>	177
3.1.2. İBN KEŞİR VE EBÜ CA'FER KIRAATLERİ	180
3.1.3. EBÜ 'AMR KIRAATİ	180
3.1.3.1. <i>Takyit Edilmeksizin Ebû 'Amr'ın Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi</i>	181
3.1.3.2. <i>Ebû 'Amr'ın Kasr Ehli Olduğu Bilgisinin Sûsî Rivayetiyle Sınırlandırılması</i>	182
3.1.3.3. <i>Ebû 'Amr'ın Kasr Ehli Olduğu Bilgisinin Dûrî Rivayetiyle Sınırlandırılması</i>	183
3.1.4. İBN 'ÂMİR KIRAATİ	185
3.1.5. 'ÂSİM KIRAATİ	187
3.1.6. YA'KÛB KIRAATİ	188
3.2. İKİNCİ MERTEBE (FUVEYKA'L-KASR MERTEBESİ)	190
3.2.1. NÂFİ' KIRAATİ	190
3.2.2. İBN KEŞİR KIRAATİ	197
3.2.3. EBÜ 'AMR KIRAATİ	198
3.2.3.1. <i>Dûrî Rivayeti</i>	201
3.2.3.2. <i>Sûsî Rivayeti</i>	204
3.2.4. İBN 'ÂMİR KIRAATİ	205
3.2.4.1. <i>Hişâm Rivayeti</i>	205
3.2.4.2. <i>Hişâm Rivayetinin Hulvânî Tariki</i>	206
3.2.5. 'ÂSİM KIRAATİ	207
3.2.6. KİSÂİ KIRAATİ	207
3.2.7. EBÜ CA'FER KIRAATİ	208
3.2.8. YA'KÛB KIRAATİ	209
3.2.9. HALEF KIRAATİ	210
3.3. ÜÇÜNCÜ MERTEBE (TAVASSUT MERTEBESİ)	210
3.3.1. NÂFİ' KIRAATİ	211

3.3.2.	İBN KEŞİR KIRAATİ.....	215
3.3.3.	EBÛ ‘AMR KIRAATİ.....	217
3.3.4.	İBN ‘ÂMİR KIRAATİ.....	219
3.3.5.	‘ÂSİM KIRAATİ.....	227
3.3.6.	HAMZA KIRAATİ.....	230
3.3.7.	KİSÂÎ KIRAATİ.....	230
3.3.8.	EBÛ CA‘FER KIRAATİ.....	233
3.3.9.	YA‘KÛB KIRAATİ.....	234
3.3.10.	HALEFÜ’L-ÂŞİR KIRAATİ	235
3.4.	DÖRDÜNCÜ MERTEBE (FUVEYKA’T-TAVASSUT MERTEBESİ)	236
3.4.1.	NÂFİ‘ KIRAATİ.....	236
3.4.2.	EBÛ ‘AMR KIRAATİ.....	237
3.4.3.	İBN ‘ÂMİR KIRAATİ.....	237
3.4.4.	‘ÂSİM KIRAATİ.....	239
3.4.5.	HAMZA KIRAATİ.....	241
3.4.6.	KİSÂÎ KIRAATİ.....	242
3.5.	BEŞİNCİ MERTEBE (TÛL MERTEBESİ)	242
3.5.1.	NÂFİ‘ KIRAATİ	243
3.5.2.	İBN ‘ÂMİR KIRAATİ.....	244
3.5.3.	‘ÂSİM KIRAATİ.....	245
3.5.4.	HAMZA KIRAATİ.....	246
3.5.5.	KİSÂÎ KIRAATİ.....	247
3.6.	ALTINCI MERTEBE.....	248
3.6.1.	NÂFİ‘ KIRAATİ	248
3.6.2.	‘ÂSİM KIRAATİ.....	249
3.6.3.	HAMZA KIRAATİ.....	249
3.6.4.	KİSÂÎ KIRAATİ.....	250
3.7.	YEDİNCİ MERTEBE	252

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNDE MEDLE ALAKALI PROBLEMATİK MESELELER

4.1.	TEORİK MESELELER.....	271

4.1.1.	MED MİKTARLARININ TESPİTİNDE KULLANILAN ÖLÇÜ BİRİMLERİ VE BUNLARA DAİR FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	271
4.1.1.1.	<i>Med Miktarlarında Belirleyici Olanın Müşâfehe Olduğu Görüşü</i>	272
4.1.1.2.	<i>Med Miktarlarında Ölçüt Olan Elif Hakkında Farklı Yaklaşımlar</i>	275
4.1.1.2.1.	Bir Elifin Bir Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım	278
4.1.1.2.2.	Bir Elifin İki Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım	283
4.1.1.2.3.	Ziyade Med Miktarlarının Çeyrek Elif İlaveleriyle Değiştiği Kabul Edilen Yaklaşım ...	288
4.1.2.	FERÎ MEDLERLE ALAKALI MESELELER	292
4.1.2.1.	<i>Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıla Alakalı Meseleler</i>	292
4.1.2.1.1.	Medd-i Muttasıl İçin Bütün Kiraatlara İşbâ' Mertebesinin İsnad Edilmesi.....	293
4.1.2.1.2.	Mütetarrif Hemzeyle Gerçekleşen Medd-i Muttasıl ve Kuvveti Hakkında Serdedilen Görüşler	297
4.1.2.1.3.	Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılın Farklı Miktarlarla Okunabilmesi Meselesi ...	298
4.1.2.1.3.1.	Tilâvet Mertebelerinin Med Miktarlarına Etki Ettiği Düşüncesinin Mutlak Olarak İfade Edilmesi	301
4.1.2.1.3.2.	Aynı Kiraatin Farklı Tariklerine Veya Başka Kiraatlara Mensup Tariklere Ait Med Miktarlarının Kullanılıp Kullanılamaması Hususu.....	304
4.1.2.1.4.	Hafs Rivayetinde Medd-i Munfasılın Farklı Mertebelerle Okunması Hâlinde Terettüp Eden Vecihler	310
4.1.2.1.4.1.	Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılda Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs Rivayeti İçin Terettüp Eden Vecihler	312
4.1.2.1.4.2.	Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılda Fuveyka't-Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs Rivayeti İçin Terettüp Eden Vecihler.....	314
4.1.2.1.4.3.	Medd-i Munfasılda Kasr Mertebesi ve Medd-i Muttasılda Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs İçin Terettüp Eden Vecihler	317
4.1.2.1.5.	Kiraat Mesleklerinde Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl İçin Takdir Edilen Med Miktarları	320
4.1.3.	<i>Medd-i Lâzımla Alakalı Meseleler</i>	322
4.1.3.1.	Medd-i Lâzımın Kendi İçinde Kuvvet Sıralaması	323
4.1.3.1.1.	İdğâmla Gerçekleşen Medd-i Lâzımın İdğâmla Gerçekleşmeyen Medd-i Lâzımdan Kuvvetli Olduğu Görüşü	323
4.1.3.1.2.	Medd-i Lâzımın İzhâr'la Gerçekleşen Çeşidinin Medd-i Lâzımın En Kuvvetli Olduğu Görüşü	325
4.1.3.1.3.	Medd-i Lâzımın Tesviyeyle İcra Edilmesi Gerektiği Görüşü	326
4.1.3.2.	Medd-i Lâzımın Meddi İçin Kullanılan İstilahlar	327
4.1.3.2.1.	İşbâ'	327
4.1.3.2.2.	Tavassut	329
4.1.3.2.3.	Meddin Temkîn Edilmesi	330
4.1.3.2.4.	Medd-i muttasılın Altında Bir Med Mertebesi	330

4.1.3.3. Medd-i Lâzım İçin Zikredilen Med Miktarları ve Muhtemel Sebepleri	333
4.1.3.4. Aslî Sükûnün Vasl Hâlinde İstisnai Olarak Harekeye Dönüşmesi	341
4.1.4. Medd-i Ârızâ İsnad Edilen Med Mertebeleri	345
4.1.4.1. İşbâ' Mertebesi	346
4.1.4.2. Tavassut Mertebesi	347
4.1.4.3. Kasr Mertebesi	348
4.1.5. Medd-i Lîn İle Alakalı Meseleler	352
4.1.5.1. Ârızî Sükûnla Gerçekleşen Medd-i Lîne İsnad Edilen Med Mertebeleri	352
4.1.5.2. Aslî Sükûn ve Hemze Sebebiyle Gerçekleşen Medd-i Lîn	354
4.1.5.2.1. Hemze Sebebiyle Gerçekleşen Medd-i Lîn ve Onun Verşe Ait Ezrak Tarikindeki Tatbiki	355
4.1.5.2.2. Hurûf-ı Mukattaada Aslî Sükûnla Gerçekleşen Medd-i Lîn	358
4.1.6. Medd-i Bedel İle Alakalı Meseleler	366
4.1.6.1. Medd-i Bedel İçin Takdir Edilen Med Mertebeleri	366
4.1.6.1.1. Kasr Mertebesi	367
4.1.6.1.2. Tavassut Mertebesi	370
4.1.6.1.3. Tûl Mertebesi	371
4.1.6.2. Muğayyer ve Muhakkak Hemzeyle Gerçekleşen Medd-i Bedel Örnekleri İçin Hükmedilen Farklı Med Mertebeleri	373
4.2. MEDLERİN KUVVET SIRALAMASININ KUR'ÂN TİLÂVETİNDE UYGULANMA BOYUTLARI	375
4.2.1. AKVE'S-SEBEBEYN KURALI VE BU KURALIN UYGULANMA ALANLARI	376
4.2.1.1. Ezrak Tariki Dışındaki Kıraat Ricali İçin Uygulanan Akve's-Sebebeyn Teorisi	376
4.2.1.1.1. Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	377
4.2.1.1.2. Tek Med Harfiyle Medd-i Muttasıl ve Medd-i Ârızın Şartlarının Gerçekleşmesi	377
4.2.1.1.3. Tek Med Harfiyle Medd-i Muttasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	379
4.2.1.1.4. Tek Med Harfiyle Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	380
4.2.1.1.5. Tek Med Harfiyle Medd-i Munfasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi ...	380
4.2.1.1.6. Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Ârızın Şartlarının Gerçekleşmesi	381
4.2.1.2. Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Uygulanan Akve's-Sebebeyn Teorisi	383
4.2.1.2.1. Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	383
4.2.1.2.2. Aynı Med Harfiyle Medd-i Muttasıl Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	384
4.2.1.2.3. Tek Med Harfiyle Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi	385
4.2.1.2.4. Tek Med Harfiyle Medd-i Munfasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi ...	386
4.2.1.2.5. Medd-i Lîn ve Hemzeli Medd-i Lînin Tek Kelimede Meydana Gelmesi	387
4.2.2. AYNİ MAKTADA BİRDEN FAZLA MEDDİN BULUNMASI HÂLİNDE MEDLERİN KUVVET SIRALAMALARININ UYGULANMASI	389

4.2.2.1.Medd-i Lîn ve Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar.....	390
4.2.2.2.Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Medd-i Bedel Medd-i Lîn ve Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar.....	392
4.2.2.3.Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Medd-i Bedelle Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar.....	394
SONUÇ VE ÖNERİLER	396
KAYNAKÇA	408

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	:	İbn
bkz.	:	Bakınız
bs.	:	Baskı
c.	:	Cilt
h.	:	Hicrî
haz.	:	Hazırlayan
hz.	:	Hazreti
krş.	:	Karşılaştırınız
nr.	:	Numara
nşr.	:	Neşreden
ö.	:	Ölüm tarihi
s.	:	Sayfa
s.a.v.	:	Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	:	Tahkik eden
tsh.	:	Tashih eden
t.y.	:	Tarih yok
trc.	:	Tercüme eden
v.d.	:	Ve diğerleri
vr.	:	Varak
y.y.	:	Yayın yeri yok/yayımcı yok
yay. haz.	:	Yayınahazırlayan

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Med bahsi, kıraat ilminin en önemli konularından biridir. Öyle ki meddin alt başlıklarında bulunan birçok ihtilaflı, müşkil ve problematik konu, müelliflerin ve kıraat ilmiyle iştigal edenlerin bu konuya yoğunlaşmalarını sağlamaktadır. Kıraatlerin çok sayıda tarik ihtiva etmesi, bununla birlikte kıraat ricalinin medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl kaidelerine ait miktarlarda ayrışması ve tariklerin bazılarına özgü med çeşitlerinin olması bu bahsi literatürde dikkat çekici hâle getirmektedir. Bu nedenle eserlerinde med bahsine ciddi oranda yer ayıran müellifler olduğu gibi¹ cüzi de olsa med bahsini müstakil olarak ele alanlar da olmuştur.² Meddin müstakil olarak ele alındığı eserler bazen med mertebelerini,³ bazen med çeşitlerini⁴ bazen de medde dair muhtelif meseleleri⁵ içermektedir.

¹ Bkz. Ebû ‘Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dânî, **Câmi‘u’l-beyân fi’l-kırââtî’s-seb‘i’l-meşhûra**, thk. Abdülmüheymin Abdüsselâm et-Tahhân v.d., Şarika, Birleşik Arap Emirlikleri, Câmiatü’ş-Şârîka, 2007, C:II, s. 479-506; Ebû’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf İbnü’l-Cezerî, **Neşru’l-kırââtî’l-‘aşr**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, İstanbul: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, Lübnan: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 2018/h. 1439, C:II, s. 996-1153; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **Letâifü’l-işârât li-fünûni’l-kırâât**, thk. Merkez ed-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, Medine, Mücemme‘u’l-Melik Fehd li Tıbbâtî’l-Mushafî’s-Şerîf, h. 1434, C:III, s. 986-1036; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **el-Müstetâb fi’t-tecvîd:Hidâyetü’l-kurrâ**, thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2008/1429, s. 180-198.

² Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn İbn Mihrân el-Asbahânî en-Nîsâbü’rî, **Risâletü’l-meddât**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, İstanbul: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, Lübnan: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 2018/h. 1439; Ebû’l-Hasen Alî b. Ca’fer b. Muhammed er-Râzî es-Seidî, **Kitâbü’n fihi mekâdiru’l-meddât: bi’htilâfi’l-kırââtî ve hudûdi’n-nutki bihâ**, thk. Halef Hüseyn Sâlih el-Cübûrî, İstanbul: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, Lübnan: Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 2018/h. 1439; Abdullâh b. Muhammed b. Yûsuf b. Abdillâh Yûsufefendizâde, **Risâletü’l-meddât**, thk. İbrâhîm Muhammed el-Cürmî, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1420.

³ Yûsufefendizâde, **Risâletü’l-meddât**, s. 40-69.

⁴ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 24-37.

⁵ Seidî, **Kitâbü’n fihi mekâdiru’l-meddât**, s. 17-46.

İlmi dayanaklardan yoksun bir şekilde ziyade med lerin farklı miktarlarda icra edilmesinin anlama etkisinin üzerinde durulduğu çalışmalar söz konusudur.⁶ Sarfi kaidelerde etkin olmaları sebebiyle med harflerinin manaya etkisi vakıa olmakla birlikte ziyade medlerin manaya etkisine dair iddialara ihtiyatla yaklaşılması gerekmektedir. Çünkü istisnaları dışarıda tutulacak olursa tecvid kaideleri ve özelde med çeşitleri statik bir yapıdadır. Dolayısıyla anlam temelli olarak yapılmayan bir şeyin anlama etkisinden bahsetmek tutarsız olmaktadır. Fakat Furkân sûresi 69. âyetinde bulunan فيه kelimesindeki hâu'l-kinâye'nin (هاء الكناية) Hafs rivayetinde istisnai olarak sıla ile okunması, “meddin anlama etkisi” bağlamında değerlendirilebilir. Ne var ki bu örnekte sıla kaidesinin icra edilmesinin sebebine dair farklı görüşler vardır.⁷ Haddizatında bu konuda ortaya konan görüşler, dirâyet kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü kural dışı bir uygulama mevzubahis ve bunun arkasındaki hikmetin ne olduğuna dair kafa yormak gerekmektedir ki konu hakkında söylenenleri bu babdan görmek gerekir. Ayrıca yedi elif diye bilinen ve vasl hâllerinde düşen, vakf hâllerinde ise isbât edilen elifler ve hazfedilen med harfleri manadan ziyade seslendirmede ahengi sağlamak içindir.⁸

Kıraat disiplininde med miktarı gibi bir realite bulunmasına rağmen bunun asli bir unsur olduğu söylenemez. Mekî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045), kıraat ilminde

⁶ Necati Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur’ân ve Kıraat”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Kur’ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, s. 300-305; Necdet Çağır, **Kur’ân’ın belâgat ve fonetik yapısı**, Ankara, İlahiyât, 2005, s. 352-353; Mustafa Kaya, **Arap Dili Fonetigi: Ses-Anlam İlgisi**, Erzurum, Eser Matbaası, 2011, s. 88.

⁷ Şihâbüddîn Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbnü’n-Nâzım, **Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, 2005/h. 1426, s. 77; Ebû’l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî en-Nüveyrî, **Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fi’l-kırâati’l-‘aşr**, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa’d Baslûm, Beyrut, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2003/h. 1424, C:I, s. 360-361; Ebû’l-Kâsım Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü’l-meânî min Hırzî’l-emânî fi’l-kırâati’s-seb’**, thk. İbrâhîm Atve Avad, Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1982, s. 106; Şeyhizâde Muhammed Es’ad el-Hüseynî, **el-Virdü’l-müfid fi şerhi’t-tecvîd**, İstanbul, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniyye, t.y., s. 32; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kuran Dili**, Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015, C:VII, s. 307; Abdullah Benli, **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları**, y.y., t.y., s. 114.

⁸ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru’l-muhîr fi’t-tefsîr**, yay. haz. Sıtkî Muhammed Cemîl el-Attâr, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 2010/h. 1431-1432, C:VIII, s. 459; Ahmed Ebû Zeyd, **et-Tenâsübü’l-beyân fi’l-Kur’ân: Dirâse fi’n-nazmi’l-ma’nevî ve’s-savfî**, Rabat, Külliyyetü’l-Âdâb ve’l-‘Ulûmî’l-İnsâniyye, 1992, s. 349; Çağır, **Kur’ân’ın belâgat ve fonetik yapısı**, s. 277-288; Abdullah Emin Çimen, “Kur’ân’da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C:IX, Sayı:XXVII, 2007 (Ocak-Nisan), s. 217-218.

meleke kazanmamış kişiler için başka bir deyişle de iptidai seviyede olanlar için med sürelerinin müşahhas hâle getirilmesi amacıyla med miktarlarının elifle takdir edildiğini söylemektedir. Sonuç olarak hiçbir kurrâ ve dil bilimcinin med miktarlarını bir elif, iki elif gibi bir sınırlandırmaya gitmemiş ve med miktarlarının bu miktarlardan ne az ne de fazla olacağı gibi bir söylemde bulunmuştur. Ayrıca Mekkî, Sîbeveyhi'nin (ö. 180/796) med miktarlarıyla alakalı bilgi vermediğine ve onun bu konuda herhangi bir sınırlandırmaya gitmediğine dikkat çekerek med miktarlarının asli bir unsur olmadığını belirtmektedir. Bunlara ilaveten Mekkî, med miktarının künhüne Allah'tan başkasının vâkıf olamayacağını ve med için herhangi bir miktar takdir etmenin gaybî bir bilgi iddia etme anlamını taşıdığını, bunun da akıl ve temyiz sahibi bir insandan sâdır olamayacağını ifade etmektedir.⁹

Kıraat literatüründe aslî med hakkında herhangi bir ihtilaf bulunmazken ziyade medlerin ise neredeyse tamamı ihtilafa konu olmakta ve hatta en temelde ziyade medlerin nasıl ölçülendirileceği meselesi üzerinde dahi ittifak edilememektedir.¹⁰ Bu, aslında elifin ıstılahî kullanımıyla ilgili bir durumdur; fakat elifin kullanımıyla alakalı inceliği dikkatten kaçırınlar olmuş olacak ki sonraki dönemlerde ziyade med için elife yüklenen anlamdan sapmalar ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde ortaya çıkan azami med miktarlarındaki ihtilafların mahiyetini açıklama ihtiyacı hasıl olmuştur. Nitekim farklı ekoller sebebiyle ortaya çıkan değişik azami med miktarlarının esas itibarıyla aynı olduğu ve aslî med üzerine ilave edilen eliflerin ne manaya geldiği Hüzeli (ö. 465/1073) tarafından izah edilmektedir.¹¹

⁹ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd fi âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihi**, thk. Ahmed Hasen Ferhât, Kuveyt, Dâru'l-Erkam, 1984/h. 1404, s. 36-37.

¹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 27; Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzeli, **el-Kâmil fi'l-kırâât**, thk. Ebû İbrâhîm 'Amr b. Abdillâh, Kahire, Dâru Semâ li'l-Kitâb, 2014/h. 1435, C:II, s. 858; Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl b. Ebî'l-Abbâs el-Ca'berî, "Kenzü'l-meânî fi şerhi Hirzi'l-emânî fi'l-kırââtî's-seb' ", thk. Yûsuf Muhammed Şeffî Abdurrahîm, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1420, C:II, s. 524; Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. el-Cezerî İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime: Şerhu'l-Mukaddime**, yay. haz. Ebû 'Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb, Kahire, Müessesetü Kurtuba, 2006/1427, s. 116; Ebû'l-Hasen Nûruddîn Alî b. Sultân Muhammed Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye fi şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Usâme Atâyâ, yay. haz. Ahmed Şükrî, 2. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2012/h. 1433, s. 233, 240.

¹¹ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858.

Kıraat alanyazınında ziyade med konusu hakkında birçok ıstılah kullanılmakta ve ziyade medlerin mertebelerine dair çıkarımlarda bulunmak için bunlardan önemli argümanlar olarak yararlanıldığı görülmektedir. Fakat bu ıstılahtan yaygın olarak kullanılanlar sadece temkîn (التمكين)¹² ve işbâ‘ (الإشباع)¹³ kavramlarıdır. Ne var ki ilgili metinlerden bu iki ıstılahın manası üzerinde birlik sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Fakat işbâ‘ kavramına yüklenen anlamın ise İbnü’l-Cezerî (ö. 833/1429) ile birlikte istikrar kazandığı ve işbâ‘ teriminin tûl mertebesi için kullanılır hâle geldiği anlaşılmaktadır.¹⁴

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait med mertebeleri, hemen her kıraat eserinde uzun uzadıya ele alınan bir konudur. Eserlerin tarik açısından muhtevası, bu konuda belirleyici olmaktadır. Bundan dolayı eserler arasında bu konuda farklılıklar olabilmektedir. Yine müelliflerin ana/ara mertebe kullanımındaki tercihleri de med

¹² Örnek kullanımlar için bkz. Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mucâhid et-Temîmî, **Kitâbü’s-Seb’a fi’l-kırâât**, thk. Şevkî Dayf, 2. bs., Kahire, Dâru’l-Meârif, 1980, s. 134; Ebü’l-Hasen Tâhir b. Abdilmun‘im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî el-Mısırî, **et-Tezkira fi’l-kırââtî’s-semân**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Cidde, el-Cemâatü’l-Hayriyye li-tahfizi’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1991/h. 1412, C:I, s. 70-71; Ebû Alî el-Hasen b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Mâlikî, **er-Ravda fi’l-kırââtî’l-ihdâ aşera**, thk. Mustafa Adnan Muhammed Selmân, Medine: Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Dimaşk: Dâru’l-Ulûm ve’l-Hikem, 2004/h. 1424, C:I, s. 333; Dâni, **Câmi‘u’l-beyân**, C:II, s. 501-502, 503; Ebû ‘Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dâni, **et-Tahtid fi’l-itkânî ve’t-tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1421, s. 98; Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-Endelüsî el-İşbîlî, **el-Kâfi fi’l-kırââtî’s-seb’**, thk. Ahmed Mahmûd Abdüssemî‘ eş-Şâfiî, Beyrut, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2000/h. 1421, s. 40; Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân b. Atîk b. Halef el-Kureşî es-Sıkkî İbnü’l-Fehhâm, **Kitâbü’t-Tecrid li-buğyeti’l-mürîd fi’l-kırââtî’s-seb’**, thk. Dâri İbrâhîm ed-Dûrî, Amman, Dâru Ammâr, 2002/h. 1422, s. 137.

¹³ Örnek kullanımlar için bkz. Ebû ‘Amr Osmân b. Saîd b. Osman el-Endelüsî ed-Dâni, **et-Teysîr fi’l-kırââtî’s-seb’**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Şarika: Mektebetü’s-Sahâbe, Ayn Şems: Mektebetü’t-Tâbiîn, 2008/h. 1429, s. 148; Ebü’t-Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Serakustî, **el-İktifâ’ fi’l-kırââtî’s-seb’i’l-meşhûra**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dimaşk, Dâru Nînevâ, 2005/1426, s. 32; Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî, **el-Mûdih fi’t-tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1421, s. 132, 138; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 39; Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî b. Ahmed el-Bağdâdî Sibtu’l-Hayyât, **Kitâbü’l-Mübhic fi’l-kırââtî’s-semân ve kırâati’l-A‘meş ve’bni Muhaysîn**, thk. Hâlid Hasen Ebü’l-Cûd, Kahire: Dâru ‘İbâdî’r-Rahmân, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012/h. 1433, C:I, s. 427-430; İbnü’n-Nâzım, **el-Havâşi’l-müfhime**, s. 103-119.

¹⁴ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996-1153; İbnü’n-Nâzım, **el-Havâşi’l-müfhime**, s. 103-119; Yûsufendizâde, **Risâletü’l-meddât**, s. 35-69; Mahmûd Halîl el-Husarî, **Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, yay. haz. Muhammed Talha Bilâl Minyâr, Mekke, el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 1995/h. 1416, s. 221-222; Abdülfettâh es-Seyyid Acmi el-Mersafi, **Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî**, Medine, Dâru’l-Fecri’l-İslâmiyye, 2001, C:I, s. 281.

mertebeleri konusunda ortaya çıkan farklılıklar için ayrı bir faktördür.¹⁵ İbnü'l-Cezerî de mevzubahis konuda *Neşr* adlı eserinin kaynaklarındaki malumatı aktarıp değerlendirmektedir.¹⁶ Fakat *Neşr*'in mevcut referanslarından bir kısmına ait metinlerde ciddi manada işkâl olması,¹⁷ tarik sayısının fazla olması¹⁸ ve *Neşr*'de seçilen tariklerin *Neşr*'in referanslarındaki tarik muhtevasıyla bire bir aynı olmaması¹⁹ İbnü'l-Cezerî'nin yaptığı tahkik ameliyesini güçleştirmektedir. Nitekim onun yaptığı bu ameliyede birtakım olumsuz ve eksik durumlar da tespit edilmektedir.²⁰

Medd-i muttasılın med mertebesi için Bağdatlı kıraat müelliflerinin tek mertebe belirledikleri ve bunun da tûl/işbâ' mertebesi olduğu İbnü'l-Cezerî tarafından ifade edilmektedir.²¹ Fakat Bağdatlı müelliflerden Hüzeli dışındakilerin eserlerinde bulunan malumat, bu bilgiyi teyit etmemektedir.²² Ne var ki bu kanaate varılmasına ilgili metinlerdeki muhtasar bilgilerin ve medle alakalı ıstılahlardan

¹⁵ İlgili farklılıklar için mukayese ediniz. İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a**, s. 88-101, 134-136; Ebû Tâhir Ahmed b. Alî b. Ubeydillâh b. Ömer b. Sivâr, **el-Müstenîr fi'l-kırââtî'l-aşer**, thk. Ammâr Emîn ed-Dudû, Dubai, Dâru'l-Buhûs li'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, 2005/h. 1426, C:I, s. 201-406, 507-510; Ebü'l-İzz Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Vâsitî el-Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî fi'l-kırââtî'l-aşer**, thk. Osmân Mahmûd Gazzâl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007/h. 1428, s. 43-108, 124-125; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 43-181, 425-428.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1079.

¹⁷ Örnek metinler için bkz. Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858-860; İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrid**, s. 136-137; Ebü'l-Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî, **Ğâyetü'l-ihtisâr fi kırââtî'l-aşerati cimmeti'l-emsâr**, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal'at, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1994/h. 1414, C:I, s. 260-261.

¹⁸ Örnek kaynaklar için bkz. Hüzeli, **el-Kâmil**, C:I, s. 188-614; İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 201-406.

¹⁹ *Neşr*'in tarikleriyle *Neşr*'in kaynaklarındaki tariklerin muhtevasını krş. İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a**, s. 88-101; İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 11-61; Ebû Alî Hasen b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ahvâzî, **el-Muhtasarü'l-vecîz: el-Vecîz fi'l-kırââtî's-semân**, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Kahire, Mektebetü'l-İmâm el-Buhârî, 2013/h. 1435, s. 67-137; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 151-389; Hüzeli, **el-Kâmil**, C:I, s. 188-614; İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 201-406; Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 43-108; Ebü'l-İzz Muhammed b. Hüseyin b. Bündâr el-Vâsitî el-Kalânîsî, **Kitâbü'l-Kifâyeti'l-kübrâ fi'l-kırââtî'l-aşer**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006/1427, s. 26-66; Hemedânî, **Ğâyetü'l-ihtisâr**, C:I, s. 85-162; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-650.

²⁰ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1079.

²¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C: II, s. 1004-1005.

²² Örnek metinler için bkz. Muhammed b. Süfyân el-Kayrevânî, **el-Hâdî fi'l-kırââtî's-seb'**, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Kahire: Dâru 'İbâdirrahmân, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2011/1432, s. 111-113; Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334; Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 126; İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 509. Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 125; Kalânîsî, **Kitâbü'l-Kifâyeti'l-kübrâ**, s. 99. Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 428; Hemedânî, **Ğâyetü'l-ihtisâr**, C:I, s. 261.

yapılan çıkarımların sebep olduğu düşünülmektedir. Söz konusu eserlerin medd-i munfasıl bahislerinde olduğu gibi medd-i muttasıl bahislerinde de mertebeler verilmiş olsaydı bu şekilde bir kanaatin hasıl olmasının önü alınmış olabilirdi. Fakat diğer müelliflerden farklı olarak Hüzeli, *Kâmil* adlı eserinde medd-i muttasılın med mertebesi hakkında kıraat imamlarının tek mertebe belirlediklerini ve med miktarının da üç elif olduğunu açıkça zikretmektedir. Fakat onun konuyla alakalı olarak verdiği malumat bir bütün olarak değerlendirildiğinde vermiş olduğu üç elif bilgisi azami med mertebesi olarak anlaşılabilir.²³

Mütetarraf hemzeyle (الهمزة المتطرفة)²⁴ gerçekleşen medd-i muttasıl üzerinde vakfedildiğinde hem medd-i muttasıl hem de medd-i ârızın şartları sağlanmaktadır.²⁵ Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef İbnü'l-Bâziş (ö. 540/1145), söz konusu med çeşidinin medd-i lâzımla birlikte en kuvvetli med olduğunu söylemektedir. Fakat hemzeyle gerçekleşen meddin sükûnla gerçekleşen medde hükmen benzetilmesini gerekçe göstererek medd-i lâzımın ziyade med yapmaya daha münasip ve layık olduğunu savunmaktadır.²⁶ Bu bilgiler ışığında tariklerin medd-i muttasıl için kullanmış oldukları med mertebeleri ve miktarları önem kazanmaktadır. Nitekim mütetarraf hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vakf hâli için onun vasl hâlinde icra edilen med miktarı ve mertebesi altında olmamak üzere bütün mertebeler söz konusu edilebilmektedir.²⁷

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerin açık bir şekilde kıraat eserlerinde geçtiği, medlere ait mertebe ve miktarları ana/ara mertebe kullanımı ve tarik muhtevası gibi detayların belirlediği daha önce ifade edilmişti. Fakat medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda herhangi bir tarik için icra edilen med mertebesinin tilâvet mertebelerinde farklılık gösterdiği hususunun iddia edildiği çalışmalar da

²³ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858-860.

²⁴ Mütetarraf hemze, kelimenin sonunda bulunan hemze için kullanılan bir tabirdir.

²⁵ Abdülfettâh Abdülgani el-Kâdi, *el-Büdûru'z-zâhira fi'l-kırââtî'l-âşri'l-mütevâtira min tariki's-Şâtibiyye ve'd-Dürre: ve bihâmişihî Nefâisü'l-beyân şerhu'l-Ferâidi'l-hisân fî addi âyi'l-Kur'ân*, 3. bs., Kahire, Dâru's-Selâm, 2010/h. 1431, s. 36-38.

²⁶ Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef el-Ensârî İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ' fi'l-kırââtî's-seb'*, thk. Abdülmecîd Katâmiş, Mekke, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, h. 1403, C:I, s. 462-463.

²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1150-1151; ayrıca bkz. Kâdi, *el-Büdûru'z-zâhira*, s. 36-38.

mevcuttur.²⁸ Bu olumsuz durum nedeniyledir ki mevzubahis medlerin farklı med mertebeleriyle icra edilmesi durumunda hangi vecihlerin terettüp ettiği, kıraat eserlerinde mütalaa edilmektedir. Bu hususta özellikle Kur’ân-ı Kerîm’in kendisiyle en çok tilâvet edildiği Hafs rivayetinin *Şâtibiyye*, *Teysîr* ve *Tayyibe* tarikleri önem arz etmektedir.²⁹ Söz konusu tariklerin her birinin farklı med mertebelerini ihtiva etmesi ve usule dair farklılıklar içermesi sebebiyle Kur’an okuyucusunun ilgili vecihleri, kullandığı med mertebesiyle uyumlu olacak şekilde icra etmesini gerekli kılmaktadır.³⁰

Ferî med sebeplerinin kuvvet bakımından kategorizesi, kıraat literatüründe üzerinde önemle durulan konulardan biridir. Ancak bu noktada şâz kalsa da bazı farklı değerlendirmeler mevcuttur.³¹ Bundan kaynaklı olarak medd-i lâzım ve medd-i muttasıl arasındaki kuvvet sıralaması ve medd-i lâzımın med mertebesi, kıraat uleması arasında ihtilaf konusudur.³²

Kıraat literatüründe medd-i lâzımın kendi içinde tasnif edildiği müşahede edilmektedir.³³ Klasik kıraat eserlerinin kahir ekseriyetinde medd-i lâzımın idğâmla gerçekleşen formunun diğer formlardan daha kuvvetli olduğuna yer verilmektedir.³⁴

²⁸ Örnek metinler için bkz. Örnek için bkz. Abdurrahman Çetin, **Kur’an Okuma Esasları**, 15. bs., Bursa, Emin Yayınları, 2012, s. 206-230, 325-328; Ramazan Pakdil, **Ta’lim Tecvid ve Kıraat**, 4.bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014, s. 143-156.

²⁹ Mersafî, **Hidâyetü’l-kârî**, C:I, s. 285-302; ‘Atıyye Kâbil Nasr, **Ġâyetü’l-mürîd fî ‘ilmi’t-tecvîd**, Riyad, Mektebetü’l-Harameyn, h. 1409, s. 98-101; Mustafa Atilla Akdemir, **Tecvid-i Mâhir: Tilâvet Kuralları Uygulama Keyfiyeti ve Meseleleri- Şâtibiyye Usulü Bağlamında Âsım Kıraati-Hafs Rivayetine Göre**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2019, s. 125-127.

³⁰ Nasr, **Ġâyetü’l-mürîd**, s. 99.

³¹ Med kuvvetleri hakkında şâz olarak değerlendirilebilecek görüşler için bkz. İbn Ġalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69; Seîdî, **Kitâbün fihî mekâdiru’l-meddât**, s. 36-37; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138; Ca’berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 531.

³² İbn Ġalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69; Seîdî, **Kitâbün fihî mekâdiru’l-meddât**, s. 36-37; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138; İbnü’l-Bâziş, **Kitâbü’l-İknâ’**, C:I, s. 462-463; Ca’berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 531; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Muhammed b. Abdurrahmân el-Halîcî el-İskenderî, **Mukarribü’t-tahrîr li’n-Neşri ve’t-Tahbîr**, thk. Abdülgaaffâr b. Muhammed Faysal ed-Dürûbiyyi, Cidde, Dâru’l-Minhâc, 2011/h. 1432, s. 126-127.

³³ İbn Mîhrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 33; Seîdî, **Kitâbün fihî mekâdiru’l-meddât**, s. 36-44; İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 120-121; Sibtu’l-Hayyât, **el-Mübhih**, C:I, s. 431-432.

³⁴ İbn Mîhrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 33; Seîdî, **Kitâbün fihî mekâdiru’l-meddât**, s. 36-44; İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 120-121; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebî Tâlib, **el-Keşf an vücûhi’l-kırââtî’s-seb’i ve ilelihâ ve hucecihâ**, thk. Abdurrahîm et-Tarhûnî, Kahire, Dâru’l-Hadîs, 2007/h. 1428, C:I, s. 146-147; Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebî Tâlib, **Kitâbü’t-Tefsîr fî’l-kırââtî’s-seb’**, thk. Muhammed Gavs en-Nedvî,

Azınlık da olsa medd-i lâzımın formları arasında tesviyeyi (التسوية)³⁵ kabul edenler olmakla birlikte³⁶ medd-i lâzımın izhâr formunun diğer formlarından daha kuvvetli olduğu düşüncesinde olanların varlığından da bahsedilmektedir.³⁷ Medd-i lâzımın formları arasındaki kuvvet sıralamasını, kıraat müellifleri arasında en farklı kategorize eden müellifin ise Abdülvehhâb el-Kurtubî (ö. 461/1069) olduğu söylenebilir. Yine bu tasniflerin bir yansıması olarak medd-i lâzım için takdir edilen med miktarları ve med mertebeleri de farklılaşmaktadır.³⁸ Nitekim mezkûr med çeşidinin miktarına etki eden unsurlar; farklı med ekolleri,³⁹ medd-i lâzımın kendi içinde tasnife tabi tutulması ve buna göre kuvvet sıralaması yapılması,⁴⁰ ziyade med

2. bs., Bombay, ed-Dâru's-Selefiyye 1982/h. 1402, s. 270-271; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 506; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhih**, C:I, s. 431-432.

³⁵ Sözlükte eşitlemek ve denkleştirmek gibi manaları olan **tesviye** kelimesiyle ulemadan bazısının medd-i lâzımın formları arasında med miktarı bakımından herhangi bir farklılık görmediği anlatılmaktadır.

³⁶ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69-70; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 146-147; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 506; Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtıbî er-Ruaynî, **Metnü's-Şâtibiyye**, tsh. Muhammed Temîm ez-Zu'bî, 5. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2010/h. 1431, s. 15 (176 ve 177. beyitler); Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115. İbnü'l-Cezerî ise medd-i lâzımda cumhurun tesviyeyi kabul ettiğini aktarmaktadır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1020.

³⁷ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 499; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1019-1020.

³⁸ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138.

³⁹ Üç elif ekolünü takip eden müellifler için bkz. Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Ezherî, **el-Havâşi'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Muhammed Berekât, yay. haz. Ebü'l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî, y.y., t.y., 2002/h. 1422, s. 90-92; Mansûr b. 'Îsâ b. Gâzî el-Ensârî es-Semânûdî, **Tuhfetü't-tâlibîn fî tecvîdi kitâbi Rabbi'l-âlemîn**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2008/h. 1429, s. 39-43; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekerîyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Suneykî el-Hazrecî el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fî 'ilmi't-tecvîd: ed-Dekâiku'l-muhkeme**, thk. Ebü'l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî, 4. bs., Dimaşk, Mektebetü'l-Gazzâlî, 1992/h. 1412, s. 106-109; Muhammed b. Alî b. Yâlûşe, **el-Fevâidü'l-müfhime fî şerhi'l-Cezeriyyeti'l-Mukaddime**, haz. Abdülhakîm Abdüllatîf Abdullâh, yay. haz. Cemâl Fârûk ed-Dekkâk, Kahire, Mektebetü'l-Âdâb, t.y., s. 107-112; Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Tehzîbü'l-Kırâât**, thk. Hâlid Abdusselâm Berakât, Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2012/h. 1433, s. 146; Halîcî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 126; tespit edilebildiği kadarıyla İbnü'l-Cezerî sonrası klasik eserlerden sadece birinde beş elif ekolü takip edilmektedir. Ömer b. İbrâhîm b. Alî el-Müs'adî, **el-Fevâidu'l-müs'adiyye fî halli'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Cemâl es-Seyyid Rifâî, Mektebetü Evladi's-Şeyh li't-Türâs, Mısır 2005, s. 99-101.

⁴⁰ İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 33; Seîdî, **Kitâbü'n fihi mekâdiru'l-meddât**, s. 36-44; İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 120-121; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 146-147; Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebsıra**, s. 270-271; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 506; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhih**, C:I, s. 431-432.

miktarının aslî med miktarından mücerret olarak zikredilmesi⁴¹ ve med sebeplerinin kuvveti noktasındaki farklı görüşlerdir.⁴²

Medd-i ârız, medd-i lîn ve medd-i bedel gibi konular üzerinde birden fazla görüşün olmasına rağmen kıraat literatüründe bu görüşlerin hepsinin uygulanabilir olduğuna yer verilmektedir.⁴³ Nitekim diğer med çeşitlerinin dikkate alınması kaydıyla medd-i ârız için üç farklı görüşün (üç vechin) uygulanabileceği belirtilmektedir.⁴⁴ Bir diğer görüşe göre ise medd-i ârızda olduğu gibi medd-i lâzımda da tarikler için mertebeler belirlenmektedir. Buna göre medd-i ârız, tarikler için medd-i lâzımda belirlenen mertebede ya da altındaki mertebelerde icra edilebilir.⁴⁵ Verilen bu malumatlar sebebiyle medd-i ârızda mutlak olarak her bir vechin icra edilebiliyor olması doğru kabul edilmemektedir.⁴⁶ Yine vecihler ve onlara dayanak olan deliller itibarıyla medd-i lîn de medd-i ârız gibidir.⁴⁷ Fakat bazı müellifler tarafından medd-i lîn kaidesinin kasr vechi, medd-i ârızın kasr vechinden farklı kabul edilmektedir.⁴⁸ Zira lîn harfleri, med harflerinden yapısal olarak farklıdır. Sonuç olarak medd-i ârızın gerçekleştiği kelimenin vasl hâlinde med bulunurken medd-i lînin gerçekleştiği kelimenin vasl hâlinde ise med harfi olmayan sâkin bir harfin telaffuzu söz konusudur. Ayrıca med harflerinden önceki harflerin harekesi,

⁴¹ Ebû Muhammed Necmüddîn Abdullâh b. Abdilmü'min b. el-Vecîh el-Vâsıtî, **el-Kenz fi'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Henâ' el-Hımsî, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419, s. 81; İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 113-114; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 225.

⁴² Med sebeplerinin kuvveti noktasında farklı görüşler için bkz. İbn Galbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69; Seîdî, **Kitâbü'n fihî mekâdîru'l-meddât**, s. 36-37; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135-138; İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 462-463.

⁴³ Medd-i ârız için bkz. Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 501; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1080; medd-i lîn için bkz. Alemüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, **Fethu'l-vasîd fi şerhi'l-Kasîd**, thk. Mevlây Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2002/h. 1423, C:II, s. 283; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 124-125; medd-i bedel için bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273-278; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115-119; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1090-1106.

⁴⁴ Muhammed b. Şehhâde Ğûl, **Buğyetu 'ibâdî'r-Rahmân: li tahkîki tecvîdî'l-Kur'ân fî rivâyeti Hafs b. Süleymân min tarîki's-Şâtibiyye**, 8. bs., Dammam: Dâru İbnü'l-Kayyim, Kahire: Dâru İbnü Affân, 2002/h. 1423, s. 318-319; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 164.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1084.

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1084; Ğûl, **Buğyetu 'ibâdî'r-Rahmân**, s. 318-319.

⁴⁷ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 283; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 124-125; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1121-1122; Verş rivayetine Ezrak tariki için hemzeyle gerçekleşen medd-i lînlerin hem vasl hem de vakf hâllerinde kasr mertebesi icra edilmez. Bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 281-282; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 123-124.

⁴⁸ Ali b. Muhammed ed-Dabbâ', **el-İdâetü fî beyâni usûli'l-kırâeti**, yay. haz. Muhammed Ali Halef el-Hüseynî, Kahire, Abdülhamîd Ahmet Haneî, t.y., s. 19-21; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 351-352.

med harflerinin cinsinden olmakla birlikte lîn harflerinde ise durum bunun tersinedir. Sonuç olarak her iki meddin kasr vechi, vasl hâllerindeki telaffuzları gibidir.⁴⁹ Aslı sükûnla gerçekleşen medd-i lîn için ise medd-i ârızda olduğu gibi üç farklı görüşün sonucu olarak üç vecih mevzubahistir.⁵⁰ Fakat kıraat ilmin ‘aşru’s-suğrâ programına kaynaklık eden *Şâtıbiyye* tarikinde ise sadece tûl ve tavassut mertebeleri tercih edilmekte⁵¹ ve Türkiye’de kaleme alınan eserlerde ise bu konuda tercih edilen mertebeler için literatüre muhalif miktarlar zikredildiği görülmektedir.⁵²

Medd-i bedel konusunda Verş’in Ezrak tariki için üç vecih uygulanabilmekte ve bu durum, üç farklı görüşün tezahüründen kaynaklanmaktadır.⁵³ Bu konuda haberî ifadelerin istihbârî ifadelere dönüşecek olması ihtimali sebebiyle sadece kasr mertebesini tercih edenler olduğu gibi⁵⁴ tavassut ve tûl mertebelerinin birini⁵⁵ veya her ikisini⁵⁶ tercih edenler de bulunmaktadır. Yine haberî ve istihbârî ayrımını yapmasına rağmen kasr mertebesi dışında tercih yapanlar da görülmektedir. Buna ilaveten muhakkak ve muğayyer hemze ile gerçekleşen medd-i bedel için aslı durumu dikkate alıp tesviyeyi tercih edenler olduğu gibi ârızî duruma itibarla muğayyer bedeli muhakkak bedelden daha zayıf görenler de bulunmaktadır.⁵⁷

⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

⁵⁰ İbn Süfyan, **el-Hâdî**, s. 122; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **Şerhu'l-hidâye**, thk. Hâzim Saîd Haydar, Riyad, Mektebebetü'r-Rüşd, 1995/1416, C:I, s. 32-35; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 503-504; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 137; Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 15 (177. beyit); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 280; Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Zeyniddin Kâsım b. Muhammed b. Alî en-Neşşâr, **el-Büdüru'z-zâhire fi'l-kırââtî'l-'aşri'l-mütevâtire**, thk. Ahmed İsâ el-Ma'sarâvî, 2. bs., Dimaşk, Dâru'n-Nevâdir, 2011/h. 1432, C:II, s. 284; Abdülfettâh Abdülgani el-Kâdî, **el-Vâfi fi şerhi's-Şâtıbiyye**, 12. bs., Kahire, Dâru's-Selâm, 2017/h. 1438, s. 65-66.

⁵¹ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 15 (177. beyit).

⁵² Benli, **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları**, s. 71; İsmail Karaçam, **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri: Mufasssal Tecvid**, 9. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2002, s. 266-267; Alican Dağdeviren, **Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid**, İstanbul, Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 56; H. İbrahim Çoraklı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, İstanbul, Şadırvan, 2012, s. 36.

⁵³ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273-278; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115-119.

⁵⁴ İbn Gâlbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108-109; Ebû Alî el-Hasen b. Halef b. Abdillâh İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât bi-latîfî'l-işârât fi'l-kırââtî's-seb'**, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Cidde: Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'ân, 1988/h. 1409, s. 26.

⁵⁵ Mehdevî, **Şerhu'l-hidâye**, C:I, 30-41; Ebü'l-Hasen Alî b. Abdilganî el-Husri, **el-Kasîdetü'l-Husriyye fi kırâati'l-imâmi Nâfi'**, thk. Tevfik b. Ahmed el-Abkarî, Kahire, Mektebetü Evlâdî's-Şeyh li't-Türâs, 2002/h. 1423, s. 101.

⁵⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 35-38; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40.

⁵⁷ İlgili kavramlardan “muğayyer” kavramıyla nakl, ibdâl ve teshîl gibi kıraat kavramlarıyla gerçekleşen medd-i bedel anlatılmakta iken “muhakkak” kavramıyla bunların bulunmadığı bir medd-i bedelden bahsedilmektedir.

Buradan hareketle, menedilen ve ahzedilen vecihler tahrirat ekollerine göre değişiklik arz edebilmektedir.⁵⁸

İki med sebebinin veya daha fazla med sebebinin bir med harfîyle bulunması durumu, kıraat literatüründe “أقوى السببين يستقل” kaidesiyle⁵⁹ anlatılmaktadır. Bu kaide gereğince birden fazla med sebebiyle gerçekleşen medlerden kuvvetli olan med tercih edilir ve diğerleri ise dikkate alınmaz.⁶⁰ Bu kaidenin icra edildiği örnekler, her bir tarik için söz konusu olmakla birlikte Verş’in Ezrak tarikinde oldukça fazla bulunmaktadır.⁶¹ Yine aynı kesitte birden fazla ziyade meddin bulunması hâlinde de uygulama, medlerin kuvvet sıralaması ve kesitteki tertipleri dikkate alınarak yapılmaktadır.⁶²

Araştırmanın Problem Cümlesi ve Alt Problemler

Bu araştırmada, med bahsinde müelliflerin yaptığı ictihadlar neticesinde ortaya çıkan ihtilafların mahiyetiyle ilgili incelemelerin yapılması amaçlanmaktadır. Bu araştırmadaki mevcut problemler kıraat-ı aşereye ait ricalin tamamını ilgilendiren konulardan seçilmekte; fakat sınırlı da olsa Verş’in Ezrak tarikini ilgilendiren konulara da yer verilmektedir.

Kıraat literatüründe med konusunun dirâyet temelli bir uygulama olması neticesinde meddin alt başlıklarında ihtilafların olmadığı konu neredeyse yoktur. Dolayısıyla ortaya çıkan bu ihtilafların irdelenmesi kayda değer bir konudur.

⁵⁸ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Cüzey el-Kelbî el-Gırnâtî, **el-Muhtasaru'l-bârî fî kırâati Nâfi'**, thk. Fethî el-Ubeydî, Halep:Dâru'r-Rıfâî, Dâru'l-Kalem el-Arabî, 2004/h. 1425, s. 40-41; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1142; ayrıca bkz. Muhammed İbrâhîm Muhammed Sâlim, **Ferîdetü'd-dehr fî cem'i ve te'sîli ve tahrîri'l-kırâati'l-aşri an tarîki Tayyibeti'n-Neşr**, 3. bs., Kahire, Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 2017/1438, C:II, s. 30.

⁵⁹ “İki med sebebi bir med harfî için bulunduğu kuvvetli olan tercih edilir.” anlamında kullanılan bu kaideye daha sonra detaylı olarak temas edilecektir.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1127, 1149-1153; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, **Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırâati'l-aşr**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, 2. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî, 2013/h. 1434, s. 18; İbrâhîm Ali Şehhâte es-Semennûdî, **Câmi'u'l-hayrât fî tecvîd-i ve tahrîr-i evcûhi'l-kırâât**, “Leâliu'l-beyân fî tecvîd-i'l-Kur'ân”, yay. haz. Yâsir İbrâhîm el-Mezrûî, Kuveyt, Meşrûu Riâyeti'l-Kur'ânî'l-Kerîm fî'l-Mesâcid, 2007/h. 1428, s. 65.

⁶¹ Örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1149-1153; Sehâvî, **Fethu'l-Vasîd**, C:II, s. 283-284; Ca'berî, “Kenzü'l-meân”, C:II, s. 556-557; Eymen Rüşdî Süveyd, **Ebhâsün tecvîdiyye**, Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2006/1427, s. 15-18.

⁶² Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 302-355; Gûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 318-320; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 164.

Çalışmamızın cevap aradığı ana soruyu şu şekilde özetleyebiliriz: “Kıraat müelliflerinin ictihadlarıyla med bahsinde ortaya çıkan ihtilafların yol açtığı problemler ve bu ihtilafların arka planı nedir?” Bu ana sorunun yanı sıra aşağıdaki sorulara da araştırmada cevap aranmaktadır.

1. Ziyade meddin manaya etkisi var mıdır?
2. Hafs rivayetindeki istisnai sıra uygulamasının manaya etkisi ne düzeydedir?
3. Med terminolojisine ait temkîn ve işbâ‘ kavramlarına yüklenen anlamlarda ne gibi farklılıklar vardır ve ilgili metinlerden yapılan istinbatlarda bu farklılıklar etkisini nasıl göstermektedir?
4. Ferî medlerin kuvvet sıralamasında müellifler arasında ihtilaflar var mıdır?
5. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl bahislerinde kıraatlere nispet edilen miktar ve mertebelere ait metinlerdeki işkâller olumsuz durumlara sebep olmakta mıdır?
6. İbnü’l-Cezerî’nin medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl bahisleri için yaptığı değerlendirmeler ve alıntılarda çelişkili ve sehiv kaynaklı bilgiler var mıdır?
7. Med ekollerinin Türkiye’deki eserlere olumsuz yansımaları var mıdır?
8. Med ekolleri sebebiyle ortaya çıkan ihtilafların ziyade med ölçütü olarak kullanılan elifin kullanımıyla alakası var mıdır?
9. Türkiye’de kaleme alınan eserlerde medd-i ârız, medd-i lîn ve medd-i bedel gibi konulara bakış açısında ve bu med çeşitlerine atfedilen miktarlarda problemler var mıdır?
10. Medd-i lâzımın med miktarı ve mertebeleri hususundaki farklılıklara med ekollerinin, aslî med miktarının dışarıda bırakılmasının ve ferî medlerin kuvvet sıralaması gibi faktörlerin etkisi var mıdır?
11. Türkiye’deki tecvid eserlerinde medd-i lâzımın med miktarı ve mertebesine bakış açısında problemler var mıdır?
12. Tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etkisi var mıdır?
13. Medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunması tilâvet mertebelerine mahsus bir şey midir yoksa bu mesele tarikler bağlamında mı değerlendirilmelidir?

14. Bağdatlı müelliflere nispetle medd-i muttasılın med miktarının bütün kıraat imamları için tek vecih olduğu çıkarımında bulunulabilir mi?

Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın temel amacı, med bahsiyle alakalı dirâyet sonucu ortaya çıkan ihtilaflı meselelerde müelliflerin kullandıkları argümanların tespit ve mukayese edilmesi, ardından ise bunların değerlendirilmesidir. Amaçlanan bu meseleler kıraat-ı aşereye dair bütün ricali kapsayacak şekilde tetkik edilmektedir. Dolayısıyla kaleme alınan bu çalışma, med meselesiyle ilgili tüm meseleleri ele alıp bunlara cevap arama gibi bir iddiaya sahip değildir. Bir diğer ifadeyle zikri geçen sorular eşliğinde med tartışmalarına katkı sunulması ve böylece daha sonra medle alakalı yapılacak tartışmalara da alan açılması hedeflenmektedir.

Yukarıda zikredilen temel amaç ekseninde araştırmamızın temel hedefine ulaşılabilmesi için öncelikli amaçların icrası lazım gelmektedir. Bunlar alt amaçlar olacak şekilde şöyle sıralanabilir:

1. Med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçütlerin sebep oldukları durumların belirlenmesi.
2. Ziyade med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçütler sebebiyle ortaya çıkan farklılıkların mahiyetlerinin belirlenmesi.
3. Med terminolojisine ait kavramlardan temkîn ve işbâ‘ın müelliflerdeki karşılıklarının belirlenmesi.
4. Kıraat eserlerinde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl bahislerine ait metinlerdeki olumsuz durumların tespit edilmesi.
5. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl bahislerinde İbnü'l-Cezerî'nin yaptığı değerlendirme ve tespitlerde olumsuz durumların tespiti.
6. Ferî medlerin kuvvet sıralamasında müellifler arasında ortaya çıkan ihtilafların tespit edilmesi.
7. Med ekollerinin Türkiye'deki eserlere yansımalarının belirlenmesi.
8. Medd-i ârız gibi opsiyonel vecihlere sahip medlere bakış açısının ortaya konulması ve Türkiye'de yazılan tecvid eserlerinde bu med çeşitleri için zikredilen miktarların tutarlı olup olmadığının tespit edilmesi.

9. Medd-i lâzımın med miktarı ve mertebeleri hususundaki ihtilaflara ait arka planının ortaya konması.
10. Türkiye’deki tecvid eserlerinde medd-i lâzımın med miktarı ve mertebesiyle alakalı olarak bulunan farklılıkların tespit edilmesi.
11. Türkiye’de kaleme alınan eserlerde takip edilen med ekolleriyle verilen med miktarlarının uyumlu olup olmadığının belirlenmesi.
12. Tilâvet mertebelerinin med miktarları üzerindeki etkisinin tartışılması.
13. *Müstenîr* tariki bağlamında medd-i munfasılın kasr mertebesine terettüp eden vecihlerin tespit edilmesi ve aynı vecihlerin *Şâtubiyye* ve *Teyisîr* tariklerindeki durumunun belirlenmesi.
14. Medd-i muttasılın med mertebesi için Bağdatlı müelliflere nispet edilen “tûl mertebesi”nin ilgili metinler kapsamında tahkik edilmesi.
15. Ferî medlere ait kuvvet sıralamasının ve “أقوى السببين يستقل” kaidesinin med miktarları üzerinde etkisinin olup olmadığının tartışılması.

Araştırmanın Önemi

Tahrirat disiplini, kıraat literatürünün alt disiplinlerinden biridir. Tahrirat, kıraat ilminde menedilmesi gereken vecihleri veya muhtemel vecihlerden menedilmesi gereken ve ahzedilmesi gereken vecihleri ortaya koymaktadır.⁶³ Bu ameliye içerisinde en çok ele alınan konulardan biri ise med konusudur.⁶⁴

Med konusunda Türkiye’de sınırlı sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. İlk olarak Mustafa Atilla Akdemir’in “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller” adlı makalesi zikredilebilir. Bu çalışma alana dair nitelikli bir çalışma olmakla beraber kapsamının sınırlı olduğu söylenebilir. Akdemir’in bu çalışmasında öne çıkan en önemli hususun ziyade medlerin ölçülendirilmesi meselesi ve bu konuda ortaya çıkan ekoller olduğu

⁶³ M. Atilla Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:VI, Sayı:II, 2018, s. 85-86.

⁶⁴ Tahriratla alakalı olarak ele alınan meseleler için bkz. Halicî, **Mukarribü’t-tahrîr**, s. 1-505; Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 83-112.

söylenbilir. Bu çalışmada beş elif ve üç elif ekollerinde⁶⁵ med miktarlarına dayanak olan elifin mahiyetini izah etmekte, verdiği teorik bilgiyi tablolar kullanarak somutlaştırılmaktadır. Çalışmada kıraat müelliflerinin kullandıkları mertebeteyen⁶⁶ ve merâtib-i erbaa⁶⁷ gibi med tasniflerine yer verilmekte, akabinde ise medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelere kıraat eğitim-öğretiminde yaygın olarak kullanılan üç tarik⁶⁸ ekseninde yer verilmektedir. Makalede medd-i lâzımın med mertebesi ve miktarı hakkında kıraat literatüründe var olan ihtilaflar etraflıca ele alınmakta ve konunun kıraat eğitim-öğretiminde Türkiye’de takip edilen kıraat mesleklerindeki durumu ortaya konmaktadır.⁶⁹ Diğer bir çalışma ise Mustafa Şen’in “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi” adlı makalesidir. Bu çalışmada, ziyade meddin gerekçesinden bahsedilmekte, med tasniflerindeki ihtilaflara ve med terminolojisine ait farklı kullanımlara temas edilmektedir. Ayrıca ziyade meddin miktarlarına dair ölçütlere ve med ekollerine kısa da olsa yer verilmekte, Şen’in femi muhsin olarak vasıflandırdığı kişilerde med süreleriyle alakalı farklılıkların olduğuna değinilmektedir.⁷⁰ Ürdün’de Mühenned Sâlih Havrânî tarafından hazırlanan “Ma‘ne’t-temkîn ‘inde’l-musanniffine fi’l-kırâât ve’t-tecvîd” adlı makalede ise klasik ve modern dönem kıraat literatüründe temkîn kavramının kıraat müelliflerindeki karşılıkları irdelenmektedir.⁷¹ Yine Medine’de yapılan bir çalışmada ise “Zâhiratü’l-medd fi’l-edâi’l-Kur’âniyyi: Dirâse savtiyye li’l-müddeti’z-zemeniyye li’l-meddi’l-ârizi li’s-sükûni” medd-i âriza dair literatürdeki bilgiler aktarılmakta ve seçilen meşhur okuyuculardan muayyen

⁶⁵ Azami med mertebesini beş elif olarak kullananlar beş elif ekolü olarak, azami med mertebesini üç elif olarak kullananlar ise üç elif ekolü olarak adlandırılmaktadırlar.

⁶⁶ Mertebeteyn tariki, kasr mertebesinin üzerine iki ana mertebenin ilave edilmesiyle oluşmaktadır. Bkz. Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî el-Bennâ’, **İthâfu fudalâi’l-beşer bi’l-kırââti’l-erbaate aşer**, thk. Şa‘bân Muhammed İsmâîl, Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, Kahire: Mektebetü’l-Külliyâtî’l-Ezheriyye, 1987/h. 1407, C:I, s. 158-161.

⁶⁷ Merâtib-i erbaa, kasr mertebesinin üzerine dört ana mertebenin ilave edilmesiyle oluşmaktadır. Bkz. Bennâ’, **İthâfu fudalâi’l-beşer**, C:I, s. 158-161.

⁶⁸ Mezkûr üç tarik Şâtibiyye, Teysîr ve Tayyibe tarikleridir.

⁶⁹ Mustafa Atilla Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:XLV, Sayı:XLV, 2018, s. 15-50.

⁷⁰ Mustafa Şen, “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi”, **Ekev Akademi Dergisi**, C:XIX, Sayı:LXIII, 2015 (Yaz Dönemi), s. 213-230.

⁷¹ Mühenned Sâlih Havrânî, “Ma‘ne’t-temkîn ‘inde’l-musanniffine fi’l-kırâât ve’t-tecvîd”, **el-Mîzân li’d Dirâsâti’l-İslâmiyye ve’l-Kânûniyye**, C:VI, Sayı:I, 2019, s. 35-50.

yerlerdeki medd-i âriz kaidelerinde ortaya çıkan telaffuz süreleri arasında mukayese yapılmaktadır.⁷² Ayrıca mezkûr çalışmanın sahibi Yahyâ Alî Mübârakî, bir diğer çalışması olan “Zâhiratü’l-meddi fi’l-edâi’l-Kur’âniyyi: Dirâse Tatbîkiyye fi’l-müddeti’z-zemeniyyeti’l-meddi’l-fer’ıyyi bi-sebebi’l-hemzi”de medd-i muttasıl, medd-i munfasıl ve medd-i bedeli ele almakta ve mevzubahis çalışmada da aynı yöntemi uygulamaktadır.⁷³ Med konusunda zikri geçen çalışmaların kapsamları sınırlıdır. Bizim bu çalışmamızda ise konuya dair meseleler olabildiğince kapsamlı ve detaylı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca bütün kıraat ricalini ilgilendiren medle alakalı ihtilaflı konulardan tespit edilebilenlerin tamamı çalışmamızın kapsamındadır. Medle alakalı ihtilaflı meselelerdeki farklı görüşlerin ve illetlerinin mukayese edilmesinin yanı sıra Türkiye’de kaleme alınan tecvid eserlerindeki durumun da ortaya konması, araştırmamızın orijinal yönlerinden bir diğeri olarak zikredilebilir. Araştırmamızı değerli kılan başka bir yönü ise kıraat eserlerinden bulunan medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl mertebelerine ait metinlerin tahkik edilmesidir. Şöyle ki İbnü’l-Cezerî, *Neşr*’in kaynaklarındaki konuyla alakalı mevcut metinler üzerinden tasnif ve değerlendirmeler yapmaktadır.⁷⁴ Aynı konuyu Yûsufefendizâde (ö. 1167/1754) de *Risâletü’l-meddât* adlı eserinde müstakil olarak ele almakta,⁷⁵ çalışmamız ise her iki eserin eksik ve tutarsız yönlerini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

* Araştırma, kıraat-ı aşere ile sınırlıdır.

* Araştırma, on kıraata ait bütün tarikleri ilgilendiren med bahislerini muhtevidir.

⁷² Bkz. Yahyâ b. Alî el-Mübârakî, “Zâhiratü’l-meddi fi’l-edâi’l-Kur’âniyyi: Dirâse savtiyye li’l-müddeti’z-zemeniyye li’l-meddi’l-ârizi li’s-sükûni”, *el-Câmiatü’l-İslâmiyye*, Sayı:CXX, h. 1423, s. 393-458.

⁷³ Bkz. Yahyâ b. Alî el-Mübârakî, “Zâhiratü’l-meddi fi’l-edâi’l-Kur’âniyyi: Dirâse Tatbîkiyye fi’l-müddeti’z-zemeniyyeti’l-meddi’l-fer’ıyyi bi-sebebi’l-hemzi”, *Mecelletü Câmiati Ümmi’l-Kurâ*, Sayı:XV, 1997/h. 1417, s. 78-178.

⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1014, 1021-1056.

⁷⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 40-69.

* Araştırma, genele ait konuları içermekle beraber tarikler bağlamında değerlendirilecek konuları da ihtiva etmektedir. Bunlar ise sadece Verş'in Ezrak tarikiyle sınırlandırılmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmamızda nitel çalışmaların birçoğunda olduğu gibi veri analizi metodu kullanılmaktadır. Bu ise veri azaltımı, veri gösterimi ve sonuç çıkarma şeklinde üç ana başlıkta gerçekleşmektedir. Nitel çalışmalarda veri azaltımında, “araştırma sonunda elde edilen verilerin seçilmesi, incelenmesi, basite indirgenmesi, özetlenip dönüştürülmesi”; veri gösteriminde, “sonuçların ortaya konması için toplanan verilerin düzenlenmiş halini oluşturma”; sonuç çıkarma/doğrulama ise “olay ve nesneler arasındaki nedensel ilişkileri, örüntüleri, olası yapıları ortaya çıkarma, sonuçları geçerlik bakımından test etme” uygulamaları gerçekleştirilmektedir.⁷⁶

Veri analiziyle amaçlanan şey ham veriden çıkarımlarda bulunmaktır. Araştırmacı bu amaca ulaşmak için yaptığı okumalardan elde ettiği verileri yorumlar ve azaltır. Ayrıca araştırmacı, veriden anlam çıkarımında bulunmak için somut verilerle soyut veriler ve tanımlarla yorumlar arasında tümevarım, tümünden gelim ve analogi gibi akıl yürütme yöntemlerini kullanır.⁷⁷ Araştırmamızda da yukarıda anlatılan veri azaltımı, veri gösterimi ve sonuç çıkarma gibi nitel analiz süreçleri takip edilmektedir. Ayrıca çalışmamızın mihrinde yer alan kıraat-ı aşerenin medle alakalı ortak meseleleri genellikle İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'i ekseninde belirlenmekte, mezkûr problemler veya ihtilaflar mezkûr eserde bulunmadığında ise kıraat literatüründen herhangi bir eserden tespit edilmektedir. Belirlenen meseleler hakkında bilhassa kıraat literatürünün şaheseri diye adlandırılacak eserlerden ulaşılan veriler mukayese edilmekte, bu şekilde ilgili konulardaki ihtilafların arka planı ve farklı görüşlerin argümanları ortaya konmaktadır.

⁷⁶ Hilal Çelik v.d., “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, C:VIII, Sayı:I, 2020, s. 380-381.

⁷⁷ Çelik v.d., “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”, s. 380-381.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI VE LİTERATÜR TARTIŞMASI

Araştırmanın birinci bölümünde, Hafs rivayetinde istisnai olarak icra edilen medd-i sılanın muhtemel sebepleri noktasında Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö. 310/923) *Tefsîru't-Taberî: Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 327/938) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (1878-1942) *Hak Dini Kuran Dili* adlı eserlerine başvurulmaktadır. Yine fâsılaya riayet neticesinde med harflerinin isbât edilmesi hususunda birincil kaynaklar olarak Ebü'l-Kâsım ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin (ö. 745/1344) *el-Bahru'l-muhît fî't-tefsîr*, Seyyid Kutub'un (1906-1966) *Fî Zılâli'l-Kur'ân* adlı eserlerinden istifade edilmektedir. Bu konuda başvuru olan ikincil kaynaklar ise Ahmed Ebû Zeyd'in *et-Tenâsübü'l-beyân fî'l-Kur'ân: Dirâse fî'n-nazmi'l-ma'nevî ve's-savtî*, Eşvâk Muhammed İsmâîl en-Neccâr'ın *Fâiliyyetü'l-ihâi's-savtî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Lebîb es-Saîd'in *el-Cem'u's-savtiyyü'l-evvel li'l-Kur'âni'l-Kerîm:el-Mushafu'l-mürettel* ve Benî Dûmî'nin *Delâlatü'z-zâhiratü's-savtiyye fî'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserleridir. Ayrıca fâsılaya riayet hususunda Abdullah Emin Çimen'in "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme" ve Nesrişah Saylan'ın "Vakf/Vasl Halinde "Yâ" Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme" adlı makale çalışmalarından da yer yer istifade edilmektedir.

Araştırmanın ikinci bölümünde med sebepleri ve ferî medlerin kuvvet sıralaması hakkında verilen malumatların mukayesesinde birçok birincil kaynaktan istifade edilmektedir. Bunlardan Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un (ö. 399/1009) *et-Tezkira fî'l-kırâati's-semân*, Ebü'l-Hasen Alî b. Ca'fer es-Seîdî'nin (ö. 400/1010) *Kitâbün fîhi mekâdiru'l-meddât: bi'htilâfi'l-kırâati ve hudûdi'n-nutki bihâ*, Abdülvehhâb el-Kurtubî'nin *el-Mûdih fî't-tecvîd* ve İbnü'l-Bâziş'in *Kitâbü'l-iknâ' fî'l-kırâati's-seb'* adlı eserlerine sıklıkla müracaat edilmektedir. Araştırmanın bu başlığında ihtilaflı görüşlerin ortaya konması noktasında temel kaynaklardan istifade edilmesinin bu meselenin kıraat literatüründeki resminin verilmesi adına önemli olduğu söylenebilir. Yine tahrirat disiplininin önemli isimlerinden Muhammed b.

Abdirrahmân el-Halîcî'nin (1880/81-1970) *Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr*, Mahmûd Halîl el-Husarî'nin (1917-1980) *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Abdülfettâh el-Mersafî'nin (1923-1989) *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî* ve 'Atıyye Kâbil Nasr'ın *Ğâyetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd* adlı eserleri bu konuda istifade edilen tali kaynaklardır.

Hemzenin sükûndan daha kuvvetli bir sebep olduğu fikri, kıraat literatüründe pek tercih edilmeyen bir görüş olmakla birlikte Seîdî'nin *Kitâbün fîhi mekâdiru'l-meddât* ve İbn Ğalbûn'un *Tezkira* adlı eserlerinde bu fikrin savunulması manidardır.⁷⁸ Bununla birlikte hemzeyle sükûnun med sebebi olarak aynı kuvvette görüldüğü fikrinin müntesibi de pek bulunmamaktadır. *Kitâbü'l-iknâ' fî'l-kırââtî's-seb'* adlı eserde konuyla alakalı olarak hemzenin sâkin hâli söz konusu edilmekte, aslî sükûn ile icra edilen ve hemze-i mütetarrife üzerinde vakıf yapıldığında icra edilen medler en kuvvetli medler olarak görülmektedir. Yine de medd-i lâzımın üzerinde vakıf yapılan hemze-i mütetarrifede gerçekleşen medden ziyade med edilmeye daha layık olduğu da not düşülmektedir.⁷⁹ *el-Mûdih fî't-tecvîd*'de de kuvvet bakımından hemzeyle sükûnun cumhura göre eş değer olduğu ifade edilmekte; fakat örneklerde verilen medler mütetarrif hemzeyle icra edilen medlerdir. Ne var ki söz konusu eserde verilen örneklerde hemzenin sâkin hâlinin mi yoksa harekeli hâlinin mi mevzubahis edildiği noktasında herhangi bir karine yoktur.⁸⁰ İbnü'l-Bâziş'in ise mezkûr görüşüne rağmen sükûnla gerçekleşen meddin ziyade med için daha layık olduğunu belirtmesi kayda değer bir husus olarak göze çarpmaktadır.⁸¹ Kıraat literatüründe özellikle aslî sükûnun kendi içinde kuvvet sıralamasına tabi tutulması medlerin kuvvet sıralamasını karmaşık kılarken *Neşr*'de konunun daha düzenli bir biçimde verilmesi, kendisinden istifade edilmesini gerekli kılmaktadır.⁸² Bununla birlikte kıraat ilminin köşe taşı eserleri olarak addedilecek eserlerin birçoğunda

⁷⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69; Seîdî, *Kitâbün fîhi mekâdiru'l-meddât*, s. 36-38.

⁷⁹ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ'*, C:I, s. 462-463.

⁸⁰ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136.

⁸¹ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ'*, C:I, s. 462-463.

⁸² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

medd-i lâzım, kendi içinde kuvvet sıralamasına tabi tutulmaktadır.⁸³ Buna rağmen İbnü'l-Cezerî'nin medd-i lâzım hususunda cumhurun uygulamasının tesviye olduğunu belirtmesi de dikkati calip bir durumdur.⁸⁴ Bu bölümde Abdülvehhâb el-Kurtubî'nin *el-Mûdih fi't-tecvîd* adlı eseri, medd-i lâzım için yapılan sıra dışı tasnif sebebiyle kendisine müracaat edilmesini gerekli kılmaktadır.⁸⁵ Yine med sebeplerinden hemze ve sükûn arasındaki kuvvet sıralamasına dair farklı görüşleri sebebiyle Seîdî ve Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un mezkûr eserlerine müracaat edilmesi de elzemdir.⁸⁶

Araştırmanın ikinci bölümünde son olarak med terminolojisinde sıklıkla kullanılan temkîn ve işbâ' kavramları ele alınmaktadır. Öncelikle şuna değinmek gerekir ki mezkûr terimlerin kıraat literatüründe farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁸⁷ Dolayısıyla bu iki terime yüklenen farklı anlamların ortaya konması için kıraat ilminin önde gelen müelliflerinin konuyla ilgili kullanımları ele alınmaktadır. Bu ameliye yapılırken şu eserlerden istifade edilmektedir: Ebû Bekr İbn Mucâhid'in (ö. 324/936) *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâât*, İbn Ğalbûn'un *et-Tezkira fi'l-kırâati's-semân*, Ebü'l-Hasen Alî b. Ca'fer es-Seîdî'nin *Kitâbün fihi mekâdiru'l-meddât: bi'htilâfi'l-kırâati ve hudûdi'n-nutki bihâ*, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî'nin (ö. 408/1017-1018) *el-Müntehâ ve fihi*

⁸³ Bkz. Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru'l-meddât*, s. 36-44; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 145-147; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 506; Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhih*, C:I, s. 431-432; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1020.

⁸⁵ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-139.

⁸⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69; Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru'l-meddât*, s. 36-44.

⁸⁷ Temkîn için bkz. İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 333; Hüzelî, *el-Kâmil*, C:I, s. 118; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 40; Ebû Ma'ser Abdülkerîm b. Abdissamed et-Taberî, *et-Telhîs fi'l-kırâati's-semân*, thk. Muhammed Hasen Akîl Mûsâ, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1992/h. 1412, s. 165; Alemüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, thk. Abdülkerîm ez-Zübeydî, Beyrut, Dâru'l-Belâga, 1993/h. 1413, C:II, s. 327-328; işbâ' için bkz. İbn Mucâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134-135; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Dâni, *et-Teyisr*, s. 148; Serakustî, *el-İktifâ'*, s. 32; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 132; İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 39; Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhih*, C:I, s. 427-430; Ebü'l-'Alâ' Hasen b. Ahmed b. Hasen el-Attâr el-Hemedânî, *et-Temhîd fi ma'rifeti't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1420, s. 286; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 122.

hamse ‘aşrate kırâeten, Mekkî b. Ebî Tâlib’in *el-Kesf ‘an vücûhi’l-kırâati’s-seb’i ve ‘ilelihâ ve hucecihâ ve Kitâbü’t-Tebşıra fi’l-kırâati’s-seb’*, Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî’nin (ö. 438/1046) *er-Ravda fi’l-kırâati’l-ihdâ ‘aşera*, Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin (ö. 444/1053) *Câmi’u’l-beyân fi’l-kırâati’s-seb’i’l-meşhûra, et-Tahdîd fi’l-itkâni ve’t-tecvîd ve et-Teysîr fi’l-kırâati’s-seb’*, Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Serakustî’nin (ö. 455/1063) *el-İktifâ’ fi’l-kırâati’s-seb’* ve *el-Unvân fi’l-kırâati’s-seb’*, Abdülvehhâb el-Kurtubî’nin *el-Mûdih fi’t-tecvîd*, Hüzeli’nin *el-Kâmil fi’l-kırâât*, İbn Şüreyh’in (ö. 476/1084) *el-Kâfi fi’l-kırâati’s-seb’*, Ebû Ma’ser et-Taberî’nin (ö. 478/1085) *et-Telhîs fi’l-kırâati’s-semân*, İbnü’l-Fehhâm’ın (ö. 514/1120) *Kitâbü’t-Tecrîd li-buğyeti’l-mürîd fi’l-kırâati’s-seb’*, Ebû’l-‘İzz el-Kalânîsî’nin (ö. 521/1127) *İrşâdü’l-mübtedî ve tezkiratü’l-müntehî fi’l-kırâati’l-‘aşr ve Kitâbü’l-Kifâyeti’l-kübrâ fi’l-kırâati’l-‘aşr*, İbnü’l-Bâziş’in *el-İknâ’ fi’l-kırâati’s-seb’*, Ebû Muhammed Sibtu’l-Hayyât’ın (ö. 541/1146) *Kitâbü’l-Mübhic fi’l-kırâati’s-semân ve kırâati’l-A‘meş ve’bni Muhaysin*, İbnü’t-Tahhân’ın (ö. 560/1165) *Mürşidü’l-kârî ilâ tahkîki meâlimi’l-mekârîi*, Ebû’l-‘Alâ’ el-Hemedânî’nin (ö. 569/1173) *Ğâyetü’l-ihtisâr fi kırâati’l-‘aşerati eimmeti’l-emsâr ve et-Temhîd fi ma’rifeti’t-tecvîd*, Alemüddîn es-Sehâvî’nin (ö. 643/1245), *Cemâlü’l-kurrâ’ ve kemâlü’l-ikrâ’*, Ebû Şâme el-Makdisî’nin (ö. 665/1267) *İbrâzü’l-meânî min Hırzi’l-emânî fi’l-kırâati’s-seb’*, Hâbûrî’nin (ö. 690/1291) *ed-Dürrü’n-nadîd*, Ebû Muhammed Abdülvehhâd b. Muhammed el-Mâlikî’nin (ö. 705/1305) *ed-Dürrü’n-nesîr ve’l-‘azbû’n-nemîr*, Ebû Bekr İbnü’l-Cündî’nin (ö. 769/1368) *Bustânü’l-hüdâti fi’h-tilâfi’l-eimmeti ve’r-ruvâti: fi’l-kırâati’s-selâse ‘aşrata ve’h-tiyâri’l-Yezîdî*, İbnü’l-Cezerî’nin *Neşru’l-kırâati’l-‘aşr ve et-Temhîd fi ‘ilmi’t-tecvîd*, Şihâbüddîn Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Muhammed İbnü’n-Nâzım’ın (ö. 853/1449) *el-Havâşi’l-müf’hime: Şerhu’l-Mukaddime ve Yûsufefendizâde’nin Risâletü’l-meddât* adlı eserleri. Ayrıca kıraat ıstılahına dair eserlerden Kâdî Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ebî’r-Rızâ el-Hamevî’nin (ö. 791/1389) *el-Kavâid ve’l-işârât fi usûli’l-kırâât* ve İbrâhîm b. Saîd ed-Dûserî’nin *Muhtasaru’l-ibârât li-Mu‘cemi mustalahâti’l-kırâât* adlı eserlerinden yararlanılmaktadır. Bunun yanında mezkûr konuda Feryâl Zekerîyyâ Abd’in *el-Mîzân fi ahkâmi tecvîdi’l-Kur’ân* ve Muhammed b. Şehhâde Ğûl’ün (?-2021) *Buğyetu ‘ibâdi’r-Rahmân: li tahkîki tecvîdi’l-Kur’ân fi rivâyeti Hafı b. Süleymân min tarîki’ş-Şâtibiyye* adlı tecvîd eserlerine, İbrâhîm

Muhammed el-Cürmî'nin *Mu'cemü 'ulûmî'l-Kur'ân: 'Ulûmu'l-Kur'ân et-tefsîr et-tecvîd el-kırâât* adlı eserine ve Mühenned Sâlih Havrânî'nin "Ma'ne't-temkîn 'inde'l-musannifine fî'l-kırâât ve't-tecvîd" adlı makale çalışmasına da müracaat edilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerin kıraat literatüründeki durumu, *Neşr*'le kaynaklarındaki med mertebelerine ait metinler muvacehesinde mukayeseli bir şekilde incelenmektedir. Konu hakkında Yûsufefendizâde, yer yer *Neşr*'deki bilgilere ziyade yapmakta, ondaki bilgilerden farklı veriler sunmakta ve mekzûr telifteki bilgileri yer yer takyit etmektedir.⁸⁸ Nüveyrî (ö. 857/1453) ise *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırââti'l-'aşr* adlı eserinde *Neşru'l-kırââti'l-'aşr*'daki bilgileri olduğu gibi aktarmaktadır.⁸⁹ Bu bağlamda üçüncü bölümde yararlanılan başlıca eserler şunlardır: İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a fî'l-kırâât*, İbn Mihrân'ın (ö. 381/992) *el-Ğâye fî'l-kırââti'l-'aşr* ve *el-Mebsût fî'l-kırââti'l-'aşr*, İbn Ğalbûn'un *et-Tezkira fî'l-kırââti's-semân*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süfyân el-Kayrevânî'nin (ö. 415/1024) *el-Hâdî fî'l-kırââti's-seb'*, Mekki b. Ebî Tâlib'in *Kitâbü't-Tebsıra fî'l-kırââti's-seb'*, Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin *er-Ravda fî'l-kırââti'l-ihdâ 'aşera*, Ebü'l-Abbâs el-Mehdevî'nin (ö. 440/1048-49 [?]) *Şerhu'l-Hidâye* ve *et-Tahsîl li-fevâidi kitâbi't-tafsîl el-câmi' li-'ulûmî't-tenzîl*, Ebû 'Amr ed-Dânî'nin *Câmi'u'l-beyân fî'l-kırââti's-seb'i'l-meşhûra*, *el-Müfredâtü's-seb'* ve *et-Teysîr fî'l-kırââti's-seb'*, Ebû Alî Hasen b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ehvâzî'nin *el-Muhtasaru'l-vecîz: el-Vecîz fî'l-kırââti's-semân*, Ebü'l-Hasen İbn Fâris el-Hayyât'ın (ö. 452/1060) *el-Câmi' fî'l-kırââti'l-'aşr ve kırâati'l-A'meş*, Serakustî'nin *el-İktifâ' fî'l-kırââti's-seb'* ve *el-Unvân fî'l-kırââti's-seb'*, Hüzeli'nin *el-Kâmil fî'l-kırâât*, İbn Şüreyh'in *el-Kâfî fî'l-kırââti's-seb'*, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *et-Telhîs fî'l-kırââti's-semân*, Ebû Tâhir İbn Sivâr'ın (ö. 496/1103) *el-Müstenîr fî'l-kırââti'l-'aşr*, İbn Bellîme'nin (ö. 514/1120) *Telhîsu'l-'ibârât bi-latîfi'l-işârât fî'l-kırââti's-seb'*, İbnü'l-Fehhâm'ın *Kitâbü't-Tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fî'l-kırââti's-seb'*, Kalânîsî'nin *İrşâdü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehî fî'l-kırââti'l-'aşr* ve *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-kübrâ fî'l-kırââti'l-'aşr*, İbnü'l-Bâziş'in *el-İknâ' fî'l-kırââti's-*

⁸⁸ Krş. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1005, 1029-1056; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45-69.

⁸⁹ Krş. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1056; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, C:I, s. 377-387.

seb', Sibtu'l-Hayyât'ın *Kitabü'l-Mübhic fi'l-kırââti's-semân ve kırâati'l-A'meş ve'bni Muhaysin*, Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin *Ğâyetü'l-iẖtisâr fi kırââti'l-aşerati eimmeti'l-emsâr*, Şâtıbî'nin (ö. 590/1194) *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*, Alemüddîn es-Sehâvî'nin *Fethu'l-vasîd fi şerhi'l-Kasîd*, Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî'nin *ed-Dürrü'n-nesîr ve'l-'azbü'n-nemîr*, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşru'l-kırââti'l'aşr*, Nüveyrî'nin *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr* ve Yûsufefendizâde'nin *Risâletü'l-meddât* adlı eserleri.

Üçüncü bölümde istifade edilen eserlerden Hüzeli'nin *el-Kâmil fi'l-kırâât*, İbnü'l-Fehhâm'ın *Kitâbü't-Tecrîd li-buğyeti'l-mürîd fi'l-kırââti's-seb'*, Sibtu'l-Hayyât'ın *Kitabü'l-Mübhic fi'l-kırââti's-semân ve kırâati'l-A'meş ve'bni Muhaysin* ve Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin *Ğâyetü'l-iẖtisâr fi kırââti'l-aşerati eimmeti'l-emsâr* adlı eserlerinde medd-i muttasıl ve medd-i munfasılla alakalı metinlerin işkâl içermesi sebebiyle oluşturulan tasnifler net değildir.⁹⁰

Araştırmanın dördüncü bölümünde medle alakalı problematik meseleler ele alınmaktadır. Konuyla alakalı doğru bir perspektif sunmak adına mevzubahis edilen konularla alakalı farklı görüşler sunularak mukayese edilmekte ve argümanlarıyla birlikte tartışılmaktadır. Med miktarlarında ölçüt olarak kullanılan elifin ıstılahî kullanımının sebep olduğu olumsuzluk sebebiyle kıraat literatüründe ziyade med için kullanılan elifin mahiyeti hakkında bilgi verilme ihtiyacı hissedilmektedir. Mamafih bu bölümde med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçütler hakkında özellikle Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserinde bulunan dikkat çekici açıklamalar göze çarpmaktadır.⁹¹ Yine med miktarlarının hakikati hakkında Mekkî b. Ebî Tâlib'in *Temkînü'l-medd fi âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihi* adlı eserinde orijinal bilgilere ulaşılmaktadır.⁹² Ayrıca meselenin özlü bir şekilde anlatıldığı ve konunun tablolarla somutlaştırıldığı "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri

⁹⁰ İlgili eserlerdeki konuyla alakalı metinler için bkz. Hemedânî, *Ğâyetü'l-iẖtisâr*, C:I, s. 260-261.

⁹¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858.

⁹² Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, s. 36-37.

Bağlamında Oluşan Ekoller” adlı makale de bu konuda ve ferî medler hakkında oldukça özgün bir çalışmadır.⁹³

Mağripliler’in büyük bir kısmının ve Bağdatlı müelliflerin medd-i muttasıl için tûl mertebesi üzerinde ittifak ettiklerinin öne sürülmesi, oldukça dikkat çekicidir.⁹⁴ Konu hakkında zikredilen eserlerde Hüzeli’nin verdiği malumat dışında bu şekilde bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁹⁵ Yine bazı eserlerde kıraat disiplini dikkate alınmadan med miktarlarının lalettayin bir şekilde verilmesi sebebiyle olacak ki kimi modern dönem eserlerinde hangi med mertebeleriyle hangi vecihlerin terettüp ettiğine yer verilmektedir. Mersafî’nin *Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî*, ‘Atıyye Kâbil Nasr’ın *Ğâyetü’l-mürîd fî ‘ilmi’t-tecvîd* ve Atilla Akdemir’in *Tecvîd-i Mâhir: Tilâvet Kuralları Uygulama Keyfiyeti ve Meseleleri- Şâtıbiyye Usulü Bağlamında Âsım Kıraati-Hafs Rivayetine Göre* adlı eserleri bu konuyu ihtiva eden muasır dönem eserleridir.

Medd-i lâzımın med miktarı ve mertebesinde müellifler arasında ciddi ihtilaflar söz konusudur. Bunlardan biri de medd-i lâzımın kendi içerisinde tasnif edilmesidir ki bunun medd-i lâzımın med miktarına etki ettiği düşünülebilir. Mezkûr med çeşidinde ilk dönem kıraat müelliflerinin kahir ekseriyeti, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımı daha kuvvetli görmüşlerdir.⁹⁶ İbn Süfyân el-Kayrevânî ise medd-i lâzımın kendi içindeki kuvvet sıralamasını sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalara hasretmektedir. Nitekim o, idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımların idğâmsız olarak gerçekleşen medd-i lâzımlardan daha uzun med yapıldığını ifade etmektedir. Bu da idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın daha kuvvetli olarak kabul edilmesine bir işaret olarak kabul edilebilir.⁹⁷ Klasik literatürün büyük bir kısmında durumun bu şekilde olmasına rağmen İbnü’l-Cezerî’nin cumhurun medd-i lâzımdaki uygulamasının

⁹³ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 15-50.

⁹⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

⁹⁵ İlgili metin için bkz. Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858.

⁹⁶ Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 36-44; Mekî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 270-271; Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 506; Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 431-432; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019.

⁹⁷ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 120-121.

tesviye olduğunu belirtmesi oldukça ilgi çekicidir.⁹⁸ Medd-i lâzımın med mertebesi ve miktarına etki eden hususlardan biri de farklı med ekolleridir. Müelliflerin med miktarları için farklı ölçütler kullanması, medd-i lâzımın med miktarında zahiren farklılaşmaya sebep olmaktadır. Bunun Türkiye’deki eserlere yansması da olumsuz olmaktadır. Türkiye’deki tecvid eserlerinde beş elif ekolü kullanılmasına rağmen medd-i lâzımın med miktarı verilirken bir diğer ekolün med miktarlarını veren müelliflerin varlığı tespit edilmektedir. Bu da konu hakkında verilen malumatın ciddi manada yanlışlar ve tenakuzlar içermesine sebep olabilmektedir. Yine bu eserlerin bazılarında med mertebeleri için birden fazla miktar zikredilmesi de kıraat literatüründeki temel kaynaklarda var olan bilgilerle çelişmektedir.⁹⁹ Ayrıca aslî med miktarından mücerret olarak ziyade med miktarının zikredilmesi medd-i lâzımın med miktarındaki ihtilaflar için başlıca sebeplerden bir diğeridir.¹⁰⁰ İbn Hasneveyh el-Câcânî’nin (ö. ?) medd-i lâzım hakkında İbn Mihrân’dan naklettiği bilgiyi, İbnü’l-Cezerî de *Neşr*’de zikretmektedir. Fakat o, buna rağmen medd-i lâzım uygulamasında kurrânın işbâ‘ mertebesi üzerinde icmâ ettiğini açıkça belirtmektedir.¹⁰¹ Lakin *Neşr*’de geçen dört elif miktarı, Türkiye’deki tecvid eserlerine dayanak olmaktadır. *Neşr*’de medd-i lâzımın med miktarı için verilen bu miktar İbn Mihrân’dan nakledilen metinde geçen miktarlardan biridir.¹⁰² Medd-i lâzımın med miktarındaki farklılıklara etki eden bir diğer husus ise med sebeplerinin kuvveti noktasında ortaya çıkan ihtilaflardır. Zira bazı müelliflere göre hemze, sükûndan daha kuvvetli bir med sebebidir. Bu hususta özellikle Ebü’l-Hasen İbn Ğalbûn’un *et-Tezkira fi’l-kırââti’s-semân* ve Ebü’l-Hasen Alî b. Ca‘fer es-Seîdî’nin *Kitâbün fihi mekâdîru’l-meddât: bi’htilâfi’l-kırââti ve hudûdi’n-nutki bihâ* adlı eserleri öne çıkmaktadır.¹⁰³

⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1020.

⁹⁹ Örnek için bkz. Mehmet Ali Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Tekniği ve Kuralları*, y.y., t.y., s. 71.

¹⁰⁰ İbnü’l-Vecîh, *el-Kenz*, s. 81; İbnü’n-Nâzım, *el-Havâşi’l-müfhime*, s. 113-114; Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, s. 225.

¹⁰¹ İbn Mihrân, *Risâletü’l-meddât*, s. 26; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

¹⁰² Örnek için bkz. Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma*, s. 71; Çetin, *Kur’an Okuma Esasları*, s. 218.

¹⁰³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69; Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdîru’l-meddât*, s. 36-38.

Lîn harflerinin yapı bakımından med harflerinden farklı olması sebebiyl kıraat literatüründe medd-i lînin kasr mertebesinin diğer med çeşitlerindeki kasr mertebesiyle farklılık arz ettiği dile getirilmektedir. Çünkü med harflerinden önceki harflerin harekesi, med harflerinin cinsinden olmakta iken lîn harflerinde ise bu durum gerçekleşmemektedir.¹⁰⁴ Bundan dolayı lîn harflerinde gerçekleşen meddin med harfleriyle gerçekleşen medden daha zayıf olduğu öne sürülmektedir.¹⁰⁵ Mehdevî ve İbn Süfyân el-Kayrevânî, aslî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn de ziyade meddin sadece Ezrak tarikine mahsus olduğu fikrini savunmaktadır. Bu isimler, Ezrak haricindeki kıraat ricali için ise sadece kasr mertebesini tercih etmektedir.¹⁰⁶ Zikredilen iki müellifin eserleri bu yönüyle diğer eserlerden oldukça farklı bir noktada konumlanmaktadır. Abdülvehhâb el-Kurtubî ise sâkin yâ harfinin med harfi olmaması ve sonrasında bulunan sâkin nûn harfinin ihfâ edilmesi sebebiyle bu med çeşidinde ziyade meddi anlamsız bulmaktadır. Ayrıca mezkûr yâ harfindeki meddin, medd-i tabînin meddinden daha kısa olduğunu öne sürmektedir.¹⁰⁷ Kurtubî'nin verdiği bu orijinal bilgi, onun *el-Mûdih fi't-tecvîd* adlı eserini mevzubahis konuda değerli kılmaktadır. Ülkemizde kaleme alınan tecvid eserlerinde ise aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn için farklı med miktarlarının kullanıldığı müşahede edilmektedir. Şöyle ki bu eserlerde¹⁰⁸ beş elif ekolü kullanılmasına rağmen zaman zaman üç elif ekolüne ait med miktarları verilmektedir. Bu da adı geçen eserlerin yöntem açısından problemlili olduklarını göstermektedir.¹⁰⁹ Aslî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn miktarı konusunda ülkemizdeki mezkûr eserlere zaman zaman Abdullâh Efendizâde'nin (ö. 1275/1858-59) '*Umdetü'l-hullân fi izâhi Zübdeti'l'irfân*' adlı eserinin kaynaklık ettiği söylenebilir. Zira o, medd-i lîn için tûl ve tavassut miktarlarının diğer med çeşitlerindeki aynı mertebelere göre farklılık arz ettiğini söylemektedir. Fakat mevzubahis eserde merâtib-i erbaa ve mertebeteyn için medd-i

¹⁰⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130; Dabbâ', **el-İdâe**, s. 19-21; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 351-352.

¹⁰⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

¹⁰⁶ İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 122; Mehdevî, **Şerhu'l-hidâye**, C:I, s. 32-35.

¹⁰⁷ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 137.

¹⁰⁸ Akdemir'in *Tecvid-i Mâhir* adlı eserinde diğer eserlerden farklı olarak hareke sistemi temel alınmaktadır.

¹⁰⁹ Verilen mertebe ve miktarları krş. Sarı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma**, s. 74-75; Dağdeviren, **Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid**, s. 59; Çoraklı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, s. 36-38.

lînle alakalı farklı miktarlar zikredilmektedir.¹¹⁰ Hâlbuki bu iki mertebe arasındaki tek fark, birisinde ara mertebelerin kullanılması iken bir diğerinde ise kullanılmamasıdır. Veleve ki medd-i lîn için farklı ekollere ait miktarların sehven verildiği düşünülecek olsa dahi merâtib-i erbaa için söylenen dört elif miktarı, beş elif ekolüne ait maksimum med miktarı değildir. Fakat mertebeteyn tariki için zikredilen üç elif ise üç elif ekolüne ilişkin maksimum med miktarıdır. Dolayısıyla bu iki mertebeye ait olduğu zikredilen miktarlarda bir tenakuz olduğu görülmektedir.

Medd-i bedel hakkında üç farklı görüş mevcuttur.¹¹¹ Fakat kasr mertebesini tercih edenlerin argümanı bu noktada dikkati caliptir. Nitekim bu görüşte olanlardan Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn ve İbn Bellîme, medd-i bedelin kasr mertebesi dışında bir mertebeye icra edilmesinin manaya olumsuz etki edeceğini öne sürmektedir. Özellikle İbn Ğalbûn, bu konuya detaylı bir açıklama getirmektedir. Bu yönüyle İbn Ğalbûn'un *Tezkira* ve İbn Bellîme'nin *Telhîs* adlı eserleri mezkûr konuda öne çıkmaktadır.¹¹² Yine medd-i bedel konusunda Mekkî b. Ebî Tâlib'in müstakil olarak ele aldığı *Temkînü'l-medd fî âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihi* adlı eseri, çalışmada istifade edilen önemli bir eserdir. Ayrıca muğayyer hemzenin durumu hakkında tahrirat eserlerinde farklı görüşler müşahade edilmekte ve çalışmada mezkûr tahrirat eserlerinden de istifade edilmektedir.

¹¹⁰ Bkz. Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Muhammed Sâlih Abdullâh Efendizâde, '**Umdetü'l-hullân fî îzâhi Zübdeti'l'irfân**, y.y., t.y., s. 21.

¹¹¹ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273-278.

¹¹² İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108-109; İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât**, s. 26.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BİLİM VE KIRAAT İLMİ AÇISINDAN MED

1.1. MED İLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Çalışmanın birinci bölümünde med olgusunun Arap dilindeki karşılığının ortaya konulması, meddin Arap dilindeki keyfiyeti ve fonksiyonlarının irdelenmesi amaçlanmaktadır.

Med konusu içerisinde med, lîn ve kasr gibi kavramların sıkça kullanılması, ilgili kavramların lügavî ve ıstilahî açılardan ele alınmasını gerekli kılmaktadır. İşbu sebeple bu başlık altında tüm bu kavramlar lügavî ve ıstilahî olarak ele alınacak olmakla birlikte med harflerine ait hususiyetlere temas edilecek ve med harfleriyle hareketler arasındaki ilişki irdelenecektir.

1.1.1. Med Kavramı

1.1.1.1. Lügavî Olarak Med

Arap dilinde م د د (m-d-d) kökünün temel anlamı, “bir şeyi uzun süre çekmek ve bir şeyi başka bir şeyle uzunca birleştirmek”tir.¹ Bu temel anlamdan hareketle kelimenin uzamak,² uzatmak,³ çekmek,⁴ mühlet ve zaman vermek, yayıp uzatmak,

¹ Meddin delâlet ettiği mana için verilen metin şu şekildedir: يدل على جر شيء في طول واتصال شيء بشيء (Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris, **Mu'cemu mekâyisi'l-lüga**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Amman, Dâru'l-Fikr, 1979/h. 1399, C:V, s. 269-270)

² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. 'Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, **Kitâbü'l-'Ayn**, thk. Abdülhamîd Hindâvî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003/h. 1424, C:IV, s. 126.

³ İbn Fâris, **Mekâyis**, C:V, s. 269-270; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y., C:III, s. 396; Cübrân Mes'ûd, **er-Râid: Mu'cemün lügaviyyün asriyyün**, Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992, s. 722.

⁴ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-'Ayn**, C:IV, s. 126; İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, C:III, s. 396; benzer ifadeler için bkz. Mes'ûd, **er-Râid**, s. 722.

geciktirmek, tehir etmek,⁵ dolmak ve yükselmek⁶ gibi anlamlara geldiği görülmektedir.

مد fiilinin kök harflerinden oluşan ve isim formunda olan مدید kelimesi uzun (طویل) manasında kullanılmaktadır. Öyle ki رجل مدید القامة dendiğinde boyu uzun adam kastedilmektedir.⁷ Bununla birlikte kamuslarda مد fiilinin kullanıldığı birtakım terkipler zikredilmekte ve bu terkipler, ‘med’ kelimesinin temel anlamı dışında manalara delâlet edebilmektedir. Şöyle ki mecaz bir kullanım olan “مد النهار”⁸ ifadesi, “Gün yükseldi.”, “Gün kabakuşluk oldu, yani şeri günün yarısı oldu.” manalarını ihtiva etmektedir.⁹ Yine aynı kök harflerinden sülâsî mücerret mazi fiilin “yardım etmek” manasında kullanıldığı da vakidir. Örneğin “مَدَدْتُ الْإِبِلَ” cümlesinde “yardım etmek” manası, mezkûr ifade için uygun düşen anlamdır.¹⁰ Ayrıca bu fiil “مد النهر”¹¹ ibaresinde artmak ve çoğalmak manalarında kullanılmakta ve ibare “Nehrin suyu arttı, çoğaldı.” manasını ihtiva etmektedir.¹²

مد fiili “Süre verme, zaman tanıma” manalarını şamildir. Nitekim “مَدَّهُ فِي الْعَيِّ” cümlelerinde ilgili kelimelerle anlatılmak istenen, “Süre vermek, terk etmek, izin vermek ve bir hâlde/keyfiyette bırakmak veya bulundurmak.” ifadeleri karşılamaktadır.¹³ Arapça kamuslarda مد fiilinin kök harflerinden oluşan kelimelerin Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanımlarına da yer verilmektedir. Yine “الله يستهزئ بهم ويمدهم في طغيانهم يعمهون”¹⁴ âyetindeki ilgili kelime,

⁵ İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, C:III, s. 396.

⁶ Ebû’l-Feyz Muhammed el-Mürtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk ez-Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs**, thk. İbrâhîm et-Terzî, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1975, C:IX, s. 156.

⁷ Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs**, C:IX, s. 155-156.

⁸ Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh: Tâcü’l-lüga ve sihâhu’l-Arabiyye**, thk. Şihâbüddîn Ebû ‘Amr, Beyrut, Dâru’l-Fîkr, 1998/h. 1418, C:I, s. 452; Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs**, C:IX, s. 155-156.

⁹ İbn Fâris, **Mekâyis**, C:V, s. 223; Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs**, C:IX, s. 155.

¹⁰ Cevherî, **es-Sihâh**, C:I, s. 453.

¹¹ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü’l-Ayn**, C:IV, s. 126.

¹² Ebû Muhammed Abdullah b. Ca’fer b. Dürüsteveyh, **Tashîhu’l-fasîh**, thk. Abdullah el-Cübûrî, Bağdat, el-Cumhûriyyetu’l-İrâkiyyetu Riâsetü Dîvânî’l-Evkâf-İhyâü’t-Türâsi’l-İslâmî, 1975, s. 312; benzer ifadeler için bkz. Mes’ûd, **er-Râid**, s. 722.

¹³ Zebîdî, **Tâcü’l-‘arûs**, C:IX, s. 155.

¹⁴ Bakara, 2/15. Meali: “Esasen sapkınlıkları içinde bocalayıp dururlarken onlara izin verip süre tanıyan, yaptıklarına göz yuman ve onlarla alay eden Allah’tır.”

‘izin verme’ ve ‘uzunca bir süre/mühlet vermek’ manalarında kullanılmaktadır.¹⁵ İbn Cerîr et-Taberî Bakara sûresindeki يَمُدُّهُمْ kelimesini açıklarken söz konusu münafikların benzerleri için En‘âm sûresinin 110. âyetinde نَذَرُهم kelimesinin kullanıldığını söylemektedir. Bu iki farklı sûredeki iki farklı âyetin mevzubahis kısımlarındaki tek farklılık يَمُدُّهُمْ ve نَذَرُهم kelimeleridir. Nitekim Taberî bu iki kelimenin aynı anlamda kullanıldığını söylemektedir. Dolayısıyla bu iki âyetin ilgili bölümleri “günahlarına günah katmaları için günahkârlara mühlet vermek ve onları terk etmek” manasını ihtiva etmektedir. Ayrıca Taberî, Bakara sûresindeki söz konusu âyetteki ilgili kelime için “Münafikların azgınlık, isyan ve itaatsizliklerinde terk edilmesi ve bu hususta onlara mühletin artırılmasıdır.” şeklinde yapılan yorumun bu konudaki en isabetli görüş olduğunu savunmaktadır.¹⁶ İbn ‘Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) ise mezkûr kelimelerden نَذَرُهم kelimesini “terk etmek, bırakmak” manasında تركهم kelimesiyle açıklamakta,¹⁷ يَمُدُّهُمْ kelimesini ise Mücâhid’den¹⁸ nakille “mühlet vermek” manasında “يَمِلِي لَهُمْ” ifadesiyle tefsir etmektedir.¹⁹ İlk dönem müfessirlerinden Ebû Hâtim er-Râzî, Bakara sûresindeki يَمُدُّهُمْ kelimesini, naklettiği iki farklı rivayette mevcut “يَمِلِي لَهُمْ” ve “يَزِيدُهُمْ” ifadeleriyle açıklamaktadır. Dolayısıyla âyetin ilgili bölümünün manası, kelimenin muhtemel manalarından ikincisiyle “Sapkınlıklarını ve bocalamalarını artırır.” şeklinde olmaktadır.²⁰ Bununla birlikte Taha sûresinin 131. ve Hicr sûresinin 88. âyetlerindeki لَا تَمُدَّنَّ terkipleri, “Onu (kendisini) istekli bir şekilde düşündüm, aklımdan geçirdim.”²¹ ifadesindeki fiillere karşılık gelmektedir. Mezkûr âyetle meâlen, “Onlardan bazı kesimlere, kendilerini sınamak için dünya hayatının süsü olarak verdiğimiz şeylere gözünü dikme.”²²

¹⁵ Zebîdî, **Tâcûl-‘arûs**, C:IX, s. 155.

¹⁶ Ebû Ca‘fer İbn Cerîr Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî, **Tefsîru’t-Taberî: Câmi‘u’l-beyân an te’vîli âyi’l- Kur’ân**, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Riyad, Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003/h. 1424, C:I, s. 319-320.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdülhak b. ‘Atıyye el-Endelüsî, **Tefsîru İbn ‘Atıyye:el-Muharraru’l-vecîz**, thk. Mecmûatün Mine’l-Bâhisîn, Katar, Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2015/h. 1436, C:IV, s. 105.

¹⁸ Tâbiîn müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr’dir (ö. 103/721).

¹⁹ İbn ‘Atıyye el-Endelüsî, **el-Muharraru’l-vecîz**, C:I, s. 301.

²⁰ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Ebî Hâtim er-Râzî, **Tefsîru’l-Kur’ânî’l-‘azîm: müsneiden ‘anî’r-Rasûl (sav) ve’s-sahâbe ve’t-tâbiîn**, thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü’l-Cevzî, h. 1439, C:I, s. 65.

²¹ مددت عيني إلى كذا Zebîdî, **Tâcûl-‘arûs**, C:IX, s. 156.

²² Taha, 20/131; benzer ifadeler için bkz. Hicr, 14/88.

denilmektedir. Mevzubahis âyetteki söz konusu لَا تَمْدَنَّ terkibi için kullanılan “Gözünü dikme” deyiminin Türçe’deki karşılığı ise “Bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak”tır.²³ Fahreddîn er-Râzî (ö. 606/1210), bu âyetteki ilgili kelime hakkında farklı görüşler olduğunu serdetmekle birlikte bunlar arasında “göz dikmek” manasını ve bu anlamda “dünyaya yönelmek, dünyaya rağbet etmek” manalarını da zikretmektedir.²⁴

1.1.1.2. İstilahî Olarak Med

Med kavramı için asli unsur olan med harfleri vâv (و), yâ (ي) ve elif (إ) olmak üzere üç tanedir. Bunlar kıraat ve Arap dili literatürlerinde “med ve lîn harfleri” olarak da adlandırılmaktadır.²⁵ Kıraat literatüründe med için farklı tanımlar bulunmakla birlikte bunların hepsinin ıstilahî bir içeriğinin olduğu söylenemez. Oysa ki kıraat literatüründe med için yapılan tanımlar, genellikle aslî med üzerine yapılan ziyade şeklinde ıstilahî manayı havi tanımlardır.²⁶ Nitekim İbnü’l-Cezerî de med kavramını, “Med harfindeki uzatmanın aslî med (miktarı) üzerine ziyade edilmesinden ibarettir.” şeklinde tarif etmektedir.

“Harfin mahrecinin uzayıp yayılması için ilgili harfin uzatılmasıdır.”²⁷ şeklinde yapılan tanımda med, mutlak manada zikredilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir med çeşidi bu tanım kapsamında değerlendirilebilir. Ayrıca bu tanım, tecvid disipliniyle ilgili bir eserde bulunması sebebiyle med kavramı için terimsel bir mana olarak kabul edilebilecekken içeriği açısından sözlük manası kabilinden de kabul edilebilir. Ebü’l-

²³ Şükrü Haluk Akalın v.d., **Türkçe Sözlük**, 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005, s. 787.

²⁴ Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn b. el-Hasen b. Alî et-Temîmî el-Bekrî er-Râzî, **et-Tefsîrû'l-kebîr: Mefâtihu'l-gayb**, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990/h. 1411, C:IX, s. 166-167, C:XXII, s. 116-117; benzer ifadeler için bkz. Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, **et-Tefsîru'l-Basît**, thk. Abdullâh b. İbrâhîm er-Reys, Abdurrahmân b. Abdilcebbâr b. Sâlih Hevsâvî, İskenderiye, Dâru'l-Musavviru'l-'Arabî, 2013, C:XII, s. 655-656; İbn 'Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharraru'l-vecîz**, C:VI, s. 651.

²⁵ Ebû Bişr 'Amr b. Osman b. Kanber Sîbeveyhi, **el-Kitâb: Kitâbü Sîbeveyhi**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, t.y., C:III, s. 426; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 464, Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 281; Ğânim Kaddûrî el-Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemâi't-tecvîd**, 2. bs., Amman, Dâru Ammâr, 2007/h. 1428, s. 308.

²⁶ Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 127; Mûsâ b. el-Hüseyn b. İsmâîl el-Hüseynî el-Muaddel el-Mısırî, **el-Câmi' li'l-edâi Ravdatu'l-Huffâz**, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2015/h. 1436, C:I, s. 493; Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 125.

²⁷ Ebû Muhammed Bedrüddîn Hasen b. Kâsım b. Abdillâh b. Alî b. el-Murâdî, **el-Müfîd fi şerhi 'Umdeti'l-mücîd fi'n-nazmi ve't-tecvîd**, thk. Cemâl es-Seyyîd er-Rufâî, Kahire, Mektebetü Evlâdî ş-Şeyh li't-Türâs, t.y., s. 80.

‘Alâ’ el-Hemedânî’nin med için yapmış olduğu tanım ise bir önceki tanım gibi med kavramının ıstilahî manasından uzaktır. Hemedânî’nin yapmış olduğu med tanımı şu şekildedir: “Med ve lîn harfleri üçtür: Vâv, yâ ve elif. Bunlar, kendilerinde sesin uzatılmasından dolayı bu şekilde adlandırılmıştır.”²⁸ Yine lügavî manasına benzer şekilde yapılan bir tanımda med kavramı şöyle tarif edilmektedir: “Med, harfin sesine ait sürenin uzamasıdır.”²⁹ Bu tanımda med kavramı ile hemze ve sükûn gibi ziyade med sebeplerinin etkisinin olduğu medlerden bahsedilmemekte, mutlak olarak herhangi bir harfin sesinin uzaması ifade edilmektedir. Kıraat eserlerinde yapılan bu üç tanımın da meddin terminolojik manasından uzak olduğu müşahade edilmektedir.

İlk dönem kıraat ulemasından olan İbn Mücâhid’in med kelimesi hakkındaki kullanımlarına bakıldığında onun bu kavramı farklı manalara gelecek şekilde kullandığı görülmektedir. Şöyle ki o, kasr ehli hakkında bilgi verirken kullandığı med kavramıyla ziyade meddi kastederken tavassut ehli hakkında malumat verirken yararlandığı med kavramına ise tûl mertebesi manasını yüklemektedir.³⁰ Kıraat literatüründe yapılan med tariflerinden bazılarının med kavramına ait sözlük manasıyla benzer şekilde takdim edildiği daha önce ifade edilmişti. Şimdi de kıraat eserlerinde med kavramına yüklenen anlam, yapılan tanımlamalar üzerinden gösterilmeye çalışılacaktır. İbnü’l-Cezerî, med kavramı için “Medd-i tabîdeki med harfinde bulunan meddin ziyade edilmesinden ibarettir.” şeklinde bir tarif yapmaktadır.³¹ Bu ifadelerle aslî meddeki meddin keyfiyetine yapılacak ziyade kastedilmektedir. Med için yapılan bu tanımda, İbn Ümmü Kâsım el-Murâdî’den (ö. 749/1348) aktarılan tanımdaki gibi mutlak bir med kavramından bahsedilmemektedir. Dolayısıyla med kavramına yüklenen bu anlama göre, meddin kapsamına sadece ferî medler girmekte ve aslî med kavramı bu tanıma göre med kavramının dışında kalmaktadır. Ebû Şâme el-Makdisî ise bu konuda İbnü’l-

²⁸ Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 281.

²⁹ Ca‘berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 515; aynı ifade için ayrıca bkz. Şihâbüddîn Ebü’l-‘Abbâs Ahmed b. İsmâîl el-Kûrânî, **Levâmi‘u’d-dürer şerhu Ferâidi’d-Dürer (fi’l-kırâati’s-selâs)**, thk. Nâsır b. Suûd b. Hammûd el-Kassâmî, Riyad, Mektebetü’r-Rüşd, 2009/1430, C:I, s. 266; ‘İsâmüddîn Ebü’l-Hayr Ahmed b. Mustafa b. Halil Taşköprizâde, **Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye**, thk. Muhammed Sîdî Muhammed Muhammed el-Emîn, Medine, Mücemmeu’l-Melik Fehd li Tıbbâti’l-Mushafi’ş-Şerîf, 2001/h. 1421, s. 210.

³⁰ İbn Mücâhid, **Kitâbü’s-Seb‘a**, s. 134.

³¹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

Cezerî'nin tanımına benzer bir tarif yapmaktadır. Şöyle ki Ebû Şâme, med için “Hemze veya sâkin harf sebebiyle med harflerinde meddin (süresinin) artırılmasından ibarettir.” şeklinde bir tanım yapmaktadır.³²

Konuyla alakalı zikredilen tanımların referansları dışında ulaşabildiğimiz klasik eserlerde meddin tanımına dair kelimeler edilmediği ve med başlığı altında direkt konuyla alakalı örneklerle ve detaylara geçildiği müşahade edilmektedir.³³ Sonuç olarak med kavramının kıraat eserlerinde kullanıldığı bağlamlarda, onun genellikle ziyade med için kullanıldığı ve dolayısıyla ona ziyade med manasının yüklendiği tespit edilmektedir.³⁴ Verilen bilgilerden hareketle kıraat ıstılahı olarak med için “Farklı gerekçelerle medd-i tabîdeki med miktarının artırılmasıdır.” şeklinde bir tanım yapmak mümkündür.

1.1.2. Kasr Kavramı

1.1.2.1. Lügavî Olarak Kasr

Arap dilinde ق ص ر (k-s-r) kökünün temel anlamı, “kendini bir şeyden alıkoymak”tır.³⁵ Bu temel manadan hareketle bu kelimenin “sınır”,³⁶ “bir şeyin sınırları dışına çıkmamış olması”, “sınırlı”,³⁷ “kısalık” ve “gecenin gayet karanlık olması”³⁸ anlamlarını da ihtiva etmektedir.

Kamuslarda, قَصَرَ fiiliyle aynı kökten olmakla beraber farklı sigalara ait kelimelerin Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde geçtiği biçimlerine ve manalarına temas

³² Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 113.

³³ Örnek için bkz. Ebü'l-Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Huzâî, **el-Müntehâ ve fîhi hamse 'aşrate kırâeten**, thk. Muhammed Şefâat Rabbânî, Medine, Mücemmeu'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîf, h. 1434, C:I, s. 488-495; Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 333-334; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 464-478, C:II, 479-506; Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 126; Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 124-125; Kalânîsî, **Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ**, s. 99.

³⁴ Örnek için bkz. İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a**, s. 134; Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mehdevî, **et-Tahsîl li-fevâidi kitâbi't-tafsîl el-câmi' li-'ulûmi't-tenzîl**, thk. Muhammed Ziyâd Muhammed Tâhir Şa'bân, Ferah Nasrî, Katar, Vizâratu'l-Evkâf ve's-Suûni'l-İslâmiyye, 2014/h. 1435, C:VII, s. 294; Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 125; Kalânîsî, **Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ**, s. 99.

³⁵ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-Ayn**, C:III, s. 394.

³⁶ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-Ayn**, C:III, s. 394.

³⁷ İbn Fâris, **Mekâyis**, C:V, s. 96.

³⁸ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, s. 95; Zebîdî, **Tâcü'l-arûs**, C:XIII, s. 421-422.

edilmektedir. Hz. Ömer'den nakledilen “فَإِذَا هُمْ رَكِبُوا قَدْ قَصَرَ بِهِمُ اللَّيْلُ”³⁹ ibaresi de bunlardan biridir ve bu örnekte kasr kelimesine ait kök harflerden sülasi mücerret bir fiil kullanılmaktadır. Mezkûr rivayette “قَصَرَ” kelimesinin “engellemek/alıkoymak” manasına geldiği değerlendirilmektedir.⁴⁰ Yine “قُصِرَ الرَّجَالُ عَلَى أَرْبَعٍ مِنْ أَجْلِ أَمْوَالٍ”⁴¹ hadisinde bir erkeğin dörtten fazla kadınla evlenmekten niçin alıkonulduğuna işaret edilmektedir. Dolayısıyla bu hadiste قُصِرَ kelimesiyle “menetmek, alıkoymak” kelimelerinin kullanımı münasip düşmektedir.⁴² Sümâme b. Üsâl'ın (ö. 12/633) müslüman olmasında onun esir alınması ve kendisine yapılan muamelelerin etkili olduğu belirtilen bir rivayette mezkûr kök harflerden mastar olarak kullanılan قَصَرَ kelimesi ise hapsedilmek manasını ihtiva etmektedir. İlgili rivayet şu şekildedir: “أسر ثمامة بن أثال فأبى أن يسلم قصرا فأعتقه فأسلم”⁴³ Bu cümlede ilgili kelime “haps” ve “zor kullanma” manalarında kullanılmaktadır.⁴⁴

Kamuslarda ilgili kök harflerle alakalı olarak âyetlerden de örnekler verilmek suretiyle قصر kelimesinin anlamları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. حُورٌ مَقْصُورَاتٌ suretiyle قصر kelimesinin anlamları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. “Inciden çadırlarda, eşlerinden başkasını arzulamayan eşler vardır.”⁴⁵ âyetindeki مقصورات kelimesi *Tâcü'l-'arûs*'ta, “eşlerinden başkasını arzulamayanlar, çadırlarda alıkonulanlar” şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁶ Müfessirler ise ilgili kelimeyi, “örtülerle gizlenmiş, çadırlarda alıkonulmuş ve saklanmış”,⁴⁷ “çadırlardan

³⁹ “İşte kafil burada. Onları yolculuktan gece alıkoydu.”

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C:V, s. 97; ayrıca bkz. Mecdüddîn Ebû's-Seâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fî ġarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Rıdvân Mâmû, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle, 2013/h. 1434, s. 994.

⁴¹ “Erkekler, yetimlerin mallarını muhafaza etmeleri için dört eşle sınırlandırıldılar.”

⁴² İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, s. 995; ayrıca bkz. Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, C:XIII, s. 422. Benzer bir rivayet için bkz. Ebû Hâtîm er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, C:IV, s. 21-22.

⁴³ “Sümâme b. Üsâl esir edildi ve zorla müslüman olmayı kabul etmedi. Azad edildikten sonra ise müslüman oldu.”

⁴⁴ Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Fâik fî ġarîbi'l-hadîs*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Ali Muhammed el-Bicâvî, Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, 1947/h. 1366, C:II, s. 353; benzer ifadeler için bkz. İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, s. 995; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, C:XIII, s. 422.

⁴⁵ Rahman, 55/72.

⁴⁶ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, C:XIII, s. 422.

⁴⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-'ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2006/h. 1427, C:XX, s. 166; benzer ifadeler için bkz. Vâhidî, *et-Tefsîru'l-Basît*, C:XXI, s. 198-199.

ayrılmayan, gözlerini kocularından ayırmayan, bulundukları çadırlardan ayrılmayan ve yollarda gezip dolaşmayan”⁴⁸ ifadeleriyle açıklamaktadır.

1.1.2.2. Istilahî Olarak Kasr

Istilahta kasr kavramı hakkında farklı tarifler söz konusu olmakla birlikte bu kavramın altı, genellikle “aslî med üzerine yapılan ziyadenin terk edilmesi” anlamını havi tanımlarla doldurulmaktadır.⁴⁹

“Kasr, medde ziyadeden vazgeçilmesi ve terk edilmesidir.”⁵⁰ şeklinde yapılan tanımda kasr, aslî med üzerine yapılan ziyadenin terk edilmesi şeklinde tarif edilmektedir. Mevzubahis tanımda “Medde ziyadeden vazgeçmek” ifadesi, yapılan meddin asgari olarak icra edilmesini, yani aslî meddin med miktarı ile yetinilmesini anlatmaktadır. “Kasr, ziyade meddin terk edilmesinden ve medd-i tabînin hâli üzere bırakılmasından ibarettir.”⁵¹ şeklinde İbnü’l-Cezerî tarafından yapılan tanımda ise bir önceki tanımda anlatılmak istenen daha net olarak ortaya konulmaktadır. Temkîn kavramının aslî meddi karşıladığı görüşü⁵² de kasr ve temkîn kavramlarının aynı işlevlerinin olduğunu göstermekte, söz konusu kavramların kıraat literatüründeki kullanımları da bunu ortaya koymaktadır.⁵³ Yapılan tanımlar ışığında, kıraat terimi olarak “kasr”ı “Aslî meddeki med miktarı üzerine ilave yapılmaması.” şeklinde tarif etmek mümkündür.

1.1.3. Lîn Kavramı

1.1.3.1. Lügavî Olarak Lîn

Arap dilinde ل ي ن (l-y-n) kök harflerinden isim olan lîn kelimesinin temel anlamı, sertliğin zıddı olan “yumuşaklık ve yumuşak olmak”tır. Bu kök harflerinden

⁴⁸ Taberî, **Tefsîru’t-Taberî**, C:XXII, s. 265-266; benzer ifadeler için bkz. Vâhidî, **et-Tefsîru’l-Basît**, C:XXI, s. 198-199.

⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

⁵⁰ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü’l-meânî**, s. 113.

⁵¹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

⁵² Kâdî Ahmed b. Ömer b. Muhammed b. Ebi’r-Rızâ el-Hamevî, **el-Kavâid ve’l-işârât fî usûli’l-kırâât**, thk. Abdülkerîm Bekkâr, Mısır, Dâru’s-Selâm, 2014/h. 1435, s. 47.

⁵³ İbn Mücâhid, **Kitâbü’s-Seb’a**, s. 134-135; Ebû Ma’ser et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 163-165.

sûlasi mücerret mazi fiil لان kelimesi olup yine sertliğin zıddı olan yumuşak olmak manasında kullanılmaktadır.⁵⁴

Lîn kelimesiyle benzerlik taşıyan لينة kelimesi, aslında ل و ن kök harflerinden türetilmiş bir kelimedir. Kelimenin i‘lâl yapılmadan önceki hâli لُونَةٌ şeklindedir.⁵⁵ لينة kelimesi bütün hurma ağaçlarına ve tanelerine isim olarak kullanıldığı gibi⁵⁶ Acve ve Bernî hurma ağaçları dışındaki hurma ağaçları için de kullanılmaktadır.⁵⁷ Yine bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de de bir yerde geçmekte ve hurma ağacı manasında kullanılmaktadır.⁵⁸ Görüldüğü üzere لينة ve لين kelimeleri birbirinden farklı manalara delâlet etmektedir.

1.1.3.2. Istilahî Olarak Lîn

Kıraat literatüründe vâv ve yâ harfleri sâkin, kendilerinden önceki harf ise fetha harekeli olunca bu harfler, lîn harfleri olarak kabul edilmektedir.⁵⁹ Fakat lîn sıfatı ile alakalı kullanım özellikle filoloji eserlerinde farklılık arz etmektedir. Mesela Halîl b. Ahmed (ö. 175/791), lîn sıfatını elif için kullanırken⁶⁰ Sîbeveyhi ise lîn vasfını med harflerinin tamamı için kullanmaktadır.⁶¹ Med harflerinin aynı zamanda lîn sıfatı ile adlandırılmasında, bu harflerin dil ve küçük dil üzerinde herhangi bir zahmet olmaksızın kolayca telaffuz edilmesi etkindir.⁶² Şöyle ki med harflerinin mahreçlerinin genişliği, sesin yayılıp yumuşamasına sebep olmaktadır.⁶³ Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyhi’nin lîn kavramı hakkında yukarıda aktarılan kullanımları ise

⁵⁴ İbn Fâris, **Mekâyîs**, C:V, s. 225.

⁵⁵ İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, C:XIII, s. 394.

⁵⁶ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü’l-‘Ayn**, C:IV, s. 111; ayrıca bkz. İbn Fâris, **Mekâyîs**, C:V, s. 223.

⁵⁷ İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, C:XIII, s. 394

⁵⁸ Haşr, 59/5; ayrıca bkz. İbn Fâris, **Mekâyîs**, C:V, s. 223; İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, C:XIII, s. 393-395.

⁵⁹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1112.

⁶⁰ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü’l-‘Ayn**, C:I, s. 41 (Muhakkikin mukaddimesi).

⁶¹ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:III, s. 426.

⁶² Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye li-tecvîdi’l-kırâeti ve tahkîki lafzî’t-tilâve**, thk. Ahmed Hasen Ferahât, 2. bs., Amman, Dâru Ammâr, 1984/h. 1404, s. 126.

⁶³ Ebü’l-Bekâ’ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî el-Halebî, **Şerhu’l-mufassal**, thk. ve şrh. Ahmed es-Seyyid Ahmed, Kahire, el-Mektebetü’t-Tevfikiyye, t.y., C:IV, s. 501; ayrıca bkz. İbrâhîm Enîs, **el-Esvâtü’l-lügaviyye**, 5. bs., Mısır, Mektebetü’l-Anglo, 1975, s. 116.

ıstılahî kullanıma uygunluk arz etmekten ziyade, lügavî bir kullanım gibi durmaktadır.

Kıraat ıstılahında vâv, yâ ve elif harfleri sâkin, kendilerinden önceki harflerin harekeleri de med harfi cinsinden olduğu takdirde bu harfler med harfleri olarak⁶⁴ yine vâv ve yâ harfleri sâkin, kendilerinden önceki harfler de fethalı olduğu takdirde bu harfler lîn harfleri olarak kabul edilmektedir.⁶⁵ Lîn harfleri olan vâv ve yâ -elif gibi- kendilerinden önceki harfte kendi cinsinden bir hareke kabul etmedikleri için elife benzerliklerini kaybetmişler ve med harfi elifte mevcut olan med vasfı bu harflerden düşmüştür. Ayrıca lîn harfleri olan vâv ve yâ, elife sadece lîn vasfıyla benzemektedir. Nitekim med harfleri ile ortaya çıkan med çeşitlerinde med harfleri kendilerinden önceki harflerin seslerinin uzatılmasına sebep olmakta iken, lîn harfleri ile meydana gelen med çeşitlerinde ise lîn harfinin bizzat kendi sesi uzatılmaktadır.⁶⁶ Lîn ve med harflerinde ortak harflerin olmasıyla lîn sıfatının tahsisi hakkında yapılan farklı tasarrufların lîn ve med harfleri konusunda kavram karmaşasına ve zihin karışıklığına neden olduğu söylenebilir.

Özetle, ortak işlevler görmelerine rağmen pratik olarak lîn ve med arasında farklılıklar söz konusudur. Örneğin medd-i lîn de lîn harflerinin sesleri uzatılırken diğer med çeşitlerinde med harfleri kendilerinden önceki harflere ait seslerin uzamasına sebep olmaktadır. Ayrıca lîn harfleri ve medd-i lîn için kıraat literatüründe farklı bir söylem olmadığı görülmektedir.

1.1.4. Med Harflerine Ait Hususiyetler

Bu başlık altında med harflerinin mahreç bölgeleri, elif ile hemze arasındaki benzerlikler ve farklılıklar, elif ile hemzenin kitâbetteki durumları ve med harfleri arasındaki kuvvet sıralamaları gibi konular ele alınacaktır. Bu konuların ele alınması, med bahsinin ses bilimindeki yerini ortaya koyması açısından kayda değer bir husustur.

⁶⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 125; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

⁶⁵ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberrid el-Ezdî es-Sümâlî, **el-Muktedab**, thk. Muhammed Abdülhâlık Azîme, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, t.y., C:I, s. 221; Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 126; ayrıca bkz. Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 121; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 77.

⁶⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 126.

1.1.4.1. Med Harflerinin Mahreç Bölgesi

Kadim dönemde olduğu gibi modern dönemde de sesli harflerin mahreçlerinin tespitinde yaşanan zorluklardan bahsetmek mümkündür.⁶⁷ Günümüzde harflerin mahreçlerinin tespitiyle ilgili kıraat âlimleri ve ses bilimcileri tarafından farklı görüşler ortaya konmaktadır.⁶⁸

Sesli harflerden olduğu kabul edilen hareketler, üç çeşittir: Fetha, damme, kesra. Dilin ön kısmının üst damağın mümkün olan en üst kısmına yükselmesiyle kesra, dilin boğaza en yakın kısmının (aksa'l-lisân) üst damağa yükselmesiyle damme, dilin alt damağa doğru inmesi ve üst damaktan uzaklaşması ile fetha sesi ortaya çıkar. Daniel Jones'e nispet edilen kuramda ise hareketler -Arap alfabesindeki

⁶⁷ Ğânim Kaddûrî el-Hamed, **Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye fî dirâseti 'ilmi't-tecvîd**, 2. bs., Riyad, Merkezü Tefsîr li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2015/h. 1436, s. 88.

⁶⁸ Yaşayan kıraat âlimlerinden Ğânim Kaddûrî el-Hamed, günümüz teknolojisinin sunduğu imkânlarla rağmen ses boşluklarının büyük bir alana karşılık gelmesi nedeniyle bu seslerin mahreç ve sıfatları hakkındaki her şeyin kıraat ve tecvid âlimleri tarafından henüz aydınlatılamamış olduğunu iddia etmektedir. O, sesli harflerin mahreçlerinin belirlenmesindeki zorlukların üstesinden gelinebileceğini ifade etmekte ve bunları belli şartlara bağlamaktadır. Hamed, sesli harflerin telaffuzlarının dayandığı temeller keşfedildiğinde zikredilen zorluğun aşılabileceğini ifade etmektedir. O, bunun için üç aşamalı bir çözüm önermektedir: Bunların ilki, her bir sesli harfle dilin hangi cüzünün kullanıldığının tespit edilmesidir. Bundan kasıt dilin ön veya arka kısmından hangisinin kullanıldığının tespitidir. İkincisi ise harf telaffuz edilirken dilin kullanılacak olan bu kısımlarının yükselme miktarının tespit edilmesidir. Üçüncü olarak her bir sesli harfle birlikte ağzın pozisyonunun tespit edilmesidir. Hamed, ifade edilen bu maddeler sayesinde farklı lisanlardaki sesli harflerden her birine ait mahrecin tespit edilmesinin de mümkün olacağını ifade etmektedir. Bu genel ölçütler, el-Harekâtü'l-Mi'yâriyye (temel ünlüler) diye bilinmekte ve bu kuramın icadı, ses bilimi araştırmacıları tarafından Daniel Jones'e (ö. 1967) nispet edilmektedir. (Hamed, **Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye**, s. 87-89; Bu ölçütlerle alakalı olarak benzer ifadeler için bkz. Zeyneb Zeyyâde Desûkî el-Bağdâdî, "Hasâisü'l-esvâtî'l-'Arabiyye fî dav'i 'ilmi'l-lügatî'l-hadîs", İskenderiye, **Câmiatü'l-Ezher**, C:XXIII, Sayı:II, 2008/h. 1429, s. 7) Modern dönemde ses bilimiyle meşgul olan batılı araştırmacılar, harflerin mahreçlerinin belirlenmesinde hassas ve modern cihazların da yardımıyla önemli mesafe almışlardır. Bu araştırmacılar, sesli harfler için genel kaideler koymuşlar ve bu kaideleri, harflerin seslendirilmesinde dilin aldığı pozisyon ve şekle göre açıklamışlardır. Ses bilimi çalışmaları üzerinde yoğunlaşan Ebû Şa'r, bu kuramın evrensel bir karakter kazandığını ve dünya dillerinden birçoğunun bu kuram üzerine bina edildiğini ifade etmektedir. Öyle ki ses bilimi âlimleri, dillerine ait ölçütleri aynı kuram üzerinden belirlemeye çalışmış ve bu konuda farklı metotlar denemişlerdir. X ışınları (röntgen ışınları) ile görüntüleme, denenen bu yöntemlerden biridir. Bu yolla dilin ağızda serbestçe hareket ettiği bir bölgenin varlığına ulaşılmış ve dilin hareketleri görüntülenmiştir. Ebû Şa'r, konuyla ilgili olarak Araplar tarafından seslere dair ciddi bir çalışmanın olmadığını da ifade etmekte ve Daniel Jones'in ortaya koyduğu kuramı ithal etmekle yetinenleri ve bunu Arapça hareketlere (seslere) uyarlayanları eleştirmekten geri durmamaktadır. (Âdil İbrâhîm Ebû Şa'r, "el-Musavvitâtü'l-'Arabiyye fî'l-edâî'l-Kur'ânî beyne mi'yârâyî'l-Fârâbî ve Daniel Jones ve Vasfey 'ulemâi'l-'Arabiyyeti ve 'ulemâi't-tecvîd ve'l-kırâât: Dirâse tahlîliyye me'meliyye mukârane", Ürdün, **Dirâsât: el-'Ulûmu'l-insâniyye ve'l-ictimâiyye**, C:XLV, Sayı:I, 2018, s. 110)

bu harflerin telaffuzu esnasında dilin hareketleri ve iki dudağın pozisyonuna göre rakamlarla birbirinden ayırt edilmişlerdir.⁶⁹

Nefesin ağız ve boğaz bölgesinden akmasını engelleyecek bir şeyle karşılaşmadan serbest bir şekilde çıkması; cevfi (جوفي) ve hevâî (هوائى) olarak adlandırılan med harflerinin en önemli özelliğidir. Nitekim med harflerinin telaffuz edilmeleri esnasında havanın serbest bir şekilde akmasıyla mahreçlerindeki sürtünmenin az olması bu duruma sebep olmaktadır.⁷⁰ Vâv ve yâ harflerinin mahreçleri, bu harflerin med harfi olmalarına ve med harfi dışında harfler olmalarına göre farklılık arz etmektedir. Nitekim vâv ve yâ harfleri için med harfi ve bunun dışında bir harf olmakla elde ettiği iki farklı mahreç, elif için ise tek mahreç söz konusudur. Öyle ki bu harfler, harekeli hâllerinde olduğu gibi lîn harfi olduklarında da vâv harfi iki dudak arasından; yâ ise şecerî harf olması hasebiyle dilin ortası ile üst damağın ortası arasından telaffuz edilir. Dolayısıyla lîn harfi olan vâv ve yâ, med harfi olan vâv ve yâ harflerinden mahreç bakımından farklılık göstermiş olmaktadır.⁷¹

Alemüddîn es-Sehâvî, med harflerinin mahreç bölgelerini ifade ederken hemze odaklı bir anlatım yapmayı tercih etmektedir. Nitekim o, Halîl b. Ahmed'den alıntı yaparak med harflerinin sesinin hemzenin başladığı bölgede sona erdiğini ifade etmektedir. Sehâvî, ayrıca med harfleri ve hemze arasındaki ilişki sebebiyle fiillerdeki cemi vâvından sonra elif (الالف الفارقة)⁷² yazıldığını belirtmektedir.⁷³ Med harflerine ait mahrecin -ses boşluğundan kaynaklı olarak- geniş olduğunun Sîbeveyhi tarafından ifade edilmesi, Sehâvî'nin Halîl b. Ahmed'den yaptığı nakli destekler niteliktedir.⁷⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib'in bu konudaki ifadeleri de bu görüşü teyit etmektedir. Mekkî, mahreç bölgesi aksa'l-halk olan hemzenin cevfi bölgesi harfleri

⁶⁹ Hamed, *Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye*, s. 87-88; Daniel Jones'e ait bu kuramla alakalı geniş bilgi için bkz. Hamed, *Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye*, s. 88-102.

⁷⁰ Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, s. 294, 308.

⁷¹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 77; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, s. 305, 308-309.

⁷² el-Elifü'l-fârîka, muttasıl zamiri Arapça kelimelerin sonlarında bulunan vâv çeşitlerinden ayırmak için muttasıl zamirden sonra yazılan eliftir.

⁷³ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, C:II, s. 327; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, s. 313.

⁷⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, C:IV, s. 176; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, s. 313.

ile bitişik olduğunu ifade etmekte⁷⁵ ve bu konuda daha detaylı bilgiyi ise Müberrid (ö. 286/900) vermektedir. O, vâv harfinin dudaklardan çıkıp elifin mahrecinde son buluncaya kadar ağızda devam ettiğini; yânın ise dilin ortasından cîm ve şîn harfinin mahreçlerinden çıkıp elifin mahrecinde nihayete erdiğini dile getirmektedir. Başka bir görüşte de ister med harfi ister lîn harfi olsun vâv ve yâ harflerinin mahreçlerinin birbirlerine yakın olduğu da iddia edilmektedir.⁷⁶ Med harfleri olan vâv ve yânın mahreçleri hakkında Müberrid'in vermiş olduğu bilgiyle Sehâvî ve Sîbeveyhi'nin verdiği bilgiler arasında nüans vardır. Müberrid diğer isimlerden farklı olarak med harfi ve câmid harf olan vâv ve yâ harflerinin mahreçlerinin birbirlerine ciddi manada benzer olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki med harfi olan vâv ve yâ harflerinin mahreçleri, câmid harf olan vâv ve yâ harflerinkinden daha dar olmaktadır. Harflerin telaffuzu esnasında dil ve ağzın aldığı şeklin farklı olmasının bu duruma sebep olduğu belirtilmektedir.⁷⁷

Muhammed b. Mahmûd es-Semerkindî'ye (ö. 780/1378) med harflerine ait mahreçler hususunda isnad edilen tasnif, çoğunluğun yapmış olduğu tasniften önemli derecede farklıdır. Öyle ki Semerkindî, her bir med harfi için farklı bir bölge zikretmektedir. Nitekim o, med harfi olan elifin mahreci için boğaz boşluğunu, med harfi olan yâ için ağız boşluğunun ortasını⁷⁸ ve med harfi olan vâv için de dudak boşluğunu mahreç bölgeleri olarak zikretmektedir.⁷⁹ Med harfleri için yapılan bu tasnife göre med harflerinin mahreçleri, aynı harflerin harekeli hâllerindeki mahreçleriyle ayniyet arz etmektedir.

Kıraat literatüründe elifin mahrecinin takdîrî olduğu ifade edilmektedir. Buna elifin -ağızda dayanacağı herhangi bir bölüm olmadığı için- gerçek bir mahrecinin olmaması sebep olarak gösterilmektedir.⁸⁰ Hemzenin mahreci ise elifin aksine

⁷⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 126; ayrıca bkz. Sehâvî, **Cemâlû'l-kurrâ'**, C:II, s. 327; İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, C:VII, s. 421; Muhammed b. Ahmed b. Akîle el-Mekkî, **ez-Ziyâde ve'l-ihşân fî 'ulûmi'l-Kur'ân**, Şarika, Câmiatü's-Şârika, 2006/1427, C:III, s. 220.

⁷⁶ Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 221; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 314.

⁷⁷ Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 310.

⁷⁸ Bu bölge ile şecerî harflerin olduğu bölge kastedilmektedir.

⁷⁹ Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 311; Raşîd Abdurrahmân el-Ubeydî, **Mu'cemü's-savtiyyât**, Bağdat, Dîvânü'l-Vakfî's-Sünnî Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, 2007/h. 1428, s. 216.

⁸⁰ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 71; benzer ifadeleri için bkz. Dâni, **et-Tahdîd**, s. 120.

tahkîkî bir mahreçtir. Elife kıyasla diğer med harflerinin de aynı şekilde takdîrî mahrece sahip oldukları söylenebilir. Aynı zamanda bu harflerin ilgili mahreçten zaruret sebebiyle çıktığı bilinmektedir.⁸¹ Bu noktada Halîl b. Ahmed ise farklı bir tasnif zikretmektedir. O, med harflerine ve hemzeye ait mahrecin ağız boşluğu bölgesi olduğunu söylemektedir. Ayrıca bu harflerin dil, küçük dil ve boğaz bölgesinin herhangi bir yerinden çıkmadığını söylemekte ve -herhangi bir mahreç noktasına temas etmemelerinden kaynaklı olacak ki- bu harflerin hevâî harfler olduğunu dolayısıyla da bu harflere cevî bölgesinden başka herhangi bir yerin nispet edilmediğini ifade etmektedir. Çoğunluk da med harflerini hevâî olarak adlandırmaktadır.⁸² Oysa bu iki kavram arasında isim dışında bir farklılık yoktur. Öyle ki bu harflerin hevâî olarak adlandırılması, bu harflerin cevî harfleri olmadığı anlamına gelmez. Dolayısıyla da med harfleri için bu iki kavramın da kullanılmış olması, herhangi bir tezat içermemektedir.

Müberrid, Sîbeveyhi'nin aksa'l-halk bölgesindeki harfleri hemze, elif ve hâ (ه) şeklinde sıraladığını belirtmektedir. Müberrid'in, Sîbeveyhi'nin tertibi için yaptığı yoruma göre önce hemze, sonrasında ise hâ (ه) ile elif birlikte gelmektedir.⁸³ Yani onlardan birinin mahreci ne bir önce ne bir sonra, aksine hâ (ه) harfiyle elifin mahreçleri bir kabul edilmektedir.⁸⁴ Fakat İbn Cinnî (ö. 392/1002), Sîbeveyhi'nin tertibi hakkında Müberrid'in yaptığı yorumun doğru olmadığını belirtmekte, buna mukabil Sîbeveyhi'nin tertibini ise sahih kabul etmektedir. Zira kabul edildiği gibi hâ (ه) harfi ile elifin mahreçleri aynı olsaydı, harekelendiği zaman elifin hâ (ه) harfine çevrilmiş olması gerekirdi.⁸⁵ Bu durumda elif; harekelendiği zaman kendisine daha yakın ve kendisinden daha aşağıda olan hemzeye çevrildiğine göre hemze eliften önce, elif de hâ (ه) harfinden önce demektir.⁸⁶

⁸¹ Muhammed b. Ebî Bekr el-Mar'âşî Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Cühdü'l-mukill**, dirase ve thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2001/h. 1422, s. 122.

⁸² Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-'Ayn**, C:I, s. 41 (Muhakkikin mukaddimesi).

⁸³ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, thk. Hasen Hindâvî, Dımaşk, Dâru'l-Kalem, 1985/h. 1405, C:I, s. 46-47.

⁸⁴ İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 46-47; İbn Akîle, **ez-Ziyâde**, C:III, s. 220.

⁸⁵ İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 46-47.

⁸⁶ İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 46-47; ilgili harflerin tertibi ile alakalı benzer ifadeler için bkz. İbn Akîle, **ez-Ziyâde**, C:III, s. 220.

Temelde elifle hemze arasındaki fark, elifin sadece sâkin olması;⁸⁷ hemzenin ise harekeli olması gibi sâkin de olabilmesidir.⁸⁸ Fakat elifle hemze arasındaki mahreç farklılığının sâkin nûn harfiyle harekeli nûn harfi arasındaki mahreç farklılığıyla aynı olduğu öne sürülmektedir. Ne var ki mahreçleri noktasında bu bilgi, kayda değer bir bilgi değildir. İbn Cinnî, konuyla ilgili olarak harekeli elif diye adlandırdığı hemzenin mahrecinin göğüsten, elifin ise daha yukarıdan boğazın evvelinden çıktığını ifade etmektedir. O, elif ve hemzenin mahreçlerinin yakınlığını هَاتَانِ ve تَيْنِكَ zamerlerinin anlam yakınlığı ile örneklendirerek somutlaştırmaktadır.⁸⁹

Çoğunluğun mahreç tasnifine göre hemze (إ) ve hâ (ه) harfleri, aksa'l-halk diye tanımlanan boğazın ağza en uzak bölgesinden telaffuz edilir.⁹⁰ Fakat İbnü't-Tahhân ve Sîbeveyhi, med harfi olan “elif”i de bu mahreç kategorisinde zikreden biri dil, diğeri de kıraat bilgini iki âlimdir.⁹¹ Nitekim Sîbeveyhi'nin yapmış olduğu mahreç tertibine göre elifle hemzenin mahreçleri bir; med harfleri vâv ile yânın mahreçleri de med harfi olmayan vâv ve yâ ile birdir.⁹² Saçaklızâde Mehmet Efendî (ö. 1145/1732) ise İbnü't-Tahhân ve Sîbeveyhi'nin aksine elifi aksa'l-halk bölgesine dâhil etmemektedir. Çünkü o, bu mahreç bölgesine üçüncü bir harf olarak ilave edilen elifin mahrecinin bu bölgeden sayılmasının mahreç yakınlığı sebebiyle mecazi bir kullanım olduğunu belirtmektedir.⁹³ Mekkî b. Ebî Tâlib de med harfi olan elifi, İbnü't-Tahhân ve Sîbeveyhi gibi aksa'l-halk bölgesinde değerlendirmektedir. Nitekim o, elif harfine ait mahrecin hemze ile hâ (ه) harfinin mahreçleriyle aynı olduğu ve boğaz bölgesinin evvelinden olduğunu ifade etmektedir. Mekkî bu tasnifini, elif harfinin boğazda son buluncaya kadar ağız bölgesinde devam etmesine dayandırmaktadır. Yani elifin mahrecinin boğaz bölgesine nispet edilmesine, harfin mahrecinin boğaz bölgesinde son bulması sebep olarak gösterilmektedir.⁹⁴

⁸⁷ İbn Cinnî, **Sırru snâati'l-i'râb**, C:I, s. 42-43; Enîs, **el-Esvâtü'l-lügaviyye**, s. 115-116.

⁸⁸ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 72.

⁸⁹ İbn Cinnî, **Sırru snâati'l-i'râb**, C:I, s. 42-43.

⁹⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 206.

⁹¹ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 433; Ebü'l-'Asbağ (Ebû Humejd) Abdülazîz b. Alî b. Muhammed es-Sümâtî el-İşbîlî İbnü't-Tahhân, **Mehâricu'l-hurûf ve sıfâtühâ**, thk. Muhammed Ya'kûb Türkistânî, 2. bs., y.y., 1991/h. 1412, s. 115.

⁹² Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Cühdü'l-mukill**, s. 122.

⁹³ Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Cühdü'l-mukill**, s. 127.

⁹⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 160.

1.1.4.2.Elifin Hemze İle Ayniyeti Meselesi

Basra dil ekolüne göre elif, hemze dışında bir harftir. Fakat bu ekolden Müberrid, hemze ve elifi tek harf olarak kabul etmektedir.⁹⁵ Bu konuda elifle hemze arasındaki fark, elifin sadece sâkin olması;⁹⁶ hemzenin ise harekeli olması gibi sâkin de olabilmesi kanaati⁹⁷ de yine bu iki harfin aynı olduğu fikrine götürmektedir. Basra ekolünden olan ve nahvi sistematik hâle getiren Halîl b. Ahmed ise Arap dilinde 29 harfin varlığından bahsetmeke ve bunların 25'ini sahih harf, dört tanesini ise medâric olarak adlandırmaktadır. Medâric olarak adlandırılan harfler vâv, yâ, elif ve hemzedir. Halîl b. Ahmed, hemze de dâhil olmak üzere bu dört harfi illet harfi olarak zikretmektedir.⁹⁸

İbn Cinnî; Müberrid'in Arap alfabesinin 28 harften müteşekkil olduğu kanaatini ve alfabeyle elif harfini terk etmek suretiyle başladığı bilgisini vermektedir. Müberrid'in bu şekilde bir yol takip etmesi, hemzenin tek suretinin ve sabit bir formunun olmamasından kaynaklıdır. İbn Cinnî ise bunun önemli bir şey olmadığını ifade ettikten sonra, hemzenin de diğer harfler gibi hem lafızda hem de yazıda var olduğunu belirtmektedir.⁹⁹ Müberrid'in, hemzenin mahreci hakkında malumat verirken hemzeyle sadece hâ (◌) ve elif harflerinin yakın olduğunu zikretmesi, ayrıca hemzenin bu iki harften de daha aşağıda bulunduğunu söylemesi onun, bu harflerin mahreç bakımından bire bir aynı olduğu kanaatine işaret olamaz.¹⁰⁰ Ebû 'Amr ed-Dânî ise bu konuda farklı bir yaklaşım sergileyerek hemzenin suretinin olmadığını belirtmektedir.¹⁰¹ Bu ifadesiyle o, elifin hemzeyle suret olduğunu söylemektedir.

Modern dilbilimcilerden İbrâhîm Enîs'in, elif ve hemzenin kullanımı hakkında yaptığı gayet dikkat çekici olan tahlillerine yer vermekte fayda mülâhaza edilmektedir. İbrâhîm Enîs'in konu hakkındaki tahlilleri şu şekildedir:

⁹⁵ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 72; ayrıca bkz. Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Cühdü'l-mukill**, s. 119.

⁹⁶ İbn Cinnî, **Sirru sînâati'l-i'râb**, C:I, s. 42-43; Enîs, **el-Esvâtü'l-lügaviyye**, s. 115-116.

⁹⁷ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 72.

⁹⁸ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü'l-'Ayn**, C:I, s. 41 (Muhakkikin mukaddimesi).

⁹⁹ İbn Cinnî, **Sirru sînâati'l-i'râb**, C:I, s. 41-43.

¹⁰⁰ Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 155.

¹⁰¹ Dânî, **et-Tahdîd**, s. 118.

• Sîbeveyhi'den nakilde bulunanlar, elifin hemzeden sonra zikredilmesini Sîbeveyhi'nin kastı dışında yorumlamıştır.

• Sîbevehî'nin yaşadığı dönemde hemze; alışıldık, bilindik bir fonetik terim değildir veya eğitilmişler başka bir deyişle ilim tahsil edenler arasında kullanılan yeni bir terimdir. Dolayısıyla daha çok bilinen ve hemzenin eş anlamlısı olarak kabul edilen elif, hemzenin yerine kullanılmıştır.

• Hemzenin çok sayıda sözlük manasının olması, elifin hemze yerine kullanılmasına sebep olmuştur.

• Hemzenin ıstılâhî manasının yaygın olmaması ve insanlar arasında bilindik bir şey olmaması. Buna delil bir rivayet vardır ki bu rivayette dil bilimcilerden biri Kureyşli bir adama, “الفأرة kelimesini hemzeliyor musun?” diye soru sorar ve soruyu anlamayan muhatap, alaycı bir şekilde adama şöyle cevap verir: “Fareyi kedi sıkıştırıp dörter, ısırır.”¹⁰² Rivayette Kureyş'e nispet edilen teshîl olgusunun tahkiki dışında herhangi bir amacı olmayan ve ilgili kelimenin hemzenin tahkik ile okunup okunmadığı bilgisine ulaşmak isteyen dil bilimciye, h-m-z kök harflerinin sözlük manası ile cevap verildiği görülmektedir. Bu da o dönem, hemzenin ıstılâhî manasının avamda herhangi bir karşılığının olmadığına işaret etmektedir.

• Alfabede eliften önce kendisi dışında bir harf olan lâm harfinin vazedilmesi, elifin telaffuz edilmesi noktasında lâm harfinden yardım almak içindir. Bu şekilde, med elifinin de alfabede müstakil bir harf olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Zira elif, sâkin bir harf olduğu için tek başına telaffuz edilemez ve kendisi dışında bir harfe ihtiyaç duyar.¹⁰³

1.1.4.3. Med Harfi Olan Elifin Başka Bir Harfe İhtiyaç Duyması

Med elifinin müstakil bir harf olduğunun kabul edilmesi, sâkin bir harf olan elifin öncesi için bir harf belirlenmesini gerektirmektedir. Zira sâkin bir harf ve med harfi olması münasebetiyle elifin tek başına telaffuz edilmesi imkânsızdır. Çünkü sâkin harfle kelâma başlamak olanaksızdır. Bu manada kelama elif ile

¹⁰² Diyalogda geçen soru أ نهزم الفأرة şeklinde, buna verilen cevap ise إنما يهزمها القط şeklindedir.

¹⁰³ Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 116.

başlanamamasından dolayı onun öncesine ilave edilecek, ona destek olacak ve aynı zamanda kendisiyle kelama başlanabilecek bir harf seçmek icap etmektedir.¹⁰⁴

İbn Cinnî'nin; lâm-elif şeklinde telaffuz edilmesini hoş karşılamadığı ʾL terkihi de yukarıda ifade edilen duruma ait gerekliliğin bir sonucudur. Bunun vazedilmesindeki amaç ise sâkin ve med harfî olan, aynı zamanda da tek başına telaffuzu mümkün ve sahih olmayan elifin, kendisi dışında bir harfle sahih bir şekilde telaffuz edilmesidir.¹⁰⁵

1.1.4.4. Kitâbette Elif ve Hemze

Elifle hemze arasındaki fark sadece elifin sâkin olması,¹⁰⁶ hemzenin hem harekeli hem de sâkin olabilmesidir.¹⁰⁷ Elifle hemze arasındaki mahreç farklılığının ise sâkin nûn harfiyle harekeli nûn harfinin mahreç farklılığı gibi olduğu belirtilmektedir.¹⁰⁸ Söz konusu bu benzetme, yukarıda ifade edilen elif ve hemzenin kitâbetteki kullanımının aynı olduğuna işaret etmektedir. Nasıl ki kitâbette sâkin nûn ile harekeli nûn arasında bir fark yoksa elifle hemze arasında da bir fark yoktur.

İbn Cinnî, Müberrid'in elif ve hemze hakkındaki görüşlerini tatmin edici bulmamakta ve elifin; hemze için suret olduğu kanaatini paylaşmaktadır.¹⁰⁹ Bu durum; elifin kitâbet için, hemzenin ise telaffuz için bir sembol olduğu fikrine sebep olmaktadır.¹¹⁰ İbn Cinnî قام, سار, كتاب, حمار gibi kelimelerde geçen elifler için 'med elifi' şeklinde bir tabir kullanmaktadır. Nitekim bu kelimelerdeki elif, إبراهيم ve أحمد gibi kelimelerdeki muhakkak hemzenin (teshîl edilmeyen hemzenin) şekliyle aynıdır.¹¹¹

Hemze yazabilmek için elife ihtiyaç vardır. Hemzenin tahfif edilmesi¹¹² hâlinde ise hemze, harekesine göre "vâv"a veya "yâ"ya çevrilir. Bu ameliye, Arap

¹⁰⁴ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 43-44.

¹⁰⁵ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 43-44.

¹⁰⁶ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 42-43; Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 115-116.

¹⁰⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 72.

¹⁰⁸ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 42-43.

¹⁰⁹ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 41-42; ayrıca bkz. Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 114.

¹¹⁰ Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 114.

¹¹¹ İbn Cinnî, *Sirru sînâati'l-i'râb*, C:I, s. 42-43; ayrıca bkz. Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 115-116.

¹¹² Hemzenin tahfifi, hemzenin teshîl ile okunması manasına gelmektedir.

diline ait Hicaz ekolünün tercihidir.¹¹³ Hemzenin tahfifinin mümkün olmadığı durumlarda ise hemze ancak elifle yazılabilir. Bu durumun bir gereği olarak kelimenin başında gelen ve tahfif edilmesi mümkün olmayan hemzeler de böyledir. Hemzenin tahkîkinin gerektiği durumlarda da onun elif sureti ile yazılması üzerinde ittifak vardır. Hatta bazı mushaflarda hemze, diğer mushaflardan farklı olarak hemzenin tahkîki için elif suretinde yazılmıştır.¹¹⁴

1.1.4.5. Med Harfleri Arasında Kuvvet Sıralaması

Med harfi olan elif, diğer med harfleri vâv ve yâ harflerinden daha geniş bir mahrece sahiptir.¹¹⁵ Şöyle ki med harflerinin mahreç bölgesi açılıp genişlediğinde ses yayılır ve yumuşar. Bunun aksine mahreç bölgesi daralıp kapandıkça bu kere de ses baskı altında kalarak rahat bir şekilde akmaz ve yayılmaz, katı ve sert olur.¹¹⁶ Bu açıdan elif, med harfleri arasında mahreç bölgesi en geniş olan harf olarak değerlendirilmektedir.¹¹⁷

Elifin mahreç bakımından diğer med harflerine göre daha geniş ve büyük olmasına sebep olan durum; vâv harfinde dudakların öne doğru büzülmesi, yâ harfinde ise dilin üst damağa yükselmesidir. Elifin telaffuzunda ise ağız ve boğaz açık bir şekildedir. Buna ilaveten elifin sesine karşı herhangi bir engel ve baskı bulunmamaktadır. Mahreç bakımından ise bu harflerin en zayıf olanı da eliftir. Çünkü elif, mahreç bakımından en geniş ve en gizli olanıdır.¹¹⁸ Bu durum, mahreç ile kuvvet arasında ters bir orantı olduğunu göstermektedir.

Med harflerinden en kuvvetlisinin vâv harfi olduğunu öne sürenler vardır. Nitekim buna sebep olarak vâv harfinin telaffuzunda her iki dudağın da kullanılması gösterilmektedir.¹¹⁹ Med harflerinin zayıftan güçlüye doğru sıralanışına gelince bu

¹¹³ İbn Cinnî, *Sirru snâati'l-i'râb*, C:I, s. 41-42; ayrıca bkz. Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 114.

¹¹⁴ İbn Cinnî, *Sirru snâati'l-i'râb*, C:I, s. 41-42.

¹¹⁵ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, C:IV, s. 501; ayrıca bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 754.

¹¹⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, C:IV, s. 501; ayrıca bkz. Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 116.

¹¹⁷ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, C:IV, s. 501; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 754.

¹¹⁸ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufassal*, C:IV, s. 501; ayrıca bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 754.

¹¹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, C:IV, s. 436; Hemedânî, *et-Temhîd*, s. 285.

sıralamanın elif, yâ ve vâv şeklinde olduğu görüşünün varlığıyla birlikte¹²⁰ cumhura göre med harfleri arasındaki kuvvet sıralamasının bir öncekinin tam aksi olduğu İbnü'l-Cezerî tarafından iddia edilmektedir.¹²¹

1.1.5. Med Harfleri ve Harekeler Arasındaki İlişki

Türk dilinde olduğu gibi Arap dilinde de harfler, sesli ve sessiz olarak tasnif edilmektedir. Hamed, geçmiş dönemlerde yaşayan ses bilimi âlimlerinin bu taksimden habersiz olmadıklarını, modern dönem ses bilimi âlimlerinin kullandıkları terimlerin benzerlerini onların da kullandıklarını söylemektedir.¹²²

Sesli ve sessiz harflerin tasnifinde kullanılan iki ıstılah vardır: İlk tasnifte sesli harfler için مصوتة (مصوتات), sessiz harfler için صامتة (صامتات); ikinci tasnifte ise sesli harfler için الذائبة (الذائب), sessiz harfler için ise جامدة (الجوامد) ıstılahı kullanılmaktadır. Hamed, ikinci tasnifin tecvid kitaplarındaki tedavülünün bin yıla yakın bir geçmişinin olduğunu; fakat bunun Arap ses bilimcileri tarafından kullanılmaması nedeniyle ses bilimi açısından yeni bir ıstılah olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca kendisinin de önceleri ilk tasnifi kullandığını ve tecvid kitaplarını inceledikten sonra ikinci tasnifi tercih ettiğini de sözlerine ilave etmektedir.¹²³ “Modern dönem ses biliminde ise med sesleri (sesli harfler) الحركات الطويلة (uzun sesliler), lîn harfleri de أنصاف الحركات veya أشباه الحركات (yarım sesliler) olarak bilinmektedir.”¹²⁴

Tecvid uleması sesli harfler noktasında med harfleriyle harekeler arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak bu hususa büyük bir önem atfetmiştir. Bu teoriye göre sesli harfler tür ve kemiyet bakımından ikiye ayrılmaktadır. Sesli harfler tür bakımından damme-vâv, kesra-yâ, fetha-eliftir. Sesli harfler kemiyet bakımından ise ikiye ayrılır:

¹²⁰ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 436; ayrıca bkz. Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 281; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 678.

¹²¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 678; ayrıca bkz. İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-iknâ'**, C:I, s. 468.

¹²² Hamed, **Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye**, s. 87.

¹²³ Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 135.

¹²⁴ Zeyd Halîl el-Karâle, “el-Hazfî's-savtî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm diraseten fi hazfî's-savâmit ve esvâtî'l-meddi ve'l-lîn”, **Mecelletü'l-Âdâb (Mentouri Constantine Dergisi)**, C:I, sayı:XI, 2010, s. 139-142.

Uzun ve kısa sesler. Uzun sesli harfler med harfleridir. Kısa sesli harfler ise harekelerdir.¹²⁵

Med harfleriyle harekeler arasındaki ilişki hakkında iki temel farklı görüş vardır. Bunlardan birine göre med harfî, kendi cinsinden olan kâmil bir harekeden ortaya çıkmakta, nitekim fethanın işbâ‘ edilmesiyle elif; dammenin işbâ‘ edilmesiyle vâv; kesranın işbâ‘ edilmesiyle yâ harfî neşet etmektedir.¹²⁶ Haddizatında harekeler ve med harfleri arasında kısır bir döngünün varlığından söz etmek mümkündür. Öyle ki med harfî kasredildiği zaman harekeye dönüşmekte, hareke uzatıldığı zaman ise med harfine dönüşmektedir. Nitekim elif, hakkıyla telaffuz edilmediği zaman fethaya dönüşmekte; med harfî olan yâ, hakkıyla telaffuz edilmediği zaman kesraya dönüşmekte; med harfî olan vâv ise hakkıyla telaffuz edilmediği zaman dammeye dönüşmektedir. Meseleye tam tersinden bakıldığında ise harekelerin uzatılmasıyla med harfleri ortaya çıkmaktadır. Bu durum, aslında med harfleri ve harekeler arasındaki ilişkinin zamansal bir ilişkiye ve farklılığa dayandığını, aynı zamanda bu ilişkinin kısır bir döngüden ibaret olduğunu göstermektedir.¹²⁷

Med ve lîn harfleri üç tane olduğu gibi harekeler de üç tanedir.¹²⁸ Sesli harf olarak kabul edilen hareke ve med harflerinin “hangisinin diğerinden alındığı,” “hangisinin diğerinden bir parça olduğu,” “hangisinin ilk olduğu” ve “hangisinin bir diğerine ihtiyaç duyduğu” gibi hususlar literatürde tartışma konusudur. İkisi arasındaki bu ilişkinin somut bir hâle getirilmesi için meselenin hem med harfleri hem de harekeler yönünden ele alınması icap etmektedir.

1.1.5.1.Harekelerin Med Harflerinden Zuhur Ettiği Görüşü

Hareke ve harfler arasındaki ilişki klasik eserlerde mantık, felsefe ve kelim terimleri olan araz, madum ve cevher gibi terimlerle ortaya konmuştur. Bu düşüncelere göre “Harekeler; asli unsurlar değil, bilakis arazi unsurlardır. Bu yüzden

¹²⁵ Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 295; Muammer Sarıkaya, “Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu”, **Bilimname**, Sayı:I, 2004, s. 125.

¹²⁶ Ebü'l-Asbağ (Ebû Humejd) Abdülazîz b. Alî b. Muhammed es-Sümâtî el-İşbîlî İbnü't-Tahhân, **Şerhu kitâbi'l-İnbâ' fî tecvîdi'l-Kur'ân**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, Kahire, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2009, s. 75.

¹²⁷ İbnü't-Tahhân, **Şerhu kitâbi'l-İnbâ'**, s. 75.

¹²⁸ İbn Cinnî, **Sirru sînâati'l-i'râb**, C:I, s. 17; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 315.

harfler olmadan harekelerden bahsetmek mümkün değildir.” Bunun bir sonucu olarak da “Harekeler, harflere ihtiyaç duymaktadır.”¹²⁹ Bundan dolayı harflerin harekeler için zatî ve kadimî olma özelliğini taşıdığı ve zatî olanın ma’dûm olandan alınamayacağı fikri nahivciler tarafından kabul görmektedir. Ayrıca Arap dilinde irap, harekelerle yapılmadığı durumlarda harekelerin de kendisinden bir cüz olduğu ifade edilen harflerle yapılmaktadır.¹³⁰

Sîbeveyhi ve Müberrid’in med harfleriyle harekeler arasındaki bağ hakkında kanaatleri, harekelerin med harflerinden neşet ettiği şeklindedir.¹³¹ Yine bu noktada Müberrid’e göre harekeler, med harflerinden bir parçadır.¹³² Harekelerin harflerden neşet ettiği tezini ileri sürenlerin en güçlü sayılabilecek argümanlarından biri, harflerin harekelerden teşekkül etmesinin mümkün olması hâlinde harekelerin önce bulunmasının gerekliliğidir. Bir diğeri ise yek başına olması mümkün olmayan bir şeyin önce bulunmasının ise mümkün olmamasıdır. Bu ifadeler nahivcileri, harekelerin med ve lîn harflerinden teşekkül ettiği fikrine sevk eden temel amillerdir.¹³³

İbn-i Sînâ (ö. 428/1037), sesli harf olarak kabul edilen med harflerine ait mahreçlerin tespitinde problem yaşadığına dikkat çekmekte,¹³⁴ kesin olarak bildiği şeyin ise med harflerine ait sürenin olduğunu ifade etmektedir.¹³⁵ Yine Gotthelf Bergstraesser (1886-1933) de sessiz harflerin olduğu gibi sesli harflerin de mahreçleri olduğunu belirtmesine rağmen İbn Sînâ’nın (ö. 428/1037) kanaatine benzer şekilde sesli harfler için herhangi bir mahreç bölgesi belirlemenin zor

¹²⁹ İbn Cinnî, **Sırru sinâati’l-i’râb**, C:I, s. 18.

¹³⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 103-104.

¹³¹ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 101; Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 211; Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 294.

¹³² Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 211; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 294.

¹³³ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 103-104.

¹³⁴ Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh İbn Sînâ, **Esbâbü hudûsi’l-hurûf**, thk. Muhammed Hassân et-Tayyân, Yahya Mîr Alem, Dimaşk, Mecmeu’l-Lügati’l-‘Arabiyye, t.y., s. 85; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 315; Hamed, **Ehemmiyetü ‘ilmi’l-esvâti’l-lügaviyye**, s. 88.

¹³⁵ İbn Sînâ, **Esbâbü hudûsi’l-hurûf**, s. 85.

olduğunu dile getirmektedir.¹³⁶ İbn Sînâ'nın bu konudaki değerlendirmeleri şu şekildedir:

“Bu üçünün [med harflerinin mahreçleri] meselesi benim için müşkildir. Fakat ben, med edilen elifin; fethanın süresinin iki katından veya iki katının fazlasından meydana geldiğini ve fethanın bir harften diğer bir harfe geçişin câiz olduğu [sahih olduğu] en kısa sürede telaffuz edildiğini [vaki olduğunu] kesinlikle biliyorum. Med edilen vâv harfinin damme ile med edilen yâ harfinin kesra ile olan bağları da böyledir. [med harfi olan elifle fetha arasındaki bağ gibi]”¹³⁷

Mekkî b. Ebî Tâlib, konu hakkında kendi dönemine kadar oluşan literatür üzerine birtakım tespitlerde bulunmaktadır. O, harekelerin mi med ve lîn harflerinden yoksa med ve lîn harflerinin mi harekelerden neşet ettiği noktasında nahivcilerin ihtilaf ettiğini; fakat harekelerin med ve lîn harflerinden oluştuğu konusunda nahivcilerin çoğunluğunun hemfikir olduğunu belirtmektedir.¹³⁸ Bu bağlamda İbn Cinnî de Müberrid'in ifade ettiği gibi fethanın eliften, kesranın yâ harfinden ve dammenin vâv harfinden bir parça olduklarını ifade etmektedir.¹³⁹

1.1.5.2. Med Harflerinin Harekelerden Zuhur Ettiği Görüşü

Med harflerinin harekelerden neşet ettiği fikrini ortaya atanlar azınlık olarak addedilmektedir. Med harflerinin harekelerden ortaya çıktığı iddiasında olanlar “Harekeler işbâ‘ edildiği (harflerin seslerinin uzatıldığı) zaman med ve lîn harfleri olan üç harf, harekelerden ortaya çıkar.” vakıasını kendi görüşlerine dayanak olarak kullanmaktadır.¹⁴⁰ Nitekim İbn Cinnî, bu konuda bir mersiyede geçen مُتَنَزَّاح kelimesi ile istişhâdda bulunmaktadır. Zira o, kelimenin aslında bulunmayan elifin; fethanın

¹³⁶ Gotthelf Bergstraesser, **et-Tatavvuru'n-nahvî li'l-lügati'l-'Arabiyye**, haz. Ramazân Abdüttévâb, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1994/h. 1414, s. 64; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 315.

¹³⁷ İbn Sînâ, **Esbâbü hudûsi'l-hurûf**, s. 85.

¹³⁸ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 103.

¹³⁹ İbn Cinnî, **Sirru sînâti'l-i'râb**, C:I, s. 17; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 311.

¹⁴⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 104-105.

işbâ‘ edilmesi neticesinde ortaya çıktığını ifade etmektedir.¹⁴¹ Bu bakış açısına göre kâmil harekenin¹⁴² med edilmesiyle harekenin kendi cinsinden bir med harfi ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle fetha, küçük elif; kesra, küçük yâ; damme, küçük vâv olarak adlandırılmaktadır.¹⁴³

Med harfleri ile harekeler arasındaki ilişki hakkında klasik döneme ait zikredilen iki görüş dışında bir görüş daha vardır ki bu görüşe göre ne harekeler med harflerinin bir parçası, ne de med harfleri harekelerin bir parçasıdır. İkisinden biri diğerinin önünde olmadığı gibi¹⁴⁴ her ikisi de müstakil seslerdir denilebilir. Öyleki Mekkî b. Ebî Tâlib, konu hakkındaki bu görüşün daha isabetli olduğunu zikretmektedir.¹⁴⁵ Hamed ise med harfleriyle harekeler arasındaki ilişkide hangisinin asli unsur, hangisinin arazi unsur olduğunu bilmenin gerekli olmadığını belirtmekte; sesli harfleri bir araya getiren ilginin bilinmesinin yeterli olacağı kanaatini ifade etmektedir.¹⁴⁶

Hülasa, hem med harflerinin hem de harekelerin tek başlarına herhangi bir işlevlerinin olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Ne var ki med harfleri, harekeli harflere ait seslerin uzatılması sonucunda ortaya çıkmakta ve işlev kazanmaktadır. Bu noktada med harfleriyle harekelerin birbirlerinden türediği hususunda farklı görüşler mevcut olmakla birlikte harekelerin med harflerinden neşet ettiği fikri makul görünmemektedir. Zira harekeli harfler, med harflerine ihtiyaç duymamalarına rağmen med harfleri harekeli harfe ihtiyaç duymaktadır. Bundan dolayı ihtiyaç duyanın ihtiyaç duyulandan zuhur etmiş olması görüşü, daha münasip bir görüş olarak göze çarpmaktadır. Ezcümle bu konuda med harflerinin harekelerden neşet ettiğine dair görüş daha isabetli görünmektedir.

¹⁴¹ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, **el-Hasâis**, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, t.y., C:III, s. 121; ayrıca bkz. Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, **el-Muhtesab: fî tebyîni vücûhi şevâzzi'l-kırââtî ve'l-izâhi anhâ**, thk. Alî en-Necdî Nâsîf, Abdülfettâh İsmâîl Şelebî, Kahire, el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şüûni'l-İslâmiyye, 1994/h. 1414, C:II, s. 163.

¹⁴² Hareke kâmil ve nâkıs olmak üzere iki grup şeklinde tasnif edilmektedir.

¹⁴³ İbn Akîle, **ez-Ziyâde**, C:III, s. 214.

¹⁴⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 106; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 296.

¹⁴⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 106; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 296.

¹⁴⁶ Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 296.

2.1. MEDDİN GEREKLİLİĞİ VE ANLAMLILIĞI

2.1.1. Meddin Gerekliliği

Halk dilinde “şapka” ile ifade edilen düzeltme işareti, Türk dilinde iki görev görmektedir: Bunlardan biri inceltme görevi, diğeri ise uzatma görevidir.¹⁴⁷ Örneğin “hala” ve “hâlâ” kelimeleri farklı anlamlar ihtiva etmekte ve bu iki kelimenin anlamı, düzeltme işareti sayesinde birbirinden ayrılmaktadır.¹⁴⁸ Düzeltme işaretinin Türk dilindeki kullanım amacı, daha çok mana eksenli kullanılmakla birlikte konunun detayları araştırmanın kapsamı dışında kalmaktadır.

Türk dilinde kelimelerin anlamlı en küçük yapı birimi olan kök harflerine, yapım ekleri eklemek suretiyle sözcük türetilmektedir.¹⁴⁹ Arap dilinde ise bir kelimenin elliden fazla formunun olduğu ifade edilmekte ve kök harflerden türetilen bu formlar vezin diye adlandırılmaktadır.¹⁵⁰ Ayrıca medler; isim ve fiillere ait sigaların ayrımı noktasında da önemli bir görev icra etmektedir. Zira isim ve fiillerin kemiyet bakımından ayrılmasının alameti med harfleridir. Konu açık bir şekilde ifade edilecek olursa isimlerin tesniye ve cemi müzekker ile cemi müennes salim formlarında,¹⁵¹ fiillerin tesniye ve cemi formlarıyla müfred müennes muhataba formunda; ayrıca ecvef, nâkıs ve leffî fiillerin farklı formlarında med harfleri rol almaktadır.¹⁵² Hülâsa, Arapça’da sözcük türetilirken harekeler ve med harfleri önemli bir işlev görmektedir. Farklı mana ihtiva eden kelimelerin türetilmesinde de yine harekeler ve med harflerine önemli bir fonksiyon yüklenmektedir.¹⁵³

Arap dilinde sözcük türetilirken sözcüklere ait kök harflerin harekelerinde değişiklik yapılmaktadır. Bunun dışında sözcüklerin kök harflerine med harfleri

¹⁴⁷ “Düzeltilme İşaretinin Kullanım Özellikleri”, (Çevrimiçi)

<https://www.cokbilgi.com/yazi/duzeltme-isaretinin-kullanim-ozellikleri/>, 25 Mart 2019.

¹⁴⁸ “Hala ve hâlâ kelimelerinin anlamı”, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr>, 25 Mart 2019.

¹⁴⁹ Mehmet Gedizli, “Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım Ekleri”, *Turkish Studies*, C:VII, Sayı:IV, 2012, s. 3354-3355.

¹⁵⁰ Hulûd el-Amûş, “Devru’l-iştikâk fî tevlîdi’l-musdalahi’l-ilmî fi’t-türâsi’l-‘Arabiyyi”, (Çevrimiçi) <http://www.arabacademy.gov.sy/uploads/conferences/conference3/16.pdf>, 25 Mayıs, 2019, s. 4.

¹⁵¹ Detaylı bilgi için bkz. Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi: Sarf*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2006, s. 517-549.

¹⁵² Detaylı bilgi için bkz. Çörtü, *Arapça Dilbilgisi: Sarf*, s. 101-398.

¹⁵³ Cevriyye Middân, *Devru’l-iştikâk fî vad ‘i’l-musdalahât: Mu‘cemu musdalahâtî’l-hâsibâtî’l-îlikrûniyye nemûzecen*, Beyrut, Dâru’l-Fikr, 2016, s. 88.

eklenmek suretiyle de kelimeler türetilmektedir. Dolayısıyla sözcük türetilirken sessiz harfler olan kök harfler sabit olmakta, sesli harfler olan hareke ve med harfleri değişikliğe uğramaktadır. Yine bunlar dışında kök harflere harf ilavesi de sözcük türetmede kullanılan bir diğer yöntemdir.¹⁵⁴ Çalışmanın kapsamını aşacak olması nedeniyle konuya dair örneklendirme yapılmayacaktır. Fakat Arapça kelimelerin birçok formunun oluşumunda med harflerinin etkin olması, med ihlallerinin anlam değişikliğine sebep olması ihtimalini artırmaktadır. Bu nedenle yapılacak med ihlalleriyle, ilgili kelimelerin manalarına hâlele gelebileceği veya mevcut sigaların kendileri dışında bir sigayla karıştırılmasına sebep olunabileceği göz ardı edilmemesi gereken bir konudur. Bunun yanı sıra herhangi bir veznin benzerleri olmasa dahi med yapılması gerektiği hâlde bunun terk edilmesinin dil ve edebiyatın estetiği noktasında önemli bir olumsuzluğa sebep olacağı noktasında şüphe yoktur.

2.1.2. Meddin Anlamlılığı

Gerek dil kuralları gerekse kıraat literatürü açısından bakıldığında istisna olarak görülebilecek bazı uygulamalar vardır. Müfred müzekker gâib ve cemi müzekker gâib-muhatap zamirlerinin son harflerinin sıla uygulamasıyla okunması bu uygulamalardandır. Bu uygulamalara referans olan sebepler; bunların neden yapıldığı ve anlamlılıkları noktasında ortaya çıkması muhtemel sorulara ışık tutacaktır. Ayrıca günümüzde yapılan bazı kıraat ve dil bilim çalışmalarında medlerin Kur'ân-ı Kerîm'in anlamlarına etkisi üzerinde durulmaktadır. Bu nedenle başlık altında ayrıca medlerin Kur'ân-ı Kerîm kelimelerinin anlamlarına etki ettiği hususu da irdelenecektir.

2.1.2.1.Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin Aslına Uygun Olarak Sıla İle Okunması

Sıla kavramıyla müfred gâib zamirlerle cemi zamirlerinin sonunda yapılan med kastedilmektedir. Bu uygulama zamirlerin aslının dikkate alınarak okunması neticesinde ortaya çıkmıştır. Otantikliği dikkate alınan cemi müzekker zamirler için

¹⁵⁴ Mahmut Kafes, “Arapçada Kelime Oluşturma Yöntemleri ve Arapça'nın Diğer Diller Arasındaki Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*, Sayı:XVI, 2006, s. 195-197.

sıla kavramı, “cemi mîmi”nin kendi cinsinden bir med harfi ile vasledilerek okunmasına karşılık gelmektedir. Bunun dışında hâu’l-kinâye diye de adlandırılan müfred müzekker gâib zamirin med harfi ile vasledilmesi de aynı şekilde sıla kavramı ile adlandırılmaktadır.¹⁵⁵ Dolayısıyla mezkûr zamirlerde med yapılmasının anlamlandırılması önem arz etmektedir. Bununla birlikte cemi müzekker gâib ve muhatap formlara ait zamirlerin Kur’ân’ın başından sonuna kadar sıla ile okunduğu kıraatlerin varlığı yanında, bunların istisnai olarak sıla ile okunduğu kıraatler de mevcuttur.¹⁵⁶

Bu başlık altında sıla kaidesinin icra edilmesine yönelik dilsel referanslar ve sıla kaidesinin kıraat literatüründeki yeri ele alınacaktır.

2.1.2.1.1.Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin İstisnasız Olarak Sıla İle Okunduğu Kıraatler

Kıraat ilminde zamirlerin sıla ve medd-i sıla diye adlandırılan kaidelerle telaffuz edilmesi, Arap dilinde karşılığı olan bir uygulamadır. Nitekim ilk dönem Arap dili ve edebiyatı âlimlerinden Müberrid, cemi müzekker zamirin sonunda vâv harfinin olmasının lüzumuna işaret ederken tesniye zamirlerin sonunda bulunan tesniye elifini buna emsal olarak göstermektedir. Müberrid, رَأَيْتُكُمْ terkiibindeki tesniye zamirde bulunan tesniye elifi gibi رَأَيْتُكُمْ terkiibinde de cemi vâvının bulunmasının gerekliliğine işaret etmekle birlikte vâv harfinin sebep olduğu ağırlıktan dolayı tercihen cemi vâvının hazfedilebileceğini de ifade etmektedir. Yani Arapça kelimelerde tesniye formu elifi gerektirdiği gibi cemi formu da vâv harfini gerektirmekte; fakat cemi zamirlerde bu durumun zorluğundan dolayı vâv harfi hazfedilebilmektedir.¹⁵⁷

Arap dilinde cümle içindeki konumuna göre zamirlerin son harfi olan mîm harfinden sonra takdîrî olarak vâv veya yâ harflerinin bulunmasının zamirin alametlerinden olması, kıraat ilminde sıla ve medd-i sıla ile okuyanların icra ettikleri

¹⁵⁵ Dabbâ‘, **el-İdâe**, s. 17; ayrıca bkz. İbrâhîm b. Saîd ed-Dûserî, **Muhtasaru’l-‘ibârât li-Mu‘cemi mustalahâti’l-kırâât**, Riyad, Dâru’l-Hadâra, 2008/h. 1429, s. 78.

¹⁵⁶ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 868-875.

¹⁵⁷ Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 268-269.

sıla uygulamasında kendini göstermektedir. Daha önce de zikredildiği gibi cemi müzekker zamirlerin son harekesi olan mîm harfinden sonra takdîrî olarak bulunan med harfi, dil bilimi açısından tercihen hazfedilebileceği gibi isbât da edilebilir. Bu konuda muhayyerlik mevzubahistir.¹⁵⁸

Zamirlerle ilgili Arap dilindeki sıla uygulaması, Hicaz bölgesinde icra edilmektedir.¹⁵⁹ Cemi müzekker gâib-muhatap zamirleri, kıraat literatüründe ise Nâfi'nin (ö. 169/785) Kâlûn (ö. 220/835) rivayetiyle İbn Kesîr (ö. 120/738)¹⁶⁰ ve Ebû Ca'fer (ö. 130/747-748) kıraatleri için konu edilmektedir.¹⁶¹ Cemi müzekker gâib-muhatap zamirlerinden sonra hemze-i kat'ın geldiği durumlarda ise Nâfi'in râvisi Verş (ö. 197/812) için medd-i sıla diye tabir edilen kaide zikredilmektedir.¹⁶²

İbn Kesîr kıraatinde cemi mîminden sonra hemze olsa da olmasa da cemi mimi damme ile sıla yapılır.¹⁶³ Ebû Ca'fer kıraatindeki sıla uygulaması da aynen İbn Kesîr kıraatinde olduğu gibidir.¹⁶⁴ Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayetinde sıla ile okunmaya müsait cemi mîmleri, sıla ile okunduğu gibi silasız yani sükûn ile de okunmaktadır. Kâlûn rivayeti ile tilâvet yapan kişi bu konuda tercih sahibidir, yani cemi mîmini dilerse sıla ile dilerse sükûn ile okur.¹⁶⁵ Nâfi' kıraatinin Verş rivayetinde ise cemi mîmleri sadece kendinden sonra hemze kat' olduğu takdirde sıla ile okunur.¹⁶⁶ Bütün bunlar, cemi mîmleri üzerinde vasl yapıldığı takdirde söz konusu olan hükümlerdir. Vakf hâlinde bütün kurrâ kendisine zamir bitişik olmayan cemi mimlerini sükûn ile okumaktadır.¹⁶⁷ Fakat cemi mîminden sonra sâkin harf geldiği zaman cemi mîmi hiçbir kıraatte sıla edilmez ve bu durum kural olarak da mümkün değildir.¹⁶⁸

¹⁵⁸ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 191-192.

¹⁵⁹ Zeydûn Fâdıl Abd, "Usûlü bünyeti damâiri'r-raf'i:Dirâse lügaviyye", **Câmiatü Bağdâd:Mecelletü Külliyyeti'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye**, Sayı:XVII, 2008, s. 6.

¹⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 871-872; ayrıca bkz. Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 871; ayrıca bkz. Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Muhammed Alî en-Nüveyrî, **Şerhu'd-Dürreti'l-mudiyye fi'l-kirââti's-selâsi'l-merviyye**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, t.y., s. 36.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 872; ayrıca bkz. Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶³ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 871; Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 871; Nüveyrî, **Şerhu'd-Dürreti'l-mudiyye**, s. 36.

¹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 871-872; Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 872; Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 874-875; Kâdî, **el-Vâfi**, s. 42.

¹⁶⁸ Kâdî, **el-Vâfi**, s. 51.

2.1.2.1.2.Cemi Müzekker Gâib-Muhatap Zamirlerin Diğer Kiraatler Tarafından İstisnai Olarak Sıla İle Okunduğu Durum

Kur'ân-ı Kerîm'de cemi mîmlerine zamirin bitiştği durumlar nadiren de olsa görülmektedir. Zamirin cemi mîmlerine bitişmesi durumunda “Her şey aslına rücu eder.” kaidesince, cemi mîmleri aslına uygun olarak okunmaktadır.¹⁶⁹ Bu durumda cemi mîmi bütün kıraatlerde sila ile okunur. أَنْزَلْنَاهُ وَأَنْزَلْنَاهُ ve فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ kelimeleri bu durumun örneklerindendir.¹⁷⁰

Kıraat ilminde sila uygulamasının istisnai olduğu durumlar, sarf ilmindeki i'lâllerle benzerlik göstermektedir. Öyle ki ecvef fiillerde illetli harf, sülâsî mücerret fiillerin emr-i hazır kipinin müfred müzekker sigasında düşmesine rağmen tesniye sigasında tekrardan geri dönmektedir. İlgili kip ve sigada illetli harfin düşmesine birden fazla sâkinin bir arada olması¹⁷¹ sebep olmaktadır. Bu durum ortadan kalktığı takdirde hazfedilen illetli harfin de geri döndürülmesi suretiyle ilgili kök harfler korunmuş olmaktadır. Silanın istisnai olarak uygulanması da illet açısından ecvef fiillerdeki durumla ayniyet göstermektedir.

2.1.2.2.Hâu'l-Kinâyenin Sila İle Okunması

Hâu'l-kinâye diye adlandırılan müfred müzekker gâib zamirin öncesi sâkin olduğu takdirde bu zamiri kıraat imamlarından sadece İbn Kesîr sila ile okumaktadır.¹⁷² Hâu'l-kinâyenin öncesindeki harf sâkin olduğunda ‘Âsım (ö. 127/745) kıraatinin Hafs (ö. 180/796) rivayeti ve İbn ‘Âmir (ö. 118/736) kıraatinin Hişâm (ö. 245/859 [?]) rivayetinde zamir sila icra edilmeden okunmasına rağmen bunun bir yerde istisnası vardır. Hafs rivayetinde Furkân sûresinin 69. âyetindeki zamir, Hişâm rivayetinde ise A'râf sûresinin 111. âyetindeki zamir sila ile okunmaktadır.¹⁷³ Emsallerinde med yapılmazken mevzubahis iki yerdeki hâu'l-

¹⁶⁹ Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Şerhu kasîdeti'l-imâm Ebi'l-Kâsım eş-Şâtibî*, yay. haz. Abdullâh b. Abdîrrahmân, Muhammed b. Fevzân el-Ömer, Riyad, Dâru'l-‘Âsime, 2007/h. 1428, s. 41.

¹⁷⁰ Kâdî, *el-Vâfi*, s. 51.

¹⁷¹ İltikâu's-sâkineyn/içtimâu's-sâkineyn.

¹⁷² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn el-Mevsîlî, *Şerhu Şu'le ale's-Şâtibiyye*, Kahire, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997/h. 1418, s. 97.

¹⁷³ Mevsîlî, *Şerhu Şu'le*, s. 97.

kinâyelerde istisnai olarak med yapılma sebeplerinin ortaya konulması, iki örnekteki meddin manidar olduğunu göstermek açısından önemlidir. Ayrıca hâu'l-kinâyenin med edilmesiyle ortaya çıkan meddü's-sileti's-suğra ve meddü's-sileti'l-kübrâ da med çeşitleri konusunda ele alınacaktır.

Bu başlık altında İbn Kesîr kıraatinde yapılan sıla ve 'Âsım kıraatinde icra edilen istisnai sıla uygulamasına temas edilecektir.

2.1.2.2.1.İbn Kesîr Kıraatinde Hâu'l-Kinâyelerin Sıla İle Okunması

Hâu'l-kinâyede asıl olan isbât vechidir. Bununla kelimenin aslına işaret edilmekte, otantik yapısı gözetilmekte ve muhafaza edilmektedir. Dolayısıyla sıla uygulaması zahirin aslının telaffuz edilmesine imkân vermektedir.¹⁷⁴

İbn Kesîr, öncesi sâkin ve sonrası harekeli hâu'l-kinâyeyi vaslederken sıla ile okumaktadır.¹⁷⁵ Bu durumda sıla ile okuyan tek imam İbn Kesirdir. Fakat diğer kıraat imamları tarafından istisnai olarak sıla yapılan durumlar da gözlemlenmektedir.¹⁷⁶

2.1.2.2.2.‘Âsım Kıraatinin Hafs Rivayetinde Hâu'l-Kinâyenin İstisnai Olarak Sıla İle Okunması

‘Âsım kıraatinin Hafs rivayetinde Furkân sûresi 69. âyette bulunan فیه kelimesindeki zamir istisnai olarak sıla ile okunmaktadır. Mezkûr âyetin meâli şu şekildedir: “Kıyamet günü onun (şirk koşan, haksız yere cana kıyan ve zina edenlerin) azabı iki misli olur ve aşağılanmış bir şekilde Allah’ın azabında ebedi olarak kalır.”¹⁷⁷

Âyette hâu'l-kinâyenin geçtiği kısım, “Zül içinde sonsuza dek orada kalır.” şeklinde açıklanmaktadır.¹⁷⁸ Fakat hâu'l-kinâye, başka bir görüşe göre azaba delâlet

¹⁷⁴ Ca‘berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 496-497.

¹⁷⁵ Ca‘berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 496-514; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 973.

¹⁷⁶ Detay için bkz. İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 971-995; Muhammed Hâlid Mansûr v.d., el-Müzhir fi şerhi's-Şâtubiyye ve'd-Dürre, Amman, Dâru Ammâr, 2002/h. 1422, s. 79-83.

¹⁷⁷ Furkân, 25/69.

¹⁷⁸ Taberî, Tefsîru't-Taberî, C:XVII, s. 516.

etmekte ve mezkûr âyetin başında iki kat olacağı bildirilen azabın dünya ve ahiret azabı olduğu rivayet edilmektedir.¹⁷⁹ Bu âyetteki hâu'l-kinâyenin 'Âsım kıraatinin Hafs rivayetinde, yerleşik kuralların aksine sıla ile okunması sebebiyle ilim ehli bu durumun hikmeti konusunda kafa yormuş ve özellikle meşguliyet sahası kıraat ilmi olanlar için ilgi çekici olan bu konu, ilim ehli tarafından üç farklı şekilde yorumlanmıştır.¹⁸⁰ Bu başlık altında ilgili maddeler tek tek zikredilmeye çalışılacaktır.

2.1.2.2.2.1.Hâu'l-Kinâyeden Önceki Kelimenin Manasının Tekit Edilmesi ve Günahkârların Durumuna İşaret Edilmesi

Müfessirler, Furkân sûresinin 69. âyetindeki hâu'l-kinâyede med yapılmasının manaya etkisi hususunda farklı yorumlar yapmaktadır. Ne var ki tefsir eserlerinde daha çok âyetteki ilgili kısımda “hor ve zelil kılınan, aşağılanan” manalarına gelen مُهَانًا kelimesi üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla ilgili âyetteki hâu'l-kinâyenin İmam 'Âsım'ın Hafs rivayetinde istisnai olarak med ile okunmasının tefsir kitaplarında yeterince ele alınmamış olması; ilgili âyetteki sıla uygulamasına müfessirlerin özel bir anlam yüklenmediği intibası vermektedir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır ise diğer müfessirlerden farklı olarak konuya mana cihetinden bakmak suretiyle Hafs rivayetinde yerleşik kuralın zıddına sıla ile med edilmesini; ebediliğin, ölümsüzlüğün uzamasına yormaktadır.¹⁸¹

Kıraat ve tecvid kitaplarında, ilgili âyetteki sıla uygulamasının mana eksenli bir uygulama olduğu yorumlarına rastlamak mümkündür. Kıraat ve tecvid kitaplarında ilgili meseleye dair görüşlerde sıla uygulamasının saiklerinden biri, mananın tekit edilmesi şeklinde göze çarpmaktadır. Furkân sûresinin 69. âyetinde geçen hâu'l-kinâyenin Hafs rivayetinde sıla ile okunmasındaki hikmetin Allah'ın emrine karşı çıkan günahkârları zemmetmek olduğu ve başkalarına uyarı amacı taşıdığı serdedilmektedir.¹⁸² Modern dönem tecvid eserlerinden birinde de buna benzer

¹⁷⁹ Ebû Hâtîm er-Râzî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*, C:X, s. 522.

¹⁸⁰ Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 113.

¹⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, C:VII, s. 307; ayrıca bkz. Sıtkı Güllü, *Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi*, İstanbul, Huzur Yayın Dağıtım, 2005, s. 427 (5. dipnot).

¹⁸² İbnü'n-Nâzım, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, s. 77.

ifadeler kullanılmaktadır: “Bu [sıla], günahkâr kimsenin durumunu zemmetmek, kötülemek için yapılır.”¹⁸³ *Tayyibetü’n-Neşr* şârihlerinden Nüveyrî de mezkûr hâu’l-kinâyede sesin uzatılmasının (med yapılmasının), günahkârın durumunu işittirmek; Şuara sûresinin 36. âyetindeki أَرْجُهُ kelimesinde sıla yapılmasının ise Firavun kavminin ileri gelenlerini zemmetmek, kınamak ve kötülemek amacına matuf olduğunu bildirmektedir.¹⁸⁴

Kıraat eserlerinde olduğu gibi bazı tecvid eserlerinde de ilgili sıla uygulamasına değinilmektedir. Yapılan bu çalışmalardan birinde, söz konusu sıla uygulamasının bir önceki kelimeye ait manayı tekit ettiği görüşü nakledilmekte ve bu görüşün müfessirlere ait olduğu zikredilmektedir. Fakat söz konusu eserde bunların hangi müfessirler ve eserleri olduğuna dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır.¹⁸⁵ Yine İsmail Karaçam da konuyla alakalı olarak Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır’ın sözlerine benzer ifadeler kullanmakta ve ilgili sıla uygulamasının hikmetini, “Mananın anlaşılmasına dikkat nazarını celbetmek olduğu...” şeklinde açıklamaktadır.¹⁸⁶ Yine bu yorumlara benzer bir yorumda da sıla uygulamasıyla “günahkârların kendisiyle tehdit edildikleri şeylerin insanlara işittirilmesi ve duyurulmasının amaçlandığı” ifade edilmektedir.¹⁸⁷

Med çeşitlerinin anlam üzerindeki etkilerinden bahseden çalışmalara tesadüf edilmekte ve bunlardan birinde “tecvîd kaidelerindeki ses ve anlam ilişkisi” başlığında medd-i tabînin anlam üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Bu başlık altında, Furkân sûresinin 69. âyetindeki hâu’l-kinâyede ‘Âsım kıraatinin Hafs rivayetinde icra edilen sıla uygulaması örnek olarak verilmektedir. İlgili çalışmada verilen örnekte daha önceki âyetlerde söz konusu olan “şirk koşmak, Allah’ın haram kıldığı cana kıymak ve zina etmek” vb. suçları işleyenlerin azaplarının artarak devam edeceğine vurgu yapılmaktadır. Buna ilaveten ilgili çalışmada, Elmalılı’nın bu

¹⁸³ Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, s. 211.

¹⁸⁴ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibetü’n-Neşr*, C:I, s. 360-361; benzer ifadeler için bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 106.

¹⁸⁵ Ali Celâleddin Karakılıç, *Tecvid İlmi: Kur’ân-ı Kerîm Okuma Kâideleri*, 6.bs., Ankara, Kalkan Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti, 2011, s. 110, (253. dipnot)

¹⁸⁶ Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 316.

¹⁸⁷ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 106.

âyetteki istisnai sıla uygulaması hakkında dile getirdiği “azabın devamlılığına işaret olması maksadıyla zamirin med edilmesi” görüşüne de atıfta bulunmaktadır.¹⁸⁸

Hafs rivayetinde icra edilen istisnai sıla uygulaması özelinde ortaya çıkan bu yorumların hepsinde verilmek istenen mesajın mananın insanlara daha güçlü bir şekilde aksettirilmesi ve hissettirilmesinin olduğu söylenebilir.

2.1.2.2.2. Telaffuz Kolaylığının Sağlanması

Kıraat ve tecvid eserlerinde Furkân sûresinin 69. âyetindeki hâu'l-kinâyede icra edilen sılanın telaffuzdaki zorluğa engel olma amacına matuf olduğu şeklinde değerlendirmeler mevcuttur. Mezkûr âyetteki sılanın; zamirin kesra harekesinden bir sonraki kelimenin ilk harfinin damme sesine süratli bir şekilde geçmekte güçlük ve külfet olmasından kaynaklı olarak yapıldığı zikredilmektedir.¹⁸⁹ Bu konuda Ali Celâleddin Karakılıç'ın eserinde dile getirilen düşüncelerin orijinali olarak adlandırılabilir. İfadeler Şeyhizâde Muhammed Es'ad el-Hüseynî'nin (1789-1848) *el-Virdü'l-Müfîd fî Şerhi't-Tecvîd* adlı eserinde rastlanmaktadır. Şeyhizâde konuyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Zira harf-i halk'ın kesrasından, süratle mim-i şefeviyenin dammesine intikalde usret ve külfet olmakla fi'l-cümle suhûlet tahsîlçûn hâ'ya (hâ harfine) lafızda yâ-i vasliye-i sâkine-i meddiye ilhâk olunup kesrasını işbâ' ile med eylediler. Her ne kadar mâkabli sâkin ise de...”

Latinize ederek alıntı yapılan yukarıdaki ifadelerde Şeyhizâde özetle şunları söylemektedir: Hâ (ه) harfinin kesrasından mîm harfinin dammesine geçmekte zorluk ve sıkıntı vardır. Bu sebeple kolaylık elde etmek için hâ (ه) harfine telaffuzda med

¹⁸⁸ Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat”, s. 305.

¹⁸⁹ Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 110; benzer ifadeler için bkz. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 316.

harfi olan yâ katılır. Dolayısıyla yerleşik kurallara aykırı olarak zamir olan bu hâ (◌) harfi med edilir.¹⁹⁰

Yukarıda konunun hikmetine dair nakledilen görüşün makul bir görüş olduğu söylenemez. Zira kesra harekeli bir hâu'l-kinâyeden sonra dammeli bir harfin bulunduğu örnekler, Kur'ân-ı Kerîm'de pekâlâ mevcuttur. Bir örnekle meseleye açıklık getirelim. Şöyle ki من كتاب الله وكانوا عليه شهداء ... إنا أنزلنا التوراة فيها هدى ونور.¹⁹¹ altı çizili kelimedeki zamirde İbn Kesîr kıraati dışındaki kıraatlerde sıra yapılmaz. Fakat Şeyhizâde'nin bu konudaki argümanının mezkûr âyete de uygulanması noktasında herhangi bir olumsuz durum gözükmemektedir. Zira Furkân sûresindeki örnek için zikredilen illet bu örnekte de mevcuttur. Fakat Mâide sûresi için verilen örnekte İbn Kesîr kıraati dışında herhangi bir kıraat için sıra tatbik edilmemektedir. Dolayısıyla Furkân sûresindeki mevzubahis istisnai uygulamanın hikmeti için öne sürülen bu argümanın kendi içerisinde tutarlı bir yanının olmadığı görülmektedir. Sonuç olarak öne sürülen illet sebebiyle Furkân sûresindeki mezkûr örnek için sıranın tatbik edildiği iddiası doğru olduğu kabul edilecek olsa bunun söz konusu örneğin benzerlerine de uygulanması icap ederdi.

2.1.2.2.3. Harf İlhakına Engel Olmak

Furkân sûresi 69. âyetteki hâu'l-kinâyenin Hafs rivayetinde sıra ile okumasındaki hikmeti noktasında, harf ilhakına engel olunduğu şeklinde bir görüş dillendirilmektedir. Nitekim bu görüşe göre sıra uygulamasının ilgili âyette harflerin birbirine karışmasını önleme amaçlı bir uygulama olduğu ifade edilmektedir.¹⁹² Buna göre فِيهِ مَهَانًا terkinde hâu'l-kinâyenin kasr ile okunduğu takdirde ikinci kelimenin ilk harfi olan mîm harfi cinsinden sâkin bir harfin hâu'l-kinâyenin sonuna katılması şeklinde bir hataya sebep olabileceği fikri öne sürülmektedir.¹⁹³

Mâide sûresinin من كتاب الله وكانوا عليه شهداء ... إنا أنزلنا التوراة فيها هدى ونور âyetinde altı çizgili terkipteki hâu'l-kinâyeye, İmam 'Âsım'ın Hafs rivayetinde sıra ile

¹⁹⁰ Şeyhizâde, *el-Virdü'l-müfid*, s. 32; benzer ifadeler için bkz. Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 113.

¹⁹¹ Mâide, 5/44.

¹⁹² Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 114.

¹⁹³ Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 114.

okunmamaktadır. Mevcut bakış açısıyla bu terkinin de iddia edilen telaffuz açısından olumsuz duruma açık bir örnek olduğu söylenebilir. Bu meselede “harf ilhakı”nın sîla uygulaması için illet olduğu kabul edildiği takdirde akla şöyle bir soru gelebilir: “Hafs rivayetinde Furkân sûresinin 69. âyetindeki hâu’l-kinâyenin benzerleri neden sîla ile okunmuyor?” Kuşkusuz, herhangi bir şey için belirlenen illet veya hikmetin o şeyin benzerlerini de kuşatmaması problemlili bir durumdur.

2.1.2.3. Medlerin Kur’ân Kelimelerine Ait Manalara Etki Ettiği İddiaları ve Bunların Değerlendirilmesi

Kur’ân kelimelerinde icra edilen med kaidelerinin mana üzerindeki etkileri hakkında akademik çalışmaların varlığı göze çarpmaktadır. Bu başlık altında med kaidelerinin manaya etki ettiği tezi, ses-anlam ilişkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

Yusuf sûresinin 84. âyetinin medlerin tempo açısından değerlendirilmesi sonucunda تَوَلَّى ve أَسْفَى kelimeleriyle nida harfi يَا’deki medlerin manaya etkisi dile getirilmektedir.

تَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ

“(Yakup) Onlardan yüz çevirdi ve “Acırım Yusuf’a, yazık!” dedi ve üzüntüden iki gözüne de ak düştü. O artık kederini içine gömüyor ve öfkesini yutuyordu.”¹⁹⁴

Yukarıda verilen örnekte تَوَلَّى kelimesindeki medd-i tabîî nedeniyle kelimenin ağırdan alındığı ifade edilmekte, yani kelime üzerinde bir miktar durulduğu ve oyalanıldığı ifade edilmektedir. Medd-i tabîî kaidesiyle ilgili âyetteki hüznün derinliğinin ve bu durumun mevcudiyetinin çok uzun süre devam etmesini yansıttığı iddia edilmektedir. Yine aynı âyette قَالَ fiili ve nida harfi يَا’da da aynı şekilde med vardır. Aynı çalışmada özellikle ilgili nida harfindeki medd-i munfasıl kaidesi ile Hz. Yakup’un psikolojik durumunun uzun bir vurguyla hissettirilmesinin söz konusu olduğu da dile getirilmektedir. Ayrıca bu medlerin sözün ağır ağır ve hüzünlü bir ses tonuyla söylenildiğine işaret ettiği öne sürülmektedir. İlgili çalışmada ayrıca şunlar söylenmektedir:

¹⁹⁴ Yusuf, 12/84.

“Cümledeki parçalar arası geçiş hızının düşük olması verilmek istenen anlamı ve duygusal atmosferi yansıtmaktadır. Görülüyor ki bu hissî boyuta uygun, geçiş hızı düşük kelimeler seçilmiştir. Kur’ân’da bunun aksi hızlı geçişli, olayın çabucak olup biteceğini çağrıştıran örnekler de vardır.”¹⁹⁵

Kur’ân-ı Kerîm’de, tecvid kaidelerinden en çok medd-i tabînin bulunduğu düşünüldüğünde böylesine özel bir duruma medd-i tabî kaidesinin hasredilmesinin doğru olmadığı açıktır. Söz konusu araştırmada her ne kadar medd-i tabî kaidesinin hüzne direkt olarak hasredilmesi söz konusu olmasa da ilgili âyet, ses-duygu ilişkisi temelinde açıklanmaktadır. Hüznün uzun zamandır devam etmesinin bu şekilde temellendirilmesi kabili izah bir durum gibi görünmemektedir. Ayrıca söz konusu çalışmada يا أَسْفَىٰ terhibinde olduğu gibi قَالَ kelimesinde de medd-i munfasıl kaidesinin olduğu ifade edilmişse de bu yargı müelliften sehven sâdır olmuş olabilir.

Medd-i tabî dışındaki med kaideleri, ses biliminin kapsamına giren bir kaidedir. Dolayısıyla da medd-i tabî dışındaki med çeşitlerinin telaffuz odaklı bir kaide olduğu, mana odaklı bir kaide olmadığı söylenebilir. Medd-i tabî dışındaki medlerden biri olan medd-i munfasıl ise harfi medden hemen sonra ve diğer kelimenin başında olacak şekilde sebep-i medden hemze bulunduğu takdirde gerçekleşen bir tecvid hükmüdür ve bu kaidenin istisnası yoktur. Yukarıda ifade edilen şartlar gerçekleştiği takdirde hızlı veya yavaş cereyan eden bir olay, fiillerin kipleri; üzüntü, sevinç veya başka bir duygu fark etmeksizin medd-i munfasıl icra edilir. Dolayısıyla Yûsuf sûresinin 84. âyetindeki medlerin işaret edilen kelimelerin manaları üzerinde işlevsel olduğu iddiası tutarlı bir yorum olduğu izlenimi vermemektedir. Çünkü burada hüznü bir ses tonunu verecek olan bizzat okuyucunun kullanacağı seslerdir. Yoksa ilgili âyette meddin kendisinin böyle bir fonksiyonunun olduğunu söylemek zorlama bir yorum olur. Ayrıca bu bakış açısının eleştirilebileceği bir husus daha vardır ki o da med miktarlarıdır. Zira bu yorum, medd-i munfasılın kemiyet açısından büyük olduğu kabulü ile yola çıkılarak

¹⁹⁵ Kaya, **Arap Dili Fonetigi: Ses-Anlam İlgisi**, s. 88.

yapılmaktadır. Hâlbuki medd-i munfasıl kâsır ile okuyan kıraat ricalinin varlığı da göz önünde bulundurulması gereken diğer bir husustur.

Yukarıdaki örnek dışında, ses-anlam ilgisi kurularak medlerin Kur'ân kelimelerinin manaları üzerindeki işlevi hakkında değerlendirmeler yapılan başka çalışmalar da mevcuttur. Onlardan birinde Abese sûresindeki **فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاعَةُ** “Kulakları sağır eden o ses (kıyamet) geldiği zaman!...” âyetinde bulunan **الصَّاعَةُ** kelimesi, ses ve anlam ilişkisi bakımından üç maddede ele alınmaktadır. **الصَّاعَةُ** kelimesi, bu üç maddeden birinde ise med açısından incelenmektedir. Kulakları sağır eden çılgılık¹⁹⁶ ve kıyamet¹⁹⁷ gibi manaları ihtiva eden **الصَّاعَةُ** kelimesi gibi idğâm veya şeddenin olduğu kelimelerde, medd-i lâzım kelime-i müsakkale icra edilmektedir. Bu kaideyle kıyamet sahnesinin ağırlığının telaffuza taşınmış olduğu iddiası vardır. Aynı araştırmada Nâziat sûresinin 34. âyetindeki **الطَّامَّةُ الْكُبْرَى** terkinde **الطَّامَّةُ** kelimesinde de bir önceki örnek için yapılan yoruma benzer bir yorum yapılmaktadır.¹⁹⁸

Yukarıda incelenen örnekler hakkında yapılan yorum, her ne kadar mantıklı ve tutarlı bir yorum gibi görünse de kelimenin sigasının (mudaaf fiil) bu şekilde olduğu ve Arap dilinde sözcüklerin sigalarının fiil, mastar, ism-i mef'ûl vb. gibi özelliklere göre değiştiği bilinmektedir. Kelimenin kök harflerinden son ikisi aynı harf ve harekeli oldukları için birbirlerine idğâm edilerek **صَحَّ** formunu almıştır. Bunun yanı sıra sülâsî mücerret bablarda ism-i fâiller, ilk harfin peşine elif harfinin getirilmesi suretiyle oluşturulurlar. Buradaki sözcük de aynen bu şekilde teşekkül etmektedir. Durum bu iken söz konusu yorumla alakalı olarak “Bütün ism-i fâillerde durum, anlam-ses ilgisi bakımından bu şekilde midir?” diye bir soru zihinleri meşgul edebilir. Çünkü ism-i fâil veya herhangi bir siga/kalıp oluşturulurken bunlar, mananın güçlü ya da zayıf olması vb. şeyler düşünülerek üretilmezler. Bu sözcüklerin açığa çıkması için kullanılan belli kalıplar vardır ve ilgili kelimeler; mastar, mübalağalı ism-i fâil, ism-i tafdîl vb. kalıplardan uygun olan kalıplara

¹⁹⁶ İbn Fâris, **Mekâyis**, C:III, s. 281; benzer ifadeler için bkz. İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, C:III, s. 33.

¹⁹⁷ İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, C:III, s. 33.

¹⁹⁸ Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat”, s. 300.

sokulurlar. Dolayısıyla burada ism-i fâil sigasına ait olan bir med harfinin arkasında bazı hikmetler aramak çok da sağlıklı bir durum gibi görünmemektedir.

Ses-anlam ilişkisi üzerine yapılan bir çalışmada Tevbe sûresinin 38. âyetindeki dünya ve ahiret kelimelerindeki anlam derinliklerinden bahsedilmekte ve bu durum, ses-anlam ilişkisiyle açıklanmaktadır. Bu hususta yapılan tespitler oldukça dikkat çekicidir. Öyle ki mezkûr âyetteki dünya kelimesi kasr ile okunurken ahiret kelimesinin tûl, tavassut ve kasr ile uzatılabildiği bilgisine yer verilmekte, الدُّنْيَا kelimesinin kasr ile okunması, dünyanın ahirete oranla kısa bir süreyi işaret ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Ayrıca الآخرة kelimesinde ise medd-i bedelin kasr dışında bir vecihle okunmasının ahiretin ebedî oluşuna alamet olduğu da ifade edilmektedir.¹⁹⁹ Burada dünya ve ahiret kelimelerindeki med sürelerinin kıyaslanması ve ahiret kelimesinde icra edilen medd-i bedelin ahiretin ebediliğine işaret ettiği yorumunun yapılması manidardır. Zira medd-i bedel kaidesi, birtakım şartlara bağlı olarak yapılmaktadır. Kelimelerin anlamlarına göre medd-i bedel süresinde herhangi bir değişiklik vb. olsa idi o takdirde medd-i bedelin ilgili kelimeler üzerindeki etkisinden bahsedilebilirdi. Böyle bir yorum, medd-i bedelin hikmetinin kelimedenden kelimeye farklılık arz etmesi gibi bir sonuç doğurur. Fakat bilinmektedir ki tecvid kaideleri fonetik ve filolojik gerekçelere dayalı olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle de bu âyette yapılan böylesi bir değerlendirmenin sıhhatli olduğu söylenemez. Ayrıca medd-i bedelin ziyade med ile okunması hususunda Verş rivayetinin Ezrak (ö. 240/854) tariki tek kalmıştır. Bundan da öte مُتَكِنُونَ ve مُسْتَهْزِءُونَ gibi kelimelerde yapılan medd-i bedeller için nasıl bir hikmet aramak gerekir? Dolayısıyla kaidenin farklı kelimeler üzerindeki etkisinin değişik şekillerde açıklanmasının ne kadar doğru olduğu önem arz eden ve merak uyandıran bir konudur. Nitekim medd-i bedelde Verş için takdir edilen farklı mertebeler, her bir âlim tarafından kabul gören bir durum değildir. Ayrıca klasik kıraat eserlerinde medd-i bedelin kasr vechi dışında okunmasına ciddi eleştirilerin olduğunun gözden kaçırılmaması gerekir.²⁰⁰ Sonuç olarak ziyade medle okunması hakkında karşı argüman olabilecek bilgiler varken kasr vechi dışındaki mertebelerin dikkate alınarak

¹⁹⁹ Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur’ân ve Kırâat”, s. 303.

²⁰⁰ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108-109.

medd-i bedelin yapıldığı kelimelerde ziyade medde bir anlam yüklenmesi pek makul görünmemektedir.

Arapların dua etmek, yardım talep etmek ve herhangi olumsuz bir şeyde mübalağa yapmak için med yaptıkları ifade edilmektedir.²⁰¹ Meddü'l-mübâlağada (مد المبالغة) var olan med sebebi manevi bir sebeptir. Her ne kadar kurrâ nezdinde manevi sebep, lafzî sebepten zayıf olsa da Arap dilinde durum bunun aksidir. Dolayısıyla lafzî sebep olmamasına rağmen dilde var olduğuna işaret edilen yukarıdaki hâller, meddü'l-mübâlağanın Arap dilindeki karşılığını göstermek için zikredilmektedir.²⁰² Bu bağlamda medlerin ses-anlam ilgisi çerçevesinde ele alındığı çalışmalardan birinde med bahsine ses-anlam ilişkisi kapsamında önemli ölçüde yer verilmektedir. Çalışmanın med bahsinde ele alınan dua âyetleri hakkında, ses-anlam ilişkisi çerçevesinde yapılan yorumlar oldukça dikkat çekicidir. Mezkûr çalışmada, yukarıda zikredilen hâllere Kur'ân'da da oldukça fazla yer verildiği ifade edilmekte ve bu durumlara ait örneklerin ses-anlam ilişkisine yansımaları ele alınmaktadır. Nitekim bunlardan biri olan Bakara sûresinin 201. âyetinde ربنا آتنا الآخرة ve ربنا آتنا الآخرة kelimelerindeki medler, Nâfi' kıraatine ait Verş rivayetindeki med miktarları ile açıklanmakta ve ilgili âyetteki üç kelimedede yapılacak olan medlerin toplamının on beş elif miktarı olduğu belirtilmektedir. Zikredilen miktarın âyette duayı yapan müminlerin Allah'tan hem dünya hem de ahiret nimetlerini kendilerine yağmur gibi sürekli olarak yağdırmasını istediklerine işaret olduğu yorumu yapılmaktadır. Ayrıca eserde, ilgili âyette med miktarının bu şekilde fazla olmasının “Rabbimiz! Bize ver de ver, ver de ver!...” der gibi müminlerin sürekli talepte bulundukları izlenimini verdiğine dikkat çekilmektedir.. Yine İbrâhîm sûresinin 40. âyetinin sonunda yer alan دعاء kelimesindeki medler üzerinden yapılan yorumlar da yukarıdaki örnekte yapılan yorumlarla benzerlik arz etmektedir. Nitekim bu iki örnek ve diğer örnekler hakkında yapılan yorumların Verş rivayetine ait med miktarları çerçevesinde yapıldığı görülmektedir.²⁰³ Ayrıca her iki çalışmada da Verş rivayetine ait medd-i bedelin tûl

²⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1107; ayrıca bkz. Çağıl, *Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı*, s. 352.

²⁰² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1107.

²⁰³ Çağıl, *Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı*, s. 352-353. Bu konuda benzer değerlendirmelerin yapıldığı başka çalışmalar da mevcuttur. Örnek için bkz. Tetik, “Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat”, s. 303.

vechi dikkate alınarak bu yorumlar yapılmaktadır. Hâlbuki bu medde ait Verş rivayetinin kasr ve tavassut miktarları da söz konusudur. Ne var ki medd-i bedel için aslî meddin med miktarı üzerine ziyade yapılmasının kıraat literatüründe eleştirildiği de bir vakıdır.²⁰⁴ Literatürde böyle bir veri mevcutken ve medd-i bedel için tûl dışında vecihler de uygulanabiliyorken bu konuda neden sadece tûl vechinin dikkate alındığı merakları mucip bir tavidir. Buna ilaveten ilgili âyetlerde medd-i bedel de dâhil olmak üzere med çeşitleri için neden maksimum med miktarlarına sahip olan Verş'in Ezrak tarikin dikkate alınarak yorum yapıldığı da zihinlerde soruların oluşmasına sebep olabilecek bir tercihtir. Bu durumun ilgili tezleri destekleyen argümanların kullanılması sebebiyle ortaya çıkan seçmeci bir tavır olup olmadığı tartışmaya açık bir konudur. Dolayısıyla medd-i bedel için birden fazla med mertebesi söz konusu iken kasr mertebesi dışında bir mertebenin dikkate alınarak medd-i bedele bir anlam yüklenmesiyle tevil sınırlarının aşıldığı söylenebilir. Bunlara ilaveten farklı med ekollerinin varlığına rağmen azami med mertebesini beş elif olarak değerlendirenlerin med miktarının kullanılması da yanıltıcı olabilir. Zira daha sonra da anlatılacağı üzere beş elif aslında on harekeye eşit olmadığı gibi mahiyeti itibarıyla üç elif ekolündeki kullanımıyla aynıdır.

Konu hakkındaki verilerin değerlendirilmesinden hareketle herhangi bir meddin rastgele bir âyetteki manaları aksettirmesi veya hissettirmesi gibi bir iddianın abartılı olduğu söylenebilir. Zira belli kurallar çerçevesinde ortaya çıkan birtakım tecvid kaidelerinin Kur'ân kelimelerinin manasına derinlikler kattığı iddiasının indi yorum olduğu görülmektedir. Bu kanaate varılmasına sebep olan şey, ses-anlam ilgisi çerçevesinde ortaya konan âyetlerde kullanılan herhangi bir kanıt ve karinenin olmamasıdır. Hâlbuki kabiliyetli Kur'ân-ı Kerîm okuyucularının temsîlî/tasvîrî okuma ile yapacakları vurgu, kullanacakları makam vb. incelikler sayesinde dinleyenlere mana derinlikleri hissettirebilir. Ancak Hafs'a nispetle Furkân sûresinde istisnai olarak yapılan sıra uygulaması gibi istisnai uygulamaların manaya etkisi ve mana temelli uygulama olduğu hususu bu tespit dışında tutulabilir.

²⁰⁴ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108; İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât**, s. 26.

2.1.2.4. Med Harflerinin Hazif ve İsbâtı

Med harflerinin hazif veya isbât edilmesi kıraat ilminde önemli bir yer tutmaktadır. İlgili kelimelerde yapılan hazif veya isbâtın ağırlıkla fâsılalardaki secinin gözetilmesi neticesinde gerçekleştiği ifade edilebilir. Med harflerinin isbât edildiği kıraatlerde kullanılan argümanların başında ise mushaf hattı gelmektedir.²⁰⁵

Kıraat ilminde el-elifâtü's-seb' diye bilinen yedi kelimenin bir kısmının mushaf hattındaki kullanımında zait birer elifin mevcudiyeti bilinmektedir. Fâsılalarda bulunan secinin gözetilmesi neticesinde ilgili kelimelerin kitabet noktasındaki otantikliğinin muhafazası gerçekleşmiş olmaktadır.²⁰⁶ el-Elifâtü's-seb' başlığıyla tecvid disiplini kendine yer bulan eliflerden dördünde görülen bu durum, seci veya başka bir deyişle Kur'ân'ın kendine has müzikal ahenginin bir yansımasıdır.²⁰⁷ Med harflerinden yâ harfinin isbât veya hazfî üzerinde de oldukça kıraat ihtilafı bulunmaktadır. Yine bu konuda da ekseriyetle secinin dikkate alındığı ve kıraat ihtilaflarında tercihlerde bulunduğu görülmektedir. Genelde seci temelli yapılan bu uygulamada tercih edilen telaffuzların hikmeti noktasında çeşitli argümanlar zikredilmektedir. Bunların başında gelen argümanlardan biri de mushaf hattıdır.²⁰⁸

Kur'ân kelimelerinde med harfleri dışında da hazif ve isbât söz konusudur. İlgili kelimelere ahenk sebebiyle hâ-i sekt'in ilavesi de bunlardan biridir.²⁰⁹ Durum böyle olmakla birlikte çalışmanın konusu ve sınırları gereği hazif ve isbât hususunda sadece med harfleriyle alakalı örneklerle yetinilecektir. Bu başlık altında med harflerinin hazif veya isbât edildiği uygulamalar ve bu uygulamalara sebep olan etkenler ele alınacaktır.

²⁰⁵ Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı", s. 216; Nesrişah Saylan, "Vakf/Vasl Halinde "Yâ" Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, C:IXX, Sayı:1, 2019 (Yaz), s. 45-66.

²⁰⁶ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru'l-muhît*, C:VIII, s. 459.

²⁰⁷ Lebîb es-Saîd, *el-Cem'u's-savtiyyü'l-evvel li'l-Kur'âni'l-Kerîm:el-Mushafu'l-mürettel*, 2. bs., Kahire, Dâru'l-Meârif, 1978, s. 259-261; ayrıca bkz. Çağır, *Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı*, s. 277-288.

²⁰⁸ Saylan, "Vakf/Vasl Halinde "Yâ" Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme", s. 50-54.

²⁰⁹ Çimen, "Kur'ân'da Ritmik Yapı", s. 217-218.

2.1.2.4.1. Med Harflerinin Hazfedilmesi

Kur'ân'da secinin gözetilmesi neticesinde med harflerinin hazfedildiği müşahade edilmektedir. Bunlardan birinde A'râf sûresinin 195. âyetinin son kelimesindeki zamir hazfedilmekte ve nûn-ı vikâye ise olduğu gibi kalmaktadır. Bu âyetin öncesindeki ve sonrasındaki tüm âyetler -bir âyetin dışında- nûn harfî ile sona ermektedir. Bu âyetteki med harfî olan “yâ”nın hazfedilmesi; fâsılların benzerlikleri, başka bir deyişle ritmik sebepler ile gerçekleşmektedir.²¹⁰ Kur'ân'da bunun örneklerine çokça rastlamak mümkündür. Ra'd sûresi 9. âyet, Gâfir sûresi 32. âyet, Fecr sûresi 4. âyet ve Kamer sûresi 30. âyette de benzer hazif örnekleri vardır. Bu örneklerdeki haziflerin A'râf sûresi 195. âyette olduğu gibi seci temelli hazifler olduğu görülmektedir.²¹¹

A'râf sûresi 195. âyette كيدون ve تتظرون kelimelerinde bulunan “vikâye nûn”undan sonraki “nefs-i mütekellim yâ”sının düştüğü görülmektedir. Bu iki kelimedeki yâ harflerinin vasl ve vakf hâllerinde isbât edildiği kıraatler olduğu gibi bu harfleri hazfeden kıraatler de mevcuttur. Nitekim her iki vechin uygulayıcılarının da argümanları tutarlı gibi görünmektedir. Öyle ki mushaf hattını dikkate alanlar “nefs-i mütekellim yâ”sını hazfettikleri gibi kelimenin aslını dikkate alıp lafzî otantikliğini muhafaza edenler ise “nefs-i mütekellim yâ”sını isbât etmektedir. Fakat her iki vecihten hiçbirinin manaya tesir etmediği de ifade edilmelidir.²¹²

2.1.2.4.2. Fâsılaya Riayet Neticesinde Med Harflerinin İsbât Edilmesi

Kur'ân-ı Kerîm, Arap diline ait edebiyatın en eşsiz örneğidir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de belâgata ait bütün söz sanatları icra edilmiştir. Bunlardan bir tanesi ise fâsılalarda kullanılan secilerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de med harflerinin ilavesiyle de secilerin meydana geldiği vakidir. Farklı ilim dallarıyla iştigal eden ilim erbabı, bu secilerin hikmeti üzerine söz etmektedir. Konuyla alakalı görüşleri zikretmeden önce fâsıla ve seci kavramları hakkında ön bilgi vermek suretiyle

²¹⁰ Ebû Zeyd, *Tenâsübü'l-beyân*, s. 275-276.

²¹¹ Saîd, *el-Cem'u's-savtiyyü'l-evvel*, s. 260.

²¹² Saylan, “Vakf/Vasl Halinde “Yâ” Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme”, s. 51-52.

konuya giriş yapılacaktır. Ardından ise secinin Kur'ân kelimelerinin telaffuzuna etkisi ortaya konacaktır.

Fâsıla, “Şiirin kafiyesi gibi âyetin son kelimesi ve secinin alametidir.”²¹³ Seci, “Nesirde yapılan uyak.”,²¹⁴ uyak ise “Şiirde dizelerin sonunda tekrarlanan ve aynı sesi veren heceler veya aynı görevde olmayan, ses bakımından benzeşen ek, kafiye.”²¹⁵ şeklinde tanımlanmaktadır. Seci, Kur'ân-ı Kerîm için söz konusu olduğunda, “Aynı ahengi veren hecelerın fâsıla olarak adlandırılan âyet sonlarında tekrarlanmasıdır.” şeklinde tarif edilebilir.

Fâsılalar, Kur'ân kelimelerinin formel bir özelliğı ve ses uyumunun dikkat çektiğı dizemli yapılar olarak kabul edilebilir.²¹⁶ Müzikal uyum, Kur'ân-ı Kerîm'in icazlarından biridir. Kur'ân-ı Kerîm'deki bu uyum ve ahenk, Arap dilinin en eşsiz örneğı olma özelliğini taşımaktadır. Öyle ki Kur'ân'ın manası ile alakalı hiçbir bilgisi olmayan bir dinleyici bile, bir âyetin sesi ve ahengiyle başka âyetlerdeki ses ve ahengi ayırt edebilir. Bu durum; Kur'ân kelimelerinin seçimindeki titizliğı, mana uyumunu ve ilgili kelimelerin cümle içerisindeki konumlarının sağlamlığını göstermektedir.²¹⁷

Her ne kadar Kur'ân'da kullanılan söz sanatlarının Arap edebiyatına ait kullanımlara benzemediğı söylense de Kur'ân'da -Arap edebiyatının zirvesi olması yanında Arap dili ve edebiyatına nadide örnekler sunması münasebetiyle- Arap edebiyatına ait söz sanatlarının olmaması düşünülemez.²¹⁸ Zira Arap edebiyatının temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir.²¹⁹ Bu nedenle Kur'ân'ın bu noktada Arap edebiyatı için muazzam bir örnek olduğu ve onunla kıyaslanamayacak kadar eşsiz bir yeri olduğu gibi ondan farklı bir üsluba da sahip olduğu bilinmektedir.²²⁰ Öyle ki

²¹³ Ebû Zeyd, **Tenâsübü'l-beyân**, s. 349. Benzer ifade için bkz. Ebû Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru'l-muhît**, C:VIII, s. 459.

²¹⁴ Akalın v.d., **Türkçe Sözlük**, s. 1718.

²¹⁵ Akalın v.d., **Türkçe Sözlük**, s. 2040.

²¹⁶ Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı”, s. 195.

²¹⁷ Eşvâk Muhammed İsmâîl en-Neccâr, **Fâiliyyetü'l-ihâî's-savfî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İrbid, Âlemü'l-Kütübî'l-Hadîs, 2018, s. 64.

²¹⁸ Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı”, s. 198-199.

²¹⁹ Ali Bulut, **Belâgat: Meânî- Beyân- Bedî'**, 5. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 13, 19-20.

²²⁰ Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı”, s. 198-199.

Kur'ân, lafızlarının bu uyum ve ahengi sebebiyle muhatapları üzerinde olağanüstü derecede etkili olmaktadır. Nitekim Kur'ân diline tamamen yabancı insanlar üzerinde dahi bu etkiye şahit olunmaktadır.²²¹

Konu hakkındaki diğer bir görüşte Kur'ân'ın şiir ve nesir olmadığı, buna ilaveten onda kafiye ve seci bulunmadığı iddia edilmektedir. Ne var ki Kur'ân, kendisinde şiir ve nesrin tüm özelliklerini barındırmaktadır. Ayrıca Kur'ân, insan sözlerinde bulunmayan mükemmel bir üsluba ve gizemli sesler dizisine sahiptir. Kur'ân'ın özel üslubu, kelimelerin ve âyetlerin uyumu, kullanılan söz sanatları ve bunun gibi başka etmenler, Kur'ân'ın sahip olduğu bu müzikal ahengi oluşturmaktadır. Zira Kur'ân'ın bu müzikal uyumu, fâsılalarda kullanılan ve tercih edilen kelimeler sebebiyle daha önce de ifade edildiği gibi Arap diliyle konuşmayanlarda dahi muazzam bir tesir bırakmaktadır.²²²

Kur'ân-ı Kerîm'e ait lafız ve sesler arasındaki ahengi sağlayan şey, bizzat Kur'ân-ı Kerîm'in kendi müzikal özellikleridir. Bunun için birçok yol bulunmakla birlikte bunlardan biri de med harfleridir.²²³ Şöyle ki Kur'ân'da, fâsılların med harfleri ile sona ermesi sıkça görülen bir durumdur. Seci veya başka bir deyişle Kur'ân'ın kendine özgü müzikal uyumunu, tecvid disiplininde el-elifâtü's-seb' başlığıyla kendine yer bulan eliflerden dört tanesinde de görmek mümkündür.²²⁴

Bir önceki başlıkta da değinildiği üzere Hafs rivayetindeki durumu ile vasl hâlinde düşen, vakf hâlinde ise isbât edilen “elif”ler, tecvid disiplininde el-elifâtü's-seb' diye bilinmektedir.²²⁵ Bunlardan أنا ve لَكنا kelimeleri dışındaki kelimelerdeki eliflerin vakf hâlinde ortaya çıkmasının seciye riayetinin sonucunda olduğu söylenebilir. Bu iki kelimededen أنا Kur'ân'da sıklıkla geçerken لَكنا sadece Kehf sûresinde bulunmaktadır. Bu iki kelime, âyet ortasında mevcut olup, el-elifâtü's-

²²¹ Seyyid Kutub, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 17. bs., Beyrut: Dâru's-Şürûk, Kahire: Dâru's-Şürûk, h. 1412, s. C:II, 821-822; Muhammed Hamîdullâh, **Kur'ânı Kerîm Tarihi**, trc. Salih Tuğ, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993, s. 94-95; Muhammed Hamidullah, **Aziz Kur'ân**, trc. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul, Beyan Yayınları, 2000, s. 76-77; Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı”, s. 205-206.

²²² Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı”, s. 204.

²²³ Saîd, **el-Cem'u's-savtiyyü'l-evvel**, s. 259-260.

²²⁴ Saîd, **el-Cem'u's-savtiyyü'l-evvel**, s. 259-261; ayrıca bkz. Çağır, **Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı**, s. 277-288.

²²⁵ Gülle, **Tecvîd İlmi**, s. 448.

seb‘in diğ er dört  rneği ise fâsıla olarak adlandırılan âyet sonlarında bulunmaktadır.  yet sonlarında bulunan ve asıllarında elif bulunmayan bu dört kelimeye, vakf hâlinde med harfi olan “elif”in ilave edilmesi, ayrıca bu âyetlerin öncesi ve sonrasındaki âyetlerin f sıllarının da “elif”le bitmesi; bu konuda seci temelli bir uygulamanın olduğunu göstermektedir.²²⁶

الظنونا, الرسولا ve السبب  kelimelerindeki ziyade elifler mushaflarda elif ile yazılmaktadır. Bu kelimelerdeki ziyade elifler, Eb  ‘Amr ve Hamza kıraatleri tarafından hem vasl hem vakf hâllerinde hazfedilirken İbn Kesîr, Kis l kıraatleri ve ‘Âsım kıraatinin Hafs rivayeti tarafından vasl hâlinde hazfedilmekte; yedi kıraatten bu zikrettiğimiz dışında kalan kıraatlerde ise elif, vasl ve vakf hâllerinde isbât edilmektedir. Vakf hâlinde elifin isbâtı ile okunması, resm ’l-mushaf’a muvafık bir uygulama olduğu gibi elifin hazfedilmesi ise Hz. Osman döneminde çoğaltılan ve merkezi şehirlerle gönderilen mushafların da mutabık olduğu şekle aykırı olmaktadır. Arap diline ait şiirlerin kafiyelerinde ve aynı şekilde mısralardaki f sıllarda şairlerin elifi isbât etmeleri, zikri geçen kelimelerde elifin isbâtı için kullanılan Arap dilindeki argümanlardır. Zira  yet sonları kelamın sonu olması bakımından kafiyeleri andırmaktadır.²²⁷

el-Elifâtü’s-seb‘ başlığındaki örneklerden سلاسل kelimesinin sonundaki elif, kelimenin aslından olmayıp vakf hâlinde ortaya çıkan bir med harfidir. Fakat bu kelimeye vakf hâlinde ortaya çıkan elif, diğ er dört örnekte olduğunun aksine fâsıla olarak adlandırılan âyet sonlarında yer almamaktadır. Bu örnekte ilgili kelimenin bulunmuş olduğu lafız örüntüsünün dikkate alındığı söylenebilir. Zira bu kelimenin öncesi ve sonrasında bulunan fâsılların son harfi eliftir. Bu kelimenin geçtiği İnsân s resinin f sıllarında bulunan med harflerinden önceki harflerin yirmisinin r  harfi, dokuz tanesinin l m harfi ve iki tanesinin de m m harfi olduğu dikkate alınırsa ilgili s redeki ahenk ve ses benzerlikleri görülmüş olacaktır. Dolayısıyla bu kelime üzerinde vakf yapıldığı zaman elif ilave edilmesi, bu âyetteki fâsılların kendinden

²²⁶  ağ l, **Kur’ân’ın belâgat ve fonetik yapısı**, s. 277-281.

²²⁷ Eb  Hayyân el-Endelüsî, **el-Bahru’l-muhît**, C:VIII, s. 459; benzer ifadeler için bkz. Hâlid Kâsım Ben  D m , **Del l t ’z-z hirat ’s-savtiyye fi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, İrbid:  lem ’l-Kütübi’l-Hadîs, Amman: Cid ra li’l-Kitâbi’l- lem , 2006, s. 213.

önceki ve sonraki fâsılalarla uyumlu olmasını sağlayacaktır. Bunun yanında bu kelimeyi vasl hâlinde, öncesi ve sonrasındaki fâsılalarla uyumlu olarak tenvinle okuyan kıraatler de vardır.²²⁸ Bu kelimenin vasl hâlinde tenvinle, vakf hâlinde ise tenvinden bedel bir “elif”le okunması Kur’ân’daki ses ahengiyle uygunluk arz etmektedir. Burada kelimenin fâsıla olmamasına rağmen hemen sonrasında gelen سَعِيرًا ve أَغْلَالًا kelimeleriyle uyumlu olması önem arz etmekle birlikte bu şekilde “...Kur’ân’ın fâsıla sistemi dışında taşımakta olduğu iç kafiye zenginliği de gündeme gelmektedir.”²²⁹

Ebû Zür’a b. Zencele (ö. h. beşinci asır) gayri munsarif olan سَلَسَلَا kelimesini munsarif olarak okuyanların bu hususta iki tane argümanları olduğunu ifade etmektedir. İbn Zencele, konuyla alakalı olarak kullanılan bu iki argümanın ilkinde Ferrâ’dan şu alıntıyı yapmaktadır:

“Araplar, uygulamadıklarını (kuralları) şiirde uygularlar. Şayet bu hata olsaydı; onu şiirlerine sokmazlardı. Onlar سَلَسَلَا’yı de aynı şekilde icra ettiler.”

İbn Zencele sözlerine devamla ilgili kelimenin resmü’l-mushafta elif ile yazılı olmasını, gayri munsarif olan سَلَسَلَا kelimesini munsarif olarak okuyanlar için ikinci argüman olarak zikretmektedir. O, سَلَسَلَا kelimesi her ne kadar fâsıla olmasa da kelimenin fâsılalara benzediğini, sebep olarak da sonrasında سَعِيرًا ve أَغْلَالًا kelimelerinin varlığını buna kanıt olarak göstermektedir.²³⁰ İbn Zencele, ayrıca قَوَارِيرًا kelimesi için de benzer gerekçeleri sıralamaktadır.²³¹ Zikredilenlerden sonra gayri munsarif bir kelime olduğu için سَلَسَلَا kelimesinin âdeten tenvin alması mümkün

²²⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:IV, s. 2711-2715.

²²⁹ Çağır, *Kur’ân’ın belâgat ve fonetik yapısı*, s. 280.

²³⁰ Ebû Zür’a Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, thk. Saîd el-Efgânî, 4. bs., Beyrut, Müessesetü’r-Risâle, 1984/h. 1404, s. 737-738; ayrıca bkz. Ebû Zeyd, *Tenâsübü’l-beyân*, s. 277.

²³¹ İbn Zencele, *Hüccetü’l-kırâât*, s. 738-739; ayrıca bkz. Ebû Zeyd, *Tenâsübü’l-beyân*, s. 277; Benî Dûmî, *Delâlatü’z-zâhira*, s. 213.

olmamasına rağmen İnsan sûresinin fâsıla yapısına mütenasip olması için tenvin almasının makul bir yorum olduğu söylenebilir.²³²

el-Elifâtü's-seb' diye adlandırılan kelimeleri vakf ve vasl hâlinde medli veya medsiz okuyan kıraatler de söz konusudur.²³³ Bu uygulamanın seci temelli olduğu, zikri geçen dört kelimeyi vakf hâline mahsus olarak med ile okuyan kıraat imamları ve onların râvilerinin tercihlerinin temel alınması suretiyle söylenebilir. Öyle ki -zikri geçen dört kelimenin vasl hâlinde bulunmadığı hâlde- bu kelimelere vakf hâlinde yapılan elif ilavesi, bu durumun seciye başka bir deyişle de fâsılaya matuf bir uygulama olduğunu göstermektedir.²³⁴

²³² Çağl, **Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı**, s. 280.

²³³ İbn Zencele, **Hüccetü'l-kırâât**, 737-739; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:IV, s. 2711-2715.

²³⁴ Ebü'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Fethî Abdurrahmân Ahmed Hicâzî, Riyad, Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998/h. 1418, C:IV, s. 98, C:V, s. 54, C:VI, s. 276, 280; ayrıca bkz. Benî Dûmî, **Delâlatü'z-zâhira**, s. 213.

İKİNCİ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNDE MEDLE ALAKALI TEMEL BİLGİLER

2.1. MED HARFLERİ VE BUNLARLA ORTAYA ÇIKAN ASLİ MED

Birinci bölümde med kavramına ait lügavî ve ıstılahî manalara değinildiği için bu bölümde konuya ayrıca temas edilmeyecektir.

Med yapmak için asli unsur med harfleridir. Bu harfler vâv, yâ ve eliftir.¹ Bunların med harfi olabilmesi için kendilerinin sâkin, öncesindeki harflerin harekelerinin de med harfi cinsinden olması şartı aranmaktadır. Dolayısıyla üç harfin med harfi olabilmesi; “elif”ten önceki harfin fetha hareke, “vâv”dan önceki harfin damme hareke ve “yâ”dan önceki harfin kesra harekeli olması şartına bağlıdır.²

Med harflerinden elif, med konusunda asıl olarak kabul edilmekte; yâ ve vâv harfleri ise bu konuda elife benzer addedilmektedir.³ Zira med harfi olan elif her daim sâkindir, kendinden önceki harfin harekesi ise her zaman kendi cinsindendir.⁴ Nitekim öncesindeki harfin fethalı olduğu hâllerde elifin her hâlükârda med harfi olması ve med harfi için asıl kabul edilmesi, med miktarlarının takdirinde sadece elifin ölçüt olarak kullanılmasına sebep olmaktadır.⁵ Dolayısıyla elif, kendisi dışındaki iki med harfine ait med sürelerini de temsil etmiş olmaktadır.⁶ Ayrıca diğer

¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

² Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, s. 125; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 127; ayrıca bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 130; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, s. 126.

⁴ Seyfüddîn b. Atâillâh el-Fedâlî el-Mısırî el-Basîr, *el-Cevâhiru'l-mudîyye ale'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, thk. İzzet bintü Hâşim Mu'înî, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2005/h. 1426, s. 314.

⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 127; ayrıca bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 130; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Riâye*, s. 126.

⁶ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 106.

iki med harfinin elife benzerliklerinin bir sonucu olarak med harfleri vâv ve yâ, hüküm konusunda elife tabi kılınmıştır.⁷ Daha açık bir şekilde izah edilecek olursa kıraat literatüründe hangi med harfiyle med yapılırsa yapılsın med süreçleri elif ölçütüyle takdir edilmektedir. Bu durumun arkasında yatan temel sebep, elifin her şartta sâkin olmasıdır. Nitekim öncesindeki harfin fethalı olduğu hâllerde elif, med harfi olarak işlev görmektedir; diğer iki harf ise med harfi olma bakımından elife benzemekle beraber bu harflerin harekeli ve cezmlî telaffuzları da söz konusudur.⁸ Her ne kadar kıraat literatüründe “iki vâv”, “iki yâ” ve “iki elif” gibi bir kullanıma rastlansa da med miktarlarının takdirinde böyle bir kullanım istisna kabilindendir ve bu durum taranan eserlerden sadece birinde tespit edilebilmiştir.⁹

Med harflerinin kendilerinden önceki harflerin harekelerinden oluştuğu daha önce ifade edilmişti. Yani harekeli harflerin seslendirilmelerinde işbâ‘ söz konusu olursa fetha harekeli bir harften sonra elif,¹⁰ damme harekeli bir harften sonra vâv ve kesra harekeli bir harften sonra yâ meydana çıkar.¹¹ Binaenaleyh med harflerinden “elif”in işbâ‘ edilen fetha; “vâv”ın işbâ‘ edilen damme ve “yâ”nın ise işbâ‘ edilen kesradan ortaya çıktığı şeklindeki izah kabul görmektedir.¹² Yukarıdaki ifadeler bağlamında med ve lîn harfleriyle harekelerin üç tane olduğu ve bu üç harekenin fetha, kesra ve damme olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte fethanın “elif”ten, kesranın yâ harfinden ve dammenin ise vâv harfinden bir parça oldukları da öne sürülmektedir. Öyle ki ilk dönem nahivcileri tarafından fetha hareke الألف الصغيرة (küçük elif), kesra hareke الياء الصغيرة (küçük yâ) ve damme hareke الواو الصغيرة (küçük vâv) olarak isimlendirilmektedir.¹³

⁷ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 127.

⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 126.

⁹ Med miktarlarının elif dışındaki med harfleriyle takdir edilmesine örnek için bkz. Dâni, **et-Tahdîd**, s. 98. Söz konusu misal şu şekildedir: والقراء يقدرّون ذلك مقدار ألفين إن كان حرف المد ألفاً، ومقدار ياءين إن كان واوياً. ياءين إن كان ياء، ومقدار واوئين إن كان واوياً.

¹⁰ Müberrid, **el-Muktedab**, C:I, s. 156; ayrıca bkz. İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 121; İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 28; Karâle, “Hazfu's-savtî”, s. 142.

¹¹ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 121; ayrıca bkz. İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 28; Karâle, “Hazfu's-savtî”, s. 142.

¹² İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 23.

¹³ İbn Cinnî, **Sirru sinâati'l-i'râb**, C:I, s. 17.

Bu başlık altında med harfleri, aslî med, ferî med, ziyade med sebepleri, ziyade med sebepleriyle gerçekleşen med çeşitleri, med sebepleriyle ferî medlerin kuvvet sıralamaları ve med terminolojisinde yaygın olarak kullanılan kavramlardan işbâ‘ ve temkîn kavramları ele alınacaktır.

2.1.1. Aslî Med

Aslî med, med harfleri dışında başka bir faktöre ihtiyaç duymayan meddir.¹⁴ Ayrıca aslî med, medd-i tabîînin vakf ve vasl hâlinde ortaya çıktığı gibi¹⁵ bazı med çeşitlerinin vakf veya vasl hâllerinden sadece birinde de ortaya çıkabilmektedir. Şöyle ki kelimelerin vasl veya vakf hâllerinden birinde ortaya çıkan med çeşitleri, hüküm bakımından aslî med olan medd-i tabîî gibi addedilirler. Bundan dolayı ilgili med çeşitlerinin mezkûr hâlleri medd-i tabîîye ilhak edilmektedir. Fakat mülhak medler kimi müellif tarafından medd-i tabîîden farklı olarak her biri münferiden isimlendirilmekte iken¹⁶ bu medler kimi müellif tarafından da medd-i tabîînin farklı formları olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle ikinci grup müellifler, bu tür medler için medd-i tabîî dışında herhangi bir isimlendirme yoluna gitmemektedir.¹⁷

Bu başlık altında medd-i tabîî ve ona ilhak edilen med çeşitleri ele alınacaktır.

2.1.1.1. Tarifi ve İsimlendirilmesi

Medd-i tabîî, başka herhangi bir sebebe ihtiyaç duyulmaksızın med harfiyle kaim olan bir meddir.¹⁸ Bu med çeşidi zâtî ve aslî med diye de adlandırıldığı gibi¹⁹ maksûr,²⁰ siga²¹ diye de adlandırılmaktadır. Örnek verilecek olursa نوحية kelimesi,

¹⁴ İbnü't-Tahhân, *Şerhu kitâbi'l-İnbâ'*, s. 82

¹⁵ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 274.

¹⁶ Örnek için bkz. Feryâl Zekeriyâ el-Abd, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân*, İskenderiye, Dâru'l-Eymân, 2005, s. 171-175.

¹⁷ Örnek için bkz. Husarî, *Ahkâmu kırâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, s. 210.

¹⁸ İbnü't-Tahhân, *Şerhu kitâbi'l-İnbâ'*, s. 82; ayrıca bkz. Alî 'Atıyye Ebû Muslih el-Ğamrînî, *es-Sağru'l-bâsim fî kırâeti 'Âsım*, yay. haz. Ebû 'Âsım el-Hasen b. Abbâs b. Kutb, Kahire: Müessesetü Kurtuba, Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2004/h. 1425, s. 46-47; İbrâhîm b. Ahmed b. Süleymân el-Mârgînî, *en-Nücûmü't-tavâli' ale'd-Düreri'l-levâmi' fî asli mukrii'l-İmâm en-Nâfi'*, thk. Abdüsselâm Muhammed el-Bekârî, Kazablanka: Merkezü't-Türâsi's-Sekâfi el-Mağribî, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008/h. 1429, s. 74.

¹⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 220.

²⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 98.

²¹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 476; İbnü't-Tahhân, *Şerhu kitâbi'l-İnbâ'*, s. 82; Mârgînî, *en-Nücûmü't-tavâli'*, s. 74.

med harflerinden her birini ihtiva etmektedir. Nitekim bu kelimedeki ziyade med için temel alınacak herhangi bir sebep bulunmadığı için bu kelimedeki bütün medler, aslî med kapsamına girmektedir.

Medd-i tabîi isimlendirmesi hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bu görüşlerden birinde, “temiz fitrat sahibi birinin medd-i tabîinin med miktarını ne artıracak ne de eksilteceğinden” mezkûr isimle adlandırıldığı ifade edilmektedir.²² Başka bir görüşe göre ise “med harfinin kendini gösterebilmesi ve ortaya çıkarması için kendinden önce bir harekeli harfe olan gereksinimi giderildiğinde med harfinin harekenin sesini aynı doğrultuda tabii olarak misli kadar uzatması” sebebiyle bu adı almaktadır.²³ Medd-i tabîiyle aynı manada kullanılan aslî meddin bu isimle adlandırılmasına ise onun bütün med çeşitlerine asıl olması sebep olmaktadır.²⁴ Zira herhangi bir med çeşidinin ortaya çıkabilmesi için evvela bir med harfi gereklidir.

2.1.1.2. Hükümü ve Med Miktarı

Aslî meddin med miktarı ittifakla bir eliftir.²⁵ Allah kelamının tahrif olmasına sebep olabileceğinden bu miktarın kısaltılmasının câiz olmadığı hakkında ittifak vardır.²⁶ Fakat med miktarı elifin mahiyeti hakkında literatürde farklı görüşler mevcuttur. Bununla birlikte beş elif ekolünde elif ile kastedilenin hareke olduğu da malumdur.²⁷ Çalışmanın birçok bölümünde bu bilgiye işaret edilmektedir.

Med, harekeli bir harfin telaffuz süresine en az bir misli kadar daha eklenmesiyle ortaya çıkmaktadır.²⁸ Şöyle ki med harfi, kendinden önceki harfin harekesinin sesi doğrultusunda med yapılmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla aslî medde temel alınan ilk şey, medden önceki harfin harekesidir. Aslî med miktarındaki bir elifin iki harekeye tekabül ettiği ve bu iki harekeden birinin med harfinden önceki

²² Abd, **el-Mîzân**, s. 170.

²³ Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 105.

²⁴ Gül, **Buğyetü ‘ibâdi’r-Rahmân**, s. 299.

²⁵ Ali el-Kârî, **el-Minehu’l-fikriyye**, s. 220; ayrıca bkz. Ğamrînî, **es-Sağru’l-bâsim**, s. 46; Abd, **el-Mîzân**, s. 168.

²⁶ Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî, **Nihâyetü’l-kavli’l-müfîd fi ilmi tecvîdi’l-Kur’âni’l-mecîd**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dârü’s-Sahâbe, 2009/h. 1430, s. 187.

²⁷ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858.

²⁸ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858; ayrıca bkz. Ğamrînî, **es-Sağru’l-bâsim**, s. 46-47; Abd, **el-Mîzân**, s. 35-36.

harfe, ikinci harekenin ise med harfine ait olduğu iddia edilmektedir.²⁹ Her ne kadar medd-i tabîî için iki harekelik bir med miktarından bahsedilmekte ise de harfin harekesini med ölçüsü içerisinde saymak bizce tutarsız görünmektedir. Zira med harfi olmaksızın telaffuz edilen harekeli bir harfte med söz konusu değildir. Dolayısıyla bu harekenin medd-i tabîînin ölçülendirilmesine dâhil edilmesi imkânsızdır. Sonuç olarak medd-i tabîînin süresi, harfin mahrecinden telaffuz edilmesinden sonra başlamakta ve bu da bir harekeye tekabül etmektedir.

Med harfleri, belli şartlar muvacehesinde med harfi olarak kabul edilmektedir. Bu harfler kendilerinden önce gelen ve kendileri cinsinden olan harekeye sahip harflerin sesini uzatırlar.³⁰ Med harfinden önceki harfin harekesi doğrultusunda asgari olarak med yapılmasıyla aslında bir harekelik med yani aslî med ortaya çıkmaktadır. Hüzeli'nin asgari med hakkındaki izahatı şöyledir:

“Elifin miktarı hemzenin göğüsten çıkarılmasıdır. O, med edilmez. Çünkü sen (İ) der ve ona bir mislini veya iki mislini ilave edersen bir med meydana gelir.”³¹

Hüzeli, bu cümlelerde med harfinden önceki harfin harekesinin asgari olarak kendi sesi kadar işbâ' edilmesiyle meddin meydana geldiğini ifade etmekte ve elif ölçütü ile harekeli bir harfin telaffuz süresini kastettiği anlaşılmaktadır. Hüzeli'nin bu ifadeleri, daha önce de temas edildiği gibi ilk dönemlerde elifin Arap dilindeki kullanımıyla birlikte düşünüldüğünde medd-i tabîînin med miktarının bir hareke olduğunun söylenmesi mümkündür. Zira med harfinden ari bir harfte med miktarından bahsetmek mümkün değildir. Ayrıca med ölçütüyle anlatılmak istenen şey, harekeli bir harfin med miktarıdır ki mantıken bu da harfin seslendirilmesinden sonraki bölüme karşılık gelmektedir. Diğer bir taraftan med, sesin cevfv/hevâ bölgesine düşmesiyle birlikte meydana gelir ve med buradan itibaren başlamış olur.

²⁹ Ğamrînî, **es-Sağru'l-bâsim**, s. 46; Mârgînî, **en-Nücûmü't-tavâli'**, s. 74. Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 106. Ayrıca medd-i tabîînin med miktarının bir elif takdir edildiğine dair bilgi için bkz. Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 220.

³⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 125; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

³¹ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858.

Bu nedenle medd-i tabîi icra edilen harfin med miktarının iki hareke olmadığı aksine telaffuz süresinin iki hareke olduğu kanaatini taşımaktayız.

2.1.1.3.Medd-i Tabîiye Mülhak Med Çeşitleri

Medd-i tabîinin çeşitleri konusunda iki farklı uygulama söz konusudur. Bu farklı uygulamaların birinde medd-i tabîinin çeşitleri, vasl veya vakf hâllerine mahsus olmak üzere gerçekleşmekte ve bunların medd-i tabîinin farklı formları oldukları ifade edilmektedir.³² Bir diğer uygulamada ise vasl-vakf hâllerinde sabit olan ve ziyade med sebebi bulunmayan meddin, medd-i tabîi olduğu kabul edilmektedir. Buna ilaveten vasl veya vakf hâllerinden birine özgü olan medler de medd-i tabîiye hamledilmekte ve farklı isimlerle anılmaktadır. Bu med çeşitleri med yapıldıklarında medd-i tabîiden farklı olmadıkları için hüküm bakımından medd-i tabîi gibi addedilmekte ve medd-i tabîiye mülhak medler olarak vasıflandırılmaktadır.³³

Bu başlık altında medd-i tabîiyle ilişkilendirilen medd-i ıvaz ve meddü's-sileti's-suğra adlı medler -yukarıda zikredilen ikinci görüşe uygun olarak- medd-i tabîiden farklı med çeşitleri olduğu bakış açısıyla incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca her ne kadar medd-i bedeli, Verş rivayeti dışında ferî med olarak kabul edip uygulayan kıraat ricali olmasa da bu meddin ferî med olarak uygulanma alanı olduğu için medd-i bedel, ferî medler bölümünde ele alınacaktır.

2.1.1.3.1.Medd-i Ivaz

2.1.1.3.1.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Fetha tenvinli tâ-i merbûta dışında bir harf üzerinde vakfedildiği takdirde medd-i ıvaz meydana gelir. İsme ziyade olarak gelen tenvinin vakf hâlinde düşmesi ve bu tenvine bedel olarak elifin takdir edilmesi, bu med çeşidinin medd-i ıvaz olarak isimlendirilmesine sebep olmuştur.³⁴

³² Suâd Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân fî tecvîdi'l-Kur'ân*, Kahire, Dâru't-Takvâ, 2009/h. 1430, s. 205-207.

³³ Ğûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 300; Abd, *el-Mîzân*, s. 171.

³⁴ Ğûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 300.

مِيقَاتًا ve تَوَابًا kelimeleri medd-i ıvazın örneklerindendir. Bu kelimeler üzerinde vakf yapıldığında tenvine ait nûn sesi düşecek ve tenvinden bedel bir med ortaya çıkacaktır. Vakf hâlinde ortaya çıkan medd-i ıvaz, medd-i tabîyle bire bir örtüştüğünden ona hamledilmektedir. Dolayısıyla medd-i ıvaz; hükmü ve med miktarı bakımından medd-i tabîyle aynıdır.³⁵

2.1.1.3.1.2. Medd-i İvazla Alakalı Hususiyetler

Medd-i ıvaz, bilinmesi gereken birtakım hususiyetlere sahiptir. Bu hususiyetler şunlardır:

a. Tâ-i merbûta üzerinde med yapılmaması, medd-i ıvazın gerçekleştiği hemzelerin elifi kabul etmemesi ve medd-i ıvazın gerçekleştiği kelimelere ait tenvinin damme ve kesralı olmaması, medd-i ıvazla alakalı hususiyetlerdendir.³⁶

b. Üzerinde medd-i ıvazın gerçekleştiği tenvinin fethalı olması gerekir. Çünkü tenvinin damme veya kesralı olması hâlinde nûnun sükûnuyla vakfedilir.³⁷

c. Tâ-i merbûtaya ait tenvinin fethalı olması durumunda med yapılmaması, tâ-i merbûta üzerinde vakf yapıldığında sâkin hâ (◌) olarak vakfedilmesinden kaynaklanmaktadır.³⁸ Zira onun vakf hâlindeki alameti sükûndur. Bu alametinin karışmaması için tâ-i merbûta üzerinde tenvinden bedel bir med yapılması doğru bulunmamaktadır.³⁹

d. Elif-i maksûre⁴⁰ ve te'kîd nûnları⁴¹ üzerinde vakf yapıldığında da yine medd-i ıvaz ortaya çıkabilmektedir.⁴²

e. Daha önce medd-i ıvazla alakalı örneklerde görüldüğü üzere meddin gerçekleştiği harfin önünde med harfi olan elif bulunmaktadır. Fakat mushaf hattında tenvinli hemzeden sonra elif bulunmamasına rağmen ماء ve benzeri kelimeler

³⁵ Abd, **el-Mîzân**, s. 171.

³⁶ Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 146-148.

³⁷ Gûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 300.

³⁸ Gûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 300; ayrıca bkz. Abd, **el-Mîzân**, s. 172.

³⁹ Dâni, **et-Tahdîd**, s. 170-171.

⁴⁰ غَزَى gibi.

⁴¹ وليكونا ve لنسفعا gibi. Bu örneklerdeki nûn harfleri tenvin gibi kabul edilmekte, bu sebeple iki kelimenin sonunda da med harfi olan elif bulunmaktadır.

⁴² Abdülhamîd, **Teyşîru'r-Rahmân**, s. 206.

üzerinde vakfedildiğinde medd-i ıvaz gerçekleşmektedir. Zira medd-i ıvazın gerçekleştiği kelimelerde med yapılmasının gerekçesi, mushaf hattında mevcut olan elif değildir. Bilakis bu durumda med, tenvinden bedel olmak üzere med harfi olan elifin takdir edilmesi nedeniyle yapılmaktadır. Dolayısıyla vakf hâlinde hâ (◌) harfine dönüşen tâ-i merbûta dışındaki iki üstünlü harfler üzerinde vakf yapıldığında tenvinden bedel bir med söz konusu olmaktadır.⁴³

f. Medd-i ıvazla alakalı zikredilen hususiyetlerin en önemlilerinden biri onun doğru telaffuz edilmesidir. Zira bu konuda med sesinin ağız boşluğunda sona erdirilmemesi, med harfinden sonra sâkin bir hemzenin veya hâ (◌) harfinin ziyade edilmesine sebep olabilmektedir. Bu durumda, kelimenin aslından olmayan bir şeyin telaffuz edilmesi ve medd-i ıvazın hatalı olarak icra edilmesi söz konusu olmaktadır.⁴⁴

2.1.1.3.2. Meddü's-Sileti's-Suğra

Meddü's-sileti's-suğra vasl ve vakf hâllerinden sadece vasl hâlinde ortaya çıkan bir med çeşididir. Vasl hâlinde gerekli şartları sağlayarak ortaya çıkan bu med, hüküm bakımından medd-i tabîiyle aynıdır. Bundan dolayı bu med çeşidi, medd-i tabîiye hamledilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi hâu'l-kinâyenin meddini, medd-i tabîinin çeşitlerinden biri olarak değerlendirenler olduğu gibi⁴⁵ medd-i tabîiye mülhak olarak değerlendirenler de olmaktadır.⁴⁶

Bu başlık altında meddü's-sileti's-suğra; tanımı, özellikleri, hükmü ve med miktarı gibi zaviyelerden ele alınacaktır.

2.1.1.3.2.1. Tarifi ve İsimlendirilmesi

Müfred müzekker gâib zamirin öncesindeki harf harekeli olur ve mezkûr zamir de sonrasındaki kelimeye vasledilirken sâkin bir harfe vasledilmezse bu takdirde zamir med edilir. Ayrıca zamirin sonrasındaki kelimenin ilk harfi, hemze-i kat'

⁴³ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 148.

⁴⁴ Yahyâ Abdürrazzâk el-Gavsânî, *'İlmü't-tecvîd: Ahkâmün nazariyyetün ve mülâhazâtün tatbikiyyetün -el-müsteve's-sânî-*, 10. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2011/h. 1432, s. 49.

⁴⁵ Husarî, *Ahkâmu kırââti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 210-211.

⁴⁶ Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân*, s. 205-207.

dışında harekeli bir harf olduğu takdirde meddû's-sileti's-suğra gerçekleşir.⁴⁷ Bu med çeşidi için وعدده له ve عنده kelimeleri örnek olarak zikredilebilir.

Mezkûr zamirin vasledilmesiyle birlikte meddin ortaya çıkması, “sile” kelimesinin kullanılmasına sebep olmaktadır. Nitekim mevzubahis med, zamirin harekesi damme olduğunda harekenin işbâ' edilmesi neticesinde med harfi olan vâv ile sıla edilmesi ve zamirin harekesi kesra olduğunda ise harekenin işbâ' edilmesi sonucunda med harfi olan yâ ile sıla edildiğinden bu isimle anılmaktadır.⁴⁸

Hâu'l-kinâye muayyen şartlar dâhilinde med edilmektedir.⁴⁹ Şayet mezkûr zamirden sonra sebebi medden hemze bulunmazsa bu takdirde yapılan med, meddû's-sileti's-suğra olarak adlandırılmaktadır. Bu isimlendirmede “suğra” ilavesinin yapılmasına sebep olan faktör, zamirden sonra sebep-i medden hemzenin bulunmamasıdır.⁵⁰ Zira bu şekilde meddû's-sileti's-suğranın med miktarı, hemze ile gerçekleşen medden daha kısa olmaktadır.⁵¹ Hâu'l-kinâyenin hemze-i kat' ile gerçekleştiği med ise vasl hâlinde meddi munfasıl hükmündedir ve bundan dolayı meddû's-sileti'l-kübrâ olarak adlandırılmaktadır. Bunun dışında aralarında tam bir benzerlik söz konusudur.⁵²

2.1.1.3.2.2. Med Miktarı

Hâu'l-kinâyede aslî meddin hangi şartlarda ortaya çıktığı hususunda kurrâ ihtilaf etmektedir. Nitekim mezkûr zamirin öncesindeki harf sâkin olduğu takdirde o, İbn Kesîr kıraati dışındaki kıraatlerde med edilmemekte, hâu'l-kinâyenin öncesindeki ve sonrasındaki harfin harekeli olması hâlinde ise kurrâ tarafından ittifakla med edilmektedir. Hâu'l-kinâyenin meddû's-sileti's-suğra kapsamında değerlendirilebilmesi için zamirden sonraki harfin hemze-i kat' dışında harekeli bir harf olması gerekmektedir birlikte konunun istisnaları da mevcuttur. Ayrıca hâu'l-

⁴⁷ Ğûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 302.

⁴⁸ Ğûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 302; Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân*, s. 254.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 971-995.

⁵⁰ Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân*, s. 207.

⁵¹ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 155.

⁵² Abdülhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân*, s. 210.

kinâye üzerinde sükûnla vakfedildiğinden hâ (ه) harfinde med meydana gelmemektedir.⁵³

Meddû's-sileti's-suğranın takdîrî bir med harfiyle yapılması ve akabinde ziyade med sebebinin bulunmaması sebebiyle o, medd-i tabîîye atfedilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi vasl hâlinde ortaya çıkan hâu'l-kinâyeye ait mezkûr med, zamirin harekesinin işbâ' edilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bünyesinde med sebeplerinden herhangi birisini ihtiva etmemesinden dolayı meddû's-sileti's-suğra medd-i tabîîden farklı değildir. Nitekim mezkûr zamire ait meddin medd-i tabîînin farklı formlarından biri olarak veya medd-i tabîîye mülhak olarak zikredilmesi de buna işaret etmektedir. Dolayısıyla hâu'l-kinâyenin vasl hâlinde med şartlarını taşıdığı ve kendisinden sonra hemze-i kat'ın bulunmadığı durumlar hüküm bakımından medd-i tabîî gibidir.⁵⁴

2.1.1.3.2.3. Meddû's-Sileti's-Suğra ile Alakalı Hususiyetler

Meddû's-sileti's-suğra ile ilgili bilinmesi gereken birtakım hususiyetler vardır. Bu hususiyetler şunlardır:

a. Meddû's-sileti's-suğranın icrasında İbn Kesîr kıraatiyle diğer kıraatler arasında farklılıklar söz konusudur. İbn Kesîr kıraatinde müfred müzekker gâib zamir, sonrasındaki harfin harekeli olduğu bütün durumlarda med edilirken⁵⁵ diğer kıraatlerde ise hâu'l-kinâyenin med edilebilmesi için bazı şartlar aranmaktadır.⁵⁶ Ne var ki zamirin sonrasındaki harfin sâkin olduğu durumda istisnai olarak hâu'l-kinâyenin med yapılmasına İbn Kesîr'in Bezzî rivayetinde örnek vardır. Bu örnek, Abese sûresi 10. âyetinde geçen عنه تلهي terkididir. Bezzî rivayetinde bu örnekteki

⁵³ Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144-145; ayrıca bkz. Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed el-Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî ale's-Şâtibiyye: Leâliü'l-feride fi şerhi'l-kasîde**, thk. Abdürrazzâk b. Ali b. İbrâhîm b. Mûsâ, 2. bs., Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2010/h. 1431, C:I, s. 212-223; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 971-995.

⁵⁴ Bkz. Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, s. 210; Gûl, **Buğyetu 'ibâdî'r-Rahmân**, s. 300-304; Abd, **el-Mizân**, s. 173-175.

⁵⁵ İbn Kesîr kıraatinin Bezzî rivayetinde, kendisinden sonraki harf sâkin olan zamirin istisnai olarak med edilmesine örnek vardır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 995.

⁵⁶ Detaylı bilgi için bkz. Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144-145; Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî**, C:I, s. 212; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 971-973; ayrıca bkz. Gûl, **Buğyetu 'ibâdî'r-Rahmân**, s. 302-304.

zahir, med edilmek suretiyle bir sonraki تَالِي fiiline idğâm yapılmakta; fakat bu terkipteki med, sükûn-i lâzımdan dolayı medd-i lâzım olarak icra edilmektedir.⁵⁷

b. Mevzubahis meddin gerçekleşmesi için zamirden önceki harf harekeli olmalı, sonraki harf ise sâkin bir harf ve hemze olmamalıdır.⁵⁸

c. Söz konusu zahir, müfred müzekker gâib sigasına ait kesra veya dammeli zahir olmalıdır.⁵⁹

d. İşaret ismi olan هذه kelimesine de bu konuda hâu'l-kinâye muamelesi yapılır.⁶⁰

e. Zamirden sonraki harfin hemze-i kat' olmaması gerekir. Zira bu durumda medd-i sıla için ziyade med söz konusu olacağından hüküm de değişmektedir.⁶¹

f. Hâu'l-kinâye üzerinde vakfedildiğinde zahirin sükûnu üzere vakfedileceğinden med söz konusu olmamaktadır.⁶²

g. Konuyla alakalı olarak yukarıda anlatılan şartlar çerçevesinde Hafs rivayetinin istisnai olarak icra ettiği durumlar söz konusudur. Diğer kıraatler için de istisnalar mevcut olmakla birlikte bu konuda sadece Hafs rivayetinin kural dışı olarak değerlendirilebilecek uygulamalarına işaret edilecektir. Daha önce konuyla alakalı zikredilen şartlara aykırı olarak yapılan iki uygulama vardır. Bunlardan birinde med şartlarını taşımayan bir zamirde med uygulanmakta, bir diğerinde ise bunun tersi bir durum bulunmaktadır. Bu istisnaların ilki daha önce de ele alınan Furkân sûresinin 69. âyet-i kerîmesindeki hâu'l-kinâyenin meddidir. Öyle ki mezkûr âyetteki zahir, yerleşik kurallara aykırı ve İbn Kesîr kıraatinin bu konudaki icrasına muvafık bir şekilde sadece Hafs rivayetinde sıla ile okunmaktadır.⁶³ Yukarıda zikredilen şartlar çerçevesinde zahirin istisnai olarak med edilmesinin hikmeti hakkında serdedilen farklı görüşler daha önce aktarılmıştı. Bu örneğin aksine mezkûr şartları taşımasına

⁵⁷ Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 38; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 995.

⁵⁸ Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144; Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî**, C:I, s. 212; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 971-972.

⁵⁹ Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144-145; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 971.

⁶⁰ Ğûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 304; Abdülhamîd, **Teyisîru'r-Rahmân**, s. 255.

⁶¹ Ğûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 303-304.

⁶² Dâni, **et-Teyisîr**, s. 144; Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî**, C:I, s. 213; ayrıca bkz. Ğûl, **Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân**, s. 304.

⁶³ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 258-259; Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî**, C:I, s. 213; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 973.

rağmen kural dışı olarak adlandırılabilir bir şekilde Nâfi‘ ve Hamza kıraatleriyle Hafs ve Hişâm rivayetlerinde med edilmeyen zamir mevcuttur. Mevzubahis zamir ⁶⁴يرضه لكم terkinde bulunmaktadır. Bu kelimenin kök harflerinde ve zamirden önce bir med harfi bulunmakta ise de يرضي kelimesinin şartın cevabı olması sebebiyle zamirden önceki illet harfi olan elif düşmekte ve kelime kitâbetteki son hâlini almaktadır. Fakat kelimenin aslında med harfi bulunduğu için zamirden önceki harf de takdîrî olarak sâkin kabul edilmektedir. Nitekim mezkûr zamir, Hafs’a nispetle kelimenin aslına işareten med yapılmadan okunmaktadır.⁶⁵

h. Konuyla alakalı bir diğer husus ise meddû’s-sileti’s-suğra için gerekli şartları taşımasına rağmen üç yerde vakf hâlinde olduğu gibi vasl hâlinde de mezkûr zaminin sâkin okunmasıdır.⁶⁶ Bu üç örnek sırasıyla şunlardır: ⁶⁷أرجه، ⁶⁸أرجه وإخاه وأرسل ⁶⁹أذهب بكتابي هذا فألقه إليهم ve ⁶⁸وأخاه وأبعث ⁷⁰أرجه. Bu üç örnekte meddû’s-sileti’s-suğra için gerekli şartlar mevcut olsa da Hafs rivayetinde istisnai olarak med yapılmamaktadır.⁷⁰

2.1.1.3.3. Medd-i Temkîn

Medd-i temkîn (مد التمكن), kıraat alanyazınında farklı içeriklere sahip kaidelere isim olmuştur.⁷¹ Bu başlık altında ele alınan medd-i temkîn, oluşum bakımından medd-i ıvaz ve meddû’s-sileti’s-suğradan farklıdır. Zira aslî med, “medd-i temkîn”in vakf ve vasl hâllerinin her birinde sâbit iken mezkûr iki med çeşidinin birinde vasl hâlinde, diğerinde ise vakf hâlinde sabittir. Bunun yanında medd-i temkîn her ne kadar bu başlık altında medd-i tabîiye nispetle zikredilecek olsa da medd-i muttasılın bir formu olarak da daha sonra ele alınacaktır.

Kıraat literatüründe medd-i temkîn kaidesinin ilk formu, med harflerinden vâv ve yâ ile onların kendi cinslerinden bir harfin farklı kelimelerde fakat peş peşe gelmeleri neticesinde med harfinden sonraki harfin izhâr edilmesini ifade etmektedir.

⁶⁴ Zümer, 39/7.

⁶⁵ Dağdeviren, **Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid**, s. 48.

⁶⁶ Abdülhamîd, **Teyşîru’r-Rahmân**, s. 254.

⁶⁷ A‘râf, 7/111.

⁶⁸ Şuarâ, 26/37.

⁶⁹ Neml, 27/28.

⁷⁰ Sehâvî, **Fethu’l-vasîd**, C:II, s. 258-268; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 977, 991.

⁷¹ Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 342; Abd, **el-Mizân**, s. 185-186.

Zira bu iki med harfi, akabinde gelen harflerle aynı cinsten olduğu takdirde med harfinin “temkîn”le vurgulanması gerekir ki med teberrüz etsin. Aksi takdirde meddin gerektiği gibi yapılmaması, med harfinin cinsinden olan harfe ya idğâm edilmesine ya da idğâm edildiği hissinin verilmesine sebep olabilir.⁷² Bu nedenle söz konusu med türünde, med harfleri vâv ve yâ harflerini takiben kendi cinslerinden harekeli harf bulunduğu med temkîn edilir, bir başka deyişle med pekiştirilir. Örneğin, أَمَنُوا وكَانُوا ve اصْبِرُوا وصَابِرُوا فِي يَوْمِ الَّذِي يُوسُوسُ altı çizili kelimelerdeki med harflerinden sonra kendi cinslerinden birer harekeli harf bulunmaktadır. Bu durumda ilgili med harflerinden önceki harflerin harekelerinde işbâ‘ın ve med harflerindeki “temkîn”in gerektiği gibi yapılması önem kazanmaktadır.⁷³

Bir kelimedede şeddeli meksûr bir yâ harfi ve akabinde med harfi olan yâ bulunması hâli için yine medd-i temkîn kavramı kullanılmaktadır. Nitekim mezkûr harflerin telaffuzundaki zorluk sebebiyle her bir harfin telaffuzunda temekkûn edilmesi,⁷⁴ bu ismin verilmesinde temel gerekçedir.⁷⁵ Bununla birlikte üç tane aynı cins harfin peş peşe bulunması sebebiyle kelimenin telaffuzunun dile ağır gelmesi, “kârî”nin dikkat etmesini gerekli kılmaktadır. Aynı cinsten harflerin dile ağır gelmesinden dolayı “kârî”nin şeddeli harfin telaffuzunda ihmalde bulunmaması ve ilgili kelimenin telaffuzuna özen göstermesi için söz konusu med, medd-i temkîn diye adlandırılmaktadır. Sonuç olarak bu kavramla; “kârî”nin şeddeli harfin sükûnunda kısa bir süre oyalanması, yani teenni ile hareket etmesi ve sonraki kesra harekeli yâ harfini telaffuz etmesi ve akabinde meddi icra etmesi gerekir. Sonuç olarak mezkûr kaide “kârî”nin aynı cinsten üç harfi de ihmal etmeksizin özenle telaffuz etmesi, telaffuzun mükemmel olması adına gerekli bir durumdur. Bu kaidenin örneği olarak حَيِّتُمُ ve النَّبِيِّنَ kelimeleri zikredilebilir.⁷⁶

⁷² Ebü'l-Hasen Alî b. Ca'fer b. Muhammed er-Râzî es-Seîdî, “Kitâbü't-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-hafiyi”, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, *Mecelletü'l-Mücemme'i'l-İlmi'l-İrâkî*, C:XXXVI, 1985, s. 270-272.

⁷³ Abd, *el-Mîzân*, s. 185-186.

⁷⁴ Temekkûn kelimesi, “teenniyle hareket etmek” ve “yavaş olmak, ağır olmak” manalarında kullanılmaktadır. bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, C:XIII, s. 413.

⁷⁵ Ğûl, *Buğyetu 'ibâdî'r-Rahmân*, s. 304.

⁷⁶ Abd, *el-Mîzân*, s. 185.

Yukarıda verilen bilgilerden hareketle “medd-i temkîn”in farklı şekillerde anlamlandırıldığı bu teoride med harfinin izhâr edilmesi, şeddeli yâ harfinin teeniyle telaffuz edilerek aynı cins üç harfin gerektiği gibi ve mükemmel bir şekilde telaffuz edilmesi amaçlanmaktadır. Aynı zamanda bu başlık altında ele alınan temkîn için yapılan tarifiñ aslî meddi içerdiği görölmektedir.

2.1.2. Ferî Med Sebepleri ve Çeşitleri

Ferî med kavramı, aslî med üzerine ziyade yapılmasına gerekçe olan ve med sebepleri diye adlandırılan hemze veya sükûnün bulunmasıyla gerçekleşen med çeşitleri için kullanılmaktadır.⁷⁷ Bununla birlikte med sebebi olarak hemzenin med harfinden önce bulunduğu med çeşidi de bulunmaktadır. Fakat bu sadece Verş rivayetinin Ezrak tarikinde icra edilmektedir.⁷⁸

Arazî med⁷⁹ ve mütekellef med⁸⁰ gibi tabirler, ferî medle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Kıraat literatüründe aslî meddin med miktarı üzerine ziyade yapılabilmesi için lafzî ve manevi olmak üzere iki sebebe işaret edilmektedir.⁸¹ Bu başlık altında lafzî ve manevi olmak üzere med sebepleri ve bunlarla gerçekleşen med çeşitleri ele alınacaktır.

2.1.2.1.Ferî Med Sebepleri

Ferî med sebepleri lafzî ve manevi olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır: Hemze ve sükûn. Manevi sebep ise nefy edatında meddin mübalağa edilmesidir.⁸²

Bu başlıkta lafzî ve manevi med sebepleri ele alınacak ve ziyade med sebeplerinin arka planı irdelenecektir.

⁷⁷ İbnü't-Tahhân, **Şerhu kitâbi'l-İnbâ'**, s. 82-83; ayrıca bkz. Nihat Temel, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, 2. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009, s. 95.

⁷⁸ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 40.

⁷⁹ Hamevî, **el-Kavâid**, s. 47; ayrıca bkz. Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd fî 'İlmi't-tecvîd**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016, s. 215; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1009, 1029.

⁸⁰ Dâni, **et-Tahdîd**, s. 98; Sehâvî, **Cemâlû'l-kurrâ'**, C:II, s. 346.

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

⁸² Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 276.

2.1.2.1.1.Lafzî Sebepler

Hemze ve sükûn, lafzî ziyade med sebepleridir. Med harflerinden sonra gelen ve sebebi med diye de adlandırılan hemze ile sükûn, aslî med miktarı üzerine ziyade yapılmasını gerektiren unsurlardır. Med harfleri dışında herhangi bir sebep olmadığına asgari bir med söz konusu iken med harflerine ilaveten hemze ve sükûnun mevcut olduğu durumlarda ise meddin süresi uzamaktadır.⁸³ Bununla birlikte ferî med sebeplerinden hemze, med harflerinden sonra bulunduğu gibi med harflerinden önce de bulunabilmektedir.⁸⁴

Dânî, med sebeplerini hemze ve sükûn olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Sükûnu da yine kendi içinde idğâm ve izhâr edilen şekilde tasnif etmektedir.⁸⁵ Bu tasnifin İbn Cinnî'nin med sebepleri için yapmış olduğu tasniften daha kapsayıcı olduğu mülahaza edilmektedir. Zira İbn Cinnî'nin ziyade med tasnifinde hemze ve idğâmdan söz edilmektedir ki bunda şeddeli olmayan sükûna yer verilmemektedir. Dâni ise ziyade med için hemze ve sükûnu zikrederken idğâmın barındırdığı sükûnu belirtmekle birlikte bu ikisine ilaveten şeddesiz sükûnu da zikretmektedir.

Aslî meddin med miktarının üzerine çıkıldığı süreler, med harflerinden sonra hemze veya sükûnun bulunduğu durumlarda gerçekleşmektedir.⁸⁶ Med süresinin aslî meddin med süresinden daha uzun olduğu bu durumların istisnası olarak ise medd-i munfasılın kasr mertebesiyle medd-i ârız ve medd-i lînin kasr vecihleri zikredilebilir.

Bu başlık altında aslî med miktarı üzerine ziyade yapılmasına zemin hazırlayan hemze ve sükûnun sebep olduğu bu durumun gerekçeleri fonoloji ve tecvid disiplini açılarından tetkik edilecektir.

⁸³ İbn Cinnî, *Sirru smâati'l-i'râb*, C:I, s. 17-18; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, s. 442.

⁸⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 40.

⁸⁵ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 121; İbnü't-Tahhân da Dâni'nin yapmış olduğu tasnife benzer bir taksim yapmış ve ziyade med için tahkîkî bir hemze (teshîl edilmeyen bir hemze), şedde ve lâzımî sükûn şeklinde üç tane ziyade med sebebinden bahsetmiştir. Bkz. İbnü't-Tahhân, *Şerhu kitâbi'l-İnbâ'*, s. 83-84.

⁸⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 125; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

2.1.2.1.1.1.Hemze

Ferî med sebeplerinden ilki hemzedir.⁸⁷ Med sebebi hemze, med harfinin öncesinde de sonrasında da bulunabilir.⁸⁸ Hemzenin aslî med miktarı üzerine ziyade yapılmasına zemin hazırlayan bir unsur olarak gösterilmesi, hemzenin mahreciyle med harflerinin mahreçlerinin kuvvet bakımından kıyaslanmasının bir sonucudur. Bu yönüyle hemzeye ait özellikler fonoloji açısından önem taşımaktadır.⁸⁹

Hemzenin mahreci, aksa'l-halk bölgesidir.⁹⁰ Bununla birlikte hemzenin telaffuzu öğürmeğe benzetildiği için hemze ağır bir harf olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu durum, Araplar'ın hemzede teshîli güzel bulmalarına ve tercih etmelerine sebep olmuştur. Bunun sonucunda hemze; muhaffefe (مخففة) ve muhakkaka (محققة) olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmış ve adlandırılmıştır. Muhakkaka hemze; tahkik edilen hemze manasındadır ve katışıksız hemzedir. Hemze-i muhaffefe ise hafifletilmiş hemze manasındadır ve hemzenin teshîl veya nakil ile okunması manasına gelmektedir.⁹¹ Bununla beraber hemze-i muhaffefe bir görüşe göre ziyade med sebebi değildir.⁹²

Ziyade meddin gerekliliğinin sebepleri noktasında farklı görüşler mevcuttur. Şöyle ki ziyade med yapılmasına sebep olan hemzenin özellikleri hakkında ilk dönem âlimlerinin serdettikleri görüşler, bu durumun temel sebebi olarak mülâhaza edilebilir. Onlardan kimisi hemzenin zayıf bir harf olduğunu öne sürerken⁹³ kimisi de bunun aksine hemzenin kuvvetli bir harf olduğunu ileri sürmektedir.⁹⁴ Ziyade med yapılmasına zemin hazırlayan sebepler zikredilirken böylesi bir ihtilafın baş göstermesi, hemzenin ziyade med sebebi olmasındaki gerekçe hususunda fikir birliği

⁸⁷ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 125; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996.

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996-997.

⁸⁹ Bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

⁹⁰ Ebû Abdillâh Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî İbn Ebî Meryem, **el-Mûdah fi vucûhi'l-kırââtî ve ilelihâ**, thk. Ömer Hamdân el-Kübeysî, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm 1993/h. 1414, C:I, s. 185; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 665; İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 38; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 80.

⁹¹ İbn Ebî Meryem, **el-Mûdah**, C:I, s. 185-192.

⁹² İbnü't-Tahhân, **Şerhu kitâbi'l-İnbâ'**, s. 83-84.

⁹³ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 125-126; ayrıca bkz. Sehâvî, **Cemâlü'l-kurrâ'**, C:II, s. 328.

⁹⁴ Bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

olmadığını göstermektedir. Fakat bu konuda farklı görüşler olsa da hemzenin ziyade med olması noktasında aykırı bir görüş bulunmamaktadır.

Hemze ağır, kuvvetli ve telaffuzu zor bir harftir. Bununla birlikte bitişiğinde bulunan med harfinin zayıf olması ise onun muhafaza ve takviye edilmesine neden olmaktadır. Nitekim hemzeye bitişik olan med harflerinin zayıflığının artacağı endişesiyle ziyade med yapıldığı dile getirilmektedir.⁹⁵ Benzer bir görüşe göre ise zayıf olan med harfinin kuvvetli olan hemzeyle bir arada bulunması, med harfinin telaffuzdan düşmesi endişesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla kuvvetli harfe (hemze) bitişik olan med harfi, ziyade medle kuvvetlenir. Ayrıca daha sonra aslî sükûn bahsinde de değinilecek olan “Med, hareke gibidir.” kaidesi, mezkûr görüş için de argüman olarak kullanılmaktadır. Nitekim her zayıf olanın takviye edilmesinin gerektiği belirtilmektedir.⁹⁶ Bir başka görüşe göre ziyade med, zayıf olan ve hemzeye bitişik bulunan med harflerini takviye etmek ve telaffuzu zor olan aynı zamanda cehr ve şiddet sıfatlarına da sahip olan hemzeyi düzgün telaffuz etmek için icra edilir.⁹⁷ Bu görüşün konuyla alakalı mevcut iki görüşü de cem ettiği görülmektedir.

Hemzenin aslî med miktarı üzerine ziyade med yapılmasına zemin hazırlayan bir unsur olarak gösterilmesi; külfetiyle beraber hafî bir harf olması ve mahreç bakımından uzak bir bölgede bulunmasının bir sonucudur. Dolayısıyla hemzenin bu özellikleri, ziyade med yapılmasına sebep olmaktadır.⁹⁸ Yine ziyade meddin hemzenin sahih olarak telaffuz edilebilmesiyle ilintilendirilmesi; med harflerinin zayıf, hemzenin ise ağır ve telaffuzunun zor olmasına bağlanmaktadır. Bu sebeplerden dolayı hemzeyle gerçekleşen med türlerinde yapılacak ziyade med, hemzenin daha doğru ve sahih telaffuz edilmesine imkân verilmesi amacıyla yapılmaktadır.⁹⁹

⁹⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

⁹⁶ Ebû Mûsâ Ca'fer b. Mekkî el-Mevsîlî, **Müfredatü Kırâati İbn Kesîr el-Mekkî**, thk. Hâlid Ahmed el-Meşhedânî, Dimaşk, Dâru Sa'diddin, 2007/1427, s. 44.

⁹⁷ Husarî, **Ahkâmu kırâati'l-Kur'ânî'l-Kerîm**, s. 215; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 282; benzer ifadeler için bkz. Şen, “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi”, s. 218.

⁹⁸ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 125; ayrıca bkz. Sehâvî, **Cemâlü'l-kurrâ'**, C:II, s. 328.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 999.

Yeterli ölçüde yapılmayan meddin kendisiyle bitişik olan hemzenin telaffuzuna olumsuz manada tesir ettiği ve lekz¹⁰⁰ olarak adlandırıldığı durum, ziyade med yapmak için gösterilen gerekçelerden bir başkasıdır. Bu gerekçeye göre de med harfiyle yan yana olan hemzenin telaffuzunun doğru olması esas alınmaktadır. Fakat bu bağlamda medd-i munfasılın med edilmesinde -aslî meddin med miktarı üzerine ilavesinde- farklı uygulamalar vardır.¹⁰¹

Hemze ile gerçekleşen medlerde hemzenin bitişigindeki med harfleri üzerinde hemzenin telaffuzuyla alakalı kusurlardan biri olarak addedilen *lekze* sebep olunmaması gerekir. Aksi takdirde hemzenin şeddelenmesi tehlikesiyle karşı karşıya kalınır. Hâlbuki med ve lîn harflerinden sonra gelen hemzenin kolay bir şekilde telaffuz edilmesi gerekir. Nitekim hemze sebebiyle meydana gelen ziyade meddin hemzeye hazırlık kabilinden bir uygulama olduğu öne sürülmektedir.¹⁰² Dolayısıyla meddin yeterli yapılmamasının veya medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunmasının hemzeye ait ayıplardan biri olan *lekzin* ortaya çıkmasına sebep olabileceği çıkarımında bulunulabilir. Hemedânî'nin medd-i munfasıl için kasr mertebesini bu nedenle münasip görmediği müşahede edilmektedir.

Hemzeyle med harfleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan görüşlerle hemzenin ve med harflerinin özelliklerini ihtiva eden farklı görüşler aktarıldıktan sonra, Abdülvehhâb b. Muhammed el-Kurtubî'nin bu konuda önem arz eden ifadelerinin nakledilmesi son derece mühimdir. Kurtubî'nin ifadeleri şu şekildedir:

“Özetle bu harfler [med harfleri]; hafif olandan ağır olana [med harflerinden hemzeye] dilin ansızın geçmemesi için med edilir, aksi takdirde hemzenin mahreci gerçekleşmez. Bundan dolayı hemzenin izhâr edilmesi, mahrecinin gerçekleştirilmesi ve telaffuzunun düzgünce yapılması/düzgün telaffuz edilmesi amaçlanarak med harfleri ziyade med ile

¹⁰⁰ **Lekz**; hemzeyi başlanılan nefesle tamamlamamak; harekeli hemzede, harekeyi haktan fazla hissettirmek ve sâkin hemzede ise harfi sıkılamak ki bu da harfin sâkinliğini kaybettirip harekeli harf olmasına sebep olabilir. Bkz. Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed b. el-Bennâ', **Beyânu'l-'uyûb elletî yecibu en-yectenibuhe'l-kurrâ'**, thk. Ğânîm Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2001/h. 1421, s. 37-38; lekz, hemzenin mahrecine baskı yapılarak telaffuzunda mübalağa yapılması şeklinde de tarif edilir. Bkz. Ubeydî, **Mu'Mu'cemü's-savtiyyât**, s. 155.

¹⁰¹ Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 286.

¹⁰² Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 286.

kuvvetlendirilir. Bu illet dolayısıyla hemzeden önceki sükûnun [med harflerinin] anlaşılır ve yeterli bir şekilde izhâr edilmesi güzel bulunmuştur.”¹⁰³

Kurtubî’nin konuyla alakalı yapmış olduğu açıklama, hemze ile yapılan ziyade meddin sebebini özlü bir şekilde ortaya koymakta ve onun bu konudaki diğer görüşlere göre daha ikna edici ve açık ifadeler içerdiği görülmektedir. Nitekim bu ifadelerde med harflerinin ziyade medle takviye edilerek izhâr edilmesinin hemzenin zayıflayıp yok olmaması ve gözden kaybolmaması için bir etken olduğu gözlenmektedir. Bu konudaki başka bir görüşe göre ise hemzeli medlerde ziyade med yapılmasının hemzenin mükemmel bir şekilde teleffuz edilebilmesi ve mahrecinden sahîh bir şekilde çıkarılmasına matuf bir eylem olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁴ Nitekim Sehâvî’nin Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923) ve İbn Kuteybe’den aktardığı bu ifadelerde, ziyade meddin esbabı mucibesinin hemzenin izhârı olduğu anlaşılmaktadır.

Bazıları hemzeyle gerçekleşen ziyade medle tilâvetin gerçekleştirildiği sürat arasında bağ kurmaktadır. Ziyade medle tilâvet arasında bu şekilde ilişki kuranlar hemzenin telaffuzunun hakkıyla gerçekleşmesi ve med harfinin hazfine engel olunması kastıyla ziyade meddin gerçekleştiğini öne sürmektedir. Zira tilâvet seri olarak gerçekleştirildiği zaman bu uygulamayla med harflerinin muhtemel ihlal ve iptaline engel olunmasının amaçlandığı söylemektedir.¹⁰⁵

İbnü’l-Cezerî’nin görüşünü yansıtan; fakat hemzenin ziyade med sebebi olması ile alakalı genel görüşten biraz daha farklılık arz eden bir görüş vardır ki bu da yine Kurtubî’ye ait bir görüştür. Kurtubî’nin hemzeyle med harfleri hakkında yaptığı açıklamalar, kayda değer ifadeler içermektedir. Onun görüşü özetle şöyledir.

¹⁰³ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 129; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü’s-savtiyye*, s. 444-445.

¹⁰⁴ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, C:II, s. 328.

¹⁰⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 114; ayrıca bkz. Cüreysî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, s. 192; Husarî, *Ahkâmu kırââtü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 215; Şen, “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi”, s. 218.

“Med harfleri olabildiğince hafif ve gizli [belirsiz]; hemze de med harflerinin tam zıddına olabildiğine ağır ve belirgin bir harftir. Meddin yapılma sebebi tam da burada ortaya çıkmaktadır. Öyle ki meddin buradaki işlevi, hemzeyi med harflerine yaklaştırmak ve med harflerinin gizliliğini izhar etmektir. Bu durumda hemzeyi güçlendiren, takviye eden ve muhafaza eden bir ilişki ortaya çıkar. Bu şekilde bir uygulama icra edilmeseydi meddin gizli ve zayıf olma durumunun hemzeye baskın olmasından emin olunmaz; hemze zayıflar, yok olur ve gözden kaybolurdu.”¹⁰⁶

Bu ifadelerle daha önce Kurtubî’den nakledilen ifadelerin birbirini tamamlayan anlatımlar olarak değerlendirilmesi isabetli olmaktadır. Fakat hemzeyle gerçekleşen medlerdeki ziyade meddin gerekliliği noktasında yapılan izahatta, Kurtubî’yle Sehâvî’nin hemze hakkında zıt sıfatlar kullanmaları dikkatleri calip bir durumdur. Nitekim Sehâvî hemze için خفاء sıfatını kullanırken Kurtubî ise Sehâvî’nin kullanımının aksine ظهور sıfatını kullanmaktadır. Kurtubî de Sehâvî’nin hemze için kullandığı خفاء sıfatını, med harfi için kullanmaktadır.¹⁰⁷

Mekkî b. Ebî Tâlib’in bu konudaki daha önce de ifade edilen kanaati,¹⁰⁸ üzerinde ittifak edilen görüşün aksi istikametindedir.¹⁰⁹ Üzerinde ittifak edilen görüşe göre ise hemzeden önce yapılan med, hemzeyi beyan (izhâr) etmek için icra edilmektedir.¹¹⁰ Özetle hemze sebebiyle aslî med üzerine yapılan ziyadenin hemzeye ve med harflerine ait özelliklerle alakalı olduğu görülmektedir. Nitekim hemzeli medlerde ziyade med yapılmasının gerekçeleri hakkında yapılan açıklamalarda hemzeyle med harflerinin mahreç ve sıfatlar bakımından mukayese edildiği görülmektedir. Sonuç olarak hemze ile gerçekleşen medde yapılacak temkîn, ortaya çıkması muhtemel telaffuz hatalarının önüne geçilmesi için tatbik edilmektedir.

¹⁰⁶ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 128; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 444.

¹⁰⁷ Karş. Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 128; Sehâvî, **Cemâlû’l-kurrâ**, C:II, s. 328.

¹⁰⁸ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

¹⁰⁹ Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 445.

¹¹⁰ Sehâvî, **Cemâlû’l-kurrâ**, C:II, s. 328; ayrıca bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 445.

2.1.2.1.1.2.Sükûn

Ferî med sebeplerinin ikincisi sükûndur. Sükûn kavramının ism-i fâil formu olan sâkin kavramı, harekesiz harf için kullanılmaktadır.¹¹¹ Sükûn ise bu harfin durumunu anlatan bir kavramdır. Nitekim kendisinde üç harekeden biri bulunmayan sâkin harfin durumu sükûn olarak adlandırılmaktadır.¹¹² Bununla birlikte sükûn için sükûn-i hayy ve sükûn-i meyyit şeklinde yapılan bir tasnif söz konusudur. Sükûn-i hayy, med harfi olmayan harflere ait sükûn çeşididir ki buna lîn harfi olan vâv ve yâ harfleri de dâhil edilmektedir. Med harfi dışındaki harflerin harekeli hâllerinde olduğu gibi sâkin hâllerinde de muayyen bir mahreçten telaffuz edilmeleri bu şekilde adlandırılmalarına sebep olmaktadır. Sükûn-i meyyit ise med harflerine ait bir sükûn çeşididir. Kendileri için belli bir mahreç bölgesinin söz konusu olmaması¹¹³ sebebiyle med harfleri mezkûr isimle anılmaktadır.¹¹⁴

Kıraat literatüründe sükûn, lâzımî (aslî) ve ârızî olmak üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Sükûn-i lâzım, aslî/sabit sükûndur. Yani kelimenin aslından olan, her hâlûkârda kelimeyle birlikte var olan ve hiçbir şartta kelimedenden düşmeyen sükûndur.¹¹⁵ Sükûn-i lâzım, idğâmın söz konusu olduğu harflerde olabileceği gibi idğâm yapılmayan sâkin bir harfte de söz konusu olabilir.¹¹⁶ İki sükûnun peş peşe ve farklı kelimelerde geldiği durumda ise içtimâu's-sâkineyn sebebiyle med düştüğünden bu sükûn, mevzubahis sükûn dışında kalmaktadır.

Sükûn-i ârız, aslî sükûnun aksine kelimenin aslından olmayan ve harekeye bedel olarak bulunan sükûndur. Bu sükûn çeşidi, kelimenin yapısında ya sarfî ya da nahvî olarak ortaya çıkar.¹¹⁷ Ârızî sükûn, kıraat ilminde idğâm¹¹⁸ ve vakf¹¹⁹ gibi

¹¹¹ Ahmed Kâzım Amâş, “es-Sükûnu'l-Aslî ve'l-Ârız fi'l-'Arabiyye”, **Mecelletü Külliyyeti't-Terbiyyeti'l-Esâsiyye li'l-'Ulûmi't-Terbeviyyeti ve'l-İnsâniyye (Bâbil Üniversitesi)**, Sayı:XXXIII, 2017, s. 672.

¹¹² Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr el-Hâbüfî, **ed-Dürü'n-nadîd**, thk. Ahmed b. Alî b. Abdillâh es-Südeys, Medine, Mektebetü Dâri'z-Zemân, 2016/h. 1437, s. 66; benzer ifadeler için bkz. Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh es-Süheylî, **Netâici'l-fiker fi'n-nahv**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1992/h. 1412, s. 67.

¹¹³ Bu harfler boğaz boşluğunda telaffuz edilirken herhangi bir noktaya temas edilmez.

¹¹⁴ İbnü't-Tahhân, **Şerhu kitâbi'l-İnbâ'**, s. 77.

¹¹⁵ Bkz. Amâş, “es-Sükûnu'l-Aslî ve'l-Ârız fi'l-'Arabiyye”, s. 672.

¹¹⁶ Sehâvî, **Cemâlü'l-kurrâ'**, C:II, s. 327; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 999-1002.

¹¹⁷ Bkz. Amâş, “es-Sükûnu'l-Aslî ve'l-Ârız fi'l-'Arabiyye”, s. 672.

muayyen sebeplerle sonradan ortaya çıkan bir sükûn çeşididir. Bu sükûn türü de kelimelerde idğâmlı ve idğâmsız olarak görülebilir.¹²⁰ İfadelerden de anlaşılacağı üzere aslî sükûn, kelimenin asli bünyesinde bulunurken ârızî sükûn ise kelimenin asli yapısında mevcut olmayan sükûndur.

Sükûnun aslî med miktarı üzerine ilave yapılma gerekçesi olarak gösterilmesi, iki sükûnun peş peşe bulunması anlamında kullanılan “iltikâu’s-sâkineyn/içtimâu’s-sâkineyn” sebebiyledir. Çünkü Arapça’da iki sâkin harfin bir araya gelmesi laf kalabalığı, başka bir deyişle fesahata aykırı kullanım olarak görülmektedir. Dolayısıyla fasîh görülmeyen bu durum dile kaba ve çirkin gelmektedir. Nitekim aslî med üzerine yapılan ziyadeyle kelam söz konusu çirkinlikten arındırılmış olur.¹²¹

İltikâu’s-sâkineyn meselesinin dile kaba ve çirkin gelmesi; dolayısıyla da insan tabiatının hoş karşılamadığı bu durum, kıraat ve tecvid disiplininde ziyade medle ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. İki sükûnun birbirinden ziyade medle ayrıldığı mütalaasına ise meddin hareke kabilinden sayılması neden olmaktadır.¹²² Ayrıca sükûnun hemzeden daha kuvvetli bir med sebebi olduğu ifade edilse de literatürde med sebeplerinin kuvvetleri noktasında farklı görüşler mevcuttur.¹²³ Özetle, hemzeden önce ziyade med yapılması daha önce de ifade edildiği üzere hemzenin beyanı için olduğu gibi¹²⁴ sükûndan önce med yapılması da iki sâkinin arasını ayırmak için yapılan bir uygulamadır.¹²⁵

İki sâkinin bir arada bulunması durumunda sâkinlerden biri ya harekelenir ya da hazfedilir.¹²⁶ Sükûn ile yapılan medlerde ise iki sâkinin bir arada tutulabilmesi amaçlanmaktadır. Bir arada bulunması mümkün olmayan iki sâkin, bu şekilde med yoluyla bir arada tutulur. Zira med harfî üzerinde ziyade med yapılması, iki sâkin harf arasında perde/engel (حاجز) olarak kabul edilmektedir. Nitekim bu durum,

¹¹⁸ örneği için bkz. Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:I, s. 461.

¹¹⁹ عليه الموت ve عصاه örnekleri için bkz. Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 461.

¹²⁰ Örnek için bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1001-1003.

¹²¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 126.

¹²² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 126; ayrıca bkz. Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ’*, C:II, s. 328.

¹²³ Bkz. Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136.

¹²⁴ Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ’*, C:II, s. 328; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

¹²⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:III, s. 126; ayrıca bkz. Hamed, *ed-Dirâsâtü’s-savtiyye*, s. 444-445.

¹²⁶ İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-iknâ’*, C:I, s. 463.

meddin harekeye eş değer olarak görülmesi kabulünün bir sonucudur.¹²⁷ Med harfinin hareke gibi addedilmesi noktasında Sîbeveyhi'nin "Harekeli ve aynı cins iki harf bir arada bulunur ve bu harflerin öncesindeki harf de med harfî olursa idğâm güzeldir. Zira idğâmda med harfî, harekeli harf menzilesindedir." ifadesine¹²⁸ kıraat ve dil bilimi kitaplarında sıklıkla müracaat edildiği görülmektedir.¹²⁹

2.1.2.1.2. Manevi Sebep

Manevi sebep, med sebeplerinden biridir. Bu med sebebi, cinsini nefy eden lâ (لا) dır. Bu med sebebiyle nefiy edatında mübâlağanın yapılması kastedilmektedir. Arapların dua etmek, yardım talep etmek ve herhangi olumsuz bir durumda mübâlağa yapmak için med yaptıkları ifade edilmektedir.¹³⁰ Dolayısıyla lafzî sebep olmamasına rağmen dilde var olduğuna işaret edilen yukarıdaki hâller, meddû'l-mübâlağanın Arap dilindeki varlığını göstermek için zikredilmektedir.¹³¹

Mübâlağa, med sebebi açısından manevi bir sebeptir. Her ne kadar kurrâ nezdinde manevi sebep, lafzî sebebe göre daha zayıf addedilse de nefy edatında yapılan mübâlağa Arap dilinde kuvvetli bir sebep olarak görülmektedir.¹³² Fakat temeli, dayanağı veyahut kaidesi olmayan bir illetle Araplar'ın meddû'l-mübâlağada ziyade med yaptıkları öne sürülmektedir. Bilakis hakkında bir kaide olanın med yapılması daha münasiptir.¹³³

Çalışmanın kapsamı dışında kalması sebebiyle med sebeplerinden manevi sebeple ilgili verilen bu bilgilerle iktifa edilecektir.

¹²⁷ İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 25-26; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1003.

¹²⁸ وإذا التقى الحرفان المثلان اللذان هما سواء متحركين، وقبل الأول حرف مد، فإن الإدغام حسن، لأن حرف المد بمنزلة متحرك Bkz. Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 437; ayrıca ifadelerin son kısmı için bkz. Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 445.

¹²⁹ Bkz. Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 129; Hamed, **ed-Dirâsâtü's-savtiyye**, s. 445.

¹³⁰ İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 35; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1107; ayrıca bkz. Çağıl, **Kur'ân'ın belâgat ve fonetik yapısı**, s. 352.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1107.

¹³² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1107.

¹³³ İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 35.

2.1.2.1.Ferî Med Çeşitleri

Ferî med sebepleri, daha önce zikredildiği üzere lafzî ve manevi sebepler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bunlardan lafzî sebepler hemze ve sükûnu ihtiva etmekte, manevi sebeple ise nefy edatında yapılan mübalağa kastedilmektedir.

Bu başlık altında yukarıdaki tasnif dikkate alınarak med çeşitleriyle alakalı temel bilgiler verilecektir.

2.1.2.1.1.Medd-i Muttasıl

Bu başlık altında medd-i muttasılın tarifi, isimlendirilmesi, hükmü, med miktarı ve medd-i muttasıla ait özellikler incelenecektir.

2.1.2.1.1.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Medd-i muttasıl, med harfleriyle -med harfleri önce bulunmak kaydıyla- med sebeplerinden hemzenin aynı kelimede ve peş peşe bulunmalarıyla gerçekleşmektedir.¹³⁴ Bu med çeşidi, med harfleriyle sebep-i medden hemzenin peş peşe ve aynı kelimede bulunmaları sebebiyle mezkûr isimle anılmaktadır.¹³⁵ أولياء، يشاء ve سوء kelimeleri bütün kıraatler için medd-i muttasıl kaidesinin örnekleridir. Nâfi' kıraatinde النبي kelimesinin hemze ile okunduğu النبي formunda da yine medd-i muttasıl meydana gelmektedir.¹³⁶

Kıraat literatüründe medd-i muttasıla ait formların farklı isimlerle zikredildiği vakidir.¹³⁷ Bunlardan ilki “medd-i temkîn”dir. Daha önce de ifade edildiği gibi kıraat literatüründe medd-i temkîn farklı anlamları ihtiva etmektedir. Zira medd-i temkîn kavramı; medd-i muttasıl formlarından biri olan “medd-i temkîn”le birlikte bu formdan farklı içerikte med çeşitlerinde ve medlerin vasıflandırılmasında kullanılmaktadır.

¹³⁴ İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 997.

¹³⁵ İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 997; ayrıca bkz. Husarî, Ahkâmu kırââtî'l-Kur'ânî'l-Kerîm, s. 214; Abdülhamîd, Teyşîru'r-Rahmân, s. 209.

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 997-998.

¹³⁷ İbn Mihrân, Risâletü'l-meddât, s. 28, 34, 37; Seyfüddîn b. Atâillâh, el-Cevâhiru'l-mudîyye, s. 341-344.

Medd-i muttasılın bir formu olarak medd-i temkîn,¹³⁸ med harfinden sonra ve kelime ortasında kesra harekeli bir hemzenin bulunması hâlinde gerçekleşmektedir. Söz konusu med çeşidi, fiil dışındaki kelimelerde meydana gelmektedir. Örneğin, الملكة, القلائد, أولئك ve بصائر kelimelerinde med harflerinin akabinde kesra harekeli hemze bulunmakta ve bu med çeşidi, fiil dışındaki kelimelerde meydana gelmektedir.¹³⁹ Yukarıda örnekleri sunulan medd-i temkîn, hemzenin muntazam bir şekilde telaffuz edilebilmesinin “temkîn”le mümkün olmasından dolayı bu ismi almıştır.¹⁴⁰ Bu med çeşidi, med harfinden sonra bulunan hemzeyi kuvvetlendirmekle ortaya çıktığı için aynı zamanda meddû’l-mümekken (مَدِّ الْمُمَكَّن) olarak da adlandırılmaktadır.¹⁴¹ Antrparantez, açıkça ifade edilmese de verilen örnekler, “medd-i temkîn”de mevzubahis hemzenin kelimenin son harfi olmaması gerektiğine işaret etmektedir. Esasen hemzenin son harf ve fetha harekeli olduğu formu için de farklı isimlendirmenin yapıldığına birazdan temas edilecektir. Kısaca medd-i temkîne yüklenen bu anlama göre, med harfinden sonra bulunan hemzenin kesra harekeli olarak kelimenin ortasında olması gerektiği anlaşılmaktadır.¹⁴² Medd-i temkînin farklı anlamlandırıldığı teorilerin bu türünde, hemzenin sahih bir şekilde telaffuz edilmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte bu başlık altında ele alınan medd-i temkîn için yapılan tarifte ise ferî meddin söz konusu olduğu görülmektedir.

Medd-i muttasıl formlarından bir diğeri “medd-i binye”¹⁴³ olarak adlandırılmaktadır. Bu med çeşidi, memdûd isimlerde meydana gelmektedir. دعاء, ماء ve زكرياء kelimelerinde gerçekleşen med, medd-i binyeye dair örneklerdendir. Bu

¹³⁸ مد التمكين

¹³⁹ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 28; Aynı med çeşidi, İbn Mihrân’ın yaptığı adlandırmadaki kök harflerinin ism-i mef’ûl sigasıyla da adlandırılmaktadır. bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 342.

¹⁴⁰ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 28; ayrıca benzer ifadeler için bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 97.

¹⁴¹ Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 342; Bu med çeşidini meddû’l-mümekkin olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Fakat bu farklılığın sehiv kaynaklı olduğu kanaatini taşımaktayız. İlgili kullanım için bkz. Temel, **Kırâat ve Tecvîd İstılahları**, s. 97.

¹⁴² İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 28.

¹⁴³ مد البنية

med çeşidinin “medd-i binye” diye isimlendirilmesi, bu meddin ziyade med üzerine bina edilmesinden kaynaklanmaktadır.¹⁴⁴

Medd-i muttasıl formlarından bir diğeri “medd-i asl” kavramı,¹⁴⁵ med harfinin akabinde fetha harekeli hemzenin bulunduğu fiillerde meydana gelir. Örnek verilecek olursa جاء ve شاء kelimelerinde ve bunların benzerlerinde gerçekleşen med, medd-i asl olarak isimlendirilmektedir.¹⁴⁶ Ayrıca harfî meddin ve hemzenin kelimenin aslından olması, “medd-i asl”ın bu şekilde adlandırılmasındaki temel gerekçedir.¹⁴⁷ Bununla birlikte yukarıda örneklerle anlatılan medd-i asl ile medd-i binye arasındaki fark, birinin fiillerde diğerinin ise memdûd isimlerde gerçekleşmiş olmasıdır.¹⁴⁸

2.1.2.1.1.2.Hükmü ve Med Miktarı

Med harfiyle ziyade med sebeplerinden hemzenin aynı kelimede bulunmaları, medd-i muttasılın ziyade medle icra edilmesi hususunda ittifak edilmesine sebep olmaktadır. Bu yönüyle medd-i muttasılın med edilmesinin hükmü, yani aslî med üzerine yapılacak ziyade, vâcip olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁹ Bununla birlikte aslî med üzerine yapılacak ziyadenin miktarı üzerinde ise ihtilaf edilmektedir. Her ne kadar medd-i muttasıl için kasr mertebisini takdir eden müelliflerin varlığına işaret edilse de ne sahih kıraatlerden ne de şâz kıraatlerden böyle bir şey şüyu bulmuştur.¹⁵⁰

Şu anda yerkürede Kur’ân-ı Kerîm eğitim-öğretiminde Hafs rivayeti ve onun iki tariki öne çıkmaktadır: Ubeyd b. es-Sabbâh ve ‘Amr b. es-Sabbâh tarikleri. Bu iki tarikten tilâvette yaygın olarak kullanılan Ubeyd b. es-Sabbâh tarikiyle tilâvet icra edenler, kıraat ihtilaflarını *Teysîr* veya *Şâtıbiyye*’nin muhtevalarına dayandırmaktadır. Nitekim bu başlık altında bu tarike ait med miktarları *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* referanslarıyla verilecektir. Zira müslümanlar Kur’ân-ı Kerîm’i *Teysîr* veya *Şâtıbiyye* eserlerinin münderecatıyla, başka bir deyişle bu eserlerde Hafs rivayetini

¹⁴⁴ İbn Mihrân, *Risâletü’l-meddât*, s. 34. Ayrıca bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru’l-mudîyye*, s. 343.

¹⁴⁵ مد الأصل

¹⁴⁶ İbn Mihrân, *Risâletü’l-meddât*, s. 37; Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru’l-mudîyye*, s. 342.

¹⁴⁷ Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru’l-mudîyye*, s. 342.

¹⁴⁸ İbn Mihrân, *Risâletü’l-meddât*, s. 37.

¹⁴⁹ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:I, s. 464; ayrıca bkz. Husarî, *Ahkâmu kırââtü’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 214.

¹⁵⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1006-1007; ayrıca bkz. Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, C:III, s. 990.

temsil eden Ubeyd b. es-Sabbâh tarikine nispet edilen kıraat ihtilaflarıyla tilâvet etmektedir. Ayrıca medd-i muttasılın med mertebeleri müstakıl bir bölümde ele alınacağından bu başlıkta Kur’ân eğitim-öğretiminin yaygın olarak yapıldığı Hafs rivayetinin Ubeyd b. es-Sabbâh tarikine ait mertebelerin zikredilmesiyle yetinilecektir.

Teysîr veya *Şâtibiyye* eserlerine referansla kıraat ihtilafları dışında med miktarlarıyla alakalı olarak da bu iki tarik arasında farklılıklar mevcuttur. Zira Şâtîbî; *Teysîr*’deki ara mertebeler ile ortaya çıkan mertebelerin her birinin bir diğerine kemiyet bakımından çok yakın olduklarını belirtmekte ve medlerin Kur’ân tilâvetinde ana mertebeler olan tûl, tavassut ve kasr vecihleriyle yapılması tercihinde bulunmaktadır. Nitekim “kârî”nin her mertebede med miktarının sınırını yakinen bilemeyeceği ve hissedemeyeceği fikri, onu bu görüşe sevkeden temel faktördür.¹⁵¹

Kıraat ilminde herhangi bir medde ait miktarın tilâvetin başından sonuna kadar korunması gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla tilâvet bütünlüğü içerisinde med miktarları arasındaki eşitsizlik çirkin görülmekte, ayrıca bu durumun tarikler arasında telfike/karışıklığa sebep olduğu da belirtilmektedir.¹⁵² Nitekim med miktarları arasında uyum olarak da adlandırılabilir tesviyenin aksine hareket edilmesi hâli kıraat ilminde kusur olarak addedilmektedir. Öyle ki medd-i ârızda birden fazla mertebenin uygulanabilirlik alanı olmasına rağmen tilâvet esnasında birden fazla mertebeye icra edilmesi de uygun görülmemektedir.¹⁵³

Şâtibiyye’de ara mertebeler tercih edilmediğinden medd-i muttasılda tûl ashâbı dışında kalanlar için tavassut mertebesi takdir edilmektedir. Dolayısıyla Hafs için *Şâtibiyye* kanalıyla rivayet edilen Ubeyd b. es-Sabbâh tariki de tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır.¹⁵⁴ Fakat med miktarlarının takdirinde kullanılan farklı kıstaslar sebebiyle lafzî de olsa med miktarları farklılık arz etmektedir. Binaenaleyh beş elif ekolünde Ubeyd b. es-Sabbâh için -*Şâtibiyye* tarikiyle- üç elif miktarı; üç elif

¹⁵¹ Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 271; Fâsî, *Şerhu’l-Fâsî*, C:I, s. 225.

¹⁵² Cüreysî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, s. 195.

¹⁵³ Ğûl, *Buğyetu ‘ibâdi’r-Rahmân*, s. 314.

¹⁵⁴ Fâsî, *Şerhu’l-Fâsî*, C:I, s. 225.

ekolünde ise iki elif miktarı takdir edilmektedir.¹⁵⁵ Şöyle ki Hafs'a ait bu tarikin hareke sistemindeki karşılığının ise dört hareke olduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁶ *Teysîr*'de Hafs'a nispetle medd-i muttasıl için ara mertebeler de dâhil olmak üzere dört mertebe belirlenmektedir. Bu tarikte Hafs'ı temsil eden tarik Ubeyd b. es-Sabbâh da fuveyka't-tavassut ehli olarak kabul edilmektedir.¹⁵⁷ Nitekim beş elif ekolünde Ubeyd b. es-Sabbâh için *-Teysîr* tarikiyle- dört elif miktarı;¹⁵⁸ üç elif ekolünde ise iki buçuk elif miktarı tayin edilmektedir.¹⁵⁹ Hafs'a ait bu tarikin hareke sistemindeki karşılığının ise beş hareke olduğu dile getirilmektedir.¹⁶⁰ Fakat med harfinden önceki harfin harekesinin hesaba katılması bu neticeyi vermektedir. Biz ise bunun doğru olmadığı kanaatini gerekçeleriyle birlikte daha önce ifade etmiştik. Konu hakkındaki mezkûr kanaatimize göre medd-i muttasıl için zikredilen miktarların esasen Şâtıbiyye için üç hareke, Teysîr için ise dört hareke olması gerekmektedir.

Yukarıda medd-i muttasıl için *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* tariklerine göre zikredilen med miktarlarına ilaveten hemze-i mütetarrife¹⁶¹ ile gerçekleşen medd-i muttasıl üzerinde vakf yapıldığında ise durum değişmektedir. Zira hemze-i mütetarrife üzerinde vakf yapıldığında hem medd-i muttasıl hem de medd-i ârızın şartları sağlanmaktadır. Bundan dolayı medd-i muttasılın mezkûr formundaki hüküm, hemzenin kelime ortasında bulunduğu medd-i muttasılın ve hemze-i mütetarrife ile gerçekleşen medd-i muttasılın vasl örneklerinden farklılık arz etmektedir. Öyle ki medd-i muttasılın bu formuyla medd-i lâzım, en uzun med miktarına sahiptir.¹⁶² Konunun detaylarına ise daha sonra yer verilecektir.

¹⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1045; ayrıca bkz. Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Cühdü'l-mukill*, s. 215-216.

¹⁵⁶ Bkz. Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 122.

¹⁵⁷ Dâni, *et-Teysîr*, s. 147; ayrıca bkz. Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Cühdü'l-mukill*, s. 217.

¹⁵⁸ Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Cühdü'l-mukill*, s. 217; ayrıca bkz. Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 122.

¹⁵⁹ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191.

¹⁶⁰ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 122.

¹⁶¹ Medd-i muttasılın gerçekleştiği kelimedede med sebebi hemzenin kelimenin sonunda bulunması hâlinde hemzeye verilen isimdir.

¹⁶² İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ'*, C:I, s. 462; ayrıca bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 281.

Hafs'ın Ubeyd b. es-Sabbâh tarikinin nispet edildiği eserlerden olan *Şâtıbiyye* ve *Teysîr*'de med miktarlarıyla alakalı küçük de olsa farklılıkların mevcut olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm, mezkûr tarikle bu iki eserden hangisine isnaden okunuyorsa medler o eserde tercih edilen ve belirlenen miktarlarla icra edilmelidir. Zira tilâvet; rical temelinde Ubeyd b. es-Sabbâh tarikine ve eser temelinde ise *Şâtıbiyye* veya *Teysîr*'e dayandırılmaktadır. Bu ameliye, isnad ameliyesinden başka bir şey değildir. Dolayısıyla tilâvette söz-eylem ilişkisine sadık kalınması icap etmektedir. Nitekim Ubeyd b. es-Sabbâh'a isnad edilen tilâvette kıraat ihtilaflarının tilâvetin eser temelli olarak isnad edildiği tarike muvafık olarak okunması, tilâvetin sıhhati açısından önemlidir. Aksi takdirde yapılan tilâvet, isnad edilen tarike muvafık olmayan bir okuyuş içerecek ve yapılan tilâvet sahih olmayacaktır. Bu durum, tilâvetin isnad edildiği tarike ait vecihlerle med miktarlarının uyum arz etmemesine ve naklin sıhhatine hâle gelmesine sebep olmaktadır. Ayrıca söz-fiil arasında uyumsuzluk olması bakımından bu şekilde olumsuz örnek oluşturan kişilerin tilâvet isnadları sorgulanmaya açık hâle gelmiş olacaktır.

İsnad, nakledilen malumatın sıhhati noktasında en mühim argüman olarak kullanıldığından İslâmî ilimlerde önemli bir yere sahiptir. Zira isnad, hadis rivayetlerinin sonraki nesillere sağlıklı biçimde ulaştırılması için bir kontrol mekanizması mesabesindedir.¹⁶³ Bu noktada tebeu't-tâbiînden olan muhaddis ve fakih Abdullâh b. Mübârek (ö. 181/797) de “Bana göre isnad, dindendir/dinin gerekliliklerindendir. Şayet isnad olmasaydı, dileyen (din adına) dilediğini söylerdi.”¹⁶⁴ ifadeleriyle konuyu özlü ve veciz bir şekilde anlatmaktadır. Dolayısıyla farklı tariklerle nakledilen kıraat disiplini de isnad gibi bir sisteme uyulmaması, naklin sıhhati noktasında yanlışlara sebep olabilir ve eleştirilere maruz kalabilir.

¹⁶³ Osman Güner, “Haberin Kaynağına Ulaşmada İsnadın Rolü”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Samsun, 1999, sayı:XI, s. 64; ayrıca bkz. Muhammed Pilgir, “Kıraat İlminde İsnad Meselesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, s. 34.

¹⁶⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, **Şerafu Ashâbi'l-Hadîs**, thk. Ebû Abdillâh ed-Dânî b. Münîr Âl Zehevî, Beyrut, Dâru'l-Lü'lüe, 2018/h. 1439, s. 143-144; benzer ifadeler için bkz. Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdülhayy el-Leknevî, **el-Ecvibetü'l-Fâzıla li'l-Es'ileti'l-Aşerati'l-Kâmile**, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1984/h. 1404, s. 21.

2.1.2.1.1.3. Medd-i Muttasıla Ait Hususiyetler

Medd-i muttasılın gerek telaffuz keyfiyeti gerekse oluşumuyla ilgili birtakım hususiyetler vardır. Bu başlık altında kısaca medd-i muttasılın bu özelliklerine yer verilecektir.

a. Med harfi önce bulunmak şartıyla med harfiyle sebep-i med aynı kelimede peş peşe bulunurlar.¹⁶⁵

b. Medd-i muttasılda ziyade med yapılması; hemzenin mahrecinin tahakkuk etmesi, hemzenin düzgün ve doğru telaffuz edilmesi amaçlarına matuftur.¹⁶⁶

c. Medd-i muttasılda ittifak edilen husus aslî med miktarı üzerine ziyade yapılması,¹⁶⁷ ihtilaf edilen husus ise yapılacak ziyadenin miktarıdır.¹⁶⁸

d. Medd-i muttasılda med sebebi hemze; hemze-i mütetarrife ve mütevessıta olarak iki şekilde bulunabilmekte ve buna göre hüküm de farklılık arz edebilmektedir.¹⁶⁹

2.1.2.1.2. Medd-i Munfasıl

Bu başlık altında medd-i munfasılın tarifi, isimlendirilmesi, hükmü, med miktarı ve medd-i munfasıla dair özellikler ele alınacaktır.

2.1.2.1.2.1. Tarifi ve İsimlendirilmesi

Medd-i munfasıl, med harflerinden biriyle med sebebi hemzenin ayrı kelimelerde; fakat peş peşe bulunmalarıyla gerçekleşmektedir. قالوا آمنا ويا أيها فيما أنزل ve terkiplerinde altı çizili kelimeler bir sonraki kelimeye vasledildiğinde medd-i munfasıl gerçekleşmektedir.¹⁷⁰

¹⁶⁵ Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. el-Hasen el-Bikâî, **el-Kavlü'l-müfîd fî usûli't-tecvîd li-kitâbi Rabbine'l-mecîd**, thk. Hayrullâh eş-Şerîf, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995/h. 1416, s. 27.

¹⁶⁶ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 129.

¹⁶⁷ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 464; ayrıca bkz. Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 214.

¹⁶⁸ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 118; ayrıca bkz. Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 214.

¹⁶⁹ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-iknâ'**, C:I, s. 462; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 281.

¹⁷⁰ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 118; Cüreysî, **Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd**, s. 193.

Ziyade med sebebi olan hemzeyle med harflerinin ayrı kelimelerde bulunması, bu med çeşidinin medd-i munfasıl şeklinde isimlendirilmesine sebep olmuştur.¹⁷¹ Ayrıca kıraat ve tecvid literatüründe medd-i munfasıl için kullanılan birçok isim vardır. Nitekim yapılan med, iki kelimenin arasının uzayıp açılmasına sebep olduğu için مد البسط;¹⁷² iki kelimenin arasını ayırıp kesmesinden dolayı مد الفصل;¹⁷³ iki kelimeye tek kelime gibi itibar edilmesi sebebiyle مد الاعتبار;¹⁷⁴ ziyade med edilmesi noktasındaki mevcut ihtilaflar sebebiyle المد الجائز;¹⁷⁵ bir kelimenin diğer kelimeye med edilmesinden dolayı ise مد حرف لحرف ¹⁷⁶ medd-i munfasıl yerine kullanılan kavramlardır.

Yukarıda verilen örnekler dışında zahiren medd-i munfasıl olmasa da hükmen medd-i munfasıl sayılan med formları da vardır. Cemi mimleri, müfred müzekker gâib zamiri ve nefis-i mutekellim yâsının hemze-i kat'a vasledildiğinde ortaya çıkan medler hüküm bakımından medd-i munfasılla aynı kabul edilmektedir. عليهم أنذرتهم terkihi cemi mîmleri'ne,¹⁷⁷ إلا الفاسقين يه terkihi müfred müzekker gâib zamirine¹⁷⁸ ve أتبعون أهدكم terkihi ise nefis-i mutekellim yâsına¹⁷⁹ ait örneklerdir. Bu örneklerde yer alan med harfleri kitabette bulunmamasına rağmen telaffuzda sabit olduğu için ziyade med yapılmaktadır. Med harflerinin lafzen sabit olmasıyla yazıda sabit olup olmaması arasında herhangi bir fark yoktur. Bu yüzden medd-i munfasılın şartlarını sağlayan bu kelimelere, hüküm bakımından medd-i munfasıl gibi itibar edilmektedir.¹⁸⁰ İbn Mihrân'ın مد الروم diye adlandırdığı med çeşidinde ise kitabette

¹⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021.

¹⁷² Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 344.

¹⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021; ayrıca bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 344.

¹⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021; ayrıca bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 344.

¹⁷⁵ Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 344.

¹⁷⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 475; ayrıca bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 344.

¹⁷⁷ Verş rivayetinin Ezrak tarikinde örnekteki cemi mîmleri ziyade med ile ve Kâlûn rivayetinde ise sıla hulf ile. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 871-872.

¹⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 998.

¹⁷⁹ Medd-i munfasılın diğer örneklerinde olduğu gibi bu örnekte de ziyade med vasl hâlinde ortaya çıkmaktadır. Mezkûr kelimenin vasl hâlinde Verş rivayetinin Asbahânî tariki, Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, Ebû 'Amr ve Ebû Ca'fer kıraatleri; hem vakf hem vasl hâlinde ise İbn Kesîr ve Ya'kûb kıraatleri isbât ile okumaktadır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:IV, s. 2611.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 998.

med harfi olmasına ve bu med harfinin de teshîlle okunmasına rağmen ziyade med yapılmaktadır. Şöyle ki med harfi olan elifin bulunduğu tenbih edatları hemze-i kat'dan önce bulunduğu takdirde med harfi üzerinde ziyade med yapılması ve sonrasında hemzenin teshîl ile okunması medd-i revm olarak adlandırılmaktadır. Nitekim medd-i revmin bu şekilde adlandırılmasına hemzenin teshîl edilmesi sebep olmaktadır. Hemzenin teshîlle okunmasına rağmen medd-i revm de yine hüküm bakımından medd-i munfasıl gibi kabul edilmektedir. Ayrıca bu uygulamayla telaffuzu zor olan hemze yumuşatılmakla birlikte hemzeye işaret edilmektedir. هانتم terkibi, medd-i revmin örneklerindendir.¹⁸¹

2.1.2.1.2.2.Hükmü ve Med Miktarı

Kurrâ, medd-i munfasılın ziyade medle icra edilmesi üzerinde ihtilaf etmiştir. Kurrânın bir kısmı aslî med üzerine ziyade ile okumayı tercih etmişlerse de diğer bir kısmı da aksine kasr mertebesiyle okumayı tercih etmiştir.¹⁸² Medd-i munfasılın gerçekleştiği ilk kelime üzerinde vakf yapıldığında ziyade meddin düşmesi, kasr ehlinin bu mertebeyi tercih etmesine gerekçe olarak gösterilmektedir. Zira medd-i munfasıldaki med sebebi -ârizî olması sebebiyle- yok hükmünde kabul edilmektedir. Kurrâ arasında ortaya çıkan bu ihtilaf nedeniyle medd-i munfasılın meddi için câiz denmektedir. Şöyle ki bu konuda verilen cevaz, kurrâdan bazılarının medd-i munfasılı kasr mertebesiyle okuduklarına işaret etmektedir. Dolayısıyla da konu hakkındaki cevaz, kıraatlerin bu konudaki uygulamalarına nispetle verilmektedir.¹⁸³

Medd-i munfasılın meddi hakkında verilen câiz hükmü, Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde takip edilen tarikin med sistemi dışına çıkılabilmesi için bir ruhsat niteliği taşımamaktadır. Zira aynı kıraatte farklı med mertebeleri uygulandığında dahi farklı kıraat ihtilafları terettüp edebilmektedir. Hatta bu durum sadece kasru'l-munfasıla has bir durum olmayıp her bir med mertebesini diğer med mertebelerinden ayıran dolayısıyla da kıraatleri, rivayetleri ve tarikleri birbirinden ayıran kıraat ihtilaflarının

¹⁸¹ İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 29-30.

¹⁸² Bkz. İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a**, s. 134-135; İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 105-106; Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 264-266.

¹⁸³ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 272-273; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 77; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 284; Husarî, **Ahkâmu kırââtü'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 215-216.

bilinmesi ve icra edilmesi gerekmektedir.¹⁸⁴ Nitekim bu farklılıklar, tilâvette veya eğitimde takip edilen rivayet veya tarik için icra edilmediği takdirde kıraatte telfik meydana gelmiş olacaktır. Bu durum kıraat ilminde kusur addedilmekte ve bazıları tarafından haram kabul edilmektedir.¹⁸⁵

Farklı med miktarlarının ruhsat olarak görüldüğü ve med miktarlarının tilâvet usulleriyle orantılı olarak değiştiği şeklindeki görüşler, med miktarlarının değişken olduğu sonucuna götürmektedir. Nitekim bu olumsuz durumun kıraatlere ait med sistematığına ve tilâvet usullerine/mertebelerine yüklenen anlam kaynaklı olduğu tespit edilmektedir.¹⁸⁶ *Şâtıbiyye* ve *Teysîr*'de Ubeyd b. es-Sabbâh'a isnadla medd-i munfasıl da takdir edilen med miktarı daha önce de detaylı bir şekilde anlatılan medd-i muttasılın med miktarıyla bire bir aynıdır.¹⁸⁷

2.1.2.1.2.3. Medd-i Munfasıl Ait Hususiyetler

Medd-i munfasıl gerek yazımıyla alakalı gerekse med miktarlarıyla alakalı birtakım hususiyetlere sahiptir. Bu özellikler şunlardır:

a. Medd-i munfasıl da med sebebi olan hemzeyle med harfi farklı kelimelerde bulunmakta ve bu yüzden ilk kelimede vakf yapıldığında med harfiyle hemzenin arası kesilmektedir. Dolayısıyla bu durumda med sebebi olan hemze telaffuzdan düşmekte ve yapılacak med aslî medde dönüşmektedir.¹⁸⁸

b. Medd-i munfasıl için takdir edilen ölçü, *Teysîr* kanalıyla dört elif (dört hareke-iki elif), *Şâtıbiyye* kanalıyla ise üç eliftir (üç hareke-bir buçuk elif). Yine bu

¹⁸⁴ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 285-296.

¹⁸⁵ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 289-303.

¹⁸⁶ Bkz. Halil Hilmi Cansal, *İlm-i Tecvid İlmî Eda*, y.y., t.y., s. 15-19; Demirhan Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 155-156; Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 326-328; Mehmet Adıgüzel, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi ve Tilâvetiyle İlgili Ders Notları*, Erzurum, y.y., 1985, s. 53-66; Ömer Kara, *Kur'ân Fonetigi: tilâvet sanatı*, Van, Bilge Adamlar, 2012, s. 129-131.

¹⁸⁷ Bkz. Dâni, *et-Teysîr*, s. 147; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225; ayrıca bkz. Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191; Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Cühdü'l-mukill*, s. 217; Akdemir *Tecvîd-i Mâhir*, s. 122.

¹⁸⁸ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 272; İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 118; Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 195.

med için *Teysîr*'de takdir edilen mertebe fuveyka't-tavassut iken *Şâtıbiyye*'de tavassuttur.¹⁸⁹

c. Medd-i munfasılın kasr vechi, *Teysîr* ve *Şâtıbiyye* referanslarıyla okunan Hafs rivayetine mahsus bir vecih değildir. Bunun aksine o, *Tayyibe* kanalıyla Hafs rivayetinin farklı tarikleri için mevzubahistir. Çünkü *Neşr*'in kaynaklarında Hafs'ın farklı tarikleri için kasru'l-munfasıl zikredilmekte ve İbnü'l-Cezerî de 'Amr b. es-Sabbâh¹⁹⁰ için kasru'l-munfasılı ihtiyar etmektedir. Fakat Hafs'ın bu tarikleriyle diğer tarikler arasındaki tek fark bu değildir, bilakis med mertebelerine ilaveten kıraat ihtilafları da söz konusudur. Dolayısıyla medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunabilmesi için ilgili kıraat ihtilaflarının bilinmesi ve Kur'ân tilâvetinin buna muvafık olarak yapılması gerekmektedir. Yani daha önce de ifade edildiği üzere medd-i munfasılın kasr ile okunabilmesi için kasru'l-munfasıl için terettüp eden vecihlerin de bilinmesi gerekmektedir¹⁹¹

d. Mushaf yazımıyla alakalı hususlar, tecvid kaidesini belirlemede yanıltıcı olabilir. Zira medd-i munfasıl kaidesinin icra edildiği bir kelime bazen med harfiyle med sebebi hemzenin bitişik yazılmaları, ilgili kelimelerin tek kelime olduğu izlenimi verebilmektedir. Bu nedenle konuyla alakalı yeterli bilgisi olmayanlar بِأَيِّهَا، هَؤُلَاءِ ve هَؤُلَاءِ gibi kelimelerde medd-i muttasıl kaidesinin gerçekleştiği vehmine kapılabilirler. Türkiye'de basılı mushaflardaki mezkûr örneklerde nida harfleriyle münada (يَا أَيُّهَا) ve هَؤُلَاءِ kelimesindeki tenbîh harfiyle zamir bitişik yazılmadığından problem arz etmeyebilir. Fakat diğer İslam beldelerinde basılan mushaflarda ilgili

¹⁸⁹ Bkz. Dâni, *et-Teysîr*, s. 147; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225; ayrıca bkz. Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Cühdü'l-mukill*, s. 217; Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191; Akdemir *Tecvîd-i Mâhir*, s. 122.

¹⁹⁰ 'Amr b. es-Sabbâh mutlak olarak zikredilmiş, dolayısıyla bu hüküm onun farklı kanallarını da kapsamakta ve Hafs'ın birden fazla tarihinin medd-i munfasılı kasr mertebesiyle okuduğu ifade edilmiş olmaktadır. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1076.

¹⁹¹ Bu problem sebebiyle özellikle modern dönem tecvid eserlerinde, medd-i munfasılın kasr mertebesinin icra edilebilmesi için uygulanması gereken bazı kıraat ihtilaflarının olduğu ifade edilmekte ve bunlar zikredilmektedir. Zira bu farklılıklar, tariklerin genel karakteristikleridir, dolayısıyla med miktarlarıyla ayrılan tariklerin usul veya ferşu'l-hurûfla alakalı farklılıkları da söz konusu olacaktır. Tayyibe tarikine göre tavassut ve kasr mertebesiyle uygulanması gereken hükümler için bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 287-297; Abdülhamîd, *Teysîru'r-Rahmân*, s. 212-215; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 125-127.

terkipler yukarıdaki şekliyle bitişik yazılmaktadır. Dolayısıyla bu durum, mushaf hattına yabancı olanlar için problem oluşturabilecek bir niteliktedir.

e. Mushaf hattıyla alakalı bir diğer husus ise هَاؤْم fiilinin¹⁹² yukarıdaki örneklerde olduğu gibi terkip olduğunun vehmedilmesi ihtimalidir. Hâlbuki bu fiilin ilk harfi tenbîh harfi değildir. Dolayısıyla bu kelimedede gerçekleşen med; medd-i munfasıl değil, medd-i muttasıldır.¹⁹³

2.1.2.1.4.Medd-i Bedel

Medd-i bedel, daha önce de ifade edildiği gibi sadece Verş'in Ezrak tariki için ziyade medle icra edilmektedir. Bu nedenle de medd-i bedel, Ezrak tariki dışındaki kıraat ricali için aslî med kapsamında değerlendirilmektedir. Fakat Verş rivayetinin Ezrak tarikinde önemli bir yer tutması ve tafsilatının ciddi bir yekûna sahip olması nedeniyle bu med çeşidinin ferî medlerin altında değerlendirilmesi tarafımızdan tercih edilmektedir.

Bu başlık altında medd-i bedelin tarifi, isimlendirilmesi, hükmü, med miktarı, çeşitleri ve medd-i bedele ait hususiyetler konu edilecektir.

2.1.2.1.4.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Harfi medden önce hemzenin bulunduğu durumlar medd-i bedel olarak adlandırılmaktadır. Fakat med harfinden sonra hemze veya sükûndan biri bulunmamalıdır. Buna ilaveten bu kaidede med harfî, sâkin hemzeden dönüştürülmüş olmalıdır. Nitekim medd-i bedel çoğunlukla böyle gerçekleşmektedir. ءامنا kelimesi medd-i bedelin örneklerindendir.¹⁹⁴ Ancak medd-i bedel, bazen de hemzeden sonraki med harfinin aslî med harfî olduğu örneklerle gerçekleşir ve onun bu türü şebîh bi'l-

¹⁹² Hakka, 69/19.

¹⁹³ Dâni, **et-Teyssîr**, s. 146; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 179-180. Fâsî, **Şerhu'l-Fâsî**, C:I, s. 314-315.

¹⁹⁴ Bu şekilde bir tasnif klasik eserlerde olmakla birlikte isimlendirme tespit edilebildiği kadarıyla modern dönemde yapılmıştır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, 1090; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 333-335; Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 213.

bedel (bedele benzeyen) olarak adlandırılmaktadır. مسئولا kelimesi ise şebîh bi'l-bedel kaidesine ait örneklerdendir.¹⁹⁵

Medd-i bedelin yukarıda zikredilen çeşitlerinden ilki, uygulamada diğerine göre daha çok yer bulmaktadır. Bundan dolayı ekseriyetle gerçekleşen örnekteki hemzeden bedel bir med harfi dikkate alınmak suretiyle bu kaide, medd-i bedel olarak isimlendirilmektedir.¹⁹⁶

2.1.2.1.4.2.Hükmü ve Med Miktarı

Medd-i bedelin ziyade edilmesi konusu ihtilaflı olduğu için hükmü câiz olarak kabul edilmektedir. Öyle ki medd-i bedel, Verş rivayetinin Ezrak tariki dışında ne tûl ne de tavassut mertebesiyle icra edilmektedir. Bilakis bu kaide, Ezrak tarikinde ise üç mertebeye de uygulanma alanına sahiptir. Bundan dolayı medd-i bedel, bu tarik için ferî med olarak Ezrak dışındaki rivayet ve tarikler için ise aslî med olarak addedilmektedir. Başka bir deyişle bu med çeşidinin Ezrak tariki dışındaki kıraat ricali için medd-i tabîye mülhak bir med olduğu da ifade edilmektedir.¹⁹⁷

Medd-i bedeli kasr mertebesiyle okuyanların tercihleri için hemzenin med harfinden önce bulunması nedeniyle med sebebi olarak zayıf görülmesi gösterilmektedir. Ancak medd-i bedeli ziyade medle okuyan Ezrak tarikinde durum farklıdır. Nitekim bu tarikte medd-i bedelin aslî med miktarına ziyadeyle okunmasının dayanak noktası, hemzeyle gerçekleşen diğer ferî medlerde olduğu gibi hemzenin med harfine bitişik olmasıdır. Zira bu uygulamaya göre hemzenin med harfinden önce veyahut sonra bulunmasında herhangi bir fark görülmemektedir.¹⁹⁸

Sonuç olarak Ezrak tariki dışındaki tariklerde medd-i bedel, kasr mertebesiyle icra edildiği için med miktarı bir eliftir. Fakat Ezrak tarikinde ise medd-i bedel üç med mertebesiyle icra edilmekte ve bu kaidenin med miktarı farklılık arz etmektedir. Nitekim Ezrak tarikinde medd-i bedel beş elif ekolüne göre bir, üç ve beş elif

¹⁹⁵ Bu şekilde bir tasnif klasik eserlerde olmakla birlikte bu isimlendirme tespit edilebildiği kadarıyla modern dönemde yapılmıştır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, 1090; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 333-335; Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 213.

¹⁹⁶ Gûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 300-301; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, s. 102.

¹⁹⁷ Gûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 301-302.

¹⁹⁸ Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 214.

miktarlarının her biriyle; beş elif ekolüne göre ise bir, iki ve üç elif miktarlarının her biriyle tatbik edilebilmektedir.¹⁹⁹ Ne var ki medd-i bedelde Ezrak tariki için ziyade med yapılmasını doğru bulmayanlar da mevcuttur. Şöyle ki bu bakış açısında konuya anlam merkezli olarak yaklaşılması etkili olmaktadır.²⁰⁰ Nitekim konu hakkındaki aykırı sayılacak bu görüş, son bölümde ele alınacaktır.

2.1.2.1.4.3. Medd-i Bedele Ait Hususiyetler

Medd-i bedelin gerek med sebepleriyle gerek kat‘-vasl durumuyla gerekse birden fazla med sebebinin gerçekleştiği kelimelerle alakalı kendine mahsus durumları vardır. Bu başlık altında, mezkûr konulara yer verilecektir.

a. Medd-i bedelin med sebebi, diğer medlerden farklı olarak med harfinden önce bulunmaktadır.²⁰¹

b. Medd-i bedelin iki formu vardır. Bunlardan biri hemzeden dönüştürülen med harfiyle gerçekleşen medd-i bedel, diğeri ise aslî med harfiyle ortaya çıkan medd-i bedeldir ki bu şebîh bi'l-bedel olarak adlandırılmaktadır.²⁰²

c. Medd-i ârız ve medd-i lîn gibi medd-i bedel de opsiyonel olarak icra edilen med mertebelerine sahiptir. Buna neden olan durum ise farklı görüşlerin her birinin dikkate alınmasıdır.²⁰³

d. Medd-i bedelin tavassut ve tûl mertebelerinin manaya hâlel getirdiği gerekçesiyle bu mertebelerin medd-i bedel için söz konusu olamayacağını öne süren müellifler vardır.²⁰⁴

e. Med sebebi hemzeden önce sahih sâkin bir harf bulunması durumunda,²⁰⁵ medd-i bedelin tavassut ve kasr mertebelerinin icra edilmemesi bir kural iken bunun istisnaları da söz konusudur.²⁰⁶

¹⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1090-1103; ayrıca bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 334.

²⁰⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 108-109.

²⁰¹ Ebû 'Amr Osmân b. Saïd el-Endelüsî ed-Dânî, *el-Müfredâtü's-seb'*, thk. Alî Tevfik en-Nehhâs, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006/h. 1427, s. 88.

²⁰² Dânî, *el-Müfredâtü's-seb'*, s. 88; bu konuda bizzat isimlendirmenin yapıldığı eser için bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 334-335.

²⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1090-1096.

²⁰⁴ Örnek için bkz. İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 108-109.

f. Medd-i bedel bazı örneklerde sadece ibtidâ hâlinde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki konuyla alakalı kelimelerde peş peşe iki hemze bulunduğundan ilk hemze olan vasl hemzesi, bir önceki kelimedenden kendisine vasledildiğinde düşmekte ve med gerçekleşmemektedir. Fakat tilâvete ilgili kelimelerden başlanıldığı takdirde ise sarf gereği sâkin olan ikinci hemzeler, harekeleri cinsinden med harfine dönüşmekte ve bu sebeple de med harfinden önce hemze bulunması sebebiyle medd-i bedel gerçekleşmektedir. Örneğin ایت kelimesinin öncesindeki harf bu kelimeye vasledildiğinde med harfi düşmekte ve kelimenin aslından olan ikinci hemze telaffuz edilmektedir. Fakat tilâvete mezkûr kelimeyle başlanıldığında ikinci hemze med harfine dönüşmekte ve medd-i bedel gerçekleşmektedir.²⁰⁷ Bu kelimelerde ziyade meddin terk edildiği görüşünde olanlar da mevcuttur.²⁰⁸

g. Hemzeyle gerçekleşen medd-i ıvazla medd-i bedel görüntü olarak birbirine benzediğinden bu ikisinin birbirine karıştırılması mümkündür. Fakat her iki med de birbirlerinden farklı şekilde gerçekleşmektedir. Hemzeyle gerçekleşen medd-i ıvazda, vakf hâline mahsus olmak üzere hemzeden sonra tenviden bedel bir med harfi ortaya çıkmaktadır. Medd-i bedelde ise durum bundan farklıdır. Şöyle ki medd-i bedelde hemzeden sonra ya aslî bir med harfi, ya da hemzeden dönüştürülen bir med harfi söz konusu olmaktadır.²⁰⁹

2.1.2.1.5. Medd-i Lâzım

Bu başlık altında medd-i lâzımın tarifi, isimlendirilmesi, farklı formları, hükmü, med miktarı ve medd-i lâzım ile ilgili hususiyetler ele alınacaktır.

²⁰⁵ الضمَّان ve القرآن ve benzerlerinde ziyade med yapılmaz. Bkz. Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 295; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1098.

²⁰⁶ Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 295; Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî, **Şerhu kitâbi't-Teysîr fi'l-kirâât: ed-Dürrü'n-nesîr ve'l-'azbü'n-nemîr**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/h. 1424, s. 334-335.

²⁰⁷ Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 332; ayrıca bkz. Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 151.

²⁰⁸ Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 334-335; ziyade meddin terki ve ziyade med vecihlerini nakledenler için bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, **et-Tebsıra**, s. 260; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40.

²⁰⁹ Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 334; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 152.

2.1.2.1.5.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Med harflerinden biriyle aslî sükûnun aynı kelimedede ve bitişik olarak bulunmaları hâlinde medd-i lâzım kaidesi meydana gelmektedir. Ayrıca bu med, idğâmlı ve idğâmsız olmak üzere iki şekilde gerçekleşebildiği gibi hem harfte hem de kelimedede ortaya çıkabilmektedir.²¹⁰

Sûre başlarındaki hece harflerinde aslî sükûn bulunmaktadır. Bu sükûnun bir kısmı idğâmlı, bir kısmı ise idğâmsız gerçekleşmektedir. Örneğin A‘râf sûresinin ilk âyetindeki hece harflerinden mîm harfi üzerinde vakfedildiğinde veya bu harf sâd harfine vasledildiğinde izhâr ortaya çıkmaktadır. Fakat aynı âyette lâm harfi, mîm harfine vasledildiğinde ise idğâm mevzubahis olmaktadır. Yine fevâtihi’s-süver’den olmayan الضالين ve دابة kelimelerindeki aslî sükûn da idğâm ile ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında bazı kıraatlerin farklı uygulamaları neticesinde medd-i lâzımın istisnai olarak yapıldığı kelimeler de mevcuttur. Örneğin kelimenin sonundaki “nefsi mütekellim yâsi”nın sükûn ile okunduğu محياي kelimesinde,²¹¹ hemzenin yâ harfine ibdâl edildiği اللائي kelimesinde²¹² ve ikinci hemzenin elife ibdâl edildiği ءانذرتهم²¹³ terkinde²¹³ medd-i lâzım icra edilmektedir. Yine bu kelimelerde de sükûn, idğâmsız olarak ortaya çıkmaktadır.²¹⁴

Kıraat literatüründe medd-i lâzım kaidesi için farklı isimler kullanılmaktadır. Kullanılan bu isimlerden biri “المد العدل”dir.²¹⁵ Şöyle ki med; dil bilimi ve kıraat eserlerinde hareke gibi addedilmektedir.²¹⁶ Zira medd-i lâzımda yapılacak ziyade

²¹⁰ Gûl, **Buğyetu ‘ibâdi’r-Rahmân**, s. 314.

²¹¹ Ebû Ca‘fer ve Nâfi‘ kıraatlerinde hem vasl hâli hem vakf hâlinde sükûn ile okunur. Bkz. Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn İbn Mihrân el-Asbahânî en-Nîsâbü’rî, **el-Ğâye fi’l-kırââti’l-aşr**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dârü’s-Sahâbe li’t-Türâs, 2003/1424, s. 78; Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Mihrân el-Asbahânî, **el-Mebsût fi’l-kırââti’l-aşr**, thk. Sübey‘ Hamza Hâkimî, Dımaşk, Mecme‘u’l-Lügati’l-Arabiyye, t.y., s. 206; İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:II, s. 144; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1001, C:III, s. 2016-2017, s. 2026-2033.

²¹² Ebû ‘Amr kıraatinde ve İbn Kesîr kıraatinin Bezzî rivayetinde hemze yâ harfine ibdâl edilerek medd-i lâzım ile okunur. Bkz. Ebû’t-Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd es-Serakustî, **el-‘Unvân fi’l-kırââti’s-seb‘**, thk. Zühayr Zâhid, Halîl el-‘Atıyye, 2. bs., Beyrut, Âlemü’l-Kütüb, 1986/h. 1406, s. 154; İbn Bellime, **Telhîsu’l-‘ibârât**, s. 137; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1269.

²¹³ Ezrak tarikinde ikinci hemze elife ibdâl edilmek suretiyle bu ve benzeri kelimeler medd-i lâzım ile okunur. Bkz. İbnü’l-Bâziş, **Kitâbü’l-İknâ‘**, C:I, s. 461; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1155-1156.

²¹⁴ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 999-1002, 1015.

²¹⁵ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 25-27; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1015.

²¹⁶ Sîbeveyhi, **el-Kitâb**, C:IV, s. 437; İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 26-27; İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:III, s. 126; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 129.

medle iki sâkin harfin bir arada tutulabilmesinin hedeflenmesi ve yapılan ziyade meddin hareke mesabesinde olduğunun kabul edilmesi sebebiyle medd-i lâzım, “المد” diye isimlendirilmektedir.²¹⁷ “المد اللازم” isimlendirmesi için ise iki ihtimalden söz edilebilir. Bu ihtimallerden ilkinde göre, muzafın hazfedilmesi şeklinde bir değerlendirmenin sonucunda bu adlandırma söz konusu olmaktadır. İkinci ihtimale göre ise medd-i lâzımın meddinin bütün kıraatlerde tek miktar olması gerekliliğinden kaynaklı olarak onun bu şekilde adlandırıldığı ifade edilebilir.²¹⁸

Medd-i lâzımın tarifindeki şartları ihtiva eden formların her birinin kıraat literatüründe farklı şekilde isimlendirilmeleri mevzubahistir. Medd-i lâzım için yapılan bu isimlendirmelerden biri olan “medd-i adl”²¹⁹ örneklerine bakıldığında zaman, bu med çeşidinin medd-i lâzımın kelime-i müsakkale diye adlandırılan formuyla bire bir örtüştüğü görülmektedir. كَافَّةً, ضَالًّا, دَابَّةً, الطَّامَّةُ ve الصَّاحَّةُ kelimeleri, medd-i adle ait örneklerdir. Verilen örneklerden de anlaşılacağı üzere bu med çeşidinde, med harfinden sonraki sâkin harf her zaman şeddeli olmak durumundadır. Bir araya gelen iki sâkin harfin arasına fâsıla girmesi için yapılan ziyade meddin harekeye denk olarak görülmesi; bu med çeşidinin medd-i adl diye adlandırılmasına sebep olmuştur.²²⁰ “Medd-i adl”deki söz konusu ziyade meddin yapılmasına gerekçe olarak şu ifadeler dile getirilmektedir:

“Bu medde ihtiyaç duyuldu. Çünkü üzerinde meddin gerçekleştiği harf de idğâm edilen harf de sâkindir ve bu ikisini bir araya getirmek için herhangi bir çıkar yol da yoktur. Bundan dolayı hareke yerine geçen ve ona denk olan med, bu iki sâkin harf arasına sokulur ve iki sâkin arasında fâsıla olur.”²²¹

²¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1003, 1015.

²¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

²¹⁹ مد العدل

²²⁰ İbn Mihrân, *Risâletü'l-meddât*, s. 25-27; kıraat literatüründe, İbn Mihrân'ın bu konuda ortaya koyduğu kaideyle farklılık arz eden örneklerle de karşılaşılabilir. Örnek için bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 341.

²²¹ İbn Mihrân, *Risâletü'l-meddât*, s. 25.

Medd-i lâzım için yapılan isimlendirmelerden bir diğeri “medd-i fark”tır.²²² Şöyle ki iki hemzenin peş peşe bulunduğu ve ikinci hemzenin vasl hemzesi olduğu durumlarda, ikinci hemze med harfine ibdâl edilmek suretiyle medd-i fark gerçekleşmektedir. Sonuç olarak med harfine ibdâl edilen hemzeden sonra aslî bir sükûnun varlığıyla birlikte medd-i lâzım kaidesinin şartları gerçekleşmiş olmaktadır. Aynı şekilde medd-i farkın ihtiva ettiği sükûnun idğâmlı veya idğâmsız oluşuna göre, medd-i farkın medd-i lâzım kelime-i müsakkale veya muhaffefe formlarıyla uyum arz ettiği görülmektedir. ءالئن terkibi medd-i farkın idğâmsız, ءالذكرين ve ءالله terkipleri ise idğâmlı olarak gerçekleştiği forma örnektir.²²³

Medd-i farkın yukarıda temas edilen özelliklerinde Kur’ân-ı Kerîm’deki kelimelerin manalarına hâlel gelmemesinin amaçlandığı görülmektedir. Zira medd-i farkın gerçekleştiği kelimede bulunan ilk hemze istifham edatı, ikinci hemze ise vasl hemzesidir. Dolayısıyla ikinci hemze vasl hâlinde telaffuz edilmemektedir. Bu nedenle ilk hemzenin direkt olarak sükûna vasledilmesi, ilgili terkipte tek hemze olduğu izlenimine sebebiyet vereceğinden ikinci hemze elife ibdâl edilmektedir. Aksi takdirde istifhâmla haberin karışacağı, dolayısıyla da istifhâmî sözün ihbârî söz niteliği taşıyarak manaya hâlel getireceği açıktır. Bundan dolayı haberle istifhâmı ayırt etmek için istifhâm hemzesiyle med harfinden sonraki sâkin harf arasında bir miktar med yapılmaktadır. Şöyle ki mevzubahis med çeşidinde yapılacak meddin, ilgili terkinin idğâmlı veya idğâmsız olmasına göre, miktarının değiştiği İbn Mihrân tarafından öne sürülmekte ve bir elif miktarının istifhâmla ihbârî söz arasında yapılacak temyiz için yeterli olduğu söylenmektedir. Nitekim idğâmsız olarak icra edilen medd-i farkta istifhâmın izhâr edilmesi için bir elif miktarı ziyadenin yeterli görüldüğü ve bunda icmâ olduğu ifade edilmektedir. Ne var ki idğâmla gerçekleşen medd-i farkta ise hemzeyi mahrecinden telaffuz edebilmek için aslî med miktarına yapılacak ziyadenin iki elif olduğu belirtilmektedir.²²⁴

²²² مد الفرق

²²³ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 25; benzer ifadeler için bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 341.

²²⁴ İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 33.

2.1.2.1.5.2.Hükmü ve Med Miktarı

Medd-i lâzımda aslî med miktarı üzerine ziyade yapılması hakkında kurrânın icmâsının olması sebebiyle medd-i lâzımın hükmü vâciptir. Medd-i lâzımın hükmünün vâcip olması, onun kasr mertebesi üzerinde bir miktarla med edilmesinin gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu miktar hakkında ihtilafların olması bu hükmü etkilemez. Zira aynı husus, daha önce medd-i muttasıl bahsinde de görülmüştü. Bu meselede önemli olan kasr mertebesinin üzerinde bir meddin gerekliliğidir ki vâcip hükmü bunun için vazedilmektedir.²²⁵

Medd-i lâzımda iki sâkin harfin bir araya gelmesi, ziyade med yapılmasını gerekli kılmaktadır. Zira sâkin harfin hakkıyla telaffuz edilebilmesi, hareke gibi addedilen medle gerçekleşmektedir. Yine aslî sükûnun hem vasl hem vakf hâlinde var olması, onun en kuvvetli med sebebi sayılmasına etki etmektedir. Nitekim bunlar, medd-i lâzımın hükmünü etkileyen unsurlardır. Bu sebeplerden ötürü medd-i lâzımın miktarı hakkında kurrânın tek miktar üzerinde ittifak ettiği ve bu miktarın maksimum med miktarı olduğu öne sürülmektedir.²²⁶ Fakat bunu ileri süren İbnü'l-Cezerî, medd-i lâzımın med miktarı hakkında farklı görüşler olduğunu da belirtmektedir.²²⁷ Nitekim kıraat literatüründe medd-i lâzımın kendi içinde tasnif edilmesi de bunu destekleyen karinelere sadece biridir.²²⁸ Yine bunun dışında medd-i lâzım için maksimum med miktarı altında med mertebesi belirleyenler de vardır.²²⁹ Sonuç olarak medd-i lâzımda ziyade med edilmesi hususunda ittifak vardır,²³⁰ fakat kendi içinde med mertebelerinin olması sebebiyle onun için standart bir med miktarı olduğunu söylemek muhaldir. Bununla birlikte klasik kıraat literatüründe medd-i lâzım için yapılan med mertebelerine ait tasnifler ve zikredilen med miktarları son bölümde detaylı olarak ele alınacak ve tartışılacaktır.

²²⁵ Dâni, **Câmi'ü'l-beyân**, C:II, s. 499; İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 460-463; Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 540.

²²⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1015, 1126.

²²⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, 1018.

²²⁸ Seîdî, **Kitâbü'n fihî mekâdirü'l-meddât**, s. 36-44; Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 135.

²²⁹ Örnek için bkz. İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69.

²³⁰ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 118.

2.1.2.1.5.3. Formları

Medd-i lâzımda bulunan aslî sükûn, idğâmlı veya idğâmsız olarak meydana gelmektedir. Yine medd-i lâzım, kelimedede gerçekleşebildiği gibi hece harflerinde de meydana gelebilmektedir. Nitekim medd-i lâzım, anlatılan bu özellikteki formlara göre çeşitleri bakımından isimlendirilmektedir.²³¹

Medd-i lâzımın birden fazla formu mevcuttur. Bundan dolayı aslî sükûnun keyfiyeti ne kadar iyi anlatılırsa anlatılsın Kur’ân-ı Kerîm okuma ve tecvidde iptidai seviyede olanlar için soyut bir anlam taşıyabilir. Nitekim aslî sükûnun med harfinden sonra ve onunla aynı kelimedede olması medd-i lâzım kaidesinin bilinmesi ve tespit edilmesi için yeterli olmasına rağmen bu formların anlatılması özellikle tecvidi yeni öğrenenler için kolaylık sağlayabilir. Bununla birlikte medd-i lâzımın kendi içinde kuvvet sıralamasının yapılması da onun idğâmlı ve idğâmsız olarak gerçekleşen formlarını bilmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu başlık altında, dört farklı formu olan medd-i lâzımın çeşitleri ele alınacaktır.

2.1.2.1.5.3.1. Medd-i Lâzım Kelime-i Müsakkale

Aslî sükûnun med harfinden sonra ve onunla aynı kelimedede bulunduğu durumlarda, aslî sükûna sahip harfin kendi cinsinden bir harfe idğâm edilmesiyle medd-i lâzım kelime-i müsakkale meydana gelir. Medd-i lâzımın bu türünde aslî sükûna sahip olan harf, şeddeli harfe dönüşmüş olmaktadır.²³²

الضَّالِّينَ ve الذَّكْرَيْنَ kelimeleri, Kur’ân-ı Kerîm’deki medd-i lâzım kelime-i müsakkale ile ilgili çok sayıdaki örnekten birkaçıdır. Örneklerde de görüldüğü üzere aslî sükûna sahip harfler, kendi cinsinden bir diğer harfe idğâm edilmeleri suretiyle şeddeli harfe dönüşmektedir. Mezkûr örneklerdeki idğâm, telaffuzda ağırlığa sebebiyet verdiği için medd-i lâzımın bu türü “kelime-i müsakkale” olarak nitelendirilmektedir.²³³

²³¹ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 129.

²³² Nasr, *Ġâyetü’l-mürîd*, s. 108.

²³³ Ġül, *Buğyetu ‘ibâdi’r-Rahmân*, s. 315.

2.1.2.1.5.3.2.Medd-i Lâzım Kelime-i Muhaffefe

Aslî sükûnun med harfinden sonra ve onunla aynı kelimedede bulunduğu durumlarda aslî sükûna sahip harf için idğâm söz konusu olmadığında medd-i lâzım kelime-i muhaffefe ortaya çıkar. Farklı bir ifadeyle söylenecek olursa medd-i lâzımın bu çeşidinde, aslî sükûnun bulunduğu harfte idğâm söz konusu olmamaktadır. Bundan dolayı medd-i lâzımın bu formu “kelime-i muhaffefe” olarak nitelendirilmektedir.²³⁴

Yukarıda anlatılan medd-i lâzım kelime-i muhaffefe, Kur’ân-ı Kerîm’de tek kelimedede bulunmakta ve bu kelime ise iki farklı yerde geçmektedir. **ءَالَيْنَ** kelimesi, medd-i lâzımın bu formunun tek örneğidir. Bu örnekte aslî sükûn, med harfinden sonra gelmekte ve bu ikisi aynı kelimedede bulunmaktadır. Bununla birlikte aslî sükûna sahip lâm harfinde idğâm söz konusu değildir. Bundan dolayı medd-i lâzımın bu türü “muhaffefe” olarak vasıflandırılmaktadır.²³⁵

2.1.2.1.5.3.3.Medd-i Lâzım Harfi Müsakkal

Med harfinin peşi sıra gelen ve onunla aynı kelimedede bulunan aslî sükûna sahip harf, bir sonraki harfe idğâm edilirse medd-i lâzım harfi müsakkal gerçekleşir. Aslî sükûnun bulunduğu harf, bir sonraki harfe idğâm edildiğinden medd-i lâzımın bu formu, “harfi müsakkal” olarak vasıflandırılmaktadır.²³⁶

Medd-i lâzımın zikredilen türü, sûre başlarındaki hece harflerinde gerçekleşmektedir. Hurûf-ı mukattaalardan biri olan **الم** terkiibindeki lâm harfinde gerçekleşen med, medd-i lâzımın bu çeşidine dair örneklerdendir. Şöyle ki mezkûr hece harflerinin ikincisi olan lâm harfinin açılımı **لام** şeklindedir. Bununla birlikte med harfi olan eliften sonra bulunan aslî sükûna sahip mîm harfi, kendi cinsinden bir harfe idğâm edilmektedir. Nitekim telaffuzdaki idğâmdan kaynaklanan zorluk sebebiyle medd-i lâzımın bu çeşidi için “müsakkal” nitelendirmesi yapılmaktadır.²³⁷

²³⁴ Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 107.

²³⁵ Husarî, **Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, s. 218-219; ayrıca bkz. Abd, **el-Mîzân**, s. 182.

²³⁶ Abd, **el-Mîzân**, s. 182-183.

²³⁷ Mersafî, **Hidâyetü’l-kârî**, C:I, s. 342; ayrıca bkz. Husarî, **Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, s. 219.

2.1.2.1.5.3.4. Medd-i Lâzım Harfi Muhaffef

Med harfinin ardınca gelen ve onunla aynı kelimedede bulunan aslî sükûna sahip harf bir sonraki harfe idğâm edilmezse medd-i lâzım harfi muhaffef gerçekleşir.²³⁸

Medd-i lâzımın mezkûr çeşidi, bir önceki başlıkta olduğu gibi hece harflerinde ortaya çıkmaktadır. حـ terki bindeki mîm harfinde meydana gelen med, medd-i lâzımın harfî muhaffef formunun örneklerindendir. Şöyle ki mezkûr harflerin ikincisi olan mîm (م) harfinin açılımı ميم şeklindedir. Mamafih med harfi olan “yâ”dan sonra, aslî sükûna sahip bir mîm harfî vardır ve bu harf üzerinde idğâm mevzu bahis değildir. Bu harfin idğâmsız okunması dolayısıyla medd-i lâzımın bu türü “muhaffef” olarak nitelendirilmektedir.²³⁹

2.1.2.1.5.4. Medd-i Lâzıma Ait Hususiyetler

a. Medd-i lâzımın gerçekleştiği kelimedede bulunan sükûn, aslî sükûndur ve kelimededen hiçbir şekilde ayrılmaz. Bu nedenle medd-i lâzımın gerçekleştiği kelimenin vakf-vasl hâllerinde hüküm aynıdır.²⁴⁰

b. Med harfinden sonra bulunan aslî sükûn, med harfiyle aynı kelimedede olmadığı zaman med hazfolur. Bundan dolayı aslî sükûn, med harfiyle aynı kelimedede ve peş peşe bulunmalıdır.²⁴¹

c. En kuvvetli med sebebini ihtiva etmesi sebebiyle medd-i lâzım en kuvvetli med olarak kabul edilmektedir.²⁴²

d. Daha sonra da detaylı olarak ele alınacağı üzere medd-i lâzım, kuvvet bakımından tasnif edilmektedir. Dolayısıyla bu tasnife göre, medd-i lâzımın med miktarları farklılık arz etmektedir.²⁴³

²³⁸ Abdülhamîd, *Teyşîru’r-Rahmân*, s. 206.

²³⁹ Mersafî, *Hidâyetü’l-kârî*, C:I, s. 342; ayrıca bkz. Husarî, *Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 219.

²⁴⁰ Husarî, *Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 217-219.

²⁴¹ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ*, C:II, s. 327-328; ayrıca bkz. Husarî, *Ahkâmu kırââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm*, s. 217; Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, s. 108.

²⁴² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

²⁴³ Seîdî, *Kitâbü’n fihi mekâdîru’l-meddât*, s. 36-44; Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 505-506; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136.

2.1.2.1.6.Medd-i Ârız

Bu başlık altında medd-i ârızın tarifi, isimlendirilmesi, hükmü, miktarı ve medd-i ârıza ait hususiyetler konu edilecektir.

2.1.2.1.6.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Med harfinin akabinde ârızî sükûnun bulunduğu durumlarda medd-i ârız gerçekleşmektedir. Nitekim ârızî sükûn -vakf hâline mahsus olmak üzere- kelime sonundaki harekeli harf üzerinde gerçekleşmektedir.²⁴⁴ Onun ârızî olarak vasıflandırılması, sükûnun geçici ve belli bir sebebe bağlı olarak bulunması sebebiyledir. Dolayısıyla ârızî sükûn, kelimenin aslından olmayan ve geçici bir durum sebebiyle ortaya çıkan sükûndur.²⁴⁵

المهاد, العباد, الدين ve نستعين gibi kelimelerde vakf yapıldığında medd-i ârız kaidesi ortaya çıkmaktadır. Yine يئر, الذنب ve الضأن gibi kelimelerde hemzenin med harfine nakledildiği kıraatler de vardır. Nitekim bu üç kelime ve benzerlerinde vakf yapıldığı zaman ortaya çıkan ârızî sükûn sebebiyle de medd-i ârız kaidesi gerçekleşmektedir.²⁴⁶

2.1.2.1.6.2.Hükmü ve Med Miktarı

Medd-i ârızın ziyade med ile okunması hususunda ihtilaf vardır. Bu durum, daha önce de anlatıldığı üzere medd-i munfasıl da söz konusudur. Bundan dolayı medd-i munfasıl gibi medd-i ârız da câiz med olarak tavsif edilmektedir. Ayrıca medd-i ârızın meddi için verilen cevaz ile aslî med üzerine ziyade yapılması noktasında bir zorunluluğun olmadığı, dolayısıyla da bu konuda okuyucunun tercih sahibi olduğu kastedilmektedir.²⁴⁷

Medd-i ârızın med mertebesi hakkında farklı görüşlerin varlığıyla birlikte bu görüşleri temellendirmede kullanılan argümanlar kayda değer görüldüğü için bütün

²⁴⁴ Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 224.

²⁴⁵ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 136.

²⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1002-1003.

²⁴⁷ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 112, 118-119.

kıraat imamları için üç vechin de uygulanabilirliği ve okuyucunun bu noktada tercih sahibi olduğu söylenmektedir.²⁴⁸

Medd-i ârız için ifade edilen üç vech ilaveten “revm”²⁴⁹ ve “ışmâm”²⁵⁰ın mezkûr vecihlerden herhangi biriyle icra edilmesi, bu kaidenin gerçekleştiği kelimenin son harfini önemli kılmaktadır. Zira medd-i ârızın son harfine göre uygulanabilir vecih sayısı değişmektedir. Medd-i ârızın gerçekleştiği kelimenin son harfinin harekesine göre icra edilmesi muhtemel olan vecihler şu şekildedir:

Üzerinde vakfedilen kelimenin son harekesi fetha olursa:

- 1- Tûl/İşbâ‘
- 2- Tavassut
- 3- Kasr.²⁵¹

Üzerinde vakfedilen kelimenin son harekesi kesra olursa:

- 1- Tûl/İşbâ‘
- 2- Tavassut
- 3- Kasr
- 4- Kasr ile revm.²⁵²

Üzerinde vakfedilen kelimenin son harekesi damme olursa:

- 1- Tûl/İşbâ‘
- 2- Tavassut
- 3- Kasr

²⁴⁸ Dâni, **Câmi‘u’l-beyân**, C:II, s. 505-506; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1080-1085.

²⁴⁹ Revî, hareketin bir kısmının telaffuzdan düşmesidir. Hareketin telaffuz edilen kısmı, telaffuzdan düşen kısmından daha azdır. Yani hareketin çok az bir kısmının seslendirilmesi revî diye adlandırılmaktadır. Bkz. Ebü’l-Asbağ (Ebû Humeyd) Abdülazîz b. Ali b. Muhammed es-Sümâtî el-İşbîlî İbnü’t-Tahhân, **Mürşidü’l-kârî ilâ tahkîki meâlimi’l-mekârîi**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Şârika: Mektebetü’s-Sahâbe, Kahire: Mektebetü’t-Tâbiîn, 2007, s. 65.

²⁵⁰ İshmâmın her ne kadar çeşitleri olsa da mevzubahis işmâm, ârizî sükûnun ortaya çıktığı medd-i ârız kaidesinde gerçekleşen işmâmdır. Bu vecheden işmâm, sâkin harf telaffuz edildikten sonra dudakların öne doğru büzülmesidir. Fakat revimde olduğu gibi sesle ilgili bir durum mevcut değildir. Bkz. İbnü’t-Tahhân, **Mürşidü’l-kârîi**, s. 65; İbnü’l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 78.

²⁵¹ Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 337; Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 104; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 136.

²⁵² Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 337; Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 104; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 137.

- 4- Kasr ile revm
- 5- Tûl ile işmâm
- 6- Tavassut ile işmâm
- 7- Kasr ile işmâm.²⁵³

Medd-i ârız kaidesinde tatbik edilmesi olası bu vecihler, hemze dışındaki harflerin ârızî sükûnuyla gerçekleşmektedir. Bu vecihler arasında med mertebeleriyle birlikte uygulanmasına cevâz verilen revm ve işmâm da bulunmaktadır. Şöyle ki mezkûr iki ıstılahtan revm, damme ve kesra harekeli harfler üzerinde uygulanabilmekte; işmâm ise sadece damme harekeli harfler üzerinde uygulanabilmektedir. Buna ilaveten revm, medd-i ârız kaidesinde sadece kasr mertebesiyle işmâm ise üç med mertebesiyle de uygulanabilmektedir. Revm hakkındaki bu sınırlılık, “Revm ile vakfetmek, vasl gibidir.”²⁵⁴ şeklinde genel bir kaideye dayandırılmaktadır. Bu kaide sebebiyle revm vechi, üzerinde vakfedilen kelimenin vasl hâlindeki med miktarıyla uygulanabilmektedir. Binaenaleyh medd-i ârız, şayet hemzenin ârızî sükûnu ile gerçekleşiyorsa ilgili kelimenin vasl hâli kasr dışında bir mertebe olduğundan kasr ile revm yapılması uygun değildir. Bu konuda tafsilat daha sonra verilecektir. Fakat mezkûr sükûn, hemze dışında bir harfe ait ise medd-i ârızın gerçekleştiği kelimenin vasl hâli kasr ile icra edilmektedir. Bu sebeple medd-i ârızın bu türünde revmin kasr dışında bir mertebeye icra edilmesi uygun değildir.²⁵⁵

Yukarıda medd-i ârız dair zikredilen vecihler, hemze dışındaki harfler üzerinde vakfedilen medd-i ârız formları içindir. Fakat hemze-i mütatarrife üzerinde vakfedildiğinde ortaya çıkan med sebepleri dolayısıyla “akve’s-sebebeyn” kaidesi işletilmektedir. Nitekim hemzeyle gerçekleşen medd-i ârızla, hemze dışındaki harflerle gerçekleşen medd-i ârızın hükümleri farklılık göstermektedir. Bu sebeple

²⁵³ Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 337, Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 104; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 137.

²⁵⁴ الوقف بالروم كالوصل bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru’l-mudîyye**, s. 336; benzer ifadeler için bkz. İbnü’n-Nâzım, **el-Havâşi’l-müfhime**, s. 118; Mersafî, **Hidâyetü’l-kârî**, C:I, s. 131; Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 97, 104.

²⁵⁵ Mersafî, **Hidâyetü’l-kârî**, C:I, s. 307-314; Nasr, **Ğâyetü’l-mürîd**, s. 97-98, 103-104.

medd-i ârızın med mertebeleri hakkındaki ihtilaflar daha detaylı olarak son bölümde tartışılacaktır.

2.1.2.1.6.3. Medd-i Ârıza Ait Hususiyetler

a. Medd-i ârızın gerçekleştiği kelime bir sonraki kelimeye vasledildiğinde medd-i tabîi meydana gelir. Zira ziyade med sebebi olan sükûn, ilgili kelimelerde asli olarak bulunmamakta; bu kelimelerin vakf hâline mahsus olarak meydana gelmektedir.²⁵⁶

b. Medd-i ârızda ortaya çıkan sükûn, vakf hâline mahsus geçici bir sükûn olduğu için ârızî sükûn olarak adlandırılmaktadır.²⁵⁷

c. Medd-i ârız kaidesinin med mertebeleriyle revm ve işmâm icra edilebilmektedir.²⁵⁸ Revm; damme ve kesra hareketlerin küçük bir kısmının telaffuz edilmesi,²⁵⁹ işmâm ise harfın sükûnla telaffuz edilmesinden sonra harekesine işaretten dudakların öne büzülmesidir.²⁶⁰

d. Medd-i ârızın gerçekleştiği kelime sükûn-i ârıza sahip harf tâ-i merbûta ise revm ve işmâm vecihleri uygulanmaz.²⁶¹

e. Şayet üzerinde vakfedilen harf, hâu'l-kinaye olur ve kendinden önceki harf de med harflerinden vâv veya yâ olursa medd-i ârız için revm ve işmâm vecihleri tatbik edilmez. Bu durumun istisnası söz konusudur: وما أنسانيه terki bindeki zamirin harekesi. Bu durumda zamirin harekesine işaretten işmâm ve revm vecihleri tatbik edilir. Medd-i ârızın gerçekleştiği kelime sükûn-i ârıza sahip harf hâu'l-kinaye olur ve med harfi de elif olursa işmâm ve revm vecihleri tatbik edilebilir. Bu durumlara etki eden husus zamirin harekesinin bilinip bilinmemesi meselesidir. Nitekim yukarıda istisna olarak verilen örnekte ise yerleşik kuralın dışına çıkılarak zamirin

²⁵⁶ Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 320-321.

²⁵⁷ Amâş, “es-Sükûnu'l-Aslî ve'l-Ârız fi'l-‘Arabiyye”, s. 672.

²⁵⁸ Seyfuddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru'l-mudîyye**, s. 337.

²⁵⁹ İbnü't-Tahhân, **Mürşidü'l-kârîi**, s. 65.

²⁶⁰ İbnü't-Tahhân, **Mürşidü'l-kârîi**, s. 65; İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 78.

²⁶¹ Dâni, **et-Teyâr**, s. 201; Dâni, **et-Tahdîd**, s. 170; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 323-325.

kesra alması, onun için işmâm ve revm vecihlerinin uygulanmasını mümkün kılmaktadır.²⁶²

2.1.2.1.7.Medd-i Lîn

Bu başlık altında medd-i lînin tarifi, isimlendirilmesi, hükmü, med miktarı ve medd-i lîne ait hususiyetler incelenecektir.

2.1.2.1.7.1.Tarifi ve İsimlendirilmesi

Lîn harfleri diye adlandırılan vâv ve yâ harfleri cezimli, kendilerinden önceki harf de fethalı olduğu takdirde lîn harflerinin seslerinin uzatılmasıyla medd-i lîn kaidesi meydana gelir. Bununla birlikte medd-i lîn kaidesi, lîn harfinden sonra ilave bir sükûna ihtiyaç duymaktadır. Lîn harfinden sonra gelen bu sükûn, ârızî olabileceği gibi aslî sükûn da olabilir. Buna ilaveten mezkûr kaidede Ezrak tarikinin farklı uygulamaları da mevcuttur.²⁶³

Med harflerinin mezkûr şartlarda lîn sıfatı ile adlandırılmasında, bu harflerin dil ve küçük dil üzerinde herhangi bir zahmet olmadan telaffuz edilmesi etkili olmaktadır. Binaenaleyh vâv ve yâ harflerinin lîn harfi olarak anılması, bu kaidenin medd-i lîn olarak adlandırılmasına sebep olarak kabul edilmektedir.²⁶⁴

2.1.2.1.7.2.Hükmü ve Med Miktarı

Medd-i munfasıl ve medd-i ârız bahislerinde olduğu üzere medd-i lînin hükmü de câizdir. Bu kavram, medd-i lînin aslî med miktarı üzerine ziyade yapılarak okunup okunmaması hususundaki ihtilafa işaret etmek için kullanılmaktadır. Nitekim bu kavramla, medd-i lînin ne vasl hâlindeki telaffuzu ile ne de bu telaffuz miktarının üzerine ziyade yapılarak okunmasında bir beis olduğu anlatılmaktadır.²⁶⁵ Fakat medd-i ârız ve medd-i lînde ziyade med yapılmasında ihtilaf noktası dirâyete taalluk etmekte iken medd-i munfasıldaki aynı konu ise rivayete taalluk etmektedir. Bu nedenle medd-i munfasıldaki med mertebeleri hususunda muayyen bir tarik için

²⁶² Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 141.

²⁶³ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1112-1123.

²⁶⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **er-Riâye**, s. 126; benzer ifadeler için bkz. Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 143.

²⁶⁵ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 112; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 236-238.

herhangi bir tercih söz konusu değildir. Ne var ki diğer iki med çeşidinde ise alternatif vecihler, şartlar dâhilinde bütün kıraatlerde uygulanma alanına sahiptir.

Medd-i lînin ârizî sükûnla gerçekleştiği kelimeler, med için sadece vakf hâllerinde elverişlidir. Vasl hâllerinde ise medd-i lîn için gerekli olan sükûn ortadan kalktığından med yapılmaz. Medd-i lînin aslî sükûnla gerçekleştiği kelimelerde ise hem vasl hâli hem de vakf hâlinde şartlar sağlandığı için ziyade med yapılır. Fakat Verş rivayetinin Ezrak tarikinde durum farklıdır. Bu konuya daha sonra son bölümde temas edilecektir.²⁶⁶

Medd-i lîn; ârizî ve aslî sükûnla gerçekleşmek üzere iki başlık altında ele alınmaktadır. Ârizî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn, med miktarlarının uygulanması bakımından medd-i âriz ile aynıdır. Aynı zamanda medd-i lînde de işmâm ve revm vecihleri icra edilmektedir. Fakat ârizî sükûna sahip harf, hâu'l-kinâye olduğu takdirde işmâm ve revm vecihleri uygulanmaz.²⁶⁷

Aslî ve ârizî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn hakkında detaylı bilgi son bölümde verilecek ve üzerinde tartışılacaktır.

2.1.2.1.7.3. Medd-i Lîne Ait Hususiyetler

a. Medd-i lîn, lîn harfleri olan vâv ve yâ ile meydana gelmektedir.²⁶⁸

b. Lîn harflerinin öncesindeki harf fethalı ve sonrasındaki harf ise kendileri gibi sâkin olmalıdır. Lîn harfinin sonrasındaki harfe ait sükûn ise ârizî sükûn olabileceği gibi aslî sükûn da olabilir.²⁶⁹

c. Medd-i lîn sadece iki yerde aslî sükûn ile gerçekleşmektedir. Bu iki yer, fevâtihu's-süver olarak adlandırılan sûre başlarıdır. Medd-i lînin bu örnekleri hece harflerinde, başka bir deyişle hurûf-ı mukattaa harflerinde meydana gelmektedir.²⁷⁰

d. Ebû 'Amr kıraatinde medd-i lînin idğâm ile icra edildiği örnekler de mevcuttur.²⁷¹

²⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1112-1123.

²⁶⁷ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 144-146.

²⁶⁸ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501.

²⁶⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501.

²⁷⁰ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 280.

e. Verş rivayetinde hemze ile gerçekleşen medd-i lîn, hemzesiz gerçekleşen medd-i lînden hüküm bakımından farklı değerlendirilmektedir. Öyle ki medd-i lînin bu türü Verş rivayetinde medd-i muttasıl gibi kabul edilmektedir. Bundan dolayı Verş rivayetinde hemzenin sükûnuyla gerçekleşen medd-i lînin vasl ve vakf hâlleri için kasr mertebesi uygulanmaz.²⁷²

f. Medd-i ârızdaki vecihler, ârızî sükûnla gerçekleşen medd-i lînde de aynen uygulanır. Her iki med çeşidinin de ârızî sükûnla gerçekleşiyor olması sebebiyle medd-i lîn de medd-i ârız gibi kabul edilmektedir.²⁷³ Daha önce de söylendiği gibi hemzenin sükûnuyla gerçekleşen medd-i lînlerde hüküm Verş rivayetinin Ezrak tarikinde farklıdır.²⁷⁴

g. Ârızî sükûna sahip harf, hâu'l-kinâye olduğu takdirde medd-i lîn için işmâm ve revm vecihleri uygulanmaz.²⁷⁵

2.2. MED SEBEPLERİNİN VE FERÎ MEDLERİN KUVVET SIRALAMASI

Ferî medlerin kuvvet sıralamasında tek amil med sebepleridir. Dolayısıyla med sebeplerine dair kuvvet sıralamasının tayini ve med sebeplerinin ilgili medlerdeki durumları, ferî medlerin kuvvet sıralamasında belirleyici olmaktadır.²⁷⁶ Nitekim med sebeplerinin kuvveti üzerinde yapılan tartışmalar ve bunun neticesinde ortaya çıkan ihtilaflar, ferî medlerin kuvvet sıralamasında da farklı sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.²⁷⁷

Bu başlık altında med sebepleri ve ferî medlerin kuvvet sıralaması konu edilecektir.

²⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1123.

²⁷² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 123-124.

²⁷³ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 283-284; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 125.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1113-1119.

²⁷⁵ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 323-325; ayrıca bkz. Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 145-146.

²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1051, 1119, 1126.

²⁷⁷ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ*, C:I, s. 460-463; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126

2.2.1. Med Sebeplerinin Kuvvet Sıralaması

Med sebeplerinin kuvvet sıralaması hususunda ihtilaflı bir konudur. Nitekim tespit edilebildiği kadarıyla konu hakkında “hemzenin aslî sükûndan kuvvetli olduğu”,²⁷⁸ “aslî sükûnun hemzeden kuvvetli olduğu”²⁷⁹ ve “hemzeyle sükûnun med sebebi olarak eşit kuvvette olduğu”na²⁸⁰ dair üç görüş mevcuttur. Lafzî sebebin manevi sebepten daha kuvvetli kabul edildiği ve bu noktada ihtilaf bulunmadığı²⁸¹ için manevi sebep bu konunun dışında tutulmaktadır.

Bu başlık altında med sebeplerinin kuvvet sıralaması takdim edilecektir.

2.2.1.1. Hemzenin En Kuvvetli Med Sebebi Olduğu Fikri

Med sebepleri hakkında kıraat literatüründe mevcut görüşlerden biri en kuvvetli med sebebinin hemze olduğudur. Bu yargının temel argümanı, şeddeye yani medd-i lâzıma ulaşmanın hemzeye ulaşmaktan daha kolay olmasıdır ki bu ifadeyle sükûn ve hemzenin telaffuzu kastedilmektedir. Hemzeyle gerçekleşen medlerde yeteri kadar med yapılmamasının ilgili kelimelerde hemzenin telaffuzuna hâlel getireceği daha önce de belirtilmişti. Çünkü mezkûr görüşün temel referansı olan hemzenin telaffuzundaki zorluk, hemzenin telaffuzunda bozulmalara neden olabilmektedir. Bu görüşün sahibi Seîdî tarafından aslî sükûn, medd-i lâzım kelime-i müsakkale örneğiyle sınırlandırılırken med sebebi hemze ise genel olarak ifade edilmektedir.²⁸² Fakat burada hemzeli medle kastedilenin medd-i muttasıl olduğu Ebû Ca‘fer es-Seîdî’nin bir başka eserine referansla dile getirilmektedir.²⁸³ Abdülvehhâb el-Kurtubî ise aynı konuda medd-i muttasıla dair verilen formu mütetarrif hemze ile sınırlamaktadır. Bu konuda hemze için verdiği formun vakf-vasl hâllerinden hangisini kapsadığı noktasında ise kapalılık vardır. Kurtubî’nin naklettiği görüşte durum böyle olmakla birlikte o, med sebeplerine dair bu sıralamanın

²⁷⁸ Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 36-37; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136; Ca‘berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 531; İbnü’l-Cezerî ise daha spesifik olarak muttasıl hemzenin sükûndan kuvvetli bir med sebebi olduğu görüşünü nakletmektedir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

²⁷⁹ İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ‘*, C:I, s. 462-463; İbnü’l-Cezerî ise daha spesifik olarak sükûnun muttasıl hemzeden daha kuvvetli bir med sebebi olduğu görüşünü nakletmektedir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

²⁸⁰ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135.

²⁸¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1107.

²⁸² Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 36-37.

²⁸³ Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 37 (1 nolu dipnot).

cumhurun görüşüne aykırı olduğunu belirtmektedir. Nitekim medd-i lâzımda yapılan ziyade meddin harekeden bedel kabul edilerek sükûnun kuvvetlendirilmesi, medd-i muttasılda yapılan ziyade medle ise zayıf olan med harfinin kuvvetlendirilmesi hedeflenmektedir. Dolayısıyla bu iki med çeşidi arasında ziyade meddin kullanım amacı zaviyesinden herhangi bir fark olmadığı gibi, bu argüman hemzenin daha kuvvetli bir med sebebi olduğu görüşüne antitez olarak kullanılmaktadır.²⁸⁴

Ebü'l-Hasen Tâhir İbn Ğalbûn'un -açık ifadeleri ve mukayesesi bulunmamasına rağmen- hemzeyi aslî sükûndan daha kuvvetli bir med sebebi olarak gördüğü çıkarımında bulunulabilir. Zira İbn Ğalbûn, medd-i lâzım için tavassut mertebesini zikretmektedir. Bu da yukarıda ifade edilen hükme zımnî de olsa muvafıktır.²⁸⁵ Her ne kadar Süveyd, *et-Tezkira fî'l-kırââtî's-semân* adlı eserin tahkikinde *مدا واحدا* ifadesine düştüğü dipnotta, bu ibareyi işbâ' olarak nitelese de bu durum, Süveyd'in meseleyi peşin hükümle izah ettiğini göstermektedir. Zira İbn Ğalbûn'un kullandığı *مدا واحدا* ifadesini işbâ' ile izah etmek için ne bir karine ne de bir delil vardır. Süveyd'in ilgili meselede vardığı hükmün koşullu hareket etmek dışında başka bir şeyle açıklanması mümkün görünmemektedir. Ayrıca ilgili ifadenin siyak-sibakında kullanılan ifadeler, durumun Süveyd'in açıklamasından farklı olduğunu göstermektedir. Nitekim İbn Ğalbûn, medd-i lâzımın kendi içinde kuvvet sıralaması yapmamakta, dolayısıyla bu med çeşidindeki bütün örnekleri miktar bakımından eşit kabul ettiği için yukarıdaki *مدا واحدا* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca İbn Ğalbûn, *مدا وسطا* tabirini kullanarak medd-i lâzım için takdir edilen mertebeyi net bir şekilde ifade etmektedir. Anlatılanlar ışığında bu ifadenin tavassut mertebesi dışında bir şeyle açıklanması mümkün görünmemektedir.²⁸⁶ Zira İbn Ğalbûn, bu ifadeyle işbâ' mertebesini zikretmiş olsa medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın med mertebeleri bahsinde de kullandığı aynı ifade nereye oturtulmalıdır? Bu durum Süveyd'in ifadelerinde net olarak tenakuzun varlığına işaret etmektedir.²⁸⁷

²⁸⁴ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136.

²⁸⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69.

²⁸⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69 (5 nolu dipnot).

²⁸⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

2.2.1.2.Muttasıl Hemze ve Aslî Sükûnun En Kuvvetli Med Sebebi Oldukları Fikri

Med sebeplerinden muttasıl hemze ve aslî sükûnun²⁸⁸ kuvvet bakımından müsavi olduğu fikri çoğunluğa nispet edilmektedir. Med sebeplerinden hemze ve aslî sükûnun kuvvet bakımından eşit olduğu kanaati, cumhura nispet edilmekte ve muttasıl hemzeyle aslî sükûn arasında tercihte bulunulması için herhangi bir sebep olmadığı ifade edilmektedir. Şöyle ki hem medd-i lâzımda hem de medd-i muttasılda aynı amaca matuf olmak üzere ziyade med yapılmaktadır. Nitekim medd-i lâzımda sâkin harfî, medd-i muttasılda ise zayıf olan med harfini kuvvetlendirmek için ziyade med yapılmaktadır. Dolayısıyla her iki med çeşidinde de amaç med harfini takviye etmektir.²⁸⁹

Bu konuyla ilgili olarak yukarıda Kurtubî'nin takdim edilen görüşünden biraz daha kapsamlı ve farklı anlatım da mevcuttur. Bu görüşe göre medd-i lâzımda ve hemze-i mütetarrife ile gerçekleşen medd-i muttasılın vakf hâli söz konusu olduğunda ise mevcut med sebepleri en kuvvetli med sebepleri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle hemze-i mütetarrifeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vakf hâlinde ve medd-i lâzım kelime-i müsakkalede, maksimum med miktarının gerçekleştiği anlatılmaktadır. Durum böyle olmakla birlikte aslî sükûn ile yapılan meddin en uzun med yapılmaya daha şayan olduğu belirtilmektedir. Çünkü medd-i muttasılın bu formunun vasl hâli, medd-i lâzımın ilgili formundan hüküm bakımından daha zayıf kabul edilmekte ve ârizî hâli olan vakf hâli ise medd-i lâzıma hamledilmektedir.²⁹⁰

Kurtubî ve İbnü'l-Bâziş'in yukarıda aktarılmaya çalışılan konu hakkındaki düşüncelerinde dikkat celbeden bir husus vardır. Şöyle ki Kurtubî'nin anlatımı, bu hususta medd-i muttasıl için vasl veya vakf gibi herhangi bir takyîd içermezken İbnü'l-Bâziş'in anlatımı ise medd-i muttasılın ilgili formunu vakf hâliyle takyîd etmektedir. Ayrıca Kurtubî'nin medd-i lâzımın kendi bünyesi içerisinde kuvvet

²⁸⁸ Medd-i lâzımın kelime-i müsakkale diye adlandırılan çeşidi.

²⁸⁹ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-136.

²⁹⁰ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ*, C:I, s. 462-463.

bakımından yapmış olduğu sınıflandırma ve yukarıda anlatılan durumda medd-i muttasıl medd-i lâzımın birer formlarını karşılaştırması meseleyi problemli kılmaktadır.

2.2.1.3. Aslî Sükûnun En Kuvvetli Med Sebebi Olduğu Fikri

Med sebeplerinden hemzenin mi yoksa aslî sükûnun mu daha kuvvetli olduğu hususunda üçüncü ve son görüşe göre aslî sükûn, hemzeden kuvvetli bir med sebebidir. Hatırlanacak olursa medd-i muttasıl ve medd-i lâzımın suretleri arasında takyit yapılarak hemzenin ve aslî sükûnun kuvvet bakımından denk olduğu görüşü daha önce İbnü'l-Bâziş'ten nakledilmişti. Fakat o, aslî sükûn ile gerçekleşen meddin ziyade med edilmeye daha layık olduğu kanaatindedir. Ayrıca ilgili örneklerde hemzenin aslî sükûnla kuvvet bakımından eş değer olarak kabul edilmesinin sebebi olarak medd-i ârızın tûl mertebesinin dikkate alınıp alınmadığı hususu kayda değerdir. Çünkü İbnü'l-Bâziş, mezkûr medd-i muttasıl formunun medd-i lâzıma hamledildiğini ifade ederek mütetarrif hemzede vakf hâlinde ortaya çıkan sükûnun aslî sükûna benzediğini söylemiş olmaktadır. Haddizatında bu ifadeler, aslî sükûnun ârizî sükûndan daha kuvvetli bir sükûn olduğuna da zımnen işaret etmektedir.²⁹¹

İbnü'l-Cezerî, med sebeplerinden aslî sükûnla muttasıl hemzeden hangisinin daha kuvvetli olduğu hususunun ihtilaflı olduğunu belirtse de o, aslî sükûnun muttasıl hemzeden kuvvetli olduğu düşüncesini paylaşmaktadır. İbnü'l-Cezerî, aslî sükûnun hemzeden kuvvetli ve medd-i lâzımın da medd-i muttasıldan kuvvetli olduğunu öne sürmektedir. Onu bu hükme götüren iki temel sebep: İbnü'l-Cezerî'nin medd-i lâzımın meddinde cumhurun tek miktar üzerinde ittifak etmiş olması kanaati ve medd-i lâzımda yapılan ziyade meddin harekenin yerini almış olmasıdır. Nitekim medd-i lâzımda mevcut med harfinin hakkıyla telaffuz edilebilmesi, iki sâkinin bir araya gelmesinden kaynaklanarak yapılan ziyade medle mümkün olmaktadır.²⁹² Modern dönemde de lâzımî sükûnun hemzeden daha kuvvetli bir med sebebi ve

²⁹¹ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ*, C:I, s. 462-463.

²⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

medd-i lâzımın medd-i muttasıldan daha kuvvetli bir med olduğu kabul gören bir düşüncedir.²⁹³

Med sebeplerinden hangisinin ilk sırada olduğu tartışmalı olmakla birlikte İbnü'l-Cezerî, med sebeplerinin kuvvet sıralamasını şu şekilde vermektedir:

- 1- Aslî sükûn
- 2- Muttasıl hemze
- 3- Ârızî sükûn
- 4- Munfasıl hemze
- 5- Med harfinden önce gelen hemze²⁹⁴

2.2.2.Ferî Medlerin Kuvvet Sıralaması

Ulaşılabilen modern dönem eserlerinde, med sebeplerinin kuvvet sıralamasının her bir med çeşidine ait med sebebiyle birlikte yapıldığı görülmektedir. Bu metot, konunun daha açık ve anlaşılır olmasını sağlamaktadır.²⁹⁵ Klasik literatürde ise özellikle medd-i lâzımın da kuvvet bakımından kendi içinde sınıflandırılmaya tabi tutulması nedeniyle meselenin biraz daha karmaşık olduğu söylenebilir.²⁹⁶

Daha önce ifade edildiği üzere klasik literatürde med sebeplerinin ve medlerin kuvvet sıralamasına dair anlatım net değildir. Fakat İbnü'l-Cezerî bu meseleyi biraz daha açık, farklı ve derli toplu bir şekilde ele almaktadır. İbnü'l-Cezerî'nin med sebepleri hakkında yapmış olduğu sıralama şu şekildedir:

- 1- Aslî sükûn
- 2- Muttasıl hemze
- 3- Ârızî sükûn
- 4- Munfasıl hemze
- 5- Med harfinden önce gelen hemze²⁹⁷

²⁹³ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 8.

²⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

²⁹⁵ Örnek için bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 350; Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 228-229; Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, s. 112.

²⁹⁶ Örnek için bkz. Seîdî, *Kitâbü'n fihi mekâdiru'l-meddât*, s. 36-44; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135.

²⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

Yukarıda zikredilen sıralama, günümüz müellifleri tarafından da kabul görmekte²⁹⁸ ve ferî medlerin kuvvet sıralamasında medd-i lâzım ilk sırada gelmektedir. Nitekim aslî sükûnun muttasıl hemzeden kuvvetli görülmesi, medd-i lâzımın medd-i muttasıldan kuvvetli olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca medd-i lâzım için cumhurun tek miktar üzerinde ittifak etmiş olması da bunun bir tezahürüdür.²⁹⁹ Muttasıl hemze ise sükûndan sonra en kuvvetli med sebebi olarak kabul edilmektedir.³⁰⁰ Çünkü hemzenin medd-i muttasıldaki varlığının vasl-vakf hâllerinde söz konusu olması ve med harfîyle aynı kelimedede bulunması, hemzeyi kuvvetli kılan sebeplerdendir.³⁰¹ Bu sebeplerden dolayı medd-i muttasılda ziyade med yapılması hususunda ihtilaf edilmemiştir. Bütün bunlar, medd-i muttasılın medd-i munfasıldan kuvvetli olması için sebep olarak kabul görmektedir.³⁰² Bundan dolayı ziyade med yapılması üzerinde ittifak olan medd-i muttasıl kaidesi, kuvvet bakımından ikinci sıradadır.³⁰³ Ne var ki mütetarrif hemzenin vakfıyla gerçekleşen meddin hükmü daha farklıdır. Çünkü ilgili hemze üzerinde vakfedildiğinde ortaya çıkan ârizî sükûnun lâzımî sükûna hamledilmesi sebebiyle medd-i muttasılın mezkûr formu, medd-i lâzım gibi kuvvetli addedilmektedir.³⁰⁴ Nitekim medd-i muttasılın söz konusu formunda iki farklı med sebebi gerçekleşmekte ve bu meselede akve's-sebebeyn ilkesine göre hüküm verilmektedir. Ayrıca muttasıl hemzenin kuvvetli olmasından dolayı medd-i muttasılın geçerli olduğu, medd-i ârızın ise hükmünün geçersiz olduğunu ifade edenler de vardır.³⁰⁵ Fakat hemzenin kuvveti ve medd-i muttasılın meddi üzerindeki ittifak sebebiyle her ne kadar kasr mertebesini öngörmek mümkün olmasa da ilgili kıraatlerin med miktarları da gözetilerek tavassut ve tûl

²⁹⁸ Örnek için bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 350; Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 228-229; Nasr, **Ğâyetü'l-mürîd**, s. 112.

²⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Halicî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 126-127; Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 228; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 350. Fakat bu konuda ilk dönem müelliflerinin birçoğunun medd-i lâzım için tasnif yapmış olması meseleyi karmaşık hâle getirmektedir.

³⁰⁰ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 462-463; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 350.

³⁰¹ Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 228; Nasr, **Ğâyetü'l-mürîd**, s. 112.

³⁰² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1126.

³⁰³ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 462-463; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Halicî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 127; Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 228-229.

³⁰⁴ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 462-463.

³⁰⁵ Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 352; Husarî, **Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 231.

mertebelerinden her ikisi de uygulanabilir.³⁰⁶ Bu meselenin detayları daha sonra ele alınacaktır.

Sükûnun en kuvvetli med sebebi olduğu daha önce de ifade edilmişti. Fakat sükûn hakkında bu şekilde genel bir hüküm verilmesine rağmen özelde ise aslî sükûn ve ârizî sükûn şeklinde bir tasnif yapılmaktadır.³⁰⁷ Çünkü özellikleri dolayısıyla iki sükûn kuvvet bakımından eş değer görülmemektedir. Bununla birlikte muttasıl hemze, bulunduğu kelimeye asli unsur olması sebebiyle ârizî sükûndan kuvvetlidir. Ârizî sükûn ise her ne kadar kelimenin asli bir unsuru olmasa da med harfiyle aynı kelimeye bulunduğu için munfasıl hemzeden kuvvetli kabul edilmektedir. Bu nedenle ârizî sükûnun med sebepleri arasında kuvvet bakımından üçüncü olduğu tezi kabul görmektedir.³⁰⁸ Dolayısıyla medd-i âriz da kuvvet açısından üçüncü sırada konumlandırılmaktadır.³⁰⁹

Munfasıl hemze med sebepleri arasında; medd-i munfasıl ise med çeşitleri arasında kuvvet bakımından dördüncü sıradadır. Biraz önce de ifade edildiği üzere munfasıl hemzenin ârizî sükûndan zayıf olduğu fikri kabul görmekte ve bu meselede med sebebi hemzeyle med harfi arasına fâsıla girmesinin etkin olduğu görülmektedir. Sonuç olarak munfasıl hemze, ârizî sükûndan; medd-i munfasıl ise medd-i ârizdan zayıf olarak kabul edilmektedir.³¹⁰ Bununla birlikte medd-i ârizın gerçekleştiği kelimenin vasl hâlinde med sebebi sükûn düşmekte ve medd-i munfasılın gerçekleştiği ilk kelimenin üzerinde vakf yapıldığında ise med sebebi hemze düşmektedir. Bundan dolayı eşitlik olarak ifade edilecek bu durumun; yaygın kanaate göre sükûnun hemzeden kuvvetli olması sebebiyle ârizî sükûn ve medd-i âriz lehine bozulduğu müşahade edilmektedir.

Medd-i bedel, med mertebesinin beşinci ve son sırasında gösterilmektedir. Onun, med mertebesinin en zayıf halkası olması; medd-i bedelde mevcut hemzenin med harfinden önce gelmesinden kaynaklanmaktadır. Yine diğer medlerde med harfi

³⁰⁶ Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, s. 115; ayrıca bkz. Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 141-143.

³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126.

³⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 350.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Halîcî, *Mukarribü't-tahrîr*, s. 127-128.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1126; ayrıca bkz. Halîcî, *Mukarribü't-tahrîr*, s. 127-128; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 350; Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 228.

aslî unsur olmasına rağmen medd-i bedeldeki med harfî ise çoğunlukla hemzeden med harfine dönüştürülmektedir. Bu sebeplerden ötürü medd-i bedelin diğer medlerden zayıf olduğu kabul edilmektedir.³¹¹ Bununla birlikte mezkûr medler için yapılan sıralamada medd-i lîne yer verilmemektedir. Zira edâ ehlinin ve nahivcilerin geneli, ârızî sükûn ile gerçekleşen medd-i lînde ziyade med yapılmasını doğru bulmamaktadır. Onları bu konuda mezkûr görüşe sevk eden temel amil ise lîn harfinin med harfî olma vasfını kaybetmiş olmasıdır. Bu nedenle medd-i lînin bu sıralamada yer almamasını, lîn harflerinin -med vasfını kaybetmiş olmalarından dolayı- med harflerinden zayıf kabul edilmesine bağlamak mümkündür.³¹² Nitekim medd-i lîn hakkında verilen bu bilgilere göre, onun kuvvet bakımından medd-i bedelden sonra geldiğini söylemek de mümkündür.³¹³

2.3. MED TERMİNOLOJİSİNDE YAYGIN OLARAK KULLANILAN KAVRAMLAR

Tespit edilebildiği kadarıyla İbn Mihrân'ın *Risâletü'l-meddât* ve İbn Ğalbûn'un *et-Tezkira fî'l-kırââtî's-semân* adlı eserlerinde birkaç yerde zikredilen med miktarları dışında ilk dört asırda kıraat eserlerinde med çeşitleri için herhangi bir miktar zikredilmemektedir. Hatta sonraki dönemlere dair eserlerde de büyük çoğunlukla med çeşitleri için herhangi bir miktar zikredilmemekte, bunun yerine kurrâ için med mertebesi tasnifi yapılmaktadır. Bu durum İbnü'l-Cezerî ve sonrasıyla birlikte med miktarlarının lehine değişmektedir. Bununla birlikte bu eserlerde med çeşitlerinin mertebeleri, kullanılan ifadelerde kurrâyâ nispet edilen med keyfiyeti için temkîn ve işbâ' terimlerinin yaygın olarak kullanıldığı ve bunların dışında başkaca kavramlardan da istifade edildiği gözlenmektedir.³¹⁴

³¹¹ Nasr, *Ğâyetü'l-mürîd*, s. 112; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 161.

³¹² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501.

³¹³ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 161.

³¹⁴ İşbâ' ve temkîn kavramlarının kullanımları için bkz. İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107; Mekki b. Ebî Tâlib, *et-Tefsîr*, s. 257-265; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019. Med bahsinde -zikredilen iki kavram dışında- kullanılan kavramlar için bkz. Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127; Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427; Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr*, C:I, s. 260.

Med terminolojisinde yaygın olarak kullanılan iki kavram: İşbâ‘ ve temkîndir. Bu kavramlar için kıraat literatüründe standart bir mananın olmadığı görülmektedir. Hatta bir müellifin dahi aynı kavramı farklı anlamlarda kullandığı karşılaşılan bir durumdur. Bu nedenle kavramları, müellifler özelinde anlamak gerekmektedir. Kıraat terminolojisinde varlık bulan herhangi bir kavramın her bir kıraat eserinde aynı manayı ihtiva ettiği düşüncesiyle okunması ise müelliflerin kastettiğinden farklı bir sonucun çıkarılmasına sebep olabilmektedir. Her bir müellifin medle alakalı kullanmış olduğu terminolojiyi kendi bütünlüğü içerisinde ve bağlamına uygun bir şekilde değerlendirmek doğru bir yöntem olacaktır. Binaenaleyh bütün bir kıraat literatürünü bu hususta herhangi bir müellifin bakış açısıyla ve kavramlara yüklediği anlamlarla okuyup anlamaya çalışmak yanıltıcı olabilir.

Bu başlık altında, med terminolojisine ait yaygın olarak kullanılan temkîn ve işbâ‘ ıstılahları irdelenmeye çalışılacaktır.

2.3.1. Temkîn Kavramı ve Türevleri

Med harfleri hevâî bölgesi harfleridir. Bu nedenle de med harfleri telaffuz edilirken herhangi bir bölgeye itimat edilmez. Med harflerinden vâv ve yâ harflerinde ise durum biraz farklıdır. Zira vâv med harfi olduğunda dudaklar büzülür, yâ med harfi olduğunda ise dil üst damağa yükselir. Fakat med harfi olan elif için ise ne bir muayyen mahreç ne de bir itimat noktası vardır. Bu sebeplerden ötürü Sehâvî, med sebebinin bulunduğu durumlarda med harflerinin temkîn edilmesi, izhâr edilmesi ve güçlendirilmesinin amaçlandığı görüşündedir.³¹⁵

İbn Cinnî'nin بارئكم kelimesinde Ebû ‘Amr kıraatinin Dûrî rivayetiyle icra edilen ihtilâs hakkında kullandığı ifadeler temkîn kavramı açısından önemlidir. Zira bu kelimedeki icra edilen ihtilâsın zıddı olarak kullanılan kelime, temkîn kelimesinin ism-i mef‘ûl kalıbı olan mümekkendir.³¹⁶ Bu bağlamda “temkîn”in zıttı olarak kullanılan ihtilâs kelimesinin açıklanması mühimdir. İhtilâs; dinlenilen ve işitilen şeyin hareke olmadığını, aksine sükûn olduğunu hissettirecek şekilde harekenin seri

³¹⁵ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, C:II, s. 327.

³¹⁶ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, C:I, s. 72.

olarak telaffuz edilmesidir.³¹⁷ Bir başka deyişle ihtilâs; “Dinleyenin; harekenin kaybolduğuna hükmedeceği bir şekilde harekenin hızla telaffuz edilmesidir.”³¹⁸ Bu örnek özelinde ihtilâs kelimesinin zıddı olan temkîn terimini; beklemek, geciktirmek, acele davranmamak, acelecilikten sakınmak, ağır davranmak ve ağırdan almak gibi manalara gelen teenni kelimesinin karşıladığı düşünülebilir.

Temkîn terimi, kıraat literatüründe aslî med için kullanıldığı gibi ferî med mertebeleri için de kullanılmaktadır.³¹⁹ Fakat Hamevî, çoğunluğun temkîn kavramını ferî med mertebeleri için kullandığını ifade etmektedir. Aynı zamanda kullanım bakımından bunun daha sahih ve ıstılah bakımından ise daha meşhur olduğunu belirtmektedir.³²⁰

Kıraat literatüründe temkîn kavramını kuşatacak tek tanımın mevcudiyeti noktasında bir şey söylemek mümkün değildir. Zira temkîn ve türevlerinin aslî med, ziyade med mertebelerinin tamamı, aslî med mertebesinin bir üst mertebesi olan fuveyka’l-kasr mertebesi ve tavassut mertebesinden her birine delâleti kıraat literatüründen çıkarılabilir. İşte bu nedenle mezkûr kavram için muayyen bir mananın hasredilmesi olanaksızdır.³²¹ Bunun dışında temkîn kavramının türevleri diye adlandırılacak kelimeler ise med mertebelerini birbirinden ayırmak için ıstılahî bir anlam içermeyecek şekilde kullanılmaktadır.³²²

Bu başlık altında med terminolojisine ait temkîn kavramına ve onun türevlerine ait anlamların delâletinde, klasik ve modern dönem kıraat müellefatında temkîn ıstılahına yüklenen manalar incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca temkîn kavramı, zamansal bir anlam kaymasına uğramadığından benzer görüş sahibi olan müelliflerin ifadeleri aynı başlık altında incelenmeye çalışılacaktır. Bununla birlikte temkîn kavramı, modern dönemde çok farklı anlamlar için kullanılmakta ve artık kişiye özgü bir kullanımı bulunmamaktadır. Binaenaleyh “temkîn”in modern dönemdeki

³¹⁷ İbn Akîle, **ez-Ziyâde**, C:III, s. 214; Yine kıraat ıstılahında ihtilâs ile aynı manada kullanılan الإختطاف kelimesi için bkz. Hâbüri, **ed-Dürrü’n-nadîd**, s. 60-61; Hamevî, **el-Kavâid**, s. 55.

³¹⁸ Hamevî, **el-Kavâid**, s. 47; yakın ifade için bkz. İbnü’l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 78-79.

³¹⁹ İbnü’t-Tahhân, **Mürşidü’l-kârîi**, s. 65; Hamevî, **el-Kavâid**, s. 47; İbnü’l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 71.

³²⁰ Hamevî, **el-Kavâid**, s. 47.

³²¹ Örnek için bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 265.

³²² أمكن ve أزيد vb. kullanımlar için bkz. Mekî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 265.

karşılığı, modern dönemde kendisine yüklenen anlamlar üzerinden başlıklandırılacaktır.

2.3.1.1.Klasik Dönem Kıraat Eserlerinde Temkîn Kavramına Yüklenilen Anlamlar

Temkîn kavramı, bu başlık altında klasik dönem kıraat eserlerindeki kullanımları açısından ele alınacaktır. Bununla birlikte konu hakkında birbirine benzer kullanımlar aynı başlıklar altında incelenecektir.

2.3.1.1.1.İbn Mücâhid, İbn Şüreyh, İbn Ğalbûn ve Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin Temkîn Kavramına Yükladıkları Anlam

İbn Mücâhid, Ebû'l-Hasen İbn Ğalbûn, İbn Şüreyh ve Ebû Alî el-Bağdâdî'nin temkîn kavramına yükladıkları anlamda herhangi bir kapalılık söz konusu değildir. Mezkûr her bir müellif, bu kavramı aslî med manasında kullanmaktadır.

İbn Mücâhid, kasr ehlinin medd-i munfasılı ziyade med yapmadan okuduklarını belirttikten sonra, medd-i munfasılı med harflerinden her biriyle örneklendirmektedir. Bu örneklerde, tamamlanıncaya ve icra edilinceye dek üç med harfinin de kasr ehli tarafından ziyade med yapılmaksızın temkîn edildiği ifade edilmektedir.³²³ İbn Mücâhid'in ilgili metinde kullandığı temkîn teriminin delâlet ettiği mananın aslî med olduğu gayet açıktır. Bir başka deyişle aslî medle iktifa edilmesi suretiyle med harflerinin tam olarak icra edilmesi, İbn Mücâhid'in ifade ettiği temkîn kavramına karşılık gelmektedir.³²⁴

İbn Ğalbûn, temkîn ıstılahını İbn Mücâhid gibi aslî med manasında kullanmaktadır. Konuyla alakalı olarak İbn Ğalbûn; Âl-i İmrân ve Ankebût sûrelerinin başlangıcındaki hurûf-ı mukattaaların bir sonraki âyete vasledilmesiyle ortaya çıkan med hakkındaki ihtilafları ele almaktadır. O, ilgili âyetlerin bir sonraki âyete vasledilmesiyle hurûf-ı mukattaanın (الم) son harfi olan mîm harfi üzerinde icra edilen meddi, kasr mertebesiyle yapanların varlığına işaret etmektedir. Nitekim bunu izah ederken o da İbn Mücâhid gibi temkîn ve ziyade meddi birbirinden ayrı

³²³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134.

³²⁴ Havrânî, "Ma'ne't-temkîn 'inde'l-musannifine fi'l-kirâât ve't-tecvîd", s. 38.

tutmaktadır. Mezkûr sûrelerin evvelindeki hurûf-ı mukattaanın bir sonraki âyete bağlanmasıyla ortaya çıkan meddi, temkîn edenlerin olduğu ve bunların ziyade med yapmadan “temkîn”le yetindikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu anlatım, iki kavramın farklı şeyler olduğunu net olarak göstermektedir.³²⁵ Nitekim İbn Ğalbûn’da da temkîn kavramının kullanımı aslî medde, başka deyişle kasr mertebesine işaret etmektedir.³²⁶ İbn Şüreyh de medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait med mertebelerini verirken kasr mertebesinde konumlandığı kıraat ricaline ait ifadelerde temkîn kavramını açık bir şekilde aslî med için kullanmaktadır.³²⁷

Bağdâdî’nin temkîn ıstılahındaki kullanımının delâleti gayet açıktır. O, medd-i munfasılın med mertebelerini verirken kasr mertebesi için “temkîn”den bahsedip onu detaylıca açıklamaktadır.³²⁸ Bağdâdî’nin “temkîn”e dair kullanımının med terminolojisi açısından en berrak kullanım ve açıklamalardan biri olduğu söylenebilir. Onun, “temkîn”in ne manaya geldiği noktasında zihinlerde şüphe bırakmayacak ve zihinleri meşgul etmeyecek şekilde açıklama yapmış olması kayda değer bir husustur. Nitekim Bağdâdî’nin açıklamalarında dikkat çeken hususlar şunlardır:

1- “Temkîn”in ziyade med olmadan icra edildiği ifade edilmektedir. Bu da ikisinin farklı şeyler olduğunu ve “temkîn”in aslî med yerine kullanıldığını açık bir şekilde göstermektedir.³²⁹

2- Medd-i munfasıl icra edilirken kasr ehlinin med harflerini temkîn ettiği; fakat meddi işbâ‘ etmedikleri, yani aslî med üzerine ziyade yapmadıkları belirtilmektedir.³³⁰

3- Medd-i munfasılda kasr ehli dışındakilerin med harflerini temkîn etmeleri yanında işbâ‘ da ettiklerine dikkat çekilmektedir.³³¹

Ebû Alî el-Bağdâdî’nin bu izahatına göre temkîn, aslî med manasını; işbâ‘ ise ziyade med manasını ihtiva etmektedir.³³²

³²⁵ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 70-71.

³²⁶ Havrânî, “Ma‘ne’t-temkîn ‘inde’l-musanniffine fi’l-kırâât ve’t-tecvîd”, s. 38-39.

³²⁷ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40.

³²⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 333.

³²⁹ ...والتمكن من غير مد...

³³⁰ ...يمكنون هذه الحروف ولا يشبعون المد...

³³¹ ...الباقون يتمكنون هذه وإشباع مد حرف لحرف...

Bu başlık altında ele alınan müelliflere ait temkîn kullanımının net bir şekilde kasr mertebesine delâlet ettiği görülmektedir.

2.3.1.1.2. Mekkî b. Ebî Tâlib'in Temkîn Kavramına Yüklediği Anlam

İlk dönem kıraat müelliflerinin büyük bir çoğunluğu, temkîn terimini aslî med manasıyla kullanmakta,³³³ bir görüşe göre Mekkî b. Ebî Tâlib de “temkîn”e bu şekilde bir mana yüklemektedir.³³⁴ Fakat Mekkî b. Ebî Tâlib'in temkîn kavramını farklı manalara gelecek şekilde kullandığı ifade edilebilir. Öyle ki tespit edilebildiği kadarıyla onun temkîn ıstılahındaki kullanımı -biri aslî med, bir diğeri ise ziyade med olmak üzere- iki farklı manayı kapsamaktadır.

Mekkî'nin *Tebşıra* adlı eserinde Allah lafzının meddi ile ilgili metinde, med harflerinin mücerret olarak kullanılmalarıyla az da olsa med yapılmasının gerekliliğine işaret edilmektedir. Med harflerinin yalnız olarak kullanılmasından kastedilen, onların ziyade med sebebinden ari olmasıdır. Fakat med için bizzat med harflerinin asli unsur olması, bu harflerin yalın hâllerinde dahi med edilmesine sebep teşkil etmektedir. Bundan ötürü lafzatullahtaki elifin hem vasl hâlinde hem de vakf hâlinde temkîn edilmesi gerektiği belirtilmekte, vakf hâlinde elifin hazfedilmesinin ise “temkîn”in hazfine sebep olacağı ifade edilmektedir. Nitekim Allah lafzında bulunan med harfinin vasl hâlinde olduğu gibi vakf hâlinde de temkîn edilmesinden kastın aslî med olduğu sözün bağlamından ortaya çıkmaktadır.³³⁵ Sonuç olarak Mekkî, lafzatullahla alakalı bu metinde temkîn kavramıyla aslî meddi işaret etmektedir.³³⁶ *Tebşıra*'da ziyade med yapılması hususunda ittifak edilen medlerle alakalı bir ibarede ise meddin temkîni ile birlikte işbâ' lafzı da kullanılmaktadır³³⁷ Bu ibarenin bağlamından ve “temkîn”le işbâ' kavramlarının cümledeki kullanımından

³³² Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 333.

³³³ Örnek için bkz. C:II, s. 501-503; Dâni, **et-Tahdîd**, s. 98; Hüzelî, **el-Kâmil**, C:I, s. 118; Ebû Ma'ser et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 163-165.

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1093-1094 (2 nolu dipnot).

³³⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşıra**, s. 268-269.

³³⁶ Havrânî, “Ma'ne't-temkîn 'inde'l-musannifine fi'l-kırâât ve't-tecvîd”, s. 39.

³³⁷ bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşıra**, s. 257.

anlaşıldığı kadarıyla burada “temkîn”e yüklenen anlam, yine aslî meddi karşılamaktadır.

Mekkî'nin temkîn kavramını aslî med için kullandığı görülmekle birlikte “temkîn”i şüpheye mahal olmayacak şekilde ziyade med mertebeleri için kullandığı da tespit edilmektedir. Nitekim *Tebşıra*'nın ilgili bölümünde medd-i bedel ile alakalı olarak kullanılan temkîn kelimesi, aslî meddi işaret etmemektedir.³³⁸ Şöyle ki mezkûr eserde, Verş'in Ezrak tarikinde medd-i bedelin “meddin temkîni”yle okunduğu dile getirilmektedir. Burada tavassut ve tûl mertebelerinden her ikisine de ihtimal vardır. Ezrak dışında kalan kurrâ için kullanılan بدم متوسط ifadesi ise anlamlandırılması zor bir ifadedir. Zira kullanılan بدم متوسط ifadesi ve devamında sarf edilen sözlerin telifi kabil değildir.³³⁹ Zira temkîn kavramını aslî med için kullanan Ebû Ma'ser et-Taberî'nin yapmış olduğu temkîn tanımıyla, Mekkî'nin بدم متوسط ifadesinin devamında kullanmış olduğu ifadeler içerik bakımından aynıdır.³⁴⁰ Elbette ki Mekkî, temkîn terimine farklı anlamlar yükleyebilirdi; fakat kıraat literatüründe “temkîn”in kasr manasına delâlet ettiği ifadeleri söz konusu bölümde kullanması³⁴¹ ve bunu da tavassut ile nitelendirmesi ciddi bir çelişkinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Aynı zamanda medd-i bedelde ziyade med yapmayan kurrâya tavassut mertebesinin isnad edilmiş olması da ayrı bir tutarsızlığa kapı aralamaktadır. Bununla birlikte Mekkî, medd-i munfasılın kasr mertebesi için de aynı ifadeleri kullanmakta; fakat tavassut mertebesindeki ifadelerinde olduğu gibi temkîn ifadesine yine yer vermemektedir.³⁴² Bu da göstermektedir ki كما يخرج من اللفظ ibaresi, Mekkî tarafından kasr mertebesi için kullanılmaktadır. Nitekim buna benzer bir ifadenin kıraat literatüründe temkîn olarak adlandırıldığı da biraz önce ifade edilmişti. Sonuç olarak ilgili metinde medd-i bedel ile alakalı çelişkili ifadeler ya Mekkî'den ya da nâsihler tarafından kaynaklı, sehiv sebebiyle meydana gelmiştir.³⁴³ Mekkî b. Ebî Tâlib, başka bir eserinde ise Verş'in Ezrak tarihinin medd-i bedeli temkîn ile okuduğunu, Ezrak dışında kalan kurrânın ise “meddin temkîni”ni terk ettiğini ifade

³³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1093-1094 (2 nolu dipnot).

³³⁹ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 258.

³⁴⁰ كما يخرج من الفم على حسب صوت القارئ bkz. Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 165.

³⁴¹ الباقر بدم متوسط كما يخرج من اللفظ bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 258.

³⁴² Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 264.

³⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1093-1094 (2 nolu dipnot).

etmektedir.³⁴⁴ İlgili metinde Ezrak tariki dışındaki kurrânın tamamının medd-i bedeli ziyade med yapmadan okuduğu bilgisiyle medd-i bedelin “temkîn”siz icra edildiği bilgisi birlikte düşünüldüğünde temkîn ıstılahıyla kastedilenin ziyade med olduğu anlaşılabacaktır. O hâlde Mekkî’nin medd-i bedelle alakalı mezkûr metinde geçen temkîn ifadesine yüklediği anlamın ziyade med olduğunu söylemek mümkündür. İlgili metindeki temkîn kavramına aslî med manasının verilecek olması hâlinde ise medd-i bedel için Verş’in Ezrak dışındaki tariklerine isnad edilen med miktarı noktasında tutarsızlıklar meydana gelecektir. Zira konuyla alakalı ibarede “temkîn”in aslî med miktarı veya kasr mertebesi manasına hükmedildiğinde medd-i bedel için Verş’in Bağdatlı râvilerine nispet edilen med miktarı, bu durumda aslî medden yoksun olacak ve ortada med diye bir şey kalmayacaktır.

Mekkî, yukarıda anlatılanlara ilaveten temkîn kavramının kök harflerinden müştak ism-i tafdil sigasını, med miktarlarını temyiz etmede kullanmaktadır. Dolayısıyla ilgili kelimenin temkîn gibi ıstılahî bir karşılığının olduğu söylenemez. Nitekim temkîn kelimesinin bir türevi olan أمكن kelimesinden, med mertebelerini miktar bakımından ayırmak için istifade edilmektedir. Yani bu kelime, ibarelerde bir mertebenin med miktarının diğerinden daha fazla olduğunu ifade etme amacıyla kullanılmaktadır.³⁴⁵ Yine hemze-i mütetarrife ile gerçekleşen medd-i lînin vasl hâllerinin Verş rivayetiyle Hamza kıraatinde ziyade medle okunduğu Mekkî tarafından dile getirilmektedir. Bu kelimelerde Verş rivayetinin Hamza kıraatinden daha uzun med yaptığı Mekkî tarafından ifade edilirken temkîn kavramıyla aynı kökten olan أمكن kelimesi kullanılmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi onun medd-i munfasılın med mertebelerini verirken daha fazla med yapılan mertebeyi bir alt mertebeden ayırmak için أمكن sözcüğünü kullandığı müşahede edilmektedir. Ayrıca benzer şekilde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla dair mertebeleri birbirinden ayırmak için ise ازيد kelimesinin kullanıldığı da tespit edilmektedir.³⁴⁶

Yukarıda incelenen metinlerde Mekkî’nin temkîn terimini birden fazla manaya gelecek şekilde kullandığı görülmektedir.

³⁴⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 131.

³⁴⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşıra**, s. 265.

³⁴⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşıra**, s. 262-265.

2.3.1.1.3.Dânî ve İbnü'l-Fehhâm'ın Temkîn Kavramına Yükledikleri Anlam

Dânî'nin eserlerindeki konuyla alakalı metinlerde temkîn kavramının farklı manalara delâlet edecek şekilde kullanıldığı tespit edilmektedir. Nitekim onun “temkîn”e yüklediği anlamlardan biri de aslî meddir. Öyle ki o, sûre başlarında bulunan hurûf-ı mukattaalara ait med vasıflarını anlatırken temkîn kavramını kullandığı görülmektedir. Aynı şekilde medd-i tabîi icra edilen harflerde “temkîn”in ziyadesiz olarak bulunduğu, mezkûr metinde belirtilmekte ve medd-i lâzımın gerçekleştiği kelimelerde ise “temkîn”in ziyade edilmesi hususunda ihtilaf olmadığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla *Câmi‘u’l-beyân*’da temkîn terimi mutlak olarak veya ‘ziyadesiz’ ibaresiyle kullanıldığı zaman aslî med; ‘ziyade’ kelimesiyle bir terkip oluşturulduğunda ise ziyade med kastedilmektedir.³⁴⁷ Nitekim Dâni’nin sözü edilen eserinde, med harfleri mücerret olarak bulunduğu zaman temkîn kavramının varlığından bahsedilmektedir. Aynı zamanda “temkîn”in aslî medde bulunduğu kabulüyle birlikte ferî med mertebelerinde ise bunun ziyadeyle birlikte mevcut olduğuna işaret edilmektedir.³⁴⁸ Yine Dâni, hocası İbn Ğalbûn’dan nakille “temkîn”in ziyade edilmesinin meddin işbâ‘ edilmesi manasına geldiğini söylemektedir. Bu da “temkîn”e aslî med manasının yüklendiğini, “temkîn”in ziyade edilmesiyle kastedilenin ise aslî meddin ziyade edilmesi olduğunu göstermektedir.³⁴⁹ Hülâsa Dâni’nin “Sigadaki med harfinin “temkîn”ine ziyade edilmemesi...” ve “Temkînine az bir ziyade yapanlar...” ifadelerinden temkîn kavramının aslî med için söz konusu olduğunu veya başka bir deyişle aslî medle eş anlamlı olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Nitekim ilgili metinlerden “temkîn”e ziyade edilmesinin aslî medde ziyade edilmesi anlamına geldiği görülmektedir.

Dâni’nin “temkîn”e yüklediği anlamlardan birinin ziyade med olduğu öne sürülebilir. Zira Dâni, medd-i lîn mertebeleri hususunu ele alırken kullanmış olduğu “والأخذون بالتوسط يمكنونهما يسيرا” ifadesi, onun “temkîn”i ziyade med için de

³⁴⁷ Bkz. Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 503. وهو التمكن الذي هو في صيغتها من غير زيادة

³⁴⁸ Temkîn ifadesinin aslî medde delâlet ettiğini gösteren ifade için bkz. Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 501-502, 503; ayrıca bkz. Dâni, *et-Tahdîd*, s. 98.

³⁴⁹ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 481.

kullandığını göstermektedir. Aslında Dâni'nin medd-i ârızın tavassut mertebesi için kullanmış olduğu ifadeler,³⁵⁰ medd-i lîn için kullanmış olduğu bu ifadelerle benzerlik arz etmektedir. Fakat temkîn kavramının medlûlû bakımından aynı şeyi söylemek zor görünmektedir. Zira mezkûr eserde temkîn, medd-i ârızın tavassut mertebesi hakkında bir temel olarak zikredilmekte ve bu temel üzerine az bir ziyadedden bahsedilmektedir. Fakat medd-i lîn'in tavassut mertebesi için kullanılan temkîn ıstılahı için ise farklı bir durum söz konusudur. Zira ilgili metinde medd-i ârız ile alakalı metinden farklı olarak "temkîn'in az yapılması"ndan söz edilmekte ve bu da "temkîn" in ziyade med veya mutlak manada bir med için kullanıldığı intibası vermektedir. Bununla birlikte Dâni, medd-i lîn'in tûl mertebesi için de medd-i ârızın tavassut ve tûl mertebelerinde olduğu gibi "temkîn" in ziyade edilmesinden bahsetmektedir. Bundan dolayı tenakuz gibi görülen bu durumun sehiv kaynaklı olduğu söylenebilir. Nitekim medd-i ârızın tavassut mertebesinde "temkîn" e yapılan ziyadenin niceliğinden bahsedilirken medd-i lîn'in aynı mertebesinde ise "temkîn" in niceliğinden bahsedilmektedir. Binaenaleyh ilgili konudaki karışıklık ve tutarsızlığın temel sebebi bu durum olsa gerektir.³⁵¹

Dâni'nin yukarıdaki sözleri müphemlik ihtiva etmekte ve bundan dolayı yoruma ihtiyaç duyulmaktadır. Fakat onun temkîn hakkında daha farklı bir kullanımı vardır ki bu kullanım daha net ve açıktır. "Temkîn" in mezkûr kullanımında Dâni şöyle söylemektedir: "Edâ ehline göre temkîn, med ile kasr arasında bir mertebedir."³⁵² Burada 'med' kelimesiyle kastedilen herhangi bir ziyade med değildir. Bilakis bu ifadenin azami med mertebesini karşıladığı söylenmelidir. Bunun aksini iddia etmek ise güçtür. Çünkü muayyen bir ziyade med mertebesi ifade edilmiş olmalı ki onunla kasr arasında bir mertebe olduğu ifade edilen temkîn, müphem bir şeye tekabül etmesin. Aksi takdirde temkîn lafzının neye delâlet ettiği kapalı olacaktır. Yine med kavramıyla asgari ziyadenin kastedildiği iddia edilecek olsa bu takdirde de bu mertebe ile kasr mertebesi arasında herhangi bir mertebenin varlığı söz konusu olmadığından bu da yine doğru bir yorum olmayacaktır. Ayrıca

³⁵⁰ ومنهم من يزيد في تمكينه بسيرا ولا يبالغ في إشباعه.

³⁵¹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501-502.

³⁵² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C :I, s. 466.

med kelimesinin ilk dönemlerden beri yer yer azami med mertebesi manasında kullanıldığı dikkate alındığında³⁵³ ise taşlar yerine oturmaktadır. Nitekim bu şekilde “Med ile kasr arasında bir mertebedir.” sözünün delâlet ettiği mananın tavassut mertebesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak Dâni’nin eserlerinde geçen temkîn kavramına ait kullanımların farklı manalara delâlet ettiği söylenebilir: Bunlardan birisi aslî med, bir diğeri de tavassut mertebesidir. Aynı zamanda onun mezkûr ibarelerde “temkînin ziyadesiyle” ferî medleri kastettiği de gayet açıktır.

Kıraat literatüründe temkîn kavramının delâlet ettiği ifade edilen manalardan biri de fuveyka’l-kasr mertebesidir. Fakat İbnü’l-Cezerî, bu bilgiyi isnad ettiği İbnü’l-Fehhâm’a nispetle mezkûr mertebe için herhangi bir kıraat ricalini zikretmemektedir. Zira bu durum, İbnü’l-Fehhâm’ın *Tecrîd*’indeki ifadelerin müşkil olmasından da kaynaklı olabilir. Şöyle ki İbnü’l-Cezerî’nin yaptığı med mertebelerinde de bu durum hissedilmektedir.³⁵⁴ Zira *Neşr*’in medd-i muttasıl bahsinde İbnü’l-Fehhâm’ın fuveyka’l-kasr mertebesini tayin etmediği söylenmekte, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla dair med mertebeleri bahsinde ise İbnü’l-Fehhâm, fuveyka’l-kasr mertebesi için referans olarak verilmektedir.³⁵⁵ Hâlbuki onun *Tecrîd* adlı eserinde medd-i muttasıl için asgari mertebede konumlandırılan kıraat ricalinin med harflerini temkîn ettikleri; fakat medd-i işbâ‘ etmedikleri şeklinde bir anlatım tarzı mevcuttur.³⁵⁶ Nitekim “temkîn”in hasredildiği mertebenin fuveyka’l-kasr veya tavassut mertebelerinden her ikisine de ihtimali söz konusudur. Burada önemli olan İbnü’l-Fehhâm’ın yaptığı mertebelerin net olarak ortaya konabilmesidir. Bu yapılabildiği takdirde onun temkîn kavramıyla hangi mertebeyi kastettiği açıklığa kavuşturulmuş olacaktır. Şayet bu kavramın İbnü’l-Fehhâm’daki kullanımını tavassut mertebesine delâlet ediyorsa bu kullanım daha önce Dâni’den de nakledilen görüşle mutabık olmaktadır.

³⁵³ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb‘a*, s. 134.

³⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1049.

³⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021-1022, 1039-1040.

³⁵⁶ İbnü’l-Fehhâm, *Kitâbü’t-Tecrîd*, s. 137; benzer ifadeler için bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039.

2.3.1.1.4.Serakustî'nin Temkîn Kavramına Yükllediği Anlam

Serakustî'nin '*Unvân ve İktifâ*' adlı eserlerinde temkîn kavramından ziyade, işbâ' kullanımının daha yaygın olduğu ve neredeyse temkîn kavramına yer verilmediği görülmektedir.³⁵⁷ Nitekim o, tespit edilebildiği kadarıyla iki eserinden sadece *İktifâ*'da "temkîn"e bir kere yer vermektedir.³⁵⁸

Serakustî, medd-i bedelle alakalı ibarede Verş'in Ezrak tarikinin medd-i bedeli, "meddin temkîni"yle icra ettiğini ifade etmektedir.³⁵⁹ Konuyla alakalı ifadenin ziyade medden başka bir şey olarak düşünülmesi imkân dâhilinde değildir. Bundan dolayı konuyla alakalı olarak ifade edilen temkîn kavramının ziyade med için zikredildiği söylenmelidir. Fakat Serakustî'nin konuyla alakalı olarak tercih ettiği bu kullanım, yaygın kullanım dışında bir kullanım olarak göze çarpmaktadır. Zira yaygın kullanımda -ferî med hakkında aslî med üzerine ziyade yapıldığını işaret etmek için- temkîn kavramıyla birlikte aynı cümlede ziyade kelimesi veya onun farklı tasrifleri kullanılmaktadır.³⁶⁰ İlaveten, müellifin temkîn kavramı hakkındaki açıklaması da temkîn kavramını ziyade med için kullandığını gösterir niteliktedir. Zira o, meddin temkîn edilmesinden kastının fasih Arapça'nın dışında kalmasına sebebiyet verecek şekilde bir ziyadenin olmadığını belirtmektedir.³⁶¹

2.3.1.1.5.Ebû Ma'ser et-Taberî, Hüzeli, İbn Ca'fer es-Seîdî ve Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin Temkîn Kavramına Yükledikleri Anlam

Hüzeli ve Ebû Ma'ser et-Taberî, "temkîn"i aslî med manasıyla kullanan müelliflerdendir. Bu noktada her ikisinin kullanımında temkîn kavramının delâletinde herhangi bir tereddüt olmadığı söylenmelidir.³⁶²

³⁵⁷ Bkz. Serakustî, *el-İktifâ*, s. 32-33; Serakustî, *el-'Unvân*, s. 43.

³⁵⁸ Serakustî, *el-İktifâ*, s. 33.

³⁵⁹ Serakustî, *el-İktifâ*, s. 33.

³⁶⁰ Örnek için bkz. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466, 501-503; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, C:II, s. 328.

³⁶¹ Serakustî, *el-İktifâ*, s. 33.

³⁶² Bkz. Hüzeli, *el-Kâmil*, C:I, s. 118; Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 165.

“Temkîn”i, aslî med için kullanan müelliflerden biri olan Ebû Ma‘şer et-Taberî’nin temkîn terimine yüklemiş olduğu manada -birçok müellifte de görüldüğü üzere- aslî medde işaret söz konusudur. Zira Taberî, icra edilen tilâvetin süratine göre ve doğal hâliyle aslî med miktarı kadar bir telaffuzun yapılmasını, dolayısıyla da aslî med üzerine herhangi bir ilavenin yapılmaması hâlini temkîn olarak tanımlamaktadır.³⁶³

Hüzelî, çağdaşı Taberî gibi temkîn kavramını bizzat aslî med için kullanmakta ve med harfinden sonra hemzenin bulunmadığı durumda -ki müellif, burada medd-i tabîîyi örneklerle birlikte anlatmaktadır- “temkîn”in sabit olduğunu söylemektedir. Med harfinden sonra hemzenin bulunduğu durumlarda ise meddin gerekliliğini işaret ederek med kavramını ziyade med kavramı için kullandığını göstermektedir.³⁶⁴ Burada temas edilmesi gereken birkaç husus söz konusudur. Bunlardan ilki Hüzelî’nin “temkîn” ve “med” şeklinde bir ayrıma gitmesidir. Bu meselede Hüzelî’nin “temkîn”i/aslî meddi, med olarak ifade etmediği ve hesaba katmadığı şeklinde bir değerlendirme söz konusudur.³⁶⁵ Hüzelî’nin bizzat kendisi de med harflerinden sonra hemzenin olmadığı durumlarda ortaya çıkan temkîn ve işbâ’ın hakiki bir med olmadığını ifade etmektedir.³⁶⁶ Dolayısıyla Hüzelî’nin bu ifadelerine göre aslî medde ortaya çıkan temkîn ve işbâ’ın o kelimelerin yapısındaki med harflerinden kaynaklanan tabîî bir hâl olduğu anlaşılmaktadır. Bu tabîî hâle ilave sebeplerle gerçekleşen med kavramı da doğal olarak ferî med olmaktadır. Nitekim Hüzelî’nin med ifadesiyle aslî med üzerine yapılan ilaveleri kastettiği anlaşılmaktadır. Ne var ki bu konuda Eymen Rüşdî Süveyd, Hüzelî’nin ferî med mertebeleri için takdir ettiği med miktarlarının aslî medden bağımsız olduğunu söylemektedir. Yani Süveyd’in iddiasına göre Hüzelî, söz gelimi medd-i muttasıl için iki elif miktarını zikretmişse bu miktar, temkîn üzerine ilave edilmesi gereken

³⁶³ التمكن كما يخرج من الفم على حسب صوت القارئ Bkz. Ebû Ma‘şer et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 165.

³⁶⁴ Hüzelî, **el-Kâmil**, C:I, s. 118.

³⁶⁵ Eymen Rüşdî Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi’l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushafhariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

³⁶⁶ Hüzelî, **el-Kâmil**, C:II, s. 861.

miktardır. Nitekim zikredilen bu ölçü, tavassut mertebesine denk gelmektedir.³⁶⁷ Fakat Hüzeli'nin med mertebeleri için vermiş olduğu med miktarlarından bunu çıkarmak pek mümkün görünmemektedir. Zira bu yaklaşıma göre Hüzeli'nin ashâb-ı kasrın medd-i munfasılı temkîn ile okuduklarını söylemesi icap ederdi. Fakat tespit edilebildiği kadarıyla Hüzeli, medd-i munfasıl için en az bir elif miktarını zikretmektedir.³⁶⁸ Hüzeli'nin “temkîn”le alakalı ifadelerinde temas edilmesi gereken bir diğer husus med kavramıdır. Zira o, med harflerinden sonra hemzenin geldiği durumlarda meddin gerektiğini ifade etmektedir. Aslında o, sükûnu bu ifade dışında bırakmasına rağmen burada anlaşılması gereken ziyade med sebepleri olmalıdır. Çünkü aynı şekilde sükûn da ziyade med sebebi olarak gösterilmektedir.³⁶⁹ İlgili harfin harekesiyle almış olduğu sesin işbâ' edilmesi ve bunun asgari olarak yapılması sonucunda aslî medde söz konusu olan “temkîn”in ortaya çıktığı ve işbâ' ile temkîn arasında sebep-sonuç ilişkisinin olduğu söylenebilir.

Ebû Ma'sher et-Taberî ve Hüzeli'ye ilaveten İbn Ca'fer es-Seîdî'nin de “temkîn”i aslî med manasında kullandığı zikredilebilir. Zira o, medd-i munfasıl hakkında bilgi verirken ashâb-ı kasrın “temkîn”le yetindiklerini belirtmektedir.³⁷⁰ Yine Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin de “temkîn”i aslî med manasında kullandığı müşahede edilmektedir. O; vâv, yâ ve elifin hangi şartlarda med harfi olduğunu ve bunun örneklerini detaylı olarak anlatmakta, bununla birlikte kasr ashâbının medd-i munfasılı ziyade med yapmaksızın “temkîn”le okuduklarını ifade etmektedir. Bu da “temkîn”in Hemedânî'deki karşılığının aslî med olduğunu net bir şekilde göstermektedir.³⁷¹

³⁶⁷ Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kirâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kiraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

³⁶⁸ Bkz. Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 860.

³⁶⁹ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 864-865.

³⁷⁰ Seîdî, **Kitâbün fîhi mekâdiru'l-meddât**, s. 20.

³⁷¹ Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 260.

2.3.1.1.6. Kalânisî'nin Temkîn Kavramına Yüklelediği Anlam

Ebü'l-İzz el-Kalânisî, temkîn terimini aslî med manasında kullanmaktadır. Ayırıyeten yaygın kullanımdan farklı olarak “temkîn”le birlikte med kavramını da kullanmaktadır.

Kalânisî, medd-i munfasıl konusunda “ashâb-ı kasr”a dair med keyfiyetini açıklarken bu grubun ziyade med yapmaksızın temkîn ettiklerini ifade etmektedir. İfade aynen şöyledir: “Hicaz ve Basra ehli, bu harfleri (med harflerini) med yapmaksızın temkîn ederler. Bunların dışındakiler ise medle temkîn ederler.”³⁷² Yine medd-i muttasıl için temkîn ve med üzerinde kıraat imamlarının ittifak hâlinde oldukları ifade edilmektedir.³⁷³ Sonuç olarak medd-i muttasılın meddi için kullanılan ifadeler, medd-i munfasılın ziyadeyle okunduğu mertebeler için söz konusu edilen ifadelerle bire bir aynı olmasa da bu iki ifadenin aynı anlamı taşıdığı ifade edilmelidir. Dolayısıyla medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın kasr üstündeki mertebeleri için zikredilen terkip; temkîn ve med kavramlarının Kalânisî'deki resmini net olarak ortaya koymaktadır. Bu ipuçları ışığında ilgili ibarelerdeki “temkîn”in aslî medde, meddin ise ziyade medde karşılık geldiği ortaya çıkmaktadır.

2.3.1.1.7. İbnü'l-Bâziş'in Temkîn Kavramına Yüklelediği Anlam

İbnü'l-Bâziş, temkîn kavramını mutlak olarak kullandığında yaygın kullanıma muvafık olarak aslî med manasında kullanmaktadır. Bununla birlikte temkîn terimini زيادة kelimesiyle kullandığında ise ziyade meddi işaret etmektedir. Aynı şekilde daha önce bu konudaki usulü anlatılan Kalânisî'nin usulüyle İbnü'l-Bâziş'in usulü benzerlik arz etmekte, sadece iki müellifin ziyade med için kullandıkları kavramlar farklılık arz etmektedir.

İbnü'l-Bâziş, ziyade med sebeplerinin olmadığı durumlarda “temkîn”in gerçekleştiğini belirtmekte ve medd-i tabînin gerçekleştiği örnekler vermektedir. Ayrıca ziyade med sebeplerinin olmadığı durumlarda “temkîn”in gerçekleştiğini

³⁷² İbare için bkz. Kalânisî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125; benzer ifadeler için bkz. Kalânisî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

³⁷³ İbare için bkz. Kalânisî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125; benzer ifadeler için bkz. Kalânisî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

ifade etmekte; fakat bu “temkîn”i vasat³⁷⁴ kelimesiyle de vasıflandırmaktadır. Bu nedenle ilgili metinde temkîn; kasr mertebesine ve aslî med miktarına açık bir şekilde delâlet etmektedir.³⁷⁵ Yine medd-i tabînin gerçekleştiği hurûf-ı mukattaalarda meddin işbâ’ edilmediğini ifade etmekle birlikte med harfinden ayrılmayan ve onu terk etmeyen “temkîn”in varlığından bahsetmektedir. Dolayısıyla bu anlatımda da temkîn”le yine kasr mertebesine işaret edilmektedir.³⁷⁶

İbnü’l-Bâziş, temkîn kavramını زيادة kelimesi ve türevleriyle kullandığında ziyade meddi kastetmektedir. O, med harflerinden sonra ziyade med sebeplerinin bulunması hâlinde ilgili meddin temkîn edilmesi hususunda herhangi bir ihtilaf olmadığını söylemektedir.³⁷⁷ İbnü’l-Bâziş, bu iki ibarede de aslî med üzerine yapılan ziyadenin mahiyeti hakkında bilgi vermemektedir.

2.3.1.1.8. Sehâvî’nin Temkîn Kavramına Yüklendiği Anlam

Sehâvî, ferî medlerde meddin temkîn edilme sebeplerini açıklamakta ve temkîn kavramıyla birlikte ziyade kelimesini kullanmaktadır. Dolayısıyla ziyade medle icra edilen medlerde “temkîn”in gerekliliğinin ifade edilmesi ve sebeplerinin açıklanmasında, bu kavramın kullanıldığı terkip ziyade medde karşılık gelmektedir.³⁷⁸

Sehâvî’nin İbn Kuteybe’den Zeccâc kanalıyla naklettiği ifadeler bu hususta önem arz etmektedir. Zira hemze sebebiyle yapılan ziyade medlerin ne amaçla yapıldığı anlatılırken temkîn kavramı, yaygın kullanımdan biraz farklı durmaktadır. Her ne kadar bu ifadenin ziyade med için kullanıldığı aşikâr olsa da temkîn kavramının mutlak olarak kullanılması, kıraat literatüründeki genel kullanımdan ayrılmaktadır.³⁷⁹ Zira Zeccâc ve İbn Kuteybe’den yapılan nakildeki تمكين المد ifadesi, ziyade meddi karşılamakta, sonrasında ise tamamen Sehâvî’nin kendi ifadeleri olan...زيادة تمكين المد ifadesi de yine ziyade meddi karşılamaktadır. Görülmektedir ki

³⁷⁴ ولا خلاف في تمكين حروف المد واللين وإن لم يلقهن شيء مما ذكرنا تمكيناً وسطاً من غير إشباع ولا زيادة

³⁷⁵ İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’*, C:I, s. 468.

³⁷⁶ İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’*, C:I, s. 478.

³⁷⁷ إتفقوا على تمكين المد في حروف المد واللين إذا أتى بعدها همزة في كلمة... bkz. İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’*, C:I, s. 460; ayrıca bkz. Havrânî, “Ma’ne’t-temkîn ‘inde’l-musannifine fi’l-kirâât ve’t-tecvîd”, s. 41.

³⁷⁸ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, C:II, s. 327-328.

³⁷⁹ Sehâvî, *Cemâlü’l-kurrâ’*, C:II, s. 328.

Sehâvî; Zeccâc ve İbn Kuteybe'den naklettiği ibaredeki kullanımdan farklı olarak temkîn terimini زيادة kelimesiyle birlikte kullanmaktadır.

Sehâvî, medd-i lâzım için yapmış olduğu tasnifte ortaya çıkan meddi, mümekken (مُمْكَن) olarak nitelemektedir. Fakat Sehâvî, bu kavramla muayyen bir mertebeyi kastetmemektedir. Zira o, medd-i lâzımı üçlü tasnife tabi tutmakta ve medd-i lâzımın bu tasnifine giren bütün çeşitlerin meddini, mümekken kavramıyla vasıflandırmaktadır. Nitekim medd-i lâzımın meddi konusunda aslî med miktarı üzerine ziyade edilmesinde ittifak olduğu için Sehâvî, bu kavramla ferî med mertebelerini kastetmiş olmaktadır.³⁸⁰

2.3.1.1.9.İbnü'l-Cezerî'nin Temkîn Kavramına Yükllediği Anlam

İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'İlmi't-tecvîd* adlı eserinde, temkîn teriminin hem aslî med manası hem de ziyade med manası için kullanıldığını söylemektedir.³⁸¹ İbnü'l-Cezerî, kıraat literatüründeki yaygın uygulamaya muvafık olarak “temkîn”i, aslî med anlamında da kullanmaktadır. Onun konuyla alakalı ifadeleri şu şekildedir:

“Temkîne gelince o, sîgadan (aslî medden) ibarettir. Aynı şekilde temkînle arazî med (ziyade med) ifade edilir. Ziyade med kastedildiğinde, ondan (ferî medden) şöyle söz edilir: “Temkîn etti.”³⁸²

Bu ifadelerde “temkîn”in aslî med manası dışında ziyade med için de kullanıldığından bahsedilmektedir. Yine İbnü'l-Cezerî'nin “temkîn”in mutlak kullanımıyla ziyade meddi kastettiğine dair örnekler sunmak da mümkündür.³⁸³ Ayrıca onun ziyade med için “temkîn”le birlikte زيادة kelimesi ve türevlerini

³⁸⁰ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, C:II, s. 327.

³⁸¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 71.

³⁸² ibare için bkz. أما التمكن فهو عبارة عن الصيغة [أيضا وقد] يعبر به عن المد العرضي يقال منه مَكَّنَ إذا أريدت الزيادة. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 71. Aslında bu ifadeler İbnü'l-Cezerî'den iki buçuk asır önce yaşamış olan İbnü't-Tahhân'a aittir. Bkz. İbnü't-Tahhân, *Mürşidü'l-kârîi*, s. 65.

³⁸³ (سوءاتكم) و (سوءاتهم) و (سوءات) من (سوءاتهم) و (سوءاتكم) ibare için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1115.

kullandığı da vakidir. Bu terkiplerde temkîn ıstılahına yüklenen anlam aslî meddir. Nitekim bu kavramın ziyade ile birlikte karşılık geldiği mana ise ferî meddir.³⁸⁴

İbnü'l-Cezerî, yer yer temkîn kavramını زيادة kelimesi ve türevleri dışında farklı kelimelerle takyit etmektedir. Bunlardan birinde أشبع kelimesi ilgili ibarede, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımdaki ziyadenin idğâmsız yapılan medd-i lâzımın ziyadesinden daha uzun olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla temkîn kavramının konuyla alakalı ifadelerde ziyade med veya mutlak manada bir med olarak anlam kazandığı söylenebilir.³⁸⁵ Temkîn kavramının takyit edildiği ifadelerden birinde ise أبلغ kelimesi, biraz önce zikredilen أشبع kelimesiyle yakın anlamlı olarak kullanılmaktadır. أبلغ kelimesinin kullanıldığı yerde ilgili mertebeye med yapan kurrânın ziyadeyi en uzun yaptıkları ifade edilmektedir. Dolayısıyla biraz önce أشبع kelimesiyle oluşturulan terkip için yapılan yorum, bu terkip için de yapılabilir.³⁸⁶

Temkîn ıstılahının İbnü'l-Cezerî'deki aslî ve ziyade medler dışında bir diğer karşılığı ise ziyade med mertebelerinden biri olan fuveyka'l-kasr mertebesidir. Zira Neşr'de Ebû Ma'ser et-Taberî referanslı olarak zikredilen kurrâ için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesi belirlenmektedir. Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserindeki ilgili metinde geçen temkîn kavramına İbnü'l-Cezerî'nin yüklediği anlam dolayısıyla böyle bir sonucun ortaya çıktığı söylenebilir.³⁸⁷ Ne var ki Ebû Ma'ser et-Taberî'nin "temkîn"le alakalı olarak yaptığı tanımdan böyle bir manaya ulaşılması olanaksız olmakla birlikte onun temkîn kavramını açıklayan ifadeleri de ilgili kavramın fuveyka'l-kasra karşılık geldiğini olumsuzlamaktadır.³⁸⁸

³⁸⁴ Örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1097, 1114.

³⁸⁵ ...إذ ذهب كثير إلى أن مد المدغم منه أشبع تمكينا من المظهر من أجل الإدغام... C:II, s. 1019.

³⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053. Bu terkip, İbnü'l-Cezerî'nin Dâni'den yaptığı naklin içerisinde geçmektedir. Bkz. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

³⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1024 (1. dipnot).

³⁸⁸ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 165.

2.3.1.1.10.Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî'nin Temkîn Kavramına Yüklelediği Anlam

et-*Teysîr fî'l-kırââtî's-seb'*in şârihi olan Mâlikî'nin “temkîn”le alakalı açıklamaları gayet açık seçiktir. O, قال kelimesindeki med harfine ait “temkîn”in قتل ve قتل kelimelerinde ortada bulunan harflerin telaffuz süresi kadar olduğunu söylemektedir. Nitekim Mâlikî, daha önce aslî meddin med miktarına dair yapılan açıklamalarda olduğu gibi bir harekelik bir süreden söz etmekte ve temkîn kavramını med harfinin hakkı olan bir harekelik süreye hasretmektedir. Yine o, ziyade medlerdeki “temkîn”in aslî meddeki “temkîn”den daha fazla olduğunu söylemektedir. Buna göre her iki durumda da temkîn söz konusudur; fakat temkîn birinde daha uzunken birinde daha kısadır.³⁸⁹ Bu da göstermektedir ki Mâlikî’de temkîn terimi medle eş değerdir, dolayısıyla temkîn uzun veya kısa olabilir.

Özetle klasik kıraat literatüründe temkîn, yaygın olarak aslî med manasında ve farklı kelimelerle takyit edilmesiyle birlikte ziyade med için kullanılmaktadır. Ayrıca bu kavramın klasik literatürde ziyade med mertebelerinden fuveyka’t-tavassut ve tavassut gibi muayyen mertebeleri kapsayacak şekilde ve ziyade med için mutlak olarak kullanıldığı da vakidir. Son olarak ise “temkîn”i, med kavramıyla eş değer olarak kullanan kıraat müellifleri de mevcuttur. Yani bu kullanıma göre temkîn, asgari med olarak kısa veya azami med olarak uzun olabilir. Ezcümle, “temkîn”le alakalı kullanımlarda müellifler arasında birlik olmadığı gibi herhangi bir müellifin temkîn kavramına dair kullanımında dahi kendi içinde bir bütünlüğün olmadığı müşahade edilmektedir.

2.3.1.2.Modern Dönem Kıraat ve Tecvid Eserlerinde Temkîn Kavramına Yüklenilen Anlamlar

Modern dönemde temkîn kavramı birçok manaya karşılık gelmektedir. Şöyle ki temkîn; med harfleriyle kendi cinslerinden harflerin peş peşe ve farklı kelimelerde bulunduğu durumlarda yapılan med, şeddeli yâ harfinden sonra med harfi bulunduğu terkipler, medd-i muttasıl ve ferî medler için kullanılmaktadır.

³⁸⁹ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-nesîr*, s. 309.

Bu başlık altında temkîn kavramının modern dönemdeki kullanımı hakkında bilgi verilecektir.

2.3.1.2.1. Med Harflerini İdgâmı Andırarak Bir Telaffuzdan Korumak İçin Yapılan Meddin Temkîn Olarak Adlandırılması

Med harflerinin kendi cinsinden harflerle peş peşe bulunduğu durumlarda yapılacak meddin yeterli ölçüde olması önem arz etmektedir. Çünkü ilgili kelimenin sonunda yapılacak med, gerektiği gibi icra edilmediği takdirde med harfinden önceki harfle diğer kelimenin başındaki harfin birbirine idgâmı, dolayısıyla da med harfinin düştüğü şeklinde bir görüntü ortaya çıkabilir. Bu durumun önünü almak için ilgili meddin yerli yerinde yapılması gerekmektedir. Bu şekilde gerçekleşen bir med, klasik dönem metinlerinde meddû't-temkîn tamlamasıyla geçmektedir.³⁹⁰ Haddizatında bu bir kavram olmaktan öte, alelade bir kullanımdır. Çünkü ilgili ifadelerde temkîn bir med çeşidi olarak kullanılmamakta, aksine med ve “temkîn”le birlikte yapılan bir terkipten ibarettir.

Konuyla alakalı örnek verilecek olursa اصبروا وصابروا ve آمنوا وعملوا الصالحات terkiplerindeki altı çizili her iki kelimedeki med harflerinden sonra kendi cinslerinden harekeli harfler mevcuttur. Bundan dolayı med harflerinde yapılacak “temkîn”in kararında olmasıyla med harflerinin düşmesine engel olunacağı gibi med harfinden önceki harfin med harfinden sonraki harfe idgâm edilmesinin de önüne geçilmiş olacaktır. Bu med çeşidi, bünyesinde aslî meddi ihtiva ettiği için medd-i tabîî formundadır. Zikredilen muhtemel hataların önüne geçmek için ilave bir med süresi takdir edilmemektedir.³⁹¹ Bununla birlikte klasik dönem eserlerinde de yer verilen bu örneklerde, aynı şekilde ilgili kelimelerdeki medlerin, med vasfını yitirmemesi ve idgâma sebep olunmaması için “temkîn”in yerli yerinde ve yeterince yapılmasına dikkat çekilmektedir.³⁹² Sonuç olarak bu başlık altında anlatılan meddi,

³⁹⁰ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ*, C:II, s. 343-347.

³⁹¹ Abd, *el-Mîzân*, s. 185-186; ayrıca bkz. İbrâhîm Muhammed el-Cürmî, *Mu'cemü ulûmi'l-Kur'ân: Ulûmu'l-Kur'ân et-tefsîr et-tecvîd el-kirâât*, Dimaşk, Dâru'l-Kalem, 2001/h. 1422, s. 252.

³⁹² Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 153-154.

modern dönemde meddû't-temkîn olarak adlandırılanlar mevcuttur.³⁹³ Fakat bu başlık altında ele alınan temkîn kavramı, muayyen kelimelerdeki meddin keyfiyetine dair bir ıstılahtır. Daha önce anlatılan temkîn kavramının klasik dönemdeki kullanımları ise medlerin kemiyetini niteleyen bir hüviyete sahiptir.

2.3.1.2.2.Şeddeli Yâ Harfinden Sonra Med Harfi Olan “Yâ”nın Bulunması

Şeddeli yâ harfinden sonra ve aynı kelimedede olmak üzere med harfi olan “yâ”nın bulunduğu kelimelerin icrası, klasik dönemde de modern dönemde de temkîn olarak adlandırılmaktadır.³⁹⁴

حَيْتَم kelimesi, bu başlık altında ele alınan temkîn kavramının örneklerindendir. Bu kelimedede kesra harekeli şeddeli yâ harfi ve akabinde de med harfi olan “yâ” mevcuttur. Bu harflerin telaffuzunda zorluğa sebep olan durum ise şeddeli yâ harfi ve akabinde kendi cinsinden bir med harfi olmak üzere aynı cins üç harfin bir arada bulunmasıdır. Böyle bir kelimedede okuyucunun harfin şeddesinde zafiyet olmamasına dikkat etmesi gerekir. Bunun önünü olmak için de şeddeli harften ilki olan sâkin harf “temkîn”le, yani teenniyle telaffuz edilmelidir. Nitekim teenniyle telaffuz edilen ilk sâkin harften sonra şeddeli harfin ikincisi yani harekeli olanı telaffuz edilir, akabinde ise med harfinde temkîn yapılır. Ezcümle aynı cins üç harften herhangi birinin ihmalinin söz konusu olmayacağı şekilde ve gerektiği kadar telaffuz edilmeleri temkîn olarak adlandırılmaktadır.³⁹⁵

Bu başlık altında açıklanan temkîn kavramı, ilgili kelimelerin telaffuz keyfiyetiyle alakalı bir uygulama ihtiva etmektedir ve klasik dönemde temkîn kavramına yüklenen anlamlar gibi meddin kemiyetine taalluk eden bir uygulama değildir.

³⁹³ Abd, *el-Mîzân*, s. 185-186.

³⁹⁴ Gûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 304.

³⁹⁵ Abd, *el-Mîzân*, s. 185; ayrıca bkz. Cürmî, *Mu'cemü ulûmi'l-Kur'ân*, s. 253; Havrânî, “Ma'ne't-temkîn 'inde'l-musannifine fi'l-kırâât ve't-tecvîd”, s. 43.

2.3.1.2.3. Medd-i Muttasıl İçin Kullanılması

Temkîn için bu kullanım, daha önce İbn Mihrân'ın *Risâletü'l-meddât* adlı eserinde müşahade edilmişti. Onun temkîn kavramını kullandığı örnekler yaygın örneklerden çok farklıdır. Zira o, kesra harekeli hemze-i mütevevvele ile gerçekleşen medd-i muttasıl hemzenin mükemmel bir şekilde telaffuz edilebilmesinin ve mahrecinden sahih bir şekilde çıkarılabilmesinin kendisiyle mümkün olmasından dolayı temkîn ismini kullanmaktadır. İbn Mihrân, bu kavramı bir med çeşidi olarak medd-i muttasılın muayyen bir formunda söz konusu hemzenin tahkiki için kullanmaktadır.³⁹⁶

Klasik dönemde olduğu gibi modern dönemde de temkîn kavramının medd-i muttasılın hemzesi için kullanıldığı vakidir. Yine bu kullanımın İbn Mihrân'ın kullanımıyla aynı olduğu belirlenmekte ve bu kullanımda “meddü't-temkîn”in medd-i muttasıl olduğu zikredilmektedir. Nitekim “meddü't-temkîn”in modern dönemdeki kullanımı da medd-i muttasıldaki mevcut hemzenin doğru telaffuz edilebilmesi amacına matuftur. Fakat buradaki tamlamada kullanılan temkîn de yine bir med çeşidi olarak ortaya çıkmakta ve medd-i muttasılın formlarından biri olarak kabul edilmektedir.³⁹⁷ Bu başlık altında ele alınan temkîn de yine klasik dönemde medlerin kemiyeti için kullanılan temkîn ıstılahıyla az da olsa farklılık göstermektedir.

2.3.1.2.4. Ferî Medler İçin Kullanılması

Temkîn kavramı modern dönemde ferî medler için de kullanılmakta, med kelimesi ve “temkîn”le oluşturulan terkinin bu manaya karşılık geldiği görülmektedir. Bu kullanımda temkîn, aslî med miktarı üzerine ziyade yapılan bütün med çeşitlerini kapsar.³⁹⁸

“Temkîn”in ferî medler için kullanıldığı noktasında klasik dönem eserlerinde de malumatlar mevcuttur. Hatta “temkîn”in kullanım alanlarına işaret edilmekle

³⁹⁶ İbn Mihrân, *Risâletü'l-meddât*, s. 28.

³⁹⁷ Cürmî, *Mu'cemü ulûmi'l-Kur'ân*, s. 252. Havrânî, “Ma'ne't-temkîn ‘inde'l-musannifine fi'l-kırâât ve't-tecvîd”, s. 44.

³⁹⁸ Dûserî, *Muhtasaru'l-İbârât*, s. 108.

birlikte ferî medler için kullanılmasının en doğru, ıstılah bakımından ise meşhur olduğu belirtilmektedir.³⁹⁹ Fakat klasik dönemde “temkîn”in med kelimesiyle birlikte terkip hâlinde kullanımı, daha önce de ifade edildiği gibi bir ıstılah karşılık gelmemektedir. Aslında bu terim, med çeşitlerinin med kemiyetlerine dair açıklama yapılırken cümle içinde olağan olarak kullanılmaktadır. Özetle modern dönem eserlerindeki temkîn kullanımının klasik eserlerdeki temkîn ıstılahına ait manaların ortaya konma çabasından başka bir şey olmadığı müşahede edilmektedir.

Temkîn terimi, klasik ve modern dönem kıraat eserlerinde farklı anlamlarda kullanılmakta, ilk dönem kıraat eserlerinde ise yaygın olarak kasr kavramını karşılamaktadır.⁴⁰⁰ Fakat bu kavramın farklı kelimelerle birlikte terkiibinin ise ziyade medleri karşılayacak şekilde kullanıldığı müşahade edilmektedir.⁴⁰¹ Bunun dışında medd-i muttasılta bulunan hemzenin tahkik edilmesi için⁴⁰² ve aynı cinsten üç harfin (yâ harfleri) tellaffuzundaki zorluktan dolayı⁴⁰³ temkîn ıstılahının kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bunlara ilaveten, med harflerini kendi cinslerinden harekeli bir harfe idğâm edilmesinden korumak için de yine temkîn kavramının kullanıldığı görülmektedir.⁴⁰⁴

2.3.2. İşbâ‘ Kavramı

ش-ب-ع kök harflerinden türetilen ve if‘âl babından bir mastar olan işbâ‘ kelimesi, sözlükte doyurmak manasına gelmekte⁴⁰⁵ ve artırmak, çoğaltmak gibi manaları ihtiva etmektedir. İşbâ‘ kavramı için lügatlerde zikredilen bu mana, “Kendisini artırıp çoğalttığın her şeyi işbâ‘ etmiş olursun. Öyle ki kelâm belli bir doygunluğa ulaşıncaya dek⁴⁰⁶ kelama ait harfler artırılıp çoğaltılır.”⁴⁰⁷ ibaresinde de görülmektedir.⁴⁰⁸ Yine Halîl b. Ahmed’in ifadeleri de işbâ‘ın bu manasına işaret

³⁹⁹ Hamevî, **el-Kavâid**, s. 47.

⁴⁰⁰ İbn Mücâhid, **Kitâbü’s-Seb‘a**, s. 134; Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 333.

⁴⁰¹ Kalânîsî, **Kitâbü’l-Kifâyeti’l-kübrâ**, s. 99.

⁴⁰² İbn Mihrân, **Risâletü’l-meddât**, s. 28.

⁴⁰³ Abd, **el-Mizân**, s. 185; ayrıca bkz. Cürmî, **Mu‘cemü ulûmi’l-Kur’ân**, s. 253.

⁴⁰⁴ Sehâvî, **Cemâlü’l-kurrâ**, C:II, s. 344, 347; ayrıca bkz. Abd, **el-Mizân**, s. 185-186; Cürmî, **Mu‘cemü ulûmi’l-Kur’ân**, s. 252.

⁴⁰⁵ İbn Manzûr, **Lisânü’l-‘Arab**, C:VIII, s. 171.

⁴⁰⁶ Burada doyurulmak kelimesiyle kastedilen bir gereksinimin yeteri kadar karşılanmasıdır.

⁴⁰⁷ وَكُلُّ مَا وَقَرَّتْهُ فَقَدْ أَشْبَعَتْهُ، حَتَّى الْكَلَامُ يُشْبَعُ فَتَوْفَّرَ حُرُوفُهُ

⁴⁰⁸ Zebîdî, **Tâcü’l-Arûs**, C:XXI, s. 249.

etmekte ve o, kitâbette işbâ‘ yapılmasıyla harflerin artırılıp çoğaltılmasının kastedildiğini belirtmektedir.⁴⁰⁹

İşbâ‘ kavramı, kıraat literatüründe tek manayı teşmil edecek şekilde kullanılmamakta; bilakis bu terim farklı manaları karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. İşbâ‘, harflerin seslendirilmelerinde harekelerin eksiksiz olarak harflerin ihtilâs yapılmadan telaffuz edilmesini, başka bir deyişle kâmil harekeleri karşılamaktadır.⁴¹⁰ Med bahsinde işbâ‘ kavramı ise daha farklı bir mana ihtiva etmektedir. Öyle ki med bahsinde işbâ‘ kavramıyla bazen aslî med,⁴¹¹ bazen aslî med üzerine yapılan ilavelerin icrası,⁴¹² bazen de azami med mertebesi⁴¹³ kastedilmektedir.

İşbâ‘ ıstılahının her bir dönemde muayyen manalar için kullanıldığı söylenemez. Dolayısıyla da işbâ‘ teriminin anlam kırılmasına uğradığı dönemlerden bahsetmek mümkün değildir. Binaenaleyh işbâ‘ı, kronolojik olarak değerlendirmeye tabi tutmak yerine ona yüklenen anlamlar üzerinden değerlendirmeler yapılması daha doğru olacaktır.

Bu başlık altında, bir kıraat ıstılahı olarak işbâ‘ kavramının hangi manaları ihata ettiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.3.2.1.İşbâ‘ Kavramının Harekeli Harfin Hakkının Verilmesi Manasında Kullanılması

İşbâ‘a yüklenen anlamlardan biri, harekeli harfin hakkıyla yani gerektiği gibi telaffuz edilmesidir. Bu anlam, aslında işbâ‘ ıstılahının med terminolojisindeki aslî anlamlarından biri değildir. Yine de kıraat ıstılahı içerisinde geçmesi sebebiyle buna da kısaca değinilecektir.

İlk dönemlerde işbâ‘ın daha çok harfin harekesiyle alakalı olarak kullanılan bir ıstılah olduğu söylenebilir. Zira ıstılahı dair kaleme alınan eserlerde durum böyledir.

⁴⁰⁹ Halîl b. Ahmed, **Kitâbü’l-Ayn**, C:II, s. 303.

⁴¹⁰ Dâni, **et-Tahdîd**, s. 95; benzer ifadeler için bkz. İbnü’t-Tahhân, **Mürşidü’l-kârii**, s. 65; İbnü’l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 71; Hâbü’rî, **ed-Dürrü’n-nadîd**, s. 60-61; Hamevî, **el-Kavâid**, s. 55.

⁴¹¹ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 132.

⁴¹² İbnü’t-Tahhân, **Mürşidü’l-kârii**, s. 65; İbnü’l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 71.

⁴¹³ Örnek için bkz. İbn Mücâhid, **Kitâbü’s-Seb‘a**, s. 134-135.

Bu şekilde harfin ve harekenin işbâ' edilmesiyle harfin eksiksiz bir şekilde hakkının verilmesi, yani harekeli harfin gerektiği gibi telaffuz edilmesi kastedilmektedir. Bununla birlikte işbâ' yerli yerinde yapılmadığı zaman ise ihtilâs manasında kullanılan الإختطاف kavramına mutabık bir sonucun ortaya çıkacağı ifade edilmektedir.⁴¹⁴ İbn Cinnî, Dâni ve Hâbûrî gibi âlimler işbâ' kavramını bu anlamıyla da kullanmaktadır.

Dâni'nin "Harekeli harfin hakkı, işbâ' edilerek telaffuz edilmesidir." şeklindeki konuyla alakalı ifadesi ve devamındaki sözleri, işbâ' kelimesinin ihtilâsın zıddı olarak kullanıldığını göstermektedir. Zira harfin sahih olarak telaffuz edilmesi için işbâ' etmek gerekiyorsa bu kavramla ihtilâs kelimesi arasında ilgi kurulması gerekir. Öyle ki harekenin sesinde işbâ' yapıldığı zaman harekeli harf hakkıyla telaffuz edilmekte, ihtilâs yapıldığı zaman ise harekeye ait ses ciddi oranda zayıflamaktadır. Özetle Dâni'nin harekeli harfin telaffuzu hakkında kullanmış olduğu işbâ' terimi, gereğini yerine getirmek manasına gelen "hakkını vermek, yerli yerinde ve yeterince yapmak" ifadesini karşılamaktadır.⁴¹⁵ Yine İbn Cinnî de işbâ' kavramını Dâni'yle aynı manada kullanmaktadır. İbn Cinnî, işmâmın ne amaçla yapıldığı ve işmâmın nasıl yapılması gerektiği gibi hususlara dikkat çekerken ihtilâs kavramının karşıtı olarak işbâ' ve temkîn kavramlarının fiil formlarına yer vermektedir.⁴¹⁶

2.3.2.2. İşbâ' Kavramının Aslî Med İçin Kullanılması

Kıraat literatüründe işbâ' terimi, zaman zaman aslî med manasında kullanılmaktadır. Abdülvehhâb el-Kurtubî de işbâ' ıstılahını bu çerçevede kullanan müelliflerdendir. Medlerde yapılması muhtemel ifrat ve tefrit hakkında onun söyledikleri, kıraat ilmiyle iştigal edenlere işbâ' meselesinde ışıktutacak niteliktedir. İlgili metin Kurtubî'nin işbâ' kavramını hangi manada kullandığı hakkında bize net olarak bir fikir vermekte ve bu ifadelerden onun işbâ'ı, aslî med için kullandığı anlaşılmaktadır:

⁴¹⁴ Hâbûrî, **ed-Dürrü'n-nadîd**, s. 60.

⁴¹⁵ Dâni, **et-Tahdîd**, s. 95-96; İbnü'l-Cezerî de işbâ' kavramını bu anlamıyla kullanmaktadır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **et-Temhîd**, s. 71

⁴¹⁶ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, C:I, s. 73-74.

“Med harfleri bazen de müşba‘ olur ki onunla sesin uzatılması, bu hâllerdeki (ziyade medlerdeki) sesin uzatılmasının altındadır. O da tabii miktarı kadar med edilir. موسى kelimesindeki vâv, عيسى kelimesindeki yâ, طارد kelimesindeki elif gibi. İşbâ‘ın ihmal edilmesi ise onu (med harfini) harf olmaktan çıkarır ve harekeye katar, “temkîn”deki ifrad ise bu kelimelerdeki meddi ziyade medde katar. O ikisi de çirkin görülmüştür.”⁴¹⁷

Mezkûr sözler daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa zikredilen kelimelerde meddin ihmal edilmesi hâlinde ilgili med harfleri sanki düşmüş olacak ve med harflerinden önceki harfler ise sanki med yapılmadan okunmuş olacaktır. Yine bu kelimelerdeki medd-i tabîî, olması gerekenden fazla icra edildiği takdirde ise ziyade med kapsamında bir med gibi uzatılmış olacaktır. Bu iki yanlış uygulama da çirkin görülmektedir. Bu açıklama bir tarafa ilgili metinde geçen müşba‘ kelimesi, açık bir şekilde aslî medde delâlet etmektedir.

Yukarıda Kurtubî’den nakledilen ifadelerin hemen öncesinde kullanılan memdûd ve müşba‘ kavramlarıyla sonrasındaki cümleler bir arada düşünüldüğünde; memdûd kelimesiyle ziyade med, müşba‘ kelimesiyle aslî meddin kastedildiği anlaşılabacaktır. Dolayısıyla müşba‘ kelimesinin Kurtubî’nin bu ifadelerinde aslî medde; memdûd kelimesinin ise alt-üst merteye farketmeksizin ziyade medde delâlet ettiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle işbâ‘ kavramıyla, med yapılacak harfin yeterince uzatılması kastedildiğinden; işbâ‘ın ihmal edilmesi şeklinde bir ifade ise tabîî meddin ihmal edilmesini anlatmaktadır. Kurtubî’nin işbâ‘ kavramını salt bu manada kullandığı, yani işbâ‘ için standart bir kullanıma sahip olduğu söylenemez. Nitekim daha sonrada anlatılacağı üzere Kurtubî, işbâ‘ kavramını ziyade medler için de kullanmaktadır.⁴¹⁸

İşbâ‘ kavramını aslî med için kullananlar arasında Dâni’nin de olduğu görülmektedir. Zira onun *Teyisîr* adlı eserinde Verş’in medd-i bedel hakkındaki uygulaması detaylı olarak anlatıldıktan sonra, diğer kurrânın ziyade med yapmadan okudukları, “Daha önce geçtiği üzere harfî meddin işbâ‘ına ziyade yapmazlar.”

⁴¹⁷ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 132.

⁴¹⁸ Bkz. Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 138.

şeklinde bir ibareyle anlatılmaktadır. Dolayısıyla bu ibarede geçen işbâ‘ kavramı, net bir şekilde aslî med manasında kullanılmaktadır.⁴¹⁹

2.3.2.3.İşbâ‘ Kavramının Kasr Mertebesi Üzerindeki Mertebeler İçin Kullanılması

Kıraat literatüründe işbâ‘ kavramı, ekseriyetle aslî meddin med miktarı üzerine yapılan ziyadeler için kullanılmaktadır. İbn Ğalbûn, Serakustî, Abdülvehhâb el-Kurtubî, İbn Şüreyh ve Ebû'l-‘Alâ’ el-Hemedânî, işbâ‘ kavramını bu anlamıyla kullanan müelliflerden bazılarıdır.⁴²⁰

İbn Ğalbûn’un işbâ‘ kullanımını herhangi bir mertebeye veya med miktarına hasretmek imkânsızdır. Çünkü o, bu kavramı kasr üzerindeki bütün mertebeler için kullanmaktadır. Ana mertebe olan işbâ‘, İbn Ğalbûn’un med tasnifinde dört mertebeden oluşmaktadır. Medd-i muttasıl bahsinde mertebeleri zikrederken bu durum bariz olarak görülmektedir.⁴²¹ Yine Ebû Alî el-Bağdâdî’nin de kasr üzerindeki mertebeler için işbâ‘ kavramıyla aynı kökten fiili muzariyi kullanması, onun da bu kavramı ziyade med için kullandığını göstermektedir.⁴²²

Âl-i İmrân sûresinin ilk âyetindeki hurûf-ı mukattaa bir sonraki âyete vasledildiğinde sükûna veya ârizî harekeye itimad sebebiyle med miktarı üzerinde ihtilaf edilmekte ve bu konuda iki yol takip edilmektedir: Hurûf-ı mukattaa bir sonraki kelimeye vasledildiğinde “iltikâu’s-sâkineyn” sebebiyle ortaya çıkan ârizî harekeyi dikkate almayanlar, mîm harfine ait aslî sükûnu dikkate aldıkları için ziyade meddi tercih etmektedir. Kurtubî de bu durumu anlatırken işbâ‘ kavramını kullanmaktadır. İlgili hece harfinde işbâ‘ yapmayı uygun görmeyenler ise ziyade meddin iki sâkin harfin arasını ayırmak için gerekli olduğunu ve dolayısıyla da sâkin harfin harekelenmesi nedeniyle işbâ‘ yapmaya gerek kalmadığını ifade etmektedir. Kurtubî, bu konu hakkındaki iki görüşü aktarırken ilgili hece harfi olan mîmde işbâ‘ edenlerin “iltikâu’s-sâkineyn” sebebiyle ortaya çıkan ârizî harekeye itibar

⁴¹⁹ İlgili ifade için bkz. Dâni, **et-Teyşîr**, s. 148.

⁴²⁰ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 106-107; Serakustî, **el-İktifâ’**, s. 32.

⁴²¹ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 106-107.

⁴²² Bkz. Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334.

etmediklerini nakletmektedir. Bu iki vechin anlatımında geçen işbâ‘ ıstılahı şüpheye mahal verilmeyecek şekilde ziyade med için kullanılmaktadır. Fakat onun bu kullanımı burada yapılan meddin maksimum med miktarı olmasından dolayı mı yoksa yapılan meddin ziyade med olmasından kaynaklı mı olduğu noktasında muğlaklık içermektedir.⁴²³ Fakat Kurtubî’nin yaptığı medd-i lâzım tasnifi göz önüne alındığında ise burada ortaya çıkan işbâ‘ın azami med miktarına tekabül etmediği görülecektir.⁴²⁴

İbn Şüreyh, ziyade medlerde meddin işbâ‘ edildiğini söyleyerek işbâ‘ kavramına dair kullanımının ziyade med şeklinde olduğunu göstermektedir. Yukarıda zikredilen sebeplere binaen med harflerinin “işbâ‘ edildiği” ifadesi, aslî med üzerine ziyade yapılması manasını taşımaktadır. Fakat herhangi bir ziyade med mertebesinin zikredilmemesi, yukarıda ifade edildiği üzere işbâ‘ın İşbîlî için mutlak manada ziyade med anlamı taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla herhangi bir mertebeden bahsedilmeden mutlak bir ifadenin kullanılması, İşbîlî’nin ifadelerinin kasr üzerindeki mertebelerden her birini kapsadığına işarettir.⁴²⁵

Hemedânî, hemzenin varlığıyla birlikte aslî med miktarı üzerine ilave yapmanın hemzeye hazırlık olması açısından gerekli olduğunu belirtmekte ve medd-i muttasıl ile ilgili verdiği örnekler sonrasında ise bu meddin işbâ‘ edilmesinde kurrânın icmâsına dikkat çekmektedir.⁴²⁶ Medd-i muttasılın meddi noktasında ittifak edilen husus, aslî meddin med miktarına ziyade olduğuna göre⁴²⁷ bir elif üzerine yapılan bütün ilavelerin hepsi Hemedânî tarafından işbâ‘ olarak değerlendirilmektedir.

Sibtu’l-Hayyât’ın medd-i munfasıl da kıraat imamları için yaptığı tasnifte tespit edilebildiği kadarıyla o, bu kavramı fuveyka’t-tavassut mertebesindeki ifadelerinde kullanmaktadır. Onun işbâ‘ terimini kullandığı bir diğer yerde ise Halef rivayeti kanalıyla Hamza kıraati için medd-i muttasılın kendi içerisinde mertebeleri olduğu

⁴²³ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 138.

⁴²⁴ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 137-139.

⁴²⁵ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 39.

⁴²⁶ Hemedânî, **et-Temhîd**, s. 286.

⁴²⁷ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1007-1014.

ifade edilmekte ve bunlar eserde her ne kadar adlandırılmasa da üçe ayrılmaktadır. Hamza'nın Halef dışındaki râvi ve tariklerinin bu konudaki durumuna işaret edilirken med için sıfat olarak kullanılan müşba' kelimesinin tavassuta işaret ettiği söylenebilir. Zira Hamza kıraatinin Halef rivayeti için zikredilen üçlü tasniften orta mertebe, medd-i muttasıl için -Halef dışında- Hamza kıraatine ait ricalle isnad edilmektedir.⁴²⁸ Her ne kadar ilgili ibaredeki *مدا مشبعا* terkinde geçen müşba' için bir mertebe tayin etmek zor görünse de Huzâî'nin aynı konu hakkında Hamza'nın Halef dışındaki ricali için tavassut mertebesini nakletmesi konuyu bir nebze olsun aydınlatmaktadır.⁴²⁹ Dolayısıyla bu bilgiler ışığında işbâ' teriminin Sibtu'l-Hayyât'taki karşılığı için kanaat belirtmek zor gibi görünse de aslında bu kavramı onun ziyade medler için kullandığı söylenebilir. Yine *Teysîr*'in şârihi Abdülvâhid el-Mâlikî de işbâ'ı açık bir şekilde ziyade med manasında kullanmaktadır.⁴³⁰ İbnü'l-Cezerî'nin hocalarından İbnü'l-Cündî de işbâ' kavramını ziyade med manasında kullananlardandır. O, kasr ehlinin yaptığı med hakkında şöyle demektedir: “*Tezkira, Câmi', Tecrîd ve Ravda*'da Hicâz ve Basra ehliyle Hafs'ın Velî tariki için (medd-i munfasılın) işbâ' etmeksizin “temkîn”le (okunması takdir edilmiştir).”⁴³¹

2.3.2.4.İşbâ' Kavramının Tûl Mertebesini Karşılacak Şekilde Kullanılması

İbn Mücâhid, 'Âsım kıraatinin Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş rivayetini med konusunda tavsif ederken işbâ' ile aynı kökten müşba' kelimesini kullanmaktadır. İlgili eserde bu rivayetin azami med mertebesinde konumlandırıldığı göz önüne alındığında işbâ' kavramının azami med mertebesi veya başka bir deyişle tûl miktarı için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴³² Bu noktada Ebû Şâme'nin de tûl ve işbâ' kavramlarını aynı manada kullandığı noktasında herhangi bir şüphe yoktur. Zira o,

⁴²⁸ Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 427-430.

⁴²⁹ Huzâî, **el-Müntehâ**, C:I, s. 491.

⁴³⁰ Bkz. Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 309-317.

⁴³¹ Ebû Bekr Seyfüddîn Abdullâh b. Aydoğdu b. Abdillâh eş-Şemsî İbnü'l-Cündî, “Bustânü'l-hüdâti fi'h-tilâfi'l-eimmeti ve'r-ruvâti: fi'l-kırâati's-selâse aşrâta ve'h-tiyâri'l-Yezîdî”, thk. Hüseyin b. Muhammed ul-Uvacî, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1416, C:I, s. 110.

⁴³² İbn Mücâhid, **Kitâbü's-Seb'a**, s. 134-135.

aslî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn hakkında Şâtıbîden sâdır olan والطول فضلا ibaresindeki tûl terimini, işbâ' terimiyle açıklamaktadır.⁴³³

İbnü'l-Cezerî'nin işbâ' kavramının türevlerini genel itibarıyla azami med mertebesi için kullandığı, işbâ' kavramını ise tespit edilebildiği kadarıyla tamamen azami med mertebesi için kullandığı tespit edilmektedir.⁴³⁴ İbnü'l-Cezerî ile birlikte işbâ' ıstılahının kullanımında birlik gerçekleşmiş, buna yüklenen anlam istikrar bulmuş ve nitekim günümüze dek birkaç istisnası olmakla birlikte hep azami med mertebesi olarak kullanılagelmiştir.⁴³⁵

Med terminolojisine ait işbâ' kavramının kıraat literatüründe istikrarlı bir kullanımının olmadığı, bu kavramın çok farklı manalara delâlet ettiği müşahede edilmektedir. Lakin İbnü'l-Cezerî ile birlikte bu kavramda birlik sağlandığı ve işbâ'ın günümüze kadar maksimum med manasını karşılayacak şekilde istikrar bulduğu belirlenmektedir.

⁴³³ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 122.

⁴³⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 996-1153.

⁴³⁵ Örnek için bkz. İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 103-119; Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 35-69; Husarî, **Ahkâmu kırıâtî'l-Kur'âni'l-Kerîm**, s. 221-222; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 281.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MED MERTEBELERİNE AİT METİNLERİN İNCELENMESİ

İbnü'l-Cezerî sonrası kıraat ilmi tedrisatında, onun kaleme aldığı eserler önemli bir yer tutmaktadır. Öyle ki günümüzde özellikle İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* ve *ed-Dürretü'l-mudîyye* adlı eserleriyle Şâtıbî'nin kaleme aldığı *Hırzû'l-emânî* ve *vechû't-tehânî* adlı eseri kıraat ilmi tedrisatında takip edilen güzide manzum eserlerdir.¹ Kıraat ilmi tedrisatı da kaleme alınan bu manzum eserlerin tazammun ettiği vecihlerle yapılmaktadır. Öyleyse söz konusu eserlerde mevcut med sistematığının ve dayanaklarının bilinmesi büyük bir önemi haizdir.

İlk dönem kıraat eserlerinde med konusundaki en net malumat, kıraat ricali için yapılan tasnifler, başka bir deyişle med mertebeleridir. Bu eserlerde teşekkül eden mertebelerde med miktarlarının zikredilmemesi, med miktarları konusunda ciddi manada işkâle sebep olmaktadır. Buna ilaveten, tasnif kavramıyla kastedilen bölümlene ve sınıflama olduğuna göre bunun açık ve net olması gerekmektedir. Ne var ki med bahsinde oluşturulan tasniflerde kullanılan kavramlar muğlak olabilmekte ve sınırları belli olmayan yani keskin çizgilerle ayrılmayan tasnifler yapılabilmektedir. Konuyla alakalı olarak yapılan bu tasniflerde, kullanılan kavramlara yüklenen manaların bir standardı bulunmamakta ve bazı eserlerde yapılan tasniflerde mertebeler iç içe girmektedir. Buna ek olarak kıraat literatüründe bazı müelliflerin ya hiç kullanılmayan ya da nadiren rastlanan kavramları kullanmaları ve med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçü birimlerinin farklılık arz etmesi med miktarları konusunda net ifadeler kullanmaya müsaade etmemektedir. Yine bu eserlerde yapılan tasniflerin muğlak ifadeler içermesine ve belirsizlikler

¹ Mustafa Atilla Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, 2. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 149-156; Eren Pilgir, "Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu'l-Emânî Örneği", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020, s. 14-23.

ihtiva etmesine rağmen bu mertebelerin İbnü'l-Cezerî tarafından nasıl nakledildiği ve algılandığı meselesi ayrı bir değerlendirmeyi hak etmektedir.

İbnü'l-Cezerî, kıraat literatürünün kendinden önceki önemli bir kısmını taramakla kıraat ilminin önde gelen müelliflerinden büyük bir kısmının eserlerinden istifade etmiş ve ihtilaflı konularda da tercihte bulunmaktan geri durmamıştır. O, yararlandığı eserlerdeki birbirinden farklı tasnifleri aktarmış, bu tasnifler hakkında yer yer yorumlar yapmış, son olarak ise medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için oluşturulan mertebeler hakkında kendi tercihini beyan etmiştir.²

Tayyibe'nin kıraat ilmi tedrisatında önemli bir yere sahip olması nedeniyle medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait tasniflerin *Tayyibe*'nin daha tafsilatlı ve nesir hâli olan *Neşr* temelinde tahkik edilmesi önemlidir. Bu bölümde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebeler hakkında *Neşr*'e kaynaklık etmiş olan eserlerdeki med mertebeleriyle *Neşr*'de konuyla alakalı olarak nakledilen malumat mukayese edilerek tahkik edilmeye çalışılacaktır. *Neşr*'deki bilgilerle kaynaklarındaki bilgiler arasında çelişki olduğu düşünülen konularda ise yer yer tarik analizi yapılacaktır. Bu ameliyelerin ardından ise İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı değerlendirmeleri ve tercihleri aktarılmaya çalışılacaktır. Bütün bunlar İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği eserlerden matbu olanlar üzerinden yapılacaktır. Bir diğer husus ise matbu kaynak da olsa işkâl içeren tasnifler değerlendirme dışında tutulacak ve söz konusu eserlerdeki tasnifler için *Neşr*'den malumat aktarmakla yetinilecektir.

İbnü'l-Cezerî'nin med mertebelerinde *Neşr*'in kaynaklarına atfen verdiği malumatın tahkik edilmesinden önce med mertebeleriyle alakalı ve med mertebelerine hazırlık mahiyetinde bilgiler verilecektir. Şöyle ki medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın med mertebelerinde *Neşr*'e kaynaklık eden eserlerin müelliflerinin yaptıkları tasnifler hakkında İbnü'l-Cezerî'nin tespitleri aktarılacaktır. Tahkiki yapılacak kısımla İbnü'l-Cezerî tarafından tespit edilen hususlar ve gruplandırılan tasnifler hakkında daha sonra tartışılacaktır.

² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1079.

İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl da bütün kıraatler için tek merteye belirleyen müelliflerin olduğuna dikkat çekmekte ve konuyla alakalı olarak şu on ismi zikretmektedir: İbn Şîta, İbn Sivâr, Kalânîsî, Sibtu'l-Hayyât, Ebû Alî el-Bağdâdî, Ebû Ma'ser et-Taberî, Mekkî b. Ebî Tâlib, Mehdevî, Hemedânî ve Hüzeli. İbnü'l-Cezerî, bu isimler dışında medd-i muttasıl için tek merteye belirleyen başka müelliflerin de olduğuna işaret etmekte; fakat yukarıdaki on müellifin ismini vermekle iktifa etmektedir.³

Yukarıda verilen isimler dışında birçok kıraat müellifinin medd-i munfasıl da olduğu gibi medd-i muttasıl için de tasnif yaptıkları bilinmektedir. İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl için yapılan tasnifleri şu şekilde gruplandırmaktadır:

1- Fuveyka'l-kasr, tavassut, fuveyka't-tavassut ve tûl mertebeleri: İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl için mezkûr dört mertebeden oluşan tasnifi Ebû'l-Hasen İbn Ğalbûn, Dâni, İbn Bellîme, İbnü'l-Bâziş ve isimlerini zikretmediği başka müelliflere nispet etmektedir. O, Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinde ise bu tasnife bir merteye daha ilave ettiğini söylemektedir.

2- Fuveyka'l-kasr, tavassut ve fuveyka't-tavassut: İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl için mezkûr üç mertebeden oluşan tasnifi İbn Mihrân, İbnü'l-Fehhâm, Ahvâzî (ö. 446/1055), Irâkî, oğlu Abdülhamîd ve başka müelliflerin oluşturduklarını ifade etmektedir.

3- Tavassut ve tûl: İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl için mezkûr mertebelerden oluşturulan tasnifi İbn Mücâhid, Tarsûsî, Serakustî gibi müelliflere isnad etmekte ve mezkûr isimler dışında bu tasnifi yapan başka müelliflerin de olduğunu belirtmektedir.⁴

İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için yapılan tasnifleri şu şekilde gruplandırmaktadır:

1- Kasr, tavassut ve tûl: İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için mezkûr mertebelerden oluşturulan tasnifi İbn Mücâhid, Tarsûsî, Serakustî gibi müelliflere

³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1006.

⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1009-1013.

atfetmekte ve bu isimler dışında İbn Sivâr, İbn Fâris, İbn Hayrûn gibi Iraklılaların da aynı şekilde tasnif yaptıklarına dikkat çekmektedir.

2- Kasr, tavassut, fuveyka't-tavassut, tûl: İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için mezkûr mertebelerden oluşturulan tasnifi İbnü'l-Fehhâm'a nispet etmektedir.

3- Kasr, fuveyka'l-kasr, tavassut ve fuveyka't-tavassut: İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için oluşturulan bu tasnifi Ahvâzî, İbn Mihrân, Irâkî ve oğlu Abdülhamîd'e dayandırmaktadır.

4- Kasr, fuveyka'l-kasr, tavassut ve tûl: İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için bu tasnifi İbn Şîta'ya isnad etmektedir.

5- Kasr, fuveyka'l-kasr, tavassut, fuveyka't-tavassut ve tûl: İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasıl için mezkûr mertebelerden oluşturulan tasnifi Dâni,⁵ Mekki,⁶ İbn Şüreyh, İbn Süfyân el-Kayrevânî, Mehdevî, İbn Bellîme, Mağriplilerin büyük çoğunluğu, Sibtu'l-Hayyât,⁷ ve Ebû Alî el-Bağdâdî'ye⁸ isnad etmektedir.⁹

İbnü'l-Cezerî; Ebû Ma'ser et-Taberî ve Hüzeli'nin medd-i munfasıl için zikredilen son tasniftekenden farklı olarak kasr mertebesini tercih etmediklerine dikkat çekmektedir. Dâni ise *Câmî*' adlı eserinde medd-i muttasıl olduğu gibi medd-i munfasıl da kasr mertebesi hariç beşli tasnif yaparak tûl mertebesinin üzerinde bir mertebe daha kullanmaktadır. İbnü'l-Cezerî, Hemedânî'nin ise medd-i muttasıl da tek mertebe belirlediğini öne sürdüğünden¹⁰ onun sadece medd-i munfasıl da Dâni gibi altılı bir tasnif yaptığını ifade etmektedir. Ayrıca Hüzeli'nin yedinci mertebeyi kullandığını söylemekle birlikte daha önce onun kasr mertebesini kullanmadığına da işaret etmişti.¹¹ Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî, Hüzeli'nin de altılı bir tasnif yaptığını öne sürmektedir.

Kıraat ilmi öğretiminde en çok başvuru alan temel kaynaklardan *Tayyibe*'nin ihtiva ettiği hükümlerin kapalılıklar içermesi, onun nesir hali olan *Neşre* ve *Tayyibe* şerhlerine veyahut *Tayyibe*'deki konularla ilgili kaleme alınan müstakil eserlere

⁵ Dâni'nin *Taysîr* adlı eseri kastedilmektedir.

⁶ Mekki'nin *Tebşîra* adlı eseri söz konusu edilmektedir.

⁷ Sibtu'l-Hayyât'ın *Mübhic* adlı eserinden söz edilmektedir.

⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda* adlı eseri mevzu bahis edilmektedir.

⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021-1024.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1024-1026.

müracaat edilmesini gerekli kılmaktadır. Ayrıca *Neşr*'de med mertebelerine dair malumatın tenakuzlar ve yer yer sehiv kaynaklı yanlışlar içermesi de bu bağlamda *Neşr*'in kaynaklarına başvurulması yoluyla ondaki bilgilerin tahkik edilmesine zemin hazırlamaktadır. Bu başlık altında med mertebesine dair İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bilgiler, *Neşr*'in kaynaklarındaki mevcut bilgilerle mukayese edilecektir. Konu hakkında *Neşr*'de verilen malumatın olumsuzluk içerdiği hususlarda ise özellikle Yusufefendizâde'nin med mertebelerine mahsus olarak kaleme aldığı *Risâletü'l-meddât* adlı eserdeki malumattan istifade edilecektir. Ayrıca *Tayyibe*'deki med mertebelerine dair bilgi veren Nüveyrî'nin *Tayyibe* şerhi de bu konudaki ikincil referansımız/kaynağımız olacaktır.

3.1. BİRİNCİ MERTEBE (KASR MERTEBESİ)

Bu mertebede aslî med miktarı üzere med yapılmakta, ziyade med söz konusu olmamaktadır.¹² Ayrıca medd-i muttasılın ziyade medle icra edilmesi üzerinde icmâ olduğundan dolayı hiçbir kıraat müellifi medd-i muttasıl için bu mertebeyi zikretmemektedir.¹³

Ebû Ma'sher et-Taberî ve Hüzeli'nin medd-i muttasılda olduğu gibi medd-i munfasılda da kasr mertebesini hiçbir kıraat imamı için zikretmedikleri, İbnü'l-Cezerî tarafından öne sürülmektedir. Nitekim bu husus İbnü'l-Cezerî tarafından ifade edilirken *Telhîs* ve *Kâmil*'in zahirine göre, medd-i munfasılın aslî med miktarı üzerine ziyade edilmesinin gerekliliği belirtilmektedir.¹⁴ Fakat İbnü'l-Cezerî'nin yaptığı çıkarımın aksine Taberî'nin *Telhîs* adlı eserinde medd-i munfasıl için kıraat imamlarına kasr mertebesini nispet ettiği müşahede edilmektedir. Öyle ki Taberî, medd-i munfasılda bir grup kıraat imamı ve onların râvileri için “Verş dışında Hicazlı kıraat imamları, Hişâm'ın Hulvânî tariki ve Ravh¹⁵ medd-i munfasılda meddi terk ederler ve temkîn yaparlar.” ifadesiyle kasr mertebesini tayin etmiş olmaktadır. Çünkü onun meddi terk etmekten kastettiği şey, aslî med üzerine ziyade

¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1014, 1029-1038.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1030.

¹⁵ Aslında Hicâzî ıstılahî içerisine Ravh da girmektedir ve onun ayrıca zikredilmesi fazlalıktır.

yapılmamasıdır. Aynı zamanda bu mertebenin ziyade med içermemekle birlikte “temkîn”i ihtiva ettiği de yine Taberî tarafından belirtilmektedir. Sonuç olarak Taberî’nin temkîn kavramına yüklediği anlam,¹⁶ yukarıdaki ifadelerle birlikte düşünüldüğünde onun mezkûr kıraat imamlarına ve râvilere nispet ettiği mertebenin kasr mertebesi dışında herhangi bir mertebe olmadığı anlaşılabacaktır.¹⁷ Bu nedenle İbnü’l-Cezerî’nin temkîn kavramına medd-i tabînin üstünde bir mertebe anlamı yüklemesi onu, Taberî’nin medd-i munfasıl için kasr mertebesini hiçbir kıraat imamına nispet etmediği görüşüne sevk eden amil olarak kabul edilebilir.¹⁸ Ayrıca Taberî, temkîn kavramını olumsuz bir durumun önünü almak adına kasr mertebesini nispet ettiği kıraat ricali için kullanmış olabilir. Öyle ki Taberî’nin bu kavramı, bazıları tarafından medd-i munfasıl için kasr mertebesi altında bir mertebe olarak kabul edilen ‘betr’den sakındırmak için kullanmış olması ihtimal dâhilindedir.¹⁹ Taberî’nin medd-i munfasıl için yaptığı tasnifte kasr mertebesini takdir ettiği kıraat ricali şunlardır: Verş rivayeti haricinde Nâfi‘ kıraati, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Ya‘kûb kıraatleri ve İbn ‘Âmir kıraatine ait Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki.²⁰

Bu başlık altında, İbnü’l-Cezerî’nin referans olarak verdiği kaynaklardaki med tasnifleriyle alakalı malumat, kasr mertebesi bağlamında incelenecek ve *Neşr*’deki malumatla mukayese edilecektir.

3.1.1. Nâfi‘ Kıraati

Kıraat eserlerinde kasru’l-munfasıl, Nâfi‘ kıraati özelinde Kâlûn için mutlak olarak ve Verş rivayetinin Asbahânî tariki için zikredilmekte ve bazen de bu mertebe, farklı tariklerle takyit edilerek yine Kâlûn için takdir edilmektedir.²¹

Bu başlık altında ilgili eserlerde Kâlûn’un ve Verş rivayetinin tariklerinden Asbahânî’nin kasr ehli olarak zikredildiklerine dair bilgiler incelenecek ve tartışılacaktır.

¹⁶ Ebû Ma‘şer et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 165.

¹⁷ Ebû Ma‘şer et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

¹⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1024 (1 nolu dipnot).

¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1026-1027 (3 nolu dipnot).

²⁰ Ebû Ma‘şer et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

²¹ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Kalânîsî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99.

3.1.1.1.Kâlûn Rivayeti

Medd-i munfasılın kasr mertebesi için Kâlûn rivayetini mutlak olarak ifade edenler olduğu gibi Kâlûn rivayetini bazı tariklerle takyit ederek zikredenler de bulunmaktadır.²²

Bu başlık altında Kâlûn'un gerek belli tariklerle sınırlandırılması gerekse mutlak olarak zikredilmesi suretiyle kasr ehli arasında olduğunun zikredildiği eserlerde konuyla alakalı olarak verilen malumat irdelenecektir.

3.1.1.1.1.Kâlûn'un Takyit Edilmeksizin Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi

İbnü'l-Cezerî, Kâlûn'u kasr ehli arasında zikreden müelliflerin mevcudiyetine işaret etmektedir. Nitekim İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*, İbn Sivâr'ın *Müstenîr*, Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda*, Ebü'l-İzz el-Kalânî'si'nin *Kifâye* ve *İrşâd*, Ebü'l-Hasen İbn Fâris el-Hayyât'ın *Câmi'*, Ahvâzî'nin *el-Muhtasarü'l-Vecîz*, Serakustî'nin *'Unvân* adlı eserlerinde medd-i munfasılın kasr mertebesinin mutlak olarak Kâlûn rivayeti için zikredildiğine işaret edilmektedir. Ayrıca Sibtu'l-Hayyât'ın *Mübhic* adlı eserinde ise Kâlûn rivayetinin iki tarikle takyit edildiği söylenmektedir. Yine Iraklıların çoğunluğu, Mağriblilerin bir kısmının da Kâlûn rivayeti için kasru'l-munfasılı takdir ettikleri öne sürülmektedir.²³ Yûsufefendizâde de İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği malumatı vermekte; fakat *Mübhic* için zikredilen iki tarik takyidinde dair herhangi bir bilgi vermemektedir.²⁴ İbn Mihrân'ın da Kâlûn'u mutlak olarak kasr ashâbı arasında zikrettiği İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmekte; fakat İbn Mihrân'ın hangi eseri olduğuna dair malumat verilmemektedir.²⁵ Bu konuda Yûsufefendizâde ise bu bilgiyi İbn Mihrân'ın *el-Ğâye fi'l-kirââti'l-aşr* adlı eseriyle takyit etmektedir.²⁶

İbnü'l-Cezerî'nin, Kâlûn rivayeti için kasru'l-munfasıl mertebesinde referans verdiği eserlerin içerdikleri malumat, *Seb'a*'daki malumata mutabık değildir. Nitekim İbn Mücâhid'e isnad edilen Kâlûn rivayetinin bütün tariklerinin medd-i

²² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1030-1031.

²³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1030.

²⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1030.

²⁶ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40.

munfasılı kasr mertebesi ile icra ettiği şeklinde yapılan nakil teyit edilememektedir. Zira İbn Mücâhid, kasru'l-munfasılı Kâlûn rivayeti için bizzat Hulvânî tarikiyle takyit ederek zikretmektedir.²⁷ *Mübhic*'de ise kasru'l-munfasıl için Kâlûn rivayetinin iki tarikle takyit edildiği ifade edilmekteydi. Ne var ki *Mübhic*'de İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği şekilde bir bilgi tespit edilemediği gibi böyle bir şeye ihtimal dahi bulunmamaktadır.²⁸ İbn Fâris'in *Câmi'*, Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda* ve Kalânîsî'nin *Kifâye* adlı eserlerinde ise durum biraz farklıdır. Bu üç eserden *Kifâye* ve *Câmi'* adlı eserler, *Neşr*'in de tarikleri olarak kabul edilen Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayetinin Hulvânî ve Ebû Neşîr tarikleriyle Verş rivayetine ait Asbahânî tarikini ihtiva etmektedir.²⁹ *Ravda* ise Hulvânî ve Ebû Neşîr tariklerini ihtiva etmekte; fakat Asbahânî tariki hususunda bir belirsizlik içermektedir. Zira mezkûr eserde Asbahânî'nin ismine işaret edilmezken onun okuduğu hocaların ismine yer verilirken Verş'in iki tarikinin olduğu söylenmekte, Rişdînî ve Ebü'l-Eş'aş el-Harâsî'nin isimleri zikredilmektedir. Nitekim Asbahânî tarikine *Ravda*'da direkt olarak yer verilme de o, bu şekilde dolaylı olarak zikredilmektedir.³⁰ İlgili eserde kıraat ricali hakkında malumat verilirken bu isimler zikredilmesine rağmen kıraat imamlarının isnadlarının verildiği bölümde ise Verş'in herhangi bir tarikine değinilmemektedir.³¹ Sonuç olarak Nâfi' kıraatine ait bu eserlerin ihtiva ettiği rical, kasr ehli olduğundan bu eserlerde kasr mertebesinde Nâfi' kıraati mutlak olarak zikredilmektedir. Mezkûr eserlerin isnadında zikri geçen üç tarikten başka tarikler de olmakla birlikte onlar *Neşr* için tercih edilen tariklerin dışında kalmaktadır. Fakat *İrşâd*'da ise Kâlûn rivayetini *Neşr*'in de tariklerinden olan Hulvânî tariki temsil etmekte ve Verş ise hiçbir tarikiyle *İrşâd*'ın isnadında yer almamaktadır.³² Bununla birlikte yine bu eserin medd-i munfasıl tasnifinde de Nâfi' kıraati, Bağdâdî'nin *Ravda* ve Kalânîsî'nin *el-Kifâye* adlı eserlerinde olduğu gibi mutlak olarak zikredilmekte,

²⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134.

²⁸ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

²⁹ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî b. Fâris el-Hayyât el-Bağdâdî, *el-Câmi' fi'l-kırââtî'l-'aşr ve kırââtî'l-A-meş*, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2016/h. 1437, s. 77-89; Kalânîsî, *Kitâbü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 33-38.

³⁰ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 110-112.

³¹ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 133-137.

³² Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 55-63; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; Eymen Rüşdî Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-Esânîdî'n-Neşriyye min şüyûhî ile'l-hazreti'n-nebeviyye*, Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât, 2007/h. 1428, s. 230-253.

bu kıraat için kasr mertebesi takdir edilmektedir. Dolayısıyla verilen bu malumat sadece Hulvânî tarikine taalluk eden bir bilgidir.³³ *el-Müstenîr* adlı eserin Nâfi‘ kıraatine isnadı daha önce zikredilen üç eserle ayniyet arz etmektedir. Buna ilaveten *Müstenîr*, diğer üç eserde söz konusu edilmeyen Ebü’l-Ezher ve Ezrak tariklerini de ihtiva etmektedir.³⁴ Ne var ki Ezrak tariki *Neşr*’in tarikleri arasında yer almasına rağmen İbnü’l-Cezerî onu *Müstenîr* vasıtasıyla tercih etmemektedir.³⁵ *Müstenîr*’deki tasnife göre ise Ezrak ve Ebü’l-Ezher tarikleri kasr mertebesi dışında tutulmaktadır. Dolayısıyla İbn Sivâr, Verş rivayetinin Ezrak ve Ebü’l-Ezher tarikleri haricinde Nâfi‘ kıraatine ait bütün ricali kasr ehli olarak vasıflandırmaktadır. Bu sebeple Kâlûn’un kasr ehli olduğu müşahede edilmekte ve o herhangi bir tarikle de takyide uğramamaktadır.³⁶

İbn Mihrân, Nâfi‘ kıraati için takdir ettiği üç rivayetten ikisi olan Kâlûn ve İsmâîl b. Ca‘fer’in sarîh bir şekilde kasr ehli olduğunu *Mebûsû* adlı eserinde ifade etmektedir. Dolayısıyla İbnü’l-Cezerî’nin de ifade ettiği gibi kasr ehli içinde Kâlûn rivayeti de mutlak olarak ifade edilmiş olmaktadır.³⁷ Yine İbn Mihrân’ın *Ğâye* adlı eserinde ise bu bilgi teyit edilememektedir.³⁸ Ahvâzî, *Vecîz* adlı eserinde Nâfi‘ kıraati için Verş ve Kâlûn rivayetlerini seçmekte ve *Neşr*’de de aktarıldığı üzere kasr ehli arasında Kâlûn’dan mutlak olarak bahsetmektedir.³⁹ Serakustî de yine Kâlûn’u mutlak olarak kasr ehli arasında zikretmekte;⁴⁰ fakat Kâlûn’un hangi tariklerini seçtiğine dair herhangi bir malumata rastlanılamamaktadır. Ayrıca İbnü’l-Cezerî de Serakustî’nin *‘Unvân* adlı eserinden Kâlûn rivayeti için herhangi bir tarik seçmemektedir.⁴¹

³³ Kalânîsî, *İrşâdü’l-mübtedî*, s. 125.

³⁴ Nâfi‘ kıraati için dört rivayet zikredilmektedir: Kâlûn, İsmâîl b. Ca‘fer, Müseyyebî ve Verş. Bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 229-252. Daha önce zikredilen üç eserde olduğu gibi *Müstenîr*’in isnadı da *Neşr*’in tariklerinden Hulvânî, Ebû Neşîr ve Asbahânî tariklerini içermektedir. Bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 229-252; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; Süveyd, *es-Selâsilü’z-zehebiyye*, s. 230-253.

³⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; Süveyd, *es-Selâsilü’z-zehebiyye*, s. 230-253.

³⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507.

³⁷ İbn Mihrân, *el-Mebûsû*, s. 120.

³⁸ Bkz. İbn Mihrân, *el-Ğâye*, 16-136.

³⁹ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126.

⁴⁰ Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 43.

⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü’z-zehebiyye*, s. 230-253.

Sonuç olarak zikredilen eserlerin bir kısmında İbnü'l-Cezerî'nin kanaatinin aksine, kasr mertebesi için Kâlûn rivayetinin herhangi bir tarikle takyit edildiği, bir kısmında ise mutlak olarak zikredildiği kanaati bizde hasıl olmaktadır.

3.1.1.1.2.Kâlûn'un Hulvânî Tarihiyle Takyit Edilerek Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi

İbnü'l-Cezerî, kıraat literatürünün bir kısmında Kâlûn'un Hulvânî tarihinin kasr ehli arasında zikredildiğini bildirmektedir. Öyle ki İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrid*, Mekî b. Ebî Tâlib'in *Tebşıra*, Mehdevî'nin *Hidâye*, İbn Bellîme'nin *Telhîs*, Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un *Tezkira* ve Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un (ö. 389/999) *İstikmâl* adlı eserlerinde Kâlûn rivayetinin Hulvânî tarihi için kasr mertebesinin tercih edildiği İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmekte ve bunların dışında birçok müellifin de aynı şekilde Hulvânî'yi kasr ehli arasında zikrettikleri öne sürülmektedir.⁴² Ayrıca İbnü'l-Cezerî, Kâlûn rivayeti için kasr mertebesinin *Teysîr* ve *Şâtıbiyye*'de takdir edilen iki vecihten biri olduğunu ve Dâni'nin Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'den kasru'l-munfasıl ile okuduğunu ifade etmektedir.⁴³ Her ne kadar İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü's-Seb'a*'da Kâlûn'un mutlak bir şekilde kasr ehli olarak zikredildiğini ifade etse de İbn Mücâhid'in de Kâlûn rivayetinin sadece Hulvânî tarihini kasr mertebesinde andığı müşahede edilmektedir.⁴⁴ İbnü'l-Cezerî'nin mezkûr konuda Kâlûn'dan mutlak olarak söz etmesi, *Kitâbü's-Seb'a*'nın isnadını dikkate almasından kaynaklı bir durum olabilir. Zira *Kitâbü's-Seb'a*'nın Nâfi' isnadında, *Neşr*'de Nâfi' kıraati için seçilen tariklerden sadece Hulvânî tarihi bulunmakta ve bu tarik, İbn Mihrân el-Cemmâl er-Râzi el-Hasen b. el-Abbâs (ö. 289/ 902) kanalıyla gelmektedir.⁴⁵

Dâni'nin Ebû Neşîr tarihi için medd-i munfasılı kasr mertebesiyle Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'den; fuveyka'l-kasr mertebesini ise Ebü'l-Hasen Tâhir b. Ğalbûn'dan ahzettiği şeklinde bir ayırım İbnü'l-Cezerî tarafından yapılmaktadır.⁴⁶ Dâni ise *et-Teysîr fi'l-kirâati's-seb'a* adlı eserinde Ebû Neşîr tarihinin medd-i

⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1030-1031.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031.

⁴⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134.

⁴⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 88-92

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

munfasılı hulf ile yani kasr ve fuveyka'l-kasr ile okuduğunu mutlak olarak ifade etmekte, bu konuda herhangi bir tahsis yapmamaktadır.⁴⁷ Hâlbuki Dâni, mutlak olarak ifade edilen hulf meselesini *Câmi'u'l-beyân* ve *el-Müfredâtü's-seb'* adlı eserlerinde tahsis etmektedir. O, *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinde, medd-i munfasılı fuveyka'l-kasr mertebesiyle Ebû Neşîr tariki için Ebü'l-Hasen b. Ğalbûn adlı hocası vasıtasıyla okuduğunu belirtmektedir.⁴⁸ Dâni, *el-Müfredâtü's-seb'* da medd-i munfasılın kasr ile okunduğu vechi Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'den; fuveyka'l-kasrı ise Ebü'l-Hasen Tâhir b. Ğalbûn'dan aldığını ifade etmektedir.⁴⁹ Fakat İbn Ğalbûn'un yaptığı tasnifte ise Ebû Neşîr için medd-i munfasılda tavassut mertebesi ve yine Kâlûn için (bütün tarikleri için) medd-i muttasılda tavassut mertebesini belirlemiş olması daha makul durmaktadır.⁵⁰ Neşîr'de sarahaten zikredilmemiş olsa da İbn Şüreyh'in *Kâfi* adlı eserinde de Ebû Neşîr için tercih edilen mertebelerden biri de kasr mertebesidir.⁵¹ Yûsufendizâde de bu konuda ilgili bilgiyi teyit eder nitelikte *Kâfi*'yi referans olarak vermektedir.⁵²

Yukarıda hem Dâni hem de İbnü'l-Cezerî tarafından izah edilen bu meselede dikkat çeken hususlar ve irdelenmesi gereken noktalar bulunmaktadır. Zira ilgili metinlerde ortak noktanın Ebû Neşîr tariki olduğu ve Dâni'nin Ebû Neşîr tarikini ahzettiği isnadın ise farklılık noktası olduğu görülmektedir. O takdirde Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayetinin *Teyisîr* adlı eserde hangi tarikle temsil edildiği bilgisi önem arz etmektedir. Çünkü Dâni'nin *Teyisîr* adlı eserinin tazammun ettiği vecihlerin hangi tariklerle elde edildiği meselesinin belirlenmesi, bu meselenin tahkik edilmesinde önem taşımaktadır.

Kâlûn rivayeti, *Teyisîr*'de Ebû Neşîr tarikiyle temsil edilmektedir. Fakat bu tarik, Dâni'nin İbn Ğalbûn isnadıyla ahzettiği tarik değildir. Bilakis Kâlûn rivayetini *Teyisîr*'de, Dâni'nin Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed isnadıyla okuduğu Ebû Neşîr tariki

⁴⁷ Dâni, *et-Teyisîr*, s. 146-147.

⁴⁸ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 467.

⁴⁹ Dâni, *el-Müfredâtü's-seb'*, s. 88.

⁵⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

⁵¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 39.

⁵² Yûsufendizâde, *Risâletü'l-medât*, s. 41-42.

temsil etmektedir.⁵³ Fuveyka'l-kasr mertebesinin ise Ebül-Hasen İbn Ğalbûn isnadı ile okunduğu ifade edilmekte ve *Teysîr* tarikinde Kâlûn rivayetinin isnad zincirini oluşturan rical arasında İbn Ğalbûn yer almamaktadır. Bu sebeple Kâlûn rivayeti için fuveyka'l-kasr mertebesinin *Teysîr* tarikiyle alınması makul görünmemektedir. Süveyd, Kâlûn rivayeti için *Teysîr* tarikiyle günümüze kadar medd-i munfasılın kasr ve fuveyka'l-kasr; *Şâtıbiyye* tarikiyle de kasr ve tavassut mertebelerinin icra edildiğini ve Dâni'nin *Müfredât* adlı eserinin ihtiva ettiği Kâlûn rivayetinin Ebû Neşîr tarikinde İbn Ğalbûn kanalının esas olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla *Müfredât* tarikinden olan bir şeyin *Teysîr* tarihinin tazammun ettiği Kâlûn rivayetine isnad edilmesiyle Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed'in rivayet etmediği bir şeyin kendisine nispet edildiğini ifade etmektedir.⁵⁴

İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* ve İbn Bellîme'nin *Telhîs* adlı eserlerinde Kâlûn, İbnü'l-Cezerî'nin de ifade ettiği gibi Hulvânî tarikiyle takyit edilmek suretiyle kasr ehli arasında zikredilmektedir.⁵⁵ Hulvânî tarihinin ashâb-ı kasrdan olduğu bilgisi *Tebşîra*'ya da isnad edilmekteydi. Fakat *Tebşîra*'nın isnadında bulunan Hulvânî tariki, İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* için seçtiği tariklerden değildir.⁵⁶ Ayrıca Mekkî b. Ebî Tâlib, Hulvânî'nin de zikredildiği mertebede kullanılan ifadeleri “ziyade meddi terk etmek” şeklinde açıklayanların olduğunu belirtmektedir. Fakat o, med harfleriyle med sebebi hemzenin bir arada bulunduğu durumlarda ziyade meddin gerekli olmasını öne sürerek bu görüşün hatalı olduğuna dikkat çekmektedir.⁵⁷ Bu nedenle de *Neşr*'de *Tebşîra*'dan nakille verilen her bir mertebenin aslında birer basamak arkadan geldiği müşahede edilmektedir.

Mehdevî'nin *Hidâye* adlı eseri mefkûd olduğundan onun bir başka eseri olan *et-Tahsîl*'e konuyla alakalı olarak müracaat edilmektedir. Nitekim o, bu eserinde Hulvânî'nin de aralarında bulunduğu bir grubu kasr ehli olarak belirttiği için bu bilgi,

⁵³ Dâni, **et-Teysîr**, s. 111; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 353; ayrıca bkz. Sâmî Muhammed Saîd Abdüşşekûr, **Tahrîru't-Teysîr**, y.y., 2014/h. 1435, s. 7.

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1031 (1 nolu dipnot).

⁵⁵ İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât**, s. 26; İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrîd**, s. 137.

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 353-354; ayrıca bkz. Süveyd, **es-Selâsilü'z-zehebiyye**, s. 236-243.

⁵⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşîra**, s. 264.

İbnü'l-Cezerî'nin *Tahsîl*'e atfen verdiği bilgiyi teyit etmektedir.⁵⁸ Ayrıca *Hidâye*'nin şerhinde ise konuyla alakalı herhangi bir malumata rastlanılmamaktadır.⁵⁹ Fakat İbnü'l-Cezerî, *Hidâye*'den Kâlûn'un sadece Ebû Neşît tarikini seçmektedir. Başka bir deyişle de Hulvânî tariki *Hidâye* kanalıyla *Neşr*'in tariklerinden değildir.⁶⁰ Yine kasru'l-munfasıl bahsinde hem Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn hem de babası Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn, Kâlûn rivayetini Hulvânî tarikiyle sınırlandırmaktadır.⁶¹ Fakat Hulvânî tariki, gerek Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un *Tezkira* gerekse Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un *İrşâd* eserleri yoluyla *Neşr*'in tarikleri arasında gösterilmemektedir.⁶²

Şâtibiyye'de Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tariki için hem kasr hem de tavassut mertebesi takdir edilmektedir.⁶³ Zira Şâtıbî'nin ahzettiği kıraat, Dâni'nin isnadına ilaveten⁶⁴ Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn isnadını⁶⁵ da içermektedir. Fakat İbnü'l-Cezerî, Şâtibiyye'nin muhtevasını isnad ettiği Kazzâz tariki için Kazzâz'dan önce verdiği son isim Sâlih b. İdrîs'tir.⁶⁶ Sâlih b. İdrîs'ten önce zikrettiği İbn Gusn ise Sâlih b. İdrîs'in talebesi değildir. Zira İbn Gusn'un iki hocası vardır: Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn ve Ömer b. 'İrâk.⁶⁷ Sâlih b. İdrîs ise bu isimlerden Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un hocasıdır.⁶⁸ Sâlih b. İdrîs, Kazzâz'dan bizzat kıraat ilmini ahzetmiştir.⁶⁹ İbnü'l-Eş'as ise Kazzâz'ın hocası⁷⁰ ve Ebû Neşît'in talebesi⁷¹dir. Dolayısıyla Şâtibiyye'nin mezkur isnadı aşağıdan yukarıya doğru şu şekildedir: İbn Gusn et-Tâî, Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn, Sâlih b. İdrîs Ebû Sehl el-Varrâk, İbn Züûbe el-Kazzâz,

⁵⁸ Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294.

⁵⁹ Bkz. Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, C:I, s. 30-41.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-357.

⁶¹ Ebü't-Tayyib Abdülmün'im b. Ubeydillâh b. Ğalbûn el-Halebî, *Kitâbü'l-İrşâd fi'l-kırâât ani'l-eimmeti's-seb'a*, thk. Bâsim b. Hamdî b. Hâmid es-Seyyid, Riyad, Câizetü'l-Emîr Sultân ed-Devliyye fî Hıfzî'l-Kur'ân li'l-Askeriyyîn, 2011/1432, C:I, s. 298-299; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106.

⁶² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 365-377; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 236-243.

⁶³ Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 224-225.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-354.

⁶⁵ Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230-253.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 362.

⁶⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ'*, nşr. Gotthelf Bergstraesser, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006/1427, C:I, s. 246.

⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, C:I, s. 301.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, C:I, s. 481.

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, C:I, s. 480.

⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-nihâye*, C:I, s. 122.

İbnü'l-Eş'as ve Ebû Neşît.⁷² Süveyd, *Şâtıbiyye* için bu isnadı zikretmekte ve İbnü'l-Cezerî'nin ise bu isnadı, Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un *İrşâd* adlı eserine dayandırmadığını ifade etmekte; ancak bu isnadın *Neşr*'in tarikleri arasında kabul edilmesinin daha münasip olduğunu belirtmektedir.⁷³ Bu isnad göz önüne alındığında *Şâtıbiyye* tarikiyle Ebû Neşît için medd-i munfasılın kasr ve tavassut mertebeleri söz konusu olmaktadır. Fuveyka'l-kasr yerine tavassut mertebesinin zikredilmesi ise Şâtıbî'nin ara mertebeleri tercih etmemesinden kaynaklanmaktadır.⁷⁴ Fakat *Teyşîr* tarikinde olduğu gibi *Şâtıbiyye*'de de Hulvânî tariki söz konusu değildir.⁷⁵ Bundan dolayı *Şâtıbiyye*'ye nispet edilen her iki vecih de Ebû Neşît tariki için söz konusu olmaktadır. Yine İbn Süfyân el-Kayrevânî'nin de Hulvânî'yi kasr ehli arasında zikrettiği görülmesine rağmen⁷⁶ gerek İbnü'l-Cezerî gerekse Yûsufefendizâde'nin bu konuda herhangi bir açıklamaları söz konusu değildir.

İbn Şüreyh'in bu başlıkta zikredilen kaynaklardaki malumatın aksine Ebû Neşît için kasr vechini zikrettiği müşahade edilmekte; zira o, Dûrî ve Kâlûn için hulfün varlığına işaret etmektedir.⁷⁷ Aynı bilgi İbnü'l-Cezerî tarafından da aktarılmasına rağmen *Neşr*'de Kâlûn rivayetinin mutlak olarak zikredilmesinden⁷⁸ kaynaklı olacak ki Yûsufefendizâde kasr mertebesinde Kâlûn'un Hulvânî tariki için *Kâfî*'yi referans olarak vermektedir.⁷⁹ Ne var ki Kâlûn rivayetinin *Kâfî*'deki isnadında sadece Ebû Neşît tariki mevcuttur ve dolayısıyla bu eserde Kâlûn, Ebû Neşît tarikiyle temsil edilmekte, Kâlûn rivayetinin isnadında Hulvânî tarikinden söz edilmemektedir.⁸⁰

3.1.1.2. Verş'in Asbahânî Tarikinin Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi

Eserlerinin isnad bölümünde Verş'in Asbahânî tarikine yer veren müelliflerin büyük bir çoğunluğu, onu kasr ehli arasında zikretmektedir. Nitekim İbn Mücâhid'in

⁷² Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 234.

⁷³ Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 234 (1 nolu dipnot).

⁷⁴ Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

⁷⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-377.

⁷⁶ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 111.

⁷⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 39.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040-1041.

⁷⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 41-42.

⁸⁰ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 30.

es-Seb'a fi'l-kirâa ve İbn Sivâr'ın *Müstenîr* adlı eserlerinde Verş rivayetinin Asbahânî tariki için kasr mertebesinin takdir edildiği ve Kalânîsî, İbn Fâris, Ebû Alî el-Bağdâdî, Dâni ve Sibtu'l-Hayyât'ın da Asbahânî için kasr mertebesini takdir ettikleri belirtilmektedir. Bunların dışında İbn Mihrân'ın da Asbahânî'yi kasr ehli arasında zikrettiği belirtilmekte ve Kâlûn rivayetinde olduğu gibi bu bilgi de onun herhangi bir eseriyle kayıtlanamamaktadır.⁸¹

İbn Mücâhid *es-Seb'a fi'l-kirâa* adlı eserinde Nâfi' kıraati için *Neşr*'de de seçilen tariklerden sadece Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî tarikinden nakilde bulunmaktadır.⁸² Dolayısıyla yukarıda Asbahânî tariki için İbn Mücâhid'e isnad edilen malumatın doğruluğu şüphe uyandırmakta ve aynı zamanda ilgili eserde de Asbahânî'nin kasr ehli olduğuna dair malumat teyit edilememektedir.⁸³ Haddizatında *Seb'a*'da, daha önce de ifade edildiği gibi Kâlûn rivayeti için *Neşr*'in tariklerinden Hulvânî dışında başka bir tarik zikredilmemektedir.⁸⁴ Konuyla alakalı olarak Yûsufefendizâde de *Seb'a*'yı *Neşr*'e muvafık olarak Asbahânî'nin kasr ehli olduğuna dair referans olarak vermektedir.⁸⁵ Kaldı ki Asbahânî tariki, *Neşr* için mezkûr eserden tarik olarak tercih edilmemektedir.⁸⁶ Bu da aslında ilgili eserde Asbahânî tarihinin olmamasından kaynaklı bir durum olabilir.⁸⁷

İbn Fâris'in *Neşr*'de yapılan nakle muvafık olarak medd-i munfasılda Verş'in Asbahânî tariki için kasr mertebesini tercih ettiği belirlenmektedir.⁸⁸ İbn Sivâr'ın ise Asbahânî'yi kasr ehli olarak zikrettiği bilgisi tespit edilmekle birlikte⁸⁹ onun Ezrak tarikine olan isnadı *Neşr*'in tarikleri arasında sayılmamaktadır.⁹⁰ Asbahânî hakkında

⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031.

⁸² İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 88-92; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 367; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230-253.

⁸³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134-136.

⁸⁴ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 88-92; İbnü'l-Cezerî de *Kitâbü's-Seb'a*'dan sadece Kâlûn'un Hulvânî tarikini seçmektedir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230-253.

⁸⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât* s. 44.

⁸⁶ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 387-392; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 250-253.

⁸⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 88-92.

⁸⁸ İbn Fâris, *el-Câmi'*, s. 171.

⁸⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507.

⁹⁰ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230-253.

verilen malumat için Kalânîsî'nin eserlerinden herhangi biri takyit edilmemekte; fakat Kalânîsî'nin *İrşâd* adlı eserinde onun Verş'e isnadı mevcut olmadığından konu hakkında yapılan nakil, onun *Kifâye* adlı eserine dayandırılmış olmalıdır.⁹¹ Lakin Yûsufefendizâde, Kalânîsî'nin hangi eserine atıf yapıldığı belli olmayan bu konuda mezkûr bilgiyi onun *İrşâd* adlı eseriyle takyit etmektedir.⁹² Daha önce de ifade edildiği gibi *Kifâye*'de ise Nâfi' kıraati için mutlak bir ifade kullanılmaktadır. Çünkü bu eserin isnadında bulunan kıraat ricalinin hepsi kasr ehlidir.⁹³ Bu ricalin içinde bulunan Verş'ten sadece Asbahânî tariki zikredilmektedir ki yine o da kasr ehlidir.⁹⁴ Asbahânî'nin *Ravda*'da aynı şekilde kasr ehli arasında sayıldığı İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmekte; fakat ifadeler mutlak olarak kullanılmaktadır.⁹⁵ Lakin Süveyd, Asbahânî'nin kasr ehlinden olduğu bilgisi için *Neşr*'de referans olarak sunulan *Ravda* adlı eserle *er-Ravda fi'l-kırâati'l-ihdâ aşera*'nın kastedildiğini belirtmektedir. O, Ebû İsmâîl Mûsâ b. Hüseyin el- Muaddel'in (ö. 500/1106) *Ravda*'sının med bahsinde adının anılmamasını ise bu görüşüne dayanak olarak kullanmaktadır.⁹⁶ Ne var ki Yûsufefendizâde konuyla alakalı malumatı, Muaddel'in *Ravda* adlı eseriyle kayıtlamaktadır.⁹⁷ Buna rağmen her iki eser de Asbahânî tarikini içermekte ve onların metinleri de sözü edilen bilgiye imkân vermektedir.⁹⁸

Dânî'nin Asbahânî'yi kasr ehli olarak zikrettiği şeklinde yapılan nakil, onun *Câmi'u'l-beyân* adlı eseriyle teyit edilebilir⁹⁹ ki Dâni'nin verdiği bu malumatı Yûsufefendizâde de mezkûr eserle takyit etmektedir.¹⁰⁰ Zira *Teyisr*, Verş'in Asbahânî tarikini tazammun etmemektedir.¹⁰¹ Her ne kadar İbnü'l-Cezerî, *Mübhic*'de Asbahânî'nin kasr ehli olarak tayin edildiğini öne sürse de *Mübhic*'de böyle bir

⁹¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 378-401; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 244-253.

⁹² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât* s. 45.

⁹³ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

⁹⁴ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 33-38.

⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031.

⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031-1032 (2 nolu dipnot).

⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 44-45.

⁹⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Muaddel, *Ravdatu'l-Huffâz*, C:I, s. 493.

⁹⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 465.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1032 (1 nolu dipnot); Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 387-401.

bilgiyle karşılaşmamaktadır.¹⁰² İbn Mihrân'ın da yine Asbahânî tariki için kasr mertebesini tayin ettiği belirtilmekteydi. Fakat bu nakil, onun herhangi bir eseriyle sınırlandırılmamaktadır. Yûsufefendizâde ise Kâlûn tarikinde olduğu gibi Asbahânî tarikinde de mezkûr malumatı İbn Mihrân'ın *Ğâye* adlı eseriyle takyit etmektedir.¹⁰³ İbn Mihrân'ın her iki eserinde de Nâfi' kıraatinin isnadı, Asbahânî tarikini içermekle birlikte¹⁰⁴ Asbahânî'nin kasr ehli olduğuna dair nakil İbn Mihrân'ın ne *Ğâye* adlı eserinden ne de *Mebûsût* adlı eserinden teyit edilebilmektedir.¹⁰⁵

3.1.2. İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer Kıraatleri

İbnü'l-Cezerî, *Neşr* adlı eserine kaynaklık eden kıraat kitaplarından ve kıraat ahzettığı tariklerden elde ettiği malumata göre İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer kıraatlerinin bütün tarik ve rivayetlerinde medd-i munfasılın kasr ile okunduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Ebû Ma'sher et-Taberî'nin *Telhîs*¹⁰⁶ ve Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserlerindeki metinlerin zahirine göre sözü edilen iki kıraat için aslî med miktarının üzerine ziyade yapılması gerektiğini öne sürerek bu eserlerde mezkûr imamların kasr mertebesinde konumlandırılmadıklarını belirtmektedir.¹⁰⁷

Hüzeli, هؤلاء kelimesinde Eyyûb b. el-Mütevekkil dışındaki Basra kıraat ricalinin ve Verşle Sâlim¹⁰⁸ dışındaki Hicâz kıraat ricalinin medd-i munfasılı kasr ile okuduklarına işaret etmektedir. Bu ifadeler Hüzeli'nin med tasnifinde kasr mertebesinin olduğunu gösteren net ve bariz bir argümandır.¹⁰⁹ Ebû Ma'sher'in bu konudaki uygulaması ise daha önce ortaya konulmuştu.

3.1.3. Ebû 'Amr Kıraati

Ebû 'Amr'ı herhangi bir rivayet ve tarikle takyit etmeksizin ashâb-ı kasrdan addedenlerin yanı sıra onun kasr ehli olduğunu farklı rivayetlerle sınırlayanlar da vardır.

¹⁰² Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427.

¹⁰³ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 44.

¹⁰⁴ İbn Mihrân, *el-Ğâye*, s. 17-18; İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 11-15.

¹⁰⁵ İbn Mihrân, *el-Ğâye*, s. 16-136; İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 120-122.

¹⁰⁶ *Telhîs*, Ebû Ca'fer kıraatini tazammun etmemektedir.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1030.

¹⁰⁸ Eyyûb b. el-Mütevekkil ve Sâlim'in hangi kıraate mensup oldukları belirlenememiştir.

¹⁰⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 829.

Kıraat literatüründe medd-i munfasılı kasr ile okuyanlar arasında mutlak olarak Ebû ‘Amr kıraati de zikredilmektedir. Yani ilgili eserlerde Ebû ‘Amr’ın rivayet ve tariklerinden herhangi birinin takyit edilmemesi, Ebû ‘Amr kıraatinin bütün rivayet ve tariklerinin medd-i munfasılı kasr mertebesiyle okuduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte kasr mertebesi için Ebû ‘Amr kıraatinin Sûsî veya Dûrî rivayetlerinden biriyle takyit edildiği de vakidir.

Bu başlık altında Ebû ‘Amr’ın ve tariklerinin kasr ehli olduğuna dair bilgi, *Neşr*’in kaynaklarından tahkik edilmeye çalışılacaktır.

3.1.3.1.Takyit Edilmeksizin Ebû ‘Amr’ın Kasr Ehli Olarak Zikredilmesi

İbn Sivâr’ın *Müstenîr*, İbn Fâris’in *Câmi*‘, Ebû Alî el-Bağdâdî’nin *Ravda*, Ahvâzî’nin *Vecîz* ve Serakustî’nin *Unvân* adlı eserlerinde Ebû ‘Amr’ın kasr ehli arasında gösterildiğine dikkat çekilmektedir. Ayrıca zikredilen isimlere ilaveten aynı şekilde İbn Mihrân ve Kalânîsî’nin de Ebû ‘Amr’ı ashâb-ı kasrdan addettikleri öne sürülmektedir.¹¹⁰

Yukarıda zikredilen isimlerin her biri *Neşr*’de olduğu gibi Ebû ‘Amr’ı kasr ehli olarak zikretmektedir.¹¹¹ Ayrıca bu bilgi, Yûsufefendizâde tarafından İbn Mihrân için *Ğâye* ve Kalânîsî için ise *İrşâd* adlı eserlerle kayıtlanmakta,¹¹² keza Kalânîsî’nin *Kifâye* adlı eserinde de Ebû ‘Amr’ın kasr ehli olduğu bilgisi verilmektedir.¹¹³ Fakat İbn Mihrân’ın *Ğâye* adlı eserinde ise bu durum teyit edilememektedir.

Ebû ‘Amr kıraatinde medd-i munfasılın hulf ile okunduğu, İbn Mücâhid’den rivayet edilmektedir ki bu iki vecihten biri kasr mertebesidir.¹¹⁴ İbn Mücâhid’in eserine müracaat edildiğinde bu malumat tespit edilebilmekte¹¹⁵ ve medd-i munfasılda Ebû ‘Amr için takdir edilen bu vechin rivayet kabîlinden olduğu İbnü’l-

¹¹⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1032.

¹¹¹ İbn Mihrân, *el-Mebsût*, s. 120; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126; İbn Fâris, *el-Câmi*‘, s. 171; Serakustî, *el-Unvân*, s. 43; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507; Kalânîsî, *İrşâdü’l-mübtedî*, s. 125.

¹¹² Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 49.

¹¹³ Kalânîsî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99.

¹¹⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033.

¹¹⁵ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, s. 134-136.

Cezerî tarafından belirtilmektedir.¹¹⁶ Ayrıca Ebû ‘Amr’ın kasr ehli olduğu *Câmi‘u’l-beyân*’da da ifade edilmektedir. Dâni, Ebû ‘Amr için okumuş olduğu bu vechi Ebû’l-Feth’e isnad etmektedir.¹¹⁷ Dâni’nin Ebû’l-Feth isnadı ile okuduğu Ebû ‘Amr kıraatinin bütün tarikleri ashâb-ı kasr olarak belirtilmektedir.¹¹⁸

3.1.3.2.Ebû ‘Amr’ın Kasr Ehli Olduğu Bilgisinin Sûsî Rivayetiyle Sınırlandırılması

İbnü’l-Cezerî, Ebû ‘Amr kıraatinde medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunmasının idğâm vechine (idğâmın uygulandığı tariklere) mahsus olarak zikredildiğini ifade etmekte ve bu vechi İbnü’l-Fehhâm, Sibtu’l-Hayyât ve İbn Şîta’ya nispet etmektedir. Ayrıca İbnü’l-Cezerî, Ebû ‘Amr’ın medd-i munfasıldaki bu edası hakkında, “Bu (durum), aksine bir nas bilmediğimiz sahih (bir bilgidir). Biz onunla ahzeder ve onunla okuruz.” demektedir.¹¹⁹

Kasru’l-munfasılı Ebû ‘Amr’ın bütün rivayet ve tarikleri için zikredenler olmakla birlikte Sûsî rivayetine hasredenler de bulunmaktadır. İbn Süfyân’ın *Hâdî*, İbn Şüreyh’in *Kâfî*, Mehdevî’nin *Hidâye*, Mekkî b. Ebî Tâlib’in *Tebsıra*, Dâni’nin *Teyssîr*, Şâtîbî’nin *Hırzû’l-emânî*, İbn Bellîme’nin *Telhîs* ve İbn Ğalbûn’un *Tezkira* adlı eserlerinde Ebû ‘Amr kıraatinin Sûsî rivayeti için kasr mertebesinin tayin edildiği belirtilmektedir.¹²⁰

İbnü’l-Cezerî’nin *Hâdî* adlı esere atıfla verdiği malumatın aksine İbn Süfyân’ın Sûsî için fuveyka’l-kasr mertebesini tercih ettiği belirlenmektedir.¹²¹ Daha sonra da belirtileceği üzere *Hâdî*’de kasr mertebesi, Ebû ‘Amr’ın Dûrî rivayeti için söz konusu edilmektedir. Mehdevî’nin *Hidâye*’sine ulaşılmasa da onun bir başka eseri *Tahsîl*’de Ebû ‘Amr’ın hulf ile okuduğu nakledilmektedir. Fakat bu bilgi için Ebû ‘Amr kıraati herhangi bir rivayetle sınırlandırılmamaktadır.¹²² İbn Şüreyh, Mehdevî, Dâni, Şâtîbî, İbn Bellîme ve İbn Ğalbûn’un eserlerinden Sûsî’nin kasr ehli olduğu

¹¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033; Yûsufendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 49.

¹¹⁷ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:I, s. 465; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033.

¹¹⁸ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:I, s. 465.

¹¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033-1034.

¹²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1034.

¹²¹ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 111.

¹²² Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294.

malumatı teyit edilmektedir.¹²³ Esasen Mekkî b. Ebî Tâlib ise *Neşr*'deki malumata muhalif olarak Sûsî rivayeti için fuveyka'l-kasr mertebesini zikretmektedir.¹²⁴

3.1.3.3.Ebû 'Amr'ın Kasr Ehli Olduğu Bilgisinin Dûrî Rivayetiyle Sınırlandırılması

Dûrî rivayetinin medd-i munfasılı hulf ile okuduğu bazı eserlerde nakledilmekte ve İbnü'l-Cezerî de *Neşr*'in üç kaynağından bu bilgiyi aktarmaktadır. Bu üç kaynak Şâtıbî'nin *Hirzû'l-emânî* ve İbn Şüreyh'in *Kâfî* adlı eserleridir.¹²⁵

Kâfî ve *Hirzû'l-emânî*'de Dûrî için hulf'ün zikredildiği bilgisi teyit edilmektedir.¹²⁶ Sözü edilen eserlerde Dûrî rivayeti için takdir edilen mertebelerden birinin de kasr mertebesi olduğu açıktır. Bununla birlikte konuyla alakalı olarak *Neşr*'de olduğu gibi *Risâletü'l-meddât* adlı eserde, *Kâfî*'de Dûrî rivayeti için kasr mertebesinin tercih edildiği bilgisi doğrulanmaktadır.¹²⁷ Buna ilaveten *Kâfî*'de de Dûrî için hulf'ün takdir edildiği gözlenmektedir. Dolayısıyla İbn Şüreyh'in medd-i munfasılda Dûrî rivayeti için takdir ettiği mertebelerden biri de kasr mertebesidir.¹²⁸ Süveyd de bu iki mertebenin Dûrî için farklı isnadlarla icra edildiğini öne sürmektedir.¹²⁹ Nitekim İbn Şüreyh, mezkûr eserinin isnad bölümünde Dûrî için Ahmed İbn Ferah Ebû Ca'fer el-Müfessir (ö. 303/916) ve Ebü'z-Ze'râ' Abdurrahmân b. Abdûs (ö. 280/ 893) tariklerini takdim etmektedir.¹³⁰ Nitekim *Kâfî*'nin bu iki tariki *Neşr*'in de tariklerindendir.¹³¹ İbn Şüreyh bu tariklerden İbn Ferah'ı, *Ravda* sahibi Ebû Alî el-Bağdâdî'den; Ebü'z-Ze'râ' tarikini ise Ebü'l-'Abbâs İbn Nefis, Ahmed b. Saîd'den (ö. 453/1061) almıştır. Süveyd, medd-i munfasılın kasr, medd-i muttasılın fuveyka'l-kasr mertebeleriyle İbn Ferah tarikinden geldiğini; Ebü'z-Ze'râ' tarikinden her iki meddin de fuveyka'l-kasr mertebesiyle geldiğini tespit etmektedir. Şöyle ki

¹²³ Bkz. İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 106; Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 294; Dâni, **et-Teysîr**, s. 146; İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 39; İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât**, s. 26; Şâtıbî, **Metnü's-Şâtibiyye**, s. 14 (169. beyit).

¹²⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebşira**, s. 264.

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034.

¹²⁶ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 39; Şâtıbî, **Metnü's-Şâtibiyye**, s. 14 (169. beyit).

¹²⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1040; Yûsufendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 50.

¹²⁸ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 39.

¹²⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1041 (1. dipnot).

¹³⁰ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 31.

¹³¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 429, 441; ayrıca bkz. Süveyd, **es-Selâsilü'z-zehebiyye**, s. 293, 302.

Süveyd, İbn Şüreyh'in mezkûr tarikleri aldığı hocalarının bu konudaki tercihlerini argüman olarak ortaya koymakta ve konuyla alakalı malumatı bu şekilde İbn Şüreyh'e nispet etmektedir.¹³²

İbnü'l-Cezerî, *Mübhic*'de kasr ehli arasında Ebû 'Amr kıraati için idğâm vechinin (idğâm ile okuyan tariklerin) belirlendiğini ifade etmektedir.¹³³ Nitekim Sibtu'l-Hayyât da İbn Abdilvâris dışında Ebû 'Amr kıraati için *Mübhic*'de iki farklı uygulamadan söz etmektedir. Bunlardan birinin medd-i munfasılda kasr mertebesi olduğunu ve bunun da idğâm vechine mahsus olmak üzere Şezâî (ö. 373/983) kanalıyla geldiğini belirtmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla Şezâî-İbn Mucâhid-Ebü'z-Ze'râ'-Dûrî¹³⁴ isnadı için kasr mertebesinin söz konusu olduğu ve bunun da *Neşr*'deki malumata muvafık olarak idğâm vechine mahsus olduğu tespit edilmektedir.¹³⁵ Her ne kadar İbnü'l-Cezerî, *Hâdî* referansı ile Dûrî'nin kasr ehli olduğu şeklinde bir nakil yapmasa da¹³⁶ Hulvânî kanalıyla Dûrî, *Hâdî*'de kasr ehli arasında zikredilmektedir.¹³⁷ Dûrî'nin Hulvânî kanalının tarik olarak *Hâdî*'den seçilmemiş olması, kasr mertebesinde İbn Süfyân'ın *Hâdî* adlı eserine atfen Dûrî'nin zikredilmemesinin sebebi olarak gösterilebilir.¹³⁸

Ebû 'Amr'ı kasr ehli içerisinde mutlak olarak zikredenler olduğu gibi Sûsî veya Dûrî rivayetiyle takyit edenler de olmaktadır. Yine Dûrî rivayetinin hulf ile okuduğunu öne sürenler ise aslında Ebû 'Amr'ı kasr ehli olarak addetmiş olmaktadır. Çünkü Dûrî rivayeti için söz konusu takdirde bulunanlar, Sûsî'yi de kasr ehli olarak belirttiklerinden dolayı her iki rivayeti de kasr mertebesinde konumlandırmaktadır. Bunun dışında kasr mertebesinin idğâm vechini uygulayan tarikler için söz konusu olduğu da yine öne sürülen başka bir görüştür.

¹³² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041 (1. dipnot).

¹³³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033.

¹³⁴ Bkz. Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 143; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 438; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 299.

¹³⁵ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

¹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1032-1034.

¹³⁷ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 111.

¹³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 427-451; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 291-307.

3.1.4. İbn ‘Âmir Kıraati

İbn ‘Âmir kıraatinin rivayetlerinden Hişâm rivayeti için kasru’l-munfasıl söz konusu edilmektedir. Medd-i munfasılın kasr mertebesini mutlak olarak Hişâm rivayeti için zikredenler olduğu gibi Muhammed b. Ahmed el-Cezerî İbn Abdân (ö. h. 300’den sonra) isnadıyla Hişâm’ın Hulvânî tariki için zikredenler de mevcuttur. Bunların dışında kasr mertebesini Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki için takyit yapmadan zikredenler de söz konusudur. Nitekim ashâb-ı kasr içerisinde Hişâm için üç grup ortaya çıkmış olmaktadır.¹³⁹

İbn Abdân kanalıyla Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki için kasru’l-munfasılı sadece Kalânîsî *Kifâye* adlı eserinde zikretmektedir.¹⁴⁰ Kalânîsî’nin bir diğer eseri olan *İrşâd*’ın isnadında ise Hişâm rivayeti bulunmamaktadır.¹⁴¹ İbn Sivâr’ın *Müstenîr* ve Ahvâzî’nin *Vecîz* adlı eserlerinde Hişâm’ın Hulvânî tarikinin kasr ehli olarak zikredildiği İbnü’l-Cezerî tarafından belirtilmektedir. Daha sonra Hişâm rivayetinin bütün tarikleriyle ashâb-ı kasr içerisinde bulunduğuna dair İbnü’l-Cezerî’nin Ahvâzî’yi referans verdiği de müşahade edilmektedir.¹⁴² Yukarıda *Müstenîr*’e atfedilen mezkûr bilgi, *Müstenîr*’de aynen geçmektedir.¹⁴³ Ne var ki İbn Sivâr’ın Hulvânî tarikine ait isnadında bulunan İbn Zebbân ve Hibetüllâh adlı iki tarik de *Neşr*’in tariklerinden değildir.¹⁴⁴ Aksine İbnü’l-Cezerî, *Müstenîr*’den Hişâm’ın sadece Dâcûnî (ö. 324/936) tarikini seçmiştir.¹⁴⁵ Verilen malumatın bu şekilde aktarılması, *Neşr*’in tariklerinden olan İbn Abdân ve Cemmâl tariklerini de kapsadığı şeklinde yanlış bir sonuca götürmesi ihtimal dâhilindedir. Kaldı ki *Neşr*’de Hulvânî tariki için *Müstenîr*’den nakilde bulunulacak olsa dahi, Hulvânî’ye ait *Müstenîr*’deki tariklerin en azından İbn Abdân ve Cemmâl tariklerini de içermesi gerekirdi.

¹³⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1036-1038.

¹⁴⁰ Kalânîsî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99.

¹⁴¹ Kalânîsî, *İrşâdü’l-mübtedî*, s. 72-79.

¹⁴² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1037.

¹⁴³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507.

¹⁴⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 256-257.

¹⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 474; Süveyd, *es-Selâsilü’z-zehebiyye*, s. 330.

Ahvâzî'nin *Vecîz*'inde medd-i munfasılın kasr mertebesi, mutlak olarak Hişâm için zikredilmektedir.¹⁴⁶ Fakat onun Hişâm için *Neşr*'de tercih edilen tariklerden herhangi birini tilâvet isnadlarında zikretmediği görülmektedir. Şöyle ki *Neşr*'de İbn Zekvân'ın tariklerinden olan İbnü'l-Ehram kanalıyla Ahfeş tarikine, *Vecîz*'deki tilâvet isnadlarından Hişâm rivayetinin isnadında yer verilmekte ve dolayısıyla ilgili hüküm, Hişâm rivayeti için bu isnadla geçerli olmaktadır.¹⁴⁷ Bundan kaynaklı olacak ki İbnü'l-Cezerî, Hişâm için *Vecîz*'den herhangi bir tarik tercihinde bulunmamaktadır.¹⁴⁸

İbnü'l-Cezerî, İbn 'Âmir kıraatinin râvilerinden Hişâm'ın ashâb-ı kasrdan olduğunu söyleyenler arasında İbn Mihrân ve Ahvâzî'nin olduğunu belirtmektedir. Fakat bu malumatın İbn Mihrân'ın herhangi bir eseriyle sınırlandırılmadığı görülmektedir.¹⁴⁹ Yûsufendizâde ise İbn Mihrân'a atfedilen mezkûr nakli, onun *Ğâye* adlı eseriyle takyit etmekte,¹⁵⁰ fakat *Ğâye*'de böyle bir malumata rastlanılmamaktadır.¹⁵¹ *Neşr*'in kaynaklarından İbn Mihrân'ın *Mebûsût* adlı eserinde ise bu şekilde bir ifadeye ulaşılamamaktadır.¹⁵² Daha önce de anlatıldığı üzere *Vecîz*'de bu bilgi teyit edildiyse de ¹⁵³ Yûsufendizâde mutlak olanın mukayyede atfedilebileceğini, dolayısıyla da bunun Hişâm tarikinin Hulvânî tarikine atfedildiğini ifade etmektedir. Aslında o, Hişâm rivayetinin ashâb-ı kasrdan olduğunun zikredilmesiyle bu ifadenin Hulvânî tarikini de kapsadığını kastetmektedir.¹⁵⁴ Haddizatında herhangi bir kıraat ihtilafının mutlak olarak bir rivayet için zikredilmesi hâlinde, mutlak ifade mevzubahis eserin isnadındaki rivayetin bütün tariklerini kapsar. Fakat bir tarikin mutlak olarak zikredilmesi hâlinde ise söz konusu tarikin mensup olduğu rivayetin zikredilen tarikiyle takyit edildiği ve dolayısıyla aynı rivayetin farklı tariklerinin ilgili konuda ihtilaf ettikleri anlaşılmalıdır. Fakat bütün bunlarla birlikte her bir eserin farklı tarikleri ihtiva edebileceği ihtimalini de

¹⁴⁶ Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 126.

¹⁴⁷ Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 55-57.

¹⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 466-478; Süveyd, **es-Selâsilü'z-zehebiyye**, s. 325-332.

¹⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1037.

¹⁵⁰ Yûsufendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 53.

¹⁵¹ Bkz. İbn Mihrân, **el-Ğâye**, s. 16-136.

¹⁵² İlgili bölüm için bkz. İbn Mihrân, **el-Mebûsût**, s. 120-122.

¹⁵³ Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 126.

¹⁵⁴ Yûsufendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 53.

göz ardı etmemek gerekir. Bundan dolayı bir kıraatin veya rivayetin mutlak olarak zikredilmesi bazen yeterli olmayabilir. Bununla birlikte eserlere ait isnadların; kıraatlerin hangi rivayet ve tariklerini kapsadığının da bilinmesi icap etmektedir.

3.1.5. ‘Âsım Kıraati

Hafs rivayetine ait tariklerden ‘Amr b. es-Sabbâh’ın kasr ehli olduğu belirtilmekle birlikte kasr vechinin bu tarikten hangi kanalla geldiği noktasında farklı nakiller mevcuttur.¹⁵⁵

Ebû Alî el-Bağdâdî’nin *Ravda* ve İbn Fâris’in *Câmi*’ adlı eserlerinde ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Zer‘ân tarikini, İbn Sivâr’ın *Müstenîr*’de Velî isnadıyla Hammâmî tarikini¹⁵⁶ ve Kalânîsî’nin ise takyit etmeksizin Fîl tarikini kasr mertebesinde zikrettikleri söylenmektedir.¹⁵⁷

Ebû Alî el-Bağdâdî’nin *Ravda* adlı eserine göz geçirildiği zaman durumun yukarıda anlatıldığı gibi olmadığı görülmektedir. Çünkü Bağdâdî, kasr ehli arasında Hafs rivayetine ait Fîl tarikinın Velî rivayetini vermektedir.¹⁵⁸ Durum böyle olmakla birlikte İbnü’l-Cezerî, Ebû Alî el-Bağdâdî’nin *Ravda* adlı eserinden ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Zer‘ân rivayetini seçmiştir.¹⁵⁹ Yine İbnü’l-Cezerî, *Câmi*’den ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Zer‘ân ve Fîl tariklerinin her ikisini de *Neşr* için seçmektedir.¹⁶⁰ Bağdâdî için zikredildiği gibi İbn Fâris’in de Fîl’in Velî tarikini kasr ehli olarak zikrettiği, mezkûr eserinde müşahade edilmektedir ki Velî kanalı Fîl tarikinın isnadı içerisindedir.¹⁶¹ Sonuç olarak Ebû Alî el-Bağdâdî ve İbn Fâris’in Zer‘ân’ı kasr ehli olarak nitelendirdiği şeklinde bir nakil, sahih gibi görünmemektedir.

Kalânîsî’nin *Kifâye* adlı eserinde yukarıda verilen malumata muvafık olarak Hafs rivayetinin Fîl tarikinde, medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunduğu

¹⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1038.

¹⁵⁶ Fîl tarikine ait rivayetlerdendir.

¹⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1038.

¹⁵⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

¹⁵⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 527.

¹⁶⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 524-529.

¹⁶¹ İbn Fâris, *el-Câmi*, s. 171.

zikredilmektedir.¹⁶² *İrşâd*'da ise 'Âsım kıraatının isnadında 'Amr b. es-Sabbâh bulunmamaktadır.¹⁶³ Dolayısıyla İrşâd kanalıyla 'Amr b. es-Sabbâh için kasr mertebesi söz konusu olmamaktadır. İbn Sivâr, Hammâmî'nin Velî'ye isnadıyla 'Amr b. es-Sabbâh'a ait Fîl tarikinin kasr ehli olduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, medd-i munfasılda kasr mertebesinin Iraklılar'da da Fîl tariki kanalıyla meşhur olduğunu belirtmektedir.¹⁶⁵

3.1.6. Ya'kûb Kıraati

Kıraat imamlarından Ya'kûb'un kasr ehli olduğu birçok müellif tarafından zikredilmektedir. *Neşr*'in kaynaklarında da bu konuda ihtilaf olmadığı anlaşılmaktadır.¹⁶⁶ Yûsufefendizâde ise İbnü'l-Cezerî'nin bu konuda referans olarak verdiği eserlere Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. el-Hasen b. Ahmed eş- Şehrezûrî'nin (ö. 550/1156) *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırâ'âti'l-aşri'l-bevâhir*, İbn Mihrân'ın *Ğâye*, Ebü'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz b. Ahmed el-Fârisî (ö. 461/1069) ve Ebü'l-Hasen İbn Fâris'in *Câmi'* adlı eserlerini de ilave etmektedir.¹⁶⁷

İbn Sivâr'ın *Müstenîr*'de,¹⁶⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda*'da,¹⁶⁹ Ahvâzî'nin *Vecîz*'de¹⁷⁰, İbn Ğalbûn'un *Tezkira*'da,¹⁷¹ ve İbnü'l-Fehhâm'ın *el-Müfredât fi'l-kırâ'âti's-seb'* adlı eserinde¹⁷² kıraat imamlarından Ya'kûb'u kasr ehli arasında zikrettikleri öne sürülmektedir. Ayrıca Iraklıların büyük bir çoğunluğunun da Ya'kûb kıraati için aynı med mertebesini tayin ettikleri belirtilmektedir.¹⁷³ Yine İbnü'l-Cezerî, mezkûr bilgi için Kalânîsî, İbn Şüreyh ve Dâni'yi referans olarak vermekte;

¹⁶² Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99. İlgili tarikin isnadın şu şekildedir: Hammâmî-Velî-Fîl-Amr b. es-Sabbâh-Hafs-'Âsım kanalıyla gelmektedir.

¹⁶³ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 85-90.

¹⁶⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1038.

¹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1038.

¹⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1035-1036.

¹⁶⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

¹⁶⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507.

¹⁶⁹ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

¹⁷⁰ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126.

¹⁷¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106.

¹⁷² Mezkûr bilgiye İbnü'l-Fehhâm'ın eserinde ulaşılamamıştır. Bkz. Abdurrahmân b. Atîk b. Halef İbnü'l-Fehhâm, *Müfredatü Ya'kûb*, thk. İhâb Ahmed Fikrî, Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Riyad, Edvâu's-Selef, 2007/h. 1428, s. 93-306; konuyla alakalı bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1035.

¹⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1035.

fakat verilen referansları herhangi bir eserle kayıtlamamaktadır.¹⁷⁴ Ancak Yûsufefendizâde ise konuyla alakalı malumat için Kalânîsî'nin *Kifâye* ve *İrşâd* adlı eserlerinin her ikisini, Dâni'nin ise *Câmi'* adlı eserini kaynak eser olarak vermektedir.¹⁷⁵ Fakat Dâni'nin sözü edilen bu eseri kıraat-ı seb'a'yı ihtiva etmektedir. Bu nedenle söz konusu eser, Ya'kûb kıraatini tazammun etmemektedir. Dâni'nin *Müfredatü Ya'kûb* adlı eserinde ise kıraat imamı Ya'kûb'un kasr ehli arasında geçtiği müşahede edilmektedir¹⁷⁶ ki İbnü'l-Cezerî'nin de Dâni'nin bu eserini kastetmiş olması makul görünmektedir. Kâlânîsî'nin de *İrşâd* ve *Kifâye* adlı eserlerinde İbnü'l-Cezerî'nin anlatımına muvafık olarak Ya'kûb kıraati için kasr mertebesini zikrettiği teyit edilmekte; fakat Ruveys adlı râvinin istisna tutulduğu müşahede edilmektedir.¹⁷⁷

İbn Şüreyh'in *Kâfi* adlı eserinin kıraat-ı seb'a'yı tazammun etmesi sebebiyle yukarıda zikredilen bilgi söz konusu eserde mevcut değildir.¹⁷⁸ İbn Şüreyh'in *Kâfi* adlı eseri, kıraat-ı aşereyi ihtiva etmediğinden İbnü'l-Cezerî'nin yukarıdaki nakille alakalı olarak bu eseri zikretmiş olma ihtimali yoktur. Yûsufefendizâde ise bu konuda İbn Şüreyh'i referans olarak vermemektedir.¹⁷⁹ Nüveyrî de İbnü'l-Cezerî gibi Ya'kûb'un kasr ehli olduğu konusunda İbn Şüreyh'i referans olarak vermektedir. Fakat o da İbn Şüreyh için herhangi bir eser ismi zikretmemektedir.¹⁸⁰ Süveyd ise konuyla alakalı malumatı, İbn Şüreyh'in *Müfredatü Ya'kûb* adlı eserine nispet etmekte; fakat bu eserin *Neşr*'in tariklerinden olmadığını söylemektedir.¹⁸¹ Konuyla alakalı olarak İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği isimlere Yûsufefendizâde tarafından İbn Mihrân, İbn Fâris, Fârisî ve Şehrezûrî gibi âlimler ilave edilmişti. Bunlardan İbn Mihrân'ın *Ğâye* adlı eserinde med mertebeleriyle alakalı herhangi bir malumata rastlanılmamakta,¹⁸² Şehrezûrî'nin *Misbâh* adlı eserinde ise mezkûr bilgi teyit

¹⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1035.

¹⁷⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

¹⁷⁶ Ebû 'Amr Osmân b. Saîd el-Endelüsî ed-Dâni, *Müfredatü Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü'l-Cevzî, h. 1429, s. 24.

¹⁷⁷ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

¹⁷⁸ Bkz. İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 39.

¹⁷⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

¹⁸⁰ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, C:I, s. 381.

¹⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1036 (1. dipnot).

¹⁸² Bkz. İbn Mihrân, *el-Ğâye*, s. 16-136.

edilememektedir.¹⁸³ İbn Fâris'in ve Fârisî'nin *Câmi'* adlı eserlerinde ise kıraat imamı Ya'kûb'un kasr ehli olduğu verisine ulaşılmaktadır.¹⁸⁴

3.2. İKİNCİ MERTEBE (FUVEYKA'L-KASR MERTEBESİ)

Fuveyka'l-kasr mertebesi, kasr mertebesinin bir üstündeki mertebedir ve ara mertebelerin varlığını kabul edenlerin kullandıkları bir mertebedir. Ayrıca bu mertebenin med miktarı da yine aslî med üzerine yapılan ziyadelerin keyfiyetine göre değişmektedir. Yapılan ziyadeleri bir elif miktarı olarak kabul edenlere göre bu mertebenin med miktarı iki elif, yapılan ziyadeleri yarım elif olarak kabul edenlere göre ise bu mertebenin med miktarı bir buçuk eliftir.¹⁸⁵ Verilen iki miktar da mahiyeti itibarıyla bir buçuk eliftir. Fakat daha önce medd-i tabînin med miktarı hakkında dile getirdiğimiz hususlar sebebiyle aslında fuveyka'l-kasr mertebesinin bir elife tekabül ettiğini söylemek mümkündür.

Bu başlık altında, *Neşr*'in kaynaklarındaki med mertebeleriyle alakalı metinler fuveyka'l-kasr açısından tahlil edilecektir.

3.2.1. Nâfi' Kıraati

Kıraat literatüründe Kâlûn rivayeti için takdir edilen mertebelerden biri de fuveyka'l-kasr mertebesidir. Mutlak ifadelerin kullanılması suretiyle Kâlûn'un bütün tariklerinin medd-i munfasılı bu mertebeye okuduğu bazıları tarafından ifade edilmekteyse de herhangi bir tarikin takyit edilmesi suretiyle Kâlûn'a bu mertebeyi nispet edenler de söz konusudur.

Bir önceki mertebede zikredilen ashâb-ı kasr için *Teysîr*, *Tezkira* ve *Telhîsu'l-İbârât* adlı eserlerin müelliflerinin medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesini

¹⁸³ Bkz. Ebü'l-Kerem el-Mübârek b. el-Hasen b. Ahmed b. Alî eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fi'l-kırââtî'l-aşri'l-bevâhir*, thk. Osmân Gazzâl, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007/1428, C:II, s. 202-203.

¹⁸⁴ İbn Fâris, *el-Câmi'*, s. 171; Ebü'l-Hüseyn Nasr b. Abdilazîz b. Ahmed b. Nûh el-Fârisî, *el-Kitâbü'l-Câmi' li-kırââtî'l-eimmeti'l-âşerati bi-ilelihâ ve vücûhihâ ve ziyâde aleyhâ*, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Kahire, Mektebetü'l-Evladi'sh-Şeyh li't-Türâs, 2017, C:I, s. 251.

¹⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039.

takdir ettikleri belirtilmektedir.¹⁸⁶ Fakat mezkûr eserlerde Kâlûn rivayetine ait hangi tariklerin bulunduğu önem kazanmaktadır. Dolayısıyla ara mertebelerin kullanıldığı herhangi bir eserde, isnadında kasr ehlinde kimleri ihtiva ediyorsa onlar için medd-i muttasıl fuveyka'l-kasr mertebesi takdir edilmektedir. Bununla birlikte kıraat eserlerinde Nâfi' kıraatinin isnadında mûnderiç olan kasr ehli için de yine medd-i muttasıl fuveyka'l-kasr mertebesi takdir edilmektedir. *Teyssîr*'de ise her ne kadar mutlak olarak ifade edilse de mezkûr eserde Kâlûn rivayetini Ebû Neşît tariki temsil ettiği için medd-i muttasıl fuveyka'l-kasr mertesi Ebû Neşît tariki için söz konusu olmaktadır.¹⁸⁷ Medd-i munfasıl için fuveyka'l-kasr mertebesi tercih edilen kıraat ricali için de yine medd-i muttasıl aynı mertebe tercih edilmektedir. Bu konuyla ilgili olarak *Teyssîr* özelinde bu başlık altında daha sonra detaylı bir bilgi verilecektir.¹⁸⁸ *Telhîs* özelinde ise Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tariki için hem medd-i muttasıl hem medd-i munfasıl fuveyka'l-kasr mertebesi ve Hulvânî için ise bu mertebe sadece medd-i muttasıl için takdir edilmektedir.¹⁸⁹ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkira*'ya atfen verdiği bu bilgi, daha sonra tavassut mertebesinde *Tezkira* özelinde tartışılacaktır.

Dânî'nin *Teyssîr*, Mehdevî'nin *Hidâye*, İbn Süfyân el-Kayrevânî'nin *Hâdî*, Mekkî'nin *Tebssıra*, İbn Bellîme'nin *Telhîs* ve İbn Ğalbûn'un *Tezkira* adlı eserlerinde Kâlûn rivayeti için medd-i munfasıl fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiği zikredilmektedir. Yine Hemedânî'nin *Ġâye* adlı eserinde Nâfi' kıraati, Hûzelî'nin *Kâmil* adlı eserinde Hulvânî ve Ebû Neşît tariklerinden her biri ve Ebû Ma'sher et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserinde ise Verş hariç olmak üzere Nâfi' kıraati için medd-i munfasıl fuveyka'l-kasrın takdir edildiği İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmektedir. Yine İbnü'l-Cezerî, *Kâfî*'de Kâlûn rivayeti için hulf'ün tercih edildiğine işaret etmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

¹⁸⁷ Dâni, *et-Teyssîr*, s. 146-147; ayrıca Kâlûn rivayetinin isnadı için bkz. Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teyssîr*, s. 7.

¹⁸⁸ Dâni, *et-Teyssîr*, s. 146-147; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

¹⁸⁹ İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

¹⁹⁰ Kasr ve fuveyka'l-kasr mertebeleri. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040-1041.

İbnü'l-Cezerî, fuveyka'l-kasr mertebesinde mezkûr eserlere atıfla Kâlûn rivayetini herhangi bir tarikle kayıtlamadan zikrederken¹⁹¹ Yûsufefendizâde ise Hüzeli'nin *Kâmil*'i hariç, diğer eserlerin referanslarında Kâlûn rivayetini Ebû Neşît tarikiyle takyit etmektedir. O, *el-Kâmil*'e atfen ise hem Ebû Neşît hem de Hulvânî tarikini zikretmektedir. Yine Yûsufefendizâde, *Neşr*'de zikredilen eserlere Dânî'nin *Câmi*' adlı eserini de ilave etmekte ve *Câmi*'de de Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tarikiyle takyit edildiğini belirtmektedir.¹⁹²

İbnü'l-Cezerî, *Tezkâr* adlı eserde Nâfi' kıraati için medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiğini aktarmaktadır.¹⁹³ Fakat ilgili eserin isnadında hangi isimlerin olduğunun bilinmesi önem arz etmektedir. Ne var ki bu eser günümüze ulaşmamıştır. Buna rağmen İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'de Nâfi' kıraati için *Tezkâr*'dan seçmiş olduğu tarikin sadece Verş rivayetinin Asbahânî tariki olduğu bilinmektedir.¹⁹⁴ Diğer yandan İbnü'l-Cezerî, kıraat müelliflerinin medd-i munfasıl için oluşturdukları tasnifler hakkında değerlendirmeler yaparken İbn Şîta'nın fuveyka't-tavassut mertebesini takdir etmediğini belirtmektedir.¹⁹⁵ Bu konuda isabetli bir şeyler söylenebilmesi için *Neşr*'deki ilgili bölümde İbn Şîta'nın *Tezkâr* adlı eserinden aktarılan metne göz gezdirmek gerekmektedir. Bu eserde İbn Kesîr kıraati ve Ebû 'Amr'ın idğâm ehli olan tarikleri için kasr mertebesi tercih edilmektedir. Yine eserde Hulvânî kanalıyla Hişâm rivayeti, Velî kanalıyla Hafs rivayeti, Nâfi' ve Ebû Ca'fer kıraatlerinin az bir ziyadeyle med yaptıkları söylenmektedir. Yine Ebû 'Amr kıraatinin izhâr icra eden tariklerinin de bu konuda Nâfi' kıraatine tabi olduğu İbn Şîta tarafından dile getirilmektedir. Son olarak ise Hamza kıraati, Şu'be rivayetinin A'sâ ve İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş adlı tarikleri için tûl mertebesi takdir edilmektedir. Sözü edilen ricalin dışında kalanların ise med mertebesi veya miktarı bakımından Hamza kıraatinin meddine yakın oldukları zikredilmektedir. Verilen bu malumattan sonra ilgili metinden kasr ve tûl mertebesi hakkında net bir fikir sahibi olmak mümkündür. Öncelikle ifade edilmelidir ki Velî

¹⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040-1043.

¹⁹² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 41-42.

¹⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041.

¹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 388; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 250.

¹⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023.

kanalıyla Hafs rivayeti, Hulvânî kanalıyla Hişâm rivayeti, Nâfi‘ ve Ebû Ca‘fer kıraatleri *Tezkâr* adlı eserde mertebe bakımından belirsiz bir pozisyonundadır. *Tezkâr*’da ifade edilen “زيادة متوسطة” ifadesi dikkate alınarak Hişâm’ın Hulvânî tariki ve onunla zikredilen isimler için hem orta bir ziyade hem de orta bir mertebeden bahsedilebilir. Burdan hareketle *Tezkâr*’da Asbahânî tariki için tavassut mertebesenin tercih edildiği söylenebilir. *Tezkâr*’da yapılan tasnifte kasr mertebesi dışında üç mertebenin daha olduğu göz önüne alındığında Hulvânî kanalıyla Hişâm rivayeti için tavassut mertebesenin belirlendiğinin iddia edilmesi makul bir görüş gibi görünmektedir. Çünkü zikredilen rical dışında kalanların Hamza kıraatine med bakımından yakın olduğunun ifade edilmesi de dikkate alındığında bunların fuveyka’t-tavassut mertebesiyle okudukları kuvvetle muhtemeldir.¹⁹⁶ Dolayısıyla İbnü’l-Cezerî’nin İbn Şîta için “En üst mertebenin bir altındakini (fuveyka’t-tavassut mertebesini) düşürmüştür.”¹⁹⁷ şeklinde kullanmış olduğu ifadeye temkinle yaklaşılmalıdır. Buna ilaveten İbn Şîta’nın medd-i munfasıl için dört mertebe belirlediğini ifade eden İbnü’l-Cezerî, onun bu eserini tavassut ve fuveyka’t-tavassut mertebelerinde ise herhangi bir kıraat için zikretmemektedir. Nitekim medd-i munfasıl konusunda İbn Şîta’ya atfedilen tasniflerle *Tezkâr*’ın medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl mertebelerinde referans olarak verildiği bölümler arasında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır.¹⁹⁸

Dânî her ne kadar Kâlûn için iki mertebe zikretse de¹⁹⁹ onun *Teyşîr* adlı eserinin isnadı dikkate alındığında söz konusu esere atıfla fuveyka’l-kasr mertebesenin zikredilmesi makul görünmemektedir. Zira kendisinin de farklı eserlerinde işaret ettiği gibi o, bu vechi İbn Ğalbûn isnadıyla Ebû Neşît tariki için okumaktadır.²⁰⁰ Daha önce de zikredildiği üzere *Teyşîr* tariki, Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît kanalı için medd-i munfasılın fuveyka’l-kasr mertebesini tazammun etmemektedir. Bu çıkarım, Dâni’nin medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr vechini İbn

¹⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1064.

¹⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023.

¹⁹⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1048.

¹⁹⁹ Dâni, *et-Teyşîr*, s. 146.

²⁰⁰ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:I, s. 467; Dâni, *el-Müfredâtü’s-seb‘*, s. 88; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

Ğalbûn tarikiyle ahzetmesi sebebiyle yapılmıştı. Çünkü onun *Teysîr* tarikinde Kâlûn rivayetinin temsilcisi, Ebû'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla almış olduğu Ebû Neşît tarikidir. Nitekim *Teysîr*'in şârihi Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî de meseleye açıklık getirirken aynı malumatı vermektedir. Dâni'nin Fâris b. Ahmed'e okumuş olduğu Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tarikinde medd-i munfasılın kasr mertebesini ve İbn Ğalbûn'a okumuş olduğu tarikte ise fuveyka'l-kasr mertebesini okuduğu bilgisini aktarmaktadır. Dâni'nin hulf ifadesiyle de bunu kastetmiş olabileceğini ifade etmektedir.²⁰¹ Fakat Dâni'nin İbn Ğalbûn kanalıyla ahzettığı Ebû Neşît tarikin Kâlûn rivayetinin *Teysîr* tarikindeki temsilcisinin olmadığını altının tekraren çizilerek söylenmesi icap etmektedir.²⁰² Eymen Rüşdî Süveyd de konuyla alakalı olarak yukarıda zikredilen *Teysîr* dışındaki beş eseri gözden geçirdiğini ve bu eserlerde medd-i munfasılın kasr mertebesinin Hulvânî tarikine ve fuveyka'l-kasr mertebesinin ise Ebû Neşît tarikine hasredildiğine dair gözlemini belirtmektedir.²⁰³

Mehdevî'nin *Hidâye* adlı eseri mefkûd olduğundan onun bir diğer eseri olan *et-Tahsîl*'de yapılan medd mertebelerinden istifade edilecektir. Mehdevî, Kâlûn rivayetinin Hulvânî tarikinde medd-i munfasılın kasr mertebesiyle okunduğunu ifade etmektedir. O, Hulvânî tarikiyle birlikte kasru'l-munfasılı icra eden kıraatleri zikretmekte ve geriye kalanların medd-i munfasılı ziyade medle okuduklarını ifade etmekte; fakat konunun tafsilatına girmemektedir.²⁰⁴ *Tahsîl*'deki bu bilgi, başka eserlerdekiyle uzlaştırıldığında Mehdevî'nin Ebû Neşît tarikinde medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesinin icrasına işaret ettiği söylenebilir. Fakat bu konuda Mehdevî'nin Kâlûn rivayetine dair isnadında hangi tariklerin bulunduğu önem kazanmakta, buna karşın Mehdevî'nin *Tahsîl* adlı eserinde bu konuya dair herhangi bir veriye ulaşamamaktadır. *Neşr* için ise *Hidâye*'den Kâlûn'un Ebû Neşît tarikine ait İbn Bûyân ve Kazzâz kanalları ve Verş'in Ezrak tarikine ait Nehhâs kanalı seçilmektedir. *Neşr*'de *Hidâye*'ye referansla Kâlûn için bu mertebede mutlak

²⁰¹ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-nesîr*, s. 312.

²⁰² Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, s. 7.

²⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040 (2. dipnot).

²⁰⁴ Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294.

ifadelerin kullanılma sebebi bu durum olabilir.²⁰⁵ Kayrevânî ve İbn Bellîme'nin *Neşr*'de yapılan naklin aksine sadece Ebû Neşît tariki için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini zikrettikleri müşahade edilmektedir.²⁰⁶ Yine İbn Ğalbûn'un Ebû Neşît için hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda, Hulvânî için ise sadece medd-i muttasılda tavassut mertebesini takdir ettiği tespit edilmekte;²⁰⁷ fakat Yûsufefendizâde'nin de *Neşr*'deki bilgiyi teyit edecek şekilde aktarımda bulunduğu görülmektedir.²⁰⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib'in ise daha önce de ifade edildiği gibi *Neşr*'de mezkûr eser referans verilerek zikredilen mertebelerin bir üstündeki mertebeyi tercih ettiği görülmektedir. Bundan dolayı Ebû Neşît için tavassut mertebesinin belirlendiğini ifade etmek daha makul görünmektedir.²⁰⁹

Hemedânî'nin Nâfi' kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini mutlak olarak ifade etmiş olmasına,²¹⁰ onun isnadında Ezrak tarikinin bulunmamasının²¹¹ sebep olduğu söylenebilir. Dolayısıyla fuveyka'l-kasrın Nâfi' kıraati için mutlak olarak zikredilmesinden Nâfi'nin kıraat literatüründeki bütün rivayet ve tariklerini kapsadığı manası çıkarılamaz. Aksine ilgili konudaki nakil *Neşr*'in tarikleriyle birlikte değerlendirildiğinde Hemedânî'nin Nâfi' kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesi tercihinin Kâlûn'un Ebû Neşît ve Hulvânî tarikleriyle Verş'in Asbahânî tarikini kapsadığı anlaşılmaktadır.

²⁰⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 354, 362, 379; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230, 234, 245.

²⁰⁶ İbn Süfyan, *el-Hâdî*, s. 111; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

²⁰⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

²⁰⁸ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 41-42.

²⁰⁹ Mekkî, *et-Tefsira*, 264-265.

²¹⁰ Hemedânî, *Ġâyetü'l-ihisâr*, C:I, s. 260. Bu konuda Süveyd'in farklı bir yorum yaptığı görülmektedir. Fakat bu yorumun *Ġâye*'deki ilgili metinde geçen temkîn kavramına Süveyd'in yüklemiş olduğu yaygın manadan kaynaklı olduğu söylenebilir ki Hemedânî'nin de mezkûr kavramdan farklı bir şey kastetmiş olması muhtemeldir. Özetle söylenecek olursa Süveyd, *Ġâye*'nin isnadında geçen Nâfi' kıraatinin bütün tarikleri için kasr mertebesinin söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bu görüşe göre İbn Kesîr kıraati için ise kasr mertebesinin de altında bir mertebe olan betr mertebesine işaret olduğu çıkarımında bulunmaktadır. Yine Süveyd, İbnü'l-Cezerî'nin bu olumsuz durumu düzeltmek adına kasr mertebesinde konumlandırıldığını iddia ettiği isimleri fuveyka'l-kasr mertebesinde konumlandırarak *Ġâye*'deki tasnif için yapmış olduğu tespitlerin kıraat külliyatına muhalif bir bilgi içerdiğini söylemektedir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042-1043 (2. dipnot).

²¹¹ Hemedânî, *Ġâyetü'l-ihisâr*, C:I, s. 70, 88-94.

Telhîs'ta Kâlûn rivayeti için Ahmed b. Kâlûn ve Hulvânî tarikleri, Verş rivayeti için ise Yûnus ve Asbahânî tarikleri söz konusudur.²¹² Bununla birlikte Ebû Ma'şer, İbnü'l-Cezerî'nin bu konuda naklettiği bilginin aksine Verş rivayeti haricinde Nâfi' kıraati için medd-i munfasılda kasr mertebesini tayin etmektedir.²¹³ Hâlbuki Asbahânî tariki daha önce de zikredildiği üzere kıraat literatüründe kahir ekseriyetle kasr ehli olarak tayin edilmektedir. Buna rağmen Asbahânî, Taberî tarafından herhangi bir mertebede konumlandırılmamaktadır.

Hüzelî'nin *Kâmil*'inde kasr mertebesinin bulunmadığı, İbnü'l-Cezerî'den nakille daha önce zikredilmişti. Bundan dolayı onun Hüzelî'ye nispetle zikrettiği mertebeler, fuveyka'l-kasr mertebesiyle başlamaktadır.²¹⁴ Fakat Hüzelî, asgari med mertebesi içerisinde Hulvânî ve Ebû Neşît tariklerini zikretmektedir.²¹⁵ Buna rağmen Hüzelî'nin med tasnifinin işkâl içermesi sebebiyle konu hakkında değerlendirme yapılmayacaktır.

İbnü'l-Cezerî, *Kâfi*'de Kâlûn için hulfün olduğunu belirtmektedir.²¹⁶ *Kâfi*'de Kâlûn için daha önce ifade edilen kasr mertebesine ilaveten fuveyka'l-kasr mertebesinin de tercih edildiği mezkûr eserden de çıkarılmaktadır.²¹⁷ Yine Yûsufefendizâde de *Kâfi*'ye atfen Kâlûn rivayeti için her iki mertebeyi de zikretmektedir.²¹⁸ Fakat daha önce de belirtildiği üzere *Kâfi*'deki Kâlûn rivayetinin isnadında sadece Ebû Neşît tariki mevcuttur.²¹⁹ Dolayısıyla konuyla ilgili olarak Kâlûn için belirlenen mertebe, medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda Ebû Neşît tariki için geçerli olmaktadır.

Teyisîr'de Kâlûn için hem kasr hem de fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiği belirtilmekte ve fuveyka'l-kasr mertebesinin Ebû Neşît için *Teyisîr* tarikiyle geldiği ifade edilmektedir.²²⁰ Yûsufefendizâde ise fuveyka'l-kasr mertebesinde

²¹² Ebû Ma'şer et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 89-94.

²¹³ Ebû Ma'şer et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 163.

²¹⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1040.

²¹⁵ Hüzelî, **el-Kâmil**, C:II, s. 860.

²¹⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1040-1041.

²¹⁷ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 39.

²¹⁸ Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 41-42.

²¹⁹ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 30; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1040-1041 (3. dipnot).

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1030-1040.

Dânî'nin *Câmi'ü'l-beyân* adlı eserini kaynak eser olarak vermektedir.²²¹ Nitekim daha önce de anlatıldığı üzere Dâni'nin İbn Ğalbûn kanalıyla ahz ettiği Ebû Neşîr tariki *Teysîr*'in tariklerinden değildir. Yûsufefendizâde de bu durumu göz önünde bulundurmuş olmalı ki Dâni'nin *Teysîr*'i yerine *Câmi'* adlı eserini referans vermeyi tercih etmiştir.

İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasılda bazı müelliflerin tek mertebe belirlediklerini ifade etmektedir. İbn Şîta, Hemedânî ve Sibtu'l-Hayyât bu isimlerden bazılarıdır.²²² Yûsufefendizâde ise yukarıdaki malumata muhalif olarak mevzubahis isimlerin de dâhil olduğu beş müellifin medd-i muttasılda Asbahânî için fuveyka'l-kasr mertebesini belirlediklerini aktarmaktadır.²²³

3.2.2. İbn Kesîr Kıraati

İbn Kesîr kıraati için medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesi takdir eden müelliflerin varlığından söz edilmektedir. Bunlardan bazıları *Teysîr*, *Tezkira* ve *Telhîsu'l-ibârât* adlı eserlerin müellifleridir.²²⁴ Sözü geçen eserlerden *Teysîr* ve *Telhîs*'a müracaat edildiğinde ise mezkûr verinin bu eserlerdekiyle mutabık olduğu müşahade edilmektedir.²²⁵ Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkira*'ya da atfettiği bu malumat, daha sonra tavassut mertebesinde tartışılacak olmakla birlikte İbn Ğalbûn'un medd-i muttasılda kasr ehli için tavassut mertebesini takdir ettiği tespit edilmektedir.²²⁶

İbnü'l-Cezerî'nin *Kâmil* ve *et-Telhîs fî'l-kirâati's-semân* adlı eserlerde kasr mertebesinin söz konusu olmadığına dair sözleri daha önce dile getirilmişti. Nitekim İbnü'l-Cezerî, konuyla alakalı olarak Ebû Ma'ser'in İbn Kesîr kıraati ve Hüzeli'nin ise İbn Kesîr'in Kavvâs²²⁷ adlı râvisi için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini belirlediğini öne sürmektedir.²²⁸ Fakat Hüzeli, İbn Kesîr kıraatinin

²²¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 41.

²²² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

²²³ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45.

²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

²²⁵ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107; Dâni, *et-Teysîr*, s. 146-147; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-ibârât*, s. 26.

²²⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106.

²²⁷ Kavvâs, Kunbül'ün İbn Kesîr kıraatini ahzettiği kişidir.

²²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

medd-i munfasıldaki icrasını en kısa med yapanlar arasında zikretmektedir ve bu da göstermektedir ki Kavvâs'ın medd-i munfasıldaki tercihi kasr mertebesidir.²²⁹ Zira “هؤلاء” kelimesindeki tenbih edatında bazı kıraat ricali için Hüzeli tarafından kasr mertebesinin zikredildiği daha önce de belirtilmişti.²³⁰ Dolayısıyla *Kâmil*'de Kavvâs için tercih edilen mertebenin kasr mertebesi olduğuna dair herhangi bir şüpheye mahal yoktur. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi bu kelime örneğinde takyit edilmeksizin İbn Kesîr kasr ehli arasında zikredilmekteydi. Ayrıca Ebû Ma'ser'in ifadelerinde İbn Kesîr ve onunla birlikte ifade edilen kıraat ve rivayetler için medd-i munfasılda kasr mertebesinin tayin edildiği müşahade edilmektedir.²³¹ Fakat kıraat literatüründe farklı anlamlar yüklenen temkîn kelimesinin ilgili metinde geçmesi, İbnü'l-Cezerî'nin meseleyi farklı değerlendirmesine sebep olmaktadır. Oysaki Ebû Ma'ser'in ifadelerinde zikredilen kıraat ve rivayetler tarafından medd-i munfasılda ziyade meddin terk edildiği açık bir şekilde belirtilmektedir.²³² Yûsufendizâde de İbnü'l-Cezerî gibi *Kâmil* ve *et-Telhîs fi'l-kirââtî's-semân* adlı eserlerin naslarından İbn Kesîr kıraati için kasr mertebesinin çıkarılamayacağını öne sürmektedir. Buna rağmen İbn Kesîr için kasr mertebesiyle ahzettğini söylemekte, bu uygulamasını açık naslar ve sahih rivayetlere dayandırmaktadır.²³³

3.2.3. Ebû 'Amr Kıraati

İbnü'l-Cezerî; Ebû'l-Hasen İbn Ğalbûn, Dâni ve İbn Bellîme'nin Ebû 'Amr kıraati için medd-i muttasılda fuveyka'l-kasrı tercih eden müelliflerden olduklarını söylemektedir.²³⁴ Bu bilgi, İbn Ğalbûn'un *Tezkira*'sı dışında ilgili eserlerden teyit edilmektedir.²³⁵ İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkira*'ya da atfettiği bu malumat, daha sonra tavassut mertebesinde tartışılacak olmakla birlikte mezkûr eserde Sûsî ve diğer kasr ehli için medd-i muttasılda tavassut mertebesi tayin edilmektedir.²³⁶ Fakat

²²⁹ Bkz. Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 860

²³⁰ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 829.

²³¹ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

²³² bkz. Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

²³³ Yûsufendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 48.

²³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

²³⁵ Dâni, *et-Teyisr*, s. 146-147; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

²³⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106.

Yûsufefendizâde de bu konuda *Neşr*'deki bilgiye muvafık bir şekilde *Tezkira*'yı referans vermektedir.²³⁷

Ebü'l-'Alâ' el-Hemedânî'nin *Ğâye* ve Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserlerinde Ebû 'Amr kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin tercih edildiği İbnü'l-Cezerî tarafından öne sürülmektedir.²³⁸ Hâlbuki Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr* adlı eserinde Ebû 'Amr'ın da içinde bulunduğu bir grup kıraat imamının medd-i munfasılı temkîn ile okuduklarını; fakat ziyade med yapmadıklarını ifade etmektedir. Buna ilaveten zikrettiği kıraat imamları arasında en kısa med yapanın da İbn Kesîr olduğunu zikretmektedir. Ziyade med yapmadıkları ifade edilen kıraat grubu arasında Ebû 'Amr kıraatinin de zikredilmesi ve ardından İbn Kesîr kıraatinin en kısa med yapılan kıraat olduğu bilgisi,²³⁹ cem' ve te'lîf'i mümkün olmayan bir durumdur. Ancak İbnü'l-Cezerî, Hemedânî tarafından İbn Kesîr kıraati hakkında düşülen not nedeniyle olacak ki Ebû 'Amr kıraati ve onunla zikredilen kıraatler için Hemedânî'nin medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini tayin ettiğini söylemektedir.²⁴⁰ Haddizatında Eşref Muhammed Fuâd Tal'at da Hemedânî'nin konuyla alakalı olarak temkîn kavramını, 'kasr' ve "fuveyka'l-kasr"ın her ikisini de kuşatan bir manayla kullandığını ifade etmekte ve buna delâlet olarak da yine Hemedânî'nin kullanmış olduğu "وأقصرهم مدا مكي" ibaresini zikretmektedir. Zira *Ğâye*'de ziyade med yapmadıkları ifade edilenler arasında İbn Kesîr de vardır. Tal'at bunu gerekçe göstererek İbn Kesîr kıraatiyle birlikte zikredilen kıraatleri İbn Kesîr'den ayrı tutmakta ve mezkûr eserde onun için kasr mertebesinin ve onunla birlikte zikredilen rical için ise fuveyka'l-kasr mertebesinin tercih edildiğini iddia etmektedir. Aynı zamanda bu iddiasına, İbnü'l-Cezerî'nin fuveyka'l-kasr mertebesinde İbn Kesîr kıraatini zikretmemesini de delil olarak kullanmakta ve İbnü'l-Cezerî'nin bu uygulamasının *Ğâye*'deki ilgili metnin anlamını teyit ettiğini söylemektedir. Fakat Tal'at, kullanmış olduğu bu ifadelerden önce *Ğâye*'deki "من غير مد..." ibaresini, sanki de iktizânın delâleti kaidesini kullanmak suretiyle "من غير مد"

²³⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 49-50.

²³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042-1043.

²³⁹ Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr*, C:I, s. 260.

²⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042.

مشبع...” şeklinde takdir etmektedir.²⁴¹ İlgili metinde bulunan “Bunu (medd-i munfasılı) “temkîn”le fakat medsiz okudular.” ibaresinden temkîn kavramıyla kastedilen şeyin aslî med; ‘med’ kavramıyla kastedilen şeyin ise aslî med üzerine yapılan ziyade med olduğu söylenebilir. Zira kıraat eserlerinin genelinde ‘med’ ifadesiyle kastedilen şey, aslî med üzerine ziyadedir ki İbnü’l-Cezerî de ‘med’ kavramını bu şekilde tarif etmektedir.²⁴² O hâlde *Ğâye*’de ‘med’ kavramıyla aslî med üzerine yapılan ziyade kastediliyorsa bu kavramın aslî med üzerine yapılan muayyen bir ziyadeyi kapsadığı düşünülemez. Yani Tal’at’ın kullanmış olduğu “من غير مد مشبع...” ifadesi, uygun bir yorum olarak kabul edilse dahi sadece bir mertebeyi işaret edecek şekilde sınırlandırılmaz. Ayrıca Tal’at’ın bu kavramın ilgili metinde hem ‘kasr’ı hem de ‘fuveyka’l-kasr’ı karşıladığını iddia etmesinin durumu kurtarmak için yapılmış bir söylem olduğu mülâhaza edilmektedir. Yine daha önce ele alınan işbâ’ kavramının ziyade med mertebelerinden muayyen bir mertebeyi karşıladığına dair herhangi bir görüşe rastlanmamıştı. Süveyd’in ise bu konuya bakış açısı daha farklıdır. Zira o, sözü edilen eserde İbn Kesîr’le alakalı olarak zikredilen ilgili kısmın kasr mertebesi altında bir mertebe olmamasından dolayı tenakuza sebep olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Süveyd, İbn Kesîr’le ilgili ifadeleri Tal’at gibi te’lîf etmek yerine İbn Kesîr için betr mertebesinin takdir edilmiş olabileceğini söylemekte ve İbn Kesîr ile birlikte zikredilen diğer kıraat ricali için ise kasr mertebesinin takdir edildiğini belirtmektedir.²⁴³

Ebû Ma’ser’den nakille konuya dair Ebû ‘Amr kıraati için fuveyka’l-kasrın ifade edilmesi²⁴⁴ üzerinde durulması gereken bir konudur. Çünkü Ebû Ma’ser’in medd-i munfasılda kasr mertebesini tayin ettiği kıraatler arasında Ebû ‘Amr kıraati de vardır. O, ilgili metinde kasr mertebesini ifade ettiği kıraatler için temkîn kavramını kullanmakla kalmamakta; bu kıraatlerin ziyade med yapmadıklarını da açık bir şekilde ifade etmektedir.²⁴⁵ Nitekim Ebû Ma’ser, temkîn kavramıyla aslî

²⁴¹ Bkz. Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr*, C:I, s. 260 (1. dipnot).

²⁴² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

²⁴³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042-1043 (2. dipnot).

²⁴⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043.

²⁴⁵ ...يتركون المد حرفا لحرف ويمكنون تمكينا

meddi kastettiğinden²⁴⁶ onun Ebû ‘Amr kıraati için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesini tercih ettiğine dikkat çekilmesi, sıhhatli bir tespit gibi durmamaktadır. Süveyd de konuyla alakalı olarak *Telhîs*’taki ilgili metinleri nakletmekte ve mezkûr eserde geçen Hicâzî ıstılahının Ebû ‘Amr kıraatini de bünyesinde barındırdığını söylemektedir.²⁴⁷ Süveyd, İbnü’l-Cezerî’nin yapmış olduğu bu tasnifin sahih olduğu kanaatinde değildir. *Telhîs* ve *Kâmil* adlı eserlerin medd-i munfasıl için kasr mertebesini tazammun etmediği görüşünden dolayı kasr mertebesinde olması gereken kıraat ve rivayetleri İbnü’l-Cezerî’nin fuveyka’l-kasr mertebesinde zikretmesi; Süveyd’in bu hükme varmasına sebep olmaktadır.²⁴⁸

İbn Şîta’nın *Tezkâr* adlı eserinde Ebû ‘Amr kıraatinin her iki rivayetinden de izhâr yapanlar için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesini tercih ettiği İbnü’l-Cezerî tarafından belirtilmektedir.²⁴⁹ Yine Yûsufefendizâde söz konusu eserde Ebû ‘Amr’ın hem Dûrî hem de Sûsî rivayetlerinin izhâr yapılan tarikleri için fuveyka’l-kasr mertebesinin takdir edildiğini belirtmektedir.²⁵⁰ İbn Şîta’nın bu konudaki takdiri hakkında Asbahânî tariki için detaylı olarak malumat verilmişti. Ebû ‘Amr kıraatinin izhâr rivayetlerinin de İbn Şîta tarafından Asbahânî tarikiyle tavassut mertebesinde zikredilmesi sebebiyle daha önceki bilgilendirmeye kifayet edilecektir.

Medd-i munfasılın med miktarı hususunda Ebû ‘Amr kıraatinin rivayetleri hakkında müelliflerin farklı tercihleri söz konusu olabilmektedir. Bu başlık altında Ebû ‘Amr kıraati için fuveyka’l-kasr mertebesini tercih eden müelliflerin konu hakkındaki ihtilafları irdelenecektir.

3.2.3.1.Dûrî Rivayeti

İbnü’l-Cezerî, Dâî’yi referans vermek suretiyle Ebû ‘Amr kıraatinin Dûrî rivayetinde medd-i munfasılın fuveyka’l-kasr mertebesi ile okunduğunu belirtmektedir.²⁵¹ *Teysîr*’de konuyla alakalı metnin kapalı olması,²⁵² bu eserin şerhine

²⁴⁶ Ebû Ma’ser et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 163.

²⁴⁷ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1043 (1. dipnot).

²⁴⁸ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1029-1030; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1043 (1. dipnot).

²⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1041-1042.

²⁵⁰ Yûsufefendizâde, **Risâletü’l-meddât**, s. 50.

²⁵¹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1040.

²⁵² İlgili metin için bkz. Dâî, **et-Teysîr**, s. 146-147.

müracaat edilmesini gerekli kılmaktadır. *Teysîr* şârihi Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî, *Teysîr*'de Kâlûn rivayetinin aksine Dûrî rivayeti için "hulf"ün kastedilmediğini ifade etmektedir. Çünkü Dâni'nin Dûrî için de hulfü kastetmiş olması hâlinde Kâlûn rivayetinin medd-i munfasıldaki durumu hakkında kullandığı ifadeleri, Dûrî için de kullanması gerektiğine dikkat çekmektedir.²⁵³ Ayrıca *Teysîr* tarikinde Dûrî rivayetinin temsilcisi olan Ebü'z-Ze'râ' tariki, Ebü'l-Kâsım el-Fârisî Abdülazîz b. Ca'fer b. Muhammed (ö. 412/1021) kanalıyla gelmektedir.²⁵⁴ Dûrî için medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesi Ebü'l-Kâsım kanalıyla ve kasr mertebesi ise Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed kanalıyla gelmektedir.²⁵⁵ Fakat *Teysîr* tariki, Dûrî rivayetinde Ebü'z-Ze'râ' tariki için Ebü'l-Feth isnadını tazammun etmemektedir.²⁵⁶ Bilakis bu tarik, Dûrî rivayeti için Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinin isnad halkasında mevcuttur.²⁵⁷ Bundan dolayı *Teysîr* tarikiyle Dûrî rivayeti için kasr vechinin alınması doğru görünmemektedir. İbnü'l-Cezerî Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserini referans vermek suretiyle Dûrî için kasr mertebesini zikretmektedir.²⁵⁸ Yine Dûrî'nin İbn 'Âmir ve Kisâî kıraatlerinden sonra tek başına zikredilmesi de onun için *Teysîr*'de sadece fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiğine bir işaret olarak görülebilir.²⁵⁹

Mehdevî'nin *Hidâye*, İbn Süfyân el-Kayrevânî'nin *Hâdî*, Mekkî'nin *Tebsıra*, İbn Bellîme'nin *Telhîs* ve İbn Ğalbûn'un *Tezkira* adlı eserlerinde Ebû 'Amr'ın Dûrî rivayeti için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiği İbnü'l-Cezerî tarafından ifade edilmektedir. Yine mağripli müelliflerin eserlerinin genelinde de aynı bilginin mevcudiyeti dile getirilmektedir.²⁶⁰

Mehdevî'nin *Hidâye* adlı eseri mefkûd olduğundan ve *Şerhu'l-hidâye*'de ise konuyla alakalı herhangi bir veriye rastlanılmadığından onun bir diğer eseri olan

²⁵³ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-Nesîr*, s. 312-313.

²⁵⁴ Dâni, *et-Teysîr*, s. 115; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 427; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehabiyye*, s. 291; Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teysîr*, s. 8.

²⁵⁵ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-Nesîr*, s. 312-313.

²⁵⁶ Dâni, *et-Teysîr*, s. 114-115.

²⁵⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 318-320.

²⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1033; ayrıca bkz. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 467.

²⁵⁹ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-Nesîr*, s. 314.

²⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1040.

Tahsîl'e müracaat edilmektedir. Söz konusu eserde Ebû 'Amr kıraati için medd-i munfasılda hulf takdir edilmekte; fakat konu hakkında detaylara girilmemektedir.²⁶¹ *Neşr*'de İbn Süfyân'ın *Hâdî* adlı eserine referansla verilen Dûrî için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini tercih ettiği bilgisi söz konusu eserden teyit edilmektedir.²⁶² İbn Şüreyh ise Ebû 'Amr kıraatinde Dûrî rivayeti için medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesiyle okunduğunu zikretmekte, buna ilaveten Kâlûn ve Dûrî rivayetlerinde kasr mertebesiyle de ahzedildiğini ifade etmektedir.²⁶³ Bu da göstermektedir ki *Kâfî* adlı eserin muhtevası, Dûrî rivayeti için medd-i munfasılda hulf'ü tazammun etmektedir.²⁶⁴ Fakat bu konuda Süveyd, meseleyi tarik analizine tabi tutarak bu konuda eleştirel bir yaklaşım sergilemektedir. O, *Kâfî*'de Dûrî rivayetinin İbn Ferah ve Ebû'z-Ze'râ' tariklerine isnad edildiğini ifade etmektedir. İbn Şüreyh'in İbn Ferah tarikini, hocası Ebû Alî el-Bağdâdî'ye isnad ettiğini söylemektedir.²⁶⁵ Bağdâdî, Ebû 'Amr kıraatinde medd-i munfasılın kasr mertebesiyle medd-i muttasılın ise fuveyka'l-kasr mertebesiyle icra edildiğini ifade etmektedir.²⁶⁶ Süveyd ise İbn Şüreyh'in Ebû'z-Ze'râ' tarikini, hocası Ahmed b. Nefîs'e isnad ettiğini belirtmektedir. O, İbn Nefîs'e herhangi bir eser nispet edilmemesi nedeniyle bu isnadı ihtiva eden eserlerden Muaddel'in *Ravda* adlı eseri ve İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserine müracaat etmektedir.²⁶⁷ Muaddel'in eserinde Ebû 'Amr'ın da içinde olduğu Basra kıraat âlimleri için medd-i munfasılda kasr mertebesi, medd-i muttasılda ise tavassut mertebesi takdir edilmektedir. Bu demek oluyor ki Muaddel'in tasnifinde de Dûrî için medd-i munfasılda kasr mertebesi takdir edilmektedir.²⁶⁸ İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrid*'inde ise Ebû 'Amr kıraati için hem medd-i munfasıl hem de medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin tayin edildiği ifade edilmektedir.²⁶⁹ Bu malumatın akabinde Süveyd, İbn Şüreyh'in *el-Kâfî* adlı eserinin

²⁶¹ Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 294.

²⁶² İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 111.

²⁶³ İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 39.

²⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 50.

²⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034-1035 (5. dipnot); ayrıca bkz. İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 31.

²⁶⁶ Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034-1035 (5. dipnot).

²⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034-1035 (5. dipnot).

²⁶⁸ Muaddel, **Ravdatu'l-Huffâz**, C:I, s. 493-495.

²⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1034-1035; (5. dipnot) İbnü'l-Fehhâm'ın ilgili eserinde bu bilgi teyit edilememektedir. Bkz. İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrîd**, s. 137.

tarik muhtevası dikkate alındığında İbn Ferah tarikiyle Dûrî rivayeti için medd-i munfasılda kasr mertebesinin, medd-i muttasılda ise fuveyka'l-kasr mertebesinin; Ebü'z-Ze'râ' tarikiyle ise her iki med çeşidi için de fuveyka'l-kasr mertebesinin söz konusu olduğunu söylemektedir.²⁷⁰

İbn Bellîme'nin *Telhîsu'l-'ibârât* adlı eserinde Dûrî için fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiği teyit edilmekte,²⁷¹ Mekkî b. Ebî Tâlib'in *Tebşıra* adlı eserinde ise tavassut mertebesinin belirlendiğini ifade etmek daha makul görünmektedir.²⁷² Ayrıca İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkira*'ya atfen verdiği bilgi, daha sonra tavassut mertebesinde irdelenecek olmakla birlikte İbn Ğalbûn'un Ebû 'Amr kıraatinin Dûrî rivayeti için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesini takdir ettiği tespit edilmektedir.²⁷³

3.2.3.2.Sûsî Rivayeti

Hüzelî'nin Sûsî rivayeti için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini takdir ettiği belirtilmektedir.²⁷⁴ İlgili eserde oluşturulan med mertebeleri ciddi manada işkâl içermektedir. Bu sebeple ilgili konu hakkında yorum yapmak için elverişli bir durum mevcut değildir.²⁷⁵

Neşr'de İbn Süfyân referans verilerek Sûsî için kasr mertebesi zikredilmektedir.²⁷⁶ Aynı şekilde Yûsufefendizâde de *Neşr*'deki gibi İbn Süfyân'a atfen Sûsî için medd-i munfasılda kasr mertebesini zikretmektedir.²⁷⁷ Oysa ki *Hâdî*'de Sûsî için böyle bir bilgi mevcut değildir. Bunun aksine mezkûr eserde Sûsî için medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesi tayin edilmektedir.²⁷⁸

²⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1034-1035 (5. dipnot).

²⁷¹ İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

²⁷² Mekkî, *et-Tebşıra*, s. 265.

²⁷³ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 107.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 50.

²⁷⁵ Hüzelî, *el-Kâmil*, C:II, s. 860.

²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1034.

²⁷⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 49.

²⁷⁸ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 111.

3.2.4. İbn ‘Âmir Kıraati

Takyit edilmeksizin İbn ‘Âmir kıraati’nin Hişâm rivayeti için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesini takdir edenler olduğu gibi bu mertebeyi Hulvânî tarikiyle kayıtlayarak Hişâm rivayetine nispet edenler de olmaktadır.²⁷⁹ Yûsufefendizâde ise medd-i munfasılda *Mübhic* tarikiyle Hişâm rivayetinin ne Dâcûnî tariki ne de Hulvânî tariki için fuveyka’l-kasr mertebesini ahzettiklerini söylemektedir.²⁸⁰

Bu başlık altında, fuveyka’l-kasr mertebesi İbn ‘Âmir kıraati özelinde ele alınacaktır.

3.2.4.1. Hişâm Rivayeti

İbnü’l-Cezerî, *Mübhic*’de İbn ‘Âmir kıraatinin Hişâm rivayeti için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesinin zikredildiğini ifade etmektedir.²⁸¹ Konuyla alakalı olarak Sibtu’l-Hayyât’ın kasr mertebesi dışındaki açıklamalarının ve konuyla ilgili kullandığı ıstılahların değerlendirilmesinde fayda mülâhaza edilmektedir. Zira Sibtu’l-Hayyât, İbn ‘Âmir’in Hişâm rivayeti dışındaki rivayetlerinin medlerini, “medd-i tâm” olarak adlandırmakta, Hamza kıraati ve Kisâî’nin Kuteybe adlı rivayeti için takdir ettiği med mertebelerini de ilgili kavramın ism-i tafdil sigası olan ‘etemm’²⁸² sözcüğüyle açıklamaktadır. Dolayısıyla bu kullanımın işbâ’/tûl kavramına karşılık geldiği, “medd-i tâm” terkinin de fuveyka’t-tavassut mertebesine karşılık geldiği söylenebilir.²⁸³ İbn ‘Âmir’in Hişâm rivayeti ise zikredilen “medd-i tâm” dışında yani fuveyka’t-tavassut mertebesi dışında kalmakta ve Sibtu’l-Hayyât’ın bu rivayete ait med mertebesini tavassut mertebesinde zikrettiği söylenebilir. Haddizatında Sibtu’l-Hayyât’ın, Hişâm rivayetini zikrettiği mertebe için “مدا متوسطا” terimini kullandığı da müşahade edilmektedir.²⁸⁴ Aynı zamanda

²⁷⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041-1043.

²⁸⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 54.

²⁸¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041.

²⁸² *etemm* ilgili kullanım için bkz. Bkz. Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

²⁸³ Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427.

²⁸⁴ وكان نافع [إلا أبا سليمان، [وأبا] مروان جميعا عن قالون]، وهشام، وحفص في رواية عمرو بن الصباح، ويعقوب يمدونها مدا [متوسطا] ibaresi için bkz. Bkz. Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

Yûsufefendizâde de *Mübhic* kanalıyla Hişâm'ın Hulvânî ve Dâcûnî tarikleri için medd-i munfasılı fuveyka'l-kasr mertebesiyle ahzetmediğini belirtmektedir.²⁸⁵

3.2.4.2.Hişâm Rivayetinin Hulvânî Tariki

İbnü'l-Cezerî; Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki için İbn Şîta'nın *Tezkâr*, Hemedânî'nin *Ğâyetü'l-İhtisâr*, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserlerinde medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiğini öne sürmektedir.²⁸⁶

Hulvânî kanalıyla Hişâm rivayetinin daha önce de Asbahânî tarikinde detaylı olarak anlatıldığı üzere *Tezkâr*'a referansla medd-i munfasılda tavassut mertebesinin zikredilmesi daha makul görünmektedir. *Neşr*'de *Ğâye*'ye atıfla Hişâm'ın Hulvânî tariki için verilen fuveyka'l-kasr mertebesi bilgisi mezkûr eserden teyit edilmektedir.²⁸⁷ Ayrıca Taberî'nin *Telhîs* adlı eserinde Hulvânî tariki için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini belirlediği İbnü'l-Cezerî tarafından ifade edilmişti.²⁸⁸ Fakat daha önce de belirtildiği üzere Taberî, temkîn kavramını aslî med manasında kullanmaktadır. O, kasr ehlini zikrederek onların medd-i munfasılı temkîn ile okuduklarını ve ziyade meddi terk ettiklerini belirtmektedir. Haddizatında Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eserindeki kullanımıyla *Telhîs*'taki kullanım aynıdır.²⁸⁹ Fakat Hemedânî'nin İbn Kesîr kıraati hakkında düşmüş olduğu not meseleyi çıkmaza sokmaktadır. Dolayısıyla daha önce yapıldığı gibi Hemedânî'nin eserindeki tasnifi, eserin muhakkikinin yapmış olduğu te'lîfte olduğu gibi anlamak daha makul görünmektedir.²⁹⁰ Aksi takdirde Süveyd'in yapmış olduğu te'vîl ile İbn Kesîr kıraati için Hemedânî tarafından betr mertebesinin takdir edildiği anlaşılabacaktır²⁹¹ ki "betr", kıraat literatüründe câiz görülmeyen ve kasr mertebesi altında kabul edilen bir mertebedir.²⁹²

²⁸⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 54.

²⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041-1043.

²⁸⁷ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260.

²⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043.

²⁸⁹ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163-165.

²⁹⁰ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260 (1. dipnot).

²⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042-1043 (2. dipnot).

²⁹² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 470; İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ'*, C:I, s. 467-468.

3.2.5. ‘Âsım Kıraati

Kıraat literatüründe kimi eserlerde Hafs rivayetinin ‘Amr b. es-Sabbâh tariki için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesinin takdir edildiği öne sürülmektedir. Bu başlık altında, *Neşr*’de bu durum için referans verilen eserlerdeki ilgili metinler tahkik edilecektir.

İbnü’l-Cezerî, Hafs rivayetinin ‘Amr b. es-Sabbâh tarikinde medd-i munfasılın fuveyka’l-kasr mertebesi ile icra edildiği bilgisini Sibtu’l-Hayyât’ın *Mübhic* adlı eserine referansla vermektedir.²⁹³ Fakat ilgili esere müracaat edildiğinde daha önce dikkat çekilen Hişâm rivayeti gibi Hafs rivayetinin ‘Amr b. es-Sabbâh tariki için de medd-i munfasılda tavassut mertebesinin tayin edildiği görülecektir.²⁹⁴ Ayrıca İbnü’l-Cezerî, Hemedânî’yi referans vererek Hammâmî-Velî kanalıyla ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Fîl tariki için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesinin tercih edildiğini ifade etmekte ve²⁹⁵ nitekim bu bilgi, *Ğâye*’den de teyit edilmektedir.²⁹⁶

3.2.6. Kisâi Kıraati

İbnü’l-Cezerî, *Ravda*’da Kisâi kıraatinin Kuteybe rivayeti dışındaki rivayetler için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesinin tayin edildiğini söylemektedir.²⁹⁷ Fakat bu konuda herhangi bir kayıt söz konusu değildir. Zira Muaddel ve Ebû Alî el-Bağdâdî adlı iki âlimin de *Ravda* adlı eserleri kıraat literatüründe mevcut olduğu gibi bu iki kaynak da *Neşr*’in kaynakları arasındadır.

Ebû Alî el-Bağdâdî’nin *Ravda* adlı eserindeki tasnife göre Kisâi kıraatinin Kuteybe dışındaki rivayetleri için medd-i munfasılda fuveyka’l-kasr mertebesinin takdir edildiği müşahede edilmektedir.²⁹⁸ Süveyd ise hem Ebû Alî el-Bağdâdî’nin hem de Muaddel’in *Ravda* adlı eserlerinde oluşturulan mertebelerin sözü edilen malumatı ihtiva ettiğini ileri sürmektedir.²⁹⁹ Fakat Muaddel’in med mertebelerinde

²⁹³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041.

²⁹⁴ Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

²⁹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042.

²⁹⁶ Hemedânî, *Ğâyetü’l-İhtisâr*, C:I, s. 260.

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043.

²⁹⁸ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

²⁹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042 (1. dipnot).

kullanmış olduğu edatlar sebebiyle onun yaptığı tasnifin hem beşli hem üçlü olma ihtimalinden söz edilebilir.³⁰⁰

3.2.7. Ebû Ca'fer Kıraati

İbnü'l-Cezerî, İbn Şîta'dan nakille Ebû Ca'fer kıraatinde, medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesiyle icra edildiğini söylemektedir.³⁰¹ Ebû Ca'fer kıraati için *Tezkâr*'da belirlendiği ileri sürülen mertebeye alakalı olarak Ebû Ca'fer kıraatiyle birlikte aynı mertebede zikredilen kıraat ricali hakkında kelim edilen önceki bölümlere müracaat edilebilir.

İbnü'l-Cezerî, kıraat literatüründe tamamen -Hüzelî ve Ebû Ma'ser'in yaptıkları tasnifler dışında- Ebû Ca'fer kıraatiyle İbn Kesîr kıraati için kasr mertebesinin takdir edildiğini öne sürmektedir. Ebû Ca'fer kıraati hakkında *Kâmil*'in istisna tutulmasının aksine *Tezkâr* için böyle bir şey İbnü'l-Cezerî tarafından söz konusu edilmemektedir. Dolayısıyla *Tezkâr*'da Ebû Ca'fer kıraati için tespit edilen tavassut mertebesi bir tarafa, İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkâr*'ı referans vererek Ebû Ca'fer kıraati için fuveyka'l-kasr mertebesini zikretmesi tutarsız bir bilgi olarak göze çarpmaktadır.³⁰²

İbnü'l-Cezerî, Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eserinde Ebû Ca'fer kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin belirlendiğini söylemektedir. Yine *Tezkâr* gibi Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eseri de Ebû Ca'fer kıraati için kasr mertebesinin belirlendiği eserlerden istisna edilmemiş olmasına rağmen İbnü'l-Cezerî, bu kıraatin *Ğâye*'de de fuveyka'l-kasr mertebesinde konumlandırıldığını dile getirmektedir.³⁰³ Konu hakkında, Hemedânî'nin yapmış olduğu tasnifte Ebû Ca'fer kıraatiyle aynı mertebede zikredilen kıraat ricaliyle alakalı önceki bölümlere müracaat edilebilir.

Kâmil'de Ebû Ca'fer kıraatine ait İbn Verdân rivayetinin tariklerinden Hulvânî tarihi için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin tercih edildiği

³⁰⁰ Muaddel, **Ravdatu'l-Huffâz**, C:I, s. 495.

³⁰¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1041.

³⁰² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1029-1030. Bu eserlerden *Telhîs* ise Ebû Ca'fer kıraatini ihtiva etmemektedir.

³⁰³ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1042.

söylenmektedir.³⁰⁴ Hüzeli'nin medd-i munfasıl için yapmış olduğu tasnif işkâl içerdiğinden³⁰⁵ konu hakkında yorum yapılmayacaktır. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin Ebû Ca'fer kıraati hakkında istisna tuttuğu bir eser olmasına rağmen *Kâmil*'in Ebû Ca'fer kıraati için sadece İbn Verdân rivayetinin tariklerinden Hulvânî tariki için referans verilmiş olması dikkati calip bir durumdur.

3.2.8. Ya'kûb Kıraati

İbnü'l-Cezerî; Sibtu'l-Hayyât, Ebû Ma'sher ile Hemedânî'nin Ya'kûb kıraati için medd-i munfasılda ve İbn Ğalbûn'un ise medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesini tercih ettiklerini belirtmektedir.³⁰⁶

Neşr'de İbn Ğalbûn'un tasnifi için yapılan naklin aksine Ya'kûb kıraati için medd-i muttasılda tavassut mertebesinin tercih edildiği tespit edilmektedir.³⁰⁷ Yine İbnü'l-Cezerî'nin naklettiğinin aksine Sibtu'l-Hayyât, medd-i munfasıl için yapmış olduğu tasnifte Ya'kûb kıraati ve onunla birlikte zikredilenler için açık bir şekilde tavassut mertebesini tayin etmektedir.³⁰⁸ Aynı zamanda İbnü'l-Cezerî'nin *Mübhic*'e atfen Ya'kûb kıraatiyle birlikte fuveyka'l-kasr mertebesinde zikrettiği isimlerle ilgili olarak önceki bölümlere de müracaat edilebilir.

Ebû Ma'sher'in *Telhîs*'ta Ya'kûb kıraati için medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesini takdir ettiği iddiasının³⁰⁹ aksine o, Ya'kûb'u *Telhîs*'ta ashâb-ı kasr arasında zikretmektedir.³¹⁰ Zira bu konuda farklı çıkarımda bulunulmasına, ilgili metinde kullanılan temkîn ifadesinin sebep olduğu daha önce de defaatle zikredilmişti.³¹¹ Hemedânî'nin *Ġâye* adlı eserinde Ya'kûb kıraati ve onunla zikredilenler hakkında da daha önce tafsilatlı açıklama yapılmıştı. Nitekim mezkûr

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043.

³⁰⁵ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 860.

³⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041-1043.

³⁰⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

³⁰⁸ Bkz. Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043.

³¹⁰ Ebû Ma'sher et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

³¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1024-1025 (1. dipnot).

eserde temkîn ifadesinin yanında İbn Kesîr kıraati için düşülen not, bu konuda zihin karışıklığına sebep olmaktadır.³¹²

3.2.9. Halef Kıraati

İbnü'l-Cezerî, *Ravda* adlı eserde Halef kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin tercih edildiğini belirtmekte; fakat bu eseri herhangi bir müellifle kayıtlamamaktadır.³¹³ Ne var ki kıraat literatüründe yapılan tasniflerde medd-i munfasıl için bu şekilde bir tasarruf da mevcut değildir. Nitekim Yûsufefendizâde de Halef kıraati için bu şekilde bir malumattan bahsetmemektedir.³¹⁴

Muaddel, *Neşr*'de medd-i mutasıl ve medd-i munfasıla ait med mertebeleri bahsinde referans olarak zikredilmemektedir.³¹⁵ Halef için Ebû Alî el-Bağdâdî'nin eserinde yapılan tasnifte ise Halef kıraatine yer verilmemektedir. Dolayısıyla Bağdâdî'nin eserinden bu şekilde bir sonuç çıkarılması imkân dâhilinde değildir.³¹⁶ Ayrıca Yûsufefendizâde'nin Halef için medd-i munfasılda tavassut dışında bir mertebe zikretmemesi de *Neşr*'de Halef için zikredilen bilginin eksik ve kusurlu olduğuna işaret olabilir. Süveyd ise Bağdâdî'nin yapmış olduğu tasnifte Halef kıraatinin bulunmamasını nâsih hatasıyla alakalı bir durum olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu söylemektedir.³¹⁷

3.3. ÜÇÜNCÜ MERTEBE (TAVASSUT MERTEBESİ)

Tavassut mertebesi, ara mertebeleri kullanan müellifler için üçüncü mertebe, ara mertebeleri kullanmayanlar için ise ikinci mertebedir.³¹⁸

İbnü'l-Cezerî ilgili kıraat ricali için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda, bazen de sadece medd-i munfasılda tavassut mertebesinin takdir edildiğini *Neşr*'in kaynaklarını referans vermek suretiyle açıklamaktadır. Bu başlık altında, ilgili

³¹² Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260.

³¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042.

³¹⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 69.

³¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031-1032 (2. dipnot).

³¹⁶ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042 (1. dipnot).

³¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044.

eserlerde yapılan tasnifle alakalı metinler tavassut mertebesi zaviyesinden tahkik edilecektir.

3.3.1. Nâfi‘ Kıraati

Kıraat literatüründe, Nâfi‘ kıraatinin gerek Kâlûn rivayetine gerekse Verş rivayetine ait tarikler için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesini belirleyen müelliflere dikkat çekilmektedir. Aynı şekilde ilgili rivayet ve tarikler için tavassut mertebesinin sadece medd-i munfasılda söz konusu edildiği, medd-i muttasıl için ise tûl mertebesinin takdir edildiği eserlere de işaret edilmektedir.³¹⁹ Bu başlık altında, Nâfi‘ kıraatine ait tarikler için referans verilen eserlerdeki tasnifler konuyla alakalı olarak incelenecektir.

Serakustî ve Şâtıbî gibi medd-i muttasılda iki mertebe tercih eden müelliflerin medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl ve kasr ashâbı dışındaki bütün kıraat ricali için tavassut mertebesini tayin ettikleri ifade edilmektedir. Buna ilaveten kasr ehli için ise medd-i muttasılda tavassut mertebesinin uygulandığı bilgisi zikredilmektedir. Yine İbnü’l-Fehhâm’ın Kâlûn rivayetinin Ebû Neşît tarikiyle Verş rivayetinin Asbahânî tarikleri için hem medd-i munfasıl hem de medd-i muttasılda tavassut mertebesini tercih ettiği zikredilmektedir. İbn Mihrân’ın da önceki mertebelerde zikredilen isimlerle Hamza kıraati, Verş rivayeti ve A‘şâ tariki dışında kalanlar için tavassut mertebesinde referans olarak işaret edildiği müşahede edilmektedir.³²⁰

Medd-i muttasılda Ezrak tariki dışında Nâfi‘ kıraati için tavassut mertebesinin takdir edildiği bilgisi; Serakustî’nin ‘*Unvân*’ adlı eserinden teyit edilmektedir.³²¹ Fakat mezkûr eserin *Neşr*’deki bütün tarikleri ihtiva ettiği düşünülerek ilgili malumatın Ezrak tariki haricinde Nâfi‘ kıraati için seçilen bütün tarik ve rivayetleri kapsadığı çıkarımı yapılmamalıdır. Bu durum, haddizatında bütün eserler için geçerlidir. Verilen malumat, ilgili eserlerin isnadında bulunan tarik ve rivayetleri kapsamaktadır. Şâtıbî’nin med mertebelerinde ara mertebeleri tercih etmediği

³¹⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

³²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 42.

³²¹ Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 43.

kendisinden rivayet edilmekte³²² ve daha önce de ifade edildiği üzere Şâtübî, medd-i munfasılda Ebû Neşît tariki için hulf'ü tatbik etmektedir ki bu iki mertebeden biri de tavassut mertebesidir. Bununla birlikte yine Ebû Neşît, medd-i muttasılda da tavassut mertebesini uygulayanlar arasında kabul edilmektedir.³²³

İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserinde med mertebeleri konusunda işkâl bulunmaktadır. Bu yüzden *Neşr*'de verilen malumatla yetinilecektir.³²⁴ İbn Mihrân'ın *Mebûsût* adlı eserinde medd-i muttasılda Kâlûn rivayetinin Hulvânî ve Ebû Neşît tarikleriyle Verş rivayetinin Asbahânî tariki için tavassut mertebesi takdir edilmektedir.³²⁵ Fakat İbnü'l-Cezerî, bu konuda *Mebûsût*'u tavassut mertebesinde medd-i munfasıl ile sınırlandırmaktadır.³²⁶

İbn Mücâhid'in med tasnifinde Hamza kıraati, A'sâ rivayeti ve kasr ehli dışındakilerin hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda tavassut ehli olarak belirlendikleri İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmektedir.³²⁷ Bu ifadelere göre *Kitâbü's-Seb'a*'nın tariklerinden ve kasr ehli olan Hulvânî mezkûr hüküm dışında kalmaktadır. Fakat kıraat literatüründe medd-i muttasıl için kasr vechi uygulanmadığından ve İbn Mücâhid'in med tasnifinde ara mertebeler kullanılmadığından kasr ehlinin de medd-i muttasılda tavassut mertebesinde konumlandırılması zarurettendir. Aslında İbn Mücâhid de "مدا وسطا" ibaresiyle durumu net bir şekilde izah etmektedir.³²⁸ Yûsufefendizâde ise İbn Mücâhid'in Hulvânî tariki için medd-i muttasılda tavassut mertebesini takdir ettiğine dolaylı olarak temas etmektedir.³²⁹

³²² Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

³²³ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 14 (170. beyit); ayrıca bkz. Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 42.

³²⁴ İbnü'l-Fehhâm, *Kitâbü't-Tecrîd*, s. 137. Yûsufefendizâde de bu konuda İbnü'l-Fehhâm'ı kaynak eser olarak vermektedir. Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 42.

³²⁵ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 122.

³²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044.

³²⁸ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134.

³²⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 42.

Verş rivayetinin Ezrak ve Ebü'l-Ezher³³⁰ tarikleri için İbn Sivâr'ın medd-i munfasılda tavassut mertebesini belirlediği çıkarılabilir. Zira o, kasr ve işbâ' mertebeleri için birtakım isimler zikretmekte, zikrettiği isimlerin dışında kalanları da tavassut mertebesinde konumlandırmaktadır.³³¹ İbnü'l-Cezerî de *Müstenîr*'e referansla kasr ehlinin medd-i munfasılı tavassut mertebesiyle okuduğunu dile getirmektedir.³³² Fakat Yûsufendizâde ise Ezrak tariki için hem medd-i munfasılda hem de medd-i muttasılda birçok müellif tarafından tûl mertebesinin belirlendiğini ve bunun tercih edildiğini söylemektedir. Bununla birlikte Ezrak için tavassut mertebesi rivayet edilse de bununla ahzin söz konusu olmadığını da belirtmekte; fakat ilgili konuda *Müstenîr*'e herhangi bir atıfta da bulunmamaktadır.³³³ Bununla birlikte İbnü'l-Cezerî de İbn Sivâr'ı medd-i muttasılda tek mertebe tayin edenlerden kabul etmektedir.³³⁴

Mübhic'de verilen med tasnifine göre Kâlûn rivayetinin Ebû Süleymân ve Ebû Mervân tarikleri hariç olmak üzere Nâfi' kıraatine ait bütün tarikler için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği müşahede edilmektedir.³³⁵ Fakat bu konuda *Neşr*'de herhangi bir bilgiye rastlanılmamaktadır.³³⁶ Hâlbuki İbnü'l-Cezerî, *Mübhic*'de medd-i munfasıl için kasr dışında dörtlü bir tasnif yapıldığını söylemekte ve bu ifade, tavassut mertebesini de içine almaktadır.³³⁷ Antrparantez, *Mübhic*'in isnadında Ezrak tariki bulunmamaktadır.³³⁸

İbnü'l-Cezerî, Hamza kıraati ve Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki ve kasr ashâbını hariç tutarak bütün kıraat ricalinin medd-i munfasılı tavassut mertebesiyle icra ettiğini İbn Fâris'ten nakletmektedir.³³⁹ İbn Fâris'in *Câmi*' adlı eserinde Hamza

³³⁰ Ebü'l-Ezher, *Neşr*'in tariklerinden değildir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 378-401; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 230-253.

³³¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507.

³³² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045.

³³³ Yûsufendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 44.

³³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, 1004.

³³⁵ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427.

³³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, 1045.

³³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023-1024.

³³⁸ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 58-71.

³³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, 1045.

kıraati ve A‘şâ tarikinin en uzun med yapanlar olduğu, Basra ve Hicaz ehlinin³⁴⁰ ayrıca Kisâî’nin Kuteybe rivayetiyle Hafs’ın ‘Amr b. es-Sabbâh tarikin³⁴¹ kasr mertebesinde konumlandırıldığı görülmektedir. Fakat verilen bu malumatta Ezrak tûl mertebesinde zikredilmediği gibi Hicaz ehli ise takyit edilmeksizin kasr mertebesinde zikredilmektedir.³⁴² Bu bağlamda İbn Fâris’in mezkûr eserindeki medd-i munfasıl tasnifi hakkındaki İbnü’l-Cezerî’nin tespiti şu şekildedir: Tûl, tavassut ve kasr.³⁴³ İbn Fâris, Ezrak tarikini Ebü’l-Ferec eş-Şenebûzî’den (ö. 388/998) dinlemesine rağmen onu ahzetmediğini/okumadığını söylemektedir. Bundan dolayıdır ki Câmi‘de Verş’in tûl ashâbı arasında olduğuna dair bir emare yoktur. Nitekim Yûsufefendizâde de Ezrak tariki için tûl mertebesini belirleyenler arasında İbn Fâris’e yer vermemekte ve Ezrak için tavassut mertebesini belirleyenlerin varlığına rağmen bununla ahzedilmediğine dikkat çekmektedir.³⁴⁴

İbnü’l-Cezerî, Hüzeli’nin *Kâmil* adlı eserini refere etmek suretiyle Verş’in Asbahânî tarikinde medd-i munfasıl için tavassut mertebesinin icra edildiğini ifade etmektedir.³⁴⁵ Eserde oluşturulan med mertebeleri işkâl içerdiğinden³⁴⁶ konuyla alakalı *Neşr*’deki mevcut malumatla yetinilecektir.

İbnü’l-Cezerî, İbn Ğalbûn’a nispetle tavassut mertebesinde Nâfi‘ kıraatini zikretmemektedir. Fakat İbn Ğalbûn, Ebû Neşîr için medd-i munfasılda tavassut mertebesini tercih etmektedir. Yine onun Kâlûn’u medd-i muttasılda bütün tarikleriyle tavassut ehli olarak tayin ettiğini söylemek daha anlamlı görünmektedir.³⁴⁷

³⁴⁰ Basra ehliyle kastedilen Ebû ‘Amr ve Ya‘kûb kıraatleri; Hicaz ehliyle kastedilen ise Nâfi‘, İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer kıraatleridir.

³⁴¹ Bu tarikin isnadı şu şekildedir: Hammâmî-Velî-Fîl-Amr b. es-Sabbâh-Hafs-‘Âsım.

³⁴² İbn Fâris, *el-Câmi*, s. 171-173.

³⁴³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1021.

³⁴⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 44.

³⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³⁴⁶ Bkz. Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858-866.

³⁴⁷ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

3.3.2. İbn Kesîr Kıraati

İbnü'l-Cezerî; İbn Kesîr gibi kasr ehli için Serakustî'nin '*Unvân* ve Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* adlı eserlerinde medd-i muttasılın tavassut mertebesinin uygulandığını belirtmektedir.³⁴⁸

Yukarıda zikredilen bilgi, *Şâtıbiyye* ve '*Unvân* için teyit edilmektedir.³⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Kitâbü's-Seb'a*'da İbn Kesîr kıraati için medd-i muttasılın tavassut mertebesinin belirlendiğini söylemektedir.³⁵⁰ Nitekim mezkûr eserde, *Neşr*'de yapılan nakle mutabık olarak İbn Kesîr için (kasr ehli için) medd-i muttasılda tavassut mertebesinin takdir edildiği tespit edilmektedir.³⁵¹ İbnü'l-Cezerî; Hüzeli'nin ise İbn Kesîr kıraatinin Kunbül dışındaki râvileri için medd-i munfasılda tavassut mertebesini tayin ettiğine dikkat çekmektedir.³⁵²

İbnü'l-Cezerî, İbn Kesîr'in bazı tariklerinde medd-i munfasıl için tavassut mertebesinin icra edildiğini Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserine isnatla söylemektedir.³⁵³ Her ne kadar mevcut işkâl sebebiyle *Kâmil*'deki med mertebelerinden sonuç çıkarmak ekseriyetle mümkün olmasa da³⁵⁴ daha önce de ifade edildiği üzere هؤلاء terkindeki medd-i munfasıl hakkında İbn Kesîr de kasr ehli arasında gösterilmektedir.³⁵⁵

İbn Mihrân, İbn Kesîr kıraati için medd-i muttasılda tavassut mertebesini takdir etmektedir.³⁵⁶ Lakin Verş rivayeti, Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş'ın A'şâ tariki,³⁵⁷ Hamza kıraati ve önceki mertebelerde zikredilenlerin dışında kalan rical için *Mebûsû*'ta tavassut mertebesinin sadece medd-i munfasıl için tercih edildiği İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmektedir.³⁵⁸ Ne var ki bu görüşe katılmak mümkün

³⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1045.

³⁴⁹ Serakustî, *el-'Unvân*, s. 43; Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 271; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

³⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044.

³⁵¹ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 134.

³⁵² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

³⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³⁵⁴ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 860.

³⁵⁵ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 829.

³⁵⁶ İbn Mihrân, *el-Mebûsû*, s. 120-122.

³⁵⁷ Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş'ın A'şâ tariki, Hafs kıraatine ait Ebû Bekr Şu'be rivayetinin tariklerindendir. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* için seçtiği tariklerden değildir.

³⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

görünmemektedir. Muhtemeldir ki İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasılta bütün kıraat imamları için tek mertebe belirlediklerini öne sürdüğü müellifler arasında İbn Mihrân'ı da görmektedir. Zira ilgili metinde medd-i muttasıl için tek mertebe belirlediklerine kanaat getirdiği isimlerin hepsine yer vermemektedir.³⁵⁹ Fakat *Mebûsût*'ta medd-i muttasıl için tek mertebenin belirlendiğini söylemek güçtür.³⁶⁰ Haddizatında İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda müelliflerin yaptıkları tasnifler hakkında bilgi verirken İbn Mihrân'ın üç mertebe belirlediğine işaret etmektedir. Bu mertebeler, fuveyka'l-kasr, tavassut ve fuveyka't-tavassut mertebeleridir.³⁶¹ Bu sebeple medd-i muttasılta tek mertebe belirlediği iddia edilen kişilerin sadece medd-i munfasılda tasnif yapmaları, bu konudaki yanılsamalara sebep olmaktadır. Öyle ki bu müelliflerin medd-i munfasıl için yaptıkları tasniften sonra medd-i muttasıl için de ziyade med yapıldığını söylemekle iktifa ettikleri görülmektedir.³⁶² Çünkü kasr ehli haricindeki kıraat ricali medd-i munfasılla medd-i muttasıl arasında temyiz yapmamaktadır. Bundan dolayı medd-i muttasılın med mertebelerine değinilmeden bu konuda ziyade med yapılması üzerinde ittifak olduğuna işaret edilmesi, meselenin gereksiz yere uzatılmasının önüne geçmek için tercih edilmiş olabilir. Bu konu, detaylı olarak daha sonra irdelenecektir.

Neşr'de İbn Kesîr ve diğer kasr ehli için medd-i muttasılta İbn Ğalbûn'un fuveyka'l-kasr mertebesini tayin ettiğine dikkat çekilmektedir.³⁶³ Bu bilginin aksine *Tezkira*'da kasr ehlinin medd-i muttasılı tavassut ile okuduğu müşahede edilmektedir.³⁶⁴ Ne var ki İbnü'l-Cezerî, İbn Mihrân'ın *Mebûsût* adlı eserindeki tasnifi "مدا وسطا" ter kibini dikkate alarak değerlendirmesine rağmen aynı ifadenin geçtiği *Tezkira*'daki tasnifi ise bunu göz ardı ederek tahlil etmektedir.³⁶⁵ Yine Yûsufefendizâde de *Tezkira*'daki tasnifi *Neşr*'de yapılan nakille mutabık olarak

³⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

³⁶⁰ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 122.

³⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012.

³⁶² Örnek için bkz. İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 122; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127; Kalânîsî, *İrşâdû'l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99; Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhih*, C:I, s. 428-429.

³⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1045.

³⁶⁴ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106.

³⁶⁵ Krş. İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 120-122; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

şekillendirmektedir.³⁶⁶ Fakat İbnü'l-Cezerî'nin *Mebûsût*'ta tercih ettiği yöntem *Tezkira*'ya da uygulanacak olursa İbn Kesîr ve diğer kasr ehli için medd-i muttasılda tavassut mertebesi tercihi ondan çıkarılabilecek bir hükümdür. Aksi takdirde her iki eserdeki tasnifin değerlendirilmesinde takip edilen usulde tutarsızlık söz konusu olmaktadır.

Kalânîsî, *Kifâye*'de İbn Kesîr'in Bezzî rivayetini³⁶⁷ medd-i munfasılda tavassut ehli olarak kabul etmektedir.³⁶⁸ Fakat ne İbnü'l-Cezerî ne de Yûsufefendizâde bu hususa işaret etmektedir.³⁶⁹ Kaldı ki İbnü'l-Cezerî, Bezzî'nin Ebû Rabîa adlı tarikini rivayet eden Nakkâş'ı *Kifâye* kanalıyla *Neşr* için seçmektedir.³⁷⁰

3.3.3 Ebû 'Amr Kiraati

Serakustî ve Şâtıbî gibi medd-i muttasılda iki mertebe tercih eden müelliflerin medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl ile kasr ashâbı haricindeki kıraat ricali için tavassut mertebesini tayin ettikleri, yine kasr ehli için ise medd-i muttasılda tavassut mertebesini uyguladıkları nakledilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bu malumata göre *Şâtıbiyye*'de Ebû 'Amr'ın Dûrî rivayeti için hulf söz konusu olduğundan hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda (medd-i munfasılda ikinci vecih olarak), Sûsî için ise sadece medd-i muttasılda tavassut mertebesinin takdir edildiği anlaşılmaktadır.³⁷¹ Yine İbn Mücâhid'in Ebû 'Amr kıraati için medd-i muttasılda tavassut mertebesini takdir ettiği ve medd-i munfasılda ise tavassut mertebesini ikinci bir vecih olarak eda cihetiyle naklettiği belirtilmektedir.³⁷² Ayrıca İbnü'l-Cezerî, İbnü'l-Fehhâm'ın Ebû 'Amr'ın Fârisî ve Mâlikî kanallarıyla aldığı rivayetler için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesini belirlediğini söylemekte ve mezkûr isimleri izhâr vechini uygulayan tarikler olarak tarif etmektedir.³⁷³ Sibtu'l-Hayyât'ın Ebu 'Amr kıraati için medd-i munfasılda tavassut mertebesini takdir ettiğine dair herhangi bir bilgi *Neşr*'de bulunmamaktadır. Bunlara

³⁶⁶ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 47-48.

³⁶⁷ Mezkûr mertebenin Bezzî rivayetine nispet edildiği isnad şu şekildedir: Muttavvî-Hatîb-Bezzî.

³⁶⁸ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

³⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 47-48.

³⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 403-404, 406-407; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 266, 269.

³⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1045.

³⁷² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 50-51.

³⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 50-51.

ilaveten Hüzeli'nin Dûrî ve başka rivayetlerle Ebû 'Amr kıraatinin medd-i munfasılda tavassut mertebesinde konumlandığı öne sürülmektedir.³⁷⁴

Şâtıbî'nin ara mertebeleri tercih etmemesi, tûl ehli dışındakilerin medd-i muttasıl için tavassut mertebesinde konumlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bundan dolayı Şâtıbî'nin, Ebû 'Amr kıraati için medd-i muttasılda tercihinin tavassut mertebesi olduğu bilinmektedir. Ayrıca daha önce de ifade edildiği gibi Şâtıbî'nin medd-i munfasılda Dûrî rivayeti için tercih ettiği iki mertebeden birinin yine tavassut mertebesi olduğu görülmektedir.³⁷⁵ 'Unvân'da ise Ebû 'Amr için medd-i muttasılda tavassut mertebesi takdir edilmektedir. Zira kasr ehli medd-i muttasılda bir üst mertebede konumlandırılmaktadır. Bu durum, medd-i muttasılda kasr mertebesinin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır.³⁷⁶

Ebû 'Amr kıraatinin her iki rivayetinden de izhâr yapanlar için *Mübhic*'de medd-i munfasılın fuveyka'l-kasr mertebesinin belirlendiği ifade edilmektedir.³⁷⁷ Fakat *Mübhic*'de Muttavvîî kanalı hakkında verilen bilginin *Neşr*'de yapılan nakle muhalif olarak onun tavassut ehli arasında zikredildiği tespit edilmektedir.³⁷⁸ Yûsufefendizâde ise söz konusu eserde Ebû 'Amr'ın hem Dûrî hem de Sûsî rivayetlerinin izhâr yapılan tarikleri için fuveyka'l-kasr mertebesinin takdir edildiğini belirtmektedir.³⁷⁹ Ayrıca tavassut mertebesinin atfedildiği bu tarikin isnadı şu şekildedir: Sibtu'l-Hayyât-Şerîf Ebû'l-Fadl-Kârazînî-Ebü'l-Abbâs el-Muttavvîî-Ahmed b. Ferah-Dûrî.³⁸⁰ Dolayısıyla tavassut mertebesi Dûrî'nin İbn Ferah tariki için takdir edilmektedir.

Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserinden nakille Ebû 'Amr kıraatinin medd-i munfasılı tavassut mertebesiyle icra ettiği belirtilmektedir. Fakat bu bilgi mutlak olarak aktarılmamakta, Dûrî rivayetine ve Sûsî dışında kalan rivayet ve tariklere tahsis

³⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1045.

³⁷⁵ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 271; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

³⁷⁶ Serakustî, *el-'Unvân*, s. 43.

³⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041-1042.

³⁷⁸ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

³⁷⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 50.

³⁸⁰ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 140; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 450; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 307.

edilmektedir.³⁸¹ *Kâmil*'deki işkâl sebebiyle konu hakkında yorum yapılmayacak ve *Neşr*'deki mezkûr nakille yetinilecektir.

İbn Mihrân'ın Ebû 'Amr kıraati ve diğer ashâb-ı kasr için medd-i muttasılda tavassut mertebelerini belirlediği müşahede edilmektedir.³⁸² Ne var ki İbnü'l-Cezerî, *Mebisûl*'u sadece medd-i munfasılda tavassut mertebesine dair referans olarak vermektedir.³⁸³ Bu konuda daha önce detaylı bir açıklama yapılmıştı.

3.3.4. İbn 'Âmir Kıraati

Şâtıbî'nin *Hirzû'l-emânî*, Serakustî'nin *Unvân, Dâni*'nin *Teysîr* ve *Câmi*', İbn Mücâhid'in *Seb'a*, İbn Ğalbûn'un *Tezkira* ve İbn Bellîme'nin *Telhîs* adlı eserlerinde hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda İbn 'Âmir kıraati için tavassut mertebesinin takdir edildiğine dikkat çekilmektedir. Yine *Mebisûl*'ta İbn 'Âmir kıraati için medd-i munfasılda, *Mübhic*'de Hişâm rivayeti haricinde İbn 'Âmir kıraati için medd-i munfasılda, İbnü'l-Fehhâm'ın Fârisî'den ahzettığı İbn 'Âmir kıraati için ise hem medd-i muttasılda hem medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği ifade edilmektedir. Yine İbn Fâris'in medd-i munfasılda tasnifinde de İbn 'Âmir'in tavassut ehli olduğuna işaret edilmektedir.³⁸⁴

Ahvâzî'nin İbn Zekvân rivayeti için³⁸⁵ ve Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserlerinde İbn 'Âmir kıraati (Ahfeş kanalıyla İbn Zekvân³⁸⁶ hariç) için medd-i munfasılda tavassut mertebesini tercih ettikleri belirtilmektedir. Kalânîsî'nin *İrşâd*'ında ise Ahfeş tariki dışında İbn Zekvân rivayeti³⁸⁷ için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiğine dikkat çekilmektedir. Yine İbn Sivâr'ın da Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki ve İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş tariki dışındaki tarikler için İbn 'Âmir'i medd-i munfasılda tavassut ehli olarak tercih ettiği öne sürülmektedir.³⁸⁸

³⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³⁸² İbn Mihrân, *el-Mebisûl*, s. 120-122.

³⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

³⁸⁵ Ahfeş isnadıyla gelmektedir.

³⁸⁶ *İrşâd*'da Ahfeş isnadıyla İbn Zekvân, tûl ehli olarak kabul edilmektedir.

³⁸⁷ *İrşâd*'ın isnadında Hişâm rivayeti mevzubahis değildir. Bkz. Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 72-79.

³⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045-1046.

Neşr'de tavassut mertebesiyle alakalı olarak İbn 'Âmir kıraati için *Telhîs*, *Câmi*' ve *Teysîr* referanslarıyla verilen malumat, mezkûr eserlerdeki malumata mutabıktır.³⁸⁹ Fakat *Tezkira*'da medd-i muttasıl için kullanılan مدا وسطا ifadesi, İbnü'l-Cezerî'nin *Tezkira*'daki tasnif için yapmış olduğu çıkarımlara ihtiyatla yaklaşılmasını gerekli kılmaktadır. Zira *Tezkira*'daki مدا وسطا ibaresinin tavassut mertebesini karşıladığı kabul edilecek olursa İbn 'Âmir kıraati için fuveyka't-tavassut mertebesinin belirlendiği söylenebilir.³⁹⁰ Nitekim İbnü'l-Cezerî aynı ifadenin kullanıldığı *Mebûsû*'taki tasnifi de tavassut mertebesi olarak değerlendirmekte ve söz konusu eserdeki tasnifi ona göre aktarmaktadır.³⁹¹

Şâtibiyye'de medd-i muttasıl için iki mertebe söz konusudur. Bundan dolayı işbâ' mertebesinin tayin edildiği kıraat imamları dışındaki kasr ehli de dâhil bütün kurrâ için medd-i muttasılda tavassut mertebesi takdir edilmektedir. Bununla birlikte kasr ve tûl ashâbı dışındaki kurrâ medd-i munfasılda da tavassut ehli olarak kabul edilmektedir. Bu malumat ışığında *Şâtibiyye*'de İbn 'Âmir kıraati için de medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut tercih edilmesi sebebiyle *Neşr*'deki bilgi *Hırzû'l-emânî*'deki tasnife muvafıktır.³⁹² Dâni'nin eserlerine kaynaklık eden İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* adlı eserinde ve Serakustî'nin *Unvân* adlı eseri için de durum *Şâtibiyye*'de olduğu gibidir. Dolayısıyla *Neşr*'de bu eserler referans verilerek aktarılan malumat, söz konusu iki eserdeki malumata mutabıktır.³⁹³ *Mebûsû*'taki tasnifte ise İbn 'Âmir kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesinin takdir edildiği müşahede edilmektedir.³⁹⁴ Yûsufefendizâde ise İbn 'Âmir kıraatinin bütün tarikleri için medd-i munfasılın tavassut mertebesinde *Mebûsû*'u referans verirken medd-i muttasılda ise *Mebûsû*'a sadece İbn Zekvân için atıfta bulunmaktadır.³⁹⁵

³⁸⁹ Bkz. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 467; Dâni, *et-Teysîr*, s. 146-147; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-ibârât*, s. 26.

³⁹⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, s. 106-107.

³⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

³⁹² Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 271; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

³⁹³ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 136; Serakustî, *el-Unvân*, s. 43; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 54.

³⁹⁴ İbn Mihrân, *el-Mebûsû*, s. 120-122.

³⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-58.

Mübhic'de Hişâm rivayeti haricinde İbn 'Âmir'in medd-i munfasılın tavassut mertebesinde konumlandırıldığı bilgisine ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Zira İbn Zekvân için *Mübhic*'de belirlenen mertebenin fuveyka't-tavassut mertebesi olduğu görülmektedir.³⁹⁶ Fakat bu konuda Yûsufefendizâde'nin konu hakkında bir açıklamasına rastlanmazken³⁹⁷ Nüveyrî'nin ise İbnü'l-Cezerî'nin verdiği malumata mutabık olarak *Mübhic*'i referans verdiği³⁹⁸ gözlenmektedir. İbn Fâris'in medd-i munfasıl için yapmış olduğu tasnifte İbn 'Âmir kıraatini, *Neşr*'de zikredildiği gibi tavassut mertebesinde konumlandığı teyit edilmektedir.³⁹⁹

İbnü'l-Cezerî, *Müstenîr*'de Hammâmî'nin Nakkâş'tan onun Ahfeş'ten onun da İbn Zekvân'dan aldığı tarik⁴⁰⁰ ve Hişâm'ın Hulvânî tariki haricinde İbn 'Âmir kıraatine ait rical için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin takdir edildiğini belirtmektedir.⁴⁰¹ *Müstenîr*'de kasr mertebesinde Hişâm'ın Hulvânî tariki, tûl mertebesinde ise İbn Zekvân'ın Ahfeş tariki zikredilmekte ve bu iki mertebede zikredilenlerin dışında kalanların medlerinin ise Hamza'nın med miktarının altında olduğu söylenmektedir. Bu anlatıma göre *Müstenîr*'den zikredilen iki mertebenin dışında kalanların tavassut ehli oldukları çıkarılabilir.⁴⁰² Dolayısıyla *Neşr*'de İbn Sivâr'a isnadla verilen med mertebeleri söz konusu eserden teyit edilmektedir.⁴⁰³ Fakat medle alakalı olarak *Müstenîr*'de verilen ifadelerin *Neşr*'e şamil edilmesi doğru değildir. Şöyle ki bu bilginin *Neşr* için belirlenen rivayet veya tarikler özelinde anlaşılması yanlış sonuçlara sebep olabilir. Bu nedenle İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr* için tercih ettiği tarikler ve onun bu eseri için *Müstenîr*'den tercih ettiği tariklerin İbn 'Âmir özelinde tespit edilmesi meseleyi daha somut hale getirebilir.

İbnü'l-Cezerî, *Neşr* için *Müstenîr*'in tariklerinden Dâcûnî'ye⁴⁰⁴ ait dört farklı isnad, Ahfeş'e⁴⁰⁵ ait altı ve Sûrî'ye (ö. 307/920)⁴⁰⁶ ait bir isnad tercih etmektedir.

³⁹⁶ Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 427.

³⁹⁷ Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 55-58.

³⁹⁸ Nüveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr**, C:I, s. 383.

³⁹⁹ İbn Fâris, **el-Câmi'**, s. 171-173; Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 53-58.

⁴⁰⁰ Bu tarikin isnad silsilesi şu şekildedir: Hammâmî-Nakkâş-Ahfeş-İbn Zekvân. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 480; ayrıca bkz. Süveyd, **es-Selâsilü'z-zehebiyye**, s. 335.

⁴⁰¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1045.

⁴⁰² İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 507-508.

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1045-1046.

⁴⁰⁴ Hişâm rivayetini nakleden tariklerden biridir.

İbnü'l-Cezerî'nin seçtiği tariklerden Dâcûnî'ye ait isnadlar, ikinci basamak tariklerde⁴⁰⁷ örtüşürken üçüncü basamak tariklerde ise farklılaşmaktadır. Nitekim Ebû Alî eş-Şermekânî (ö. 451/1059), Ebû Alî el-Attâr (ö. 447/1056) ve Ebü'l-Hasen İbn Fâris el-Hayyât kanallarının diğer kanaldan farklılaştığı üçüncü basamaktaki isim Ebü'l-Ferac en-Nehravânî'dir (ö. 404/1014). Dördüncü isnadda ise İbn Sivâr'ın Hişâm'ın Dâcûnî tarikini ahzettiği mukri Ebû Alî el-Attâr,⁴⁰⁸ Hişâm rivayetini üçüncü basamakta Hibetullâh b. Sellâme el-Müfessir'den (ö. 410/1019-1020 [?]) nakletmektedir. Dolayısıyla dördüncü basamak tariklerinde Şermekânî, Attâr ve İbn Fâris'in olduğu ayrı ayrı bu üç isnadın üçüncü basamaklarında Nehravânî bulunurken yine Attâr'ın dördüncü basamak tarik olarak bulunduğu başka bir isnadda ise üçüncü basamak tarik Hibetullâh b. Sellâme el-Müfessir'dir. Dolayısıyla bu dört isnad arasındaki tek fark, bir isnadın üçüncü basamağında Nehravânî bulunurken bir diğer isnadın üçüncü basamağında ise Hibetullâh b. Sellâme el-Müfessir'in bulunmasıdır.⁴⁰⁹

İbnü'l-Cezerî, *Neşr* için *Müstenîr*'in isnadındaki İbn Zekvân'ın ilk basamak tariklerinden hem Ahfeş hem de Sûrî'den nakilde bulunmaktadır. *Neşr* için *Müstenîr*'den İbn Zekvân'ın Ahfeş tarikinden altı farklı isnad tercih edilmektedir. Bu altı isnadın hepsinin ikinci basamaklarındaki tariklerinde Ebû Bekr en-Nakkâş Hârûn b. Mûsâ b. Şerîk (ö. 351/964) mevcuttur. Lakin Nakkâş kanalıyla gelen bu isnadlar üçüncü ve dördüncü basamaklarda farklılaşmaktadır. Nitekim bu altı isnadın üçü, üçüncü basamaklarındaki tarik olan Ebü'l-Hasen el-Hammâmî Alî b. Ahmed b. Ömer (ö. 417/1026) kanalıyla gelmektedir. Bunların ikisi üçüncü basamaklarındaki tarik olan Ebû İshâk et-Taberî İbrâhîm b. Ahmet b. Muhammed (ö. 393/1003) kanalıyla gelmekte iken bir diğer isnad ise Nehravânî kanalıyla gelmektedir. Hammâmî tarikiyle gelen üç isnadın dördüncü basamak tariklerinde İbn Fâris el-

⁴⁰⁵ İbn Zekvân rivayetini nakleden tariklerden biridir.

⁴⁰⁶ İbn Zekvân rivayetini nakleden tariklerden biridir.

⁴⁰⁷ İkinci basamak tarik diye nitelendirilen tarik, ilk basamaktaki tarik olan Dâcûnî'den Hişâm'ın rivayetini nakleden Ebü'l-Kâsım b. Ebî Bilâl el-Kûfî Zeyd b. Alî b. Ahmed'dir (ö. 358/971).

⁴⁰⁸ Daha önce de ifade edildiği üzere İbn Sivâr, Hişâm rivayeti için Ebû Alî el-Attâr kanalıyla başka bir isnada da sahiptir. Ayrıca *Müstenîr* ile alakalı verilen bu isnadlar, sadece Dâcûnî tarikini kapsamaktadır. Zira *Neşr*'de *Müstenîr*'den Hulvânî tarihinin seçilmediği dolaylı olarak belirtilmişti.

⁴⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 473-474.

Hayyât, Ebû Alî el-Attâr ve Ebû Alî eş-Şermekânî'nin⁴¹⁰ olduğu tespit edilmektedir. Yine Nehravânî kanalıyla gelen isnadın dördüncü basamak tarikinde ise Ebû Alî el-Attâr bulunmaktadır. Son olarak ise Ebû İshâk et-Taberî tarikiyle gelen iki isnaddan birinin dördüncü basamağında Ebû Alî el-Attâr ve bir diğerinde ise Ebû Alî eş-Şermekânî'nin bulunduğu tespit edilmektedir. İbnü'l-Cezerî, *Neşr* için *Müstenîr*'den Sûrî tariki için tek isnad belirlemektedir. Buna göre söz konusu tarikin isnadında ikinci basamakta Ebû Bekr ed-Dâcûnî er-Remlî, üçüncü basamakta Ebû Bekr b. Fûrek el-Kabbâb Abdullâh b. Muhammed b. Muhammed (ö. 370/980) ve son olarak dördüncü basamakta İbn Sivâr'ın hocası Ebû'l-Feth Mansûr b. Muhammed b. Abdillâh et-Temîmî (ö. 442/1051) bulunmaktadır.⁴¹¹ İbn Sivâr, bu isnaddaki hocası et-Temîmî'ye Remlî tarikiyle hatmemiştir.⁴¹² Buna rağmen İbnü'l-Cezerî bu isnadı tercih etmekte, dolayısıyla bu isnadla kıraat rivayetinde bulunmaktadır.⁴¹³

Yûsufefendizâde, medd-i munfasılın tavassut mertebesinde Nakkâş kanalı⁴¹⁴ dışında Ahfeş ve Sûrî tarikleri için *Müstenîr*'i kaynak olarak vermektedir. Fakat *Müstenîr*'in isnadında Ahfeş'in İbnü'l-Ehram⁴¹⁵ (ö. 341/954) tariki mevcut değildir. Yine *Müstenîr*'de İbn Zekvân'ın Sûrî tariki'nin Muttavviî kanalı mevcut olmadığı gibi Sûrî'nin Remlî⁴¹⁶ tarikinin isnadı da *Müstenîr* açısından cerhe konu olabilir.⁴¹⁷ Görüldüğü üzere *Müstenîr*'de Ahfeş tarikinin İbnü'l-Ehram kanalı ve Sûrî'nin Muttavviî kanalları mevcut olmadığından Yûsufefendizâde'nin verdiği malumat bu tarikler için geçerli değildir.

⁴¹⁰ Bu isimler daha önce *Müstenîr*'in Dâcûnî tarikinin isnadında da geçmişti. Fakat kendilerinden önceki basamakta bulunan tarik buradakinin aksine Nehravânî idi. Bu isimlerden Ebû Alî el-Attâr ve Şermekânî'nin da içinde bulundukları sırasıyla Nehravânî, Nakkâş ve Ahfeş kanalıyla İbn Zekvân'a atfedilen isnadlara da birazdan yer verilecektir.

⁴¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 480-482, 491; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 335-336, 343.

⁴¹² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 260.

⁴¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 491.

⁴¹⁴ Ahfeş'in Nakkâş tariki, *el-Müstenîr*'de tûl mertebesinde konumlandırılmaktadır.

⁴¹⁵ Ebû'l-Hasen Muhammed b. en.-Nadr b. Mürr b. el-Hurr er-Rabâî.

⁴¹⁶ Aynı zamanda Hişâm'ın tariklerinden olan Remlî, Dâcûnî diye maruftur.

⁴¹⁷ Daha önce de anlatıldığı üzere İbn Sivâr, bu tarikin senedinde bulunan hocası Ebû'l-Feth et-Temîmî'den Remlî tarikiyle Kur'ân'ın tamamını okumamıştır. Bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 260.

Müstenîr'in tariklerinden olan ve *Neşr* için *Müstenîr*'den seçilen Dâcûnî'nin kanallarından Zeyd b. Alî için tavassut mertebesi tercih edilmektedir.⁴¹⁸ Ayrıca Yûsufefendizâde de Dâcûnî tariki için medd-i munfasılın tavassut mertebesinde *Müstenîr*'i referans olarak vermektedir.⁴¹⁹ Fakat Hişâm'ın Dâcûnî adlı tariki Ebû Bekr eş-Şezâî kanalı *Neşr*'in tariklerinden olmasına rağmen *Müstenîr*'in isnadında bulunmamaktadır.⁴²⁰ Sonuç olarak *Neşr*'in tariklerinden Şezâî, *Müstenîr*'in isnadında mevcut olmadığından tavassut mertebesi tercihi bu tarik için *Müstenîr* isnadıyla söz konusu olmamaktadır. Özetle med mertebeleri herhangi bir esere nispetle verilirken o eserin isnadında bulunan tariklerin net olarak ortaya konması gerekmektedir. Yahut med mertebeleri hangi esere atfediliyorsa verilen med mertebelerinin ilgili eserlerdeki tarikleri şamil olduğunun izah edilmesi icap etmektedir. Aksi takdirde mutlak olarak verilen med mertebeleri yanlış çıkarımların yapılmasına sebep olabilir. Şöyle ki verilen med mertebesinin okuyucu tarafından *Neşr* için seçilen tariklerin hepsini kapsadığı düşünülebilir. Örneğin Yûsufefendizâde'nin Dâcûnî ve Sûrî'yi *Müstenîr* isnadıyla tavassut ehli olarak zikretmesi, bu hükmün *Neşr*'in İbn 'Âmir kıraati için içerdiği tariklerin tamamını kapsadığı zannına sebep olabilmektedir. Bu nedenle *Müstenîr*'de olmayan bir şeyin ona isnad edilmesi gibi bir durum ortaya çıkabilir.

Neşr'de *İrşâd*'a isnadla yapılan nakil, *İrşâd*'da İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş⁴²¹ tariki dışında İbn Zekvân rivayeti için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin icra edildiği bilgisiyle örtüşmektedir.⁴²² İbnü'l-Cezerî, kasr mertebesinde Kalânîsî'nin sadece ismini zikretmekte; fakat eserlerine atıfta bulunmamaktadır. Yûsufefendizâde ise *İrşâd*'da yapılan tasnifte tavassut mertebesi için İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş tarikini Alevî⁴²³ kanalıyla takyit etmekte ve tûl mertebesini ise Hammâmî isnadıyla⁴²⁴ gelen Ahfeş tarikine nispet etmektedir. Buna dayanak olarak da

⁴¹⁸ İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 257-258; *Müstenîr*'in med bölümünde verilen malumattan Dâcûnî'nin Zeyd b. Alî b. Ahmet kanalı için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği görülmektedir. Bkz. İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 507-508.

⁴¹⁹ Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 53-54.

⁴²⁰ İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 256-258.

⁴²¹ Bir önceki eserde ifade edilen Nakkâş tarikiyle aynı tarik.

⁴²² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1045-1046.

⁴²³ Ebû Muhammed el-Alevî Abdullâh b. el-Hüseyn.

⁴²⁴ Nakkâş tarikini rivayet eden isimlerdendir.

Nüveyrî'yi göstermektedir.⁴²⁵ Fakat tespit edilebildiği kadarıyla Nüveyrî'nin *Neşr* şerhinde böyle bir bilgi bulunmamaktadır.⁴²⁶ Gerek Alevî gerekse Hammâmî, Ahfeş'in Nakkâş tarikine mensup üçüncü basamak tariklerdir. *İrşâd*'ın isnadında Nakkâş'ın bu ikisi dışında bir de Nehravânî adlı üçüncü basamak tariki mevcuttur.⁴²⁷ Nitekim tespit edilebildiği kadarıyla *Neşr* için Nakkâş'tan seçilen on ayrı üçüncü basamak tariki söz konusudur.⁴²⁸ Yine Ahfeş'in Nakkâş dışında İbnü'l-Ehrâm adlı râvisi de vardır. Nitekim bunlar *Neşr*'in ihtiva ettiği tariklerdir.⁴²⁹ Fakat tespit edilebildiği kadarıyla İbnü'l-Ehrâm *İrşâd*'ın isnadında bulunmamaktadır.⁴³⁰ Haddizatında Kalânîsî de tûl mertebesi için İbn Zekvân'ın Ahfeş tarikini mutlak olarak zikretmektedir. Ayrıca Sûrî tariki için tavassut mertebesinin belirlendiği konusunda bir belirsizlik söz konusu değildir.⁴³¹ Sonuç olarak zikredilen sebeplerden dolayı Kalânîsî'nin tavassut mertebesini Ahfeş'in sadece Alevî tarikine hasretmek mümkün görünmemektedir. Zira Ahfeş tariki dikkate alındığında İbn Zekvân'ın üçüncü basamak tariklerinden Nehravânî'nin ve yine Sûrî tarikinin tavassut mertebesi dışında tutulabilmesi için makul bir sebep görünmemektedir. Son olarak Yûsufefendizâde, Hişâm'ı (her iki tariki de) tavassut mertebesinde zikretmektedir.⁴³² Fakat daha önce de zikredildiği gibi *İrşâd*'ın isnadında Hişâm rivayeti yer almamaktadır.⁴³³ Yûsufefendizâde'nin *İrşâd*'a atfen Hişâm rivayetine mensup Dâcûnî tarikini zikretmesine, İbn Zekvân rivayetine ait Sûrî tarikinin isnadında Dâcûnî'nin de yer alması sebep olarak gösterilebilir. Zira o, Dâcûnî tarikinin nispetinin İbn Zekvân'a mı Hişâm'a mı ait olduğu noktasında yanılgıya düşmüş olabilir. Yine Kalânîsî'nin bir diğer eseri *Kifâye*'de ise İbn Abdân tariki⁴³⁴ ve Hammâmî tariki⁴³⁵ dışında İbn 'Âmir kıraatinin bütün tarikleri için medd-i

⁴²⁵ Bkz. Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 56.

⁴²⁶ Nüveyrî, **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr**, C:I, s. 383.

⁴²⁷ Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 73-74.

⁴²⁸ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 479-483.

⁴²⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 479-489; ayrıca bkz. Süveyd, **es-Selâsilü'z-zehebiyye**, s. 333-341.

⁴³⁰ Bkz. Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 72-79.

⁴³¹ Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 125.

⁴³² Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 53.

⁴³³ Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 75-77.

⁴³⁴ Hişâm rivayetinin Hulvânî tarikine mensup râvilerdendir.

⁴³⁵ İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş tarikine mensup râvilerdendir.

munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği müşahede edilmektedir.⁴³⁶ Fakat İbnü'l-Cezerî, *Kifâye*'yi mezkûr mertebede referans olarak vermezken⁴³⁷ Yûsufefendizâde ise tespit edilebildiği kadarıyla tavassut mertebesinde *Kifâye*'yi Hulvânî'nin İbn Abdân tariki haricinde Hişâm için kaynak olarak vermekte, İbn Zekvân rivayetine ise *Kifâye* vasıtasıyla temas etmemektedir.⁴³⁸

Ahvâzî'nin sadece İbn Zekvân rivayeti için medd-i munfasılda tavassut mertebesini tayin ettiği *Neşr*'de zikredilmektedir.⁴³⁹ Fakat Ahvâzî'nin İbn Zekvân gibi Hişâm'ı da tavassut mertebesinde konumlandığı müşahede edilmektedir.⁴⁴⁰ Ne var ki Yûsufefendizâde de *Vecîz*'i sadece İbn Zekvân için kaynak olarak vermektedir.⁴⁴¹ Bu farklılığa sebep olan şey ise kaynaklarından *Neşr* için seçilen isnadlar olabilir. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî, *Vecîz* tarikiyle gelen Hişâm rivayetini *Neşr* için tercih etmemektedir.⁴⁴² Nitekim *Vecîz*'deki medd-i munfasıl için oluşturulan tasnifte Hişâm'ın yer almamasının bu durumdan kaynaklı olduğu düşünülebilir. Fakat daha önce de defaatle dile getirildiği üzere ne İbnü'l-Cezerî ne Yûsufefendizâde ne de Nüveyrî, *Neşr*'in kaynaklarının muhtevasını dikkate alarak med mertebelerini vermektedir. Bunun aksine hem İbnü'l-Cezerî hem de Yûsufefendizâde sıklıkla ifade edildiği üzere med mertebelerini kaynak eserlerde geçtiği şekliyle aktarmaktadır. Örneğin *Risâletü'l-meddât*'ta Ahfeş'in Nakkâş tariki haricinde İbn Zekvân ve Dâcûnî tariki için medd-i munfasılın tavassut mertebesinde *İrşâd*'ın referans verilmesi *Neşr*'in isnadları dikate alınarak verilerek yapılmış bir nakil olmadığını göstermektedir.⁴⁴³ Bu da kaynak eserlerdeki tariklerle *Neşr*'deki tariklerin yer yer farklı olması neticesinde olumsuz çıkarımlara sebep olabilmektedir. Öyle ki *İrşâd*'da Hişâm rivayeti yer almamaktadır. Mezkûr eserin isnadında yer alan Dâcûnî tariki ise İbn Zekvân rivayetine aittir.⁴⁴⁴ Buna rağmen Yûsufefendizâde Dâcûnî tariki için *İrşâd*'ı referans olarak verebilmektedir. Ayrıyeten İbnü'l-Cezerî,

⁴³⁶ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99.

⁴³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁴³⁸ Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-58.

⁴³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1070-1071.

⁴⁴⁰ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127.

⁴⁴¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-58.

⁴⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 479-489; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 325-332.

⁴⁴³ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-56.

⁴⁴⁴ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 72-79.

medd-i muttasılda Ahvâzî'nin birden fazla mertebe belirlediğini ifade etmesine rağmen⁴⁴⁵ bu mertebede medd-i muttasıl için Ahvâzî'yi referans olarak vermemektedir.⁴⁴⁶ Bu durum, İbnü'l-Cezerî'nin ilgili konuyla alakalı olarak kafa karışıklığı yaşadığını ortaya koymaktadır.

Mebûsût ve *Tezkira* adlı eserlerdeki مدا وسطا kullanımı hakkında söylenilenler *Vecîz*'de de mevcuttur.⁴⁴⁷ Lakin daha önce de ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî, bu terkinin geçtiği eserlerdeki tasnifler hakkında farklı uygulamalar icra etmekte ve dolayısıyla birbiriyle çelişen tespitler yapmaktadır. Şöyle ki *Mebûsût*, *Tezkira* ve *Vecîz*'deki aynı kullanım için İbnü'l-Cezerî'den farklı yorum ve hükümler sadır olmakta ve bu durum, bütün bir tasnifi etkilemektedir.⁴⁴⁸

Kıraat eserlerinde *Vecîz*'de olduğu gibi beşli veya üçlü tasniflerin dışında bir tasnifin kullanılması ve bu eserlerde mertebelerin adlandırılmaması farklı ihtimallere kapı aralamaktadır. Aslında bu tip durumlarda, tasnifleri anlamak için kıraat literatürünün genelinde kullanılan maksimum med mertebesinin temel alınması ve her bir mertebenin isimlendirilmesi gerekmez. Bunun aksine, oluşturulan med mertebelerini kendi içinde sıralamak daha doğru bir yaklaşım olacak ve bu şekilde ortaya çıkması mümkün olan tenakuzların da önü alınmış olacaktır.

3.3.5. 'Âsım Kıraati

Serakustî'nin '*Unvân*, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî* ve İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserlerinde 'Âsım kıraati için; İbn Mücâhid'in *Seb'a* adlı eserinde ise A'sâ tariki dışında 'Âsım kıraati için hem medd-i munfasıl hem de medd-i muttasılda tavassut mertebesinin takdir edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca *İrşâd*'da 'Âsım kıraati için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin tayin edildiği dillendirilmektedir. Yine *Mübhic*'de Hafs rivayetinin 'Amr b. es-Sabbâh tariki dışında, İbn Fâris'in *Câmi*' ve İbn Sivâr'ın *Müstenîr* adlı eserlerinde Ebû Bekr Şu'be'nin A'sâ tariki ve Hammâmî'nin Velî'ye isnadıyla 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tarikinin dışında, Mâlikî'nin *Ravda adlı eserinde* Ebû Bekr Şu'be'nin A'sâ tarikiyle kasr mertebesinde

⁴⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012.

⁴⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁴⁴⁷ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126-127.

⁴⁴⁸ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1053.

geçen ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Fîl tariki dışında ‘Âsım kıraatine ait rical için; *Kâmil*’de Hafs rivayetinin ‘Amr b. es-Sabbâh tariki için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği belirtilmektedir.⁴⁴⁹

Neşr’de İbn Mücâhid’in referans verildiği bilgi teyit edilmektedir. Şöyle ki İbn Mücâhid’in *Seb’a*’sında A‘şâ tariki dışında ‘Âsım kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesi kabul edilmektedir.⁴⁵⁰ *Mebisûl*’ta ise medd-i muttasıl için -daha önce de ifade edildiği gibi- tek mertebe belirlenmediğinden A‘şâ tariki haricinde ‘Âsım kıraatinin bütün tarikleri için hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda tavassut mertebesi belirlenmektedir. Dolayısıyla bu malumat *Neşr*’dekiyle uyuşmamaktadır.⁴⁵¹ Ne var ki Yûsufefendizâde, İbn ‘Âmir kıraati’nin İbn Zekvân rivayeti için medd-i muttasılda *Mebisûl*’u kaynak olarak vermesine rağmen ‘Âsım kıraatinin ise herhangi bir tariki için medd-i muttasılda *Mebisûl*’a atıfta bulunmamaktadır.⁴⁵² Yine İbnü’l-Fehhâm’ın Abdülbâkî b. Fâris’e, ‘Âsım kıraatini tavassut mertebesiyle okuduğu belirtilmektedir.⁴⁵³ ‘Âsım kıraati için tercih edilen mertebe ‘*Unvân ve Hirzû’l-emânî*’de *Neşr*’deki malumata mutabık olarak her iki med çeşidinde de tavassut mertebesidir.⁴⁵⁴

Neşr’de söylenenin aksine ‘Amr b. es-Sabbâh tariki dışında ‘Âsım kıraatinin bütün tarikleri için Sibtu’l-Hayyât’ın medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesini tayin ettiği müşahede edilmektedir.⁴⁵⁵ Fakat tespit edilebildiği kadarıyla Yûsufefendizâde, medd-i munfasılda tavassut mertebesini A‘şâ tarikini dışarıda tutarak Ebû Bekr Şu‘be b. Ayyâş’a ve ‘Amr b. es-Sabbâh dışında Hafs’a *Mübhic* kanalıyla nispet etmektedir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁴⁵⁰ İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-Seb’a*, s. 134-135.

⁴⁵¹ İbn Mihrân, *el-Mebisûl*, s. 120-122. Daha önce de ifade edildiği gibi İbnü’l-Cezerî, A‘şâ tariki haricinde ‘Âsım kıraati için sadece medd-i munfasılda *Mebisûl*’a atıfta bulunmaktadır. Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

⁴⁵² Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 59-63.

⁴⁵³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045; ayrıca bkz. İbnü’l-Fehhâm, *Kitâbü’t-Tecrîd*, s. 137.

⁴⁵⁴ Serakustî, *el-Unvân*, s. 43; Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 271.

⁴⁵⁵ Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

⁴⁵⁶ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 54.

İbn Sivâr'ın 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tarikini⁴⁵⁷ kasr ehli olarak kabul ettiği daha önce belirtilmişti. O, Ebû Bekr Şu'be'nin A'sâ tarikini tûl ehli olarak kabul etmekte ve bu iki tarik dışında 'Âsım kıraatinin bütün tarikleri için medd-i munfasılda -*Neşr*'de bu konuda yapılan nakle muvafık olarak- tavassut mertebesini tayin etmektedir.⁴⁵⁸ Fakat daha önce de ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasılda bazı müelliflerin tek mertebe belirlediğini öne sürmektedir. Nitekim o, biraz önce haklarında bilgi verilen *Mübhic* ve *Müstenîr* adlı eserlerde de bu şekilde bir takdirden söz etmektedir.⁴⁵⁹ Fakat gerek *Mübhic*'de gerekse *Müstenîr*'de medd-i muttasıl için tek mertebenin belirlendiği hususuna muttali olunamamaktadır.⁴⁶⁰ İbn Fâris'in medd-i munfasıl için yapmış olduğu tasnifte ise Hammâmî-Velî-Fîl isnadıyla 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tariki ve Ebû Bekr Şu'be'nin A'sâ tariki haricinde 'Âsım kıraatine ait bütün ricalin tavassut mertebesinde konumlandırıldığı müşahade edilmektedir.⁴⁶¹

Mâlikî'nin 'Âsım kıraati hakkında vermiş olduğu malumat aynen İbn Sivâr'ın *Müstenîr*'inde geçmektedir. Dolayısıyla *Ravda*'da da aynı şekilde A'sâ tariki ve Velî kanalıyla 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tariki haricinde 'Âsım kıraatinin bütün tarikleri için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği müşahade edilmektedir.⁴⁶² Fakat bu konuda İbnü'l-Cezerî'nin takip ettiği metot, daha önce geçen mertebelerde zikrettiği isimlere sonraki mertebelerde yer vermemesi şeklinde gerçekleşmektedir. Bu da zaman zaman zihin karışıklığına sebep olmaktadır. Hâlbuki bu mertebede 'Âsım kıraati için kullandığı ifadelerde kasr mertebesinde geçen 'Âsım kıraatine ait tariki de zikretmiş olsaydı bu konuda okuyucunun kafası daha net olacaktı.

Kalânîsî'nin *İrşâd* adlı eserinde 'Âsım kıraati için tavassut mertebesi belirlenmiştir.⁴⁶³ Yûsufefendizâde ise *İrşâd*'a atfen A'sâ tarikini dışarıda tutarak Ebû Bekr Şu'be rivayeti için; Fîl tarikini dışarıda tutarak Hafs rivayeti için medd-i

⁴⁵⁷ Bu bilgi, Hammâmî-Velî-Fîl isnadıyla verilmişti.

⁴⁵⁸ İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 507-508.

⁴⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1004-1005.

⁴⁶⁰ İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 507-509; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 428-429.

⁴⁶¹ İbn Fâris, **el-Câmi'**, s. 171-173; ayrıca bkz. Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 59-63.

⁴⁶² Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334.

⁴⁶³ Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 125; Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 59-61.

munfasılda tavassut mertebesini vermektedir.⁴⁶⁴ Nitekim *Risâletü'l-meddât*'ta istisna tutulan tarikler *İrşâd*'ın isnadında bulunmadıklarından *İrşâd* özelinde o tarıklere taalluk eden bir husus zaten söz konusu değildir.

3.3.6. Hamza Kıraati

Hamza kıraati için bu mertebe sadece İbn Sivâr'dan nakledilmektedir. *Müstenir*'de Hamza kıraatinin el-Absî ve Alî b. Selm tarikleri için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiği ifade edilmektedir.⁴⁶⁵ Hamza kıraati'nin el-Absî ve Alî b. Selm tarikleri tûl mertebesinde istisna edilmiş ve medd-i munfasılın kasr mertebesinde ise zikredilmemişlerdir. Dolayısıyla mezkûr iki ismin zımnen tavassut ehli olduğu ifade edilmiş olmaktadır.⁴⁶⁶ Lakin bu iki tarik de *Neşr*'in tariklerinden değildir.⁴⁶⁷

3.3.7. Kisâî Kıraati

Dânî'nin *Teysîr*, İbn Ğalbûn'un *Tezkira*, İbn Bellîme'nin *Telhîs*, Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*, İbn Mücâhid'in *Seb'a*, Serakustî'nin *'Unvân*, İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserlerinde Kisâî kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesinin takdir edildiği ifade edilmektedir. Yine Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserinde ise Kuteybe rivayeti dışında Kisâî kıraatinin her iki med çeşidinde de tavassut mertebesinde konumlandırıldığı belirtilmektedir. Yine *İrşâd* ve *Mübhic*'de mutlak olarak Kisâî kıraati için; *Müstenir*'de Kuteybe rivayeti dışında Kisâî kıraati için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin zikredilmektedir. Son olarak Ahvâzî'nin *Vecîz*, İbn Fâris'in *Câmi'*, ve İbn Mihrân'ın *Mebsût* adlı eserlerinden naklen Kisâî'nin medd-i munfasılda tavassut ehli oldukları bilgisi verilmektedir.⁴⁶⁸

Seb'a, *Telhîs*, *Teysîr*, *'Unvân* ve *Şâtıbiyye* adlı eserlerdeki tasniflerde Kisâî kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda takdir edilen mertebe, *Neşr*'de bu eserlere nispetle verilen malumatla örtüşmektedir. Dolayısıyla bu eserlerin hepsinde

⁴⁶⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 59-63.

⁴⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045.

⁴⁶⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenir*, C:I, s. 507-508.

⁴⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 538-568; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 379-408.

⁴⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

Kisâî, tavassut ehli olarak zikredilmektedir.⁴⁶⁹ Bununla birlikte Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un, Kisâî'yi tavassut ehli olarak zikrettiği bilgisi tartışmaya açık bir ifadedir. Zira İbn Ğalbûn kasr ehlinin medd-i muttasılda yapmış oldukları meddi, 'vasat' kelimesiyle tavsif etmektedir.⁴⁷⁰ Dolayısıyla *Tezkira*'da, konu daha önce de dile getirildiği gibi İbn Kesîr ve diğer kasr ashâbı bir üst mertebede konumlandırılmaktadır. Bundan dolayı Kisâî ve onunla birlikte zikredilen kıraat ricali için fuveyka't-tavassut mertebesinin belirlendiği müşahede edilmektedir.

İbnü'l-Cezerî'nin *Mübhic*'de Kisâî kıraati için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin belirlendiğini öne sürmesi,⁴⁷¹ *Mübhic*'deki malumata muvafık bir bilgi gibi görünmemektedir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla Kisâî kıraati fuveyka't-tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır.⁴⁷² Ayrıca Dâni'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserindeki med sistemi az da olsa *Teyisîr* adlı eserindeki med sisteminden farklılık arz etmektedir. Müellifin bu eserinde azami med mertebesi, kıraat literatürünün genelinde bulunmayan bir mertebedir. Zira kıraat literatürünün genelinde kasr mertebesiyle başlayıp tûl/işbâ' mertebesiyle biten med mertebelerine *Câmi*'de ilave bir mertebe daha bulunmakta ve bu mertebedeki ricalin sekteyle birlikte med yaptıkları ifade edilmektedir. Ayrıca *Teyisîr*'den farklı olarak *Câmi*'de Kisâî kıraatinin Kuteybe tarikiyle diğer rivayetleri med mertebeleri bakımından farklılaşmaktadır. Nitekim Kisâî, daha önce de ifade edildiği gibi *Teyisîr*'de mutlak olarak tavassut ehli olarak zikredilmektedir. Fakat *Câmi*'de ise Kuteybe rivayeti dışında Kisâî kıraatinin bütün tarikleri tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır. Çünkü Kuteybe rivayeti, *Câmi*'de azami med mertebesindeki ricalle birlikte zikredilmektedir.⁴⁷³

Müstenîr ve *Kifâye*'de yapılan tasnifte Kuteybe rivayeti hariç olmak üzere Kisâî kıraatine ait bütün tariklerin medd-i munfasılda tavassut mertebesinde

⁴⁶⁹ Bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a*, s. 136; İbn Mihrân, *el-Mebsût*, s. 120-122; Dâni, *et-Teyisîr*, s. 147; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127; Serakustî, *el-Unvân*, s. 43; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-ibârât*, s. 26; Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 271.

⁴⁷⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, s. 106-107.

⁴⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045.

⁴⁷² Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

⁴⁷³ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466-467.

konumlandırıldığı gözlemlenmektedir.⁴⁷⁴ Fakat İbnü'l-Cezerî, bu mertebede *Kifâye*'yi referans vermemektedir.⁴⁷⁵ Kalânîsî'nin *İrşâd* adlı eserine referansla verilen Kisâ'nin medd-i munfasılda tavassut ehli arasında olduğu malumatı teyit edilmektedir.⁴⁷⁶ Yûsufefendizâde ise Kisâ'nin hem Ebü'l-Hâris rivayeti hem Dûrî rivayetiyle tavassut ehli olduğunu *İrşâd*'a atfetmektedir.⁴⁷⁷ Hâlbuki *İrşâd*'ın isnadında sadece Dûrî rivayeti mevcuttur.⁴⁷⁸ Bu nedenle mezkûr bilginin Ebü'l-Hâris'e isnadının *İrşâd* adlı eserle yapılması imkân dâhilinde değildir.

İbnü'l-Cezerî, Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin *Ravda* adlı eserde Kisâ'nin Kuteybe rivayetini medd-i munfasılda tavassut ehli olarak belirlediğini aktarmaktadır.⁴⁷⁹ Kuteybe'nin *Ravda*'daki tasnifte hangi mertebede konumlandırıldığı hususunda bir belirsizlik söz konusu olmasına rağmen bu malumatın yanlış olduğu hususunda tereddüte mahal yoktur.⁴⁸⁰ Çünkü Kuteybe rivayeti, kıraat literatüründe kahir ekseriyetle tûl ashâbı olarak nitelendirilmektedir.⁴⁸¹ Kaldı ki mezkûr eserde Kuteybe rivayetiyle 'Âsım kıraatinin A'şâ dışındaki tariklerinin aynı mertebede konumlandırıldığına dair en ufak bir emare de bulunmamaktadır. Yûsufefendizâde'nin ise bu konuda *Ravda*'ya herhangi bir atfı söz konusu değildir.⁴⁸²

Mebisû'ta medd-i muttasıl için -daha önce de ifade edildiği gibi- tek mertebe belirlenmediğinden Kisâ kıraati için hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda tavassut mertebesi söz konusudur.⁴⁸³ Yûsufefendizâde ise *Mebisû*'u, Kisâ kıraati için tavassut mertebesinde -*Neşr*'de verilen malumata muvafık olarak- sadece medd-i

⁴⁷⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁴⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁴⁷⁶ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125.

⁴⁷⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁴⁷⁸ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 97-101.

⁴⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045-1046.

⁴⁸⁰ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

⁴⁸¹ Örnek için bkz. Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-509; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁴⁸² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁴⁸³ İbn Mihrân, *el-Mebisû*, s. 120-122. Daha önce de ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî, A'şâ tariki haricinde 'Âsım kıraati için sadece medd-i munfasılda *Mebisû*'a atıfta bulunmaktadır. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

munfasılda kaynak olarak zikretmektedir.⁴⁸⁴ *Vecîz*'de Kisâî kıraati için medd-i munfasılın tavassut mertebesi belirlenmekte⁴⁸⁵ ve İbnü'l-Cezerî'nin *Vecîz*'e nispetle verdiği bilgi de keza aynıdır.⁴⁸⁶ Fakat daha önce de ifade edildiği gibi *Vecîz*'de medd-i muttasıl için birden fazla mertebe takdir edilmektedir.⁴⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasılın meddinde Ahvâzî'nin birden fazla mertebe tercihinin olduğunu söylemesine rağmen tavassut mertebesinde *Vecîz*'i sadece medd-i munfasıl hakkında kaynak olarak vermektedir.⁴⁸⁸ Bu durum, medd-i muttasıl hakkında *Neşr*'de *Vecîz*'den nakille verilen malumatın tutarsızlık içerdiğini göstermektedir.

Daha sonra da ifade edileceği üzere Kuteybe, İbn Fâris tarafından kasr ehli olarak tavsif edilmektedir.⁴⁸⁹ Fakat bu malumat, sehiv kaynaklı olabilir. Bu sebeptendir ki ne İbnü'l-Cezerî ne de Yûsufefendizâde bu konuda İbn Fâris'i referans olarak vermektedir.⁴⁹⁰ Aksine İbnü'l-Cezerî, Kisâî'yi İbn Fâris'in *Câmi* adlı eserine atfen tavassut ehli olarak zikretmekte ve bu konuda Kuteybe rivayetini istisna etmemektedir.⁴⁹¹

3.3.8. Ebû Ca'fer Kıraati

Ebû Ca'fer, ashâb-ı kasrdan olduğu için medd-i munfasılda tavassut mertebesine taalluk eden herhangi bir şey söz konusu değildir. Bununla birlikte Ebû Ca'fer kıraati, medd-i muttasıl için çoğunlukla tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır. Ne var ki İbnü'l-Cezerî, kıraat imamlarının her biri için medd-i muttasılın işbâ' mertebesine hükmedildiğini öne sürmekte ve dolayısıyla bir kısım müellif tarafından Ebû Ca'fer kıraatinin de medd-i muttasılda tûl ashâbı olarak nitelendirildiğine işaret etmektedir.⁴⁹²

⁴⁸⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁴⁸⁵ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

⁴⁸⁷ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127-128.

⁴⁸⁸ Krş. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1056.

⁴⁸⁹ İbn Fâris, *el-Câmi*, s. 171.

⁴⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1038; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁴⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045; Yûsufefendizâde ise İbn Fâris'e atıfla Kisâî kıraatine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Öyle ki konu hakkındaki muğlaklık, onun bu konuda bilgi vermesinin önüne geçmiş olabilir. Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁴⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004, 1051.

İbn Mihrân'ın onlu kıraat tasnifi yaptığı ve med mertebelerinde fuveyka'l-kasr mertebesini kullanmadığı düşünüldüğünde onun Ebû Ca'fer kıraati için medd-i muttasılda tavassut mertebesini belirlediği anlaşılmaktadır.⁴⁹³

3.3.9. Ya'kûb Kıraati

Ya'kûb, kıraat literatürünün kahir ekseriyetinde kasr ehli olarak zikredilmekte; fakat bazı müelliflerin Ya'kûb kıraatine medd-i munfasılda farklı mertebeleri isnad ettikleri de öne sürülmektedir.⁴⁹⁴ Bununla birlikte *Neşr*'de ifade edilmemekle birlikte⁴⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Tezkâr* kanalıyla Ya'kûb kıraati için medd-i munfasılda tavassut mertebesinin sabit olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁶

Ahvâzî'nin *Vecîz* ve İbn Mihrân'ın *Mebûsût* adlı eserlerinde Ya'kûb'un medd-i muttasılda tavassut ehli olarak kabul edildiği görülmektedir.⁴⁹⁷ Fakat *Neşr*'de konuyla alakalı malumata ulaşamamakta iken⁴⁹⁸ *Risâletü'l-meddât*'ta ise bunun hem *Vecîz*'de hem de *Mebûsût*'ta mevcut olduğuna temas edilmektedir.⁴⁹⁹ Yine *Risâletü'l-meddât*'ta İbnü'l-Fehhâm'ın *Müfredatü Ya'kûb*'unda da aynı bilginin varlığından söz edilmekte;⁵⁰⁰ ancak *Neşr*'de bu konuya da değinilmemektedir.⁵⁰¹ Ne var ki İbnü'l-Fehhâm'ın *Müfredatü Ya'kûb* adlı eserinde söz konusu malumat tespit edilememektedir.⁵⁰²

Sibtü'l-Hayyât'ın *Mübhic* adlı eserinde Ya'kûb kıraati için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesinin belirlendiği öne sürülmekte;⁵⁰³ fakat daha önce de birçok defa izah edildiği gibi Ya'kûb kıraati ve içinde zikredildiği grup, mezkûr eserde tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır. Yine *Neşr*'deki malumatın aksine, Sibtü'l-Hayyât'ın medd-i muttasıl için birden fazla mertebe takdir etmiş olması nedeniyle Ya'kûb kıraati için medd-i munfasılda olduğu gibi medd-i

⁴⁹³ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 122.

⁴⁹⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁴⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁴⁹⁶ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁴⁹⁷ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 122; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126-127.

⁴⁹⁸ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043-1046.

⁴⁹⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁵⁰⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁵⁰¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1043-1046.

⁵⁰² Bkz. İbnü'l-Fehhâm, *Müfredatü Ya'kûb*.

⁵⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

muttasıl da tavassut mertebesinin takdir edildiği teyit edilmektedir.⁵⁰⁴ Ayrıca *Neşr*'de zikredilmemesine rağmen Ya'kûb kıraatine ait Ruveys⁵⁰⁵ adlı râvinin med sekti yaptığına *İrşâd*'da işaret edildiği ve onun tavassut ehli arasında zikredildiği müşahade edilmektedir.⁵⁰⁶ Bununla birlikte aynı bilgiye *Kifâye*'de de işaret edilmekle birlikte⁵⁰⁷ bu rivayete ait mertebenin *Kifâye*'deki karşılığı noktasında net bir şey söylemek pek mümkün görünmemektedir. Nitekim *Kifâye*'de ilgili rivayet için tavassut ve fuveyka't-tavassut mertebelerinden her biri ihtimal dâhilindedir.

3.3.10. Halefû'l-Âşir Kıraati

İbn Mihrân'ın *Mebûsûl*, İbn Fâris'in *Câmi*', Sibtu'l-Hayyât'ın *Mübhic*, İbn Sivâr'ın *Müstenîr* ve Kalânîsî'nin *İrşâd* adlı eserlerinde Halef'in medd-i munfasıl da tavassut ehli olarak belirlendiği İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmektedir.⁵⁰⁸ Yûsufefendizâde, bunlara ilaveten *-Neşr*'de zikredilmediği hâlde- Halef'in medd-i munfasıl da tavassut ehli olarak kabul edildiğine dair Ebû'l-Huseyn el-Fârisî'nin *Câmi*', Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda*, Kalânîsî'nin *Kifâye* ve Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserlerine atıfta bulunmaktadır. Ayrıca yine o, ne medd-i muttasıl ne de medd-i munfasıl için *Mebûsûl*'a atıfta bulunmaktadır. Fakat yukarıda zikredilen bütün eserlerde Halef için medd-i munfasıl olduğu gibi medd-i muttasıl da tavassut mertebelerinin tercih edildiği söylenmektedir.⁵⁰⁹ Ne var ki İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasıl bahsinde tek bir mertebe belirlediklerini öne sürdüğü müellifler de Yûsufefendizâde tarafından zikredilmektedir.

Neşr'de aktarıldığının aksine Halef kıraati'nin *Mübhic*'deki tasnifte medd-i munfasıl için fuveyka't-tavassut mertebesinde konumlandırıldığı gözlemlenmekte⁵¹⁰ ve *Câmi*', *Müstenîr*, *İrşâd* ve *Kifâye* adlı eserlerde Halef'in medd-i munfasıl da

⁵⁰⁴ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426.

⁵⁰⁵ Mezkûr mertebenin Ruveys rivayetine nispet edildiği isnad şu şekildedir Kalânîsî-Ebû Alî el-Vâsitî-Kâdî Ebû'l-'Alâ' el-Vasitî-Nehhâs-Ebû Bekr et-Temmâr-Ruveys.

⁵⁰⁶ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125.

⁵⁰⁷ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 100.

⁵⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁵⁰⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁵¹⁰ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

tavassut ehli olduğu tespit edilmektedir.⁵¹¹ Yine İbn Mihrân'ın med tasnifinde ise Halef'in her iki med çeşidinde de tavassut ehli olarak belirlendiği gözlenmektedir.⁵¹² Ne var ki Yûsufefendizâde'nin Halef kıraati için verdiği *Ravda* kaynaklı bilgi teyit edilememekte, zira mezkûr eserde yapılan tasnifte Halef kıraatine yer verilmemektedir.⁵¹³

3.4. DÖRDÜNCÜ MERTEBE (FUVEYKA'T-TAVASSUT MERTEBESİ)

Fuveyka't-tavassut mertebesi, tavassut ve tûl/işbâ' mertebeleri arasında bir mertebedir. Fakat bu mertebe, ara mertebe olduğu için bütün müelliflerin tasniflerinde yer alan bir mertebe değildir. Bu başlıca altında İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'in kaynaklarından naklen verdiği fuveyka't-tavassut mertebesi hakkındaki malumat tahkik edilecektir.

3.4.1. Nâfi' Kıraati

İbnü'l-Cezerî, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserine isnadla Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti için medd-i munfasılda fuveyka't-tavassut mertebesini zikretmektedir.⁵¹⁴

Telhîs'a bakıldığında en uzun meddin Hamza kıraati ve Verş rivayeti için belirlendiği; fakat Hamza kıraati için tayin edilen med miktarının Verş rivayeti için belirlenen med miktarından daha uzun olduğu görülmektedir. Ne var ki Ebû Ma'ser, bu mertebeyi Verş rivayetini takyit etmeksizin zikretmektedir.⁵¹⁵ Mevzubahis eserin Verş isnadında Yûnus ve Ebû Bekr el-Asbahânî tarikleri mevcuttur. Dolayısıyla *Neşr* ve *Telhîs* için Verş rivayeti özelinde ortak tarik, sadece Asbahânî'dir. Başka bir deyişle Ezrak tariki mezkûr eserin isnadında mevcut değildir. Dolayısıyla *Telhîs*'in tasnifinde fuveyka't-tavassut mertebesinde konumlandırılan tarik Asbahânî

⁵¹¹ İbn Fâris, *el-Câmi'*, s. 171; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508; Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁵¹² İbn Mihrân, *el-Mebsût*, s. 120-122.

⁵¹³ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047.

⁵¹⁵ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163.

tarikidir.⁵¹⁶ Ancak kıraat literatüründe Asbahânî için tavassut mertebesinin üstünde bir mertebenin mevcut olmadığı bilinmektedir. Haddizatında tespit edilebildiği kadarıyla Asbahânî için böyle bir bilgiyi Yûsufefendizâde de söz konusu etmemektedir.⁵¹⁷

3.4.2. Ebû ‘Amr Kıraati

Neşr’de bu mertebe, Ebû ‘Amr kıraati için söz konusu edilmemektedir. Fakat *Mübhic*’de bu mertebe tespit edilebildiği kadarıyla Ebû ‘Amr kıraatine İbn Abdilvâris kanalıyla tahsis edilmektedir. Nitekim İbn Abdilvâris tariki kasr ve tavassut mertebelerinde istisna tutulmakta; Ubeyd b. es-Sabbâh’ın da bulunduğu grup içerisinde fuveyka’t-tavassut mertebesinde zikredilmektedir.⁵¹⁸ Ayrıca bu kanal tespit edilebildiği kadarıyla Dûrî rivayetine ait bir tariktir.⁵¹⁹ Fakat *Neşr*’in tarikleri arasında bu isnada rastlanmamaktadır.⁵²⁰

3.4.3. İbn ‘Âmir Kıraati

İbnü’l-Fehhâm’ın Ebü’l-Hüseyn el-Fârisî’ye okuduğu İbn ‘Âmir kıraatinde her iki med çeşidi için fuveyka’t-tavassut mertebesinin belirlendiği İbnü’l-Cezerî tarafından belirtilmektedir. Fakat Nakkâş isnadıyla Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki dışarıda tutulmaktadır. Yine Hüzeli’nin *Kâmil*’inde İbn Zekvân rivayetinin Ahfeş tariki için; Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî’nin *Ravda* adlı eserinde de İbn ‘Âmir kıraati için medd-i munfasılda bu mertebenin belirlendiği nakledilmektedir.⁵²¹ *Tecrîd* ve *Kâmil*’deki işkâl sebebiyle *Neşr*’de bu eserlerle alakalı olarak verilen malumatla yetinilmektedir.

Ravda’da yapılan tasnif İbnü’l-Cezerî’nin yaptığı nakille örtüşmektedir.⁵²² Fakat Hişâm rivayetine ait Hulvânî tarihinin *Ravda* özelinde bu hükmün kapsamı dışında kaldığı, aksine *Ravda* tarikiyle bu hükmün Hişâm için Dâcûnî tarikiyle

⁵¹⁶ Ebû Ma’ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 89-94.

⁵¹⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 44-46.

⁵¹⁸ Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427.

⁵¹⁹ Sibtu’l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 144.

⁵²⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 427-465; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü’z-zehebiyye*, s. 291-312.

⁵²¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047-1048.

⁵²² Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334.

geçerli olduğu İbnü'l-Cezerî tarafından belirtilmektedir.⁵²³ Nitekim *Ravda*'da Hişâm rivayetinin isnadında Hulvânî tarikinin bulunmaması, İbnü'l-Cezerî'nin Hişâm'ı bu şekilde takyit etmesine sebep olmaktadır.⁵²⁴ Ayrıyeten *Ravda*'da, İbn Zekvân'ın hem Sûrî hem de Ahfeş tariklerine ait isnadlar söz konusudur. Bu tariklerden Sûrî'nin isnadında Dâcûnî, Ahfeş'in isnadında ise Hammâmî kanalıyla Nakkâş bulunmaktadır.⁵²⁵ Ne var ki İbnü'l-Cezerî, bir yandan *Ravda*'nın isnadında yer almayan Dâcûnî tarikine dikkat çekerken bir yandan da *Neşr*'in içerdiği Ahfeş tarikinin İbnü'l-Ehram kanalı ve Sûrî tarikinin Muttavviî kanalının mezkûr eserde bulunmadığına değinmemesi eserinde bir yöntem sorunu olduğu hissini vermektedir. Yine İbnü'l-Cezerî'nin bu ifadesine göre İbn Zekvân'ın Ahfeş ve Sûrî tariklerinden *Neşr* için seçilen bütün tarikleri *Ravda*'nın da şamil olduğu anlaşılabilir. Ayrıca İbnü'l-Cezerî, med mertebeleri bahsinde tespit edilebildiği kadarıyla *Neşr*'in tariklerini tazammun etmeyen eserlerden bu şekilde hiç bahsetmemekte, eserlerde geçtiği şekliyle isimler takyit edilmeksizin verilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin bu ve benzeri durumlarda nasıl davrandığının görülmesi adına örnek verilmesinde fayda vardır. Şöyleki o, fuveyka't-tavassut mertebesinde *Telhîs*'a atıfla Verş rivayetini takyit etmeden zikretmektedir.⁵²⁶ Hâlbuki mezkûr eserin isnadında Verş'in Ezrak tariki söz konusu değildir.⁵²⁷ *Neşr*'de herhangi bir takyit yapılmaksızın isimlerin olduğu gibi kaynaklarından alıntılanmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Hatta bu şekilde takyit yok denecek kadar azdır.⁵²⁸ Doğal olarak *Neşr* için seçilen rivayet ve tariklerin ilgili eserlerde bulunmaması hâlinde yukarıdaki örnekte olduğu gibi zikredilen med mertebesinin söz konusu eserler kanalıyla sabit olmadığına değinilmesi, zihinlerin bu konuda daha berrak olması açısından önem arz etmektedir. Öyle ki bu yöntemin takip edilmediği yerlerde yanlış hüküm verme ihtimali söz konusudur. Yûsufefendizâde ise bu mertebede İbn 'Âmir için *Ravda*'ya atıfta

⁵²³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047.

⁵²⁴ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 141-143.

⁵²⁵ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 142-143.

⁵²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

⁵²⁷ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 89-94.

⁵²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1056.

bulunmamaktadır.⁵²⁹ Nitekim o, birçok kıraat için ara mertebelerde herhangi bir referans vermemektedir.⁵³⁰

3.4.4. ‘Âsım Kıraati

Dânî’nin *Teysîr*, İbn Ğalbûn’un *Tezkira* ve İbn Bellîme’nin *Telhîs* adlı eserlerinde, ‘Âsım kıraati için her iki med çeşidinde de fuveyka’t-tavassutun belirlendiği aktarılmaktadır. Buna mukabil, Ahvâzî’nin *Vecîz*, Kalânîsî’nin *Kifâye*, Kayrevânî’nin *Hâdî*, Mehdevî’nin *Hidâye*, İbn Şüreyh el-İşbîlî’nin *Kâfî*, Mekki’nin *Tebşîra* adlı eserlerinde ‘Âsım kıraati için sadece medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinin tercih edildiği İbnü’l-Cezerî tarafından öne sürülmektedir. Ayrıca Ebû Bekr Şu‘be rivayeti için mutlak olarak ve Hafs rivayeti için ise Ubeyd b. es-Sabbâh takyidiyle medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinin tayin edildiği bilgisi, Hüzeli’nin *Kâmil* adlı eserine nispet edilmektedir. İbn Mihrân’ın *Mebûsât* adlı eserinde ise Ebû Bekr Şu‘be’nin A‘şâ tariki için medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinin belirlendiği nakledilmektedir.

Dânî’nin *Teysîr* ve İbn Bellîme’nin *Telhîs* adlı eserlerinde *Neşr*’de bu eserlerden yapılan nakle muvafık olarak ‘Âsım kıraati için her iki med çeşidinde de fuveyka’t-tavassut mertebesi tayin edilmektedir.⁵³¹ Ne var ki *Tezkira*’daki “مدا وسطا” kullanımıyla aynı veya benzer ifadeler içeren eserlerdeki med mertebeleri daha önce de tartışılmıştı. Dolayısıyla bu kullanımın geçtiği diğer eserlerdeki med mertebeleri için İbnü’l-Cezerî’nin yapmış olduğu değerlendirmeler dikkate alındığında ‘Âsım kıraati için farklı bir mertebe zikretmek gerekecektir. Böylelikle *Tezkira*’daki azami med mertebesinin bir altında zikredilen ‘Âsım kıraati için tûl mertebesinin ifade edilmesi daha makul görünmektedir. Ayrıca Ahvâzî ve Kayrevânî’nin tasniflerinde de aynı şekilde ‘Âsım kıraati için hem medd-i muttasılda hem de medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinin takdir edildiği gözlemlenmektedir.⁵³² Fakat *Neşr*’de

⁵²⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 53-58.

⁵³⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 40-69.

⁵³¹ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107; Dâni, *et-Teysîr*, s. 147; İbn Bellîme, *Telhîsu’l-‘ibârât*, s. 26.

⁵³² İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 113-114; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126-127.

bu eserler, sadece medd-i munfasıl için referans olarak verilmektedir.⁵³³ Bu duruma İbnü'l-Cezerî'nin *Neşr*'in kaynaklarından konuyla alakalı olarak yapmış olduğu çıkarımların sebep olduğu düşünülmektedir. Öyle ki daha önce de ifade edildiği üzere İbnü'l-Cezerî, *Vecîz*'in medd-i muttasıl tasnifi hakkında çelişkili ifadeler aktarmaktadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, Ahvâzî'nin medd-i muttasıl için fuveyka'l-kasr, tavassut ve fuveyka't-tavassut mertebelerini kullandığını, tûl mertebesini kullanmadığını öne sürmektedir. Yine medd-i munfasıl için de medd-i muttasılda zikredilen mertebelere ilaveten kasr mertebesini zikretmektedir.⁵³⁴ Fakat İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerin fuveyka'l-kasr mertebesinde *Vecîz*'i hiç referans vermezken daha önceki ifadesinin aksine tûl mertebesinde ise kaynak olarak vermektedir. Ayrıca o, medd-i muttasıl bahsinde Ahvâzî'nin üç mertebe belirlediğine dikkat çekmesine rağmen *Vecîz*'e medd-i muttasıl için hiçbir mertebede atıfta bulunmamaktadır.⁵³⁵ Yukarıda Mehdevî'nin mezkûr eserine referansla verilen 'Âsım kıraati için medd-i munfasılda fuveyka't-tavassut mertebesinin tercih edildiği malumatı hakkında *Hidâye* adlı eserin mefkûd olması sebebiyle *Neşr*'deki malumatla yetinilmektedir.

İbn Şüreyh el-İşbîlî'nin *Kâfî* adlı eserinde 'Âsım kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda fuveyka't-tavassut mertebesini,⁵³⁶ Mekkî'nin ise *Tebşıra* adlı eserinde tûl mertebesini takdir ettiği⁵³⁷ kanaati taşınmaktadır. Fakat İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasılda bazı müelliflerin tek mertebe kabul ettiği ve bunun işbâ' mertebesi olduğu fikri,⁵³⁸ *Vecîz*'le *Hâdî* gibi *Kâfî* ve *Tebşıra*'nın da *Neşr*'de sadece medd-i munfasılın fuveyka't-tavassut mertebesinde referans olarak zikredilmelerine sebep olmaktadır.

Kalânîsî'nin *Kifâye* adlı eserinde Hamza kıraati, Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki, Hammâmî ve Nakkâş isnadıyla İbn Zekvân'ın Ahfeş tariki ve Kisâf kıraatinin Kuteybe adlı rivayeti için azami med mertebesi tayin edilmektedir. Yine

⁵³³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047; Yûsufefendizâde de *Neşr*'deki bilgilere muvafık olarak referanslar vermektedir. Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 59-63.

⁵³⁴ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012, 1022.

⁵³⁵ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1051.

⁵³⁶ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 39.

⁵³⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 266.

⁵³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

aynı eserde ‘Amr b. es-Sabbâh’ın Fîl tariki ise kasr ehli olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla Ebû Bekr Şu‘be rivayetinin A‘şâ tariki ve Hafs rivayetinin Fîl tariki dışında *Kifâye*’nin isnadında bulunan ‘Âsım kıraatinin bütün tarikleri için medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesi takdir edilmektedir.⁵³⁹ İbnü’l-Cezerî ise medd-i munfasılın bu mertebesinde *Kifâye*’ye referansla ‘Âsım kıraatini mutlak olarak zikretmektedir.⁵⁴⁰ Hâlbuki *Kifâye*’ye isnad edilen bu bilgide Fîl ve A‘şâ tariklerinin istisna tutulması gerekirdi. *Neşr*’deki ilgili mertebelerde bu tariklerin zikredilmiş olması sebebiyle ‘Âsım kıraati mutlak olarak zikredilmiş olabilir; fakat bu kullanım, daha önce de geçtiği üzere eserlerde olmayan bir hükme kapı aralayacak bir kullanımdır.

İbn Mihrân’ın *Mebûsût* adlı eserinde, Ebû Bekr Şu‘be rivayetinin tariklerinden A‘şâ tariki, hem medd-i muttasılda hem de medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır.⁵⁴¹ Fakat İbnü’l-Cezerî, A‘şâ tariki için *Mebûsût*’u sadece medd-i munfasılın mezkûr mertebesinde referans olarak vermektedir.⁵⁴² Fakat daha önce de zikredildiği üzere İbnü’l-Cezerî, İbn Mihrân’ın medd-i muttasıl bahsi için birden fazla vecih uygulamasını nakletmektedir.⁵⁴³

İbnü’l-Cezerî, Nüveyrî ve Yûsufefendizâde dördüncü mertebede Dâni’nin *Câmi*’ adlı eserini zikretmemektedir.⁵⁴⁴ Buna rağmen mezkûr eserde Ebû Bekr Şu‘be’nin A‘şâ adlı tariki ve Hafs’ın Ubeyd b. es-Sabbâh adlı tariki dışında ‘Âsım kıraatine ait ricalin bu mertebede zikredildiği tespit edilmektedir.⁵⁴⁵

3.4.5. Hamza Kıraati

İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-‘Alâ’ el-Hemedânî’nin *Ğâye* isimli eserinde Hamza kıraati için medd-i munfasılda fuveyka’t-tavassut mertebesinin tayin edildiğini ifade etmektedir.⁵⁴⁶ Fakat ilgili eserdeki bilgi, İbnü’l-Cezerî’nin aktarımından çok

⁵³⁹ Bkz. Kalânisî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99-100.

⁵⁴⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047.

⁵⁴¹ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 120.

⁵⁴² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

⁵⁴³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012.

⁵⁴⁴ Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047-1048; Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, C:I, s. 383; Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 59-63.

⁵⁴⁵ Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:I, s. 466.

⁵⁴⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

farklıdır. Zira *Ğâye*'de Hamza kıraati için altıncı med mertebesi, Kisâî kıraatinin Kuteybe rivayeti için ise fuveyka't-tavassut mertebesi takdir edilmektedir.⁵⁴⁷ Sonuç olarak İbnü'l-Cezerî, Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eserini referans vererek fuveyka't-tavassutta Hamza kıraatini zikretmesi sehiv sonucu bir hata olabilir.

3.4.6. Kisai Kıraati

Hüzelî'nin med tasnifinde Kisâî kıraatine ait Dûrî rivayetinin medd-i munfasılı fuveyka't-tavassut mertebesiyle icra ettiği ifade edilmektedir.⁵⁴⁸ Yine bir önceki başlıkta da ifade edildiği gibi İbnü'l-Cezerî'nin dördüncü mertebede *Ğâyetü'l-İhtisâr* referansı ile verdiği bilgi sahih değildir. Bu nedenle onun mezkûr eserin referansı ile verdiği dördüncü ve altıncı mertebelerdeki malumatın tebdili gerekir.⁵⁴⁹ Zira Hemedânî'nin mezkûr eserinde dördüncü mertebeye Kisâî kıraatinin Kuteybe rivayeti ve altıncı mertebeye ise Hamza kıraati için tahsis edilmektedir. Sonuç olarak Hemedânî, fuveyka't-tavassut mertebesinde Kuteybe rivayetini konumlandırmaktadır.⁵⁵⁰ Nüveyrî ise *Ğâye* referansı ile bu mertebeye için Hamza kıraatini zikretmektedir.⁵⁵¹ Nitekim Nüveyrî'nin *Neşr*'den naklettiği malumatı olduğu gibi aktarması ve bu malumatı tahkik etmeye ihtiyaç duymamasının böyle bir sonuç ortaya çıkardığı söylenebilir. Yûsufefendizâde'nin ise konu hakkında herhangi bir açıklamasına rastlanılmamaktadır. Şöyle ki o, referans olarak kullandığı eserleri Kisâî için tavassut mertebesi dışında herhangi bir mertebeye için kullanmamakta, başka bir deyişle bu eserinde Kisâî kıraati için tavassut mertebesini söz konusu etmemektedir.⁵⁵²

3.5. BEŞİNCİ MERTEBE (TÛL MERTEBESİ)

Kıraat literatürünün büyük bir çoğunluğuna göre bu mertebeye, azami med mertebesidir. Fakat daha sonra da görüleceği üzere İbnü'l-Cezerî, *Neşr*'in

⁵⁴⁷ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260-261.

⁵⁴⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

⁵⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048, 1053.

⁵⁵⁰ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260.

⁵⁵¹ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, C:I, s. 383.

⁵⁵² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

kaynaklarından şimdiye kadar zikredilen beş mertebeye ilaveten iki mertebe daha nakledecektir.⁵⁵³

Bu başlık altında konuyla alakalı olarak *Neşr*'de verilen malumatlarla mezkûr eserin kaynaklarındaki mevcut malumatlar mukayese edilecektir.

3.5.1. Nâfi' Kıraati

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda Dâni'nin *Teyşîr*, İbn Bellîme'nin *Telhîs*, İbn Ğalbûn'un *Tezkira*, Serakustî'nin '*Unvân* adlı eserlerinde Verş rivayetinin Ezrak tariki; Dâni'nin *Câmi'* adlı eserinde Verş'in Mısırlı tarikleri ve İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserinde Verş rivayetine ait Yûnus ve Ezrak tarikleri için tûl mertebesinin takdir edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Ahvâzî'nin *Vecîz* adlı eserinde de mutlak olarak Verş rivayeti için medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiği belirtilmektedir.⁵⁵⁴

Ezrak tariki için tûl mertebesinin hasredildiği ifade edilen eserlerden *Teyşîr*, *Telhîs* ve '*Unvân*'daki konuyla alakalı bilginin *Neşr*'de bu eserlerden yapılan mezkûr nakle muvafık olduğu tespit edilmektedir.⁵⁵⁵ Fakat daha önce de ifade edildiği gibi *Tezkira*'da kasr ehli için medd-i muttasılda kullanılan “medden vasatan” (مدا وسطا) terkibi için yapılan değerlendirme ve daha sonrasındaki mertebeler için İbnü'l-Cezerî tarafından yapılan isimlendirmeler meseleyi çıkmaza sokmaktadır. Öyle ki başka eserlerde kullanılan aynı terkipler ve ilgili mertebeler için farklı isimler verilirken *Tezkira*'daki aynı mesele farklı şekilde değerlendirilmektedir. İlgili eserlerdeki med mertebeleri için İbnü'l-Cezerî'nin takip ettiği yol ve yöntem, Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un med mertebelerine de uyarlandığı zaman Verş rivayeti için tûl mertebesinin bir üst mertebesi olan altıncı mertebe söz konusu olacaktır.

*Câmi'*de Verş rivayetinin Mısırlı tarikleri için hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiği tespit edilmektedir. Bu bilgi, aynı zamanda Ezrak tarikini de kapsamaktadır.⁵⁵⁶ İbnü'l-Fehhâm'ın med tasnifinde ise

⁵⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1051.

⁵⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1050.

⁵⁵⁵ Dâni, *et-Teyşîr*, s. 147; Serakustî, *el-'Unvân*, s. 43; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

⁵⁵⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

Verş'in tariklerinden hem Ezrak hem de Yûnus b. Abdila'lâ için tûl mertebesinin takdir edildiği gözlenmektedir.⁵⁵⁷ Her iki eserdeki malumat da konuyla alakalı olarak *Neşr*'de bu eserlerden yapılan nakle muvafıktır.

İbnü'l-Cezerî tarafından Ahvâzî'nin hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda tûl mertebesini hiçbir kıraat için takdir etmediği ifade edilmektedir.⁵⁵⁸ Lakin başka bir yerde bu bilginin aksine İbnü'l-Cezerî Ahvâzî'nin *Vecîz* adlı eserini Verş rivayeti için medd-i munfasılın tûl mertebesinde referans olarak vermektedir.⁵⁵⁹ Ahvâzî'nin ilgili eserine müracaat edildiğine ise Verş için hem medd-i muttasıl hem medd-i munfasılda tûl mertebesini takdir ettiği görülmektedir.⁵⁶⁰ Fakat Verş'i ilgili eserde temsil eden tarik Yûnus b. Abdila'lâ'dır.⁵⁶¹ Mezkûr eserdeki ilgili malumat sadece Yûnus b. Abdila'lâ için geçerlidir. Bu kişi Verş'ten okuyan beş kişiden biridir ve Asbahânî'nin isnadında bulundan bir zattır. Dolayısıyla da bu tarik *Neşr*'in tariklerindendir.⁵⁶²

3.5.2. İbn 'Âmir Kıraati

İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserinde Nakkâş kanalıyla⁵⁶³ Hişâm rivayetine ait Hulvânî tariki için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiği belirtilmektedir. İbn Sivâr'ın *Müstenîr*, Kalânîsî'nin *İrşâd* ve *Kifâye* adlı eserlerinde ise Hammâmî-Nakkâş kanalıyla⁵⁶⁴ İbn Zekvân rivayetine ait Ahfeş tariki için medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiği ifade edilmektedir.⁵⁶⁵

İbnü'l-Fehhâm, Nakkâş-Cemmâl kanalıyla Hişâm rivayetine ait Hulvânî tarikine tûl mertebesini atfetmektedir. Hişâm rivayetinin Hulvânî tarikine atfedilen bu mertebe, hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasıl için geçerlidir.⁵⁶⁶ Fakat İbnü'l-Cezerî, İbnü'l-Fehhâm'ın bu konuda tek kaldığını; başka bir deyişle bu

⁵⁵⁷ İbnü'l-Fehhâm, *Kitâbü't-Tecrîd*, s. 137.

⁵⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012, 1022.

⁵⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050.

⁵⁶⁰ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126.

⁵⁶¹ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 48-50.

⁵⁶² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 393.

⁵⁶³ Nakkâş Ezrak el-Cemmâl-Hulvânî-Hişâm.

⁵⁶⁴ Hammâmî-Nakkâş-Ahfeş-İbn Zekvân.

⁵⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1051.

⁵⁶⁶ İbnü'l-Fehhâm, *Kitâbü't-Tecrîd*, s. 137.

bilginin şâz olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁷ Süveyd de yanlış olduğu ifade edilen bu malumatın İbnü'l-Fehhâm'dan sehven sâdır olduğunu ifade etmekte ve varmış olduğu bu kanaate delil olarak da İbnü'l-Cezerî'nin mezkûr tarik için istifade ettiği eserleri göstermektedir. Hatta İbnü'l-Fehhâm'ın hocası Fârisî'nin eseri *Câmi*'de dahi bu bilginin olmadığını ve incelediği bütün eserlerde mezkûr tarikin kasr ehli olduğunu ifade etmektedir.⁵⁶⁸

İbn Sivâr'ın *Müstenîr*, Kalânîsî'nin *İrşâd* ve *Kifâye* adlı eserlerinde medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda Hammâmî-Nakkâş kanalıyla İbn Zekvân rivayetine ait Ahfeş tariki için tûl mertebesinin takdir edildiği tespit edilmektedir.⁵⁶⁹ Dolayısıyla bu malumat, *Neşr*'de mezkûr eserlerden nakledilen bilgiyle örtüşmektedir.

3.5.3. 'Âsım Kıraati

Müellifler bu mertebede 'Âsım kıraati için sadece A'sâ tarikini zikretmektedir. Fakat İbnü'l-Cezerî, bazı müelliflerin medd-i muttasılda sadece işbâ' mertebesine hükmettiklerini zikretmektedir. Dolayısıyla bu bilgiye göre kıraat literatürünün bir kısmında 'Âsım kıraati için işbâ' mertebesi tercih edilmektedir ki bu durumun söz konusu eserlerde bütün kıraatler için geçerli olduğu görülmektedir.⁵⁷⁰

Ebû Alî el-Bağdâdî el-Mâlikî'nin *Ravda*, İbn Fâris'in *Câmi*', İbn Sivâr'ın *Müstenîr*, Kalânîsî'nin *Kifâye*, Hemedânî'nin *Ğâye*, Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserlerinde Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki için medd-i munfasılda tûl mertebesinin tahsis edildiği ifade edilmektedir.⁵⁷¹ Nitekim bu bilgi, zikredilen eserlerden teyit edilmektedir.⁵⁷²

⁵⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1078.

⁵⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049 (4. dipnot); Fârisî de Hişâm'ın Hulvânî adlı rivayetini kasr mertebesinde zikretmektedir. Bkz. Fârisî, *el-Câmi*', C:I, s. 251.

⁵⁶⁹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-509; Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁵⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

⁵⁷¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1050.

⁵⁷² Bkz. Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; İbn Fâris, *el-Câmi*', s. 171-173; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-509; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100; Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr*, C:I, s. 260-261.

3.5.4. Hamza Kıraati

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl mertebesi, kimi eserlerde mutlak olarak kimi eserlerde ise rivayet veya tariklerle tahsis edilerek Hamza kıraati için takdir edilmektedir.⁵⁷³

Dânî'nin *Teysîr*, İbn Ğalbûn'un *Tezkira*, İbn Bellîme'nin *Telhîs*, Serakustî'nin *'Unvân* ve İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserlerinde her iki med çeşidinde de Hamza kıraati için; Dâni'nin *Câmi'* adlı eserinde ise Hamza kıraatinin Hallâd rivayeti için tûl mertebesinin takdir edildiği ifade edilmektedir. Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda*, İbn Fâris'in *Câmi'*, Sibtu'l-Hayyât'ın *Mübhic*, Kalânisî'nin *İrşâd* ve *Kifâye*, Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs*, İbn Mihrân'ın *Mepsût* ve Ahvâzî'nin *Vecîz* adlı eserlerinde ise Hamza kıraati için medd-i munfasılda tûl mertebesinin tayin edildiği belirtilmektedir. Bunun dışında İbn Sivâr'ın *Müstenîr* adlı eserinde Absî ve Alî b. Selm tarikleri dışında Hamza kıraati; Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eserinde altıncı mertebede zikredilecek olan tarikleri dışında Hamza kıraati için yine medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiği nakledilmektedir.⁵⁷⁴

Dânî'nin *Teysîr*, İbn Fâris'in *Câmi'*, İbn Bellîme'nin *Telhîs*, Serakustî'nin *'Unvân*, İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd*, Sibtu'l-Hayyât'ın *Mübhic* ve Ebû Alî el-Bağdâdî'nin *Ravda* adlı eserlerinde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için Hamza kıraatine hasredilen mertebenin tûl olduğu müşahade edilmektedir.⁵⁷⁵ İbn Ğalbûn'un *Tezkira* adlı eserinde ise daha önce Verş rivayeti için zikredildiği gibi Hamza kıraati için de altıncı mertebenin takdir edildiği tespit edilmektedir.⁵⁷⁶ Yine Dâni'nin *Câmi'* tarihiyle de Hamza kıraatinin Hallâd rivayeti için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl mertebesi tespit edilmektedir.⁵⁷⁷

İbn Mihrân'ın *Mepsût*, Ahvâzî'nin *Vecîz*, Kalânisî'nin *İrşâd* ve *Kifâye* adlı eserlerinde Hamza kıraati için sadece medd-i munfasılda tûl mertebesinin tayin

⁵⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1050.

⁵⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1051.

⁵⁷⁵ Bkz. Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 334; Dâni, *et-Teysîr*, s. 147; İbn Fâris, *el-Câmi'*, s. 173; Serakustî, *el-'Unvân*, s. 43; İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26; İbnü'l-Fehhâm, *Kitâbü't-Tecrîd*, s. 136-137; Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

⁵⁷⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, s. 107.

⁵⁷⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

edildiği ifade edilmesine rağmen⁵⁷⁸ bu eserlerin tamamında Hamza kıraati için her iki med çeşidinde de tûl mertebesinin takdir edildiği belirlenmektedir.⁵⁷⁹ Ayrıca Ebû Ma‘şer et-Taberî’nin *Telhîs* adlı eserinde de İbnü’l-Cezerî’nin bu eserlerden yaptığı nakle muvafık olarak Hamza kıraati için sadece medd-i munfasılda tûl mertebesinin zikredildiği belirlenmektedir. Zira Taberî’nin bu eserinde medd-i muttasıl mertebeleri hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.⁵⁸⁰ Bunun dışında İbnü’l-Cezerî, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl konularını ayrı ayrı ele alırken Ahvâzî’nin med tasnifinde tûl mertebesinin olmadığını öne sürmektedir.⁵⁸¹ Hâlbuki o, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerin ele alındığı bölümde tûl mertebesi için daha önce de ifade edildiği gibi hem Verş rivayeti hem de Hamza kıraati için Ahvâzî’nin *Vecîz* adlı eserini referans olarak vermektedir. Sonuç olarak bu iki bilgi arasında tenakuz olduğu böylece teberrüz etmiş olmaktadır.⁵⁸²

İbn Sivâr’ın yapmış olduğu tasnifte Absî ve Alî b. Selm tarikleri dışında Hamza kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tûl mertebesi takdir edilmektedir.⁵⁸³ Fakat bu iki tarik de *Neşr*’in tariklerinden değildir. Yani İbnü’l-Cezerî, Hamza kıraatinin isnadındaki ricalden olan Absî ve Alî b. Selm tariklerini *Neşr* için seçmemektedir.⁵⁸⁴

3.5.5. Kisâî Kıraati

İbnü’l-Cezerî, İbn Sivâr’ın *Müstenîr* ve Kalânîsî’nin *Kifâye* adlı eserlerinde Kisâî kıraatinin Kuteybe adlı rivayeti için; *Kâmil*’de ise Nehâvendî tariki haricinde Kuteybe rivayeti için medd-i munfasılda tûl mertebesinin takdir edildiğini belirtmektedir.⁵⁸⁵

İbn Sivâr’ın *Müstenîr* ve Kalânîsî’nin *Kifâye* adlı eserlerinde her iki med çeşidinde de Kuteybe rivayeti için tûl mertebesinin tayin edildiği bilgisinin

⁵⁷⁸ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050.

⁵⁷⁹ İbn Mihrân, *el-Mebsût*, s. 120-122; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 126; Kalânîsî, *İrşâdü’l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99-100.

⁵⁸⁰ Bkz. Ebû Ma‘şer et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 163-165.

⁵⁸¹ Bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012, 1022.

⁵⁸² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050.

⁵⁸³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-509.

⁵⁸⁴ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 538-568.

⁵⁸⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050-1051.

Neşr'dekiyle örtüştüğü görülmektedir.⁵⁸⁶ Ne var ki İbnü'l-Cezerî, bu eserlerde Kuteybe rivayeti için sadece medd-i munfasılda tûl mertebesinin belirlendiğini ifade etmektedir. Fakat her iki eserde de Kuteybe rivayetinin hem medd-i muttasılda hem medd-i munfasılda tûl ashâbı olduğu müşahede edilmektedir.⁵⁸⁷

İbnü'l-Cezerî, tûl mertebesinde Sibtu'l-Hayyât referansıya Kuteybe rivayetini zikretmemektedir. Fakat *Mübhic*'e bakıldığında Kuteybe'nin de Hamza kıraatiyle aynı mertebede zikredildiği görülecektir. Dolayısıyla Sibtu'l-Hayyât'ın Kuteybe'yi de tûl ehli arasında kabul ettiği düşünülmektedir.⁵⁸⁸

3.6. ALTINCI MERTEBE

Bu mertebe, med üzerinde sekte yapan kıraat ricali için ortaya çıkmış bir mertebedir, yoksa mutlak olarak sekte ashâbına hasredilmiş bir mertebe değildir. Bu mertebede konumlandırılan rical, medden sonra sekte yapar. Medden sonra yapılacak sektenin ölçüsü ise hemzeden önce sükûn üzerinde sekte yapanların icra ettikleri sekte miktarı kadardır.⁵⁸⁹

Bu mertebe, tûl mertebesinin bir üstündeki mertebedir. Referans olarak zikredilen eserler ise Hüzeli'nin *Kâmil*, Hemedânî'nin *Ğâye*, İbn Mihrân'ın *Mebûsût* ve Dâni'nin *Câmi'* adlı eserleridir.⁵⁹⁰ Bu başlık altında İbnü'l-Cezerî'nin referans verdiği mezkûr eserlerdeki malumatla *Neşr*'de bu eserlerden nakledilen malumatlar mukayese edilecektir.

3.6.1. Nâfi' Kıraati

Bu mertebe, Nâfi' kıraatinde sadece Verş rivayeti için söz konusudur. Öyle ki *Kâmil*'de Asbahânî tariki haricinde Verş rivayeti için bu mertebenin belirlendiği

⁵⁸⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-509; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁵⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050.

⁵⁸⁸ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

⁵⁸⁹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

⁵⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052.

ifade edilmekte, ayrıca bu mertebenin *Mebûsû*'ta da Verş rivayeti için zikredildiği öne sürülmektedir.⁵⁹¹

Kâmil'deki tasnifin net olmayışından dolayı birçok mertebede bu eserle alakalı herhangi bir değerlendirme gayreti içerisinde olunmadı. Bu nedenle bu mertebeye için de sadece *Neşr*'de verilen bilgiyle yetinilmektedir. İbn Mihrân'ın ise *Neşr*'de kendisine yapılan nakille uyumlu olarak Verş rivayeti için altıncı mertebeyi takdir ettiği tespit edilmektedir.⁵⁹² Bu konuda Yûsufefendizâde'den ise herhangi bir izahata ulaşamamaktadır.⁵⁹³

3.6.2. 'Âsım Kıraati

Hüzelî'nin *Kâmil* adlı eserinde, -İbn Ebî Ümmiyye tariki hariç- Şemmûnî kanalıyla Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki için altıncı mertebenin tayin edildiği nakledilmektedir. Dâni'nin ise *Câmi*'de, Şemmûnî kanalıyla Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki; Üşnânî kanalıyla Hafs rivayeti için altıncı mertebeyi tercih ettiği belirtilmektedir.⁵⁹⁴

Kâmil referanslı verilen bilgi konusunda *Neşr*'deki malumatla iktifa edilecektir. *Câmi*'de ise yine A'sâ tariki ve Ubeyd b. es-Sabbâh için İbnü'l-Cezerî'nin anlatımına muvafık olarak hem medd-i muttasılda hem medd-i munfasılda altıncı mertebenin tercih edildiği görülmektedir.⁵⁹⁵

3.6.3. Hamza Kıraati

Bu mertebenin Hüzelî'nin *Kâmil* adlı eserinde, Hamza kıraatinin Hallâd rivayetine ait Racâ', İbn Kalûka ve İbn Razîn tarikleri; yine Hamza kıraatinin Halef rivayetine ait Mahfî tariki ve Hamza kıraatinde med sekti yapanlardan bu tariklerin dışındakiler için tahsis edildiği zikredilmektedir. Bu mertebenin Dâni'nin *Câmi*' adlı

⁵⁹¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052-1053.

⁵⁹² İbn Mihrân, *el-Mebûsû*, s. 120-122.

⁵⁹³ Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 44.

⁵⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052.

⁵⁹⁵ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

eserinde ise Hallâd rivayeti dışında Hamza kıraati için söz konusu olduğu söylenmektedir.⁵⁹⁶

Kâmil referanslı malumat hakkında herhangi bir değerlendirme yapılmayacaktır. Yeri gelmişken Yûsufefendizâde'nin tûl mertebesi üzerinde herhangi bir mertebeyi hiçbir kıraat imamı için zikretmediği belirtilmelidir.⁵⁹⁷ Dâni'nin *Câmi'* adlı eserinde ise *Neşr*'de yapılan nakille mutabık olarak Hallâd rivayeti dışında Hamza kıraati için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda yine bu mertebe tayin edilmektedir.⁵⁹⁸ Son olarak Hemedânî'nin *Ğâyetü'l-İhtisâr* adlı eserinde Hamza kıraati için medd-i munfasılda fuveyka't-tavassut mertebesinin tercih edildiği görüşünün⁵⁹⁹ aksine *Ğâye*'de mezkûr kıraat için altıncı mertebe tercih edilmektedir.⁶⁰⁰

3.6.4. Kisâî Kıraati

Kuteybe rivayetinin mutlak olarak veya tahsis yoluyla zikredilmesiyle Kisâî kıraati için bu mertebenin tayin edildiği eserler mevzubahistir. *Kâmil*'de Kuteybe rivayetinin Zendûlânî tariki için, Hemedânî'nin *Ğâye* ve Dâni'nin *Câmi'* adlı eserlerinde ise takyit edilmeksizin Kuteybe rivayeti için altıncı mertebenin tahsis edildiği belirtilmektedir.⁶⁰¹

Dâni, *Câmi'u'l-beyân*'da takyit etmeksizin Kuteybe rivayeti için hem medd-i munfasılda hem de medd-i muttasılda bu mertebeyi takdir etmektedir.⁶⁰² Ayrıca *Ğâye* referans verilerek Kuteybe rivayeti için altıncı mertebenin tayin edildiği bilgisi⁶⁰³ ise sahih değildir. Nitekim İbnü'l-Cezerî tarafından Hamza kıraati için takdir edilen mertebeye Kuteybe rivayeti için takdir edilen mertebenin yerlerinin değiştirildiği daha önce de ifade edilmiş ve sahih olmayan bu malumatın sehiv sonucu gerçekleşmiş olabileceği zikredilmişti. Zira Hemedânî'nin ilgili eserinde

⁵⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052.

⁵⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40-69.

⁵⁹⁸ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

⁵⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

⁶⁰⁰ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, s. 260-261.

⁶⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052.

⁶⁰² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

⁶⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

Hamza kıraati için azami med mertebesi; Kisâî kıraatinin Kuteybe rivayeti için ise onun iki mertebe aşağısı olan fuveyka't-tavassut mertebesi takdir edilmiş ve şüpheye mahal verilmeyecek şekilde ifadesini bulmuştur.⁶⁰⁴

İbn Fâris, Kisâî'nin Kuteybe adlı râvisini kasr ehli arasında zikretmektedir.⁶⁰⁵ Fakat ne İbnü'l-Cezerî ne de Yûsufefendizâde, kasr mertebesinde İbn Fâris'in *Câmi'* adlı eserine atıfla Kuteybe'ye işaret etmektedir.⁶⁰⁶ Nitekim İbn Fâris'in Kuteybe rivayeti için yaptığı bu takdir, sehiv ürünü bir yanlış olabilir. Zira kıraat literatürünün kahir ekseriyetinde Kisâî'nin Kuteybe adlı râvisinin tûl ehli olarak takdir edildiği önceki başlıklardan çıkarılmaktadır. Dördüncü mertebede görüldüğü üzere Hemedânî'nin *Ğâye*'sinde Kuteybe için fuveyka't-tavassut mertebesi tercih edilmekteydi. Bunun dışında bir de Mâlikî'nin *Ravda* adlı eserinde tavassut mertebesinde konumlandırıldığı şeklinde bir tespit yapılmaktaydı ki bunun da yanlış olma ihtimali kuvvetlidir. Zira daha önce ilgili bölümde ele alındığı üzere mezkûr eserdeki metinden böyle bir sonuca varmak makul görünmemektedir. Dolayısıyla Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eseri dışında Kuteybe rivayetinin beşinci ve altıncı mertebelerde konumlandırıldığı müşahade edilmektedir. Bu nedenledir ki İbn Fâris'in Kuteybe'yi kasr ehli arasında zikretmesi, şâz olarak veya sehiv sonucu yapılan bir hata olarak değerlendirilmelidir.

İbnü'l-Cezerî'nin altıncı mertebe hakkında vermiş olduğu malumat önemlidir. İbnü'l-Cezerî özetle, bu mertebenin med sekti yapanlar için vuku bulduğunu ve aksine mutlak olarak ashâb-ı sekti karşılayan bir mertebe olmadığını ifade etmektedir. Yine o, bu mertebede yapılan medlerden sonra sâkin harfler üzerinde yapılan sekte miktarı kadar bir sekte yapılması gerekliliğine işaret etmektedir. Bu ziyadeyi yapanların beşinci mertebeye bir mertebe daha ziyade ettiklerini; yapmayanların ise beşinci mertebeyi aşmadıklarını belirtmektedir. Nitekim bunun dışında bir uygulamanın doğru olmayacağına da dikkat çekmektedir.⁶⁰⁷ Ne var ki

⁶⁰⁴ Bkz. Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihtisâr*, s. 260-261.

⁶⁰⁵ İbn Fâris, *el-Câmi'*, s. 171.

⁶⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1038; Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 65.

⁶⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

Kalânîsî, bu konuda kasr ashâbından Ruveys için Kâdî⁶⁰⁸ kanalıyla⁶⁰⁹ med sektini zikretmektedir.⁶¹⁰ İbnü'l-Cezerî ise her ne kadar bu konuda Kalânîsî'nin tek kaldığını söylese ve buna detaylı bir açıklama getirse de kıraat literatüründe ilk beş mertebedeki kıraat ricali için med sekti uygulamasına işaret eden kaynaklara da rastlanmaktadır.⁶¹¹ Fakat o, med sekti için ilk beş mertebeyi kabul etmemekte ve ilk beş mertebede konumlandırılan zevat için med sektini takdir etmenin doğru olmadığı kanaatini izhar etmektedir.⁶¹²

3.7. YEDİNCİ MERTEBE

Bu mertebe, tûl mertebesinden sonraki ikinci mertebe olmakla birlikte azami med mertebesidir. Hüzeli, bu mertebe için takdir edilen miktarın altı elif olduğunu ifade etmektedir. Ne var ki Hüzeli, hocası İbn Hâşim'e isnad ederek bunun ifrat olduğunu da söylemektedir.⁶¹³ İbnü'l-Cezerî de aynı şekilde altı eliflik bir med miktarının ifrat olduğu görüşünü savunmaktadır.⁶¹⁴

İbnü'l-Cezerî, Hüzeli'nin yedinci mertebeyi Ezrak tariki için takdir ettiğini ve bu mertebenin Haddâd,⁶¹⁵ İbn Nefîs,⁶¹⁶ İbn Süfyân⁶¹⁷ ve İbn Ğalbûn⁶¹⁸ gibi kanallarla geldiğini belirtmektedir.⁶¹⁹ Zikredilen bu isimler Versh'in tarikleridir. Fakat Süveyd, bu isimlerden İbn Nefîs ve İbn Süfyân el-Kayrevânî'nin *Kâmil*'de Ezrak tarikinin

⁶⁰⁸ el-Kâdî Ebü'l-'Alâ' el-Vâsîti Muhammed b. Alî b. Ahmed b. Ya'kûb (ö. 431/1039).

⁶⁰⁹ İrşâd'ın konuyla alakalı isnadı şu şekildedir: Kâdî-Nehhâs-Ebû Bekr et-Temmâr-Ruveys-Ya'kûb el-Basrî. Bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 611-612; ayrıca bkz. Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 464.

⁶¹⁰ Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125.

⁶¹¹ Bkz. İbn Mihrân, *el-Mebsût*, s. 120; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 510; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100, Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 125;

⁶¹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

⁶¹³ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 859; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1054.

⁶¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1052.

⁶¹⁵ İsmâil b. Râşid el-Haddâd.

⁶¹⁶ Ahmed b. Saîd b. Nefîs.

⁶¹⁷ İbn Süfyân el-Kayrevânî.

⁶¹⁸ Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn.

⁶¹⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 859; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1054.

rivayetlerinden olmadığını, ayrıca İbn Süfyân ve İbn Ğalbûn'un eserlerinde Verş için takdir ettikleri mertebenin ise tûl mertebesi olduğunu öne sürmektedir.⁶²⁰

İbnü'l-Cezerî, Hüzeli'nin mezkûr tariklerden yapmış olduğu nakillerde yanılığa düştüğünü, bundan dolayı bu mertebede tek kaldığını ve edâ ehlinin icmâsının dışına çıktığını belirtmektedir. Yine Hüzeli'nin zikrettiğinin aksine ilgili tariklerin metinlerinin açık olduğu, bu tariklerin yaygın ve meşhur oldukları, aynı zamanda zikredilen tariklerden hiçbirinin beşinci mertebeyi aşmadıklarını ifade etmektedir.⁶²¹ Fakat Hüzeli de hocasından nakille bu mertebenin beş elif miktarına karşılık geldiğini söylemektedir. Ne var ki bu miktar, Süveyd'in *Kâmil*'deki meddin kullanımıyla alakalı olarak yapmış olduğu tespit kapsamında değerlendirilecek olursa yine bunun altı elife karşılık geldiği anlaşılabacaktır. Çünkü Süveyd, *el-Kâmil*'de ziyade medler için takdir edilen miktarların aslî med miktarı üzerine yapılacak ölçüler olduğunu görüşündedir.⁶²²

DEĞERLENDİRME

Türkçede bölümlleme, sınıflama manalarına gelen tasnif⁶²³ kavramıyla herhangi bir hususta gruplandırma yapılması amaçlanır. Nitekim bu gruplandırmayla sınırları muayyen ve net bir görüntünün ortaya konması gerekir. Fakat *Neşr*'in kaynaklarındaki med mertebeleriyle ilgili metinler yer yer işkâl içermekte,⁶²⁴ mevzubahis kaynakların her biri kıraatler için farklı rivayet ve tarikleri ihtiva etmekte, bu eserler ana ve ara mertebelerin kullanımı konusunda farklılaşmaktadır. Sayılan bu hususlar ve daha sonra ifade edilecek farklılıklar konunun çetrefilli bir hâl almasına sebep olmaktadır. Bu nedenledir ki İbnü'l-Cezerî, bu konuda

⁶²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1054 (4, 5 ve 6. dipnotlar); İbn Süfyân el-Kayrevânî'nin tasnifinde Verş'in konumlandırıldığı mertebe tûl mertebesidir. Bilgi için bkz. İbn Süfyân, *el-Hâdi*, s. 111. Abdülmün'im İbn Ğalbûn'un ise oğlu Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn gibi Hamza ve Verş için tûl mertebesinin üstünde bir mertebe tercih ettiği müşahade edilmektedir. Bkz. Abdülmün'im İbn Ğalbûn, *İrşâd*, C:I, s. 298-300.

⁶²¹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1054.

⁶²² Süveyd, "el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât", (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

⁶²³ Akalın v.d., *Türkçe Sözlük*, s. 1913.

⁶²⁴ Özellikle Hüzeli'nin *el-Kâmil*, İbnü'l-Fehhâm'ın *et-Tecrid* ve Sibtu'l-Hayyât'ın *el-Mübhic* adlı eserlerinde kapalılık mevcuttur.

kaynaklarından zaman zaman tutarsız malumatlar aktarmaktadır. Tutarsız diye nitelendirilen bu bilgiler, bazen İbnü'l-Cezerî'nin aynı konuda farklı malumat vermesi şeklinde gerçekleşmekte, bazen de yöntemle alakalı tutarsızlık şeklinde kendini göstermektedir. Daha net bir şekilde ifade edilecek olursa İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasıl veya medd-i munfasıl bahsinde bir müellife isnad ettiği tasnif, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerde zikrettiği tasnife muhalif olabilmektedir. Yine o, “vasat med” şeklinde geçen bir ifadeyi bir eser için tavassut mertebesi olarak takdir ederken, başka bir eser için ise farklı bir mertebe olarak değerlendirmektedir. Bu ve benzeri hususlarda tespit edilen spesifik örnekler ileride sunulacaktır.

Neşr'in kaynaklarına ait isnadlarda geçen rivayet ve tarikler ciddi oranlarda farklılık arz etmektedir. Şöyle ki bir eserde olmayan bir rivayet veya tarik başka bir eserde bulunabilmektedir.⁶²⁵ Bu farklılıklarla birlikte müelliflerin tilâvet isnadlarındaki rivayet ve tarik sayılarının toplamı ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Bundan dolayıdır ki İbnü'l-Cezerî, *Neşr*'in kaynaklarında geçen kıraat ricalinin tamamından nakilde bulunmamaktadır. Nitekim o, kıraat imamları için kaynaklarındaki kıraat ricalinden iki râvi, her râvi için iki tarik, her tarik için yine iki farklı tarik/kanal seçmektedir.⁶²⁶ Bununla birlikte *Neşr*'le onun herhangi bir kaynağı arasında muayyen bir kıraat imamının rivayet ve tarikleri noktasında uyuşmazlık olmamasına rağmen İbnü'l-Cezerî bazı rivayet veya tarikleri ilgili eserlerden tercih etmeyebilmektedir. Örneğin, *Müstenîr*'in isnadında Verş'in Ezrak, Asbahânî ve Ebü'l-Ezher tariklerine yer verilmesine rağmen⁶²⁷ İbnü'l-Cezerî, bu isimlerden *Müstenîr* kanalıyla sadece Asbahânî tarikini tercih etmektedir. Ayrıca o, Ebü'l-

⁶²⁵ Krş. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a*, s. 88-101; İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 11-61; Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 40-78, 133-179; Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 67-137; Hüzelî, *el-Kâmil*, C:I, s. 188-614, İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 201-406; Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 26-66; Hemedânî, *Ġâyetü'l-ihisâr*, C:I, s. 85-162.

⁶²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 234-242, 353-649; İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 3-5; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*, thk. İbrâhîm Atve Avad, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2004/h. 1425, s. 77-79. Fakat takip edilen bu yöntemin istisnaları da mevcuttur. Şöyle ki Hamza ve Halef kıraatlerinin rivayetleriyle Ya'kûb kıraatinin Ruveys rivayeti için direkt olarak dörder tarik seçilmektedir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 234-242; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-Neşr*, s. 77-80; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 379-408, 453-472, 475-486.

⁶²⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 229-252.

Ezher'i *Neşr* için hiçbir eserden seçmemektedir ki bu durum, Ebü'l-Ezher'in *Neşr*'in tariklerinden olmadığını göstermektedir.⁶²⁸ Özetle *Neşr*'in ihtiva etmediği çok sayıda rivayet ve tarik onun kaynaklarında yer alabilmekte,⁶²⁹ bazen de *Neşr* için tercih edilen tarik ve rivayetlerin onun kaynaklarında yer almaması da ihtimal dâhilindedir.⁶³⁰ Veya İbnü'l-Cezerî, *Neşr*'le kaynaklarından birinin isnad konusunda mutabık oldukları isimleri dahi tercih etmeyebilmektedir.⁶³¹

Neşr'le kaynakları arasında isnad konusundaki farklılıkların med mertebeleri konusunda olumsuz durumlara sebep olduğu görülmektedir. Nitekim med mertebeleri konusunda İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ricalini ilgili eserlerde geçtiği şekliyle mutlak olarak zikretmesi, isnad konusunda ciddi bir behresi olmayanların zihinlerinde olumsuz şeyler çağrıştırmaktadır. Hâlbuki İbnü'l-Cezerî, ilgili kaynakları referans verirken mutlak olarak yaptığı nakli takyit etmiş olsaydı, oluşması muhtemel zihin karışıklığının önüne geçmiş olabilirdi. Örneğin, İbnü'l-Cezerî'nin fuveyka'l-kasr mertebesinde Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eserine atfen Nâfi' kıraatini mutlak olarak zikretmesi,⁶³² *Ğâye*'deki bu bilginin *Neşr*'de Nâfi' kıraati için seçilen rivayet ve tariklerin hepsini kapsadığı izlenimi vermektedir. Hâlbuki mezkûr eserde Nâfi' kıraatine ait isnadda Verş'in Ezrak tariki bulunmamaktadır.⁶³³ Dolayısıyla *Ğâye*'de Hicaz ehlinin kasr ehli olarak zikredilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü Ezrak tariki *Ğâye*'nin isnadında yoktur. Haddizatında mezkûr eserde verilen malumat, isnadında bulunan kıraat ricalini kapsamaktadır. Fakat *Neşr*'de seçilen rivayet ve tarikler dikkate alındığında en azından Nâfi' kıraati özelinde *Ğâye* ile farklılıklar olduğu görülecektir. Dolayısıyla her ne kadar "*Ğâye*'de fuveyka'l-kasr mertebesi Ebû Ca'fer, Nâfi', Ebû 'Amr.... içindir."⁶³⁴ şeklinde bir söylem tercih edilse de *Neşr*'deki bu durum, isnad meselesine vâkıf olmayan herkesin zihnini bulandırmaya açık bir kullanımdır.

⁶²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-401.

⁶²⁹ Örnek için bkz. Hüzelî, *el-Kâmil*, C:I, s. 188-614; İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 205-406.

⁶³⁰ Kalânîsî'nin *İrşâd* adlı eserin isnadında Verş rivayetine yer verilmemektedir. Bkz. Kalânîsî, *İrşâdü'l-mübtedî*, s. 55-63.

⁶³¹ Örnek için bkz. İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 229-252.

⁶³² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042.

⁶³³ Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihisâr*, C:I, s. 88-94.

⁶³⁴ Hemedânî, *Ğâyetü'l-ihisâr*, C:I, s. 260.

İbnü'l-Cezerî, *Neşr* için tercih edilen rivayet ve tarikler noktasında kaynaklarıyla farklılık arz ettiği durumlarda gerekli notu düşmemekte, tespit edilebildiği kadarıyla sadece fuveyka't-tavassut mertebesinde İbn 'Âmir kıraati hakkında açıklamada bulunmaktadır. Fakat o, bu konuda da eksik bilgi vermektedir. Öyle ki İbnü'l-Cezerî, söz konusu mertebenin *Ravda*'da İbn 'Âmir için olduğunu ve Hişâm'ın Hulvânî tarikinın mezkûr eserin isnadında bulunmamasından dolayı onun ilgili hükmün kapsamı dışında kaldığını söylemektedir.⁶³⁵ Hâlbuki *Ravda*'da İbn 'Âmir'in Hulvânî tariki olmamakla birlikte *Neşr* için seçilen Dâcûnî tarikinın Şezâî, Ahfeş tarikinın İbnü'l-Ehram ve Sûrî tarikinın Muttavvî kanalları da yine söz konusu eserin isnadında mevcut değildir.⁶³⁶ Dolayısıyla *Ravda*'da fuveyka't-tavassut mertebesi Zeyd b. Alî-Dâcûnî-Hişâm, Nakkâş-Ahfeş-İbn Zekvân ve Dâcûnî-Sûrî-İbn Zekvân isnadlarıyla İbn 'Âmir kıraati için tercih edilmiş olmaktadır. Bu nedenle de İbnü'l-Cezerî'nin fuveyka't-tavassut mertebesinde yaptığı bilgilendirmenin eksik olduğu müşahade edilmektedir. Bu da Bağdâdî'nin *Ravda*'sı için *Neşr*'den yanlış çıkarımda bulunulmasına sebep olma ihtimalini barındırmaktadır.

Neşr'de kıraat imamları için yapılan medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebeler bölümünde tespit edilebildiği kadarıyla İbnü'l-Bâziş, Câcânî, Irâkî ve oğlu Abdülhamîd referans olarak verilmemektedir. Hâlbuki İbnü'l-Cezerî, üçlü tasnif yapan kişiler arasında İbnü'l-Bâziş dışındaki mezkûr üç isme, dörtlü tasnif yapan kişiler arasında ise İbnü'l-Bâziş'e yer vermektedir.⁶³⁷ Daha sonra medd-i munfasıl bahsinde ise Irâkî ile oğlunu ve İbn Mihrân'ı dörtlü tasnif yapanlar arasında belirtmekte, Câcânî'yi ise zikretmemektedir.⁶³⁸ Öyle ki İbnü'l-Cezerî, konuyla alakalı isimleri verdikten sonra bazen “ve başkaları” şeklinde ibareleri ihtisar amacıyla kullanmaktadır. Yine o, İbnü'l-Bâziş'i ise medd-i munfasıl için beşli tasnif yapanları topladığı grupta zikretmemektedir. Nitekim o grupta ise “ve Mağriplilerin büyük çoğunluğu” ibaresiyle İbnü'l-Bâziş'e de işaret etmiş olabilir.⁶³⁹ Aslında bu maddede işaret edilen hususlar işkâl, tutarsızlık gibi konuyla alakalı olumsuzluklar

⁶³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1048.

⁶³⁶ Ebû Alî el-Bağdâdî, *er-Ravda*, C:I, s. 141-143.

⁶³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1009-1012.

⁶³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1022.

⁶³⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023-1024.

dışındadır. Fakat İbnü'l-Cezerî, müstakil olarak ele alınan medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl konularında söz konusu tasniflere ait gruplandırma yapmaktadır. O, bu gruplandırmalarda ise direkt olarak isimlerden bahsetmekte ve yer yer farklı ifadeler kullanarak zikretmediği isimlerin de mezkûr isimlerle aynı şekilde tasnif yaptıklarına dikkat çekmektedir. Fakat aynı tasnifleri yapanlar için oluşturduğu grupta değindiği isimleri medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerde bazen zikretmemektedir.

Bölümün girişinde de zikredildiği gibi İbnü'l-Cezerî, bazı müelliflerin medd-i muttasıl için tek mertebe belirlediklerini öne sürmektedir.⁶⁴⁰ Fakat tespit edilebildiği kadarıyla mezkûr isimlerden sadece Hüzeli, medd-i muttasıl için tek mertebe takdir etmekte ve kurrânın üç elif miktarını uyguladığını belirtmektedir.⁶⁴¹ Şayet İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasılda tek mertebe belirleyenlerin işbâ' mertebesini belirledikleri şeklinde verdiği malumat dikkate alınacak olursa Hüzeli'nin verdiği miktarda bir tutarsızlık ortaya çıkmaktadır. Öyle ki medd-i munfasıl için beş-altı elif miktarlarını azami med miktarı olarak zikretmekte, medd-i muttasıl için ise üç elif miktarını vermektedir. Nitekim bu miktar, cem' ve te'lîfi kabil bir durum değildir. Birbirine muhalif gibi görünen bu durum, ancak med miktarlarının medd-i muttasılda ve medd-i munfasılda ayrı ayrı ekollere göre verildiğinin öne sürülmesiyle netliğe kavuşturulmuş olabilir. Bir diğer ihtimal ise bu konudaki tezat miktarların nâsih hatasından kaynaklanıyor olmasıdır.

İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasıl için tek mertebe belirlediklerini öne sürdüğü âlimler hakkında Yûsufefendizâde de yer yer farklı görüşler belirtmektedir. Zira İbnü'l-Cezerî, Hemedânî'nin medd-i muttasılda tek mertebe belirlediğini ifade etmesine rağmen⁶⁴² Yûsufefendizâde farklı mertebelerde Hemedânî'yi referans olarak vermektedir.⁶⁴³ Aynı şekilde *Neşr*'de medd-i muttasıl için birden fazla med mertebesi belirleyenler arasında İbn Mihrân'a da yer verilmektedir.⁶⁴⁴ Buna rağmen medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerde medd-i muttasıl için

⁶⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.

⁶⁴¹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858.

⁶⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1005.

⁶⁴³ Örnek için bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45, 67-69.

⁶⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011.

Mebsût'un zikredilmemesi dikkat çekmektedir.⁶⁴⁵ Ayrıca İbnü'l-Cezerî, İbn Mihrân'ın medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl da tûl mertebesini kullanmadığını zikretmektedir.⁶⁴⁶ Ne var ki o, medd-i munfasıl için hem beşinci mertebe olan tûl mertebesinde hem de altıncı mertebe olan fuveyka't-tûl mertebesinde İbn Mihrân'a atıf yapmaktadır. Fakat tûl mertebesinde ise medd-i muttasıl için İbn Mihrân'ın hiçbir eserini referans vermemesi dikkat çekmektedir.⁶⁴⁷ Yûsufefendizâde'nin ise ziyade med mertebelerinde medd-i muttasıl için İbn Mihrân'ın söz konusu eserini referans verdiği görülmektedir.⁶⁴⁸

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile ilgili olarak tespit edilen hususlardan biri de Yûsufefendizâde'nin verdiği malumatın yer yer birtakım çelişkiler barındırmasıdır. Şöyle ki onun konu hakkındaki uygulamaları, İbnü'l-Cezerî gibi medd-i muttasıl için tek mertebe belirleyen müelliflerin olduğu fikrini teyit edecek şekildedir. Fakat onun *Risâletü'l-meddât*'ta Ebû Ca'fer ve Halef kıraatları için medd-i muttasıl hakkında aktardığı malumatın tutarsızlık arz ettiği görülmektedir. Öyle ki Yûsufefendizâde, İbnü'l-Cezerî tarafından medd-i muttasıl için tek mertebe belirledikleri iddia edilen birçok isme, Ebû Ca'fer ve Halef kıraatları için medd-i muttasılın işba' mertebesi dışında mertebeler atfetmektedir.⁶⁴⁹ Ayrıca Yûsufefendizâde'nin Ya'kûb kıraatı için iki elif miktarını takdir edenler arasında Sibtu'l-Hayyât'ı zikrederek *Mübhic*'i de referans vermesi tutarsızlık arz eden bir diğer husustur.⁶⁵⁰ Çünkü onun yaptığı tasniflerden medd-i muttasıl için tek mertebe belirleyenler arasında Sibtu'l-Hayyât'ı da kabul ettiği anlaşılmakta ve onu bu düşüncesine göre referans olarak vermektedir.⁶⁵¹

İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl müstakil olarak ele aldığı bahislerde müelliflerin tercih ettiklerini öne sürdüğü med mertebelerinde söz konusu müellifleri yer yer referans vermemektedir. Örneğin İbnü'l-Cezerî'nin medd-i munfasıl da beşli tasnif yapanlar arasında yer verdiği İbn Süfyân el-Kayrevânî'ye

⁶⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1056.

⁶⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1022-1024.

⁶⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1053.

⁶⁴⁸ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45-69.

⁶⁴⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 66, 69.

⁶⁵⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁶⁵¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 45-69.

tavassut ve tûl mertebelerinde atıf yapmamaktadır.⁶⁵² Yine bunun dışında İbn Mücâhid'in *Seb'a*'sını tûl mertebesinde ve Mekkî'nin *Tebsıra* adlı eserini ise tavassut ve tûl mertebelerinde zikretmemektedir.⁶⁵³ Hâlbuki İbnü'l-Cezerî, İbn Mücâhid'e sadece ana mertebelerin kullanıldığı tasnifi nispet etmekte,⁶⁵⁴ Mekkî'nin ise medd-i munfasılda beş med mertebesi kullandığını belirtmektedir.⁶⁵⁵ Aynı şekilde İbnü'l-Cezerî, Ahvâzî'nin medd-i muttasılda üç mertebe belirlediğini ve bunların fuveyka'l-kasr, tavassut ve fuveyka't-tavassut mertebeleri olduğunu belirtmektedir. Medd-i munfasılda ise bu üç mertebeye ilaveten bir de kasr mertebesini kullandığını ifade etmektedir.⁶⁵⁶ Fakat İbnü'l-Cezerî, ilgili bölümün fuveyka'l-kasr mertebesinde Ahvâzî'nin *Vecîz* adlı eserine atıfta bulunmamaktadır.⁶⁵⁷ Hâlbuki yapılan tasnifler için müelliflerin gruplandırıldığı ilgili bölümde Ahvâzî'nin tûl mertebesini kullanmadığına dikkat çekilmekteydi.⁶⁵⁸ Ahvâzî için verilen malumatın aksine tûl mertebesinde ise *Vecîz* referans olarak verilmektedir.⁶⁵⁹ Özellikle temas edilmesi gereken bir diğer husus ise Ahvâzî'nin medd-i muttasılda birden fazla mertebe belirlediği İbnü'l-Cezerî tarafından ifade edilmesine rağmen *Vecîz*'i medd-i muttasıl için referans olarak hiçbir mertebede zikretmemesidir. Hatta tûl mertebesinde dahi durum böyledir. Ahvâzî'nin medd-i muttasıl için yapmış olduğu tasnifte de tek mertebenin söz konusu olup olmadığı hususunda İbnü'l-Cezerî'nin bir tereddütü olabileceği gibi bu olumsuz durum sehven de ortaya çıkmış olabilir. Yine İbn Mihrân'a da Ahvâzî'yle aynı gruplandırmada yer veren İbnü'l-Cezerî, *Vecîz*'de olduğu gibi medd-i muttasıl için *Mebûsût*'a da referans olarak yer vermemektedir.⁶⁶⁰ Ayrıca *Mebûsût*'ta belirlendiği öne sürülen med mertebelerinin *Vecîz*'dekilerle aynı olduğu öne sürülmesine rağmen fuvayka'l-kasr mertebesinde *Mebûsût*'a dair de

⁶⁵² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1051. Tespit edilebildiği kadarıyla Yûsufefendizâde de *Neşr*'de olduğu gibi İbn Süfyân'ın *Hâdî* adlı eserini ilgili mertebelerde zikretmemektedir. Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40-69.

⁶⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1049-1051.

⁶⁵⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1012-1021.

⁶⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023-1024.

⁶⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012, 1022.

⁶⁵⁷ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1043.

⁶⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1011-1012, 1022.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1050.

⁶⁶⁰ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1055.

herhangi bir malumat bulunmamaktadır.⁶⁶¹ Yine İbnü'l-Cezerî'nin *Vecîz*'e atıfta bulunduğu med mertebelerine ilaveten *Mebûsût*'a altıncı mertebede de isnadda bulunduğu tespit edilmektedir.⁶⁶²

İbnü'l-Cezerî'nin *et-Telhîs fi'l-kırââtî's-semân* adlı esere tavassut mertebesinde atıfta bulunmaması dikkat çekicidir.⁶⁶³ Fakat Yûsufefendizâde ise *Telhîs*'i 'Âsım kıraatinin Hafs rivayeti ve sadece Hişâm'ın Dâcûnî tariki için referans olarak vermekte, İbn Zekvân rivayetiyle Kisâî kıraatinden tavassut mertebesinde *Telhîs* referansı ile söz etmemektedir.⁶⁶⁴ Dolayısıyla Yûsufefendizâde de konuyla alakalı eksik bilgi vermektedir. Yine bunun dışında daha önce de temas edildiği üzere İbnü'l-Cezerî'nin *Telhîs*'ta⁶⁶⁵ kasr mertebesinin mevzubahis olmadığı şeklindeki görüşü kayda değer bir husustur.⁶⁶⁶ Oysa ki Ebû Ma'ser'in temkîn konusundaki açıklaması onun kasr mertebesini kullandığını net olarak ortaya koymaktadır.⁶⁶⁷ Hatta çağdaşı olan Hüzeli'nin temkîn kavramını kasr mertebesine karşılık gelecek şekilde kullanıyor olması da bu noktada Taberî'nin kasr mertebesini kullandığı noktasında teyit edici bir bilgi olarak değerlendirilebilir.⁶⁶⁸ Yine Hüzeli'nin kasr mertebesiyle okuduklarını öne sürdüğü kıraat ricali söz konusudur.⁶⁶⁹ Buna rağmen İbnü'l-Cezerî, aynı şekilde Hüzeli'nin med mertebelerine ait tasnifinde de kasr mertebesinin kullanılmadığına dikkat çekmektedir.⁶⁷⁰

İbnü'l-Cezerî'nin aynı kavramı kullanan müelliflere ilgili kavram üzerinden farklı med mertebelerini isnad etmesi, tutarsız bir görüntü ortaya çıkmasına neden olan bir husustur. Örneğin İbn Mihrân, İbn Ğalbûn, Ahvâzî ve Sibtu'l-Hayyât “مدا وسطا” terkiibini kullanan müelliflerden bazılarıdır. İbn Mihrân, *Mebûsût*'ta mezkûr ifadeyle İbn 'Âmir, hem medd-i muttasılda hem de medd-i munfasılda A'sâ tariki hariç 'Âsım kıraati, Kisâî, İbn 'Âmir ve Halef kıraatlerini konumlandırmaktadır. Yine medd-i munfasılda kasr ehli olarak takdir ettiği rivayet ve tarikleri de bu

⁶⁶¹ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1043.

⁶⁶² Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

⁶⁶³ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁶⁶⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-63.

⁶⁶⁵ Söz konusu eser, Ebû Ma'ser'in eseridir.

⁶⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1030.

⁶⁶⁷ Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhîs*, s. 165.

⁶⁶⁸ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:I, s. 118.

⁶⁶⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 829.

⁶⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1030.

mertebede zikretmektedir.⁶⁷¹ İbnü'l-Cezerî ise *Mebûsût*'a atfen aynı isimleri sadece medd-i munfasılda tavassut mertebesinde nakletmektedir.⁶⁷² Dolayısıyla İbn Mihrân'ın “مدا وسطا” ibaresiyle andığı isimlere, İbnü'l-Cezerî sadece medd-i munfasılda yer vermiş olsa da onları tavassut mertebesinde konumlandırmaktadır. Yine Ahvâzî'nin mezkûr kavramla Kisâî ve İbn Zekvân'ı zikretmesine karşılık⁶⁷³ İbnü'l-Cezerî de aynı isimleri tavassut mertebesinde söz konusu etmektedir. Sibtu'l-Hayyât ise mezkûr ifadeyle aynı manaya gelen “مدا متوسطا” kavramını kullanmaktadır. O, bu kavramla Kâlûn rivayetinin Ebû Süleymân ve Ebû Mervân dışındaki tariklerini, İbn 'Âmir kıraatinin Hişâm rivayetini, Hafs rivayetinin 'Amr b. es-Sabbâh tarikini, Ya'kûb kıraatini ve Ahmed b. Ferah kanalıyla Dûrî rivayetini zikretmektedir.⁶⁷⁴ Buna mukabil İbnü'l-Cezerî ise *Mübhic*'e referansla bu isimleri fuveyka'l-kasr mertebesinde vermektedir.⁶⁷⁵ İbn Ğalbûn'a gelince o da İbn Kesîr ve Ya'kûb kıraatlerini, Kâlûn'un Hulvânî tarikini ve Ebû 'Amr'ın Sûsî rivayetini medd-i munfasılda kasr mertebesinde, medd-i muttasılda ise tavassut mertebesinde zikretmektedir. Aynı şekilde o, Ebû Neşît ve Dûrî adlı rivayetleri ise hem medd-i muttasılda hem de medd-i munfasılda tavassut mertebesinde vermektedir.⁶⁷⁶ Fakat İbnü'l-Cezerî'nin İbn Ğalbûn'dan aktardığı malumat, onun tasnifine muhalif bilgiler olarak ortaya çıkmaktadır.

Ġâyetü'l-İhtisâr'da oluşturulan med mertebeleri için *Neşr*'de verilen referansların tavassut mertebesini ihtiva etmediği görülmektedir. Buna mukabil *Ġâye*'de tavassut mertebesi için kullanılan herhangi bir kavram da söz konusu değildir. Hâlbuki Hemedânî, kasr mertebesi için İbn Kesîr kıraatini, fuveyka'l-kasr mertebesi için Nâfî', Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb kıraatlerini ve Hişâm'ın Hulvânî tarikiyle 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tarikini zikretmektedir. Bunun dışında Hamza kıraatini, Ebû Bekr Şu'be rivayetine mensup A'şâ tarikini ve Kisâî kıraatinin Kuteybe adlı rivayetini ise en uzun med yapanlar olarak belirtmektedir. Bu isimlere ilaveten Halef kıraati, Kuteybe rivayeti dışında Kisâî kıraati, Velî kanalıyla Fîl tariki

⁶⁷¹ İbn Mihrân, *el-Mebûsût*, s. 120-122.

⁶⁷² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1046.

⁶⁷³ Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 127.

⁶⁷⁴ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427

⁶⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041.

⁶⁷⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 106-107.

ve Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'sâ tariki haricinde 'Âsım kıraati, Hişâm rivayetinin Hulvânî dışında İbn 'Âmir kıraati ise tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır. Fakat bu bilgi, direkt olarak *Ğâye*'de zikredilmemekte,⁶⁷⁷ *Neşr*'de ise buna direkt veya dolaylı olarak yer verilmemektedir.⁶⁷⁸ Yûsufefendizâde de *Ğâye*'ye atıfla tavassut mertebesinde Halef kıraatini, Hişâm'ın Dâcûnî tarikini ve Velî kanalıyla Fîl tariki dışında Hafs rivayetini zikretmektedir.⁶⁷⁹ Dolayısıyla Yûsufefendizâde *Ğâye*'de tavassut mertebesinde konumlandırılan kıraat ricalini eksik olarak aktarmaktadır. Nitekim o, *Ğâye*'ye isnadla Kisâî kıraatine, Ebû Bekr Şu'be ve İbn Zekvân rivayetlerine hiçbir mertebede işaret etmemektedir.⁶⁸⁰

Sibtu'l-Hayyât'ın yaptığı tasnif, olduğundan daha farklı bir biçimde *Neşr*'de aktarılmaktadır. Zira *Mübhic*'de tavassut mertebesinde zikredilen isimlerin *Neşr*'de fuveyka't-tavassut mertebesinde aktarılması şeklinde cereyan eden farklılık diğer mertebelerde de ortaya çıkmaktadır.⁶⁸¹ Ayrıca *Neşr*'de *Mübhic* için medd-i munfasıl'da beşli bir tasnifin söz konusu olduğu belirtilmesine rağmen⁶⁸² yine aynı eserde *Mübhic*'e yapılan isnadların dört mertebede şekillendiği görülmektedir.⁶⁸³ Bununla birlikte *Neşr*'de *Mübhic*'e atıfla kıraat ricaline ait herhangi bir isme fuveyka't-tavassut mertebesinde işaret edilmemektedir.⁶⁸⁴ Hâlbuki *Mübhic*'de Hişâm haricinde İbn 'Âmir kıraati, 'Amr b. es-Sabbâh dışında 'Âsım kıraati, Kuteybe dışında Kisâî kıraati için fuveyka't-tavassut mertebesi takdir edilmektedir. Nitekim Hişâm haricinde İbn 'Âmir kıraatinin tûl mertebesinde zikredilen isimlere med miktarı bakımından çok yakın olduğuna işareten “وَيَدَانِيهِمَا ابْنُ عَامِرٍ [مِنْ] غَيْرِ هِشَامٍ” ibaresi kullanılmaktadır. Bu ifade Hişâm dışında İbn 'Âmir'in ve onunla zikredilen isimlerin Sibtu'l-Hayyât'ın tasnifinde fuveyka't-tavassut mertebesinde konumlandırıldıklarına açık bir işaret olarak kabul edilebilir. Öyle ki mezkûr eserde Sibtu'l-Hayyât'ın “مَدَا مُتَوَسِّطًا” ifadesini kullanmış olması ve bu mertebede de Hişâm ve onunla birlikte zikredilenleri kullanması da fuveyka't-tavassut mertebesinde

⁶⁷⁷ Hemedânî, *Ğâyetü'l-İhtisâr*, C:I, s. 260.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁶⁷⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-63, 69.

⁶⁸⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-63, 65.

⁶⁸¹ Krş. Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1051.

⁶⁸² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1023-1024.

⁶⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1051.

⁶⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047-1048.

konumlandırılanlar için kullanılabilecek başka bir argümandır.⁶⁸⁵ Yine konuyla alakalı olarak *Neşr*'de, *Mübhic*'e isnadla Kuteybe'ye işaret edilmemesi, dikkat çeken bir diğer husustur.⁶⁸⁶ Ne var ki Sibtu'l-Hayyât, Kuteybe'nin Hamza'ya yakın bir med yaptığına işareten “ويقاربه قتيبة” ifadesini kullanmaktadır.⁶⁸⁷ Bu ifadeye göre Kuteybe'yi Hamza ile aynı mertebede konumlandırmak güç görünmektedir. Şayet bu iki isim, farklı farklı mertebelerde konumlandırılacak olursa Hamza kıraati için tûl mertebesinin üstünde bir mertebe, Kisâî'nin Kuteybe rivayeti için ise tûl mertebesinden söz etmek gerekecektir.

Kalânîsî'nin *Kifâye* adlı eserinde medd-i munfasıl için dört mertebe belirlenmesine rağmen⁶⁸⁸ İbnü'l-Cezerî tavassut mertebesinde *Kifâye*'ye yer vermemektedir.⁶⁸⁹ İbn Mihrân'ın *Ğâye* adlı eseri de bu duruma örnek teşkil etmektedir. Nitekim *Neşr*'de İbn Mihrân kasr mertebesi için referans verilirken onun herhangi bir eseri takyit edilmemekte,⁶⁹⁰ Ancak Yûsufefendizâde kasr mertebesinde Kâlûn⁶⁹¹ için İbn Mihrân'ın *Ğâye* adlı eserini referans vermektedir.⁶⁹² İbnü'l-Cezerî, İbn Mihrân'ın herhangi bir eserine fuveyka'l-kasr mertebesinde referans vermemekte, üçüncü mertebede onun *Mebûsût* adlı eserinden aktarımda bulunmaktadır. Şöyle ki *Neşr*'de, *Mebûsût*'a atıfla A'şâ tariki haricinde 'Âsım kıraati, Kisâî, İbn 'Âmir ve Halef kıraatleri tavassut mertebesinde konumlandırılmaktadır.⁶⁹³ Yûsufefendizâde de aynı isimleri *Mebûsût*'a atfen zikretmekle birlikte⁶⁹⁴ Halef kıraati için ise İbn Mihrân'ın herhangi bir eserine müracaat etmemektedir.⁶⁹⁵ Yine İbnü'l-Cezerî dört, beş ve altıncı mertebelerde *Mebûsût*'u referans vermekte iken⁶⁹⁶ Yûsufefendizâde ise bunlardan sadece dört ve beşinci mertebelerdeki isimler için *Mebûsût*'a atıfta bulunmaktadır. Fakat *Neşr*'de dördüncü mertebede zikredilen A'şâ tarikini Yûsufefendizâde de *Mebûsût* ile tavassut mertebesinde istisna tutmakta ve

⁶⁸⁵ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 426-427.

⁶⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1051.

⁶⁸⁷ Sibtu'l-Hayyât, *el-Mübhic*, C:I, s. 427.

⁶⁸⁸ Kalânîsî, *Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ*, s. 99-100.

⁶⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1044-1046.

⁶⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1029-1038.

⁶⁹¹ Bilgi hem Ebû Neşîr'i hem de Hulvânî'yi kapsamaktadır.

⁶⁹² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40-69.

⁶⁹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1046.

⁶⁹⁴ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 53-65.

⁶⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 69.

⁶⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047-1053.

dördüncü mertebede referans verdiği isimlerle ise zikretmemektedir.⁶⁹⁷ Aynı şekilde Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un da med mertebelerinde zaman zaman referans verildiğine şahit olunmaktadır. Nitekim İbnü'l-Cezerî, tespit edilebildiği kadarıyla Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un *İrşâd* adlı eserine sadece kasr mertebesinde Kâlûn rivayetinin Hulvânî tarikiyle Sûsî rivayeti için fuveyka'l-kasr mertebesinde ise dolaylı olarak Kâlûn ve Dûrî rivayetleri için atıfta bulunmaktadır.⁶⁹⁸ Aynı şekilde Yûsufefendizâde de tespit edilebildiği kadarıyla *İrşâd*'ı sadece kasr mertebesinde mezkûr tarik ve rivayet için referans vermektedir.⁶⁹⁹ Görülmekte ki her iki isim de *İrşâd*'ı, Ebü't-Tayyib İbn Ğalbûn'un medd-i munfasıl için yaptığı beşli tasniften sadece bir mertebede bir rivayet ve bir tarik için referans olarak vermektedir. Medd-i munfasıl için altılı tasnifin yapıldığı *Câmi 'u'l-beyân*'a da yine *Neşr*'de direkt olarak iki, üç ve dördüncü mertebelerde müracaat edilmediği gözlemlenmektedir.⁷⁰⁰ Bunun aksine *Risâletü'l-meddât*'ta medd-i muttasıl için fuveyka't-tavassut mertebesinde takyit etmeksizin Ebû Bekr Şu'be rivayeti *Câmi 'u'l-beyân*'a atfedilmekte, medd-i munfasıl için ise mezkûr eserden herhangi bir iktibas söz konusu değildir. Hafs rivayeti için ise mezkûr esere herhangi bir müracaatta bulunulmamaktadır.⁷⁰¹ Hâlbuki *Câmi 'u'l-beyân*'da Ubeyd b. es-Sabbâh haricinde Hafs rivayeti, dördüncü mertebede konumlandırılmaktadır.⁷⁰² Yine *Risâletü'l-meddât*'ta Ebû Neşî ile Ebû 'Amr için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda, Hulvânî için ise sadece medd-i muttasılda olmak üzere mezkûr esere nispetle tavassut mertebesi zikredilmektedir. Yine dolaylı da olsa *Risâletü'l-meddât*'ta İbn Kesîr için medd-i munfasılda kasr, medd-i muttasılda ise fuveyka'l-kasr mertebesi *Câmi 'u'l-beyân*'a atfedilmektedir.⁷⁰³

Tayyibe şârihlerinden Nüveyrî'nin med mertebeleriyle alakalı olarak *Neşr*'e mutabık malumat verdiği görülmektedir.⁷⁰⁴ Aynı durum Yûsufefendizâde için söz konusu değildir. Zira o, yer yer *Neşr*'de yer alan bilgilerden farklı malumat vermektedir. Bu farklılıklardan biri de ara mertebelerdir. Örneğin İbnü'l-Cezerî,

⁶⁹⁷ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 44-46, 59-60, 64.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1031-1034.

⁶⁹⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 41-49.

⁷⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1039-1048.

⁷⁰¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 59-61.

⁷⁰² Dâni, *Câmi 'u'l-beyân*, C:I, s. 466.

⁷⁰³ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40-52.

⁷⁰⁴ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, C:I, s. 380-387.

Ğâye'ye atfen Hammâmî-Velî kanalıyla 'Amr b. es-Sabbâh'ın Fîl tariki için medd-i munfasılda fuveyka'l-kasr mertebesini zikretmektedir.⁷⁰⁵ Fakat Yûsufefendizâde bu şekilde bir malumat vermemektedir.⁷⁰⁶ Yine İbnü'l-Cezerî, *Mübhic*'e atfen 'Amr b. es-Sabbâh için fuveyka'l-kasr mertebesini zikretmesine rağmen⁷⁰⁷ Yûsufefendizâde, 'Amr b. es-Sabbâh'ı *Mübhic*'e atıfla herhangi bir mertebede zikretmemektedir.⁷⁰⁸ Ne var ki 'Amr b. es-Sabbâh tariki ve Ya'kûb kıraati *Mübhic*'de aynı mertebede zikredilmelerine rağmen Yûsufefendizâde, 'Amr b. es-Sabbâh'a işaret etmemekte ve Ya'kûb kıraatini ise *Mübhic*'e atfen fuveyka'l-kasr mertebesinde zikretmektedir.⁷⁰⁹ Yine o, *Mübhic*'de aynı mertebede konumlandırılan Hişâm için mezkûr eserden fuveyka'l-kasr mertebesini ahzetmediğini söylemekte⁷¹⁰ ve aynı şekilde Ebû 'Amr'ın izhâr rivayetlerini de fuveyka'l-kasr mertebesinde ele almaktadır.⁷¹¹ Burada aynı grupta olması gerekirken Yûsufefendizâde'nin işaret etmediği sadece Hafs kıraatinin 'Amr b. es-Sabbâh tarikidir. Hatta *Mübhic*'e nispetle zikredilen tavassut mertebesinde 'Amr b. es-Sabbâh dışarıda bırakılmak suretiyle Hafs da tavassut ehli olarak verilmektedir.⁷¹² Yine *Risâletü'l-meddât*'ta tûl mertebesi üzerinde herhangi bir mertebe hakkında bir bilgiye de rastlanmamaktadır.⁷¹³

Dânî'nin *Câmi'u'l-beyân* adlı eserindeki altıncı mertebede sekte ile alakalı dile getirdiği görüşlerin *Teysîr* ve *Müfredât* adlı eserlerindeki malumatla zıtlık içerdiği İbnü'l-Cezerî tarafından öne sürülmektedir.⁷¹⁴ Hâlbuki bu şekilde çelişkili denebilecek ihtilaflı bilgilere herhangi bir müellifin farklı eserlerinde rastlamak mümkündür. Haddizatında bu durum, Dâni'ye has bir şey değildir. Öyle ki Serakustî'nin *İktifâ*' ve *Unvân* adlı eserlerinde oluşturulan tasniflerde de benzeri bir durum söz konusudur.⁷¹⁵ Fakat İbnü'l-Cezerî, her iki eserde de oluşturulan tasniflerin

⁷⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1042.

⁷⁰⁶ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 61.

⁷⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1041.

⁷⁰⁸ Bkz. Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 61.

⁷⁰⁹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 67.

⁷¹⁰ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 54.

⁷¹¹ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 50.

⁷¹² Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 61.

⁷¹³ Yûsufefendizâde, *Risâletü'l-meddât*, s. 40-69.

⁷¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1053.

⁷¹⁵ Bkz. Serakustî, *el-İktifâ*, s. 32; Serakustî, *el-Unvân*, s. 43.

birbirine mutabık olduğunu söylemektedir.⁷¹⁶ Ne var ki ‘*Unvân*’daki metnin zahirinden medd-i muttasıl için iki mertebe; medd-i munfasıl için ise üç mertebe takdir edildiği görülmektedir.⁷¹⁷ Fakat aynı müellifin diğer bir eseri olan *İktifâ*’da ise durum farklıdır. *İktifâ*’da net olan şey medd-i munfasılın dört mertebeden oluştuğudur. Bu eserde azami med mertebesi için takdir edilenin ne olduğu bilinmeden medd-i munfasılın med mertebeleri için dahi net bir şey söylemek mümkün değildir. Fakat kıraat literatürünün geneli temel alınarak farklı varsayımlarda bulunulabilir. Medd-i muttasıl için ise farklı modellemeler tartışılabilir. Şu kadarı var ki medd-i muttasıl için üç ya da dört mertebe ihtimalinin olduğu bir gerçektir. Açıkçası bu konuda net ifadeler kullanabilmek için azami med mertebesi için takdir edilen mertebenin bilinmesi icap etmektedir.⁷¹⁸ *İktifâ*’daki med mertebeleri için yapılacak modellemelerin asgarisi dahi dikkate alınacak olsa Serakustî’nin mezkûr eserleri arasında farklılık olduğu görülecektir. Zira ‘*Unvân*’da İbn ‘Âmir, Kisâî ve ‘Âsım kıraatleri aynı grupta zikredilirken *İktifâ*’da ise durum farklıdır. Öyle ki bu eserde ‘Âsım kıraati; İbn ‘Âmir ve Kisâî kıraatlerinden bir üst mertebede konumlandırılmaktadır.⁷¹⁹

Kıraat ilmi tedrisatında İbnü’l-Cezerî’nin *Neşr*, *Tayyibetü’n-Neşr*; Dâni’nin *Teyisîr* ve Şâtıbî’nin *Hırzû’l-emânî* (Şâtibiyye) adlı eserleri asırlardır takip edilmektedir. Bu bölümde kıraat ilmi tedrisatının başyapıtlarında da medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için tayin edilen mertebelerin farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle mezkûr eserlerde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için yapılan tasniflere müstakil olarak yer vermekte fayda mülâhaza etmekteyiz.

Teyisîr, mensûr bir eserdir ve kıraat-ı seb‘a’yı tazammun etmektedir. Dâni bu eserinde medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için tayin ettiği mertebelerde ara mertebeleri de kullanmaktadır. Onun yapmış olduğu bu tasnifte medd-i muttasıl için dört mertebe ve medd-i munfasıl için beş mertebe mevcuttur. Kıraat ilminin

⁷¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1074.

⁷¹⁷ Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 43.

⁷¹⁸ Serakustî, *el-İktifâ*, s. 32.

⁷¹⁹ Krş. Serakustî, *el-İktifâ*, s. 32; Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 43.

tedrisatını *Teyssîr* tarikiyle yapanlar, medd-i muttasıl için şu dört mertebeyi tatbik ederler:

1- **Fuveyka'l-Kasr Mertebesi:** *Teyssîr*'de medd-i muttasılın tasnifinde Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr ve Ebû 'Amr kıraatleri için fuveyka'l-kasr mertebesi tayin edilmiştir.

2- **Tavassut Mertebesi:** *Teyssîr*'de medd-i muttasılın tasnifinde İbn 'Âmir, Kisâî ve Halef kıraatleri tavassut mertebesinde konumlandırılmıştır.

3- **Fuveyka't-Tavassut Mertebesi:** *Teyssîr*'de yapılan medd-i muttasıl tasnifi 'Âsım kıraatine hasredilmiştir.

4- **Tûl Mertebesi:** *Teyssîr*'de yapılan medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Verş rivayetiyle Hamza kıraati için tûl mertebesi takdir edilmiştir.⁷²⁰

Kıraat ilmini *Teyssîr* tarikiyle tedris edenler, medd-i munfasıl için şu beş mertebeyi tatbik ederler:

1- **Kasr Mertebesi:** Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, İbn Kesir kıraati ve Ebû 'Amr kıraatinin Sûsî rivayeti için *Teyssîr*'in medd-i munfasıl tasnifinde kasr mertebesi takdir edilmiştir.

2- **Fuveyka'l-Kasr Mertebesi:** *Teyssîr*'in medd-i munfasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti ve Ebû 'Amr kıraatinin Dûrî rivayeti için fuveyka'l-kasr mertebesi belirlenmiştir.

3- **Tavassut Mertebesi:** *Teyssîr*'de yapılan medd-i munfasıla ait tasnifte İbn 'Âmir, Kisâî ve Halef kıraatleri için tavassut mertebesi tayin edilmiştir.

4- **Fuveyka't-Tavassut Mertebesi:** *Teyssîr*'de yapılan medd-i munfasıla ait tasnifte 'Âsım kıraati fuveyka't-tavassut mertebesinde konumlandırılmıştır.

5- **Tûl Mertebesi:** *Teyssîr*'de yapılan medd-i munfasıla ait tasnifte Nâfi' kıraatinin Verş rivayetiyle Hamza kıraati için tûl mertebesi takdir edilmiştir.⁷²¹

Şâtıbiyye, Dâni'nin *Teyssîr* adlı eseri temel alınarak kaleme alınmış manzum bir eserdir ve *Teyssîr*'de olduğu gibi bu eser de kıraat-ı seb'a'yı ihtiva etmektedir. *Şâtıbiyye* şerhlerinde Şâtıbi'nin ara mertebeleri tercih etmediğine dikkat

⁷²⁰ Dâni, **et-Teyssîr**, s. 146-147.

⁷²¹ Dâni, **et-Teyssîr**, s. 146-147.

çekilmektedir. Bu sebeple mezkûr eserde medd-i muttasıl için iki mertebe, medd-i munfasıl için ise üç mertebe takdir edilmektedir. Nitekim kıraat ilminin tedrisatını *Şâtubiyye* tarikiyle yapanlar, medd-i muttasıl için şu iki mertebeyi tatbik ederler:

1- **Tavassut Mertebesi:** *Şâtubiyye*'nin medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, 'Âsım ve Kisâî kıraatleri için tavassut mertebesi belirlenmiştir.

2- **Tûl Mertebesi:** *Şâtubiyye*'nin medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti ve Hamza kıraati için tûl mertebesi tercih edilmiştir.⁷²²

Kıraat ilmini *Şâtubiyye* tarikiyle tedris edenler, medd-i munfasıl için şu üç mertebeyi tatbik ederler:

1- **Kasr Mertebesi:** *Şâtubiyye*'nin tasnifine göre medd-i munfasıl, Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayetiyle⁷²³ İbn Kesîr ve Ebû 'Amr kıraatleri için kasr mertebesiyle tatbik edilir.

2- **Tavassut Mertebesi:** *Şâtubiyye*'nin tasnifine göre medd-i munfasıl, Nâfi' kıraatinin Kâlûn ve Ebû 'Amr kıraatinin Dûrî adlı rivayetleriyle İbn 'Âmir, 'Âsım ve Kisâî kıraatleri için tavassut mertebesiyle icra edilir.

3- **Tûl Mertebesi:** *Şâtubiyye*'nin medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti ve Hamza kıraati için tûl mertebesi tayin edilmiştir.⁷²⁴

İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerdeki tercihini açıklamadan önce çok sayıda kaynağı titiz bir şekilde taramıştır. Bu eserlerin konuyla alakalı ibarelerini nakletmiş, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait tasnifi bu nakiller üzerinden yapmış, son olarak ise bu konudaki tercihini izhar etmiştir. Nitekim o, hocalarının büyük bir çoğunluğundan ara mertebelerle okumasına rağmen ana mertebelerle yetinilmesi taraftarı olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî de med mertebeleri konusunda Şâtubî ile aynı yolu takip etmektedir. Nitekim

⁷²² Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 224-225.

⁷²³ *Şâtubiyye*'de Kâlûn'u temsil eden Ebû Neşîr tarihidir.

⁷²⁴ Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 224-225.

kıraat ilmini *Tâyyibe* tarikiyle tedris edenler, medd-i muttasıl için şu iki mertebeyi tatbik ederler:

1- Tavassut Mertebesi: Tayyibe'nin medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti ve Verş rivayetinin Asbahânî tariki, İbn Zekvân rivayetinin Nakkâş tariki haricinde İbn 'Âmir kıraati, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, 'Âsım, Kisâî, Ya'kûb, Ebû Ca'fer ve Halef kıraatleri için tavassut mertebesi takdir edilmiştir.

2- Tûl Mertebesi: Tayyibe'nin medd-i muttasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti, İbn Zekvân rivayetinin Nakkâş tariki ve Hamza kıraati için tûl mertebesi tercih edilmiştir.⁷²⁵

Kıraat ilmini *Tâyyibe* tarikiyle tedris edenler, medd-i munfasıl için şu üç mertebeyi tatbik ederler:

1- Kasr Mertebesi: Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, İbn 'Âmir kıraatine ait Hişâm rivayetinin Hulvânî tariki, 'Âsım kıraatine ait Hafs rivayetinin 'Amr b. Es-Sabbâh tariki, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ya'kûb ve Ebû Ca'fer kıraatleri için kasr mertebesi tayin edilmiştir.

2- Tavassut Mertebesi: Nâfi' kıraatinin Kâlûn rivayeti, Hişâm rivayetinin Hulvânî tarikiyle İbn Zekvân rivayetinin Nakkâş tariki haricinde İbn 'Âmir kıraati, Hafs rivayetinin 'Amr b. Es-Sabbâh tariki dışında 'Âsım kıraati, Ebû 'Amr, Kisâî, ve Halef kıraatleri için tavassut mertebesi tercih edilmiştir.

3- Tûl Mertebesi: Tayyibe'nin medd-i munfasıl tasnifinde Nâfi' kıraatinin Verş rivayeti, İbn Zekvân rivayetinin Nakkâş tariki ve Hamza kıraati için tûl mertebesi takdir edilmiştir.⁷²⁶

Med mertebelerine isim olan kasr, tavassut ve tûl; med konusunda ana mertebeler olarak kabul edilmektedir. Bu kavramların nelere delâlet ettiği ise net olarak anlaşılmaktadır. Nitekim kasr mertebesi minimum med miktarına; tûl mertebesi maksimum med miktarına ve tavassut mertebesi bu iki kavram için zikredilen miktarların ortalamasına/ortasına işaret etmektedir ki başka türlü anlamak imkân dâhilinde değildir. Bu konuda tavassut mertebesinin neden beş elifin yarısı

⁷²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1076-1077.

⁷²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1076-1077.

olan iki buçuk elif olmadığı hususu kıraat literatüründe izah edilmektedir. Bu hesap yapılırken kasr mertebesinin hesaba katılmamasının kişiyi yanlış sonuca götüreceği ifade edilmektedir. Nitekim aslî med üzerinde ziyade olan elif sayısı ikiye bölündükten sonra, ortaya çıkan sonucun aslî med miktarının üzerine ilave edilmesiyle birlikte tavassut miktarının tebarüz edeceği belirtilmektedir.⁷²⁷

Kıraat literatüründe, kasr mertebesi üzerine yapılan ilavelerin her biri med mertebesi olarak adlandırılmaktadır. Bu bölümde müşahade edildiği üzere medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için ikili, üçlü, dörtlü hatta beşli tasnif yapan müellifler söz konusudur. Fakat klasik kıraat literatüründe yaygın olan tasnif biçimi, kasr mertebesine iki veya dört mertebenin ilave edilmesiyle oluşan tasniftir. Nitekim günümüzde de kıraat ilmi tedrisatında medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için yapılan tasniflerden mezkûr iki tasnif kullanılmakta ve bunların biri merâtib-i erbaa, diğeri ise mertebeteyn olarak adlandırılmaktadır.⁷²⁸ Ayrıca kıraat ilminin klasik eserlerinde bu iki tasniften merâtib-i erbaa olarak adlandırılan ikinci tasnifin yaygın olarak kullanıldığı da müşahade edilmektedir.

Mertebeteyn tariki, kasr mertebesinin üzerine iki ana mertebenin ilave edilmesiyle oluşmakta; fakat medd-i munfasılın kasr mertebesi dikkate alınmayarak bu isim verilmektedir. Merâtib-i erbaa ise kasr mertebesinin üzerine dört ana mertebenin ilave edilmesiyle oluşmakta; fakat mertebeteynde olduğu gibi bu tasnifte de medd-i munfasılın kasr mertebesi dikkate alınmayarak bu isim verilmektedir. Sonuç olarak medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl bahsinde farklı tasniflerin varlığı kıraat ilmi tedrisatında farklı uygulamaların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.⁷²⁹

⁷²⁷ Mûs'adî, **el-Fevâidu'l-mûs'adiyye**, s. 101-102; ayrıca bkz. Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 30.

⁷²⁸ Bennâ', **İthâfu fudalâi'l-beşer**, C:I, s. 158-161; Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, s. 107.

⁷²⁹ Bennâ', **İthâfu fudalâi'l-beşer**, C:I, s. 158-161; Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, s. 107.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KIRAAT İLMİNDE MEDLE ALAKALI PROBLEMATİK MESELELER

4.1. TEORİK MESELELER

4.1.1. Med Miktarlarının Tespitinde Kullanılan Ölçü Birimleri ve Bunlara Dair Farklı Yaklaşımlar

İlk dönem kıraat müellefatına bakıldığında med süreleriyle alakalı olarak kıraat imamları için genellikle med mertebelerinin zikredildiği görülmektedir. Bunun aksine bu mertebeler için takdir edilen herhangi bir med miktarına rastlamak ise neredeyse imkânsızdır.¹ Bununla beraber kıraat eserlerinde med mertebeleri için ölçü birimleri kullananlar da mevcuttur. Med miktarlarının ölçü birimleriyle ilk defa takdir edilmesi, tespit edilebildiği kadarıyla hicri dördüncü asrın sonlarına tekabül etmektedir.²

Kıraat literatüründe med miktarı konusu, kimi eserlerde nitelik kimi eserlerde de nicelik zaviyesinden ele alınmaktadır.³ Zira klasik kıraat kitaplarında bir yandan med miktarının süresi konusunda ölçüt olarak kullanılan elifin mahiyeti ele alınırken⁴ diğer yandan da bu ölçütle ortaya çıkan mertebeler için takdir edilen miktarlar zikredilmekte, ayrıca yapılan bu ziyadeler için belirlenen miktarların herhangi bir kurala bağlılığı, yani ilmi bir dayanağının olup olmadığı tartışılmaktadır.⁵ Tüm bunlardan hareketle müşâfehe/pratik boyutu bir kenara bırakılacak olursa med miktarı hususunun ihtilaflı olduğu söylenebilir. Bununla beraber, med miktarlarında

¹ Örnek için bkz. İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 105-110; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130-149; Dâni, **et-Teyâr**, s. 146-147.

² Bkz. İbn Mihrân, **Risâletü'l-meddât**, s. 24-37.

³ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 467; Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858-859; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1055.

⁴ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858-859.

⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 467; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1055.

kıstas olarak kullanılan elif üzerindeki değişik yaklaşımların varlığı sonucunda med mertebeleri için farklı miktarların takdir edilmesi⁶ ve bunlar zikredilirken aslî meddin toplam miktara dâhil edilip edilmediği tartışması,⁷ med miktarlarındaki odak noktalarıdır.

Ziyade med miktarlarının takdirinde farklı kıstasların kullanılması, kasr dışındaki mertebelere ait miktarların zahiren farklılaşmasına etki etmektedir.⁸ Bu şekilde farklı ölçü birimlerinin ihdas edilmiş olması; tayin edilen med miktarlarının farklılaşmasına, dolayısıyla nazariyat açısından birlik olmasına engel olmaktadır. Böylesi bir durum, kıraat ilmiyle iştigal edenlerin dahi bu konuda tenakuz olduğu zehabına kapılmalarına yol açmaktadır. Bu yüzden farklı yaklaşımlara göre şekillenen med miktarları, insanların algısına bağlı olarak değişebilmekte ve bunun bir sonucu olarak kıraat ilminde mütehasıs olanlar dahi muayyen bir tarik için farklı med miktarları öne sürebilmektedir.⁹

Bu başlık altında med miktarlarının takdirinde kullanılan ölçütlerin ilmi bir dayanağının olmadığı, aksine med sürelerinde belirleyici olanın müşâfehe olduğu görüşüyle med miktarlarının tayininde ölçüt olarak kullanılan elif hakkındaki farklı yaklaşımlar incelenmeye çalışılacaktır.

4.1.1.1. Med Miktarlarında Belirleyici Olanın Müşâfehe Olduğu Görüşü

Med miktarlarında belirleyici olan kıstasın müşâfehe olduğu, ilk dönem kıraat müellifleriyle birlikte dile getirilen hususlardan biridir.¹⁰ Bu başlık altında kıraat ilmi için köşe taşı eserler veren Mekkî, Dâni ve İbnü'l-Cezerî gibi âlimlerin değerlendirmeleri konu edilecektir.

⁶ Mukayese için bkz. Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858-862; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1029-1054; İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 113-118.

⁷ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 113-114; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 221, 225-226.

⁸ Tâşköprizâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 218.

⁹ Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 15.)

¹⁰ Bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 467.

Mekkî b. Ebî Tâlib, med miktarları hakkında ilk fikir serdeden müelliflerdendir. Onun yaşadığı dönemlerde med miktarlarının elifle takdir edildiği; hatta içinde bulunduğu zaman diliminde ve öncesinde kaleme alınan kıraat eserlerinde med miktarlarının bir, iki ve üç elif miktarlarıyla belirlendiği bilinmektedir. Med miktarlarının elifle takdir edilmesi, öğrencinin kafasında soyut bir şekilde var olan ziyade med miktarlarının müşahhas hâle getirilebilmesi için bir ölçü birimi zikretmeye ihtiyaç hissedilmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Bu uygulama, kıraat ilminde iptidai seviyede olanlara kolaylık sağlaması amacına matuf bir ameliyedir. Mekkî, med yapılırken sesin uzadığı miktarın tespitinin tam olarak yapılamayacağı düşüncesiyle med miktarının künhüne Allah'tan başkasının vâkıf olamayacağını söylemektedir. Bundan dolayıdır ki Mekkî, med için herhangi bir miktar takdir etmenin gaybî bir bilgi iddia etme anlamına geldiğini, bunun da akıl ve temyiz sahibi bir insandan sâdır olamayacağını söylemektedir. O, bu görüşünü temellendirirken özellikle dil bilimcileri referans olarak vermekte; ayrıca kıraat ve nahiv âlimlerinin herhangi bir med ölçüsü zikretmediklerini ve meddi herhangi bir miktarla sınırlandırmadıklarını dillendirmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib, bu konuda Sîbeveyhi'nin mutlak ifadeler kullandığını ve meddi herhangi bir miktarla sınırlandırmadığını ileri sürerek meseleyi somutlaştırmaktadır. Binaenaleyh Mekkî, meddin mahiyetinin ancak müşâfehe ile kavranabileceği ve meddin icrasının bu yolla pekişebileceği düşüncesindedir.¹¹ Sonuç olarak kıraat ilmi ile meşguliyetleri henüz başlangıç aşamasında olanların med uygulaması ile alakalı yaşayacakları muhtemel problemler, ölçü birimleri ile aşılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla bu uygulamanın çözüm odaklı bir uygulama olduğu söylenebilir. Buna ek olarak Mekkî'nin ifadeleri, med miktarları ile alakalı kırmızı çizgilerin olduğu kesin bir miktardan bahsetmenin mümkün olmadığını göstermektedir.

Med miktarları için ölçüt olarak kullanılan elifin mahiyeti hakkında tespit edilebildiği kadarıyla Mekkî ile çağdaş olan Dânî'nin söz etmediği görülmektedir. Fakat Dânî'nin med mertebelerinin mahiyeti, med süreçleri konusunda müşâfehenin önemi ve kurrânın med mertebelerindeki usulü gibi meseleler hakkında açıklamalar

¹¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37.

yaptığı müşahede edilmektedir. Dâni'nin mevzubahis konu hakkında söylediklerine gelince o, med mertebeleri arasında asgari farklar olduğunu ifade etmekte, ayrıca tilâvet usullerinden her birinde de bu mertebelerin cari olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Dâni, med mertebelerinin hakikatini müşâfehenin açıklayıp ortaya koyduğunu ve med mertebelerinin mahiyetini ise rivayetin açıkladığını zikretmektedir.¹²

İbnü'l-Cezerî, med miktarları konusundaki yaklaşımların sonucunda ortaya çıkan ihtilaflar üzerinde kendinden önceki kıraat birikiminden istifadeyle değerlendirmelerde bulunmaktadır. O, konuyla ilgili mülahazalarında med ölçütü olarak kullanılan elif hakkında konuşmanın gereksiz olduğuna temas etmektedir. Nitekim o, mertebelerin takdirinde elifin ölçüt olarak kullanılmasının ilmi bir dayanağının olmadığını, dolayısıyla bu ihtilafın ziyade med miktarları için kullanılan terminolojiden kaynaklı olduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

“Med mertebelerinin elifle takdir edilmesi sebebiyle ortaya çıkan bu ihtilafın ilmi bir esasa dayanmadığını; bilakis bu ihtilafın lafzî olmasından kaynaklandığını bil. Şöyle ki asgari med mertebesi¹³ kasr mertebesidir. Bu mertebeye minimum ziyade yapıldığı zaman o, ikinci med mertebesine dönüşür. Sonra bu durum, yine bu şekilde nihai med mertebesine varıncaya dek devam eder. Bu ziyadeler -bir elif de takdir edilse yarım elif de takdir edilse- aynıdır. Zira ziyade için takdir edilen (miktar) kesin değildir, kesin olan sadece ziyadedir. Dolayısıyla bu meseleyi müşâfehe pekiştirmektedir. Rivayet, bu meselenin keyfiyetini izah etmekte; deneyim açıklamakta ve sezgi ise aydınlatmaktadır.”

Özetle, med miktarlarının elifle takdir edilmesi üzerindeki yaklaşımlar aslî med miktarı üzerine yapılan ziyadelerin özünü yansıtmamaktadır. Bilakis meddin künhüne vâkıf olunabilmesi ve bu meselenin pekiştirilebilmesi için müşâfehe ve deneyime ihtiyaç bulunmaktadır.¹⁴

¹² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 467.

¹³ المرتبة الدنيا

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1055.

Sonuç olarak her ne kadar kıraat eserlerinde her bir kıraat için med miktarları zikredilse de bu konuda asıl olanın müşâfehe olduğu bilgisi ilk dönemlerden beri öne sürülmektedir.¹⁵ Med miktarlarının elifle takdir edilmesinin ise kıraat ilminde meleke kazanamamış kişiler için med sürelerinin müşahhas hâle getirilmesi amacıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Buna ek olarak Mekkî b. Ebî Tâlib'in sözlerinin cihetinden med miktarları ile alakalı kırmızı çizgilerin olduğu kesin bir miktardan bahsetmek mümkün değildir.¹⁶

4.1.1.2. Med Miktarlarında Ölçüt Olan Elif Hakkında Farklı Yaklaşımlar

Aslî med miktarı da dâhil olmak üzere her bir elif miktarının iki hareke ile eş değer kabul edildiği yaklaşımla aslî med miktarı üzerine ziyade edilen her bir elifin bir harekeye tekabül ettiğine dair bakış açısı olmak üzere muteber iki ekol söz konusudur. İbnü'l-Cezerî de med miktarında kullanılan farklı usullerden bahsederken bu iki ekole işaret etmekte, ziyadelerin çeyrek elif ile gerçekleştiği söylenen ekolden ise bahsetmemektedir.¹⁷ Onun bu tutumu, son olarak zikredilen yaklaşımı muteber olarak görmemesinden kaynaklanıyor olabilir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla ziyade med mertebelerinin çeyrek elifle değiştiği ekolün temsilcisinin İbnü'l-Fehhâm olduğu sadece bir eserde zikredilmekte,¹⁸ tespit edilen az sayıda eserde ise bu yaklaşımdan meçhul siga ile bahsedilmektedir.¹⁹

Med ekollerinin her birinde medd-i tabîî için takdir edilen miktar, bir eliften ne az ne de fazla olduğu için²⁰ med miktarlarındaki ihtilaf alanı sadece ziyade med mertebeleridir.²¹ Mamafih bütün med ekollerinde, aslî meddin med miktarında

¹⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37; Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 467; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1055; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 233; Bennâ', **İthâfu fudalâi'l-beşer**, C:I, s. 161.

¹⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 36-37.

¹⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1055.

¹⁸ Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 524.

¹⁹ Örnek için bkz. İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 116; Abdüddâim el-Ezherî, **et-Tırâzâtü'l-mualleme fi şerhi'l-Mukaddime**, thk. Abdurrahman Bedr, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2005/h. 1426, s. 113; Zekeriyâ el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 109; Tâşköprüzâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 218.

²⁰ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 220.

²¹ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 220-243; ayrıca bkz. Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 22.

herhangi bir ihtilaf olmadığı med denkleminde gözden kaçırılmaması gereken bir husustur.²² Ayrıca ziyade medler için zikredilen ölçü birimlerinin aslî meddin miktarından ayrı mı yoksa onunla birlikte mi zikredildiği konusu da -med mertebelerine ait miktarların değişmesine sebep olduğu için- tartışma alanıdır.²³ Bundan dolayıdır ki med miktarları konusunda herhangi bir müellif referans verildiğinde, o müellifin takip ettiği yöntemin bilinmesi önem arz etmektedir.

İlk asırlardaki elif/hemze kullanımı hakkında ilk bölümde verilen bilgilerden hatırlanacağı üzere hemzenin ıstilahî bir kullanımından bahsetmek mümkün değildir. Med harfi olan elif için “med elifi” tabiri, hemze için ise “elif” ıstılahı kullanılmaktadır.²⁴ Büyük olasılıkla med ölçütü olarak kullanılan elif de harekeli bir harfe karşılık kullanılmış olmalı ki sonraları müelliflerde bu noktada açıklama yapma ihtiyacı hasıl olmuştur.²⁵ Bu bağlamda ifade edilecek olursa kıraat literatüründe aslî med için takdir edilen bir elif miktarının izahı yapılırken bir elifin iki harekeye tekabül ettiği söylenmekte ve bu hareketlerden birinin med harfinden önceki harfin harekesi, bir diğerrinin ise med harfi için takdir edilen hareke olduğu söylenmektedir.²⁶ İfade edilmelidir ki med, harekeli bir harf olmadan söz konusu olamaz ve med harfinden ari bir harekeli harfte de med olmaz. Dolayısıyla med edilen harf, harekesiyle birlikte telaffuz edildikten sonra sesin cevî/hevâ bölgesine düşmesiyle birlikte med meydana gelmiş olur. Nitekim bunun süresi de bir hareke olmalıdır. Başka bir deyişle med harfinden önceki harekeli harfin telaffuz miktarı/süresi med miktarına dahil edilmemelidir. Fakat ilgili harfin telaffuz miktarına/süresine elbette ki harfin harekesi de dâhildir. Fakat med edilen harfin telaffuz miktarı/süresi ile med edilen miktarı/süresi aynı şeyler değildir. Bu noktada *et-Teysîr fî'l-kırââtî's-seb'în* şârihi olan Mâlikî, قال kelimesindeki med harfine ait

²² Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 18.

²³ Mukayese için bkz. İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 113-114; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 225, 233; Cüreysî, **Nihâyetü'l-kavli'l-müfid**, s. 191; Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 13-15.)

²⁴ İbn Cinnî, **Sirru sînâati'l-i'râb**, C:I, s. 42-43; ayrıca bkz. Enîs, **el-Esvâtü'l-lügaviyye**, s. 115-116.

²⁵ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858-859; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 309.

²⁶ Çamrîni, **es-Sağru'l-bâsim** s. 46-47; Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 19.

telafluz miktarının قتل ve قتل kelimelerinde ortadaki harflerin telafluz miktarı kadar olduğunu söylemektedir. Nitekim Mâlikî'nin aslî meddin med miktarı için bir harekelik bir süreden söz ettiği net bir şekilde görölmektedir.²⁷ Med harfine yükelenen bu anlam, daha önce de temas edilen Hüzeli'nin açıklamalarını andırmakta; fakat aralarında farklılıklar olan bir yaklaşım gibi durmaktadır. Med harfine yükelenen bu anlam, daha önce de temas edilen Hüzeli'nin açıklamalarını andırmakta; fakat aralarında farklılıklar olan bir yaklaşım gibi durmaktadır. Yaklaşık üç asır önce Ğamrîni (ö. h. 1188) tarafından med ölçütü olarak elife yüklenen anlamın²⁸ yukarıda ifade edilenlere muhalif bir şekilde yorumlandıđı²⁹ tespit edilmektedir.

Hüzeli'nin elifin miktarı hakkındaki açıklamalarının med miktarlarındaki farklı kıstaslar sebebiyle ortaya çıkan zihin karışıklıklarını gidermek için yapıldığı kanaatindeyiz. Benzer bir gaye ile yapılan Alî 'Atıyye Ebû Muslih el-Ğamrîni'nin açıklamasında ise "Denilirse ki elifin miktarı nedir? De ki: Sesini iki hareke telafluzu miktarınca uzatmandır." ifadeleri kullanılmaktadır.³⁰ Aslında yapılan bu açıklamada iki hareke miktarı uzatılanın ses olduğu net bir şekilde ifade edilmektedir. Dolayısıyla onun bu ifadelerinin harfin toplam telafluz miktarına işaret olarak kullandığı söylenebilir. Hâlbuki med miktarı ile kastedilen şey bu değildir. Aksine med harfinin kendinden önceki harfin sesinin uzatılmasına sebep olduğu miktardır. Nitekim ilgili ifadelerle alakalı olarak yapılan bir yorumda med harfinin iki harekelik bir medde sebep olduğu söylenmektedir. Fakat biz bu ifadelerin daha farklı anlamlara gelecek şekilde kullanıldığını düşünmekteyiz. Çünkü Ğamrîni'nin ifadelerinin devamında, "O iki harekeden biri med harfinden önceki harfin harekesi, diğeri ise meddir. Onun örneği ب ب dir. İlk ب nin harekesi, med harfinden önceki harfin harekesi, ikincisi ise med harfinin miktarıdır." şeklinde bir anlatım söz konusudur. Bütün bu anlatılanlardan hareketle aslında Ğamrîni'nin burda anlatmak istediği şeyin med edilen harfin toplam telafluz süresi olduğunu anlamaktayız. Bu da

²⁷ Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 309.

²⁸ Ğamrîni, **es-Sağru'l-bâsim** s. 46-47.

²⁹ Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 19.

³⁰ Ğamrîni, **es-Sağru'l-bâsim** s. 46-47.

med edilen harfin med miktarına delâlet etmemektedir. Nitekim med edilen harfin kâmil bir harekeyle telaffuz edildikten sonra uzatıldığı bölümün med miktarına karşılık geldiği söylenmektedir ki bu da daha önce de ifade edildiği üzere Mâlikî'nin med harfi olan elife takdir ettiği bir harekelik miktardır.

Kıraat literatüründe med miktarlarının takdirinde ölçüt olarak bir elif, yarım elif ve çeyrek elif kullanılmış;³¹ ilk iki ölçü biriminden oluşan üç ve beş eliflik azami med mertebelerinin değerleri üzerine yapılan yorumlar sonucunda hareke ve iki hareke gibi ölçütler ortaya çıkmıştır.³² Med konusu müşâfehe temelli olmasına rağmen bu konuda farklı ölçü birimlerinin kullanılmasının sebep olduğu soru işaretleri sebebiyle olacak ki özellikle bu ölçü birimlerinden elifin değerini belirlemede farklı ekoller ortaya çıkmıştır. Zira med bahsinde farklı anlaşılmaya müsait ölçü birimleri kullanılmış; dolayısıyla bunların anlamlandırılmasına duyulan ihtiyaç kendini göstermiştir. Nitekim med ekollerinde kullanılan ölçü birimleri arasındaki ihtilafları izah etmek gayretiyle ortaya konan yaklaşımlar usûl-i hadîs'teki cem' ve te'lif metodunu andırmaktadır.

Tüm bu zikredilenler, kıraat literatüründe med ölçüleriyle alakalı ihtilafların nedenli girift ve önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu başlık altında, med miktarında kıstas olarak kullanılan elif hakkında, sözü edilen ekollerin uygulamaları analiz edilmeye çalışılacaktır.

4.1.1.2.1. Bir Elifin Bir Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım

Tespit edilebildiği kadarıyla bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiğini ilk defa Hüzeli ifade etmektedir.³³ Hüzeli'nin bir elif miktarının mahiyeti hakkındaki değerlendirmesi, azami med mertebesinin beş elif olarak takdir edildiği ekolde kullanılan elif ölçütünü kapsamaktadır. Hüzeli'nin bu yaklaşımından da iki farklı

³¹ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 113-114; Tâşköprizâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 218; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 233.

³² Bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiği ifade edilen görüş için bkz. Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858; Bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği ifade edilen görüş için bkz. Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 233.

³³ Hüzeli, **el-Kâmil**, C:II, s. 858.

yorumun ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak her iki yorumda da bir elifin bir harekeye tekabül ettiği ifade edilse de bunların birinde zikredilen med miktarının aslî med miktarını da ihtiva ettiği,³⁴ bir diğer yorumda ise zikredilen med miktarına aslî med miktarının ayrıca ilavesinin söz konusu olduğu³⁵ müşahade edilmektedir.

Azami med mertebesinin beş elif olduğu ekolde med miktarlarının tayininde kıstas olan elifin nasıl anlamlandırılacağı konusu, med miktarlarının tayin ve tespitinde önem arz etmektedir. Detaylarına daha sonra yer verilecek bu meselenin arka planında daha önce de temas edilen elif-hemze benzerliği ve bu ikisinin birbirinin yerine kullanılması gibi sebeplerin olduğu söylenebilir. Şöyle ki Sîbeveyhi'nin yaşadığı dönemde hemze alışıldık, bilindik bir fonetik terim değildir. Eğitimciler, başka bir deyişle ilim tahsil edenler arasında ise henüz kullanılan bir terimdir. Bu nedenle daha çok bilinen ve hemzenin eş anlamlısı olarak kabul edilen elifin hemzenin yerine kullanıldığı bilinmektedir. Yine hemzenin ıstılahî manasının yaygın olmamasının yanı sıra çok sayıda sözlük manasını ihtiva etmesinin de elifin hemze yerine kullanılmasına sebep olduğu ifade edilebilir.³⁶

Söz konusu yaklaşımla alakalı olarak medleri ölçülendirmede kullanılan elifle kastedilen mananın hakiki olmadığı, aksine mecazi bir anlam ihtiva ettiği ifade edilmelidir. Buna gerekçe olarak da elifin sadece sükûn üzere bulunması, hemzenin ise sükûn ve hareke alması gösterilebilir. Nitekim Hüzeli'nin bir elif miktarı (ölçüsü) hakkında yapmış olduğu açıklamadan harekeli bir hemzenin telaffuzunu kastettiği anlaşılmaktadır. Onun konu hakkındaki ifadeleri şöyledir:

“Elifin miktarı hemzenin göğüsten çıkarılmasıdır. (telaffuz edilmesidir.) O, med edilmez. Çünkü sen (İ) der ve ona bir mislini veya iki mislini ilave edersen bir med meydana gelir.”³⁷

³⁴ Cüreysi, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191.

³⁵ Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

³⁶ Enîs, *el-Esvâtü'l-lügaviyye*, s. 116.

³⁷ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II. s. 858.

Bu ifadede bir elif miktarı, hemzenin mahrecinden çıkması şeklinde anlatılmakta fakat bunun ancak en az bir misliyle birlikte med edildiği söylenmektedir. Dolayısıyla bu izah, Hüzeli'nin telakkisine göre medleri ölçülendirmede kullanılan elifle kastedilen şeyin aslında hareke olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle bir elif miktarı, Hüzeli'ye göre harekeli bir harfin telaffuz süresine eşittir. Hüzeli, her ne kadar bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiğini ifade etse de konuyu detaylandırmadığı için oluşan boşluk, başka müellifler tarafından doldurulmaya çalışılmış ve iki farklı yorum ortaya çıkmıştır.³⁸ Bu yorumların ilkinde göre beş elif miktarı olarak zikredilen tûl mertebesinin altı harekeye karşılık gelmektedir. Zira bu görüşe göre medd-i tabînin bir eliflik med miktarı iki harekeli harfin telaffuz süresine karşılık gelmektedir. Çünkü aslî med miktarındaki bir elifin iki harekeye tekabül ettiği ve bu iki harekeden birinin med harfinden önceki harfe, ikinci harekenin ise med harfine ait olduğu kabul edilmektedir.³⁹ Beş elif kullanımında medd-i tabînin bir eliflik med miktarı dışında dört elif daha söz konusudur ki her bir elif bir hareke olarak kabul edildiği için bu dört elif de dört harekeye tekabül etmektedir. Dolayısıyla beş eliflik bir med miktarı için toplamda altı harekenin söz konusu olduğu ifade edilmektedir.⁴⁰ Bir elif miktarının bir harekeye tekabül ettiği zikredilen iki değerlendirmeden ilki, Mustafa Atilla Akdemir tarafından daha açık ve net bir şekilde izah edilmektedir. Akdemir, Hüzeli'ye nispet edilen bu yaklaşımı şu şekilde açıklamaktadır:

“Bu değerlendirmenin temelindeki mantık şudur: Harekeli harfin medd-i tabî olabilmesi için önündeki med harfine ilâve edilen gerçek miktar bir harekedir. Fer‘î med için ilâveyi artırmak gerektiğinde eklenecek süre, med harfinin süresi kadardır, o da bir harekedir. Uzatılan harfin harekesi, med harfine ve sebep-i med için öngörülen med süresine

³⁸ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191; Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kirâât”, (Çevrimiçi)

<https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

³⁹ Ğamrîni, *es-Sağru'l-bâsim* s. 46; Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 187.

⁴⁰ Cüreysî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid*, s. 191.

zemin olmuştur ve artık zemindeki o ilk harekenin rolü bitmiştir. Böylece, medd-i tabîî üzerine ilâve edilen bir hareketlik süre ile fuveyka'l-kasr mertebesine çıkmış olur. Netice olarak eklenen her mertebe elifin zemindeki gerçek değeri karşılığı olan bir hareke süresi olurken elif terimi de kendine ait olan bu süreyi ifade etmek için kullanılmaktadır. İşte beş elif ekolünün, zâid medler için kullandığı elif miktarını bu yaklaşımla değerlendirmek gerekmektedir.”⁴¹

Hüzelî'nin med sistematığına ve med miktarlarının takdir edildiği elife yaklaşımı çerçevesinde oluşan ikinci yorum, Eymen Rüşdî Süveyd tarafından izah edilen ve aslî med miktarını dışarıda bırakan değerlendirmenin ürünüdür. Bu yorum, Hüzelî'nin kasr mertebesini temkîn olarak adlandırdığı ve bu mertebeyi med olarak hesaba katmadığı; Hüzelî'nin med tasnifinde meddin kasr mertebesinden sonra başladığı değerlendirmesiyle şekillenmektedir. Bundan dolayıdır ki Hüzelî'nin med tasnifinde beş elifin karşılığının yedi hareke olduğu ve bunun fuveyka't-tûl mertebesi olduğu öne sürülmektedir. Zira her bir elif bir harekeye tekabül etmekte ve “temkîn”e ait iki harekenin de bu beş hareketlik ölçüye ilavesiyle birlikte beş elif diye ifade edilen ferî meddin toplamda yedi hareketlik bir karşılığının olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla Süveyd'in değerlendirmesine göre Hüzelî'nin med tasnifinde tûl mertebesi için dört elifin takdir edildiği belirtilmektedir.⁴²

Med miktarlarında ölçüt olarak kullanılan Hüzelî'nin med miktarı elif tasavvuru hakkındaki ilk değerlendirmede zikredilen miktarın aslî meddin med miktarını da kapsadığı; ikinci değerlendirmenin ise cumhurun uygulamasına muvafık olarak ortaya çıktığı ifade edilmelidir. Zira cumhur, ferî med miktarlarını zikrederken aslî meddin med miktarını dikkate almamaktadır. Dolayısıyla cumhurun bu usulüne göre dört eliflik med miktarı tûl mertebesine karşılık gelmektedir.⁴³ Bu yöntem,

⁴¹ Akdemir, “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 26.

⁴² Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

⁴³ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 233.

meddin terminolojik anlamına da muvafık bir uygulamadır.⁴⁴ Med miktarlarıyla alakalı bu ikinci yoruma göre ziyade med miktarlarında takip edilen metot, cumhurun usulüyle ayniyet arz ettiği için dört elifin Hüzeli'nin med tasnifinde de tûl mertebesine karşılık geldiği belirtilmişti.⁴⁵

Mezkûr yaklaşım üzerindeki ilk değerlendirmeye göre beş elifle altı harekenin kastedildiği; ikinci değerlendirmeye göre ise beş elifle yedi hareke, dört elifle ise altı harekenin kastedildiği görülmektedir. Esasen bu durum, zikredilen med miktarına aslî med ölçüsünün ilave edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak her iki değerlendirmede de tûl mertebesi için altı hareketlik med miktarının takdir edildiği yorumu yapılmış olsa da iki değerlendirme arasında zahiren bir farklılık olduğunda şüphe yoktur. Nitekim bu konuda belirleyici olan aslî meddin hesaba dâhil edilip edilmemesi meselesidir.

Bu ekolde her bir ziyade med mertebesi için öngörülen bir elif miktarı bir harekeye denk gelmektedir ve her bir ana mertebenin ise iki harekeye karşılık gelen iki elif miktarıyla değiştiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu yaklaşıma ait ilk değerlendirmenin bir sonraki başlıkta anlatılacak yaklaşımla netice bakımından aynı sonuçları verdiği görülecektir.⁴⁶ Haddizatında ortaya çıkan yanlış algılar sonucunda ziyade medler için kullanılan ölçütün keyfiyetine dair açıklama yapılma ihtiyacı baş göstermiştir. Beş elif ekolünde aslî med üzerine yapılan bir eliflik bir ziyadenin mahiyeti itibarıyla bir harekeye tekabül ettiğinin anlatılması için hissedilen ihtiyaç da buna işaret etmektedir. Lakin daha önce de defaatle söylendiği üzere harfin kendi harekesinin med miktarına dâhil edilmesinin yanlış olduğu, üzerinde durulması gerekli bir durumdur. Bu tespit dikkate alındığında ise literatürde geçen med miktarlarının fazladan bir harekeyle zikredildiği anlaşılabacaktır. Daha önce işaret edilen konuya dair kanaatimiz bu ekolle birlikte dikkate alındığı takdirde medd-i tabî de dâhil bütün med çeşitlerinde her bir elifin bir harekeye karşılık geldiği

⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

⁴⁵ Süveyd, "el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât", (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 12.)

⁴⁶ Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 25-27.

söylenilecektir. Nitekim azami med mertebesi için verilen beş elif miktarının aslında beş harekeye tekabül ettiği tespit edilmektedir.

4.1.1.2.2. Bir Elifin İki Hareke Miktarına Tekabül Ettiği Kabul Edilen Yaklaşım

Bir elifin iki harekeye tekabül ettiği bu yaklaşımda kasr mertebesinden başlanması suretiyle ana mertebeler birer elif miktarı ile değişmektedir. Ara mertebelerin ise her bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği dikkate alınarak yarım elif miktarı/bir harekeyle değiştiği müşahade edilmektedir. Her iki mertebede bir ana mertebeye ulaşılacağından aynı zamanda aslî med üzerine yapılan ziyadelerden her ikinci hareke, bir elif miktarı ziyadeye tekabül etmekte ve bu, tavassut ile tûl mertebelerine karşılık gelmektedir.⁴⁷ Mekkî, Huzâî⁴⁸ ve Ebû İshâk İbrâhîm el-Ca‘berî (ö. 732/1332)⁴⁹ gibi âlimlerin bu ekolün temsilcileri olduğu öne sürülmektedir.

Med harfleri, harekeli harfin sesinin uzatılması yani harekenin sesinin uzatılması neticesinde ortaya çıkmaktadır. Kısa sesli olan harekelerin seslerinin uzatılması ile ortaya çıkan ve uzun sesli olarak kabul edilen med harflerinin iki harekeden oluştuğu kabul edilmektedir. Buna göre uzun sesli fetha yani elif, iki fetha sesinden; med harfi olan “yâ”, iki kesra harekeden; med harfi olan vâv ise iki damme harekeden oluşmaktadır. Bu duruma delil olarak ise Arapça konuşanların, uzun harekenin yani med harfinin iki kısa harekeye benzediğini algılayıp bildikleri gösterilmektedir. Dolayısıyla med miktarları için kriter olarak harekeyi kabul edenler, iki harekeyi bir elif olarak kabul etmektedir. Hamed, bu konuda asli kaynağın Ali el-Kârî’nin (ö. 1014/1605) *el-Minehu’l-fikriyye fî şerhi’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye* adlı eseri olduğunu belirtmektedir. Nitekim Hamed, şu ifadeleri Ali el-Kârî’ye nispet etmektedir:

⁴⁷ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 23-25; Mustafa Atilla Akdemir, “el-Mesâilü’l-mütenâvele el-müteallika bi-mekâdirî’l-meddi fî usûli ‘ilmi’l-kırâât”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C:VI, Sayı:I, 2018, s. 179-181.

⁴⁸ Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbiki evcûhi’l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 13-15.)

⁴⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu’l-fikriyye*, s. 240.

“Elif iki tane fethadan, vâv iki tane dammeden ve yâ iki tane kesradan oluşur. Fetha işbâ‘ edilirse ondan elif; damme işbâ‘ edilirse ondan vâv; kesra işbâ‘ edilirse ondan da yâ meydana gelir.”⁵⁰

Mekkî’nin medd-i lâzımın med miktarı için iki elif miktarını zikretmesi, onun elif-hareke ilişkisine bakış açısını ele vermektedir.⁵¹ Zira medd-i lâzımın med miktarı için tûl mertebesi üzerinde icmâ edilmiş ve bu miktar da cumhurun icmâsıyla üç elif olarak kabul görmüştür.⁵² Mekkî’nin zikretmiş olduğu med miktarıyla ilintili olarak sûre başlarında hurûf-ı mukattaada gerçekleşen medd-i lâzım için iki elif miktarını zikredenlerin olduğunu da belirtmek gerekir. Ne var ki mezkûr med için tûl miktarı kabul edildiğinden zikredilen iki elif miktarının aslî med üzerine yapılması gereken ziyade med miktarı olduğu şeklinde yorumlanması icap etmektedir.⁵³ Bundan dolayı Mekkî’nin medd-i lâzım için zikretmiş olduğu iki eliflik med miktarının aslî med miktarı üzerine yapılacak ziyade olduğu anlaşılmaktadır. Mekkî için verilen bu örnek onun azami med miktarı olarak üç elif miktarını kabul ettiğine işaret olarak kabul edilebilir.⁵⁴ Ayrıca Mekkî, med miktarlarının elifle takdir edilmesinin sebebini açıklarken de onun kıraat eserlerinde med miktarlarının bir elif, iki elif ve üç elif miktarlarıyla vaki olduğunu zikretmesi de onun bu konuda mensup olduğu ekolü ortaya koymaktadır. Zira o, üç eliften fazla miktar kullanıyor olsaydı üç eliften sonrasına işaret eden ifadeler de kullanırdı. Bununla birlikte onun med mertebeleri

⁵⁰ Hamed, **ed-Dirâsâtü’s-savtiyye**, s. 298-299. *el-Minehu’l-fikriyye*’de bu ifadelere ulaşılammıştır.

⁵¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü’l-medd**, s. 27; ayrıca bkz. Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi’l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 14.)

⁵² İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1015; İbnü’n-Nâzım, **el-Havâşî’l-müfhime**, s. 113-114; Ali el-Kârî, **el-Minehu’l-fikriyye**, s. 225.

⁵³ Taşköprizâde, **Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye**, s. 218; Ali el-Kârî, **el-Minehu’l-fikriyye**, s. 225.

⁵⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü’l-medd**, s. 27; ayrıca bkz. Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi’l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 14.)

hakkında yapmış olduğu dördlü ve beşli tasnifler de onun her bir merteye için yarım elif/bir hareke miktarını kullandığını göstermektedir.⁵⁵

Huzâî'nin naklettiği bir metnin med miktarlarının zaptı hususunda elifin anlamlandırılmasına yeni bir bakış açısı getirdiği öne sürülmektedir.⁵⁶ İlgili metinde hemze ile gerçekleşen en uzun med ile alakalı örnekler verilmekte ve ardından وهو في موضع ألفين ibaresi kullanılmaktadır.⁵⁷ Huzâî'nin bu naklini anlaşılmaz bulanlar ve bu nakildeki وهو في موضع ألفين ibaresini anlamsız bulanlar olduğu gibi⁵⁸ diğer yandan muğlak ifadeler içeren bu nakli anlamlandırma gayreti içine girenler de olmuştur.⁵⁹ Aynı konuda Dâî'den nakil mevcut olmakla birlikte Huzâî'nin yaptığı nakille Dâî'nin yaptığı nakil arasında farklılıklar mevcuttur.⁶⁰ Şöyle ki Huzâî'nin aktardığı nakilde hemze sebebiyle gerçekleşen meddin en uzun formu olduğu ifade edilen وهو في موضع ألفين ibaresinin son örnek için kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁶¹ Dâî ise Huzâî'nin hemze ile gerçekleşen medlerde verdiği üçüncü örnekle başka bir terkihi farklı bir grupta ele almaktadır. Dâî, verdiği bu iki örnekten sonra kullanılan ههنا موضع ألفين ibaresinin iki elif miktarı manasında kullanıldığını ve iki eliften kastedilenin harfi medle bir araya gelen hemze sebebiyle aslî med üzerine ziyade olan med miktarı olduğunu belirtmektedir.⁶² Süveyd ise konuyla alakalı olarak genişçe izahatta bulunmakta ve Dâî'nin yapmış olduğu açıklamanın ilgili işkâli ortadan kaldırmadığını ifade etmektedir. Süveyd, يا أيها terkihinin hat gereği nida harfiyle münadanın ilk harfi olan hemzenin birleşerek يأيها şeklinde bitişik yazılması sebebiyle nida harfine ait elifin zahiren düştüğünü belirtmektedir. Bu nedenledir ki ilgili terkihin hattı gereği يأيها şeklinde yazılmasından dolayı okuyucunun yapması

⁵⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebsıra**, s. 264-265.

⁵⁶ Süveyd, “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 13.)

⁵⁷ Huzâî, **el-Müntehâ**, C:I, s. 490; naklin farklı ve detaylı varyantı için bkz. Dâî, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 475-476.

⁵⁸ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ**, C:I, s. 461-462.

⁵⁹ Dâî, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 476.

⁶⁰ Mukayese için bkz. Huzâî, **el-Müntehâ**, C:I, s. 490; Dâî, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 475-476; İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ**, C:I, s. 461-462.

⁶¹ Huzâî, **el-Müntehâ**, C:I, s. 490.

⁶² Dâî, **Câmi'u'l-beyân**, C:I, s. 475-476.

muhtemel hatadan menedilmesi için ألف ههنا موضع ألفين ibaresinin bu kelimenin aslına işaret ettiği öne sürülmektedir.⁶³ Ancak Huzâî ve İbnü'l-Bâziş'in yapmış olduğu nakil için bu yorum makul karşılanabilecekken Dâni'nin يأبها ve شاء اتخذ ve ألف ههنا موضع ألفين ibaresinin bu kelimenin aslına işaret ettiği öne sürülmektedir.⁶⁴ Binaenaleyh ألف ههنا موضع ألفين ibaresiyle يأبها ve شاء اتخذ terkiplerinin أصحاب النار ve تلقاء أصحاب النار ibaresiyle جاء أحدهم الموت ve جاء أحدهم الموت terkipleri gibi en uzun med formları olarak kabul edildiğinin kastedilmiş olması daha anlamlı durmaktadır. Ne var ki Dâni'nin kullandığı ifade hakkında yapılan yorum, sanki bağlamından koparılmış ve bu ibarenin med miktarlarıyla alakalı olduğunu anlatan paradoksal bir hüviyet kazanmıştır. Fakat Süveyd başka bir çalışmasında Dâni'nin ilgili ibareyi iki elif diye yorumladığını zikrederken biraz önceki ifadelerine ise yer vermemektedir. Muhtemeldir ki Süveyd, burada Dâni'nin yapmış olduğu yorumun ilgili sözden kastedilenle muvafık olup olmadığından ziyade, med miktarları ile alakalı olarak takip ettiği usulü zikretmeyi tercih etmektedir.⁶⁵ Her ne kadar Huzâî'nin azami med mertebesinin üç elif olduğu kabul edilen ekolün öncüsü ve temsilcisi olduğu kabul edilse de ilgili ibare üzerinde yapılan metin analizi, iddia edildiği gibi bir elifin iki harekeye tekabül ettiği düşüncesinin Huzâî'den sâdir olmadığını ortaya koymaktadır.

Daha önce Dâni'nin ألف ههنا موضع ألفين ibaresi hakkında yapmış olduğu yoruma bakış açısı sebebiyle muhalefet etmiş olsak da o, bu ibareyi iki elif miktarı diye belirtmekte ve aynı zamanda bunun aslî med miktarı üzerine yapılması gereken ziyade olduğu şeklinde anlamlandırmaktadır. Onun bu değerlendirmesi, kendisinin med miktarları hakkındaki bakış açısını ortaya koymaktadır.⁶⁶ İlgili nakilde hakkında bilgi verilen Hamza kıraatinin med miktarının azami med mertebesi olduğu üzerinde

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1016-1017 (1 nolu dipnot).

⁶⁴ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 475-476.

⁶⁵ Süveyd, "el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât", (Çevrimiçi)

<https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 13-14.)

⁶⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 475-476; aynı hükmün benzer ifadelerle zikredildiği başka bir eser için bkz. Dâni, *et-Tahdîd*, s. 98.

kıraat müelliflerinin icmâsının olmasıyla⁶⁷ Dâni'nin mezkûr ibareyi tûl mertebesinin miktarı olan üç elifle anlamlandırmış olması, Hamza kıraatinin Dâni'nin med tasnifindeki karşılığını da ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu malumat, onun med sistematığında azami med mertebesinin üç elife tekabül ettiğini göstermektedir. Bu durumda ara mertebelerin birer elifle, ara mertebeler de dâhil edildiği takdirde ise her bir mertebenin yarım elif/bir hareke ile değiştiği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu açıdan bakıldığında Dâni'nin de bu yaklaşımın temsilcilerinden olduğu kabul edilebilecektir.

Ebû İshâk el-Ca'berî, aslî med üzerine yarımşar elif ziyadeler yaparak aslî med miktarıyla birlikte üç eliflik azami med mertebesine ulaşan usulün temsilcilerindendir. Bu nedenle Ca'berî, med ekollerinden Irak ekolünün usulünü doğruya daha yakın bulduğunu ve kıraatleri bununla ahzettğini belirtmektedir.⁶⁸ Yine Iraklıların usulünde her bir med mertebesinin yarım elifle değiştiği ve azami med miktarının dört elif miktarı olduğu bilgisi de Ca'berî'den referansla zikredilmektedir. Fakat bu bilgi kendi içinde tutarsız gibi durmaktadır.⁶⁹ Ayrıca Ca'berî'nin Iraklıların takip ettiği usulde azami med mertebesinin üç elif olduğunu ve kendisinin de bu şekilde ahzettğini zikretmesi;⁷⁰ Ali el-Kârî'nin verdiği bilginin yanlış ve tutarsız olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Ca'berî'nin de takip ettiği bu usulde kasr mertebesinden itibaren her bir elif miktarı iki harekeye tekabül etmekte ve aynı zamanda her bir hareke, yarım elif miktarına karşılık gelmektedir.⁷¹

Bir elif miktarının iki harekeye tekabül ettiği kabul edilen bu yaklaşıma göre aslî medden başlanması suretiyle her bir elif miktarı iki harekeye tekabül etmektedir. Dolayısıyla bu üsle göre bir harekenin yarım elife muadil olduğu da “İki hareke bir elife eşitse, bir hareke yarım elife eşittir.” şeklinde basit bir orantı ile ortaya

⁶⁷ Hamza kıraati kıraat literatüründe genellikle beşinci mertebe olan tûl mertebesinde konumlandırılmaktadır. Ancak bunun birkaç istisnasının da söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bu istisnalardan ikisi altı ve yedinci mertebeler, bir diğeri de tûl mertebesinin altında dördüncü mertebedir. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1047-1054.

⁶⁸ Ca'berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 524; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 233, 240.

⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 240.

⁷⁰ Ca'berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 524.

⁷¹ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 113-114; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 233, 240.

çıkılmaktadır.⁷² Zikredilen bilgiler, bu ekolde ara mertebelerin yarım elifle yani bir harekeyle değiştiğini, ana mertebelerin ise bir elifle/iki harekeyle değiştiğini göstermektedir.⁷³

4.1.1.2.3.Ziyade Med Miktarlarının Çeyrek Elif İlaveleriyle Değiştiği Kabul Edilen Yaklaşım

Her bir mertebenin çeyrek elife tekabül ettiği ve nihai med mertebesinin iki elif miktarı olduğu bilgisi kıraat literatüründe mevcuttur. Fakat zayıf bir görüş olacak ki tespit edilebilen iki eser dışında bu yaklaşım için zikredilen herhangi bir esere rastlanmamaktadır.⁷⁴

Aslî med üzerine ilavelerin çeyrek elif olarak kabul edildiği bu yaklaşım için referans olarak İbnü'l-Fehhâm zikredilmektedir.⁷⁵ Bu yaklaşım için isim verilmeyen eserlerde ise قیل ibaresi ile konuya temas edilmektedir.⁷⁶ Bu anlatım tarzından bir mana çıkarmak gerekirse bu görüşün zayıf olduğu söylenebilir.

Bu konuda referans verilen İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserinde bu konuda işkâl olduğu ifade edilmelidir. Konuyla alakalı olarak Süveyd'in zikrettiği bilgi, önem arz etmektedir. O, *Neşr*'de medd-i muttasıl olduğu gibi medd-i lâzımda da mertebelerin varlığı hakkında referans verilen İbnü'l-Fehhâm'ın *Tecrîd* adlı eserinin konuyla alakalı bölümünde problem olduğunu ifade etmekte ve *Tecrîd*'in farklı nüshalarını karşılaştırdıktan sonra bu kanaate ulaştığını belirtmektedir. Ayrıca medd-i muttasıl ve medd-i lâzım konularındaki karışıklığa sebep olduğunu iddia ettiği lafızların nerde ve nasıl olması gerektiğini izah etmekte ve bu suretle ilgili lafızları da tashih etmektedir. Yapılan bu izaha göre *Tecrîd* adlı eserde medd-i lâzım üzerinde kelimeler edildikten sonra, medd-i lâzımın med miktarı hakkında verilen bilginin şu şekilde olması gerektiği ifade edilmektedir: “Kurrâ (kıraat imamları),

⁷² Akdemir, “el-Mesâilü'l-mütenâvele”, s. 179-181.

⁷³ Akdemir, “Kıraat İlmî Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, s. 24.

⁷⁴ İlgili iki eser için bkz. Ca'berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 524; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 240.

⁷⁵ Ca'berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 524; ayrıca bkz. Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 240.

⁷⁶ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşî'l-müfhime**, s. 116; Ezherî, **et-Tırâzâtü'l-mualleme**, s. 113; Zekerîyyâ el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 109; Tâşköprizâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 218.

medd-i lâzımın meddinde iki elif üzerinde icmâ etmiştir.” Süveyd, *Tecrîd*’de medd-i muttasılın anlatımı ve örneklendirilmesinden sonra medd-i muttasılın med miktarı hakkında malumat verilen metnin sahih hâlinin; “Kurrâ (kıraat imamı); medd-i muttasılın meddinde daha sonra zikredeceğimiz mertebeler üzerinde icmâ etmiştir.” şeklinde olması gerektiğini söylemektedir.⁷⁷

Tecrîd’de medd-i muttasıl konusunun akabinde zikredilen metnin çarpık bir mana ihtiva ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü metinde birden fazla yargı çıkarmak mümkün olduğu gibi, metnin medd-i muttasılın anlatılması ve örneklendirilmesinin akabinde verilmesi de sorunludur. Fakat metin, medd-i lâzımın anlatılması ve örneklendirilmesinin akabinde verilse idi bu sefer de metindeki “mertebeler” ifadesi problem teşkil edecekti. Mezkûr ibarenin⁷⁸ medd-i muttasıl için zikredildiği varsayılacak olursa metinden farklı mertebelerin varlığıyla birlikte kurrânın medd-i muttasılın ziyade med ile icra edilmesi üzerinde icmâ ettikleri anlaşılabilir. Metnin buradan sonrası olmasa buraya kadar her şey normal; çünkü imamlar medd-i muttasılı farklı mertebelerle icra ederler. Ne var ki farklı med mertebelerinin varlığıyla birlikte metinden iki elif üzerinde icmâ edildiği gibi bir anlam çıkarmak da mümkündür. Bu durum metni anlaşılmasız ve problemliliktedir. Dolayısıyla her ne kadar bu metnin medd-i lâzım için zikredildiği varsayılacak olsa da metnin problemlilik olduğunu söylemek zor değildir. Süveyd’in düzensizlik olduğunu iddia ettiği nüshalardan verdiği iki örnek metnin cem edilmiş hâli, Dârî İbrâhîm el-Âsî ed-Dûrî tarafından neşredilen *Kitâbü’t-tecrîd*’de müşahade edilmektedir.⁷⁹

⁷⁷ İbnü’l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1016-1017 (1 nolu dipnot).

⁷⁸ فالقراء مجمعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد على مقدار ألفين

⁷⁹ Eymen Rüşdî Süveyd’in nüshalarda iki şekilde bulunduğunu söylediği ifadelerin orijinaleri şu şekildedir:

1- إجماع القراء مجمعون على المد في ذلك على مقدار ألفين bkz. İbnü’l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1016-1017.

2- إجماع القراء مجمعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد bkz. İbnü’l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1016-1017.

İbnü’l-Fehhâm’ın *Kitâbü’t-tecrîd li-buğyeti’l-mürîd fi’l-kirâati’s-seb’* adlı eserinde yukarıdaki iki metnin cem edilmiş hâli ise medd-i muttasılın anlatılması ve örneklendirilmesinden sonra verilmiştir. İfade şu şekildedir:

إجماع القراء مجمعون على المد في ذلك على مراتبهم التي أذكرها بعد على مقدار ألفين bkz. İbnü’l-Fehhâm, *Kitâbü’t-Tecrîd*, s. 136.

Süveyd'in *Tecrîd* hakkında söyledikleri dikkate alınacak olursa İbnü'l-Fehhâm'ın iki elif miktarını medd-i lâzımın med miktarı için zikrettiği görülecektir. Fakat ilgili eserde verilen iki elif miktarına aslî med miktarının dâhil olup olmadığı hususu hakkında herhangi bir karineye rastlanmamaktadır. Şayet aslî med miktarı da bu iki elif miktarına dâhil edilmişse bu takdirde Ca'berî'nin de öne sürdüğü gibi İbnü'l-Fehhâm'ın her bir merteye için çeyrek eliflik bir ziyade takdir ettiği bilgisi doğrulanabilir.

Özetlenecek olursa med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçü birimleri, aslî med miktarı da dâhil olmak üzere her bir elif miktarının iki hareke ile eş değer kabul edildiği yaklaşım ile aslî med miktarı üzerine ziyade edilen her bir elifin bir harekeye tekabül ettiği kabul edilen yaklaşım olmak üzere muteber iki ekol söz konusudur. İbnü'l-Cezerî de med miktarında kullanılan farklı yaklaşımlardan bahsederken bu iki ekole işaret etmekte ve ziyadelerin çeyrek elifle gerçekleştiği söylenen ekolden hiç söz etmemektedir.⁸⁰ Onun bu tutumu, son olarak zikredilen yaklaşımı muteber olarak görmediği hissini vermektedir. Zira tespit edilebildiği kadarıyla iki eserde ziyade med mertebelerinin çeyrek elifle değiştiği ekolün temsilcisinin İbnü'l-Fehhâm olduğu öne sürülmekte;⁸¹ diğer eserlerde de bu yaklaşımdan meçhul siga ile bahsedilmektedir.⁸² Bu ifade tarzı ise mezkûr yaklaşımın zayıf kabul edildiğine delil olarak kabul edilebilir.

Sonuç olarak aslî medde ilave edilen ziyade eliflerin birer harekeye tekabül ettiği kabul edilen usule göre ziyade iki elif, hakiki olarak bir elife eşitlenmektedir. Başka bir deyişle mezkûr ekolün takip ettiği yöntemin hareke olarak eş değer miktarları ortaya konulduğunda azami med mertebesinin üç elif kabul edildiği usulle muadile olduğu müşahade edilecektir. Fakat ilk yaklaşıma göre her bir ana mertebeye zahiren iki elif miktarı ilave edilirken diğer yaklaşımda ise iki mertebeye bir elif miktarı ilave edilmektedir ki bu da yine ana mertebelere denk gelmektedir.⁸³

⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1055.

⁸¹ Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 524.

⁸² Örnek için bkz. İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 116; Ezherî, *et-Tirâzâtü'l-mualleme*, s. 113; Zekerîyyâ el-Ensârî, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 109; Tâşköprizâde, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye*, s. 218.

⁸³ Akdemir, "el-Mesâilü'l-mütenâvele", s. 179-181.

Yani iki yaklaşım arasında zahiren ½ oranı vardır. Bundan dolayı bu ekollerden birinin ıstılahını bir diğerine uygulamak med miktarları açısından doğru netice vermeyecektir. Zira Hüzeli'nin med sistemiğindeki beş elif miktarına, Mekkî ve Ca'berî gibi âlimlerin takip ettiğı yöntem uygulandığı takdirde Hüzeli'deki beş elif miktarının on harekeye karşılık geldiğinin öne sürülmesi muhtemeldir. Zira kıraat ilminde mütehasıs olarak kabul edilenlerden dahi bu şekilde yanlış değerlendirmelerin sâdır olduğı öne sürülmektedir.⁸⁴

Hüzeli ile aynı asırda yaşamış olan ve ilk dönemin önde gelen kıraat âlimlerinden Mekkî b. Ebî Tâlib, hiçbir kurrâ ve dil bilimcinin med miktarlarını bir elif, iki elif gibi bir sınırlandırmaya gitmediğini ve med miktarlarının bu miktarlardan ne az ne de fazla olacağı gibi bir söylemde bulunduklarını ifade etmektedir. Bu bağlamda, müfessir ve dil bilimci Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc'dan nakledilen bir rivayet, konuyla alakalı ilginç ifadeler ihtiva etmektedir. Zeccâc'ın "Gece gündüz de sesini uzatsan ancak bir elif olur." meâlindeki sözü, med miktarları hakkında elif tabirinin kullanıldığına zımnen işaret etmektedir. Ayrıca bu sözden çıkarılabilecek önemli başka bir husus ise medlerin ölçülendirilmesi hususunda ciddi tartışmaların varlığıdır. Medlerin ölçülendirilmesi hakkında Mekkî'nin Sîbeveyh'ten yaptığı alıntılar da bir o kadar değerli ve ilginç ifadeler ihtiva etmektedir. Mekkî b. Ebî Tâlib, Sîbeveyhi'nin med harfleri hakkında vermiş olduğı malumatı aktarmakta, bu ifadelerin med miktarları ile alakalı herhangi bir şey içermediğini belirtmekte ve bunlara ilaveten Sîbeveyhi'nin meddi herhangi bir miktarla sınırlamadığını söylemektedir. Dolayısıyla bu ifadeler göstermektedir ki ilk dönemlerde herhangi bir med miktarından bahsetmek mümkün değildir.⁸⁵

Kıraat eğitiminde iptidai seviyede olanların med icralarında ortaya çıkan sorunlar için çözüm üretmek gayesiyle ölçü birimlerinin takdir edildiğı ve daha sonra farklı ölçü birimlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Ne var ki çözüm için ortaya çıkan bu uygulamaların zamanla çözümsüzlüğün adresi olduğı da müşahade

⁸⁴ Süveyd, "el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât", (Çevrimiçi) <https://mushaflariinceleme.diyaret.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kıraat Sempozyumu, 2017, s. 15.)

⁸⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-meddi**, s. 36-37.

edilmektedir. Dolayısıyla aslî med üzerine ziyade edilen med miktarlarının elif, yarım elif veya başka bir ölçü birimiyle belirlenmesi konunun özünü yansıtmamaktadır. O hâlde bu konuda belirleyici olan müşâfihedir. Bundan dolayıdır ki İbnü'l-Cezerî, ziyadeler için bir elif veya yarım elif takdir edilmesi ile ortaya çıkan ihtilafların lafzî ihtilaflar olduğunu söylemektedir. Zira ortaya çıkan bu ihtilaflar hakiki değildir.⁸⁶ Ayrıca med miktarlarında ölçüt olarak kullanılan elifin mecaz olduğunun ifade edilmesi de med miktarlarında farklı ölçütler sebebiyle ortaya çıkan ihtilafların gerçek manada bir ihtilaf olmadığına işaret olabilir.⁸⁷ Nitekim konuyla ilgili ortaya konulan yaklaşımlar da bu görüşü desteklemektedir. Zira bu konuda aktarılan izahatların hepsi ilk iki yaklaşım arasında lafzî farklılık dışında herhangi bir fark olmadığını ortaya koymaktadır. Aslında azami med mertebesinin beş elif kabul edildiği yaklaşımla aynı mertebenin üç elif kabul edildiği yaklaşımın med miktarları açısından da ayniyet arz ettiği görülmektedir.

4.1.2. Ferî Medlerle Alakalı Meseleler

Ferî medlerle alakalı olarak kuvvet sıralamasındaki farklılıklar, med miktarlarının tespitinde kullanılan ölçütlerin farklılığı, asl-ârız ve akve's-sebebeyn gibi kaideler sebebiyle ciddi ihtilaflar içermektedir.

Bu başlık altında kıraat-ı aşerenin medle alakalı ortak meseleleri ve yer yer Ezrak tariki bağlamında med konusundaki ihtilaflar ele alınacak ve farklı görüşler argümanlarıyla birlikte sunulacaktır.

4.1.2.1. Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıla Alakalı Meseleler

Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın med mertebeleri hakkında bir bölüm ele alınmış ve med mertebeleriyle alakalı bütün hususlar orada tartışılmıştı. Fakat mezkûr bölümde, kurrânın medd-i muttasılı tek med miktarıyla okuduğu görüşüyle ilgili detaylar verilmemişti. Bu başlıkta, kimi müelliflerin referans verilmesi suretiyle kurrânın medd-i muttasılı tek mertebeye okuduğu tezi irdelenecek ve mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasıl formunun vakf hâlinin vasl hâlinde farklı

⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1055.

⁸⁷ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 859.

değerlendirilme sebepleri ve kuvvet durumuna ait görüşler ele alınacaktır. Yine medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın farklı tariklerin elverdiği miktarlarla med edilmesi hususunun kıraat disiplinindeki yeri mütalaa edilecektir.

4.1.2.1.1. Medd-i Muttasıl İçin Bütün Kıraatlara İşbâ‘ Mertebesinin İsnad Edilmesi

Medd-i muttasılın meddi üzerinde ittifak edilmektedir.⁸⁸ Öyle ki İbnü’l-Cezerî, medd-i muttasıl için kasr mertebesinin tercih edildiğine dair ne sahîh kıraatlerde ne de şâz kıraatlerde herhangi bir bilgiye rastladığını söylemektedir.⁸⁹ Nitekim konu hakkında Abdullâh b. Mes‘ûd’a nispetle bir olay nakledilmektedir. Bu rivayete göre Abdullâh b. Mes‘ûd, sahâbeden birine Kur’ân öğretirken bu sahâbî إنما الصدقات للفقراء والمساكين⁹⁰ âyetindeki للفقراء kelimesinde meddin işbâ‘ını terk etmiş, Abdullâh b. Mes‘ûd ise Peygamber’in (s.a.v.) kendisine böyle okutmadığını söylemiştir. Sahâbî, “Ey Ebâ Abdirrahmân, Peygamber (s.a.v) sana nasıl okuttu?” diye sorduğunda Abdullâh b. Mes‘ûd, Peygamber’in (s.a.v.) kendisine okuttuğu şekliyle okumuş ve ilgili kelimedeki râ harfini ziyade med ile okumuştur.⁹¹

Kıraat literatüründe medd-i muttasılın meddi hususunda herhangi bir ihtilaf olmamasına rağmen med miktarı ve mertebesi hususunda daha önce detaylı olarak anlatıldığı üzere hem kıraat ricali noktasında hem de eserler noktasında ciddi farklılıklar söz konusudur. Fakat bu noktada daha dikkat çekici olan husus ise medd-i muttasılın med mertebesinde kıraat imamlarının ihtilaf etmedikleri tezidir. Nitekim İbnü’l-Cezerî; medd-i muttasılın meddinin tek miktarla işbâ‘ edilmesinde Iraklı ve Mağripli kıraat ehlinin büyük bir kısmının ittifak ettiklerini söylemekte ve kaynaklarını sıralamaktadır. Bu isimler: İbn Şîta, İbn Sivâr, Ebü’l-‘İzz el-Kalânîsî, Sibtu’l-Hayyât, Ebû Alî el-Mâlikî el-Bağdâdî, Ebû Ma‘şer et-Taberî, Mekkî b. Ebî Tâlib, Mehdevî, Ebü’l-‘Alâ’ el-Hemedânî’dir. Yine o, bu isimler dışında medd-i

⁸⁸ Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 294; Dâni, **et-Teyssîr**, s. 146.

⁸⁹ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1007.

⁹⁰ Tevbe, 9/60.

⁹¹ Ebû Osmân Saîd b. Mansûr b. Şu‘be el-Horasânî Saîd b. Mansûr, **Sünenü Saîd b. Mansûr**, thk. Sa‘d b. Abdillâh b. Abdilazîz Âl Humeyyid, Riyad, Dâru’s-Süme‘î, 1997/h. 1417, C:V, s. 257-258; Ebü’l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb et-Taberânî, **el-Mu‘cemü’l-kebîr**, thk. Muhammed el-Asyûfî, Beyrut, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 2007/h. 1428, C:IV, s. 485; ayrıca bkz. İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1007.

muttasılın meddi için kıraat imamlarına isnadla işbâ‘ mertebesini takdir eden başka müelliflerin de olduğunu söylemektedir. Fakat yukarıdaki isimler dışında sarahaten başka bir müellifin ismini zikretmemektedir.⁹² İbnü’l-Cezerî, manzum olarak kaleme aldığı *Tayyibetü’n-Neşr* adlı eserinde de bu konuya değinmektedir. İlgili beyit şu şekildedir:

وسط وقيل: دونهم نل ثم كل
روى فباقيهم أو اشبع ما اتصل
للؤل عن بعض وقصر المنفصل
بن لي حما عن خلفهم داع ثمل

Tayyibe’den nakledilen iki beyitteki altı çizili ifadelerde “Bazıları (bazı müellifler) yoluyla bütün kurrâ için medd-i muttasılı işbâ‘ et.” denilmektedir. Bu ifadelerden de anlaşılmaktadır ki İbnü’l-Cezerî, bazı eserlerde medd-i muttasıl için tek mertebe belirlendiğine ve her bir kıraat imamı için işbâ‘ mertebesinde ittifak edildiğine dair zihninde var olan çıkarımı beyitlere de dökmüştür.⁹³ *Tayyibe* şârihi Nüveyrî bu bilgileri olduğu gibi nakletmekte,⁹⁴ Yûsufefendizâde ise her bir rivayete ait med mertebeleri hakkında bilgi verdikten sonra bu malumata da atıfta bulunmaktadır.⁹⁵ Fakat İbnü’l-Cezerî, bu şekilde bir teorinin pratikte medd-i munfasılın daha kuvvetli olmasına sebep olacağından medd-i muttasıl için tek mertebe tercihini doğru bulmadığını da söylemektedir.⁹⁶

Medd-i muttasılın meddinde tek mertebe belirlenmesi hususunda referans olarak verilen isimler, medd-i muttasılın ziyade medle okunması hususunda icmâ edildiğini belirtmektedir.⁹⁷ Fakat söz konusu isimlerin eserlerine göz geçirildiğinde ise medd-i muttasıl için tek miktarın belirlendiğine dair herhangi bir ifadenin olduğunun söylenmesi zorlama bir yorum gibi görünmektedir. Zira konuyla alakalı olarak ilgili eserlerden *Müstenîr*’de “...med ve temkîn edilmesinde kurrâ arasında ihtilaf yoktur.”⁹⁸ *İrşâd* ve *Kifâye*’de “...med ve temkîn hususunda ittifak edildi.”⁹⁹

⁹² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004, 1051.

⁹³ İbnü’l-Cezerî, *Tayyibetü’n-Neşr*, s. 17.

⁹⁴ Nüveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr*, C:I, s. 379.

⁹⁵ Yûsufefendizâde, *Risâletü’l-meddât*, s. 40-69.

⁹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1051, 1079.

⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004 (1 nolu dipnot).

⁹⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 509.

⁹⁹ Kalânîsî, *İrşâdü’l-mübtedî*, s. 125; Kalânîsî, *Kitabü’l-Kifâyeti’l-kübrâ*, s. 99.

Mübhic'de "med harflerinin yeterince temkîn edilmesinde ve net olarak med edilmesinde ittifak ettiler.",¹⁰⁰ *Ravda*'da "...med ve tahkîk hususunda (kıraat imamları) arasında bir ihtilaf yoktur.",¹⁰¹ *Tefsira*'da "(medd-i muttasılın) meddinin işbâ' edilmesinde ihtilaf yoktur.",¹⁰² *Ğâyetü'l-İhtisâr*'da "...kurrâ, meddin itmâm ve işbâ' edilmesi üzerinde icmâ etti."¹⁰³ şeklinde ifadeler geçmektedir. Aktarılan ifadelerde en çok med ve temkîn kavramının kullanıldığı görülmektedir. Kıraat literatüründe temkîn kavramının aslî med, med kavramının ise ziyade med için yaygın olarak kullanıldığı daha önce zikredilmişti. Sözü edilen ifadeler, ilgili kavramlara yüklenen yaygın anlamlarıyla düşünüldüğünde bu ifadelerle mutlak manada bir ziyade meddin kastedildiği daha makul bir yorum gibi görünmektedir. Konuyla alakalı olarak ismi geçmeyen İbn Süfyân el-Kayrevânî de aynı şekilde medd-i muttasılın ziyade medle okunması hususunda kurrânın ittifak ettiğini belirtmektedir. Fakat o, bu meseleyi kıraat imamlarının medle alakalı karakteristik özellikleriyle takyit etmektedir. Zira onların medd-i muttasılta yaptıkları ziyade med, tilâvette sahip oldukları karakterlerine göre değişmektedir. Bu durum, medd-i munfasılta da aynen geçerlidir.¹⁰⁴ Dolayısıyla medd-i munfasılta detaylı olarak verilen mertebelerin medd-i muttasıl için de söz konusu olduğuna işaret edilmesiyle yetinilmiş ve anlatımın uzamasına sebep verilmemesi amaçlanmış olabilir. Nitekim aynı üslup diğer müellifler için de geçerlidir.¹⁰⁵

Medd-i muttasılın meddi hususunda *Neşr*'de kaynak olarak verilen isimlerden İbn Şîta'nın *Tezkâr* adlı eseri mefkûddür. Dolayısıyla bu eserin ilgili bölümüne müracaat edilememektedir. Yine mevzubahis konuya kaynaklık eden isimlerden Ebû Ma'ser et-Taberî'nin *Telhîs* adlı eserinde ise konuyla alakalı herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır.¹⁰⁶ Ayrıca bu isimlerden Mehdevî de *Hidâye* dışındaki başka bir eserinde hurûf-ı mukattaalarda bulunan ve idğâmsız medd-i lâzımlar, idğâmlı medd-i

¹⁰⁰ Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 428.

¹⁰¹ Ebû Alî el-Bağdâdî, **er-Ravda**, C:I, s. 334.

¹⁰² Mekki b. Ebî Tâlib, **et-Tefsira**, s. 266.

¹⁰³ Hemedânî, **Ğâyetü'l-İhtisâr**, C:I, s. 261.

¹⁰⁴ İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 111-113.

¹⁰⁵ Örnek için bkz. Ahvâzî, **el-Vecîz**, s. 126; Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 124-125; Kalânîsî, **Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ**, s. 99; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 426-428.

¹⁰⁶ Ebû Ma'ser et-Taberî, **et-Telhîs**, s. 163-168.

lâzımlar ve medd-i muttasılın meddi üzerinde kurrânın icmâsının olduğunu söylemektedir.¹⁰⁷ Mehdevî'nin ifadelerinin bağlamına odaklanıldığında onun med kavramını ziyade med manasında kullandığı görülecektir. Haddizatında med kavramı ıstilahî olarak kıraat literatüründe ziyade med manasında kullanılmaktadır.¹⁰⁸

Medd-i muttasılda işbâ' mertebesi üzerinde kurrânın icmâ ettiği bilgisi için referans olarak verilen daha önceki isimlerin aksine Hüzeli, *Kâmil* adlı eserinde medd-i muttasılın meddinde kurrânın tek sınıf hâlinde olduğunu sarahaten belirtmektedir. Onun konuyla alakalı ifadelerine göre medd-i muttasılda, meddin tek tip olarak yani tek mertebe ile icra edildiği hususunda ihtilaf edilmemektedir. Nitekim Hüzeli'nin medd-i muttasıl hakkındaki ifadeleri uyarınca, kurrânın medd-i muttasıldaki uygulaması tek neviyle üç elif şeklinde gerçekleşmektedir. Ne var ki onun medd-i muttasıl için üç elif miktarını zikretmesine rağmen medd-i munfasıl için maksimum altı elif miktarını zikretmesi müşkil bir ifade gibi durmaktadır. Fakat o, hocalarından biri olan İbn Hâşim'e isnad ederek medd-i munfasıl için verdiği altı eliflik miktarın ifrat olduğunu da belirtmektedir. Buna ilaveten Hüzeli, aynı yerde med miktarları için ölçüt olarak kullanılan elifin mecaz kabîlinden olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹ Kanaatimize göre onun medd-i munfasıl için zikrettiği beş eliflik miktar, bu bilgi eşliğinde değerlendirilirse; medd-i muttasıl için verilen ölçünün medd-i munfasıl için verilen beş eliflik ölçüyle eş değer olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Hüzeli'nin med mertebeleri hususunda iki farklı ekole kasten veya sehven yer verdiği çıkarımında bulunmak mümkündür. Kıraat literatüründe mevcut olan medd-i muttasılın medd-i munfasıldan daha kuvvetli olduğu bilgisiyle Hüzeli'nin medd-i munfasıl için yapmış olduğu mertebe sonucu ortaya çıkan miktar ve medd-i muttasıl için zikrettiği miktarın başka türlü te'lîf edilmesi imkân dâhilinde değildir.

Sonuç olarak kurrânın tamamının medd-i muttasılın meddinde, işbâ' mertebesini icra ettiğine dair net bir bilgi sadece *Kâmil*'de geçmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin bu konuda ileri sürdüğü isimlerin eserlerinde ise bu denli net bir bilgi

¹⁰⁷ Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 996.

¹⁰⁹ Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858-859.

tespit edilememektedir. Hüzeli'nin *Kâmil* adlı eseri dışında zikrettiği isimlerin eserlerinde medd-i muttasıl için tek merteye belirlendiğine dair bir çıkarım, olsa olsa zorlama bir yorum olabilir.

4.1.2.1.2. Mütetarrif Hemzeyle Gerçekleşen Medd-i Muttasıl ve Kuvveti Hakkında Serdedilen Görüşler

Med harfinden sonra kelimenin sonunda hemzenin bulunduğu medd-i muttasıl formları, mütetarrif hemze ile gerçekleşen medd-i muttasıl olarak adlandırılabilir. Bunların vakf hâllerindeki durumları birden fazla med sebebi ihtiva ettiğinden mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasıl, mütevassıt hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasıldan farklı değerlendirilmektedir.

Mütevassıt hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vakf ve vasl hâli arasında herhangi bir ayrım yoktur. Fakat mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vakf hâli, vasl hâlinden ayrı değerlendirilmektedir. Zira medd-i muttasılın bu formu üzerinde vakfedildiğinde hemze ve sükûn içtima etmiş olmaktadır. Yani medd-i muttasılın med gerekçesi olan hemzeyle medd-i ârızın med gerekçesi olan ârızî sükûn bir arada tek med harfiyle bulunmaktadır. Bu durumda gerçekleşen sükûnun aslî sükûna hamledilmesi ve meddin ise medd-i lâzıma hamledilmiş olması, bu meddin tûl mertebesiyle icra edilmesi yönünde görüş bildirenlerin medd-i ârız hakkında öne sundukları argümanları andırmaktadır.¹¹⁰

İbnü'l-Bâziş, medd-i lâzım kelime-i müsakkale için verdiği örneğin ve üzerinde vakfedilen hemze-i mütetarrifede ortaya çıkan meddin en uzun med olduklarını belirtmektedir. Fakat o, bunlardan medd-i lâzımın ziyade medle okunmaya, hemze-i mütetarrifeyle gerçekleşen medd-i muttasıldan daha layık olduğu notunu da düşmektedir. Zira burada asıl olan medd-i lâzımdır. Üzerinde vakfedilen kelime ise medd-i lâzıma benzetilmektedir. Öyle ki onun vasl hâlinde sükûn bulunmadığı hâlde vakf hâlinde sükûn ortaya çıkmaktadır. Fakat İbnü'l-Bâziş, en uzun medde sahip örnekleri verirken med sebeplerinden hemze ve sükûnu tek med harfiyle ihtiva eden bir örneği vermesi manidardır. Çünkü onun bu kullanımı, med

¹¹⁰ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ'*, C:I, s. 462-463.

sebebi olarak sadece ârızî sükûnun bulunduğu örnekle tek med harfinin birden fazla med sebebini barındırdığı bir örneği kuvvet bakımından aynı görmediğini gösterebilir.¹¹¹

Abdullâh Efendizâde, medd-i ârız konusunda harekelerine göre zikrettiği vecihlerin hemze dışındaki harfler için geçerli olduğunu ifade etmektedir. Buna sebep olarak da hemzenin sükûndan daha kuvvetli bir med sebebi olmasını göstermektedir.¹¹² Onun zikrettiği bu form, mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın aynısıdır. Zira hemzenin bu türüyle meydana gelen medd-i muttasıl, hem medd-i ârızın hem de medd-i muttasılın şartlarını ihtiva etmektedir. Bu durumda Abdullâh Efendizâde'ye göre mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vasl hâlinde ilgili rivayet ve tarikler için icra edilen med miktarları vakf hâlinde de aynen icra edilir. Hâlbuki medd-i muttasılın bu çeşidi için medd-i ârızın tûl vechinin alınmasıyla o, kuvvetli olan medd-i lâzıma hamledilmiş olacak ve onun için takdir edilen işbâ' mertebesi de icra edilebilecektir.

Mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i muttasılın vakf hâlinde iki farklı meddin şartlarının gerçekleşmesinden dolayı medd-i ârızın vecihleri de hesaba katılabilir. Fakat med sebebi olan muttasıl hemzenin ârızî sükûndan kuvvetli olması sebebiyle medd-i ârızın kasr vechi dikkate alınmaz. Ayrıca medd-i muttasılın vasl hâlinde ilgili tarikler için uygulanan med miktarı bu örnekte de göz önünde bulundurulabilir. Bununla birlikte herhangi bir tarikte medd-i muttasılın vasl hâlinde icra edildiği med mertebesinin altında bir mertebe bu örnekte söz konusu edilemez. Ancak medd-i muttasıla ait bu örnek, medd-i muttasılın vasl hâlindeki uygulamasının üstünde bir mertebeyle de icra edilebilir.¹¹³

4.1.2.1.3.Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılın Farklı Miktarlarla Okunabilmesi Meselesi

Kıraat ilminde tarikler, kıraat ihtilaflarının disipline edildiği şubeler mesabesindedir. Bu bağlamda tarik teriminin birden fazla manaya delâlet ettiğinin

¹¹¹ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-iknâ'*, C:I, s. 462-463.

¹¹² Abdullâh Efendizâde, *'Umdetü'l-hullân*, s. 21-22.

¹¹³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1150-1151; ayrıca bkz. Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, s. 36-38.

ifade edilmesi gerekir. Zira bu kavram, hem kıraat rivayetlerinin şubeleri için¹¹⁴ hem de kıraat ihtilaflarının isnad edildiği eserler için kullanılmaktadır.¹¹⁵ Bu yüzden kıraat ihtilaflarının nispetinde gerek rical merkezli tariklere gerekse eser merkezli tariklere bağlı kalmak gerekir. Aksi takdirde isnad edilen tilâvetin kıraat ricaline veya müelliflere aidiyeti noktasında tutarsızlıklar mevzubahis olacaktır. Kur’ân eğitiminin yapıldığı kıraate ve o kıraate ait hususiyetler hakkında takip edilen eserin içerdiği vecihlere tabi olmak mühim bir meseledir. Aksine “Hafs için falanca eserde falanca vecih de vardır.” şeklinde kıraat ilmi için derinlikten yoksun bir çıkarım ve üslupla Kur’ân eğitim-öğretimi veyahut tilâvetinin yapılması kişileri yanlış uygulamalara götürebilir. Haddizatında bu şekilde bir usul ile kıraat disiplinine muhalefet edilmiş olur.

Tilâvetin nispet edildiği kıraat ricaline ait usûle ve ferşu’l-hurûfa ait ihtilafların hangi tarikle aktarıldığı, yani bu ihtilafların hangi eserlerin muhtevasıyla nakledildiği önem arz etmektedir. Zira yapılan tilâvet, kıraatlerin hangi tarikiyle yapılırsa yapılsın bir eser eşliğinde icra edilmektedir ki biraz önce de ifade edildiği gibi bu da tarik olarak adlandırılmaktadır.¹¹⁶ Çalışmanın konusu özelinde konuşulacak olursa tilâvette ortaya çıkan kıraat ihtilafları, hangi eserin içeriğine uygun olarak alınıyorsa uygulanan med miktarlarının da söz konusu eserin med sistematiğine ve eserin müellifinin medle alakalı bütün tercihlerine mutabık olması gerekir. Veya bu durumu tersinden de düşünmek mümkündür. Nitekim tilâvette kullanılan med mertebeleri hangi esere isnadla icra ediliyorsa o eserdeki mevcut kıraat ihtilafları da dikkate alınmalıdır. Takip edilmesi gereken bu yolun terk edilmesi önemli bir kusurdur ve isnad açısından olumsuz sonuçlara gebedir. Nitekim kıraat disiplini dikkate alınmadan lalettayin olarak yapılan tilâvette bir nevi telfik ortaya çıkacaktır. Örneğin Dâni’nin *Teysîr* adlı eseri, *Şâtıbiyye (Hırzû’l-emânî)* için asıl olma özelliği taşıyor olmasına rağmen *Şâtıbiyye*, *Teysîr*’in tazammun ettiği vecihlere ziyadeler

¹¹⁴ Örnek için bkz. İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-650.

¹¹⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353-650; ayrıca bkz. Akdemir, “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, s. 94.

¹¹⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 353.

içermektedir.¹¹⁷ Yine Şâtıbî'nin med konusunda Dâni'den farklı uygulamaları söz konusudur.¹¹⁸ Bunlar Şâtıbiyye ve Teysîr'i birbirinden farklı kılan hususlardandır. Dolayısıyla kıraat ilminin Şâtıbiyye'nin kapsamıyla tahsil edilip *Teysîr*'in med sisteminin kullanılması veyahut her ikisinden de ortak ve farklı vecihlerin hepsinin alınması telfik problemine sebep olabilir. Zira böylesi bir yönteme ait keyfiyet, farklı eserlerdeki kıraat ihtilaflarına ait muhtevaların birleştirilmesi şeklinde tezahür etmiş olur. Ne var ki kıraat ilminin bu eserlerin muhtevasıyla farklı hatimlerde tahsil edilmesinde ise herhangi bir beis yoktur.

Herhangi bir eserin içeriği için ilgili eserlerle alakalı şerhlere ve tahrirat eserlerine müracaat edilerek kıraat ilminin tahsil edilmesine engel yoktur. Çünkü bu şekilde mevzubahis eserlerin kapsamı dışına çıkıldığı söylenemez. Bunlara ilaveten *Teysîr*-Şâtıbiyye bağlamında kelam edilmesi gerekirse Şâtıbî'nin *Teysîr*'deki vecihler dışında tercihlerde bulunması¹¹⁹ ve yer yer *Teysîr*'deki bazı hükümleri de terk etmesi¹²⁰ sebebiyle iki eserin içeriği birbirini tamamen yansıtmamaktadır. Bununla beraber Şâtıbî'nin med mertebeleri hususunda sadece ana mertebeleri tercih etmesinin ise çalışmanın konusu hakkındaki en önemli ayrışmalardan biri olduğu söylenebilir.¹²¹

İsnad edilen tariklerin med sistematiği dışında bir med mertebesinin veya med miktarının medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için kullanılması, kıraat disiplini açısından sorunludur. Zira daha önce de ifade edildiği gibi bu durum, kıraatlerin şubeleri mesabesinde olan tariklere ve onlardan nakillerde bulunan eserlere isnad noktasında tutarsızlık sonucunu doğurur. Zira rical ve muhteva açısından kaynak durumundaki tariklerle temellendirilen hususlar, ilgili kaynaklardan farklı şekillerde nakledilebilmektedir.¹²² Medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın farklı tilâvet

¹¹⁷ Sâmî Muhammed Saîd Abdüşşekûr, *et-Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye beyne'l-kirâeti ve'l-men'*, Amman, Dâru Ammâr, 2012/h. 1433, s. 11-118.

¹¹⁸ Krş. Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 269-289; Mâlikî, *ed-Dürri'n-nesîr*, s. 309-340.

¹¹⁹ Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 41 (515. beyit); Örnek için bkz. ve krş. Dâni, *et-Teysîr*, s. 240; Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:III, s. 724-725.

¹²⁰ Örnek için bkz. Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 43 (536. beyit); Örnek için bkz. ve krş. Dâni, *et-Teysîr*, s. 245; Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:III, s. 747-752; Eren Pilgir, "Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu'l-Emânî Örneği", s. 108.

¹²¹ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 270.

¹²² Mersafî, *Hidâyetü'l-Kârî*, C:I, s. 285-302.

mertebelerinde farklı miktarlarla okunması hususunda tespit edilebildiği kadarıyla iki husus göze çarpmaktadır. Bunlardan biri tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği düşüncesidir. Bir diğeri ise bu düşüncenin neticesinde medlerin icrasının aynı kıraatin farklı rivayet ve tariklerine nispet edilen miktarlarla mümkün olmasıdır. Bu başlıkta mezkûr iki husus irdelenecektir.

4.1.2.1.3.1. Tilâvet Mertebelerinin Med Miktarlarına Etki Ettiği Düşüncesinin Mutlak Olarak İfade Edilmesi

Hüsn-i edâ kavramı; tilâvetin doğru, güzel ve mükemmel bir şekilde yapılması anlamında kullanılan bir terimdir ve Kur'ân tilâvetinde aranan en temel ögedir. Nitekim Kur'ân tilâvetinde esas olan şey, Kur'ân'ın hakkıyla tilâvet edilmesidir ki bu durum, hüsn-i edâ tabiriyle vasıflandırılmaktadır. Kur'ân kelimelerinin telaffuzuna hâlel gelmesinden ve lahne sebep olan yollardan korunmakla hüsn-i edâ yerine getirilmiş, dolayısıyla Kur'ân-ı Kerîm de hakkıyla tilâvet edilmiş olur.¹²³

Kur'ân tilâvetinin hüsn-i edâ kapsamına giren farklı biçimleri vardır. Ne var ki kıraat literatüründe bu husus için ortaya konan tasnifler farklılık arz etmektedir.¹²⁴ Buna karşın tilâvet mertebeleri için yavaştan hızlıya doğru tahkîk, tedvîr ve hadr şeklinde yapılan tasnif kabul görmektedir.¹²⁵ Tilâvet mertebeleri, *Tayyibetü'n-Neşr*'deki ilgili beyitlerde şu şekilde belirtilmektedir:

ويقرأ القرآن بالتحقيق مع حذر وتدوير وكل مُتَّبِع

¹²⁶مع حسن صوت بلحون العرب مرتلا مجودا بالعربي

Bu mertebelerle birlikte hakkıyla edâ edilen bir tilâvetin Kur'ân'ın telaffuzunda herhangi bir tağyire sebep olmayacağında şüphe yoktur. Buna rağmen zikredilen mertebelerden herhangi biriyle Kur'ân tilâvetinde hüsn-i edânın

¹²³ İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, C:I, s. 153-160.

¹²⁴ Tilâvet mertebeleri için yapılan farklı tasnifler için bkz. İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ'*, C:I, s. 552-562; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah*, C:I, s. 153-160; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 681-693.

¹²⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:I, s. 681-693.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 8.

gerçekleşmemesi hâlinde, o tilâvet biçiminden istifadeyle Kur'ân-ı Kerîm'in seslendirilmesi de uygun değildir.¹²⁷

Kıraat literatüründe kurrâya ait kıraatlerin her biri, icra ettikleri med mertebelerine göre tilâvet mertebelerinden herhangi birinde konumlandırılmaktadır. Örneğin Verş rivayeti ve Hamza kıraatinin tahkîk mertebesinde, ashâb-ı kasrın kıraatlerinin ise hadr mertebesinde konumlandırıldıkları müşahade edilmektedir.¹²⁸ Fakat bu olgu, tahkîk ehli olarak nitelendirilenlere ait kıraatlerin sadece tahkîk mertebesiyle veyahut tedvîr ehli olarak tavsif edilenlere ait kıraatlerin sadece tedvîr mertebesiyle seslendirilmesi gerektiği şeklinde bir çıkarım yapılmasını gerekli kılmaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, hangi kıraate nispetle okunursa okunsun, tecvid kurallarına riayet edilmesi kaydıyla herhangi bir mertebeye tilâvet edilebilir.¹²⁹ Bu noktada Verş'in Ezrak adlı râvisi -kendi ifadesiyle- hem hadr mertebesi hem de tahkîk mertebesiyle Verş'e toplamda yirmi hatim okumuştur. Üstelik Ezrak, tûl ashâbından addedilmesine rağmen hem hadr hem de tahkîk mertebesiyle Verş'in kıraatini almıştır.¹³⁰ Demek oluyor ki bütün kıraatler, tecvidin sınırları dışına çıkılmaksızın herhangi bir usulle tilâvet edilebilir. Hatta bu noktada kıraatlerin hadr ve tedvîrle tilâvet edilmesinden tertîl¹³¹ ile tilâvet edilmesinin harflerin mahreç ve sıfatları için daha sıhhatli olduğu belirtilmektedir.¹³² Sonuç olarak tecvidine, fesahat ve belâgatına zarar verilmediği müddetçe Kur'ân-ı Kerîm bütün tilâvet şekilleriyle okunabilir.¹³³

Yukarıda anlatılmaya çalışılan tilâvet mertebelerinin med miktarları hususunda etkin bir rolünün olduğunu öne sürenler vardır. Fakat tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği mütalaasının sorunlu ve tutarsız yanları mevcuttur. Öyle ki bu

¹²⁷ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 553; İbn Ebî Meryem, **el-Mûdah**, C:I, s. 154.

¹²⁸ İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 551-552; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 683-686.

¹²⁹ Ebû 'Amr kıraatini tahkîk mertebesiyle Hamza kıraatini ise hadr mertebesiyle ahz edenler olmuştur. Bkz. İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 553-554.

¹³⁰ İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-nihâye**, C:II, s. 349.

¹³¹ Tertîl kavramı hakkında farklı görüşler söz konusudur. Bkz. İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 552-562; İbn Ebî Meryem, **el-Mûdah**, C:I, s. 153-160. Konuyla alakalı daha makul görüş ise tertîl kavramının bütün tilâvet mertebeleri için bir çatı kavram olduğu ve dolayısıyla da tecvid sınırları içerisinde olan bütün tilâvet biçimlerinin tertîl kapsamı içerisinde kabul edilmesidir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:I, s. 683; İbnü'l-Cezerî, **Tayyibetü'n-Neşr**, s. 8.

¹³² İbnü'l-Bâziş, **Kitâbü'l-İknâ'**, C:I, s. 553.

¹³³ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 479-484; İbn Ebî Meryem, **el-Mûdah**, C:I, s. 154.

bakış açısına göre Hafs rivayeti bağlamında konuşulacak olursa med çeşitleri için verilen miktarlar her bir tilâvet mertebesinde farklılık arz etmektedir.¹³⁴ Yine oluşturulan bu teoriye göre Hamza kıraatiyle Kur'ân tilâvet eden birisi hadr mertebesinden istifadeyle tilâvet icra edecek olsa; medd-i munfasılı kasr mertebesiyle, medd-i muttasılı ise fuveyka'l-kasr veya tavassut mertebesiyle ya da her ikisini de fuveyka'l-kasr mertebesiyle icra etmelidir. Veyahut İbn Kesîr kıraatiyle tilâvet eden birisi tahkîk mertebesini kullandığı takdirde medd-i muttasıl ve medd-i munfasılı tûl mertebesiyle icra etmek durumundadır.

Tahkik mertebesinde konumlandırılan Verş rivayetinin Ezrak tariki için medd-i bedelde birden fazla med mertebesi uygulanabilmektedir. Başka deyişle kıraat müellifleri, medd-i bedel için farklı görüşler serdetmekte ve bunların bir kısmı kasr mertebesini, bir kısmı tavassut mertebesini ve bir kısmı ise tûl mertebesini tercih etmektedir.¹³⁵ Tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etkisinden bahsedilecek olsaydı, başka bir deyişle med miktarları tilâvet mertebelerine göre farklılık arz etseydi; tahkîk ehli olarak kabul edilen Ezrak için medd-i bedelin tûl mertebesi dışında bir mertebenin takdir edilmesi anlamsız olurdu. Veyahut medd-i bedelin kasr mertebesinin hadr ile, tavassut mertebesinin tedvîrle ve tûl mertebesinin ise tahkîk ile alınması kaydı konurdu. Zikredilen farazi uygulamalara kıraat literatüründe rastlamak mümkün değildir.

Kıraat literatürünün konuyla alakalı olarak kapalılık ve işkâl içermesi sebebiyle tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği iddiası, konuya problemli bir bakış açısının sonucu gibi görünmektedir. Bu mesele bir sonraki başlıkta biraz daha kapsamlı olarak irdelenecektir.

¹³⁴ Örnek için bkz. Çetin, **Kur'an Okuma Esasları**, s. 206-230, 325-328; Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kıraat**, s. 143-156.

¹³⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1090-1106.

4.1.2.1.3.2. Aynı Kıraatin Farklı Tariklerine Veya Başka Kıraatlere Mensup Tariklere Ait Med Miktarlarının Kullanılıp Kullanılmaması Hususu

Herhangi bir tarike ait med miktarının her bir tilâvet mertebesinde farklılaştığı iddiasının daha önceki başlıkta da anlatıldığı gibi kıraat ricalinin med miktarlarına göre tasnif edilmesinden ve bu konudaki kapalılıktan kaynaklandığı kanaatini taşımaktayız. Nitekim tilâvet mertebelerinin etkisiyle ortaya çıktığı öne sürülen farklı med miktarları için şu iki yoldan yararlanıldığı öne sürülmektedir: Aynı kıraate ait farklı tarikler ve başka kıraatlere mensup tarikler için takdir edilen med miktarları. Şöyle ki mevzubahis bakış açısındaki kabule göre Hafs rivayeti için *Şâtıbiyye* veya *Teyşîr* tarikiyle¹³⁶ icra edilen bir tilâvette med miktarları, Hafs rivayetinin başka tarikleri için takdir edilen med miktarlarından istifade ile uygulanmaktadır. Hatta aynı perspektife göre Hafs için¹³⁷ medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl diğer kıraatlerden ödünç alınması suretiyle iki elif miktarıyla okunabilmektedir.¹³⁸ Örneğin *Kur'an Okuma Esasları* adlı eserde medd-i muttasılda Hafs için tahkîk mertebesiyle 4 eliflik, tedvîr mertebesiyle 3 eliflik ve hadr mertebesiyle 2-3 eliflik bir miktar söz konusu edilmektedir. Medd-i munfasılda ise Hafs için tahkîk mertebesiyle 4 eliflik, tedvîr mertebesiyle 3 eliflik ve hadr mertebesiyle 1 eliflik bir miktar söz konusu edilmektedir.¹³⁹

Tilâvet mertebeleriyle birlikte değişiklik arz eden tempo gereği, med sürelerinin değişeceği yadsınamaz bir gerçektir.¹⁴⁰ Kıraat literatüründe tilâvet mertebeleriyle ilgili mevcut müşkil ifadelerin bu durum ışığında anlaşılıp cem'-te'lîf edilebilmesi ve sonuca bağlanması güç olabilmektedir. Neticede tilâvet mertebeleriyle birlikte med sürelerinde bir farklılık söz konusu olmakta ve mütenakız

¹³⁶ *Şâtıbiyye* ve *Teyşîr* adlı eserlerde Hafs rivayetini Ubeyd b. es-Sabbâh tariki temsil etmektedir. Bkz. İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:I, s. 519; Süveyd, *es-Selâsilü'z-zehebiyye*, s. 368; münferiden *Teyşîr* için bkz. Abdüşşekûr, *Tahrîru't-Teyşîr*, s. 10.

¹³⁷ Bu bakış açısında Hafs rivayeti ile kastedilenin *Teyşîr* veya *Şâtıbiyye* tariklerinden hangisi olduğu hususunda herhangi bir netlik yoktur.

¹³⁸ Hayri Ünal, "Tecvid Dersleri (Medd-i Munfasıl ve Medd-i Muttasıl)", (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=g0Uo-Dj4oE8> 20 Mart 2021.

¹³⁹ İlgili eserde bu miktarların beş elif ekolündeki karşılığı verilmiştir. Bkz. Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 325-327.

¹⁴⁰ Mâlikî, *ed-Dürrü'n-nesîr*, s. 316-317.

gibi görünen bu durum farklı şekillerde anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu durum, daha önce de ifade edildiği gibi Hafs özelinde Hafs'ın başka tarikleri için veyahut başka kıraatlara ait tarikler için takdir edilen med miktarlarının kullanılabileceği iddiasına sebep olmaktadır.¹⁴¹ Fakat böyle bir bilgi ne doğrudan ne de dolaylı bir biçimde kıraat literatüründe müşahade edilmektedir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu şekilde bir yaklaşım, Cumhuriyet sonrası Türkiye'sinde kaleme alınan tecvid eserleri dışında herhangi bir eserde bulunmamaktadır.

Bu başlık altında irdelenecek fikrin olumsuz ve sorunlu yanları mevzubahistir. Şöyle ki tempo gereği ortaya çıkan med sürelerindeki farklılıkların medlerin ölçü birimlerine etki ettiği fikrine, med miktarlarıyla med süresi arasındaki ilginin doğru kurulamamasının sebep olduğunu söylemek pekâlâ mümkündür. Bu iki mefhumun aynı mı gayrı mı oldukları hususunda yanlış bir kanaate sahip olunması, med miktarlarındaki ilk adımın yanlış atılmasına sebep olmakta, nitekim sonraki adımların yanlış atılması da kaçınılmaz olmaktadır. Bu hususta herhangi bir tarik için verilen med miktarlarının bütün mertebelerde sabit kalmasının bu düşüncenin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir unsur olduğu söylenebilir. Çünkü zihinlerde, “Tilâvet süreleriyle birlikte okuyuş temposunun farklılaşmasına rağmen neden med miktarları sabit kalmaktadır?” meâlinde bir soru işaretinin olması, bu bakış açısına sebep olmaktadır. Hâlbuki hiçbir tempoda bir eliflik med biriminin süresi aynı olmadığı gibi diğer med birimlerinin süreleri de hiçbir tilâvet mertebesinde başka deyişle hiçbir tempoda aynı değildir. Zira bu ölçü birimlerinin süresini belirleyen unsur, daha önce de defaatle anlatıldığı üzere harekeli bir harfin telaffuz süresidir. Nitekim harekeli harfin telaffuz süresi, her bir tempoda farklılık arz edeceğinden med miktarlarına ait birimlerin süresi de değişiklik arz edecektir. Dolayısıyla med sürelerindeki değişiklikten dolayı herhangi bir tarike ait med miktarının şu veya bu sebeple farklılaşmasına (artmasına veya azalmasına) gerek yoktur. Ayrıca kıraat literatüründe hiçbir tarik için farklı med mertebeleriyle birlikte farklı med mertebelerinin geçerli olduğuna dair herhangi bir karine mevcut değildir. Bunun aksine herhangi bir kıraat ricali için tercih edilen med miktarı her zaman sabittir.

¹⁴¹ Hayri Ünal, “Tecvid Dersleri (Medd-i Munfasıl ve Medd-i Muttasıl)”, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=g0Uo-Dj4oE8> 20 Mart 2021.

Daha önce de söylendiği gibi bu yöntem kitabı olmadığından yöntem olarak da sorunludur. Kaldı ki tilâvet mertebeleriyle birlikte med miktarlarının değiştiği fikri kabul edilecek olsa bile bu durumda tempo, tahkikten hadra doğru ciddi manada değişmiş olacak ve aynı zamanda med süreleri de önemli oranda farklılık arz edecektir. Hâlbuki bu meselenin ekseninde olan şey, harekeli harflerin telaffuzudur ki bunun süresi de tempoya göre değişiklik gösterecektir. Temponun değişmesi sebebiyle med miktarlarının değiştirilmesi, med sürelerinde önemli bir uçuruma sebep olmakta ve bunun dışında kıraat disiplinine aykırı bir tutum sergilenmesine de sebep olmaktadır.

Ferî med çeşitleri için takdir edilen med miktarları, medd-i tabînin med miktarı veyahut harekeli bir harfin telaffuz miktarı üzerinden ölçülendirilmektedir.¹⁴² Buna göre hangi tilâvet mertebesi söz konusu olursa olsun tempo değiştikçe harekeli harflerin telaffuz süresi de dâhil olmak üzere medd-i tabînin med miktarı ve üzerindeki med miktarlarının süreleri de değişecektir.¹⁴³ Mekkî b. Ebî Tâlib de “Tertîl mertebesiyle (teenni) tilâvet eden kimsenin yaptığı med, hadr mertebesiyle (sürekli) tilâvet edenin yaptığı med gibi değildir.” diyerek tempo gereği medlerin sürelerinin değiştiğine işaret etmektedir.¹⁴⁴

Gerek aslî med gerekse ferî medler için tercih edilen miktarlar, hareke üzerinden takdir edilmektedir. Harekeli bir harfin telaffuz süresinin her bir tempoda farklı farklı olması nedeniyle sabit kalan med miktarlarına ait med süreleri de değişmiş olmaktadır. Haddizatında bu meselede med miktarlarını ve med sürelerini birbirinden ayırt etmek gerekir; çünkü ikisi farklı şeylerdir. Zira med miktarları ölçü birimidir, bu birimlerin katedildiği süreler ise medlerin telaffuz süreleridir. Yani biri mesafe, bir diğeri ise mesafenin katedildiği süredir. Bu konu, müşahhas bir örnekle vuzuha kavuşturulabilir. Örneğin İstanbul-Ankara kara yolu 443.8 kilometrelik bir mesafeye sahiptir. Bu mesafe 500 kilometreye sabitlenerek iki vilayet arasında farazi

¹⁴² Örnek için bkz. İbnü'l-Cündî, **Bustânü'l-hüdât**, C:I, s. 110; Müs'adî, **el-Fevâidu'l-müs'adiyye**, s. 99-106.

¹⁴³ Mâlikî, **ed-Dürü'n-nesîr**, s. 316-317.

¹⁴⁴ فليس مد من يتمهل ويرتل كم من يحدر ويسرع bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 140; ayrıca bkz. Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 306.

bir yolculuk söz konusu olsa ve kara yoluyla da hava yoluyla da bu iki il arasındaki mesafe eşit kabul edilse şu şekilde üç farklı sonuç çıkabilir:

- Ortalama hızı 1000 km olarak kabul edilen bir uçak 500 km'lik bu mesafeyi ½ saatte kateder.
- Ortalama hızı 125 km olarak kabul edilen bir otomobil 500 km'lik bu mesafeyi 4 saatte kateder.
- Ortalama hızı 100 km olarak kabul edilen şehirler arası seyahat firmasına ait bir otobüs ise 500 km'lik bu mesafeyi 5 saatte kateder.

Yukarıda verilen örnekte görüldüğü üzere katedilen uzaklıklar, her bir örnekte eşit birimlere sahip olmasına rağmen vasıtaların süratlarındaki farklılık sebebiyle hedeflere ulaşma süresi de farklılaşmaktadır. Zira ne kadar hızlı yol alınırsa varılacak hedefe de o kadar çabuk ulaşılır. Dolayısıyla med miktarları katedilen mesafelere, tempoları/tilâvet mertebeleri ise ulaşım vasıtalarına benzetilecek olursa herhangi bir tarik için belirlenen med miktarının yukarıda verilen birim¹⁴⁵ gibi standart olduğu öne sürülebilir. Dolayısıyla tilâvet mertebeleriyle medlerin tamamlandığı sürelerin ulaşım araçlarıyla alınan süreler gibi değişken olarak kabul edilmesinin daha tutarlı olduğu söylenebilir. Sonuç olarak Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde ortaya çıkan farklı tempolar, med miktarlarının sürelerini belirleyen ana öğedir.¹⁴⁶ Buna göre muayyen bir med miktarı, tahkîk mertebesi gibi ağır tempolarda kendisine göre daha hızlı icra edilen hadr ve tedvîr gibi tempolardan çok daha uzun sürelerde tamamlanır.

Med miktarlarının değişmesiyle alakalı bu görüşün bir diğer problemli yönünün ise isnad zaviyesinden olduğu değerlendirilmektedir. Zira Kur'ân öğretimi ve tilâveti, isnad temelli iki payanda üzerinde durmaktadır. Bunlardan birisi icra edilen tilâvetin kıraat ricalinden birine isnad edilmesi, diğeri ise bu isnada ait kıraat ihtilaflarının eserlere dayandırılmasıdır. Kıraat ihtilaflarının ele alındığı bu eserlerin bazısında kıraatlere ait çok sayıda rivayet ve tarik ele alınırken¹⁴⁷ bazısında ise

¹⁴⁵ Katedilmesi hedeflenen 500 km'lik İstanbul-Ankara yolu.

¹⁴⁶ Mâlikî, **ed-Dürri'n-nesîr**, s. 316-317; ayrıca bkz. Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 20.

¹⁴⁷ Örnek için bkz. İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 11-61; Hüzeli, **el-Kâmil**, C:I, s. 188-614; İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 203-406.

rivayet ve tarik konusunda ayrıntıya girilmemektedir.¹⁴⁸ Hatta çok meşhur rivayetler ve tariklerin dahi ele alınmadığı bazı eserler müşahede edilmektedir.¹⁴⁹ Bununla birlikte kıraat ricaline ait tilâvet ihtilaflarının isnad edildiği eserlerin muhtevası da farklı olabilmektedir. Örneğin, kıraat öğretimi ve tilâvetinin yaygın olarak yapıldığı *Şâtıbiyye* tarikiyle *Teysîr* tariki arasında dahi farklılıklar söz konusudur. Oysaki daha önce de anlatıldığı gibi *Teysîr*, *Şâtıbiyye* için asıl olmasına rağmen Şâtıbî'nin *Teysîr*'e ziyadeleri ve ondan terk ettiği vecihler mevcuttur. Bu nedenle bu iki eserin büsbütün aynı olduğu şeklinde bir yaklaşım doğru değildir.¹⁵⁰ Kıraat ihtilaflarıyla alakalı bu keyfiyet göstermektedir ki icra edilen tilâvet veya öğretimi yapılan tarik, hangi kıraate ait olursa olsun bu tarik için tek eserin muhtevası takip edilmelidir. Nitekim Kur'ân öğretimi ve tilâvetine ait bazı konularda bir eserden, bazı konularda ise bir başka eserden istifade edilmesi hoş karşılanmamaktadır. Bunun nedeni izlenen yolun telfîk ve terkîbe sebebep olma ihtimalidir.¹⁵¹ Sonuç olarak bu görüşün isnad açısından da tutarsızlıklar arz ettiği görülmektedir ki böylesi bir durum, naklin sıhhatine açıkça zarar vermektedir.

Tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği tezinin en problemli yanı belki de Hafs için *Şâtıbiyye* ve *Teysîr* tariklerinde söz konusu olmayan med mertebelerinin *Şâtıbiyye* veyahut *Teysîr* tarikleri için mevzubahis edilmesidir. Özellikle Hafs için mezkûr kaynaklar kanalıyla aynı med miktarlarına sahip medd-i muttasıl medd-i munfasılın hadr mertebesinde miktarlarının farklılaştığının iddia edilmesi tutarsız görünmektedir. Daha önce de ifade edildi ki gerek *Şâtıbiyye* gerekse *Teysîr*'de Hafs rivayetini Ubeyd b. es-Sabbâh tariki temsil etmektedir. Her iki eserin de muhtevası ışığında Hafs için kasr mertebesinin icrası mümkün görünmemektedir. Zira Dâni, mezkûr eserinde Hafs için hem medd-i muttasıl hem de medd-i munfasılda fuveyka't-tavassut mertebesini tercih etmekte,¹⁵² Şâtıbî ise bu konuda Dâni'den farklı olarak sadece ana mertebeleri tercih etmektedir. Bu nedenledir ki

¹⁴⁸ Örnek için bkz. Dâni, **et-Teysîr**, s. 94-104; Serakustî, **el-'Unvân**, Serakustî, s. 40-41; Serakustî, **İktifâ'**, s. 16-27; Şâtıbî, **Metnû's-Şâtıbiyye**, s. 3-5 (25-55. beyitler).

¹⁴⁹ Örnek için bkz. Kalânîsî, **İrşâdü'l-mübtedî**, s. 43-108; Kalânîsî, **Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ**, s. 26-66.

¹⁵⁰ Abdüşşekûr, **et-Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye**, s. 11-118.

¹⁵¹ Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 285-302.

¹⁵² Dâni, **et-Teysîr**, s. 147.

Hafs için *Şâtıbiyye* kanalıyla hem medd-i muttasıl da hem de medd-i munfasıl da tavassut mertebesi tercih edilmektedir.¹⁵³

Şâtıbiyye ve *Teysîr*'de Hafs rivayeti için takdir edilen tavassut ve fuveyka't-tavassut mertebelerine rağmen hadr mertebesinde Hafs için medd-i munfasıl bir elif miktarıyla/aslî med miktarıyla okunabileceğini ifade edenler vardır. Öyle ki bu miktar, tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği fikrini savunanlar tarafından öne sürülmektedir.¹⁵⁴ Bununla birlikte bu görüşü savunanların medd-i muttasıl için hadr mertebesinde iki ve üç eliflik¹⁵⁵ bir ölçünün kullanılabileceğine dair ifadeleri daha önce aktarılmıştı. *Şâtıbiyye* veyahut *Teysîr* özelinde değil de diğer kıraat eserlerinde dahi Ubeyd b. es-Sabbâh için medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl konusunda temyiz yapılmamışken¹⁵⁶ hadr mertebesinde neden böyle bir ayrıma gidildiği, merakı mucip bir durumdur. Bu konuda verilen med mertebeleri bir tarafa, Ubeyd b. es-Sabbâh için mezkûr iki meddin med miktarının temyiz edilmiş olmasını yadırgamamak mümkün değildir. Öyle ki bu ameliye, sadece hadr mertebesine has olarak yapılmaktadır. Nitekim tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği tezi doğru kabul edilse dahi bu görüş sahiplerinin farklı mertebelerde medd-i muttasıl için zikrettikleri fuveyka'l-kasr ve tavassut mertebelerini medd-i munfasıl için neden zikretmedikleri de zihinleri meşgul edecek türden bir uygulamadır. Son söz, *Şâtıbiyye* veya *Teysîr*'e nispetle icra edilen tilâvette veya yapılan eğitimde, başka eserlere veyahut başka kıraat ricaline nispet edilen miktarların kullanılması kıraat disiplini açısından uygun bir yöntem değildir. Çünkü tilâvetin nispet edildiği esere bütün konularda tabi olunması gerekir. Aksi takdirde kıraat disiplininin dışarı çıkmış, bu konuda söz-eylem birliği gerçekleşmemiş ve naklin sıhhati pekâlâ zarar görmüş olacaktır.

¹⁵³ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 271-272; Fâsî, *Şerhu'l-Fâsî*, C:I, s. 225.

¹⁵⁴ Çetin, *Kur'an Okuma Esasları*, s. 325-327.

¹⁵⁵ İki ve üç elif olarak verilen miktarlar, beş elif ekolü dikkate alınarak verilen miktarlardır. Verilen bu iki miktardan biri fuveyka'l-kasr, bir diğeri ise tavassut mertebesine ait med miktarlarıdır.

¹⁵⁶ Bu konuda İbnü'l-Cezerî'nin farklı bir mülâhazasının olduğunu belirtilmesi gerekir. Zira o, medd-i muttasıl da bütün kıraat imamları için işbâ' mertebesini takdir eden kıraat müellifleri olduğunu söylemektedir. (Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1004-1005.) Bu konu, daha önce detaylı olarak ele alınmıştı; fakat hatırlatmak babından kısaca bilgi verilmesi gerekirse bu konuda Hüzeli dışındaki kıraat müelliflerinin ifadelerinden bu şekilde bir çıkarımda bulunmanın pek kolay görünmediğini söylemek gerekir. (Hüzeli'nin konu hakkındaki ifadeleri için bkz. Hüzeli, *el-Kâmil*, C:II, s. 858.)

4.1.2.1.4.Hafs Rivayetinde Medd-i Munfasılın Farklı Mertebelerle Okunması Hâlinde Terettüp Eden Vecihler

Kıraat literatüründe Hafs rivayetinin tarikleri için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda farklı med mertebeleri takdir edilebilmektedir.¹⁵⁷ Literatürde Hafs için zikredilen bu mertebelerle tilâvet yapıldığı takdirde kullanılan mertebelere münasip düşen kıraat ihtilaflarının hangileri olduğu hususunun açıklığa kavuşturulmasında fayda mülahaza edilmektedir.

Med mertebelerinin farklılaşmasıyla Hafs rivayeti için ortaya çıkan kıraat ihtilafları şunlardır:

- 1- Lâm ve râ harflerinde ğunne.
- 2- Hemzeden önceki sâkin harf üzerinde sekte.
- 3- Tekbir.
- 4- ويصط ve بصطة kelimelerinin ص veya س ile okunması.
- 5- بمصيطر ve المصيطرون kelimelerinin ص veya س ile okunması.
- 6- Yûsuf sûresindeki تأمنا kelimesi üzerinde ortaya çıkan ihtilaflar.
- 7- ءالذكرين ve benzeri kelimelerdeki kıraat ihtilafları.
- 8- يلهث ذلك terkinde vasl icra edildiğinde ortaya çıkan farklı uygulamalar.
- 9- اركب معنا terkinde icra edilen uygulamalar.
- 10- Yâsîn ve Kalem sûrelerinin başlarında bulunan hurûf-ı mukattaaların bir sonraki kelimeye vasledilmeleri hâlinde uygulanan kaideler.
- 11- Kehf sûresindeki sekte uygulaması.
- 12- Yâsîn sûresindeki sekte uygulaması.
- 13- Kîyâme ve Mutaaffîfîn sûrelerindeki sekte uygulamaları.
- 14- Şuârâ sûresindeki فرق kelimesinin vasl hâlinde ortaya çıkan farklı uygulamalar.
- 15- İnsân sûresinde bulunan سلاسل kelimesi üzerinde vakfedildiğinde ortaya çıkan ihtilaflar.

¹⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1076-1078.

16- Neml sûresindeki ءاتننـ kelimesi üzerinde vakfedildiğinde ortaya çıkan ihtilaflar.

17- Rûm sûresinde bulunan ضعف ve ضعفا kelimelerindeki ihtilaf.

18- Şûrâ ve Meryem sûrelerinin evvellerinde bulunan ع harfinin meddindeki ihtilaf.

Hafs'ın tarikleri arasında yukarıdaki maddelerde zikredilen hususlarda farklılaşma olabilmektedir. Kıraat ihtilafları olarak bilinen bu husus ve icra edilen med miktarları isnad edilen tilâvetle birlikte şekillenmektedir. Hafs rivayetinin yukarıda sayılan kıraat ihtilaflarındaki durumu kasru'l-munfasıl dışında *Şâtıbiyye* ve *Teyşîr* adlı eserler dikkate alınarak verilecektir. Hafs rivayetini gerek *Şâtıbiyye*'de gerekse *Teyşîr*'de Ubeyd b. es-Sabbâh tariki temsil etmektedir. Dolayısıyla *Şâtıbiyye* ve *Teyşîr*'e nispetle verilecek malumat Ubeyd b. es-Sabbâh'a isnadla verilecektir. Hafs'ın 'Amr b. es-Sabbâh¹⁵⁸ tarikinın mezkûr kıraat ihtilaflarındaki durumu ise *Neşr*'in kaynaklarından *Müstenîr*'e referansla verilecektir. Zira *Neşr*, kıraat eğitiminin yaygın olarak yapıldığı tariklerden *Tayyibe*'nin nesir hâlidir ve Hafs'ın medd-i munfasıl kasr ile okuyan tarikleri *Neşr*'in tilâvet isnadında mevcuttur. Sonuç olarak Hafs rivayetine ait tariklerin medd-i muttasıl ve medd-i munfasıldaki uygulamalarıyla bunların isnad edildiği eserler dikkate alınarak çok farklı modeller ortaya konabilir. Fakat bunlardan sadece yukarıda zikredilen eserlerin içeriğinden istifade edilecektir. Ubeyd b. es-Sabbâh'a isnadla medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için *Şâtıbiyye*'de tavassut mertebesi, *Teyşîr*'de fuveyka't-tavassut mertebesi tercih edilmektedir. 'Amr b. es-Sabbâh'a isnadla ise medd-i munfasıl için *Neşr*'de kasr mertebesi takdir edilmekte; fakat medd-i muttasıl ise tavassut mertebesi belirlenmektedir.

Bu başlık altında Hafs rivayetine isnadla ve farklı med miktarlarının icrasıyla birlikte kıraat ihtilafları hususunda uygulanması icap eden vecihler, tercih edilen eserlerden naklen verilecektir.

¹⁵⁸ Hammâmî-Velî-Fîl kanalıyla.

4.1.2.1.4.1. Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılda Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs Rivayeti İçin Terettüp Eden Vecihler

Bu başlıkta Hafs'ın Ubeyd b. es-Sabbâh adlı râvisi için tercih edilebilecek farklı eserler söz konusudur. Fakat kıraat eğitim-öğretimi ve tilâvetinde en çok istifade edilen eserlerden biri olması nedeniyle bu başlıkta *Şâtıbiyye* tercih edilmektedir. Dolayısıyla Ubeyd b. es-Sabbâh için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda tavassut mertebesinin icra edilmesiyle terettüp eden kıraat ihtilafları, *Şâtıbiyye*'nin muhtevası ışığında verilecektir:

- 1- *Şâtıbiyye*'ye isnadla lâm ve râ harflerinde ğunne uygulaması yoktur.¹⁵⁹
- 2- *Şâtıbiyye*, Hafs rivayetinde hemzeden önceki sâkin harf üzerinde (medd-i munfasıl için) sekte uygulamasını tazammun etmemektedir.¹⁶⁰
- 3- *Şâtıbiyye*'de Hafs için tekbir uygulamasına yer verilmemektedir.¹⁶¹
- 4- Bakara sûresinin 245. âyetindeki وَيُصِطُّ ve A'râf sûresinin 69. âyetindeki بِصِطَّة kelimeleri, *Şâtıbiyye* kanalıyla Hafs rivayetinde س harfiyle tek vecih olarak icra edilmektedir.¹⁶²
- 5- Tûr sûresinin 37. âyetindeki المصيطرون kelimesinde *Şâtıbiyye*'nin muhtevasına göre Hafs için iki vecih söz konusudur. Mezkûr kelime hem ص vechiyle hem de س vechiyle okunabilmektedir.¹⁶³
- 6- *Şâtıbiyye* tariki, Gâşiye sûresinin 22. âyetindeki بِمَصِيطَر kelimesinde Hafs için sadece ص vechini tazammun etmektedir.¹⁶⁴
- 7- Yûsuf sûresi 11. âyetinde تَأْمَنَّا kelimesindeki ilk ن harfinde Hafs için *Şâtıbiyye* kanalıyla işmâm ve ihfâ¹⁶⁵ kaideleri icra edilmektedir.¹⁶⁶

¹⁵⁹ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 24 (286. beyitler); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:III, s. 407-408; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1581.

¹⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1323-1324.

¹⁶¹ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 90-91 (1121-1133. beyitler); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:IV, s. 1332-1344.

¹⁶² Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 41 (514-515. beyitler); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:III, s. 721-725; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 313.

¹⁶³ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 84 (1049. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:IV, s. 1258-1259; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 313.

¹⁶⁴ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 84 (1049. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:IV, s. 1259; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 313.

- 8- ءالذكرين ve benzeri kelimelerde¹⁶⁷ Hafs'ın uygulaması ibdâl ve teshîl şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁶⁸ Bu uygulamada ibdâl ile kastedilen ise medd-i lâzımdır.
- 9- A'râf sûresi 176. âyetteki يلهث ذلك terkibi vasledildiğinde Hafs için Şâtıbiyye kanalıyla idğâm uygulaması icra edilmektedir.¹⁶⁹
- 10- اركب معنا terkibinin vasl hâlinde Şâtıbiyye'nin muhtevasıyla Hafs rivayeti için idğâm uygulanmaktadır.¹⁷⁰
- 11- Yâsîn ve Kalem sûrelerinde bulunan hurûf-ı mukattaa'ların bir sonraki kelimeye vasledilmeleri hâlinde Hafs rivayetinin Şâtıbiyye kanalıyla izhâr kaidesi icra edilmektedir.¹⁷¹
- 12- Kehf sûresinin ilk âyetinin sonundaki لم يجعل له عوجا ibaresi, ikinci âyetin başındaki قيما kelimesine vasledilirken Şâtıbiyye'nin muhtevasına göre Hafs için sekte uygulaması gerçekleştirilmektedir.¹⁷²
- 13- Yâsîn sûresinde مرقندا من ibaresinin وعد الرحمن ibaresine vasledilmesi hâlinde Hafs rivayetinin Şâtıbiyye kanalıyla sekte icra edilmektedir.¹⁷³
- 14- Kıyâme sûresi 27. âyetteki istifham ismi (من) bir sonraki راق kelimesine vasledilirken ve Mutaffîfîn sûresi 14. âyetteki بل edatı bir sonraki ران kelimesine vasledilirken Hafs için Şâtıbiyye kanalıyla sekte uygulanmaktadır.¹⁷⁴

¹⁶⁵ Yûsuf sûresindeki bu uygulama, revm veya ihtilâs olarak da adlandırılmaktadır.

¹⁶⁶ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 61 (774. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:III, s. 1007-1009; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 532; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 969-970; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 316.

¹⁶⁷ ءالذكرين ve ءالنن kelimelerinde istifham hemzesiyle vasl hemzesinin bir arada bulunmasından dolayı istifhami cümlelerin haberi cümleye dönüşmesi sonucu, mananın farklı algılanmasının önüne geçmek için vasl hemzesi med harfi olan elife ibdâl edilmektedir. Bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 296.

¹⁶⁸ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 16 (192. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 296; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 316.

¹⁶⁹ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 23 (284. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 404-405; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 200; Çetin, **Kur'an Okuma Esasları**, s. 239-240; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 313.

¹⁷⁰ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 23 (284. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 404-405; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 200.

¹⁷¹ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 23 (281. beyit); **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 400-401; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 198; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1569.

¹⁷² Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 66 (830. beyit); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:III, s. 1064; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 566.

¹⁷³ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 66 (831. beyit); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:III, s. 1064; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 566.

15- Şuâra sûresinin 63. âyetindeki فرق kelimesinin bir sonraki kelimeye vasfı hâlinde Hafs'ın *Şâtubiyye* isnadıyla bu kelimedeki ر harfi hem kalın hem de ince okunabilmektedir.¹⁷⁵

16- İnsân sûresi 4. âyetteki سلاسل kelimesinin üzerinde vakfedildiğinde kitabet gözetilerek medli, kelimenin aslı gözetilerek ise medsiz olmak üzere Hafs için *Şâtubiyye*'de iki vecih söz konusu edilmektedir.¹⁷⁶

17- Neml sûresi 36. âyetteki ءاتن kelimesi üzerinde vakfedildiğinde *Şâtubiyye* tariki, Hafs için hem med vechini hem de sükûn vechini tazammun etmektedir.¹⁷⁷

18- Rûm sûresi 54. âyette geçen ضعفا-ضعف kelimelerindeki ض harfleri, *Şâtubiyye*'nin muhtevasıyla Hafs rivayeti için hem fetha hem de damme ile okunabilmeye müsaittir.¹⁷⁸

19- Meryem sûresi 1. âyetteki ve Şûrâ sûresi 2. âyetteki ع harflerinde ortaya çıkan medd-i lînde Hafs için *Şâtubiyye* kanalıyla tûl ve tavassut mertebeleri icra edilmektedir.¹⁷⁹

4.1.2.1.4.2. Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasılta Fuveyka't-Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs Rivayeti İçin Terettüp Eden Vecihler

Bu mertebede Hafs'ın Ubeyd b. es-Sabbâh adlı râvisine isnadla tercih edilebilecek farklı eserler söz konusu olmakla birlikte kıraat ilminin köşe taşı eserlerinden biri ve *Şâtubiyye* için asıl olan *et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb'* adlı eser tercih edilmektedir. Bu nedenle Ubeyd b. es-Sabbâh için medd-i muttasıl ve medd-i munfasılta fuveyka't-tavassut mertebesinin icrasıyla terettüp eden kıraat ihtilafları, *Teysîr*'in muhtevası ışığında sunulacaktır:

¹⁷⁴ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 66 (831. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:III, s. 1064; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 566.

¹⁷⁵ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 29 (351. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 495-496; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 254-256.

¹⁷⁶ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 88 (1093. beyit); *İbrâzü'l-meânî*, s. 713-715.

¹⁷⁷ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 75 (937. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:IV, s. 1157.

¹⁷⁸ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 57 (722. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:III, s. 955-956; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 493-494; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 313.

¹⁷⁹ Şâtübî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 15 (177. beyit); ayrıca bkz. Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 280; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 122; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 316.

- 1- *Teysîr*'e isnadla lâm ve râ harflerinde ğunne uygulaması söz konusu değildir.¹⁸⁰
- 2- *Teysîr*'in muhtevasıyla Hafs rivayetinde hemzeden önceki sâkin harf üzerinde (medd-i munfasıl için) sekte uygulaması bulunmamaktadır.¹⁸¹
- 3- *Şâtıbiyye*'de olduğu gibi *Teysîr*'de de Hafs için tekbir uygulamasına yer verilmemektedir.¹⁸²
- 4- Bakara sûresinin 245. âyetindeki وَيُصِط ve A'râf sûresinin 69. âyetindeki بِصِط kelimeleri, *Şâtıbiyye* kanalıyla olduğu gibi *Teysîr* kanalıyla da Hafs rivayeti için س harfiyle tek vecih olarak icra edilmektedir.¹⁸³
- 5- Tûr sûresinin 37. âyetindeki المصيطرون kelimesi, *Teysîr*'in muhtevasıyla Hafs için sadece ص vechiyle okunmaktadır.¹⁸⁴ Dâni, bu konuda hulf'ün olduğuna *Teysîr*'de işaret etmekte fakat detaylarına değinmemektedir.¹⁸⁵ Hâlbuki o, ص vechini Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'a okumuşken س vechini ise Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e okumuştur.¹⁸⁶ Dâni'nin *Teysîr*'de Hafs'a¹⁸⁷ isnadı ise Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn ileldir.
- 6- *Teysîr* tariki, Ğâşiye sûresinin 22. âyetindeki بِمِصِيطَر kelimesinde Hafs için sadece ص vechini tazammun etmektedir.¹⁸⁸
- 7- Yûsuf sûresi 11. âyette تَأْمَنَّا kelimesindeki ilk ن harfinde Hafs için *Teysîr* kanalıyla ihfâ (revm, ihtilâs) kaidesi uygulanmaktadır.¹⁸⁹
- 8- ءالذكرين ve benzeri kelimelerde Hafs'ın uygulaması *Teysîr* tarikiyle ibdâl ve teshîl şeklinde gerçekleşmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁰ Dâni, **et-Teysîr**, s. 173; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 445; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1581.

¹⁸¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1323-1324.

¹⁸² Dâni, **et-Teysîr**, s. 535-539; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 703-704.

¹⁸³ Dâni, **et-Teysîr**, s. 240.

¹⁸⁴ Dâni, **et-Teysîr**, s. 471; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 688.

¹⁸⁵ Dâni, **et-Teysîr**, s. 471.

¹⁸⁶ Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 688; Dâni de المصيطرون kelimesini Ebü'l-Feth Fâris b. Ahmed'e س vechiyle okuduğunu söylemektedir. bkz. ayrıca bkz. Ebû 'Amr Osmân b. Saîd el-Endelüsî ed-Dâni, **Müfredatü 'Âsım b. Ebi'n-Necûd el-Kûfi**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü'l-Cevzî, h. 1432, s. 43.

¹⁸⁷ *Teysîr*'de Hafs'ı temsil eden tarik Ubeyd b. es-Sabbâh'tır.

¹⁸⁸ Dâni, **et-Teysîr**, s. 519.

¹⁸⁹ Dâni, **et-Teysîr**, s. 319-320; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 650-652; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 969-970.

¹⁹⁰ Dâni, **et-Teysîr**, s. 310; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 647-649.

- 9- A'râf sûresi 176. âyetteki يلهٓث ذلك terki binde ث harfi bir sonraki harf olan ٓ harfine vasledildiğinde Hafs için *Teysîr* kanalıyla idğâm uygulaması icra edilmektedir.¹⁹¹
- 10- *Teysîr* tariki اركب معنا terki binde Hafs rivayeti için idğâm uygulamasını tazammun etmektedir.¹⁹²
- 11- Yâsîn ve Kalem sûrelerinde hurûf-ı mukattaa'ların bir sonraki kelimeye vasledilmeleri hâlinde *Teysîr* kanalıyla Hafs rivayetinde izhâr uygulanmaktadır.¹⁹³
- 12- Kehf sûresinin ilk âyetindeki ولم يجعل له عوجا ibaresi, ikinci âyetin başındaki قيمًا kelimesine vasledilirken *Teysîr*'in muhtevasıyla Hafs için sekte tatbik edilmektedir.¹⁹⁴
- 13- Yâsîn sûresinde هذا ما وعد الرحمن من مرقدنا bölümüne vasledilmesi hâlinde Hafs için *Teysîr* tarikiyle sekte icra edilmektedir.¹⁹⁵
- 14- Kiyâme sûresi 27. âyetdeki istifham ismi (من) bir sonraki راق kelimesine vasledilirken¹⁹⁶ ve Mutaaffîfîn sûresi 14. âyetdeki بل edatı bir sonraki ران kelimesine vasledilirken¹⁹⁷ Hafs için *Teysîr* kanalıyla sekte uygulanmaktadır.
- 15- Şuârâ sûresinin 63. âyetinde geçen فرق kelimesindeki ر harfinde *Teysîr* tarikiyle Hafs için tefhîm vechi söz konusudur.¹⁹⁸
- 16- İnsân sûresi 4. âyetdeki سلاسل kelimesinin üzerinde vakfedildiğinde kelimenin aslı gözetildiğinden Hafs için *Teysîr* kanalıyla isbât vechi mevzubahis edilmektedir.¹⁹⁹
- 17- Neml sûresi 36. âyetteki ءاتنـ kelimesi üzerinde vakfedildiğinde *Teysîr* tariki Hafs için hem med vechini hem de sükûn vechini tazammun etmektedir.²⁰⁰

¹⁹¹ Dâni, **et-Teysîr**, s. 172.

¹⁹² Dâni, **et-Teysîr**, s. 173; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 441.

¹⁹³ Dâni, **et-Teysîr**, s. 427; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1569.

¹⁹⁴ Dâni, **et-Teysîr**, s. 347.

¹⁹⁵ Dâni, **et-Teysîr**, s. 347, 429.

¹⁹⁶ Dâni, **et-Teysîr**, s. 502.

¹⁹⁷ Dâni, **et-Teysîr**, s. 515.

¹⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1796.

¹⁹⁹ Dâni, **et-Teysîr**, s. 504; ayrıca bkz. Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 441; Dâni, **Müfredatü 'Âsım**, s. 102; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:IV, s. 2711-2712.

²⁰⁰ Dâni, **et-Teysîr**, s. 399; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-nesîr**, s. 678.

18- Rûm sûresi 54. âyette geçen ضعفا-ضعف kelimelerindeki ض harfleri, Hafs rivayeti için *Teyssîr*'in muhtevasıyla hem fetha hem de damme ile okunmaya müsaittir.²⁰¹

19- Meryem sûresi 1. âyetteki ve Şûrâ sûresi 2. âyetteki ع harflerinde icra edilen medd-i lînde Hafs için *Teyssîr*'de tavassut mertebesine hükmedilmektedir.²⁰²

4.1.2.1.4.3. Medd-i Munfasılda Kasr Mertebesi ve Medd-i Muttasılta Tavassut Mertebesinin İcrasıyla Birlikte Hafs İçin Terettüp Eden Vecihler

‘Amr b. es-Sabbâh için medd-i munfasılda kasr mertebesi ve medd-i muttasılta tavassut mertebesinin²⁰³ nispet edilebileceği başka eserler de olmakla beraber kıraat eğitim-öğretimi ve tilâvetinde oldukça fazla istifade edilen eserlerden biri olması hasebiyle *Tayyibe* tercih edilmektedir. Fakat mezkûr mertebeler için terettüp edecek ihtilaflarda *Tayyibe*'nin nesir hâli olan *Neşr*'in kaynakları arasındaki teorik farklılıkların oldukça fazla olması, bu konunun tek kaynak üzerinden örneklendirilmesini gerekli kılmaktadır. Zira *Neşr*'in bütün kaynakları üzerinden yapılacak konu hakkındaki örneklendirme, çalışmanın sınırlarını aşacak müstakil bir araştırma hüviyetine sahiptir.

Bu başlık altında mezkûr medd-i mertebeleriyle Hafs²⁰⁴ için terettüp eden vecihler, *Neşr*'in kaynaklarından biri olan İbn Sivâr'ın *Müstenîr* adlı eserinin muhtevasıyla verilecektir. Nitekim söz konusu esere isnaden Amr b. es-Sabbâh tarikiyle tilâvet yapıldığında şu kıraat ihtilafları terettüp etmektedir:

1- *Müstenîr*'e isnadla lâm ve râ harflerinde Fîl tariki için gunne uygulanmaz.²⁰⁵

²⁰¹ Dâni, **et-Teyssîr**, s. 411-412; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:IV, s. 2546-2547.

²⁰² İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1117-1118.

²⁰³ İbnü'l-Cezerî, medd-i muttasılta bütün kıraat imamları için tek mertebe belirleyenler arasında İbn Sivâr'ı da göstermektedir. Her ne kadar farklı kanaate sahip olsak da buna göre *Müstenîr*'de medd-i muttasıl için sadece tûl mertebesinin söz konusu olduğu ortaya çıkmaktadır. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1004-1005.

²⁰⁴ Hammâmî-Velî-Fîl-Amr b. es-Sabbâh-Hafs isnadıyla.

²⁰⁵ İbn Sivâr, **el-Müstenîr**, C:I, s. 467-468; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:III, s. 1580-1584.

2- Hemzeden önceki sâkin harf üzerinde Fîl tariki için *Müstenîr* kanalıyla sekte uygulaması bulunmamaktadır.²⁰⁶

3- *Müstenîr*'de Fîl tariki için tekbir uygulamasına yer verilmemektedir.²⁰⁷

4- Bakara sûresinin 245. âyetindeki وَيُصِط ve A'râf sûresinin 69. âyetindeki بِصِط kelimeleri, Fîl tariki için *Müstenîr*'e isnaden س harfiyle icra edilmektedir.²⁰⁸ Fakat söz konusu vecihler Hammâmî-Velî-Fîl-Amr b. es-Sabbâh Hafs isnadıyladır. Ne var ki Ebû İshâk et-Taberî'nin Velî'den nakline göre ise Hafs rivayeti²⁰⁹ için ص vechi seslendirilmektedir.²¹⁰

5- Tûr sûresinin 37. âyetindeki الْمُصِطْرُون kelimesinde Fîl tarikine nispetle س vechi tatbik edilmektedir. س vechi Hafs rivayetinin Ebû İshâk et-Taberî dışındaki bütün tarikleri için geçerli olmakla birlikte Ebû İshâk et-Taberî için ise bir önceki maddede olduğu gibi ص vechi mevzubahistir.²¹¹

6- *Müstenîr* kanalı, Gâşiye sûresinin 22. âyetindeki بِمُصِطْر kelimesinde Fîl tariki için sadece ص vechini ihtiva etmektedir. س vechi ise Hafs rivayeti için sadece Zer'ân tarikini kapsamaktadır.²¹²

7- Yûsuf sûresi 11. âyette ثَامِنَا kelimesindeki ilk ن harfinde Fîl tariki için *Müstenîr* kanalıyla işmâm vechi mevzubahistir.²¹³

8- أَذْكَرِينَ ve benzeri kelimelerde Fîl tarikindeki uygulama *Müstenîr* tarikiyle ibdâl vechi olarak gerçekleşmektedir.²¹⁴

9- A'râf sûresi 176. âyette geçen يَلْهَثْ ذَٰلِكَ terkinde ث harfi, bir sonraki ذ harfine vasledildiğinde Fîl tariki için *Müstenîr* kanalıyla idğâm uygulaması icra edilmektedir.²¹⁵

10- *Müstenîr*, اَرْكَبَ مَعَا terkinde Fîl tariki için idğâm uygulamasını içermektedir. Söz konusu terkipte idğâm uygulaması Hammâmî-Velî-Fîl isnadı

²⁰⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 508-510; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1323-1324.

²⁰⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 551-553.

²⁰⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 60-151-152.

²⁰⁹ Hafs rivayeti ile kastedilen Amr b. es-Sabbâh tarikidir.

²¹⁰ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 60-151-152.

²¹¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 462.

²¹² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 529.

²¹³ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 213; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 970.

²¹⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 192; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1189.

²¹⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 465-466.

içindir. Aksine söz konusu kelimedeki Fîl tariki için Taberî kanalıyla izhâr icra edilmektedir.²¹⁶ Ne var ki Taberî kanalı medd-i munfasılda tavassut mertebesini icra etmektedir.²¹⁷

11- Yâsîn ve Kalem sûrelerinde hurûf-ı mukattaa'ların bir sonraki kelimeye vasledilmeleri hâlinde Fîl tarikinde *Müstenîr* kanalıyla izhâr uygulanmaktadır.²¹⁸

12- Kehf sûresinin ilk âyetindeki *ولم يجعل له عوجا* ibaresi, ikinci âyetin başındaki *قيما* kelimesine vasledilirken *Müstenîr*, Fîl tariki için sekte vechini tazammun etmemekte, aksine idrâc vechi uygulanmaktadır.²¹⁹

13- Yâsîn sûresinde *من مرقدا* ibaresinin *والرحمن* ibaresine vasledilmesi hâlinde Fîl tariki için *Müstenîr* tarikiyle sekte icra edilmemektedir.²²⁰

14- Kıyâme sûresi 27. âyetindeki istifham ismi (من) bir sonraki *راق* kelimesine vasledilirken²²¹ ve Muttaffî'nin sûresi 14. âyetindeki *بل* edatı bir sonraki *ران* kelimesine vasledilirken²²² Hafs için *Müstenîr* kanalıyla sekte uygulanmaktadır.

15- Şuarâ sûresinin 63. âyetinde geçen *فرق* kelimesindeki *ر* harfi, vasl hâlinde Fîl tariki için *Müstenîr*'e isnadla tefhîm vechiyle seslendirilmektedir.²²³

16- İnsân sûresi 4. âyetindeki *سلاسل* kelimesinin üzerinde vakfedildiğinde *Müstenîr*, Fîl tariki için sükûn vechini içermektedir.²²⁴

17- Neml sûresi 36. âyetindeki *ئاتن* kelimesi üzerinde vakfedildiğinde *Müstenîr*, Fîl tariki için sükûn vechini tazammun etmektedir.²²⁵

18- Rûm sûresi 54. âyetinde geçen *ضعفا-ضعف* kelimelerindeki *ض* harflerinde, Fîl tariki için *Müstenîr*'e isnadla fetha vechi uygulanmaktadır.²²⁶

19- Meryem sûresi 1. âyetindeki ve Şûrâ sûresi 2. âyetindeki *ع* harflerinde *Müstenîr* kanalıyla Fîl tariki için kasr mertebesi tatbik edilmektedir.²²⁷

²¹⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 464-465; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:III, s. 1549-1550.

²¹⁷ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:I, s. 507-508; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1045.

²¹⁸ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 389, 495.

²¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1329.

²²⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1329.

²²¹ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 509; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1329.

²²² İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 523; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1329-1330.

²²³ Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:III, s. 1796.

²²⁴ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 511; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:IV, s. 2712.

²²⁵ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 348.

²²⁶ İbn Sivâr, *el-Müstenîr*, C:II, s. 364; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:IV, s. 2712.

4.1.2.1.5.Kıraat Mesleklerinde Medd-i Muttasıl ve Medd-i Munfasıl İçin Takdir Edilen Med Miktarları

Anadolu topraklarında yapılan kıraat eğitim-öğretiminde takip edilen yöntem bakımından ortaya çıkan farklılık, “yol” manasına gelen meslek kavramıyla tavsif edilmektedir. Kıraat eğitim-öğretiminde ortaya çıkan bu meslekler İtilâf, Sôfî, Mutkin ve Atâullâh adlarıyla anılmaktadır. Bunlardan ilk iki meslek İstanbul tariki bünyesinde, diğer iki meslek ise Mısır tariki içerisinde bulunmaktadır.²²⁸

Kıraat eğitim-öğretiminin ‘aşru’s-suğrâ (العشر الصغري) programında kıraat mesleklerine ait uygulamaların göz önünde bulundurularak kaleme alındığı ‘*Umdetü’l-hullân*’ adlı eserde, mesleklere dair med miktarlarına yer verilmektedir. Mezkûr eserde kıraat ricaline isnad edilen med miktarları, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için hem merâtib-i erbaa tarikiyle hem de mertebeteyn tarikine göre zikredilmektedir. Bu eserde gerek Mısır tarikinde gerekse İstanbul tarikinde med miktarlarının aynı olduğuna dikkat çekilmekte; fakat Mısır tariki’nin mesleklerinden biri olan Mutkin’de ise med miktarlarının farklı olduğuna temas edilmektedir. ‘*Umdetü’l-hullân*’da İtilâf, Sôfî, ve Atâullâh mesleklerine nispetle kıraat imamları için verilen med miktarları şöyledir:

- 1- Medd-i Munfasıl:
 - a- Bir Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Ca‘fer ve Ya‘kûb kıraatleri.
 - b- İki Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Kâlûn rivayetiyle Ebû ‘Amr kıraatine ait Dûrî rivayeti.
 - c- Üç Elif Miktarı: İbn ‘Âmir, Kisâî ve Halef kıraatleri.
 - d- Dört Elif Miktarı: ‘Âsım kıraati.
 - e- Beş Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

²²⁷ İbnü’l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1119.

²²⁸ Akdemir, **Kıraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları**, s. 111-128; Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve Mesleklerin Temel Eserleri”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Sayı:XIII, 2019 (bahar), s. 93-123; ayrıca bkz. Abdurrahman Çetin, **Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, 2. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010, s. 224-225; Necati Tetik, **Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları-IV**, “Kıraat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kıraat Eğitiminde Meslekler”, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 148.

Zikredilen med miktarları, merâtib-i erbaa dikkate alınarak medd-i munfasıl için verilmiştir. Medd-i muttasıldaki tek farklılık ise kasr mertebesini icra eden kıraat ricalinin bulunmaması ve kasr ehli olarak zikredilen isimlerin medd-i muttasılda fuveyka'l-kasr mertebesinde zikredilmeleridir. Buna göre merâtib-i erbaa dikkate alınarak medd-i muttasıl için verilen med miktarları da şöyledir:

2- Medd-i Muttasıl:

a- İki Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ca'fer ve Ya'kûb kıraatleri.

b- Üç Elif Miktarı: İbn 'Âmir, Kisâî ve Halef kıraatleri.

c- Dört Elif Miktarı: 'Âsım kıraati.

d- Beş Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

Mertebeteyn dikkate alınarak kıraat ricali için söz konusu edilen med miktarları şöyledir:

1- Medd-i Munfasıl:

a- Bir Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ca'fer ve Ya'kûb kıraatleri.

b- Üç Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayetiyle Ebû 'Amr kıraatine ait Dûrî rivayeti, İbn 'Âmir, 'Âsım, Kisâî ve Halef kıraatleri.

c- Beş Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

2- Medd-i Muttasıl:

a- Üç Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, İbn 'Âmir, 'Âsım, Kisâî, Ca'fer, Ya'kûb ve Halef kıraatleri.

b- Beş Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

Daha önce de ifade edildiği üzere Mutkin mesleği, med miktarları hususunda diğer üç meslekten farklı bir görüntü vermektedir. Şöyle ki bu meslekte azami med mertebesi olarak üç elif icra edilmektedir. Mutkin mesleğinde medd-i muttasıl için icra edilen med miktarları şöyledir:

1- Medd-i Munfasıl:

a- Bir Elif Miktarı: Nâfi' kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ca'fer ve Ya'kûb kıraatleri.

b- İki Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Kâlûn rivayetiyle Ebû ‘Amr kıraatine ait Dûrî rivayeti, İbn ‘Âmir, ‘Âsım, Kisâî ve Halef kıraatleri.

c- Üç Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

2- Medd-i Muttasıl:

a- İki Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Kâlûn rivayeti, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn ‘Âmir, ‘Âsım, Kisâî, Ca‘fer, Ya‘kûb ve Halef kıraatleri.

b- Üç Elif Miktarı: Nâfi‘ kıraatine ait Verş rivayetiyle Hamza kıraati.

Görüldüğü üzere ‘*Umdetü’l-hullân*’da Mutkin mesleği için sadece ana mertebelere işaret edilmektedir. Yine Anadolu topraklarında kıraat eğitim-öğretimi için takip edilen dört meslekten üçünde beş elif ekolünün tesirleri görülmekte iken Mutkin mesleğinde ise üç elif ekolünün etkileri görülmektedir.²²⁹

Daha önce de ifade edildiği üzere üç elif ve beş elif ekolü arasında mahiyetleri itibarıyla herhangi bir fark yoktur, esasen onlardaki farklılık lafzî ve zahirîdir.²³⁰ Dolayısıyla her ne kadar zahiren bir farklılık olsa da Mutkin mesleğinde icra edilen med miktarlarıyla diğer mesleklerdeki med miktarları mahiyeti itibarıyla aynıdırlar.

4.1.3. Medd-i Lâzımla Alakalı Meseleler

Kıraat literatüründe değişik amiller vasıtasıyla medd-i lâzımın meddi hususunda farklı med mertebeleri ve dolayısıyla da farklı med miktarları ortaya çıkmıştır. Farklı med ekolleri, medd-i lâzımın kendi içinde tasnife tabi tutulması, med sebeplerinin kuvveti noktasındaki farklı görüşler; medd-i lâzımın med miktarına etki eden hususlardan tespit edilebilenlerdir.

Kıraat literatüründe medd-i lâzımı kendi içerisinde tasnife tabi tutan ve medd-i lâzım için bu tasnife göre med mertebesi belirleyenler vardır. Yine aslî sükûnun vasl hâlinde istisnai ve zorunlu olarak harekeye dönüşmesine örnekler mevcuttur. Bu durumda ise kelimenin aslî durumuna mı ârizî durumuna mı itibar edileceği tartışma konusudur. Zikredilen konular bu başlık altında tahlil edilmeye çalışılacaktır.

²²⁹ Abdullâh Efendizâde, ‘*Umdetü’l-hullân*, s. 20; ayrıca bkz. Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 125-128.

²³⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1055.

4.1.3.1. Medd-i Lâzımın Kendi İçinde Kuvvet Sıralaması

Medd-i lâzımdaki sâkin harfin durumunu belirten muzhar (izhâr edilen) ve müdgâm (idğâm edilen) hâllerinde medlerin kuvvet durumunun farklı olduğunu iddia eden veyahut nakleden müellifler oldukça fazladır.²³¹ Ne var ki idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımın ziyade medler arasında en kısa olduğunu ileri süren müellifler de mevcuttur.²³² Ziyade med yapmayı gerektirici bir amil olarak “iltikâu’s-sâkineyn”in medd-i lâzımın bütün çeşitlerinde bulunması sebebiyle medd-i lâzımın idğâm veya izhâr ile gerçekleşmesi arasında bir fark olmadığı görüşünü yani medd-i lâzımda tesviyeyi savunanlar da vardır.²³³

Bu başlık altında idğâm ve izhâr ile gerçekleşen medd-i lâzım için yapılan tasniflerle bunların kuvvet durumları ele alınacaktır.

4.1.3.1.1. İdğâmla Gerçekleşen Medd-i Lâzımın İdğâmla Gerçekleşmeyen Medd-i Lâzımdan Kuvvetli Olduğu Görüşü

İdğâm ile gerçekleşen medd-i lâzıma ait med miktarının izhâr ile gerçekleşen medd-i lâzımın med miktarından daha uzun olduğu görüşü, azımsanmayacak sayıda kıraat bilgini tarafından benimsenmektedir.²³⁴ Bu meyanda İbn Mihrân’ın da mezkûr uygulamanın temsilcilerinden olduğu görülmektedir. Şöyle ki o, medd-i fark bahsinde idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın izhârla gerçekleşenden daha fazla med edildiğini söylemektedir.²³⁵ Aynı zamanda bu durum, idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımın izhâr ile gerçekleşen medd-i lâzımdan daha kuvvetli olduğu görüşünün sonucu olarak da görülebilir. Medden sonra sesin bir süre daha devam etmesi, bu durumun temel etkeni olarak kabul görmektedir.²³⁶ Bu görüşün temsilcileri arasında Ebû Hâtim es-Sicistânî (ö. 255/869), İbn Mücâhid, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Şüreyh ve Ebû ‘Amr ed-Dânî zikredilmektedir. Dânî’nin hocası olan Ebü’l-Hasen Alî b.

²³¹ Örnek için bkz. Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 36-44; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 146; Dânî, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 506; Sibtu’l-Hayyât, *el-Mühbic*, C:I, s. 431-432.

²³² Dânî, *et-Tahdîd*, s. 122; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019-1020.

²³³ Dânî, *et-Tahdîd*, s. 122; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 136.

²³⁴ Seîdî, *Kitâbün fihi mekâdiru’l-meddât*, s. 36-44; Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 145-147; Dânî, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 506; Sibtu’l-Hayyât, *el-Mühbic*, C:I, s. 431-432; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019.

²³⁵ İbn Mihrân, *Risâletü’l-meddât*, s. 33.

²³⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019.

Muhammed b. İsmâîl el-Antâkî et-Temîmî'nin (ö. 377/987) de bu görüşü tercih ettiğine işaret edilmektedir.²³⁷ Dâî ise konu hakkında bu meyanda bilgi vermekte ve onun naklettiği ifadelerin bağlamından medd-i lâzımın bu çeşidinde işbâ' mertebesinin söz konusu edildiği müşahede edilmektedir.²³⁸ Bir başka müellif Abdülvehhâb el-Kurtubî de medd-i lâzım için tesviyeyi öngören müelliflerden değildir. O, medd-i lâzım konusunda üçlü bir tasnif yapmaktadır. Kurtubî, ğunnesiz idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın en kuvvetli medd-i lâzım olduğuna, izhâr ile gerçekleşen medd-i lâzımın en zayıf medd-i lâzım olduğuna ve ğunneli idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın ise bu ikisi arasında olduğuna değinmektedir.²³⁹

İbn Süfyân el-Kayrevânî, medd-i lâzıma ait kuvvet sıralamasını sadece fevâtihu's-süver denen sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaalara hasretmektedir. O, idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımların idğâmsız olarak gerçekleşen medd-i lâzımlardan daha uzun med edildiğini ifade etmektedir ki bu da idğâmlı medd-i lâzımın daha kuvvetli olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.²⁴⁰ Yine Mekkî b. Ebî Tâlib de fevâtihu's-süver'de bulunan medd-i lâzım örnekleri için kuvvet sıralaması yapmakta ve bunlardan idğâm ile gerçekleşenlerin daha uzun med edildiğini öne sürmektedir. Zira idğâm edilen harf, iki harf mesabesinde ve ağırlığındadır. Dolayısıyla dilin harfî telaffuz etmekle olan meşguliyeti sebebiyle med uzar. Ayrıca o, bu konuda asıl olanın idğâmla gerçekleşen medd-i lâzım olduğunu, idğâmlı olmayan medd-i lâzımın ise bu konuda makîs (مقيس)/müşebbeh (مشبه) konumunda olduğuna işaret etmektedir. Nitekim asıl olan, ferî olandan med edilmek için daha elverişli ve kuvvetlidir. Başka bir ifadeyle müşebbeh, müşebbehün bih gibi olamaz ve bu nedenle de esas olan "müşebbehün bih" in daha kuvvetli olması ve daha uzun med edilmesidir. Sonuç olarak Mekkî b. Ebî Tâlib, bu konuda "medd-i lâzımın tesviyesi" ve "idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın idğâmsız gerçekleşen medd-i lâzımdan daha kuvvetli olduğu" görüşlerinden her ikisini de güzel

²³⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1019.

²³⁸ Dâî, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 506.

²³⁹ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-138.

²⁴⁰ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 120-121.

bulmaktadır. Ne var ki o, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın daha kuvvetli olduğu ve daha uzun med edilmesi gerektiği görüşünü tercih etmektedir.²⁴¹

4.1.3.1.2. Medd-i Lâzımın İzhâr’la Gerçekleşen Çeşidinin Medd-i Lâzımın En Kuvvetli Olduğu Görüşü

İzhâr ile gerçekleşen medd-i lâzımın idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımdan daha kuvvetli olduğu görüşünü savunanların azınlıkta kaldıkları ifade edilmektedir.²⁴² İzhâr ile gerçekleşen medd-i lâzım kavramıyla med harfinden sonra sadece sükûnun bulunması kastedilmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi çok sayıda kıraat müellifi, medd-i lâzımın bu çeşidine ait med miktarının idğâm ile gerçekleşen medd-i lâzımın med miktarından daha kısa olduğunu kabul etmektedir. Medd-i lâzım için yapılan medden sonra sesin kesilmesi, bu kanaate sebep olan temel amildir. Yine الم’deki mîm harfinde ve En’âm sûresinin 162. âyetindeki محياي kelimesinin son harfi olan “yâ”nın sükûn ile okunduğu kıraatlara göre gerçekleşen medd-i lâzım, izhârla gerçekleşen medd-i lâzıma ait örneklerdir.²⁴³

Hülasa, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımda sesin devam etmesi ve başka bir harfe katılması, izhârla gerçekleşen medd-i lâzımda ise sesin kesiliyor olması, medd-i lâzımın bu iki çeşidinin kuvvet bakımından sıralanmasındaki temel argümanlardır. Çoğunluk, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın izhârla gerçekleşenden kuvvetli olduğu görüşünde birleşmektedir²⁴⁴ ki İbnü’l-Cezerî de bu bilgiyi aynen zikretmektedir.²⁴⁵ Buna rağmen İbnü’l-Cezerî, med için esbabı mucibe olarak kabul edilen “iltikâu’s-sâkineyn”in medd-i lâzımın bütün çeşitlerinde olması hasebiyle cumhurun bunlar arasında tesviyeyi gözettiğini dile getirmektedir.²⁴⁶

²⁴¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 146-147; benzer ifadeler için bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 270-274.

²⁴² Dâni, **Câmi’u’l-beyân**, C:II, s. 499; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1019-1020.

²⁴³ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1019.

²⁴⁴ Örnek için bkz. Seîdî, **Kitâbü’n fihi mekâdiru’l-meddât**, s. 36-44; İbn Süfyan, **el-Hâdî**, s. 120-121; Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 146-147; Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 270-271; Dâni, **Câmi’u’l-beyân**, C:II, s. 506; Sibtu’l-Hayyât, **el-Mübhic**, C:I, s. 431-432.

²⁴⁵ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1019.

²⁴⁶ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1019.

4.1.3.1.3. Medd-i Lâzımın Tesviyeyle İcra Edilmesi Gerektiği Görüşü

İbnü'l-Cezerî, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın izhârla gerçekleşenden daha uzun med edilmesinin ekseriyetin görüşü olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen İbnü'l-Cezerî, ziyade med için amil olarak kabul edilen “iltikâu’s-sâkineyn”in her ikisinde de bulunması nedeniyle cumhurun bunlar arasında tesviyeyi gözettiğini dile getirmektedir. Yine o, edâ ehlinde Iraklıların da medd-i lâzımı tesviyeyle icra ettiklerini ve Iraklı müelliflerden buna muhalif bir bilgi sâdır olmadığını öne sürmektedir.²⁴⁷

Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn, medd-i lâzımın bütün çeşitlerinin tek med mertebesiyle okunduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeleri, onun medd-i lâzımda tesviyeyi tercih ettiğini göstermektedir. Bununla birlikte o, medd-i lâzım için tavassut mertebesini sarahaten zikretmektedir.²⁴⁸ Yine Şâtıbî’nin de medd-i lâzım konusunda tasnif yapmadığı, medd-i lâzım için tûl mertebesini tercih ettiği anlaşılmaktadır.²⁴⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib ise konuyla alakalı farklı görüşleri zikretmekle birlikte medd-i lâzımda tesviyeyi icra edenlerin varlığına da değinmektedir. Medd-i lâzım için tesviyeyi uygulayanların bu konudaki gerekçeleri medd-i lâzımın gerek idğâmlı gerekse idğâmsız çeşitlerinde “içtimâu’s-sâkineyn”in bulunmasıdır. Nitekim “içtimâu’s-sâkineyn”, ziyade med yapılması hususunda medd-i lâzımın bütün nevilerinde ortak illettir.²⁵⁰

Dânî, medd-i lâzımda tesviyeyi uygulamayan bir kısım âlimin olduğunu ve bunların idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımın ziyade meddini azami olarak yaptıklarına dikkat çekmektedir. Diğerlerinin ise medd-i lâzımda tesviyeyi icra ettiklerini ve medd-i lâzımın ziyade meddinde mübalağa etmediklerini söylemekte; fakat muayyen bir med miktarı da zikretmemektedir. Ancak Dâni’nin medd-i ârız ve medd-i lîn gibi konularda med mertebeleri için kullanmış olduğu söylem dikkate

²⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1020. Dâni de “Bu [tesviye] hocalarımızın ekseriyetinin görüşüdür.” demektedir. Bkz. Dâni, *Câmi’u'l-beyân*, C:II, s. 506.

²⁴⁸ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69-70.

²⁴⁹ Şâtıbî, *Metnü’s-Şâtibiyye*, s. 15 (176 ve 177. beyitler).

²⁵⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 146-147.

alındığında medd-i lâzımı tesviye ile icra edenler için tavassut mertebesini söz konusu ettiği söylenebilir. O, medd-i lâzımı tesviye ile icra edenlerin çoğunluğu oluşturduğunu ileri sürmekte, Bağdatlı ve Mısırlı hocalara da bu şekilde okuduğunu belirtmektedir. Ayrıca Muhammed b. Alî²⁵¹ ve Alî b. Bişr'in de bu görüşü tercih ettiklerine temas etmektedir.²⁵² Medd-i lâzımın türleri arasında kuvvet sıralaması yapanların olduğuna ve bununla birlikte konu hakkında tesviyeyi benimseyenlerin olduğuna değinenlerden biri de Ebû Şâme'dir.²⁵³

İbnü'l-Cezerî sonrası kıraat literatürünün kahir ekseriyetinde medd-i lâzımın bütün çeşitleri, kuvvet bakımından eşit görülmekte ve bu nedenle de med miktarı bakımından eşit kabul edilmektedir.²⁵⁴ Bu noktada sadece med ekolleri nedeniyle zahirî/laflî farklılıklara rastlanılabilir.

4.1.3.2. Medd-i Lâzımın Meddi İçin Kullanılan İstilahlar

Medd-i lâzımın meddi için literatürde kullanılan birden fazla istilah vardır.²⁵⁵ Bu başlık altında konu hakkındaki mevzubahis edilen terimlerin geçtiği metinler analiz edilecektir.

4.1.3.2.1. İşbâ'

İbnü'l-Cezerî, tahkîk ehlinin medd-i lâzımı işbâ' ile uyguladıklarını ifade etmektedir.²⁵⁶ Ayrıca İbnü'l-Cezerî, Ebû Şâme'nin medd-i muttasıl konusundaki kelamına vâkıf olduğunda; iddia edildiği gibi Ebû Şâme'nin medd-i muttasıl için kasr mertebesini zikretmediğini ve yine medd-i munfasılda olduğu gibi medd-i muttasıl için de birden fazla mertebe takdir ettiğini ifade etmektedir. Bu durumun ise ilginç

²⁵¹ Dâni'nin zikrettiği bu isim, Ebû Bekr el-Üzfuvi (ö. 388/998) diye meşhurdur. Bkz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, **Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr ale't-tabakâti ve'l-a'sâr**, thk. Tayyar Altıkulaç, Beyrut, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/1424, C:II, s. 675-676; İbnü'l-Cezerî, **Ğâyetü'n-nihâye**, C:II, s. 175; Muhammed Sâlim Muhaysin, **Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân: abra't-târih**, Beyrut, Dâru'l-Cil, 1992, C:I, s. 85-87.

²⁵² Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 506.

²⁵³ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115.

²⁵⁴ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 111-114; Ezherî, **el-Havâşi'l-Ezheriyye**, s. 90-91; Zekeriyâ el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 107; Taşköprizâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 214; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 225; Cüreysî, **Nihâyetü'l-kavli'l-müfid**, s. 196-198; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 339.

²⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1015-1020.

²⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1018.

bir durum olduğunu çünkü Iraklılar'ın medd-i lâzımda olduğu gibi medd-i muttasıl da tek merteye rivayet ettiklerini belirtmektedir. İbnü'l-Cezerî, bu ibarede medd-i lâzımdaki tek mertebeyi ifade ederken de “Çünkü bize göre hiçbir medd-i muttasıl hakkında medd-i lâzımın med mertebesinde olduğu gibi tek merteye dışında rivayette bulunmadılar.” şeklinde bir anlatımda bulunmaktadır. Bu ibarede geçen ifadeler, İbnü'l-Cezerî'nin medd-i lâzımın mertebesi hakkındaki görüşünü ve Iraklı müelliflerin medd-i lâzım ve medd-i muttasıl için tek merteye belirledikleri kanaatini net olarak ortaya koymaktadır.²⁵⁷

Şâtıbî, fevâtihi's-süver dışında gerçekleşen medd-i lâzım örneklerinin med ile okunduğunu ifade etmektedir.²⁵⁸ Bu ifade aslında müphem bir ifadedir. Şöyle ki med ifadesi ziyade medden her birini şamildir. Yine o, fevâtihi's-süver'de gerçekleşen medd-i lâzım örneklerinin ise işbâ' ile med yapıldığını belirtmektedir.²⁵⁹ Fakat Ebû Şâme bu noktadaki kapalılığı, fevâtihi's-süver'deki medd-i lâzımların sûre içlerinde bulunan medd-i lâzım örnekleri gibi işbâ' ile med yapıldığını söyleyerek gidermektedir.²⁶⁰ Şâtıbiyye şârihlerinden İbn Âcurrûm (ö. 723/1323) da 176. beyitte medd-i lâzım için kullanılan “med” kavramıyla kastedilenin işbâ' mertebesi olduğunu öne sürmektedir.²⁶¹ Ayrıca medd-i lâzımla alakalı ikinci beyitte fevâtihi's-süver'deki medd-i lâzımların işbâ' ile icra edildiği Şâtıbî tarafından açıkça söylenmektedir.²⁶² Bu nedenle de Şâtıbî'nin talebesi Sehâvî, medd-i lâzımla alakalı ilk beytin şerhinde, medd-i lâzımın kıraat literatürü açısından durum tespiti yapmakla yetinmektedir.²⁶³ Haddizatında Şâtıbî, ilgili beyitte “med” kavramını tûl mertebesiyle eş anlamlı olarak kullanmakta,²⁶⁴ Sehâvî ise sûre ortalarında bulunan medd-i lâzım örneklerinin ziyade med ile okunmasında kurrânın icmasının olduğunu

²⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, C:II, s. 272.

²⁵⁸ وعن كلهم بالمد ما قبل ساكن bkz. Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 15 (176. beyit).

²⁵⁹ Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 15 (176 ve 177. beyitler).

²⁶⁰ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 122.

²⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Dâvûd es-Sanhâcî İbn Âcurrûm, “Ferâidü'l-meânî fi şerhi Hirzi'l-Emânî ve Vechi't-Tehânî”, thk. Abdurrahîm b. Abdisselâm Nabulsî, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mekke, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, 1997/h. 1417, C:II, s. 565.

²⁶² Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 15 (177. beyit).

²⁶³ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 278.

²⁶⁴ Şâtıbî, *Metnü's-Şâtıbiyye*, s. 15 (176 beyit).

söylemektedir.²⁶⁵ Sehâvî'nin verdiği bu bilgi, sûre ortalarında bulunan medd-i lâzım örnekleri için kıraat literatürü açısından bir durum tespiti mesabesindedir. Şâtıbiyye'nin 177. beytinde²⁶⁶ fevâtihi's-süver'de bulunan medd-i lâzım örneklerinin işbâ' ile med yapılmasına değinilmesi nedeniyle Sehâvî'nin ilave bir açıklama yapmadığı düşünülmektedir.

İbnü'l-Cezerî sonrası kıraat literatüründe İbnü'l-Cezerî'nin etkileri medd-i lâzım konusunda açık bir şekilde görülmektedir. Öyle ki medd-i lâzım için tercih edilen med mertebesi, İbnü'l-Cezerî sonrası kıraat literatürünün ezici çoğunluğunda işbâ'/tûl olarak öne çıkmaktadır.²⁶⁷ Ne var ki İbnü'l-Cezerî sonrasında medd-i lâzıma işbâ'/tûl mertebesi dışında bir mertebe isnadında bulunanlara da rastlanmaktadır.²⁶⁸

Ali el-Kârî, medd-i lâzımın tûl mertebesi ile okunmasından üç elifin kastedildiğini belirtmekte ve medd-i lâzım için zikredilen iki elifin aslî med ile birlikte mi yoksa aslî med dışında mı olduğunun ihtilaflı olduğunu ifade etmektedir. O, İbnü'l-Cezerî'nin oğlunun konuyla alakalı sözlerini yorumlarken medd-i lâzımdaki tûl mertebesinin uygulanmasının sahih olabilmesi için ifade edilen iki elif miktarının aslî med üzerine ilave edilen ziyade olduğuna dikkat çekmektedir. Ayrıca Ali el-Kârî'nin medd-i lâzım için kullanmış olduğu ifadeler, işbâ' ile tûl kavramlarının onun tarafından aynı manada kullanıldığını da göstermektedir.²⁶⁹

4.1.3.2.2. Tavassut

Ebü'l-Hasen Tâhir İbn Ğalbûn, hemzeyi aslî sükûndan daha kuvvetli bir med sebebi olarak görmekte ve bunun sonucu olarak da medd-i lâzım için tavassut mertebesini zikretmektedir.²⁷⁰ Eymen Rüşdî Süveyd, İbn Ğalbûn'un konuyla alakalı sözlerinden medd-i lâzım için işbâ' yorumu yapmaktadır. Fakat İbn Ğalbûn'un kullandığı مدا واحدا ifadesinden medd-i lâzım için işbâ' mertebesi çıkarımında

²⁶⁵ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 278.

²⁶⁶ و مد له عند الفواتح مشبعا bkz. Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 15 (177. beyit).

²⁶⁷ İbnü'n-Nâzım, **el-Havâşi'l-müfhime**, s. 111-114; Ezherî, **el-Havâşi'l-Ezheriyye**, s. 90-91; Zekeriyâ el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 107; Taşköprizâde, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 214; Cüreysî, **Nihâyetü'l-kavli'l-müfid**, s. 196-198.

²⁶⁸ Örnek için bkz. Abdullâh Efendizâde, **'Umdetü'l-hullân**, s. 21.

²⁶⁹ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 225.

²⁷⁰ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69.

bulunmak noktasında herhangi bir karine bulunmamaktadır. Ayrıca ilgili ifadenin siyak-sibakında kullanılan ifadeler, durumun Süveyd'in açıklamasından farklı olduğunu göstermektedir. Şöyle ki İbn Ğalbûn, medd-i lâzımın kendi içinde kuvvet sıralaması yapmamakta, dolayısıyla bu med çeşidindeki bütün örnekleri miktar bakımından eşit kabul ettiği için *مدا واحدا* ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca İbn Ğalbûn, *مدا وسطا* terkiibini kullanarak medd-i lâzım için takdir edilen mertebeyi net bir şekilde ifade etmektedir.²⁷¹ Yine o, *مدا وسطا* ifadesini medd-i muttasıl için de kullanmaktadır. Fakat ilgili yerde bu ifadenin tûl mertebesi için kullanıldığını iddia etmek imkânsız görünmektedir.²⁷² Yine Seîdî de medd-i lâzımın hemzeyle gerçekleşen medlerin altında bir med mertebesiyle ve tavassut mertebesiyle med edildiğini ifade etmektedir. Fakat o, idğâmla gerçekleşen medd-i lâzımların ise daha uzun med edildiği kanaatini izhar etmektedir.²⁷³

4.1.3.2.3. Meddin Temkîn Edilmesi

İbnü'l-Cezerî, cumhurun medd-i lâzımın meddini mutlak olarak temkîn ettiklerine işaret etmektedir. Onun bu ifadelerinden medd-i lâzımın meddinde aslî med üzerine herhangi bir ilaveyi yeterli görenlerin çoğunluğu oluşturdukları anlaşılmaktadır.²⁷⁴ Dâni'nin bu konuda söyledikleri de İbnü'l-Cezerî'nin söylediklerini andırır niteliktedir. Öyle ki Dâni de aslî meddin temkînine ziyade yapılmasında ihtilaf olmadığını söylemektedir.²⁷⁵

4.1.3.2.4. Medd-i muttasılın Altında Bir Med Mertebesi

Sehâvî'ye nispet edilen '*Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mü'icd fî ma'rifeti't-tecvîd* adlı risalede medd-i lâzımın med mertebesinin hemze ile gerçekleşen medde ait mertebenin altında olduğunu zikretmektedir.²⁷⁶ İbnü'l-Cezerî ise Sehâvî'nin medd-i muttasıl için söz konusu ettiği mertebenin fuveyka't-tavassut mertebesi

²⁷¹ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69 (5 nolu dipnot).

²⁷² İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 106.

²⁷³ Seîdî, **Kitâbün fihî mekâdiru'l-meddât**, s. 36-44.

²⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1018.

²⁷⁵ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 499.

²⁷⁶ Alemüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, '*Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mü'icd fî ma'rifeti't-tecvîd*, (*Cemâlü'l-kurrâ ve kemâlü'l-ikrâ*', thk. Abdülkerîm ez-Zübeydî, C:I-II, Beyrut, Dâru'l-Belâga, 1993/h. 1413. içinde C:II, s. 366); ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1018.

olduğunu söyleyerek konuya açıklık getirmektedir.²⁷⁷ Fakat *Cemâlü'l-Kurrâ*'da medd-i lâzımın bütün çeşitlerinin temkîn ile icra edildiğine mutlak olarak işaret edilmektedir. Ne var ki ilgili eserdeki ifadelerden net olarak herhangi bir mertebeye hükmedilmesi makul görünmemektedir.²⁷⁸ Ayrıca Sehâvî, bu konuda hocasından farklı bir görüşe sahip olsa idi eserlerinde meseleye dair kanaatini izhar etmesi beklenirdi. Fakat o, *Şâtıbiyye* için yaptığı şerhte de hocası Şâtıbî'nin bu konudaki görüşüne itiraz etmemektedir. Böyle bir şeyin *Fethu'l-vasîd*'de teberrüz etmemiş olması da onun Şâtıbî ile aynı kanaati paylaşmasına bir argüman olarak kabul edilebilir.²⁷⁹

Sehâvî'ye nispet edilen mezkûr risalede medd-i lâzım ile alakalı bir beyitte, sükûn ile gerçekleşen meddin hemze ile gerçekleşen medden daha zayıf olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte bu durumun kesinliği ifade edilerek²⁸⁰ sözü edilen konu hakkında verilen hükmün sugötürmez bir gerçek olduğu ifade edilmiş olmaktadır.²⁸¹ Bu noktada Ali el-Kârî, medd-i lâzımın med miktarı konusunda Sehâvî'ye bir elif miktarının nispet edildiğini belirtmektedir. Kârî, zikredilen miktar için olumsuz düşüncelerin telakki edileceğini göz önünde bulundurmuş olacak ki bu konu hakkında açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir. O, medd-i muttasılın en alt mertebesinin aslî med üzerine yarım elif ilavesiyle oluştuğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla medd-i lâzımın ilgili beyinde Sehâvî'nin medd-i lâzımın bir elif ile okunmasını kastetmesine imkân yoktur. Sonuç olarak mevzubahis bir elif miktarı medd-i tabîiye veya başka bir deyişle aslî med üzerine yapılan ilave olduğundan Sehâvî'ye nispetle medd-i lâzım için kastedilen miktar Ali el-Kârî'ye göre iki elife tekabül etmektedir.²⁸² Ayrıca bu miktar, mertebeteyn tarikine göredir. Çünkü merâtib-i erbaa'aya göre Sehâvî'ye nispet edilen mertebe fuveyka't-tavassut mertebesidir.²⁸³ Yine Abdullâh Efendizâde de '*Umdetü'l-Hullân* adlı eserinde medd-i

²⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1018.

²⁷⁸ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ*, C:II, s. 327.

²⁷⁹ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 280.

²⁸⁰ Sehâvî, ilgili beyitte باستيقان kelimesini kullanmıştır.

²⁸¹ Sehâvî, '*Umdetü'l-müfid*, (*Cemâlü'l-kurrâ*' içinde C:II, s. 366); ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1018, Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 225.

²⁸² Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 225-226.

²⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1018.

lâzımın med miktarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. O, medd-i lâzım için dört elifi hem İstanbul hem de Mısır tarikleri için söz konusu etmekte iken Mısır tariki'nde ayrıca üç elifin de uygulama alanının olduğunu söylemektedir. Bu konuda Mısır tarikine isnad edilen bilginin hangi mesleğe ait olduğu noktasında karine olmadığından zikredilen med miktarının Mutkin mesleğine delâleti kapalıdır. Fakat verilen med miktarlarından dört elif, fuveyka't-tavassut mertebesine karşılık gelirken üç elifin ise tûl veya tavassut mertebelerinden her ikisine de ihtimali vardır. Zira mevzubahis med miktarının üç elif ekolünün mü yoksa beş elif ekolünün mü dikkate alınarak verildiği hususunda belirsizlik vardır. Şayet üç elif miktarı Mutkin mesleğine isnad ediliyorsa bu takdirde de onun işbâ' mertebesine delâlet ettiğinde herhangi bir şüphe kalmayacaktır. Zira Mutkin mesleğinde işbâ' mertebesine karşılık gelen miktar üç eliftir. Nitekim üç eliflik miktarın Mısır tarikine isnad edilmiş olması, bu miktarın tûl mertebesi için zikredilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir.²⁸⁴ Abdullâh Efendizâde bir diğer eseri olan *Zuhru'l-erîb fî îzâhi'l-cem'i bi't-takrîb*'de ise medd-i lâzım için Mutkin mesleği dışındaki üç meslekte fuveyka't-tavassut mertebesinin takdir edildiğini ve bunun ise dört elife karşılık geldiğini söylemektedir. Mutkin mesleğinde ise iki buçuk elif miktarının takdir edildiğini belirtmekte ve Abdullâh Efendizâde, verdiği bu malumat için Sehâvî'yi referans olarak vermektedir.²⁸⁵ Mutkin mesleği, İbnü'l-Cezerî sonrası yaygın olarak kullanılan üç elif ekolünü kullanmakta ve bu nedenle ona isnad edilen miktar üç elif ekolüne muvafık bir miktardır. Fakat biraz önce yine Abdullâh Efendizâde'den nakledilen üç elif miktarı da üç elif ekolü dikkate alınarak zikredilmiş bir bilgi olmalıdır. Fakat mezkûr müellifin medd-i lâzım hakkında Mutkîn mesleği için iki eserinde verdiği bilgiler farklılık arz etmekle birlikte vefatı öncesinde daha önceki görüşünden rücu etmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

²⁸⁴ Abdullâh Efendizâde, 'Umdetü'l-hullân, s. 20.

²⁸⁵ Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Muhammed Sâlih Abdullâh Efendizâde, *Zuhru'l-erîb fî îzâhi'l-cem'i bi't-takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi böl., nr. 11, vr. 225b.

4.1.3.3. Medd-i Lâzım İçin Zikredilen Med Miktarları ve Muhtemel Sebepleri

Medd-i lâzımın med miktarının keyfiyetine etki eden hususlardan biri, kıraat literatürü içerisindeki mevcut farklı med ekolleridir. Bu nedenle de med miktarları zikredilirken referans verilen eserlerde hangi med ekolünün tesirinin olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla medd-i lâzım için zikredilen med miktarının söz konusu eserlerdeki med ekollerinden etkisinden bağımsız olarak değerlendirilmesi hatalı hükümler verilmesine sebep olabilir. Zira üç elif, tavassut mertebesine karşılık gelebileceği gibi azami med mertebesi olan tûl mertebesine de karşılık gelebilir. Nitekim med mertebesi yerine med miktarının verildiği eserlerde bu durum göz ardı edilmemelidir. Örneğin *el-Havâşi'l-müfhime* ve *el-Minehu'l-fikriyye*'de verilen miktarlar üç elif ekolüne göre verilmektedir. Bu eserlerden *el-Havâşi'l-müfhime*'de üç eliflik bir med miktarından bahsedilirken bunun tûl mertebesi olduğu sarahaten ifade edilmektedir.²⁸⁶ Yine *el-Minehu'l-fikriyye*'de de medd-i lâzımı iki elif miktarıyla med edenlerin olduğu zikredilmekte, bunun *Mukaddime*'deki tûl kullanımıyla uygunluk arz etmesi ve verilen bilginin sahih olabilmesi için mezkûr miktarın aslî med miktarına yapılan ziyade olarak değerlendirilmesine dikkat çekilmektedir. Ali el-Kârî, bu noktada tûl mertebesinin asgari miktarının üç elif olduğunu ifade etmektedir²⁸⁷ ki bu yargı onun diğer med ekollerini de dikkate aldığını göstermektedir. Yine İbnü'l-Vecîh (ö. 740/1339) de şeddeli olsun veya olmasın, fevâtihi's-süver'de bulunsun veya bulunmasın medd-i lâzımın iki elif miktarını aşmayacak bir ziyadeyle med edilmesi gerektiğini söylemektedir.²⁸⁸ Bu da göstermektedir ki İbnü'l-Vecîh de medd-i lâzımın bütün türleri için üç elif miktarını²⁸⁹, başka bir deyişle tûl/işbâ' mertebesini öngörmektedir.

Medd-i lâzımın med miktarı zikredilirken yer yer bazı eserlerde ziyade med miktarının verildiği de müşahade edilmektedir. Ali el-Kârî de böylesi bir duruma işaret ederek medd-i lâzım için Sehâvî ve Ahvâzî'ye nispet edilen bir elif miktarı

²⁸⁶ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşi'l-müfhime*, s. 113-114.

²⁸⁷ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 225.

²⁸⁸ İbnü'l-Vecîh, *el-Kenz*, s. 81.

²⁸⁹ Bu durum, İbnü'l-Vecîh'in medd-i lâzımda tesviyeyi kabul ettiğini göstermektedir.

meddin esasen aslî med miktarıyla birlikte iki elif olduğunu söylemektedir. Haddizatında medd-i lâzımın toplam med miktarının bir elif olduğunun ileri sürülecek olması, ciddi bir tenakuzu da beraberinde getirecektir. Bu nedenle medd-i lâzımın en kuvvetli med olmasına rağmen medd-i tabî ile aynı med miktarına sahip olduğunun öne sürülmesi yersiz olarak görülmektedir.²⁹⁰ Bununla birlikte zikredilen bu bir eliflik ziyade med miktarının aslî med miktarıyla birlikte iki elife tekabül ettiği ve bunun da üç elif ekolünde tavassut mertebesine karşılık geldiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda *el-Havâşî'l-müfhime*'de de benzer bir durum tespit edilmektedir. Nitekim medd-i lâzım için zikredilen bir elif ve iki eliflik miktarların aslında aslî med üzerine yapılması gereken ziyadeler olduğu, dolayısıyla da bu ölçülerin iki ve üç elife tekabül ettiğine dikkat çekilmektedir. Aynı zamanda bu miktarların birinin tavassut mertebesine, diğerinin ise tûl mertebesine karşılık geldiği görülmektedir. Şöyle ki tûl mertebesi, İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime* adlı eserinden nakledilmekte iken tavassut mertebesi ise Sehâvî'ye atfedilmektedir.²⁹¹ Muhtemeldir ki Ebû Bekr İbnü'l-Cezerî (ö. 835/1431), *el-Havâşî'l-müfhime*'de ara mertebeleri dikkate almadığı için söz konusu miktar ve mertebeleri vermektedir. Hâlbuki babası İbnü'l-Cezerî, Sehâvî'ye medd-i lâzım için fuveyka't-tavassut mertebesini isnad etmektedir.²⁹²

İbnü'l-Cezerî'nin medd-i lâzım için yaptığı bir nakilde, dört elif miktarı zikredilmektedir.²⁹³ Fakat bu nakil temel alınmak suretiyle medd-i lâzım için İbnü'l-Cezerî'ye dört elif miktarını isnad etmek doğru olmayacaktır.²⁹⁴ Esasen o, medd-i lâzım için işbâ'/tûl mertebesi üzerinde icmâ olduğunu söylemektedir.²⁹⁵ Ayrıca tûl mertebesi, hiçbir med ekolünde dört elif olmadığından bu şekilde bir görüş makul

²⁹⁰ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 225.

²⁹¹ İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 113-114.

²⁹² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1018.

²⁹³ فإن القراء مجمعون على مده مشبعا قدرا واحدا من غير إفراط، لا أعلم بينهم في ذلك خلافا سلفا ولا خلفا إلا ما ذكره الأستاذ أبو الفخر حامد بن علي ابن حسويه الجاجاني في كتابه: حلية القراء نصا عن أبي بكر ابن مهران حيث قال: والقراء مختلفون في مقداره: فالمحققون يمدون عليه قدر أربع ألفات ومنهم من يمد على قدر ثلاث ألفات، والحاديون يمدون على قدر ألفين: Bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

²⁹⁴ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 71.

²⁹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yûsûf İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime fî mâ yecibü alâ kârî'l-Kur'âni en ya'lemehû*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, 4. bs., Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006/h. 1427, s. 8.

görünmemektedir. Kaldı ki İbnü'l-Cezerî, “المحققون” olarak zikrettiği grubun medd-i lâzım için yaptıkları meddi, işbâ' kavramıyla tavsif etmektedir. Ayrıca o, medd-i lâzımın meddi için zikrettiği üç gruptan birine ise fuveyka't-tavassut mertebesini atfetmekte ve bunun temsilcilerinden biri olarak ise Sehâvî'yi zikretmektedir.²⁹⁶ İbnü'l-Cezerî'nin konuya dair yaptığı nakil bir tarafa, medd-i lâzımın med miktarı için yaptığı gruplandırmalar hakkında zikrettiği miktarlar dikkate alındığında dört elif miktarının hem işbâ'/tûl hem de fuveyka't-tavassut mertebesini karşılaması makul değildir. Ayrıca bu konuda farklı bir görüş Eymen Rüşdî Süveyd tarafından dile getirilmektedir. Öyle ki o, İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı olarak İbn Mihrân'dan naklettiği sözlerine düştüğü dipnotta, İbn Mihrân'ın dört elif miktarıyla aslında dört harekelik bir miktarı kastettiği ve bunun da aslî med miktarına yapılması gereken bir ziyade olduğunu ileri sürmektedir. Özetle Süveyd, bunun da tûl mertebesine ve altı harekeye karşılık geldiğini söylemektedir.²⁹⁷ Cumhuriyet'in bu konudaki uygulamasının aslî meddin med miktarını dikkate almaması şeklinde gerçekleştiği²⁹⁸ Süveyd'i haklı çıkaran bir argüman olarak göze çarpmaktadır.

Medd-i lâzımın kendi içerisinde bir tasnife tabi tutulması ve bunların da med mertebesine ve dolayısıyla da med miktarına etki ettiği müşahade edilmektedir. Dolayısıyla medd-i lâzımın kendi içerisinde yapılan tasnifler için farklı med mertebelerinin öngörölmüş olmasının da medd-i lâzımın med miktarında farklılıkların vücut bulmasına etkisinden söz edilebilir. Öyle ki medd-i lâzımı kendi bünyesi içerisinde tasnife tabi tutanlar, bu tasnifin meddin miktarına etkisinden de bahsetmektedir. Nitekim Abdülvehhâb el-Kurtubî, medd-i lâzımı üçlü bir tasnife tabi tutmakta ve o, medd-i lâzımın ğunnesiz fakat idġâmla icra edildiği durumlarda en uzun, izhâr ile icra edildiği durumlarda en kısa, ğunneyle fakat idġâmsız olarak icra edildiği durumlarda ise bu ikisi arasında med edildiğini söylemektedir. Fakat bakıldığında bu tasnifte herhangi bir med mertebesine veyahut med miktarına işaret

²⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015, 1018.

²⁹⁷ İbn Mihrân, *Risâletü'l-meddât*, s. 26 (2. nolu dipnot).

²⁹⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye*, s. 233.

edilmemektedir. Kurtubî'nin yapmış olduğu bu tasnif, fevâtihi's-süver olarak adlandırılan sûre başlarındaki hurûf-ı mukattaa için söz konusu edilmektedir.²⁹⁹

Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn, medd-i lâzımın bütün çeşitleri arasında tesviyenin söz konusu olduğunu ve hemzeyle gerçekleşen medlerin azami med mertebesinin altında olduğunu dolaylı olarak ifade etmekle birlikte medd-i lâzım için tavassut mertebesini sarahaten dile getirmektedir.³⁰⁰ Ebû Ca'fer es-Seîdî ise medd-i lâzımın hemzeyle gerçekleşen medlerin altında bir med mertebesiyle, yani tavassut mertebesiyle med edildiğini ifade etmektedir. Fakat o, İbn Ğalbûn'un aksine medd-i lâzımı idğâmlı-idğâmsız diye tasnif etmekte ve idğâmlıların daha uzun med edildiğini söylemektedir.³⁰¹

Türkiye'de medd-i lâzımın med miktarı için çoğunlukla dört elif miktarı zikredilmektedir. Bu da med ekollerinden beş elife muvafık bir med miktarıdır ve bu miktarın med mertebelerindeki karşılığı ise fuveyka't-tavassuttur.³⁰² Bu hususta Türkiye kökenli tecvid eserlerinden tarama imkânı bulduklarımızın ikisinde İbnü'l-Cezerî'ye atıfta bulunmaktadır. Onlardan birinde İbnü'l-Cezerî'nin medd-i lâzım için tûl mertebesini tayin ettiğine dikkat çekilmektedir. Fakat "Lâzım medler, ifrata kaçmaksızın üç veya dört elif miktarı (tûl ile) med edilerek okunur."³⁰³ şeklinde tûl mertebesiyle insicamı olmayan tutarsız bir ifade kullanılmaktadır. Şöyle ki verilen med miktarları beş elif ekolüne göre zikredilen miktarlardır ve her ikisi de tûl mertebesi altında med miktarlarıdır. Bu ekole göre dört elif fuveyka't-tavassut mertebesine, üç elif ise tavassut mertebesine karşılık gelmektedir. Özellikle tecvid eserlerinde müelliflerin kendi kullandıkları med ekollerinden farklı ekollere ait med miktarlarını zikretmeleri aynı mertebe için farklı sonuçlar verebilmektedir. Bu nedenledir ki doğru sonuç alabilmek ve zihin karışıklığına sebep olmamak için med miktarlarının yerine medlere ait mertebelerin zikredilmesi daha doğru bir yöntem

²⁹⁹ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 135-139.

³⁰⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 69-70.

³⁰¹ Seîdî, *Kitâbün fihî mekâdiru'l-meddât*, s. 36-44.

³⁰² Ünlü, *Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi*, s. 76; Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 264; Gülle, *Tecvid İlmi*, s. 266; Dağdeviren, *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid*, s. 54; Karakılıç, *Tecvid İlmi*, s. 93; Kara, *Kur'ân Fonetigi*, s. 92; Çoraklı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid*, s. 30; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 149.

³⁰³ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 71.

olabilir. Medd-i lâzım için zikredilen dört eliflik miktarın İbnü'l-Cezerî'ye nispet edildiği bir diğer eserde ise bütün kıraat imamlarının aslî med üzerine üç eliflik bir ilave yapmak suretiyle medd-i lâzımı dört elif miktarı med ettikleri ifade edilmektedir. Bu eserde kaynak olarak verilen isimlerin başında İbnü'l-Cezerî ve Abdullâh Efendizâde gelmektedir.³⁰⁴ Fakat daha önce de ifade edildiği üzere İbnü'l-Cezerî, medd-i lâzımın meddi için sarahaten işbâ'/tûl mertebesini zikretmekle birlikte onun İbn Hasneveyh kanalıyla İbn Mihrân'dan yaptığı nakil birden fazla med miktarını/mertebesini içermektedir.³⁰⁵ Ayrıca Abdullâh Efendizâde ise medd-i lâzım için tek med miktarı vermemekte, aksine mesleklerde medd-i lâzım için icra edilen iki farklı med miktarından bahsetmektedir.³⁰⁶ Bununla birlikte Türkiye menşeli tecvid eserlerinin çoğunluğunda med miktarlarıyla med süreleri arasında yanlış ilişki kurulması neticesinde diğer medlerde olduğu gibi medd-i lâzım konusunda da usul hatası yapıldığı söylenebilir. Bunun bir sonucu olarak Türkiye kökenli eserlerin bazılarında açıkça, bazılarında ise dolaylı bir şekilde medd-i lâzım için tilâvet mertebelerine göre farklı med miktarları söz konusu edilmektedir.³⁰⁷ Ayrıca medd-i lâzım için verilen miktarların kıraat imamlarına nispet edilmesi de başka bir problemli yaklaşımdır.³⁰⁸ Zira medd-i lâzımda tefavütü kabul edenlerin medd-i ârız icrası için medd-i lâzımı da dikkate almaları gerekir.³⁰⁹ Fakat medd-i ârızın muhtemel vecihleri için kayıt koyulması gerekirken bazı eserlerde medd-i ârız için muhtemel vecihlerin tamamı zikredilmektedir.³¹⁰

Medd-i lâzımın med miktarı hususunda tilâvet mertebeleri ekseninden konuşulması, bu husustaki önemli problemlerden biridir. Tilâvet mertebelerine göre medd-i lâzımın med miktarının değişiklik arz ettiğine kaynak olarak İbnü'l-Cezerî

³⁰⁴ Çetin, **Kur'an Okuma Esasları**, s. 218.

³⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1015-1018.

³⁰⁶ Abdullâh Efendizâde, **'Umdetü'l-hullân**, s. 20.

³⁰⁷ Bkz. Gülle, **Tecvîd İlmi**, s. 266; Çoraklı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, s. 30; Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kıraat**, s. 149-150; Benli, **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları**, s. 68.

³⁰⁸ Bkz. Ünlü, **Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi**, s. 76; Gülle, **Tecvîd İlmi**, s. 266; Dağdeviren, **Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid**, s. 54; Karakılıç, **Tecvid İlmi**, s. 93; Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kıraat**, s. 149-150;

³⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1084.

³¹⁰ Bkz. Sarı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma**, s. 71-74; Benli, **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları**, s. 68-73; Çoraklı, **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, s. 30-35; Kara, **Kur'ân Fonetigi**, s. 92-93; Pakdil, **Ta'lim Tecvid ve Kıraat**, s. 149-153.

verilmektedir. Onun *Neşr*'de naklettiği ibare aslında İbn Mihrân'ın *Risâletü'l-meddât* adlı eserinden alıntıdır. İlgili ibare şu şekildedir:

“Muhakkikûn, medd-i lâzımı dört elif miktarı uzatır. Onlardan (edâ ehlinden) medd-i lâzımı üç elif uzatanlar da vardır. Hâdirûn ise medd-i lâzımı iki elif miktarı uzatır.”³¹¹

Yukarıdaki ibareden “المحققون” ve “الحادرون” kavramlarından kastedilenlerin tahkik ve hadr ehli oldukları çıkarımını yapmak zorlama bir yorum olabilir. Kaldı ki İbnü'l-Cezerî, yaptığı bu nakil dışında kullandığı ifadelerde edâ ehlinden bu konuda sadır olan görüşleri sıralarken “المحققون” kavramından sonra “المدورون” veya “الحادرون” gibi kavramları kullanmamaktadır. Bunun aksine onun “الأكثرين” ve “بعضهم” ifadelerini kullanmış olması, yaptığı nakilde geçen “المحققون” ve “الحادرون” sözcüklerinin kıraat ve tecvid ıstılahındaki manalarıyla kullanılmadığına bir karine olarak kabul edilebilir. Fakat onun İbn Hasneveyh el-Câcânî kanalıyla İbn Mihrân'dan yaptığı alıntıda geçen “المحققون” ve “الحادرون” kavramlarının İbn Mihrân'daki kullanımlarının uzun ve kısa med yapanlar şeklinde anlaşılması daha makul gibi görünmektedir. Velez ki İbn Mihrân ve İbnü'l-Cezerî, bu kelimelerin kıraat ve tecvid ıstılahındaki manalarını kastetseler bile bu bakış açısının önemli bir tenakuz içerdiğini söylemek mümkündür. Zira tilâvette med süreleri için asıl olan harekeli harfin telaffuz süresidir, bunu da etkileyen de tempodur. Haddizatında “tahkîk”ten “hadr”a doğru tilâvet temposunda bir hızlanma söz konusu olmaktadır. Dolayısıyla tahkîk mertebesinde hadr mertebesine doğru telaffuz sürelerinde, bunun sonucunda med miktarlarına ait sürelerde bir kısalma ve daralma ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen bir de med birimlerinde daralma-genişleme olduğunun iddia edilmesi, med sürelerinde aradaki makasın ciddi olarak artmasına sebep olacaktır. Hâlbuki med miktarlarının sabit kalmasıyla dahi med sürelerinde ciddi farklılıklar meydana gelmektedir. Esasen bu konuda önemli olan husus, her bir tempoda icra edilen meddin harekeli bir harfin telaffuz süresiyle orantılı olmasıdır. Bu nedenle “Medd-i

³¹¹ İbn Mihrân, *Risâletü'l-meddât*, s. 26; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

lâzımın tahkîk mertebesinde de “üç elif”, hadr mertebesinde de “üç elif” miktarı med edilmesi doğru olur mu?” diye sorulacak olursa bu yersiz bir soru olacaktır. Zira hiçbir mertebede bir elif miktarına ait süre aynı olmadığı gibi iki, üç, dört ve beş elif miktarlarına ait süreler de hiçbir mertebede aynı değildir. Nitekim bu konuda mezkûr bakış açısıyla yapılan yorumlardan birinde şu şekilde izahatta bulunmaktadır:

“Medd-i Lâzimin, okuma hızımıza göre, tahkîk ile 4, tedvîr ile 3, hadr ile okurken 2-2,5 elif miktarı uzatılması daha uygun olur. Çünkü ağır ağır okurken medlerin kısa tutulması, hızlı okurken de uzun çekilmesi tilâvetin tabiatına aykırıdır. Med miktarlarının okuyuş hızına uygun olması insicam açısından önemlidir.”³¹²

Yukarıdaki paragrafta geçen ifadelere göre her bir tilâvet mertebesinde aynı med miktarlarının icra edilmesi insicam açısından sakıncalı ve problemlidir. Ne var ki bu ifadeler, med miktarlarıyla med sürelerinin aynı olarak değerlendirilmesinden kaynaklanan bir yaklaşımın sonucu gibi görünmektedir. Oysaki her bir medde ait med miktarının tilâvet mertebelerinin tamamında aynı kalması dahi haddizatında insicamın sağlanması anlamına gelmektedir. Çünkü tahkîk mertebesindeki üç eliflik bir med miktarının medd-i tabî ile arasındaki oran, hadr ve tedvîr mertebelerindeki oranla aynıdır. Sonuç olarak -adı ne olursa olsun- sahîh tilâvetin kendisiyle mümkün olduğu bütün tempolarda her bir husus, tilâvet süratiyle orantılı olarak icra edilmelidir.

Abdullâh Efendizâde, *zuhru'l-erîb* adlı eserinde medd-i lâzımın mesleklerdeki durumunu ortaya koymaktadır. O, medd-i lâzımın med miktarı için dört elif miktarını hem İstanbul hem de Mısır tarikleri için söz konusu etmekte, bazı kaynaklarda geçtiğini ifade ederek üç elifi ise Mısır tariki için zikretmektedir. Bu konuda açık olarak bir bilgi serdedilmediğinden zikredilen med miktarının Mutkin mesleğine delâleti kapalıdır. Fakat verilen med miktarlarından dört elif, fuveyka't-tavassut mertebesine karşılık gelirken üç elifin ise tûl veya tavassut mertebelerinden her

³¹² Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 68.

ikisine de ihtimali vardır. Zira mevzubahis med miktarının üç elif ekolünün mü yoksa beş elif ekolünün mü dikkate alınarak verildiği hususunda belirsizlik vardır. Zikredilen üç eliflik miktarın Mısır tarikine isnad edilmiş olması, bu miktarın tûl mertebesine nispet edilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Öyle ki bazı eserlerde tûl mertebesi için üç elifin kullanılmış olması ve Mutkin mesleğinde üç elif ekolünün kullanılması tûl mertebesi için bir emaredir. Dolayısıyla Abdullâh Efendizâde'nin Mısır tarikiyle, Mutkin mesleğini kastetmiş olma ihtimali yüksektir. Yine Abdullâh Efendizâde, medd-i ârız konusunda tûl mertebesi için dört elif miktarını zikretmekte ve medd-i lâzımda da durumun bu şekilde olduğunu Ali el-Kârî'ye isnadla söylemektedir.³¹³ Fakat Ali el-Kârî'nin ilgili eserine müracaat edildiğinde bu şekilde bir bilginin mevcut olmadığı görülmektedir. Kârî, aksine tûl ve tavassut mertebeleri için farklı miktarların zikredildiğini söylemekte ve buna neden olarak aslî med miktarının toplam miktara dâhil edilip edilmeyeceğine dair farklı uygulamaları göstermektedir.³¹⁴ Ayrıca Abdullâh Efendizâde konuyla alakalı farklılıkları verirken beş elif ekolünü dikkate alarak örneklendirme yapmaktadır.³¹⁵ Hâlbuki Kârî, med ekollerinden üç elif ekolünü kullanmakta³¹⁶ ve medd-i lâzım için de üç elif miktarını zikretmektedir³¹⁷ ki bu miktarın maksimum med miktarı olduğunu sarahaten söylemektedir.³¹⁸

Hicrî 9. Asırdan sonra kıraat literatüründe İbnü'l-Cezerî'nin etkileri ciddi olarak görülmekte ve bu durum, med konusunda da kendini göstermektedir. Özellikle medd-i lâzım için tercih edilen med mertebesinin çoğunlukla İbnü'l-Cezerî'nin tercih ettiği gibi işbâ' olmasında da bu durum kendisini fazlasıyla hissettirmektedir.³¹⁹ Fakat İbnü'l-Cezerî, med ekolleri noktasında beş elif ekolünü

³¹³ Abdullâh Efendizâde, 'Umdetü'l-hullân, s. 21.

³¹⁴ Ali el-Kârî, el-Minehu'l-fikriyye, s. 230.

³¹⁵ Abdullâh Efendizâde, 'Umdetü'l-hullân, s. 21.

³¹⁶ Örnek için bkz. Ali el-Kârî, el-Minehu'l-fikriyye, s. 221-230.

³¹⁷ Ali el-Kârî, el-Minehu'l-fikriyye, s. 221.

³¹⁸ Ali el-Kârî, el-Minehu'l-fikriyye, s. 229.

³¹⁹ Örnek için bkz. Ezherî, el-Havâşî'l-Ezheriyye, s. 90-91; Zekeriyâ el-Ensârî, Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye, s. 107; Taşköprizâde, Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye, s. 214; Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Bedrüddîn et-Tîbî, "et-Tenvîr fî mâ zâdehü'n-Neşr ale'l-Hırzi ve't-Teysîr li'l-eimmeti's-seb'ati'l-büdûr", thk. Abdülazîz b. Süleymân b. İbrâhîm el-Müzeyyenî, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1426-1427, s. 121; Saçaklızâde Mehmet Efendi, Tehzîbü'l-Kırâât, s. 146; Halîcî, Mukarribü't-tahrîr, s. 126.

kullanmasına rağmen İbnü'l-Cezerî sonrasında üç elif ekolünün de yaygın olarak kullanılması³²⁰ bu noktada bir ihtilaf gibi görülebilir. Bu nedenle de bu hususta önemli olan, müellifler tarafından medd-i lâzım için zikredilen mertebelerin birbirine muvafık olmasıdır. Yoksa farklı med ekolleri sebebiyle ortaya çıkan lafzî ihtilaflar, haddizatında zahirî ihtilaftan başka bir şey değildir.

Sonuç olarak kıraat literatüründe medd-i lâzım için farklı med mertebelerini veya med miktarlarını zikreden müellifler bulunmaktadır. Nitekim kıraat literatüründe -Türk diliyle kaleme alınmış eserler de dikkate alınarak- medd-i lâzımın med miktarı hususunda zihinlerin bulanmasına sebep olan hususiyetlerden bazıları şunlardır:

- 1- Farklı med ekollerine ait med miktarlarının kullanılması.
- 2- Farklı med mertebelerinin takdir edilmesi.
- 3- Medd-i lâzım için aslî med miktarı dikkate alınmaksızın sadece ziyade med miktarının söz konusu edilmesi.
- 4- Aynı med mertebeleri için farklı med miktarlarının zikredilmesi.
- 5- Özellikle tecvid eserlerinde müelliflerin kendi kullandıkları med ekollerinin dışına çıkarak med miktarı zikretmeleri.
- 6- Medd-i muttasıl olduğu gibi medd-i lâzım için de birden fazla mertebenin takdir edilmesi.

4.1.3.4.Aslî Sükûnun Vasl Hâlinde İstisnai Olarak Harekeye Dönüşmesi

Hem vakf hâlinde hem de vasl hâlinde sabit olan sükûnun aslî sükûn olarak adlandırıldığına daha önce değinilmişti. Fakat bu konuda özel veya istisnai olarak adlandırılacak uygulamalar da mevcuttur. Âl-i İmrân³²¹ ve Ankebût³²² sûrelerinin

³²⁰ Ezherî, **el-Havâşî'l-Ezheriyye**, s. 90-92; Semânûdî, **Tuhfetü't-tâlibîn**, s. 39-43; Zekerîyyâ el-Ensârî, **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, s. 106-109; İbn Yâlûşe, **el-Fevâidü'l-müfhime**, s. 107-112; Saçaklızâde Mehmet Efendi, **Tehzîbü'l-Kırâât**, s. 146; Halîcî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 126. Müs'adî, bu noktada İbnü'l-Cezerî gibi beş elif ekolünün kullanımını tercih etmektedir. Bkz. Müs'adî, **el-Fevâidu'l-müs'adiyye**, s. 99-101.

³²¹ الم الله لا إله إلا هو

³²² الم أحسب الناس...

ilk âyetlerinde bulunan hece harflerinin bir sonraki âyete vasledilmeleri hâlinde farklı uygulamalar söz konusu olmaktadır.³²³

Biraz önce temas edilen örneklerden ilki olan Âl-i İmrân sûresinin ikinci âyetinin ilk harfî الله kelimesidir. Bu kelimenin ilk harfi olan hemze, vasl hemzesi olduğundan birinci âyetteki hurûf-ı mukattaanın (الم) son harfi olan mîm, ikinci âyete vasledildiğinde mîm harfinin sükûnuyla الله kelimesinin lâm harfine ait sükûn bir araya gelmektedir. Böylelikle iki sâkin harf peş peşe bulunmakta ve “içtimâu’s-sâkineyn” diye adlandırılan bu durumda sâkin harflerden birinin harekelenmesi gerekmektedir. Nitekim ilk âyetteki hece harflerinden son harf olan mîm, fetha ile harekelenmekte ve kıraat ilminde sıkça başvurulanan “asl’a itimad” veya “ârizâ itimad” yöntemleri bu konuda da kendini göstermektedir. Bu uygulamanın etkisiyle kıraat literatüründe konuyla alakalı olarak iki farklı görüş tezahür etmektedir. Şöyle ki bu âyetteki mezkûr mîm harfi harekeli değildir; fakat vasl hâline mahsus olmak üzere harekelenmektedir. Bununla birlikte örnekteki aslî sükûna sahip mîm harfinin bir sonraki âyete vasledilmesi hâlinde ortaya çıkan harekeyi ârizî olarak değerlendirenler tarafından bu harekeye itibar edilemeyeceği öne sürülmektedir. Yine bu görüşü savunanlara göre buradaki ârizî harekenin varlığı kayda değer bir durum değildir, dolayısıyla burada itimat edilen şey aslî sükûndur. Neticede ilgili örnekler hakkında aktarılan görüşün sahipleri medd-i lâzımın meddinin işbâ’tûl ile icra edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir.³²⁴ Fakat bu hususta ifade edilmelidir ki mîm harfinin vasl hâlinde harekelenmesine sebep olan şey vasl hâli değildir, bir sonraki harfin de sâkin olmasıdır. Yine ilgili meselede vakıa şudur ki ilgili hece harfinin bir sonraki âyete vasledilmesi neticesinde iki sâkin harfin bir araya gelmesi, mîm harfinin harekelenmesi için mücbir sebep olarak görülmektedir. Ve bir sonraki âyetin ilk harfinin sükûnu sebebiyle mîm harfi için takdir edilen hareke dikkate alınmamaktadır.

İlk örnekle alakalı ikinci görüşe göre bir sonraki âyete vasledilen mezkûr mîm harfi, aslî med miktarıyla telaffuz edilmelidir. Bu görüşün argümanı ise “içtimâu’s-

³²³ Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 48; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 138.

³²⁴ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 505; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 138; Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Tehzîbü’l-Kırâât*, s. 146; Semânûdî, *Tuhfetü’t-tâlibîn*, s. 44.

sâkineyn”in vasl hâlinde ortadan kalkmasıdır. Nitekim Âl-i İmrân sûresinin ilk âyetinin ikinci âyete vasledilmesi neticesinde, birinci âyetin son harfi olan mîm harekelenmektedir. Dolayısıyla mîm harfindeki sükûn düşmekte ve sâkin harf fetha ile harekelenmektedir. Bu harekeleme ameliyesiyle birlikte iki sâkinin arası ayrılmakta, dolayısıyla ziyade medde lüzum kalmamaktadır. Sonuç olarak bu görüşün sahipleri, mezkûr örnekte aslı durumu dikkate almamakta, bilakis ârizî duruma itibar ettikleri için ziyade med sebebi sükûnun düşmesi sebebiyle aslî medle iktifa edilmesi gerektiği kanaatini izhar etmektedir.³²⁵ Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn da bu örnekte ziyade med yapılmasına dair sebebin ortadan kalkmasından dolayı mîm harfindeki meddin aslî med ile icra edildiğine ve mîm harfinin harekesinin ârizî olması hasebiyle ziyade med ile de okunduğuna dikkat çekmektedir. O, bu konuda iki farklı görüşü de güzel bulmakla beraber kendisinin aslî med ile okuduğunu ve bu şekilde tercih ettiğini söylemektedir.³²⁶ İbn Ğalbûn’un talebelerinden Dâni de hocası gibi iki vechi de güzel bulmakla beraber ziyade med vechinin kıyasî/dirâyet/ictihad temelli olduğuna, aslî med vechinin ise nakil temelli olduğuna dikkat çekmektedir. Yine o, edâ ehlinin genelinin de bu konuda aslî med uygulamasını tercih ettiklerini söylemektedir.³²⁷

İbnü'l-Cezerî, yukarıdaki örneğin vasl hâlinin ziyade medle de aslî medle de okunmasının uygun olduğunu dile getirmektedir. Öyle ki İbnü'l-Cezerî, ziyade med hükmünün devam ettiğine ve ârizî duruma itibar edilmesiyle kasr ile med vecihlerinden her ikisinin de bütün kurrâ için uygulanabilirliğine işaret etmektedir.³²⁸ Bunun yanında Ebû Bekr Şu'be rivayetinin A'şâ tariki her ne kadar *Neşr*'in tariklerinden olmasa da onun bu konuda farklı uygulama icra ettiği de nakledilmektedir.³²⁹ Zira o, ilgili örnekteki mîm harfini vakf hâlinde olduğu gibi vasl hâlinde de sükûn ile okumaktadır.³³⁰ Ebû Ca'fer kıraatinde ise hece harflerinde sekte

³²⁵ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 505; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 138; Semânûdî, *Tuhfetü't-tâlibîn*, s. 44.

³²⁶ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:I, s. 71.

³²⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 505.

³²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1147.

³²⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 505.

³³⁰ İbn Ğalbûn, *et-Tezkira*, C:II, s. 284.

vechinin uygulanması, ona isnadla sadece medd-i lâzım vechinin (tûl mertebesinin) tatbik edilmesini gerektirmektedir.³³¹

Konuyla alakalı ikinci örnek Ankebût sûresinin ilk âyetindeki hece harfleridir. Verş rivayetinde -birtakım şartlar dâhilinde- sâkin harflerde nakil adı verilen uygulama icra edilmektedir.³³² Ankebut sûresindeki örnekte de “الم”deki mîm harfinin sâkin olması ve bir sonraki âyetin ilk harfinin hemze-i kat‘ olması, ilgili hece harfini Verş rivayetinin nakil uygulaması için elverişli kılmaktadır. Bundan dolayı ikinci âyetin ilk harfi olan hemzenin harekesi, ilk âyetteki mîm harfine nakledilir ve mîm harfi fetha ile harekelenmiş olur. Biraz önceki örnekte olduğu gibi Ankebût sûresindeki mezkûr hece harfi mîm için de ârızî bir hareke söz konusu olur. Dolayısıyla bir önceki örnekte tartışılan hususlar bu örnek için de tartışma konusudur ve bu sebeple ilk örnekte olduğu üzere bu örnekte de iki görüş vardır. Sonuç olarak Ankebût sûresinin ilk âyeti ikinci âyete vasledildiği takdirde bir önceki örnek için söylenen iki vecih bu örnek için de geçerlidir. İbnü'l-Cezerî, bu konuda ihtilaf olmasına rağmen delillerini kuvvetli bulduğu için her iki vechin de uygulanmasında bir beis görmemektedir.³³³ Fakat Dâni ise bu örnekte Ezrak'ın İsmâîl en-Nehhâs adlı râvisinin bir önceki örnekte edâ ehlinin büyük bir çoğunluğunun tercih ettiği kasr mertebesini rivayet ettiğini belirtmektedir.³³⁴

Medd-i lâzım kaidesinin gerçekleşmesi için gerekli görülen şartlardan biri olan aslî sükûn, biraz önce zikredilen örneklerin vasl hâllerinde olağan hâli dışına çıkarak düşmektedir. Nitekim iki örnekte de ilgili harflerin sâkin hâlleri harekeye çevrilmiştir. Görüldüğü üzere konu asl-âriz meselesi ekseninde tartışılmakta ve bu durum üzerinden med miktarı hakkında karar verilmektedir. Sonuç olarak aslî sükûna sahip bir kelime veya harfte her koşulda medd-i lâzım yapılacak diye bir kaidenin olmadığını belirtmek gerekir. Şu var ki zaten böyle bir kaide olsa mezkûr örneklerde meddin kasr ile icra edilmesine hükmedenler olmazdı. Nitekim ilgili örnek vasl hâlinde harekelenmek durumunda kalmakta ve neticede “içtimâu's-sâkineyn”

³³¹ Saçaklızâde Mehmet Efendi, *Tehzîbü'l-Kırâât*, s. 147.

³³² Serakustî, *el-'Unvân*, s. 48.

³³³ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 505; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1147.

³³⁴ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 505.

gerçekleşmemektedir. Bundan dolayı ziyade meddin yapılması için ortada herhangi bir gerekçe de kalmamaktadır. Son söz, bu örneklerde sükûn ve işlevi ortadan kalkmakta, dolayısıyla mevzubahis meselede mevcut durumun dikkate alınmasının ve bu nedenle de kasr mertebesi tercihinin daha tutarlı olduğunu mülâhaza etmekteyiz.

4.1.4. Medd-i Ârızâ İsnad Edilen Med Mertebeleri

Medd-i ârızın med mertebeleriyle alakalı olarak üç farklı görüş mevcuttur.³³⁵ Nitekim medd-i ârız kaidesinde, ârızâ itimat edilmesi veya edilmemesi kaidesinin şümulü bakımından bütün kurrâ için tûl, tavassut ve kasr vecihleri câiz olarak görülmektedir.³³⁶ Bu nedenle ileri sürülen farklı görüşlerden her birine ait delil muteber kabul edildiğinden kıraat literatüründe medd-i ârız için tûl, tavassut ve kasr mertebelerinden her birinin icrasına ruhsat verilmektedir.³³⁷

Med bahsinde birçok konuda olduğu gibi medd-i ârız konusunda da “asl ve ârız” kavramları belirleyici unsur olarak göze çarpmaktadır. Konuyla alakalı gerekçeler ortaya konulurken mesele, “إعتداد بالأصل”³³⁸ ve “إعتداد بالعارض”³³⁹ ekseninde tartışılmakta ve kullanılan bu iki farklı yöntem sebebiyle medd-i ârızın med mertebesi hususunda farklı görüşler serdedilmektedir. Bu konuda naklin bulunmaması, ulemayı mezkûr kaideyle hüküm istinbadında bulunmaya sevk etmektedir. Bu nedenle de medd-i ârız için zikredilen mertebelerin kıraat imamlarına nispet edilmesi mümkün görünmemektedir. Zira medd-i ârız ile alakalı bu ameliye, nakil temelli bir uygulama değildir, aksine dirâyet temelli bir uygulamadır. Nitekim İbnü’l-Cezerî de bu konuda “الإعتداد بالعارض وعدمه” kaidesinin genele teşmil edilmesinden dolayı her bir vechin bütün kıraat imamlarına isnad edildiğini söylemektedir. Fakat bu ifadeler, kıraat imamlarından bu şekilde bir nakil

³³⁵ Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 501; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1080; ayrıca bkz. Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, s. 103.

³³⁶ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1084.

³³⁷ Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 501; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1080; ayrıca bkz. Nasr, *Ğâyetü’l-mürîd*, s. 103.

³³⁸ Kelimenin veya harfin aslı durumun dikkate alınması, aslına itibar edilmesi manasında kullanılmaktadır.

³³⁹ Kelimenin veya harfin ârızî durumunun dikkate alınması, ârızî durumuna itibar edilmesi manasında kullanılmaktadır.

yapılmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Kıraat imamları için medd-i muttasıl olduğu gibi medd-i lâzımda da farklı med mertebelerini öngörenlerin ise medd-i ârızda farklı bir yol tercih ettikleri söylenmektedir. Buna göre medd-i lâzım için kıraat imamlarına nispet edilen mertebe veya onun altında bir mertebenin medd-i ârız için de uygulanması mümkündür. Fakat medd-i lâzım için isnad edilen mertebenin üstünde bir mertebe ise medd-i ârız için tatbik edilemez.³⁴⁰

Bu başlık altında medd-i ârız için öne sürülen üç mertebe delilleriyle birlikte ele alınacaktır.

4.1.4.1.İşbâ‘ Mertebesi

Medd-i ârız için öngörülen mertebelerden işbâ‘/tûl mertebesini ileri sürenlerin gerekçeleri, medd-i lâzımda olduğu gibi medd-i ârızda da “içtimâu’s-sâkineyn”in mevcut olmasıdır. Buna göre med harfinden sonra aynı kelimedede mutlak olarak bir sükûnun bulunmuş olması yeterlidir. Dolayısıyla bu gruptakiler, medd-i ârız medd-i lâzıma hamletmek suretiyle medd-i ârızın işbâ‘ mertebesi ile icra edilmesi için ârızî sükûnu yeterli görmektedir.³⁴¹ Bu konuda Şâtıbî’nin bütün kıraatler için tercih ettiği mertebelerden birinin de tûl mertebesi olduğu belirtilmektedir.³⁴² Fakat Şâtıbî’nin bu konudaki tercihinin iki vechi de kapsadığı ve bu konuda ilgili beyitteki³⁴³ ifadenin kapalılığı dolayısıyla söz konusu beyitten kastedilen vecihlerin hangi vecihler olduğunun tespit edilemediği söylenmektedir.³⁴⁴ Ne var ki ilgili ibaredeki وجهان ifadesiyle tûl ve tavassut mertebelerini ihtiva ettiği anlaşılmaktadır. Çünkü أصلاً ibaresiyle iki vechin bu konuda sabit olduğu ifade edilmektedir ki onlar da ziyade med mertebeleri olan tavassut ve işbâ‘/tûl mertebeleridir. Ayrıca mezkûr beyitte tavassut ve tûl mertebeleri öncelenmekle beraber medd-i ârız için dolaylı olarak kasr mertebesi de öngörülmektedir.³⁴⁵ İbn Şüreyh ise medd-i ârız için iki vecihten

³⁴⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1084.

³⁴¹ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1080; Cüreysî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, s. 202.

³⁴² İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1082; Cüreysî, *Nihâyetü’l-kavli’l-müfid*, s. 202.

³⁴³ وعن كلهم بالمد ما قبل ساكن وعند سكون الوقف وجهان أصلاً

³⁴⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 120-121; Ca’berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 560; Raşâ bint Sâlih b. Nâsır ed-Dügaysir, *İhtiyârâtü’l-imâm Ebi’l-Kâsım eş-Şâtıbî ve tevcihâtühû fî Hurzi’l-Emânî*, Riyad, el-Cem‘iyyetü’l-İlmiyyetü’s-Suûdiyye li’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Ulûmih, 2016/1437, s. 262.

³⁴⁵ Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 278-279; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 120-121.

bahsetmektedir ki bu iki vecihten birisi de işbâ‘ mertebesidir.³⁴⁶ Dâni‘ye gelince o, ‘Âsım ve Hamza kıraatleriyle Nâfi‘ kıraatinin Verş rivayeti için bu mertebeyi zikretmekte ve hocası Halef b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî el-Hâkânî‘ye bu mertebeyi isnad etmektedir.³⁴⁷

4.1.4.2. Tavassut Mertebesi

Medd-i ârız için tavassut mertebesini ileri sürenler, hem “içtimâu’s-sâkineyn”i dikkate almakta hem de ârızî sükûnu dikkate almaktadır. Dolayısıyla medd-i ârızda tavassut mertebesinin icrasını öngören ulema, “iltikâu’s-sâkineyn”den dolayı kasr mertebesine, ârızî sükûn sebebiyle ise tûl mertebesine hükmetmemektedir. Fakat her ikisini de dikkate alarak bu ikisinin ortası olan tavassut mertebesini tercih etmektedir.³⁴⁸

Bu görüşün taraftarları arasında Dâni‘nin hocalarından Ebü’l-Hasen İbn Ğalbûn, Ebü’l-Feth Fâris b. Muhammed ve Ebü’l-Kâsım Abdülazîz b. Ca‘fer gösterilmektedir.³⁴⁹ Yine bu isimler dışında Ahvâzî, İbn Mücâhid, Mekkî b. Ebî Tâlib ve Şâtıbî’nin de medd-i ârız için tavassut mertebesini tercih ettikleri ileri sürülmektedir. İbnü’l-Cezerî, kıraat imamlarından medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için tavassut mertebesinde konumlandığı isimleri zikrederek bazı müelliflerin bu kişiler için medd-i ârızda da tavassut mertebesini tercih ettiklerini söylemektedir.³⁵⁰ Ayrıca Mekkî b. Ebî Tâlib medd-i ârızın meddinde tercihte bulunmakta ve tercihini tavassut mertebesi olarak izhar etmektedir.³⁵¹ Dâni‘ ise medd-i ârızın bu mertebesinin Nâfi‘ kıraatinin Mısırlı tarikleri dışındaki tariklerinde,

³⁴⁶ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 42-43.

³⁴⁷ Dâni‘, **Câmi‘u’l-beyân**, C:II, s. 501; İbnü’l-Cezerî ise *Neşr*’de medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın işbâ‘ mertebesinde konumlandığı isimleri zikrederek bazı müelliflerin mevzubahis isimleri medd-i ârızın işbâ‘ mertebesinde zikrettiklerini söylemektedir. Bkz. İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1080.

³⁴⁸ Sehâvî, **Fethu’l-vasîd**, C:II, s. 279; İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1080; Kastallânî, **el-Müstetâb fi’t-tecvîd**, s. 194; Ebü’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, **Şerhu’l-Kastallânî ale’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, Kahire, Mektebetü Evlâdi’s-Şeyh li’t-Türâs, 2009, s. 253.

³⁴⁹ Dâni‘, **Câmi‘u’l-beyân**, C:II, s. 501.

³⁵⁰ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1080-1082.

³⁵¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tefsîr**, s. 267-268.

İbn ‘Âmir, Ebû ‘Amr, İbn Kesîr ve Kisâî kıraatlerinde icra edildiğini söylemektedir.³⁵²

4.1.4.3.Kasr Mertebesi

Ârızî sükûna itibar etmeyenler, medd-i ârız için kasr mertebesinin uygulanması gerektiğini ileri sürmektedir. Zira “içtimâu’s-sâkineyn” vakf hâline mahsus özelliklerdendir. Yani الفُتْر kelimesi ve benzeri kelimelerin üzerinde vakf yapıldığı takdirde “içtimâu’s-sâkineyn” için herhangi bir mânia yoktur.³⁵³ Nitekim vakf hâline mahsus olmak üzere “içtimâu’s-sâkineyn”ın mümkün olduğu, dolayısıyla da medd-i ârızın gerçekleştiği kelimelerde “içtimâu’s-sâkineyn” sebebiyle ziyade med yapmak için bir zorunluluk olmadığı belirtilmektedir.³⁵⁴

İbnü’l-Cezerî, medd-i munfasılda kasr ehli olarak tayin ettiği kişiler için medd-i ârızın bu mertebesinin bazıları tarafından tercih edildiğini söylemektedir.³⁵⁵ Dâni’nin hocası Antâkî de medd-i ârızda kasr mertebesinin uygulayıcılarından.³⁵⁶ Medd-i ârız için kasr mertebesinin icra edilmesi taraftarı olanlar arasında Husrî (ö. 488/1095), İbn Şüreyh ve Ca’berî gibi âlimler bulunmaktadır.³⁵⁷ Ayrıca İbn Şüreyh daha önce ifade edildiği üzere medd-i ârız için işbâ’ mertebesini de öngörmekteydi. Bu nedenle kasr vechi İbn Şüreyh için iki vecihten biridir. Haddizatında o, bu noktada kendi görüşünü ortaya koymamakta, medd-i ârız ziyade med ile okuyanların ve ziyade medsiz okuyanların varlığından bahsetmektedir.³⁵⁸

Kıraat müellifleri, medd-i ârız bahsinde üç farklı mertebe için öne sürülen tezlerin her birini kendi içerisinde tutarlı görmektedir. Nitekim zikredilen alternatif vecihler üzerinde Dâni’den beri hemen hemen tercihte bulunan müellif neredeyse olmamıştır.³⁵⁹ Ne var ki bu noktada tercih sahibi müelliflere de rastlanmaktadır. Bu

³⁵² Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 501.

³⁵³ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1082.

³⁵⁴ Husrî, *el-Kasîdetü’l-Husriyye*, s. 100.

³⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1082-1083.

³⁵⁶ Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 501.

³⁵⁷ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 42-43; Husrî, *el-Kasîdetü’l-Husriyye*, s. 100; Ca’berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 547.

³⁵⁸ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 42-43.

³⁵⁹ Örnek için bkz. Dâni, *Câmi’u’l-beyân*, C:II, s. 501; Şâtıbî, *Metnü’s-Şâtibiyye*, s. 15 (176. beyitler); Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 278-279; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1082-1084.

müelliflerden Husrî, medd-i ârızın icrasında ziyade meddin yapılmamasını kendi tercihi olarak öne çıkarmaktadır. Üstelik onun Nâfi‘ kıraati için kaleme aldığı bir eserde bu şekilde görüş serdetmesi, medd-i ârızın icrasında med miktarının daha uzun olduğu kıraatlerde dahi kasr mertebesinin icra edilebileceğini göstermektedir. Hiç olmazsa Husrî’nin konuyla alakalı yaklaşımından bu sonuca ulaşmaktayız.³⁶⁰ Yine Ca‘berî ise Husrî gibi medd-i ârızın meddi için kasr mertebesini tercih eden isimler arasında öne çıkmaktadır.³⁶¹ Buna ilaveten *Şâtıbiyye*’de her ne kadar kasr mertebesine işaret edilse de Şâtıbî’nin kullandığı وجہان أصلا ifadesi, onun bu mertebeyi tercih etmediğini, bu nedenle de onun kasr mertebesine işaret etmekle yetindiğini göstermektedir.³⁶² Haddizatında o, medd-i ârız için zikredilen her bir vech e işaret etmekte; fakat medd-i ârız için tavassut ve tûl mertebelerini uygulanabilir olması açısından daha uygun görmekte, kasr mertebesini ise yeğlememektedir.³⁶³ Fakat İbn Âcurrûm’a göre ise Şâtıbî’nin medd-i ârızda tercih ettiği iki mertebeden birisi kasr mertebesidir. Zira vakf-vasl durumları ve bunlarla ortaya çıkan kasr-tûl mertebeleri aslî durumlardır. Tavassut mertebesi ise aslî değildir, bu mertebeye istihsân ile hükmedilmektedir. Bu nedenledir ki İbn Âcurrûm’a göre *Şâtıbiyye*’de medd-i ârız için işaret edilen iki vecih tûl ve kasr mertebeleridir.³⁶⁴

Modern dönem tecvid eserlerinin bazılarında medd-i ârız için üçten fazla mertebeyi kapsayacak şekilde med miktarları verilmekte,³⁶⁵ bazılarında ise tilâvetin icra edildiği kıraat ricali için med mertebelerinin farklı med miktarlarına karşılık geldiği fikri ortaya konmaktadır. Bu, bazı eserlerde sarahaten ifade edilmekte iken bazı eserlerde ise dolaylı olarak verilmektedir. Şöyle ki dolaylı olarak verilen eserlerdeki med miktarlarında bu fikrin yansımaları görülmektedir. Bu nedenle de

³⁶⁰ Husrî, *el-Kasîdetü’l-Husriyye*, s. 100.

³⁶¹ Ca‘berî, “Kenzü’l-meânî”, C:II, s. 547.

³⁶² Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 278-279; ayrıca bkz. Dügaysir, *İhtiyârâtü’l-imâm Ebi’l-Kâsım eş-Şâtıbî*, s. 262.

³⁶³ Şâtıbî, *Metnü’s-Şâtıbiyye*, s. 15 (176. beyitler); ayrıca bkz. Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 278-279.

³⁶⁴ İbn Âcurrûm, “Ferâidü’l-meânî”, C:II, s. 566-567.

³⁶⁵ Örnek için bkz. Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 266-267; Sarı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma*, s. 72-73; Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 71; Dağdeviren, *Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid*, s. 56; Kara, *Kur’ân Fonetigi*, s. 93.

yer yer tûl veya tavassut mertebeleri için olması gerekenden farklı med miktarlarına da nadiren tesadüf edilmektedir.³⁶⁶ Daha önce de ifade edildiği üzere Abdullâh Efendizâde, medd-i lâzımda da medd-i ârızda da tûl mertebesinin dört elif karşılık geldiğini öne sürmekte ve bunu Ali el-Kârî'nin *el-Minehu'l-Fikriyye* adlı eseriyle desteklemektedir.³⁶⁷ Ne var ki mezkûr eserde, Abdullâh Efendizâde'nin zikrettiği şekliyle herhangi bir bilgi tespit edilememektedir. Bunun aksine Alî el-Kârî üç elif ekolüne ait med miktarlarını kullanmakta, medd-i lâzım için tûl/işbâ' mertebesini, tûl mertebesi için ise üç elif miktarını zikretmektedir.³⁶⁸ Bunlara ilaveten Ali el-Kârî, farklı med ekollerine ait med miktarlarını verirken beş elif ekolüne dair maksimum med miktarının dört elif olduğunu ve bunun aslî med miktarının dışarıda bırakılması suretiyle olduğunu söylemektedir.³⁶⁹

Taranan klasik kaynaklarda medd-i ârız için ana mertebeler dışında bir mertebeden bahsedildiğine rastlanmamaktadır. Durum böyle olunca herhangi bir kıraat imamının hangi mertebede konumlandırıldığı önem kazanmaktadır. Hafs rivayetinin Ubeyd b. es-Sabbâh tariki *Şâtibiyye*'de tavassut ehli, *Teyisr*'de ise ara mertebelerin kullanılması sebebiyle fuveyka't-tavassut ehli olarak zikredilmektedir. Dolayısıyla Ubeyd b. es-Sabbâh için verilecek med miktarları bu açıdan bir problem oluşturabilir. Bunun yanında medd-i ârız için sadece ana mertebelerin zikredilmesi de bu konudaki başka bir problem sebebidir. Fakat Dâni'nin bu konudaki tavrı dikkat çekicidir. O, *Câmi'u'l-beyân*'da medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için altılı bir tasnif yapmasına rağmen³⁷⁰ medd-i ârız için üçlü tasnif yapmakta ve medd-i muttasılla medd-i munfasıl için yaptığı tasnifteki isimleri bu üçlü tasnifte zikretmektedir. Dâni, medd-i ârız için takip ettiği bu yolun aksine ara mertebeleri de zikrettiği bir tasnif yapabilirdi; fakat o, medd-i ârız için kıraat literatüründe tercih edilen mertebeler dışında bir mertebe vermemektedir.³⁷¹

³⁶⁶ Örnek için bkz. Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, s. 266-267; Gülle, *Tecvîd İlmi*, s. 271; Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 71; Dağdeviren, *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid*, s. 56.

³⁶⁷ Abdullâh Efendizâde, *'Umdetü'l-hullân*, s. 21.

³⁶⁸ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 221-230.

³⁶⁹ Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-Fikriyye*, s. 233.

³⁷⁰ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:I, s. 466-467.

³⁷¹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501.

Ârızî sükûn ve aslî sükûn, sükûn çeşitleri olarak değerlendirilmekte ve kelimenin aslından olup olmamasına göre isim almaktadır. Yoksa bunlara işlevleri gereği bu isimler verilmemiştir. Bu nedenle de medd-i ârızda sükûnun asli olup olmadığına bakılmaması, kelime üzerinde vakf yapıldığında ortaya çıkan duruma göre icra yapılması mantıken daha tutarlı görünmektedir. Nitekim medd-i ârızda veya başka herhangi bir meselede mevcut durumun dikkate alınması daha makul bir uygulama olarak kabul edilebilir. Bu nedenle de medd-i ârızdaki sükûn varlığının medd-i lâzımdaki gibi değerlendirilme imkânı bulunmaktadır ki medd-i ârızda işbâ‘ mertebesini tercih edenler de bu bakış açısıyla hareket etmektedir.

“الإعتداد بالعارض وعدمه” kaidesinin dikkate alınması hâlinde medd-i ârız için mezkûr üç mertebe, bütün kıraatlere teşmil edilebilmektedir. Fakat medd-i lâzım için tefavütü kabul edenlere göre medd-i ârız, medd-i lâzımla aynı veya daha alt mertebeye icra edilmelidir.³⁷² Çünkü medd-i lâzımda tefavütü kabul etmeyen kıraat âlimleri, çoğunlukla işbâ‘ mertebesini tercih etmektedir.³⁷³ Bu nedenle de medd-i ârızın hangi mertebeye icra edildiği medd-i lâzım açısından önem taşımamaktadır. Çünkü medd-i ârız her hâlükârda medd-i lâzıma ya denk ya da onun altında bir mertebeye icra edilecektir. Fakat medd-i lâzımda tefavütü kabul edenlere göre ise medd-i lâzımın medd-i ârızın altında bir mertebeye icra edilmemesi gerekir. Zira medd-i lâzımda bazı kıraat imamaları için işbâ‘ mertebesi altında mertebeler belirlendiğinden medd-i ârızın icrasının da buna göre belirlenmesi gerektiği öne sürülmektedir.³⁷⁴ Fakat yer yer bazı eserlerde bu durum dikkate alınmadan medd-i ârız için mertebeler zikredildiği müşahade edilmektedir.³⁷⁵ Hâlbuki medd-i lâzım için tefavüt görüşünü benimseyenlerin aynı zamanda medd-i ârıza ait mertebeler için de kayıt koymaları gerekirdi.

³⁷² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1084.

³⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1015.

³⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1084.

³⁷⁵ Sarı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma*, s. 71-74; Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 68-73; Çoraklı, *Kur'ân-ı Kerîm'i Güzel Okuma Sanatı Tecvid*, s. 30-35; Kara, *Kur'ân Fonetigi*, s. 92-93; Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kıraat*, s. 149-153.

4.1.5. Medd-i Lîn İle Alakalı Meseleler

Medd-i lîn, hem aslî sükûnla hem de ârızî sükûnla gerçekleşebilmekte ve lîn harfinden sonraki mezkûr sükûnlar sebebiyle medd-i lîn için hükümler farklılık arz edebilmektedir. Ayrıca lîn harfinden sonraki harfîn hemze olması hâlinde ise Verş'in Ezrak tariki için sadece tûl ve tavassut mertebeleri söz konusu edilmektedir. Bu başlık altında yukarıda zikredilen konular etraflıca ele alınacaktır.

4.1.5.1. Ârızî Sükûnla Gerçekleşen Medd-i Lîne İsnad Edilen Med Mertebeleri

Medd-i lîn, aslî sükûnla da ârızî sükûnla da gerçekleşebilmektedir. Medd-i ârızdaki muhtemel vecihler, ârızî sükûn ile gerçekleşen medd-i lîn için de söz konusudur.³⁷⁶ Dolayısıyla medd-i ârız konusunda verilen vecihler medd-i lîn'in bu türü için de geçerlidir. Fakat medd-i lîn'deki kasr mertebesinin diğer medlerde söz konusu edilen kasr mertebesi gibi olmadığı iddia edilmektedir.³⁷⁷ Ayrıca istisnaları olmakla birlikte mütetarrif hemzeyle gerçekleşen medd-i lîn'in hem vasl hem de vakf hâlinde Verş rivayetinin Ezrak tariki için sadece tûl ve tavassut mertebesi icra edilmektedir.³⁷⁸

Lîn harfleri, yapı bakımından med harflerinden farklıdır. Zira med harflerinden önceki harflerin harekesi med harflerinin kendi cinslerindendir; fakat lîn harflerinde ise durum bunun aksinedir.³⁷⁹ Lîn harflerinden önceki harflerin harekelerinin kendi cinslerinden olmaması sebebiyle lîn harfleri med vasıflarını kaybetmekte,³⁸⁰ başka bir görüşe göre de med vasıfları zayıflamaktadır.³⁸¹ Bu nedendir ki lîn harflerinde gerçekleşen meddin med harfleriyle gerçekleşen medden zayıf olduğu kabul

³⁷⁶ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 283; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 124-125; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1121-1122.

³⁷⁷ Dabbâ', **el-İdâe**, s. 19-21; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 351-352.

³⁷⁸ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 281-282; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 123-124.

³⁷⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

³⁸⁰ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 501.

³⁸¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130; ayrıca bkz. Seyfüddîn b. Atâillâh, **el-Cevâhiru'l-mudîyye**, s. 313-314; Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 309.

edilmektedir.³⁸² Ne var ki lîn harfleriyle med harfleri arasındaki benzerlik, lîn harfleri üzerinde med yapılmasına gerekçe olarak olarak gösterilmektedir.³⁸³

Lîn harfleriyle gerçekleşen meddin med vasfını kaybetmesi sebebiyle nahivcilerin ve kıraat ehlinin büyük çoğunluğunun medd-i lînde ziyade meddi münasip görmedikleri ifade edilmektedir.³⁸⁴ Fakat lîn harflerinin med hususunda illetli olmaları bir tarafa, med harfleriyle olan benzerlikleri kuvvetlidir. Zira med harflerinde olduğu gibi lîn harflerinde de hafâ' sıfatının mevcut olması ve kendilerinden sonraki harflere idğâm edilebiliyor olmaları bu görüşe neden olan amillerdir.³⁸⁵ Bu noktadan hareketle medd-i lînin kuvveti noktasında farklı görüşler ileri sürülmektedir.³⁸⁶

Medd-i lîne ait kasr mertebesinin "lîn harflerindeki rehâvet sıfatına karşılık gelen tabii miktarın süresi kadar" olduğu şeklinde görüş serdedilmektedir.³⁸⁷ Haddizatında medd-i ârız yapılan kelimenin kasr mertebesi, onun vasl hâlindeki telaffuzuna denk olduğu gibi medd-i lînin kasr mertebesi de vasl hâlindeki telaffuzuna eş değerdir. Çünkü bu kanaate sahip olanlar, medd-i lînin gerçekleştiği kelimelerin vakf ve vasl hâllerinde gerçekleşen telaffuz arasında bir fark görmemektedir. Aslında medd-i ârız yapılan harekeli bir harf, vasl hâlinde medd-i tabîi olarak vakf hâlinde de medd-i ârızın kasr mertebesi için bir harekeli bir telaffuz miktarı ile med edilmesine rağmen medd-i lînin kasr vechi için ise aslında medden söz etmek mümkün değildir. Nitekim bu durum, lîn harfindeki yumuşaklık ve esneklik özelliklerinin kasr mertebesi yerine geçtiği iddiasıyla açıklanmaktadır. Mamafih medd-i lînin kasr mertebesinde uygulanan meddin telaffuzuyla üzerinde medd-i lîn gerçekleşen kelimenin vasl hâlindeki telaffuzu keyfiyet açısından ayniyet arz ettiği iddiası kayda değer bir husustur.³⁸⁸ Konuyla alakalı bir diğer görüşe göre ise medd-i lînin gerçekleştiği kelimelerin vakf ve vasl hâllerindeki telaffuzların kasr mertebesi altında olmasının revm vechine etkisi mevzubahistir. Nitekim bu bağlamda revm vechinin

³⁸² Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 130.

³⁸³ Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 558.

³⁸⁴ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 501.

³⁸⁵ Dabbâ', **el-İdâe**, s. 19-21.

³⁸⁶ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 502.

³⁸⁷ Abdülhamîd, **Teyşîru'r-Rahmân**, s. 220.

³⁸⁸ Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 351-352.

medd-i lîn için gerçekleşmediği ileri sürülmektedir. Nitekim Ebû Şâme, medd-i lînin kasr mertebesini zikretmesine rağmen revm vechinin iptal olmasını, üzerinde medd-i lîn yapılan kelimelerde kasr mertebesinin gerçekleşmemesine bağlamaktadır. Sonuç olarak o, medd-i lîn için mahza kasr mertebesini zikretmesine karşın kasr mertebesiyle revm vechinin uygulanamayacağını ileri sürmektedir.³⁸⁹ Hâlbuki “Revm ile vakf, vasl hâlindeki gibidir.” kaidesine göre kasr ile revm vechi de alınabilir.³⁹⁰ Hatta bu mertebede mahza kasrın uygulanmasındansa revm ile kasrın uygulanmasının telaffuzdaki zorluk sebebiyle okuyucu için kolaylık sağladığı söylenebilir. Revm uygulamasında harekeyle birlikte sesin zayıflatılması mevzubahis olmakta, bu nedenle de sesin ve dolaylı olarak da harekenin büyük bir kısmı giderilmektedir. Revm uygulamasında hareke zayıflatılmış olsa da o; harekeyle veya başka bir deyişle hareke üzerinde yapılır.

4.1.5.2. Aslî Sükûn ve Hemze Sebebiyle Gerçekleşen Medd-i Lîn

Aslî sükûn sebebiyle gerçekleşen medd-i lîn, hurûf-ı mukattaalarda ve hurûf-ı mukattaa dışında olmak üzere iki türdür. Hurûf-ı mukattaalarda aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn, Meryem ve Şûrâ sûrelerinin evvellerinde bulunmaktadır. Meryem sûresinin evvelindeki كهيعص’den oluşan hurûf-ı mukattaada ve Şûrâ sûresinin evvelindeki حم عسق’den oluşan hurûf-ı mukattaadaki “ayn” harfleri üzerinde aslî sükûn sebebiyle medd-i lîn gerçekleşmektedir.³⁹¹

Verş rivayetinin Ezrak tarikinde hurûf-ı mukattaa dışındaki kelimelerde lîn harfinden sonra hemzenin bulunmasıyla medd-i lîn uygulanmaktadır. كهينة, شيء ve سوء kelimelerinde lîn harfinden sonra bulunan hemze sebebiyle hem vasl hâlinde hem de vakıf hâlinde Verş’in Ezrak tariki için ziyade med mertebeleri mevzubahis edilmektedir.³⁹²

Bu başlık altında mütetarîf hemzeyle ve aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn hakkındaki farklı görüşler argümanlarıyla birlikte ele alınacaktır.

³⁸⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 125; ayrıca bkz. Ğûl, *Buğyetu ‘ibâdi’r-Rahmân*, s. 313-314.

³⁹⁰ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 144-145.

³⁹¹ Mehdevî, *Şerhu’l-hidâye*, C:I, s. 32; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1117-1119.

³⁹² İbn Süfyan, *el-Hâdî*, s. 119.

4.1.5.2.1. Hemze Sebebiyle Gerçekleşen Medd-i Lîn ve Onun Verşe Ait Ezrak Tarikindeki Tatbiki

Lîn harflerinden önceki harflerin kendi cinsinden harekelere sahip olmaması, diğer rivayetlerde medd-i lînin vasl hâlinin temkîn edilmesine engel kabul edilmektedir. Zira med vasfını kaybeden bu harfler, gizli olma vasıflarını kaybedip aşikâr olmaktadır.³⁹³ Ezrak tarikinde ise hemzeyle gerçekleşen medd-i lîn formları, hemze sebebiyle hem vasl hâlinde hem vakf hâlinde medd-i muttasıl gibi değerlendirilmektedir.³⁹⁴ İşte bu nedenle lîn ve med harflerinin benzeşmelerinden dolayı hemzeyle gerçekleşen medd-i lîn, Ezrak tarikinde ziyade med ile icra edilmektedir.³⁹⁵

Ezrak tarikinde hemzeyle gerçekleşen medd-i lînin hemze dışındaki harflerle gerçekleşen medd-i lînden farklılığı söz konusudur. Mütetarrif hemzenin bulunmadığı kelimelerin vakf hâllerinde gerçekleşen medd-i lînlerde, diğer rivayetlerde olduğu gibi Ezrak tariki için de muhtemel üç vecih söz konusudur.³⁹⁶ Fakat mütetarrif hemzenin veya lîn harfinden sonra hemzenin bulunduğu kelimelerde gerçekleşen medd-i lînlerin vasl ve vakf hâllerinde Ezrak tarikine tûl ve tavassut vecihleri isnad edilmektedir.³⁹⁷ Yine mütetarrif hemzeyle gerçekleşen ve hemzenin fetha harekeli olmadığı medd-i lîn formunda vakfedildiğinde ise altı vechin icrası mümkün olmaktadır. Bunlardan ikisi mahza tûl ve tavassut vecihleri iken diğer ikisi işmâm ile birlikte tûl ve tavassut vecihleri, diğer ikisi ise revm ile birlikte tûl ve

³⁹³ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 497.

³⁹⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 123.

³⁹⁵ Ebû’l-Hasen Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed el-‘Abdî İbn ‘Azîme el-İşbîlî, *Minehu’l-ferîdeti’l-Hımsıyye fî şerhi’l-kasîdeti’l-Husriyye*, thk. Tevfik el-Abkârî, Kazablanka, Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2008/h. 1429, s. 288; Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 281-282.

³⁹⁶ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 124-125.

³⁹⁷ Tûl mertebesi için bkz. Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 295-296; Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-Endelüsî el-İşbîlî, *Müfredatü Nâfi‘*, dirase ve thk. Semîr Bel‘aşıyye, Muhammed Nâfi‘, Rabat, Râbitatu’l-Muhammediyye li’l-‘Ulemâ’, 2011/h. 1432, s. 63; Ebû Abdillâh Muhammed b. Şüreyh er-Ruaynî el-Endelüsî el-İşbîlî, *Risâletân fî kirâati’l-İmâm Nâfi‘: el-ûlâ Rivâyete Verş an Nâfi‘, es-sâniye: terrîdü’l-ihtilâf beyne Kâlûn ve Verş fî rivâyetihimâ an Nâfi‘*, thk. ‘Atıyye b. Ahmed b. Muhammed el-Vüheybî, Dubai, Câizetü Dübey ed-Devliyye li’l-Kur’ânî’l-Kerîm, 2011/h. 1432, s. 60-61; Husrî, *el-Kasîdetü’l-Husriyye*, s. 103; Alî b. Ebî Muhammed el-Vâsîfî ed-Dîvânî, *Kirâatü’l-imâm Nâfi‘ el-Medenî: bi’r-rivâyeteyni’l-meşhûrateyni anh*, thk. Üsâme b. Abdilvehhâb el-Hayyânî, Mehdi b. el-Vennâs ed-Dehîm, Dubai, Câizetü Dübey ed-Devliyye li’l-Kur’ânî’l-Kerîm, 2019/h. 1440, s. 55. Tavassut mertebesi için bkz. Mekki b. Ebî Tâlib, *et-Tefsîr*, s. 262; Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 496; Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 281-282.

tavassut vecihleridir. Ezrak tarikinde hemzeyle gerçekleşen medd-i lînlerde revm vechinin tavassut ve tûl mertebeleriyle icra edilmesi, onun vasl hâlinde tûl ve tavassut mertebeleriyle okunmasından kaynaklanmaktadır.³⁹⁸

بطول وقصر وصل ورش ووقفه وعند سكون الوقف للكل أعملا

Şâtıbî'nin *Hırzû'l-emânî*'de geçen yukarıdaki sözünün zahirinden kasr mertebesi anlaşılabilecekken mevzubahis konuda kasrdan kastedilenin ziyade meddin kısa tutulması şeklinde bir yorum getirilmektedir.³⁹⁹ Aynı konuda Ebû Hafs Sirâcüddîn en-Neşşâr (ö. 938/1531) da buna benzer bir yorum yapmaktadır: "...Verş için iki vecih vardır: Meddi; vasıl ve vakf hâllerinde uzun (tûl mertebesi) ve ondan kısa (tûl mertebesinden daha kısa yani tavassut mertebesiyle) yap."⁴⁰⁰

Hemzeyle gerçekleşen medd-i lîne ait istisnalar mevcuttur. Nitekim içerisinde şebîh bi'l-bedel bulunmadığı takdirde vakf hâlinde gerçekleşen medd-i lînin ziyade medle okunmasında ihtilaf bulunmazken lîn harfinden sonra şebîh bi'l-bedel'in bulunması hâlinde farklı görüşler öne sürülmektedir.⁴⁰¹ Çünkü şebîh bi'l-bedel'in bulunduğu söz konusu kelimelerde zayıf kabul edilen iki meddin (medd-i bedel ve medd-i lîn) bir arada bulunması, lîn harfinde ziyade med yapılmasına engel teşkil etmektedir.⁴⁰² Bu noktada سَوَاءُتِهَا, سَوَاءُتِكم ve سَوَاءُتِكم kelimelerinin istisna tutulması ihtilafli bir meseledir.⁴⁰³ Dâninin bu kelimeleri istisna tutmadığına; fakat onun bu kelimeler için tavassut mertebesini tercih ettiğine dikkat çekilmektedir.⁴⁰⁴ Her ne kadar مَوَّلَا kelimesinde medd-i bedel bulunmasa da bu kelime ve المَوَّودَة kelimesi ise ittifakla istisna tutulan kelimelerdendir. Dolayısıyla bu kelimelerdeki lîn harfleri için

³⁹⁸ Ebü'l-Bekâ Nûruddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve tezkaru'l-mukrii'l-müntehâ*, tsh. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004/1425, s. 68; Abdullâh Efendizâde, *'Umdetü'l-hullân*, s. 43-44.

³⁹⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 123.

⁴⁰⁰ Sirâcüddîn Ömer b. Kâsım b. Muhammed b. Alî en-Neşşâr, *et-Teyşîru'l-ahîr fî kırâati'l-imâm Abdillâh b. Kesîr, el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'*, *Tırâzu'l-'alemeyn fî hukmi'l-istifhâmeyn*, "el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'", thk. Muhammed Beşîr Mercân eş-Şâfiî, Kahire, 'İlmü'l-İhyâi't-Türâs ve'l-Hidmâti'r-Rakmiyye, 2017/h. 1438, s. 174.

⁴⁰¹ Neşşâr, *et-Teyşîru'l-ahîr fî kırâati'l-imâm Abdillâh b. Kesîr, el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'*, *Tırâzu'l-'alemeyn fî hukmi'l-istifhâmeyn*, "el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'", s. 174.

⁴⁰² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 125.

⁴⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1114-1115.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1114-1115; ayrıca bkz. Mârgînî, *en-Nücûmü't-tavâli'*, s. 87.

ziyade med mertebesi uygulanmaz.⁴⁰⁵ Fakat مؤثلا kelimesi, İbnü'l-Fehhâm'ın istisna tuttuğu kelimelerden değildir.⁴⁰⁶ İbnü'l-Cezerî de onun bu hususta tek kaldığına dikkat çekmektedir.⁴⁰⁷ Nitekim bu durumun İbnü'l-Fehhâm'dan sehven sâdır olduğu düşünülebilir.

İbn Süfyân, Mehdevî, İbn Şüreyh ve İbnü'l-Fehhâm gibi âlimlere göre medd-i lînle alakalı daha önce sözü edilen keyfiyete sahip سَوَّاهُمَا ve الموعودة gibi kelimelerde Ezrak için sadece kasr mertebesi icra edilebilir.⁴⁰⁸ Nâfi' kıraati üzerine manzum eser kaleme alan Husrî de الموعودة ve سَوَّاهُمَا gibi medd-i lîn yapılmaya müsait olan ve içinde şebîh bi'l-bedel'in geçtiği kelimeleri ziyade med yapılan kelimelerden istisna tutmaktadır.⁴⁰⁹ Bu isimlerle birlikte başka isimlerin de سَوَّاهُمَا örneğindeki medd-i lîn uygulamasında kasr mertebesini tercih etmeleri, cumhur uygulamasının kasr mertebesi olduğuna işaret olarak kabul edilebilir. Fakat mezkûr örnekte tavassut mertebesi de muhtemel vecihlerden biri olarak zikredilmektedir. Buna göre medd-i lîn için kasr mertebesiyle birlikte medd-i bedelin üç vechinin ve her iki med için tavassut mertebesinin alınmasıyla birlikte muhtemel vecihlerin dört tane olduğu görülmektedir.⁴¹⁰ Sirâcüddîn en-Neşşâr, bu duruma örnek olan سَوَّاهُمَا kelimesindeki vâv harfine ait meddin icrasında ihtilaf olduğunu söylemekte ve bu örnek için tûl, tavassut ve kasr mertebelerinin söz konusu edildiğini öne sürmektedir.⁴¹¹ Muhallilâtî

⁴⁰⁵ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40-41; İbn 'Azîme, **Minehu'l-ferîdeti'l-Hımsiyye**, s. 289; Şemsüddîn Muhammed b. Halîl el-Kabâkîbî, **Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz fî'l-kırâati'l-erbea aşera**, thk. Ahmed Hâlid Şükrî, Amman, Dâru Ammâr, 2003/h. 1424, s. 124; Neşşâr, **et-Teyşîru'l-ahîr fî kırâati'l-imâm Abdillâh b. Kesîr, el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'**, **Tırâzu'l-'alemeyn fî hukmi'l-istifhâmeyn**, "el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'", s. 174; Abdullâh Efendizâde, **'Umdetü'l-hullân**, s. 43; Mârgînî, **en-Nücûmü't-tavâli'**, s. 87;

⁴⁰⁶ İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrîd**, s. 137; ayrıca bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1114.

⁴⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1114; ayrıca bkz. Kabâkîbî, **Îzâhu'r-rumûz**, s. 125.

⁴⁰⁸ Lîn harfinden sonra şebîh bi'l-bedel bulunan سَوَّاهُمَا gibi kelimelerde Ezrak için ziyade med yapılmadığını öne sürenler vardır. İbn Süfyân, **el-Hâdî**, s. 119; Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 295-296; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40-41; İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrîd**, s. 137.

⁴⁰⁹ Husrî, **el-Kasîdetü'l-Husriyye**, s. 100; ayrıca bkz. İbn 'Azîme, **Minehu'l-ferîdeti'l-Hımsiyye**, s. 289.

⁴¹⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1115; Kabâkîbî, **Îzâhu'r-rumûz**, s. 125; Neşşâr, **el-Büdûru'z-zâhire**, C:I, s. 411; Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân el-Muhallilâtî, **Şifâu's-sudûr bi-zikri kırâati'l-eimmeti's-seb'ati'l-büdûr**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, İsmailiye (Mısır), Mektebetü'l-İmâmi'l-Buhârî, 2015/h. 1436, s. 317; Mârgînî, **en-Nücûmü't-tavâli'**, s. 87; Abdülfettâh el-Kâdî, **Şerhu'n-Nazmi'l-Câmi' li-kırâati'l-imâm Nâfi'**, tsh. Mansûr Ahmed, Kahire, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y., s. 27.

⁴¹¹ Neşşâr, **et-Teyşîru'l-ahîr fî kırâati'l-imâm Abdillâh b. Kesîr, el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'**, **Tırâzu'l-'alemeyn fî hukmi'l-istifhâmeyn**, "el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi'", s. 174.

(ö. 1311/1894) ise *Şâtıbiyye*'nin şerhlerinin bir kısmında mezkûr medd-i lîn ve şebîh bi'l-bedel için ayrı ayrı üç vecih belirlendiğini, dolayısıyla سَوَاءٌ ve benzeri kelimelerde toplamda dokuz vecih belirlendiğine dikkat çekmektedir.⁴¹² Buna ilaveten söz konusu örnekte muhtemel dokuz vecihten biraz önce de zikredilen sadece dört vechin icra edilebilir olduğunu belirtmektedir.⁴¹³ Şöyle ki hemzeyle gerçekleşen medd-i lînde tûl mertebesini takdir edenler سَوَاءٌ ve benzeri kelimeleri istisna tutmakta,⁴¹⁴ medd-i bedelde tavassut mertebesini tercih edenler ise hemzeyle gerçekleşen medd-i lînlerde tavassut mertebesini tercih etmektedir. Bu durum muhtemel dokuz vecihten beş tanesinin düşmesine sebep olmaktadır.⁴¹⁵

4.1.5.2.2. Hurûf-ı Mukattaada Aslî Sükûnla Gerçekleşen Medd-i Lîn

Aslî sükûna sahip yâ harfinin lîn harfî olması durumunda yâ harfî üzerinde temkîn edilip edilmeyeceği hususunda farklı görüşler serdedilmektedir. Bu konuda ihtilaf, lîn harfinin med harfleriyle mukayesesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁴¹⁶ Ayrıca bu konuda شيء ve benzeri kelimelerdeki Ezrak'ın uygulamasına kıyasla hüküm verildiği ve hurûf-ı mukattaadaki uygulamanın buna göre yapıldığı ileri sürülen başka bir delildir.⁴¹⁷ Meryem sûresinin başındaki mezkûr ayn harfî için kasr

⁴¹² Muhallilâtî, *Şifâu's-sudûr*, s. 317; ayrıca bkz. Süleymân b. Hüseyin b. Muhammed b. Şelebî el-Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî şerhu kenzi'l-meânî bi-tahrîri Hirzi'l-emânî*, thk. Abdurrâzık b. Alî b. İbrâhîm b. Mûsâ, Riyad: Dâru İbnü'l-Kayyım, Kahire: Dâru İbnü Affân, 2005/h. 1426, s. 100-103; Kâdî, *Şerhu'n-Nazmi'l-Câmi' li-kırâati'l-imâm Nâfi'*, s. 27; Sirâcüddîn Neşşâr da *el-Bedru'l-münîr* adlı eserinde bu konuda dokuz vechin varlığına dikkat çekmekte ve bu konuda herhangi bir takyitte bulunmamaktadır. Bkz. Ebû Hafs Sirâcüddîn Ömer b. Zeyniddîn Kâsım b. Muhammed b. Alî en-Neşşâr, *el-Bedru'l-münîr fî kırâati Nâfi' ve Ebî 'Amr ve'bni Kesîr*, thk. el-Muhtâr Ahmed Deyre, Trablus, Cem'iyetü'l-Da'veti'l-İslâmiyye el-Âlemiyye, 2003, s. 239. Neşşâr başka bir eserinde ise İbnü'l-Cezerî'ye isnadla bu dokuz vechi dört taneyle takyit etmektedir. Bkz. en-Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhire*, C:I, s. 411.

⁴¹³ Muhallilâtî, *Şifâu's-sudûr*, s. 317; ayrıca bkz. Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, s. 103. İbnü'l-Kâsîh, bu konuda dokuz vechin varlığına işaret eden isimlerden biri olarak tespit edilmektedir. Bkz. İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî*, s. 68.

⁴¹⁴ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 40-41; İbn Şüreyh, *Risâletân fî kırâati'l-İmâm Nâfi'*, s. 61; Husrî, *el-Kasîdetü'l-Husriyye*, s. 103; ayrıca bkz. Muhallilâtî, *Şifâu's-sudûr*, s. 317.

⁴¹⁵ Cemzûrî, *el-Fethu'r-Rahmânî*, s. 100-103; Muhallilâtî, *Şifâu's-sudûr*, s. 317.

⁴¹⁶ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 503; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 137.

⁴¹⁷ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 504; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1118.

mertebesinin tercih edilmesi, ilgili harfin açılımındaki sâkin yâ harfinin sahîh harf gibi kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır.⁴¹⁸

Meryem ve Şûrâ sûrelerinin baş kısımlarında bulunan ayn harfi üzerinde gerçekleşen medd-i lîn için kıraat literatüründe üç vecih üzerinde ihtilaf edilmektedir.⁴¹⁹ Dâni, ârizî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn konusunda edâ ehlinin ve nahivcilerin genelinin lîn harfindeki med vasfının düşmesi sebebiyle ârizî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn için ziyade med görüşünü benimsemediklerini nakletmektedir.⁴²⁰ Binaenaleyh medd-i lînin her iki çeşidi için de kasr mertebesini öngörenlerin argümanları noktasında aynı şeylerin söylenmesi mümkündür.

Ayn harfinin aynı kesitte med harfleriyle peş peşe bulunmaları sebebiyle⁴²¹ ve iki sâkin harfin arasının açılması için ayn harfindeki lîn harfi olan yâ med edilmektedir.⁴²² Mehdevî ve İbn Süfyân el-Kayrevânî gibi isimler mezkûr ayn harfinde ziyade meddi sadece Ezrak tarikine hasretmektedir, onun dışındaki kıraat ricali için ise kasr mertebesini takdir etmektedir.⁴²³ Ayrıca İbn Süfyân'ın bu konudaki tercihinin tam olarak tespit edilebilmesi için gerekli delillere ulaşamamaktadır. Buna rağmen İbnü'l-Cezerî, ayn harfindeki medd-i lînde Ezrak için hem Mehdevî hem de İbn Süfyân'ın işbâ'ı tercih ettiklerini zikretmektedir.⁴²⁴ Mezkûr örnekte işbâ' mertebesinin sadece Ezrak'a atfedilmesini sahîh olarak görmeyenler de vardır.⁴²⁵ Bu yargının bir yansıması olarak İbnü'l-Cezerî ve Şâtubî gibi âlimler, tercih ettikleri mertebeleri kurrânın tamamına isnad etmektedir.⁴²⁶

İçtimâu's-sâkineyn sebebiyle ayn harfindeki medd-i lînde işbâ' mertebesini tercih edenlerin aksine Abdülvehhâb el-Kurtubî, bu örnekte ziyade med mertebesini

⁴¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1119.

⁴¹⁹ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 122; Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 503-504; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 137; Neşşâr, *el-Büdûru'z-zâhire*, C:II, s. 284.

⁴²⁰ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 501.

⁴²¹ Kastallânî, *Şerhu'l-Kastallânî*, s. 259.

⁴²² Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 503-504; Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 137; Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 280; Kastallânî, *Şerhu'l-Kastallânî*, s. 259.

⁴²³ İbn Süfyân, *el-Hâdî*, s. 122; Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, C:I, s. 32-35.

⁴²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1118.

⁴²⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 122; Kastallânî, *el-Müstetâb fi't-tecvîd*, s. 194.

⁴²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1117-1119; Şâtubî, *Metnü's-Şâtubiyye*, s. 15 (177. beyit); Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 280; Kâdî, *el-Vâfi*, s. 65-66.

anlamli bulmamaktadır. Şöyle ki ayn harfinin açılımındaki sâkin yâ harfinin med harfi olmamasını ve akabindeki sâkin nûn harfinin ihfâ edilmesini bu kanaatine gerekçe olarak göstermektedir. Hatta mezkûr yâ harfindeki meddin hurûf-ı mukattaadan طه'daki her iki harfin meddinden de daha kısa olduğuna işaret etmektedir.⁴²⁷ Bu bilgi, ârizî sükûnla gerçekleşen medd-i lînin kasr mertebesi için daha önce verilen bilgiyle ayniyet arz etmektedir. Dolayısıyla mezkûr yâ harfi için söz konusu edilen kasr mertebesinin sâkin bir yâ harfinin telaffuzuyla muadil olduğu ifade edilmektedir. Bunun da medd-i tabînin med mertebesi altında olduğuna dikkat çekilmektedir.

Dânî, bu konuda hem tavassut mertebesinin hem de işbâ' mertebesinin icrasını güzel bulmakta; fakat işbâ' mertebesinin kıyasa uygun olduğunu dolayısıyla da tercihe şayan olduğunu söylemektedir.⁴²⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib ise mevzubahis medd-i lîni tavassut mertebesiyle okuduğunu ve rivayeten tavassut ile ahzettğini belirtmektedir. Fakat o, kıyasa itibarla işbâ' mertebesini tercih etmektedir.⁴²⁹

Meryem ve Şûrâ sûrelerinin baş kısmında bulunan mezkûr ayn harfi için zikredilen mertebelerden biri de tavassut mertebesidir.⁴³⁰ Bu durum için temel argüman, "içtimâu's-sâkineyn"ın muhafaza edilmesi ve aynı zamanda sâkin yâ harfinin öncesindeki harfe ait fetha harekenin dikkate alınmasıdır. Dolayısıyla dikkate alınan sebeplerden biri kasrın uygulanması için; bir diğeri ise işbâ'ın uygulanması için mâni kabul edilmektedir.⁴³¹ Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'un zikredilen iki sûredeki ayn harflerinin meddi konusunda söyledikleri⁴³² de onun tavassut mertebesini tercih ettiğini ortaya koymaktadır.⁴³³ Mekkî b. Ebî Tâlib, söz konusu ayn harflerindeki medd-i lîni tavassut mertebesiyle okuduğunu ve rivayeti dikkate alarak ahzi de bu şekilde yaptığını belirtmektedir.⁴³⁴ Ebû 'Amr ed-Dânî de tavassut ve işbâ' mertebelerini nakletmekte ve uygulanabilirliklerine işareten bu iki vechin de güzel

⁴²⁷ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 137.

⁴²⁸ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 504.

⁴²⁹ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebsıra**, s. 272-273; ayrıca bkz. İbnü'l-Vecîh, **el-Kenz**, s. 81.

⁴³⁰ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1118.

⁴³¹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1118.

⁴³² ويمكن العين قليلا

⁴³³ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 69.

⁴³⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, **et-Tebsıra**, s. 272-273.

olduğunu belirtmektedir.⁴³⁵ Bu konuda Ebû Abdillâh el-Kurtubî⁴³⁶ (ö. 454/1062), lîn harflerinin med vasıflarını kaybetmeleri sebebiyle mezkûr sûrelerde lîn harflerinden sonraki harflerin aslî sükûna sahip olmalarının med harflerindeki gibi bir “temkîn”e sebep olmadığını söylemektedir. Bu nedenle de bu med çeşidinin medd-i lâzımın altında bir med mertebesiyle icra edildiğine dikkat çekmektedir. Ne var ki Kurtubî, ilgili lîn harflerinden sonraki harfın aslî sükûnunu dikkate alarak عين’de yapılan meddin شىء kelimesinin vakf hâlinde ortaya çıkan medden biraz daha uzun olduğunu söylemektedir. Burada onun kullandığı ifadelerden شىء kelimesi vb. kelimelerde icra edilen kasr mertebesini dikkate aldığı ve dolayısıyla da mezkûr sûrelerde aslî sükûnla gerçekleşen lîn için tavassut mertebesini tercih ettiği anlaşılmaktadır.⁴³⁷

Ayn harfindeki medd-i lîn için tercih edilen mertebelerden biri de kasr mertebesidir. Bu konuda Abdülvehhâb el-Kurtubî, ayn harfini ziyade med ile okuyanların bu husustaki gerekçelerini yeterli görmemiş olacak ki kendisi bu görüşe katılmamaktadır. Lîn harfi “yâ”nın med harfi olmadığını ve sonraki harfin sâkin bir nûn harfi olmasını ve ihfa edilmesini gerekçe göstererek kasr mertebesini tercih etmektedir. Ayrıca söz konusu kasr mertebesinin aslî meddeki medden daha kısa olduğuna dikkat çekmektedir.⁴³⁸ İbn Şüreyh ise Ezrak için ârızî sükûnla gerçekleşen medd-i lînde olduğu gibi ziyade meddi öngörmekte, aynı zamanda Ezrak’a kasr mertebesini de isnad etmektedir.⁴³⁹ İbn Şüreyh bununla kendi takip ettiği metoda da muhalefet etmiş olmaktadır.⁴⁴⁰ Öyle ki mezkûr konudaki ayn harfinde gerçekleşen medd-i lînin mukayese edildiği kelimelerin vasl hâllerinde tavassut ve tûl mertebelerini nakletmektedir.⁴⁴¹ Ne var ki hemze-i mütetarrife ile gerçekleşen medd-i lîn hakkında Şâtıbiyye’deki ibarelerde geçen kasr kavramı için daha önce ifade edilen görüş, İbn Şüreyh’in kullanımında da söz konusu edilebilir. Buna göre ilgili metinde yapılacak ziyadenin az bir ziyade olduğu dolayısıyla da med mertebesinin

⁴³⁵ Dâni, *Câmi‘u’l-beyân*, C:II, s. 504.

⁴³⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mütarrif el-Kinânî el-Kurtubî.

⁴³⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Mütarrif el-Kinânî el-Kurtubî, *el-Bed‘ fi şerhi’l-kırââtis’sab‘*, thk. Abdülvâhid es-Samedî, Dubai, Câizetü Dübey ed-Devliyye li’l-Kur’âni’l-Kerîm, 2016/h. 1437, C:II, s. 457-458.

⁴³⁸ Kurtubî, *el-Mûdih*, s. 137.

⁴³⁹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 42.

⁴⁴⁰ İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1119.

⁴⁴¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfi*, s. 40.

ise tavassut mertebesi olduğu öne sürülebilir. Yine Sibtu'l-Hayyât da med şartını sağlamaması sebebiyle mezkûr ayn harfinde medd-i lîn için ziyade meddi güzel bulmamaktadır.⁴⁴²

İbnü'l-Cezerî, kıraat literatüründe aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn için mevcut olan üç vecihten her birini argümanlarıyla birlikte aktarmakta; fakat birçok konuda yaptığıнын aksine bu konuda tercihte bulunmamaktadır.⁴⁴³ Şâtıbî ise bu konuda kasr mertebesini söz konusu medd-i lîn çeşidi için uygun görmemekte ve bu mertebeye temas etmemektedir. O, söz konusu ayn harfinde iki vechin uygulanabilir olduğunu söylemektedir.⁴⁴⁴ Fakat şöhretinden dolayı bunların hangi vecih olduğuna işaret etmemekte,⁴⁴⁵ bu iki mertebeden tûl mertebesinin tercihe şayan olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla bu konuda Şâtıbiyye tariki için mukaddem vecih tûl mertebesidir.⁴⁴⁶ Dâni de bu konuda kasr mertebesinin nakline yer vermemektedir. O da sadece tûl ve tavassut mertebelerini zikretmekte; bu konuda her iki vechin icrasını da güzel bulmaktadır. Bununla birlikte tûl/işbâ' mertebesini ise daha münasip ve kıyasa uygun görmektedir.⁴⁴⁷

Bazı eserlerde aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîn için takdir edilen mertebelerle verilen miktarlar uyumsuzluk arz edebilmektedir. Mevzubahis medd-i lîn için bazıları tûl mertebesinin 3-4, tavassut mertebesinin ise 2-3 elif olduğunu öne sürmektedir.⁴⁴⁸ Özellikle tûl mertebesi için verilen mezkûr miktarlar, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları* adlı eserde beş elif ekolünün takip edildiğine işaret etmektedir. Fakat bir mertebe için birden fazla miktar verilmesi tenakuz ihtiva etmektedir. Ayrıca beş elif ekolünde azami med mertebesi için karşılık gelen miktar beş elif olmasına rağmen üç-dört eliften bahsedilmesi dikkatleri calıp bir durumdur. Yine aynı ekolde tavassut mertebesinin karşılığı üç elif iken iki-üç elif

⁴⁴² İbn Şüreyh, **el-Kâfî**, s. 42; Sibtu'l-Hayyât, **el-Mübhiç**, C:I, s. 432.

⁴⁴³ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1117-1119.

⁴⁴⁴ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 15 (177. beyit); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 280; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 122-123; Kâdî, **el-Vâfî**, s. 65-66.

⁴⁴⁵ Cemzûrî, **el-Fethu'r-Rahmânî**, s. 98.

⁴⁴⁶ Şâtıbî, **Metnü's-Şâtıbiyye**, s. 15 (177. beyit); Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 280; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 122-123; Kâdî, **el-Vâfî**, s. 65-66.

⁴⁴⁷ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 504.

⁴⁴⁸ Abdullah Benli, **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları**, s. 79.

miktarının zikredilmesi de kayda değer bir durumdur. Yukarıdaki görüşe benzer bir görüşte medd-i lînde tûl mertebesinin dört elif ve tavassut mertebesinin üç elif olduğu dile getirilmektedir.⁴⁴⁹ Yine bu miktarların verildiği eserde de beş elif ekolünün takip edildiği anlaşılmaktadır. Fakat tûl mertebesiyle ona ait olduğu zikredilen miktar arasında bir uyumsuzluk vardır. Zira tûl mertebesine ait olduğu söylenen med miktarı fuveyka't-tavassut mertebesine ait med miktarıdır. Yine söz konusu medd-i lîne isnadla tûl ve tavassut mertebeleri için yukarıda aktarılanlara yakın ifadeler de yakın dönemde kaleme alınan bir eserde mevcuttur. Nitekim söz konusu eserde medd-i lîn için tûl mertebesinin dört elife, tavassut mertebesinin ise iki-üç elife karşılık geldiği öne sürülmektedir.⁴⁵⁰ Mezkûr miktarların verildiği eserde de beş elif ekolünün kullanıldığı anlaşılmaktadır. Lakin dört elif miktarı aslında fuveyka't-tavassut mertebesine; zikredilen miktarlardan iki elif fuveyka'l-kasr mertebesine, üç elif ise tavassut mertebesine karşılık gelmektedir.

Aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lînde hareke bulunmadığından lîn harflerine ait sükûnların med edilmelerinin tûl ve tavassut miktarlarında farklılığa sebep olduğu iddia edilmektedir. Bunun neticesinde medd-i lîne has olmak üzere tûl mertebesinin üç elif, tavassut mertebesinin iki elif miktarı olduğu iddia edilmektedir.⁴⁵¹ Verilen bu miktarlar ise üç elif ekolüne ait med miktarlarıdır. Fakat iddia sahiplerine ait eserlerde beş elif ekolünün kullanıldığı müşahade edilmektedir. Kaldı ki bu iddianın kıraat literatüründe karşılığı olsa dahi toplam miktardan sadece bir harekenin eksik olması gerekirdi. Bu konuda başka bir görüş sahibi, “Diğer bazı eserlerde ise tûl iki veya üç, tavassut meddin terki ile tûl arasında kasr ise medsiz olarak normâl sükûn ile okuyuştur.” şeklinde ifadeler kullanmaktadır.⁴⁵² Bu ifadelerden anlaşılmaktadır ki tûl mertebesine isnadla verilen miktarlar için üç elif ekolü dikkate alınarak yazılan eserlere müracaat edilmiştir. Hâlbuki bu noktada bir ittifak yokken gelişigüzel bir şekilde eserlerden med miktarlarını alıntılanmak, bu şekilde olumsuz sonuçlara ve

⁴⁴⁹ Karaçam, **Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri**, s. 275; Karakılıç, **Tecvid İlmi**, s. 95.

⁴⁵⁰ Çoraklı, **Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, s. 36.

⁴⁵¹ Dağdeviren, **Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid**, s. 56.

⁴⁵² Karaçam, **Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri**, s. 275.

tezatlara sebep olabilmektedir.⁴⁵³ Referans verilen eserlerin farklı med bahislerinde tûl mertebesi için beş elif zikredildiği hâlde medd-i lîn için iki veya üç elif zikredilmiş olsa bu görüş sahibinin verdiği miktarlar anlamlı ve kendi içerisinde tutarlı kabul edilebilirdi. Buna ilaveten tarayabildiğimiz hiçbir klasik kıraat eserinde tûl mertebesinin karşılığının iki elif olduğuna rastlanmamaktadır. Ancak İbnü'l-Fehhâm'a nispet edilerek iki eserde böyle bir bilgi zikredilmektedir.⁴⁵⁴ İbnü'l-Fehhâm'ın ilgili eserinde ise azami med mertebesi için iki elif miktarı verilmesine rağmen diğer med mertebelerine ve med çeşitlerine ait miktarlar zikredilmediği için bu konuda fikir yürütmek olası görünmemektedir.⁴⁵⁵ Çünkü kıraat literatüründeki kullanımlar göz önüne alındığında verilen bu miktarın aslî medde yapılması gereken ziyade med miktarı olması da mümkündür.⁴⁵⁶ Buna ilaveten söz konusu eserde tavassut mertebesini tanımlamada kullanılan ifadeler yanlış anlaşılmış gibi görünmektedir. Zira kıraat literatüründe “meddin terkedilmesi” şeklinde kullanılan ifadelerle ziyade meddin terki kastedilmektedir.⁴⁵⁷ Dolayısıyla Karaçam'ın tavassut için yaptığı tanımlamada kullandığı ifadelerden tavassut mertebesinin aslî med (kasr mertebesi) ile tûl mertebesi arasında bir mertebe olduğu anlaşılmaktadır. Haddizatında kasr ile tûl arasındaki mertebe zaten tavassut mertebesidir.⁴⁵⁸ Ayrıca Karaçam tarafından metin içinde kaynak olarak verilen Ebû Şâme'nin *Şâtıbiyye*'ye yaptığı şerhte mevzubahis edildiği şekliyle med miktarlarına ulaşılamamaktadır.⁴⁵⁹

Abdullâh Efendizâde'nin *'Umdetü'l-hullân* adlı eseri, Türkiye'de kıraat eğitim-öğretimi için takip edilen önemli eserlerden biridir. Mezkûr eserin sahibi merâtib-i erbaayı dikkate alarak aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîne has olmak üzere tûl mertebesi için dört elif miktarını, tavassut mertebesi için ise üç elif miktarını zikretmektedir. Aynı müellif mertebeteyn tarikini dikkate alarak ise yine aslî sükûnla gerçekleşen medd-i lîne has olmak üzere tûl mertebesi için üç elif miktarını, tavassut

⁴⁵³ Ahmed Hâlid Şükrî v.d., **el-Münîr fî ahkâmî't-tecvîd**, 22. bs., Amman, Cem'iyetü'l-Muhâfaza ale'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 2013/1433, s. 129.

⁴⁵⁴ Ca'berî, “Kenzü'l-meânî”, C:II, s. 524; Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-fikriyye**, s. 240.

⁴⁵⁵ İbnü'l-Fehhâm, **Kitâbü't-Tecrîd**, s. 137.

⁴⁵⁶ Ali el-Kârî, **el-Minehu'l-Fikriyye**, s. 233.

⁴⁵⁷ Örnek için bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 117, 125.

⁴⁵⁸ Kurtubî, **el-Mûdih**, s. 137.

⁴⁵⁹ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 122.

mertebesi için iki elif miktarını vermektedir.⁴⁶⁰ Abdullâh Efendizâde'nin vermiş olduğu bu bilgilerde bir tutarsızlık vardır. Zira mertebeteyn tariki sadece ana mertebelerin kullanıldığı, merâtib-i erbaa tariki ise ana mertebelere ilaveten iki de ara mertebenin kullanıldığı med mertebelerine ait iki farklı tasniftir.⁴⁶¹ Fakat mezkûr konuda mertebeler değişiklik arz etmediğinden ne miktarların değişmesi anlamlıdır ne de farklı tarikler olan mertebeteyn ve merâtib-i erbaa tariklerinin kullanılması anlamlıdır. Ayrıca mevzubahis konuya ait med mertebelerinde herhangi bir değişiklik olsaydı o takdirde doğal olarak med miktarlarında da farklılık olması gerekecekti. Yine medd-i lîne ait med miktarları farklı med ekollerine isnadla verilmiş olsaydı bu takdirde yine med miktarlarında zahiren farklılıklar olacaktı. Fakat daha önce de ifade edildiği üzere med ekollerine ait med miktarları arasında özlere itibarıyla herhangi bir farklılık yoktur. Örneğin beş elif ekolü dikkate alınarak medd-i muttasıl ve medd-i munfasılda Hafs'ın râvilerinden Ubeyd b. es-Sabbâh için *Teysîr*'e isnadla dört elif miktarı/dört hareke zikredilebilecekken *Şâtıbiyye*'ye isnadla ise üç elif miktarı/üç hareke zikredilebilir. Yine üç elif ekolüne itibarla *Teysîr*'e isnaden Ubeyd b. es-Sabbâh için iki buçuk elif/dört hareke takdir edilebilecekken *Şâtıbiyye*'ye isnadla iki elif/üç hareke takdir edilebilir. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl özelinde görüldüğü üzere med miktarlarındaki farklılık, eserlerde kullanılan med mertebeleriyle alakalı bir durumdur. Zira *Teysîr*'de ana mertebelere ilaveten iki ara mertebenin kullanılmasıyla merâtib-i erbaa tariki takip edilmiş olmakta; fakat *Şâtıbiyye*'de ara mertebelerin tercih edilmemesi nedeniyle mertebeteyn tariki takip edilmektedir. Ayrıca daha önce de anlatıldığı üzere med ekollerinde var olan farklılık ise lafzî/zahirî farklılık olduğundan beş elif ekolü de mahiyeti itibarıyla üç elif ekolünden farklı değildir. Bu yüzden özellikle de her iki ekolün kullandığı ölçütlerin hareke sisteminde karşılık geldiği miktarların aynı oldukları görülmektedir. Sonuç olarak ilgili örnekte ortaya çıkan farklı med miktarları iki sebebe dayanmaktadır: Farklı mertebelerin veya med ekollerinin kullanılması. Mezkûr örnekte aynı tarike ait

⁴⁶⁰ Abdullâh Efendizâde, 'Umdetü'l-hullân, s. 21.

⁴⁶¹ Bennâ', *İthâfu fudalâi'l-beşer*, C:I, s. 158-161; Atilla Akdemir, **Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı**, "Kıraat Eğitiminde Tarikler", haz. Muhammed Aydın, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006, s. 175-176; Akdemir, **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, s. 107; Akdemir, "Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller", s. 21-22.

med çeşidi için mertebelerin farklılık arz etmesi de mertebeteyn ve merâtib-i erbaa tariklerinin kullanılmasıyla alakalı bir durumdur.

Özetle medd-i lînin med miktarındaki tenakuzlar, merâtib-i erbaa ve mertebeteyn tariklerine yüklenen anlamlardan ve med miktarlarının farklı med ekollerinin kullanıldığı eserlerden dikkatsiz ve özensiz bir şekilde nakledilmesinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki merâtib-i erbaa ve mertebeteyn tariklerinde mertebelerin miktarları değişmemektedir. Bu iki tarikte aynı mertebeler için med miktarlarında değişiklik olması ancak med ekolleriyile alakalı bir durumdur. Haddizatında ana ve ara mertebelerin kullanılmasının aynı mertebedeki med miktarına etki etmesi anlamlı bir durum da değildir.⁴⁶² Ayrıca eserlerden bilgi nakledilirken kullanılan farklı kıstaslar ve ekollerin dikkate alınmaması da aynı mertebe için farklı med miktarlarının zikredilmesine neden olmaktadır.⁴⁶³ Dolayısıyla farklı eserlerden med miktarları verilirken ilgili eserlerde kullanılan med ekollerinin dikkate alınması gerekir. Aksi takdirde med çeşitleri veya med mertebeleri için birden fazla med miktarının zikredilmesi gibi bir hataya düşülmesi olasıdır.

4.1.6. Medd-i Bedel İle Alakalı Meseleler

Medd-i bedel, sadece Verş rivayetinin Ezrak tarikinde ziyade med ile okunmaktadır. Bununla birlikte Ezrak’a medd-i bedel için -kasr da dâhil olmak üzere- farklı mertebeler isnad edilmekte ve medd-i bedel formuna uygun kelimelerden bazıları ziyade med için istisna tutulmaktadır.⁴⁶⁴ Bu başlık altında medd-i bedel ile alakalı zikredilen bu meseleler incelenecektir.

4.1.6.1. Medd-i Bedel İçin Takdir Edilen Med Mertebeleri

Ezrak’a isnaden medd-i bedelin ziyade medle okunmasını tercih edenler, medd-i bedeli medd-i muttasıla kıyas etmekte ve med harflerinin hafâ sıfatına sahip

⁴⁶² Med miktarlarındaki ekollerle alakalı farklılığın medd-i lîn konusunda merâtib-i erbaa ve mertebeteynle alakalandırılmasına örnek için bkz. Abdullâh Efendizâde, ‘Umdetü’l-hullân, s. 21.

⁴⁶³ Benli, *Hafs Rivâyetiyle Âsım Kıraatinin Tecvîd Kuralları*, s. 71; Karaçam, *Kur’ân-ı Kerîm’in Faziletleri*, s. 266-267; Dağdeviren, *Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid*, s. 56; Çoraklı, *Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Sanatı Tecvid*, s. 36.

⁴⁶⁴ Sehâvî, *Fethu’l-vasîd*, C:II, s. 273-278; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü’l-meânî*, s. 115-119; İbnü’l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1090-1106.

olmasını ve hemzenin beyan edilmesi gerekliliğini her iki med çeşidi için illet olarak göstermektedir. Nitekim sadece ziyade medle hafa sıfatından emin olunmaktadır.⁴⁶⁵ Vezinleri birbirinden ayıramayanların hataya düşüp tahlîte sebep olmamaları, harflerin hakkının verilmesi ve bunların öğrencilere öğretilmesi de medd-i bedelin ziyade medle okunmasıyla hedeflenen diğer hususlardır.⁴⁶⁶ Dolayısıyla medd-i bedelde ziyade meddi tercih edenlerin aslında iptidai seviyedeki öğrencileri dikkate aldıkları ve bunu bir maslahat olarak kullandıkları söylenebilir. Bundan dolayıdır ki yukarıda ifade edilen amaçların hepsinin tavassut mertebesiyle gerçekleşmiş olması, bu konuda tavassut mertebesini tercih edenlerin argümanı olarak görülebilir.

Kıraat müellifleri medd-i bedelde Ezrak tariki için tûl, tavassut ve kasr mertebelerinden biri veya birkaçını tercih edebilmektedir.⁴⁶⁷ Tespit edilebildiği kadarıyla medd-i bedel için bu üç mertebe arasında tercih yapılmayıp hepsinin tercih edilmesi Şâtıbî ile başlamaktadır. Bu başlık altında medd-i bedel için zikredilen med mertebeleri hususunda âlimlerin tercihlerine değinilecektir.

4.1.6.1.1.Kasr Mertebesi

Çok sayıda müellifin medd-i bedelde Ezrak için ziyade med mertebelerini tercih etmesine rağmen sadece kasr mertebesini tercih edenler de olmuştur.⁴⁶⁸ Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn da medd-i bedel için kasr mertebesini tercih edenlerdendir. O, haberî kelimelerde medd-i bedel için ziyade med mertebelerini uygun görmemektedir. Öyle ki medd-i bedelin kasr dışında bir mertebe ile okunmasını doğru bulmamasında, medd-i bedelde aslî med üzerine ziyade yapılmasının fasih Arapça'ya uygun olmadığı iddiası etkin olmaktadır. Ayrıca o, medd-i bedel için kasr

⁴⁶⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, **el-Keşf**, C:I, s. 131-132; Mehdevî, **Şerhu'l-hidâye**, C:I, s. 30-31, 38; Mehdevî, **et-Tahsîl**, C:VII, s. 299-300.

⁴⁶⁶ Mehdevî, **Şerhu'l-hidâye**, C:I, s. 31.

⁴⁶⁷ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273-278; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115-119; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1090-1106.

⁴⁶⁸ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108; İbn Cüzey, **el-Muhtasaru'l-bâri'**, s. 41; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1090-1096.

mertebesi dışında herhangi bir mertebeyi Nâfî'nin uygun görmediğini de söylemektedir.⁴⁶⁹

Medd-i bedelin kasr mertebesi dışında bir mertebe ile okunmasıyla haberî bir lafzın istihbârî bir lafza dönüşmesine sebep olacağı, dolayısıyla bu şekilde bir kıraatin manayı değiştireceği öne sürülmektedir. Nitekim bu kanaate göre meddin işbâ' edilmesiyle *ءامنهم من خوف* ve *ءامن الرسول* ibarelerinde haberî fiillerin istihbârî fiillere dönüşeceği ve dolayısıyla da mananın değişeceği için bu kelimelerde kasr mertebesi dışında bir mertebe uygun görülmemektedir. Fakat işbâ' yapılmasıyla manaya hâlel gelmeyeceği ifade edilen durumlar da aynı görüş sahibi tarafından dile getirilmektedir ki bu durumlar, fiillerin istihbârî olduğu örnekler için söz konusu edilmektedir. Bu sebeple İbn Ğalbûn; A'râf sûresi 123. âyetteki *ءامنتم* kelimesinde ve Yûnus sûresi 91. âyetteki *ءالن* kelimesinde medd-i bedelin işbâ' ile okunmasında herhangi bir sakınca görmemektedir. Çünkü ilgili kelimeler zaten istihbârî kelimelerdir.⁴⁷⁰ Yine A'râf sûresi 123. âyetteki *ءامنتم* kelimesinde her ne kadar haber sigasıyla okuyan kıraatler bulunsa da ilgili âyeti istifhâmî olarak okuyanlar da bulunmaktadır. Bu duruma istifhâm hemzesinin hazfedilmesi gerekçe olarak gösterilmektedir.⁴⁷¹ Nitekim mahzûf istifhâm hemzesinin varlığı, bu örnekte ziyade med yapılması için gerekçe olarak kabul edilmekte ve bunun da mana eksenli bir uygulama olduğu görülmektedir. Kaldı ki Yûnus sûresi 91. âyetteki *ءالن* örneğinde de vasl hemzesi hazfedildiği taktirde istihbârî cümle haberî cümle durumuna dönüşecektir. Bundan dolayı mezkûr örnekte ibdâl ve teshîl vecihlerinden birisinin uygulanması zorunluluk arz etmektedir. Bu demek oluyor ki medd-i bedelin meddi

⁴⁶⁹ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108. İbn Ğalbûn'un bu konudaki tutumuna yer veren müellifler vardır: Bkz. Şâtibî, **Metnü's-Şâtibiyye**, s. 14-15 (172 ve 175. beyitler); ayrıca bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 274, 278; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 116, 118.

⁴⁷⁰ İbn Ğalbûn, **et-Tezkira**, C:I, s. 108-109.

⁴⁷¹ Ebû'l-Bekâ' Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-'Ukberî, **İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmân min vücûhi'l-i'râb ve'l-kirâât fi cemûi'l-Kur'ân**, thk. İbrâhîm Atve Avad, Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1961/h. 1380, C:I, 282; Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyin b. Ebî'l-İzz b. Reşîd el-Hemedânî, **el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd**, thk. Fehmî Hasen en-Nimr, Fuâd Alî Muhaymer, Doha, Dâru's-Sekâfe, 1991/h. 1411, C:II, s. 343; Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, **İ'râbu'l-Kur'ân**, thk. Mahmûd Şâkir, Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ', Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005/h. 1426, C:III, s. 70; Abdüllatîf Muhammed el-Hatîb, Sa'd Abdülazîz Maslûh, Receb Hasen el-Allûş, **el-Mevsûatü'l-Kur'âniyye et-Tafsîl fi i'râbi âyâti't-tenzîl**, Kuveyt, Mektebetü'l-Hatîb, 2015, C:V, s. 77. *ءامنتم* vb. kelimelerde kıraat ricâlinin uygulamaları için bkz. İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1167-1169.

ile alakalı İbn Ğalbûn'un bu kanaati, tamamen mana merkezli bir değerlendirme sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu görüş sahibinin anlatımı, medd-i bedelde mananın bozulmasına sebep olmayan kelimelerde meddin işbâ' edilebileceğini göstermektedir. Fakat mananın elverdiği kelimelerde ziyade med yapılmasının gerekliliğine dair ondan sâdır olan herhangi sarîh bir ifadeye rastlanmamaktadır.

Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn'a cevaben meddi bedelin kasr mertebesiyle okunması hususunda herhangi bir nas olmadığını belirtmektedir. Aksine râvilerin meddi bedelde Ezrak tariki için ziyade meddi rivayet ettiklerini, güvenilir-sağlam nakillerle de bunun sabit olduğunu belirtmektedir. Ziyade meddin ihmali rivayeten söz konusu değildir, bilakis bunu kıraaten yani müşâfehe yoluyla kabul etmeyenler mevzubahistir. Ne var ki Mekkî, bir kitabın nassının desteklemediği okuyuşun tilâvetle nakledilmesinin yeterli olmadığını söylemektedir. Zira nakilde bulunanlardan sehiv ve hatanın sâdır olabileceği unutulmamalıdır. Dolayısıyla nassın da nakli desteklemesi elzemdir.⁴⁷²

Medd-i bedelin med mertebesi hususunda İbn Bellîme, bazılarının az bir ziyade meddi tercih ettiklerini, bazılarının ise ziyade medd-i menettiklerini söylemektedir. Buna rağmen onun bu konudaki kanaati kasr mertebesi yönündedir. İbn Bellîme de İbn Ğalbûn gibi medd-i bedelin ziyade medle icra edilmemesine gerekçe olarak haberî cümlelerin istihbârî cümleye dönüşme riskinden bahsetmektedir.⁴⁷³ Ebû Şâme, medd-i bedelin Ezrak tarikine nispetinde Şâtıbî'nin de kasr mertebesini tercih ettiğini öne sürmekte ve bu bilgiyi Şâtıbî'nin talebesi, kendisinin de hocası olan Sehâvî'den aldığını söylemektedir.⁴⁷⁴ Fakat Sehâvî'nin *Şâtıbiyye*'ye yazdığı şerhte buna dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır.⁴⁷⁵ İbnü'l-Cezerî ise Şâtıbî'nin Ezrak için medd-i bedel konusunda üç mertebenin de uygulanabilir olduğu görüşüne dikkat çekmekte; fakat onun ziyade meddi zayıf bulduğuna değinmektedir.⁴⁷⁶ Daha önce Şâtıbî hakkında Ebû Şâme'den nakledilen bilgi, İbnü'l-Cezerî'den aktarılan bu bilgiyle telif edilebilir. Aksi hâlde medd-i bedelde Ezrak için ziyade meddin icrasını kabul

⁴⁷² Detaylı bilgi için bkz. Mekkî b. Ebî Tâlib, **Temkînü'l-medd**, s. 48.

⁴⁷³ İbn Bellîme, **Telhîsu'l-'ibârât**, s. 26.

⁴⁷⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 119.

⁴⁷⁵ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273-278.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1096.

etmediği şeklinde bir kanaatin Şâtıbî'ye isnadı için *Şâtıbiyye*'de ne de *Fethu'l-vasîd*'de buna bir karine vardır.

4.1.6.1.2. Tavassut Mertebesi

Ezrak'a nispetle medd-i bedel için tavassut mertebesini tercih edenler, kasr mertebesini tercih edenlere göre oldukça fazladır. Dâni, Ahvâzî ve İbn Bellîme bu mertebe için İbnü'l-Cezerî tarafından zikredilen isimlerdir.⁴⁷⁷ Lakin daha önce kasr mertebesinde de zikredildiği üzere bu isimlerden İbn Bellîme, medd-i bedel için kasr mertebesini tercih etmektedir.⁴⁷⁸

Dâni, Ezrak'a isnadla medd-i bedel için rivayet edilen mertebelerden birinin tavassut mertebesi olduğunu belirtmekte, bu konuda muhakkak ve muğayyer hemze arasında herhangi bir fark olmadığına temas etmektedir. Fakat bu konuda ziyade meddin yapılmasının doğru bulunmadığı istisna kelimeler de zikretmektedir.⁴⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, Mekkî b. Ebî Tâlib'in medd-i bedelde Ezrak için tavassut ve işbâ' mertebelerinin her ikisini de zikrettiğini Ebû Şâme'den nakille belirtmektedir. Buna karşın İbnü'l-Cezerî, Mekkî b. Ebî Tâlib'in medd-i bedelde Ezrak için sadece işbâ' mertebesini zikrettiğine dair bilgi hakkında Sehâvî'yi referans olarak vermektedir. Ayrıca o, Mekkî'nin *Temkînü'l-medd fî âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihi* adlı eserine muttali olduğunu söylemekte ve medd-i bedel konusunda onu başarılı bulmaktadır. Mekkî'nin *et-Tebşıra fî'l-kırââtî's-seb'* adlı eserinin ibaresinin medd-i bedel için her iki vechi de muhtemel olduğunu; fakat kendisinin ise *Tebşıra* tarikiyle medd-i bedeli Ezrak için işbâ' mertebesiyle okuduğunu ifade etmektedir.⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezerî'nin Mekkî hakkında verdiği malumatın aksine Sehâvî'nin medd-i bedel konusunda Mekkî b. Ebî Tâlib'e her iki vechi de isnad ettiği bilgisine ulaşılmaktadır.⁴⁸¹ Mekkî hakkında Ebû Şâme'ye nispet edilen bilgi de aynı şekilde gerçekleşmemektedir. Zira *İbrâzü'l-meânî*'de Mekkî'ye sadece işbâ' mertebesi isnad edilmektedir.⁴⁸² Mekkî b. Ebî Tâlib'in *Tebşıra* adlı eserinde ise Ezrak dışındaki

⁴⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1092-1093. Ayrıca bkz. Ahvâzî, *el-Vecîz*, s. 128-129.

⁴⁷⁸ İbn Bellîme, *Telhîsu'l-'ibârât*, s. 26.

⁴⁷⁹ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, C:II, s. 479-480.

⁴⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1093-1095.

⁴⁸¹ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, C:II, s. 273-274.

⁴⁸² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî*, s. 115-116.

kıraat ricâli için kasr mertebesi, Ezrak için ise ziyade med söz konusu edilmektedir. Fakat ziyade meddin hangi mertebeye gerçekleşeceğine dair sarîh bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bundan dolayı İbnü'l-Cezerî'nin de söylediği gibi Ezrak için mezkûr eserin ibaresinin medd-i bedelin her iki vechine de ihtimali vardır.⁴⁸³ Mekkî'nin bir diğer eseri *Keşf*'te ise hemzenin med harfinden sonra geldiği durumlarda yapılan meddin medd-i bedelden daha uzun olduğu ifade edilmektedir. Nitekim *Keşf*'teki konuyla alakalı ifadeler, Mekkî'nin medd-i bedel için tavassut mertebesini takdir ettiğini göstermektedir.⁴⁸⁴ Yine onun *Temkînü'l-medd* adlı eserinde de medd-i bedelde Ezrak için tavassut mertebesini takdir ettiği görülmektedir.⁴⁸⁵ Ayrıca Mekkî, haberî cümlelerde medd-i bedel için tavassut, istihbârî cümlelerde ise işbâ' mertebesinin tercih edildiğini ifade etmektedir.⁴⁸⁶ Onun yapmış olduğu bu ayırım dikkatleri câlip bir durumdur. Hâlbuki haberî ve istihbârî şeklinde ayırma gitmiş olması sebebiyle İbn Ğalbûn'un da bu şekilde iki husus için farklı mertebeler zikretmesi, yaptığı ayırım için daha uygun bir yol olabilirdi. Mekkî'nin ise haberî cümlelerde ilgili kelimeler için İbn Ğalbûn gibi kasr mertebesini tercih etmesi daha anlamlı olabilirdi. Fakat Mekkî, bu konudaki tercihini kasr mertebesinden yana kullanmamaktadır.

4.1.6.1.3. Tûl Mertebesi

Birçok müellif, medd-i bedel için Ezrak tarikine tûl mertebesini nispet etmektedir. Bu müelliflerden bazıları Mehdevî, Serakustî, İbn Şüreyh ve Husrî'dir.⁴⁸⁷

İbnü'l-Cezerî'nin medd-i bedelle alakalı olarak Ezrak için Mehdevî'ye nispetle öne sürdüğü tûl mertebesi, makul görünmemektedir. Zira Mehdevî'nin eserlerinde bu konuda net bir bilgi bulunmamaktadır. Bilakis Mehdevî, Ezrak'a nispetle medd-i bedel için ziyade medden bahsetmekte, fakat bunun mahiyetine dair herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu konuda sadece tûl mertebesinden bahsedilebilmesi için sarîh bir ifade olması gerekirdi.⁴⁸⁸ Yine Serakustî'nin medd-i

⁴⁸³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, s. 258.

⁴⁸⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, C:I, s. 131-132.

⁴⁸⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, s. 38.

⁴⁸⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *Temkînü'l-medd*, s. 35.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1092.

⁴⁸⁸ Mehdevî, *Şerhu'l-hidâye*, C:I, 30-41; Mehdevî, *et-Tahsîl*, C:VII, s. 294-295.

muttasıl ve medd-i munfasıl ile alakalı olarak kullanmış olduğu ifadelerde geçen işbâ‘ kelimesi, medd-i bedel için de aynı şekilde kullanılmaktadır. Ne var ki onun medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl hakkında kullandığı ifadelerde mezkûr kavrama yüklediği anlam sebebiyle ilgili ifadelerden yola çıkılarak onun medd-i bedel konusunda Ezrak tariki için sadece tûl mertebesini zikrettiği çıkarımında bulunmak makul görünmemektedir. Mehdevî’de olduğu gibi Serakustî’nin kullanımında da hem tavassut hem de tûl mertebesine ihtimalin varlığı ortadadır. Dolayısıyla Serakustî’ye nispetle Ezrak tarikini medd-i bedelde tûl mertebesiyle sınırlamak pek anlamlı görünmemektedir.⁴⁸⁹ Serakustî, başka bir eserinde ise mezkûr konuyla alakalı olarak temkîn kavramını kullanmaktadır. Onun söz konusu terime yüklediği manaya getirdiği açıklamada da yine tayin edilmiş net bir mertebeden söz etmek pek mümkün görünmemektedir.⁴⁹⁰

İbn Şüreyh, hemzeyle gerçekleşen medd-i lîn için iki mertebeden bahsetmekte, biri için *مدا وسطا* ifadesini kullanırken bir diğerinde ise *بإشباع المد* ifadesini kullanmaktadır. Söz konusu ibarelerin ilkinin tavassut mertebesine, ikincisinin ise tûl mertebesine delâleti açıktır. Dolayısıyla İbn Şüreyh’in medd-i bedel konusunda kullandığı *مد يشبع المد* ifadesi de onun Ezrak’a nispetle tûl mertebesini takdir ettiğine işaret olarak kabul edilebilir.⁴⁹¹ Ayrıca Husrî’nin *el-Kasîdetü’l-husriyye*’deki ilgili beyitlerde

وإن تتقدم همزة نحو ءامنوا وأوحي فامدد ليس مدك بالنكر

kullandığı med teriminden de net olarak bir çıkarımda bulunmak mümkün değildir. Fakat onun başka beyitlerde ziyade med mertebelerinden tavassut mertebesini sarahaten kullanmış olması, mezkûr kavramı burada tûl mertebesi için kullandığına karine olarak kabul edilebilir.⁴⁹² Kaldı ki daha önce de bahsedildiği üzere med ifadesiyle kıraat literatüründe yer yer tûl mertebesinin kastedildiği malumdur.

İbn Ğalbûn’un medd-i bedelin işbâ‘ ile okunması hakkında yukarıda dile getirdikleri dikkatleri calip bir durumdur. O, medd-i bedeli işbâ‘ ile okumanın

⁴⁸⁹ Serakustî, *el-‘Unvân*, s. 44.

⁴⁹⁰ Serakustî, *el-İktifâ*, s. 33.

⁴⁹¹ İbn Şüreyh, *el-Kâfî*, s. 40.

⁴⁹² Husrî, *el-Kasîdetü’l-Husriyye*, s. 101.

sakıncalı olduğu durumlara işarete etmekte, dolayısıyla da medd-i bedeli statik bir kaide olarak görmemekte, aksine dinamik yani hareketli ve değişken bir kaide olarak görmektedir. Kaidenin dinamik olma durumu, onun uygulanabilirliğini göstermektedir. Zira o, medd-i bedel kaidesine ait meddin ziyade edilmesinin manaya hâlel getirmediği durumlarda gerçekleşebileceğini ifade etmektedir. Fakat bir yandan böyle bir bakış açısı varken diğer yandan medd-i bedel kaidesinin gerçekleştiği her durumda ziyade med yapılmasına cevaz verenlerin varlığı ciddi bir çelişkiye sebep olmaktadır. Bunun yanında İbn Ğalbûn'un manaya hâlel gelmeyen hâllerde medd-i bedelin ziyade med ile okunabileceğini zikretmesine rağmen bu durumdaki medlerin mertebesine dair bilgi vermemektedir. Bu durum, onun mezkûr kaide hakkındaki görüşlerine rağmen medd-i bedelin bütün formlarının kasr ile okunmasını tercih ettiğine delâlet olarak kabul edilebilir. Bu meselede medd-i bedel formları arasında med mertebesi açısından ayrıma gitmek, bunları temyiz etmekte güçlük çekenler için zorlayıcı bir durum olacaktır. Ayrıca medd-i bedel mertebelerinin formlara göre farklılık arz etmesi, bu formları temyiz etmekte problem yaşamayacak olanlar için dahi tilâveti zorlaştıracak bir etken olabilirdi. İbn Ğalbûn'un medd-i bedel için tek mertebe belirlemesinde bu anlatılanların etken olduğu rahatlıkla söylenebilir.

4.1.6.2. Muğayyer ve Muhakkak Hemzeyle Gerçekleşen Medd-i Bedel Örnekleri İçin Hükmedilen Farklı Med Mertebeleri

Teshîl, nakil ve ibdâl ile gerçekleşen medd-i bedellerdeki hemzeler, muğayyer hemze olarak adlandırılmaktadır.⁴⁹³ Bundan dolayı mezkûr şekilde ortaya çıkan medd-i bedellere de muğayyer medd-i bedel denir.⁴⁹⁴ Kıraat âlimlerinin bir kısmı muhakkak ve muğayyer medd-i bedel için aslî durumu dikkate alıp tesviyeyi

⁴⁹³ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115. Bu örneklerdeki hemzeler aynı zamanda hemze-i muhaffefe olarak da adlandırılmaktadır. Bkz. Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 273.

⁴⁹⁴ Sâlim, **Ferîdetü'd-dehr**, C:II, s. 30. Örnek için bkz. Duhâ, 93/4.

yeğlerken bir kısmı ise ârizî duruma itibar edip muğayyer bedeli muhakkak bedelden daha zayıf görmektedir.⁴⁹⁵

Muğayyer medd-i bedel konusunda ârizî duruma itibar etmeyenler medd-i bedelde tesviyeyi tercih etmektedir.⁴⁹⁶ Bunlara göre tahkîkî olmayan hemze, aslında muhakkak hemze yerine tahkîk kastıyla kullanılır. Bu nedenle muğayyer hemze, muhakkak hemze mesabesinde dir.⁴⁹⁷ Dolayısıyla muğayyer bedelin muhakkak bedelden farkı yoktur ve muhakkak bedel için takdir ettikleri med mertebelerini muğayyer bedel için de kabul ederler.⁴⁹⁸ Ne var ki muğayyer medd-i bedel hususunda ârizî durumu dikkate alanlar da mevcuttur. Bunlar ise muhakkak medd-i bedeli, muğayyer medd-i bedelden daha kuvvetli görmektedir. Bu grubun tercihin e göre muğayyer medd-i bedel için sadece kasr mertebesi uygulanabilir.⁴⁹⁹

Muğayyer medd-i bedel kapsamında **الاولى** ve **النن** gibi kelimeler, Ezrak için medd-i bedel konusunda istisna olarak tutulmaktadır. **النن** kelimesinde lâ m harfinden sonraki hemze üzerinde ve **الاولى** kelimesinde lâ m-ı ta'rif sonrasında hemze üzerinde ziyade med yapılması doğru bulunmamaktadır.⁵⁰⁰ Çünkü **النن** kelimesinde muhakkaka ve muhaffefe hemzenin bir araya gelmesiyle iki meddin kelime de oluşturacağı ağırlık sebebiyle ikinci hemzedeki medd-i bedele ait ziyade med vechinin terkedildiği ifade edilmektedir.⁵⁰¹ Bu ve benzeri kelimelerde, nakille birlikte gerçekleşen medd-i bedeli ziyade med yapmadan okuyanlar ârizî duruma itibar etmektedir.⁵⁰² Ne var ki mezkûr kelime de sâkin lâ m harfinin nakil sebebiyle aldığı

⁴⁹⁵ İbn Cüzey, **el-Muhtasarü'l-bâri'**, s. 40-41; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1142; ayrıca bkz. Sâlim, **Ferîdetü'd-dehr**, C:II, s. 30.

⁴⁹⁶ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 479; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40; ayrıca bkz. Halicî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 130.

⁴⁹⁷ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 479-480. Bu durumun istisnaları söz konusudur. Bkz. Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 479-480; Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 274-278; Mâlikî, **ed-Dürrü'n-Nesîr**, s. 330-339.

⁴⁹⁸ Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, s. 479; İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40; ayrıca bkz. Halicî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 130. Ebû Şâme el-Makdisî de Şâtıbiyye'deki ilgili beyitlerin muğayyer ve muhakkak hemze ayrımı yapılmaksızın üç vechi de ihtiva ettiğini belirtmektedir. Bkz. Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, s. 115-116.

⁴⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1142; ayrıca bkz. Sâlim, **Ferîdetü'd-dehr**, C:II, s. 30.

⁵⁰⁰ İbn Şüreyh, **el-Kâfi**, s. 40; İbn Şüreyh, **Risâletân fî kırâati'l-İmâm Nâfi**, s. 58-59; İbn Cüzey, **el-Muhtasarü'l-bâri'**, 40-41.

⁵⁰¹ Sehâvî, **Fethu'l-vasîd**, C:II, s. 276-277; Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî**, 118-119; Mârgînî, **en-Nücümü't-tavâli'**, s. 84-85.

⁵⁰² Dâni, **Câmi'u'l-beyân**, C:II, 479; ayrıca bkz. Mârgînî, **en-Nücümü't-tavâli'**, s. 85.

harekeyi dikkate almayanlar ise iki meddin de aynı kelimedede uygulanması gerektiğini söylemektedir.⁵⁰³

İbnü'l-Cezerî, bu konudaki uygulamanın -istisna edilen kelimeler dışında- ârıza itimad edilmemesi şeklinde cereyan ettiğini, kendisinin de hocalarına bu şekilde okuduğunu ve tercihinin bu şekilde olduğunu söylemektedir.⁵⁰⁴ İlgili kelimelerde hemzenin harekesinin kendinden önceki harfe nakledilmesi söz konusudur ve hemzenin makablindeki harf, hemzenin harekesiyle seslendirilmektedir. Her ne kadar hemzenin harekesi makabline aktarılsa da mevcut seslendirme, hemzenin harekesiyle olmaktadır. Hemzenin hazfedilmesi sebebiyle bu konuda mevcut durumun gözetilerek ârızî duruma itibar edilmesi daha tutarlı bir yol gibi görünmektedir. Sonuç olarak ârızî durumu dikkate alarak tesviyeyi uygun görmeyenlerin bu durum için kabul ettikleri kasr mertebesi, kanaatimizce daha makul bir uygulamadır.

4.2. MEDLERİN KUVVET SIRALAMASININ KUR'ÂN TİLÂVETİNDE UYGULANMA BOYUTLARI

Med sebepleri arasındaki kuvvet sıralamasının ferî medlerin kuvvet sıralamasında önemli bir etken olduğu daha önce anlatılmıştı. Fakat med sebeplerinin birden fazla med çeşidinin şartlarını sağlayacak şekilde tek med harfîyle vaki olduğu örnekler de söz konusudur. Böyle bir pozisyonda hükmün ne olacağı hususunda med sebepleri arasındaki kuvvet sıralaması üzerinden oluşturulan teorilerle çözüm üretilmektedir.⁵⁰⁵ Bunun dışında, bir maktada farklı iki ferî meddin bir arada bulunması durumunda nasıl bir uygulama yapılacağı noktasında yine belirleyici olanın ferî medlerin kuvvet sıralaması olduğu görülmektedir. Ayrıca bu durumda iki med çeşidinin pozisyonları da önem arz etmektedir.⁵⁰⁶

⁵⁰³ Dâni, **et-Teyşîr**, s. 148; Mârgînî, **en-Nücûmü't-tavâli'**, s. 85.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1142.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1127-1137.

⁵⁰⁶ Yûsufefendizâde, **Risâletü'l-meddât**, s. 40-69; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 350-351; Akdemir, **Tecvîd-i Mâhir**, s. 163.

4.2.1. Akve's-Sebebeyn Kuralı ve Bu Kuralın Uygulanma Alanları

Akve's-sebebeyn, iki med sebebinin bir arada bulunduğu durumlarda daha kuvvetli olan med sebebinin tercih edilmesi, dolayısıyla da kuvvetli olan med sebebine sahip med çeşidinin uygulanması manasında kullanılan bir kuraldır.⁵⁰⁷ Bu keyfiyet Ezrak tarikinde ikiden fazla med sebebi için gerçekleşebilmektedir.⁵⁰⁸ Birden fazla med sebebinin bulunduğu bu tip durumlarda kuvvetli olan medle amel edilir, zayıf olan meddin hükmü ortadan kalkar ve onunla amel edilmez.⁵⁰⁹

Akve's-sebebeyn hakkında İbnü'l-Cezerî ile Semennûdî'nin beyitlerine literatürde sıklıkla temas edilmektedir. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserinde konu hakkında “أقوى السببين يستقل”⁵¹⁰ (İki sebepten kuvvetli olan galip gelir ve yalnız kalır.) ifadesini kullanırken Semennûdî ise *Leâli'l-beyân* adlı eserinde “وسببا مد إذا ما”⁵¹¹ (İki med sebebi [bir med harfî için] bulunduklarında kuvvetli olan yalnız kalır.) ifadesini kullanmaktadır. Bu iki ifadeye göre tek med harfiyle birden fazla meddin şartı sağlandığı takdirde med sebeplerinden biri üstün gelecek ve bu sonuca göre ferî med çeşitlerinden birine hükmedilecektir. Görüldüğü üzere Semennûdî'nin konuyla alakalı ifadeleri, İbnü'l-Cezerî'nin sözlerine şerh mahiyeti taşımaktadır.

Bu başlık altında, aynı med harfinin birden fazla med sebebini ihtiva ettiği örnekler üzerinde durulacaktır.

4.2.1.1.Ezrak Tariki Dışındaki Kiraat Ricali İçin Uygulanan Akve's-Sebebeyn Teorisi

Ezrak dışındaki rical için medd-i lâzımla medd-i bedel, medd-i muttasılla medd-i ârız, medd-i muttasılla medd-i bedel ve medd-i ârızla medd-i bedel arasında

⁵⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1127.

⁵⁰⁸ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 15-20.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1127; ayrıca bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 351-352; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 162.

⁵¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 18.

⁵¹¹ İbrâhîm Alî Şehhâte es-Semennûdî, *Câmi'u'l-hayrât*, “Leâliu'l-beyân fî tecvîdi'l-Kur'ân”, s. 65.

akve's-sebebeyn kaidesine ait örnekler söz konusudur. Ezrak tarikinde de bu örnekler olmakla birlikte hükümler farklılık arz edebilmektedir.

Bu başlık altında Ezrak tariki dışındaki kıraat ricali için mezkûr med çeşitlerine dair örnekler akve's-sebebeyn kaidesi çerçevesinde incelenecektir.

4.2.1.1.1.Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Tek med harfiyle medd-i lâzım ve medd-i bedelin sebeplerinin gerçekleştiği örnekler Kur'ân-ı Kerîm'de az da olsa mevcuttur. Medd-i lâzım için gerekli olan aslî sükûn med harfinden sonra, medd-i bedel için gerekli olan hemze ise med harfinden önce bulunur. Fakat tek med harfiyle bu iki şartın gerçekleştiği örnekler söz konusudur.⁵¹²

Bu duruma örnek olarak آمين⁵¹³ kelimesi gösterilebilir. Bu örnekte her iki med çeşidinin koşulları sağlanmış görünmektedir. Fakat bu kelimede gerçekleşen medlerden medd-i lâzım daha kuvvetli olduğu için kendisiyle amel edilmekte, zayıf olduğu için medd-i bedelin ise hükmü ortadan kalkmaktadır.⁵¹⁴

4.2.1.1.2.Tek Med Harfiyle Medd-i Muttasıl ve Medd-i Ârızın Şartlarının Gerçekleşmesi

Tek med harfiyle med sebeplerinden muttasıl hemze ve ârizî sükûn bulunabilir. Bu durum, mütetarrif hemzenin bulunduğu durumlarda vakf hâlinde ortaya çıkar.⁵¹⁵ Bu durumda medd-i muttasılın vasl hâlinde ilgili tarikler için uygulanan med miktarı bu örnekte göz önünde bulundurulur. Bununla birlikte hem medd-i muttasılın hem de medd-i ârızın gerçekleşmesi sebebiyle medd-i ârızın vecihleri de dikkate alınabilir. Fakat med sebebi olan muttasıl hemzenin ârizî sükûndan kuvvetli olmasından dolayı medd-i ârızın kasr vechi hesaba katılmaz. Buna ilaveten, herhangi bir tarikte medd-i muttasılın vasl hâlinde icra edildiği med mertebesinin altında bir mertebe bu örnekte

⁵¹² Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

⁵¹³ Mâide, 5/2.

⁵¹⁴ Mersafi, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352; Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 13.

⁵¹⁵ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 162.

söz konusu olamaz. Aksine akve's-sebebeyn'in bu örneği, medd-i muttasılın vasl hâlindeki uygulamasıyla ve üstünde bir mertebeye icra edilebilir.⁵¹⁶

Mezkûr duruma تَفِيء kelimesi örnek gösterilebilir. Hafs rivayetinin Şâtıbiyye tariki dikkate alınarak tavassut mertebesine ilaveten tûl mertebesi de tercihen icra edilebilir. Zira hemze-i mütevassıta ile gerçekleşen kelimelerde medd-i muttasıl için Hafs rivayetinin Şâtıbiyye tarikiyle tavassut mertebesinin uygulandığı bilinmektedir. Tûl mertebesi ise ilgili kelimedede gerçekleşen medlerden medd-i ârızın azami mertebesidir. Bu örnek dışında hemzenin kesra harekeli olması hâlinde tavassut mertebesiyle revm vechi de tercih edilebilir. Hemzenin damme harekeli olması hâlinde ise tavassut mertebesiyle revm vechi, tavassut ve tûl mertebeleriyle ise işmâm vecihleri uygulanabilir. الوقف بالروم كالوصل kaidesi⁵¹⁷ gereğince revm, sadece tavassut mertebesiyle uygulanır. Zira vakf hâlinde revm, ilgili kelimenin vasl hâlindeki med mertebesiyle uygulanır. İşmâm ise sükûnla icra edildiğinden bütün med mertebelerinde kullanılabilir. *Teysîr* tariki dikkate alındığında ise ara mertebeler de söz konusu olmakta ve vecihler buna göre şekillenmektedir.

Şâtıbiyye tarikiyle fetha harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tavassut mertebesi
- 2- Tûl mertebesi

Şâtıbiyye tarikiyle kesra harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tûl mertebesi
- 2- Tavassut mertebesi
- 3- Tavassut ile revm

Şâtıbiyye tarikiyle damme harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tûl mertebesi
- 2- Tavassut mertebesi

⁵¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1150-1151; ayrıca bkz. Kâdî, *el-Büdûru'z-zâhira*, s. 36-38; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 313-316.

⁵¹⁷ Seyfüddîn b. Atâillâh, *el-Cevâhiru'l-mudîyye*, s. 336; benzer ifadeler için bkz. İbnü'n-Nâzım, *el-Havâşî'l-müfhime*, s. 118; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 131.

- 3- Tavassut ile revm
- 4- Tavassut ile işmâm
- 5- Tûl ile işmâm

Teysîr tarikiyle fetha harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tûl Mertebesi
- 2- Fuveyka't-tavassut mertebesi

Teysîr tarikiyle kesra harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tûl mertebesi
- 2- Fuveyka't-tavassut mertebesi
- 3- Fuveyka't-tavassut mertebesi ile revm

Teysîr tarikiyle damme harekeli hemze-i mütetarrifede gerçekleşen vecihler:

- 1- Tûl mertebesi
- 2- Fuveyka't-tavassut mertebesi
- 3- Fuveyka't-tavassut mertebesi ile revm
- 4- Tûl ile işmâm
- 5- Fuveyka't-tavassut ile işmâm

4.2.1.1.3. Tek Med Harfiyle Medd-i Muttasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Tek med harfiyle medd-i muttasıl ve medd-i bedelin şartları gerçekleşebilir. Bu durum, mütetarrif hemzenin ve med harfinden önce hemzenin bulunduğu durumlarda vasl hâlinde vaki olur. Ne var ki muttasıl hemze, bedel hemzesinden kuvvetli bir med sebebi kabul edildiği için bu örnekte medd-i muttasıl uygulanır.⁵¹⁸

رَاءِ kelimesinde med harfinden önce ve sonra hemze bulunmaktadır. Med harfinden önceki hemze bedel hemzesi, med harfinden sonraki hemze ise muttasıl hemzedir. Bu kelimedede vasledildiğinde medd-i muttasılla amel edilir ve tek vecih uygulanır. Vakf hâlinde ise medd-i muttasıl, medd-i ârız ve medd-i bedelin şartları

⁵¹⁸ Eymen Rüşdî Süveyd, **en-Nûru'l-mübîn fî tecvîdi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, haz. Meysûn Ahmed Râtib Dehmân, 5. bs., Dimaşk, Dâru'l-Efnân, t.y., s. 52.

gerçekleşmiş olur ve medd-i bedelin hükmü terk edilir. Bu örneğin vakf hâli dikkate alındığında yine medd-i muttasılla amel edilir; fakat bir önceki başlıkta verilen hükümler geçerlidir.

4.2.1.1.4. Tek Med Harfiyle Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Aynı kelimedede tek med harfiyle medd-i ârız ve medd-i bedelin sebepleri bir arada bulunabilir. Nitekim bu durumun gerçekleştiği örneklerin vakf hâllerinde her iki meddin de tanımına uygun düşmeleri sebebiyle Ezrak tariki dışındaki kıraat ricali için kasr mertebesi söz konusu olacaktır. Fakat medd-i bedelin zayıf olması sebebiyle tûl ve tavassut mertebeleri ise medd-i ârız için uygulanabilmektedir.⁵¹⁹

يستهزون kelimesi bu başlık için zikredilebilecek örneklerdendir. Vakf hâlinde hem medd-i bedel hem de medd-i ârızın sebepleri mevcuttur. Zira mezkûr kelimenin vakf hâline mahsus olmak üzere ârızî sükûn ortaya çıkmakta, ayrıca kelimenin vakf ve vasl hâllerinde bedel hemzesi bulunmaktadır. Bu pozisyonunda iki medden kuvvetli olan medd-i ârız tercih edilir. İlgili kelimedede kasr mertebesi için her iki meddin şartları gerçekleşmekte ve kuvvet bakımından her ikisi de eşittir. Fakat Ezrak tariki dışındaki kıraat ricali, medd-i bedeli kasr mertebesi dışında bir mertebeye icra etmedikleri için tavassut ve tûl mertebeleri medd-i ârız için uygulanmaktadır.⁵²⁰

4.2.1.1.5. Tek Med Harfiyle Medd-i Munfasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Medd-i munfasıl ve medd-i bedelin şartları tek med harfiyle gerçekleşebilmektedir. Bu durumda kuvvetli olan medd-i munfasılla amel edilir. Medd-i munfasılda kasr mertebesini uygulan kıraat ricali için her iki meddin de kuvvet bakımından eşit olduğunu belirtmek gerekir. Medd-i munfasılı kasr mertebesi üzerindeki mertebelerle icra edenler ise zikredilen minvalde medd-i munfasıl ile amel eder, medd-i bedeli ise terk ederler.⁵²¹

⁵¹⁹ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 14.

⁵²⁰ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 14; Süveyd, *en-Nûru'l-mübîn*, s. 53.

⁵²¹ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 353; Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 14; Abd, *el-Mîzân*, s. 190.

راءاً أديهم terkibi, bu başlıkta anlatılan kaideye verilebilecek örneklerden biridir. Bu terkipte med harfinden önce bir bedel hemzesi ve med harfinden sonra ise munfasıl hemzesi mevcuttur. Dolayısıyla bir med harfi üzerinde birden fazla med sebebi vaki olmuştur. Bu med sebeplerinden munfasıl hemzesi ve medlerden ise medd-i munfasıl daha kuvvetli olduğu için medd-i munfasılla amel edilir ve medd-i bedel ise terk edilir.⁵²²

4.2.1.1.6. Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Ârızın Şartlarının Gerçekleşmesi

Aslî sükûn ve ârizî sükûnun aynı med harfiyle bulunduğu örnekler Kur'ân-ı Kerîm'de mevcuttur. Bu durumda kuvvetli olan medd-i lâzım ile amel edilir ve medd-i âriz ise terk edilir. Nitekim medd-i ârızın tavassut ve kasr vecihlerinin uygulanmasına imkân yoktur.⁵²³ Medd-i ârızın tûl mertebesi ise daha önce de ifade edildiği gibi medd-i lâzıma hamledilmektedir.⁵²⁴ Bu nedenle ilgili kaidede tûl mertebesi için her iki meddin sebebi denk olarak kabul edilmektedir.⁵²⁵ Fakat her iki med sebebinin de gerçekleştiği öne sürülen ve daha sonra örneği de zikredilecek kaidede ârizî sükûn ile med harfi arasında aslî sükûn bulunmaktadır. Bundan dolayı medd-i ârızın şartlarının gerçekleşmiş olduğunu söylemek için ihtiyatlı olmak gerekmektedir. Muhammed Talha Bilâl Minyâr'ın bu konudaki ifadeleri de görüşümüzü teyit eder niteliktedir. Fakat o, meseleye farklı bir bakış açısıyla bakmaktadır. Zira Minyâr, kaideyle ilgili örnekteki med harfinden sonra bulunan ilk sükûnun aslî sükûn, ikinci sükûnun ise vakf sebebiyle ortaya çıkan ârizî sükûn olduğunu belirtmektedir. Bu nedenle de üzerinde vakfedilen harfte iki sebebin bir araya gelmediğini zikretmektedir. Nitekim Mahmûd Halîl el-Husârî'nin bu konudaki sözlerinin kabul edilebilir olmadığını öne sürmekte ve bu kanaati için İbnü'l-Cezerî'nin konuyla alakalı görüşünü argüman olarak kullanmaktadır.⁵²⁶ Minyâr'ın referans olarak verdiği İbnü'l-Cezerî تَبْشُرُونَ، هَاتَيْنِ، الذَّانِ ve اللَّذَيْنِ kelimelerinin; صَوَافٌ ve الدَّوَابُّ kelimelerinin vasl ve vakf hâllerinde olduğu gibi icra edildiğini ifade

⁵²² Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 230-231; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 353.

⁵²³ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

⁵²⁴ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-İknâ*, C:I, s. 462; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1080.

⁵²⁵ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

⁵²⁶ Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 230 (2 nolu dipnot).

etmektedir. Yani İbnü'l-Cezerî'ye göre bu kelimelerin vasl ve vakf hâllerindeki med miktarları arasında herhangi bir fark söz konusu değildir.⁵²⁷ Fakat İbnü'l-Cezerî'nin bu konudaki ifadelerinden tek med harfî için iki farklı med sebebinin mevcut olmadığı kanaatine varmak mümkün değildir. Çünkü İbnü'l-Cezerî, mezkûr kelimelerde gerçekleşen med sebepleri ve çeşitleri hakkında bir açıklama yapmamakta, ilgili açıklamasında med miktarlarına dair bir izahat getirmektedir. Bu konuda şayet med harfiyle ârizî sükûn arasında bir aslî sükûnun varlığı, bu örneklerin medd-i âriz olarak kabul edilmesine engel görülürse bu takdirde iki med sebebinin gerçekleşmediği söylenebilir. Ama ârizî sükûnun aslî sükûndan zayıf olması veya medd-i ârizin medd-i lâzımdan kuvvetli bir med olduğu dikkate alınarak bu söylendiği takdirde anlamlı olmaz. Zira iki med sebebinin bir arada bulunmasıyla akve's-sebebeyn kaidesi söz konusu olur ve tartışılan bu meseleler bir anlam kazanır.

صَوَافَّ kelimesi, Mersafî ve Husarî'nin kanaatlerine göre medd-i lâzım ve medd-i ârizin şartlarının meydana geldiği örneklerdendir. Bu örnekte med harfinden sonra aslî sükûn bulunmakta ve aslî sükûndan sonra vakf sebebiyle bir de ârizî sükûn meydana gelmektedir. Mersafî ve Husarî mevcut örnekte, med harfiyle ârizî sükûnun arasında aslî sükûnun bulunmasında herhangi bir beis görmemektedir. Dolayısıyla onlara göre tek med harfî için iki farklı med sebebi gerçekleşmiş olmaktadır. Fakat mezkûr kelime üzerinde vakfedildiğinde medd-i ârizin kasr ve tavassut mertebeleri ihmal edilir. Tûl mertebesi için ise her iki meddin şartları gerçekleştiği için kuvvet bakımından ikisi de eşittir.⁵²⁸ Bu eşitlik, medd-i ârizin tûl mertebesini öngörenlerin onu medd-i lâzıma hamletmeleriyle açıklanabilir.⁵²⁹ Bütün bu açıklamalardan sonra mezkûr kaideye uygun kelimelerin vakf hâllerinde sadece tûl mertebesi icra edilir.⁵³⁰ Buna ilaveten son harfin sâkin olması sebebiyle harfin harekesinin durumuna göre işmâm ve revm vecihleri de tercih edilebilir.⁵³¹

⁵²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1153.

⁵²⁸ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

⁵²⁹ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1080.

⁵³⁰ Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 230; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

⁵³¹ Dâni, *et-Tahdîd*, s. 171; Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 230; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 352.

Daha önce bu konu için zikredilen örnekler hakkında İbnü'l-Cezerî'nin yaptığı açıklamalarda direkt olarak akve's-sebebeyn ile alakalı ifadelere rastlanmamaktadır. Fakat bu örnekler, akve's-sebebeyn kaidesiyle amel etme başlığı altında beşinci grupta zikredilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin ihtilafı konulardaki hassasiyetine rağmen bu gruptaki örnekler hakkında yaptığı açıklamalarda akve's-sebebeyn kaidesine değinmemesini iki şekilde anlamak mümkündür: Birincisi, bu konuyla alakalı olarak iki farklı sebebin gerçekleşmediği düşüncesinin İbnü'l-Cezerî'de hâkim olması. Bir diğeri ise onun ilgili örneklerde medd-i ârızın kasr ve tavassut mertebelerinin uygulanma imkânı olmadığı için akve's-sebebeyn kaidesine işaret etme ihtiyacı dahi hissetmemesi.

4.2.1.2. Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Uygulanan Akve's-Sebebeyn Teorisi

Verş rivayetinin Ezrak tarikinde medd-i bedelin ferî med kapsamında değerlendirilmesi ve bu medde ait sebep, başka med sebepleriyle tek med harfî için bir arada bulunabilmektedir. Bu sebeple akve's-sebebeyn ile amel etme meselesinde Ezrak tariki diğer tariklerden ayrı olarak değerlendirilmektedir.

Bu başlık altında gerek iki med sebebinin gerekse ikiden fazla med sebebinin bir arada bulunduğu örnekler Ezrak tariki özelinde ele alınacaktır.

4.2.1.2.1. Tek Med Harfiyle Medd-i Lâzım ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Medd-i lâzım ve medd-i bedelin sebepleri tek med harfiyle gerçekleşebilir. Bu durumda bedel hemzesi aynı med harfinden önce, aslî sükûn ise aynı med harfinden sonra ortaya çıkar. Yani bedel hemzesiyle aslî sükûn arasında ortak bir med harfî mevzubahistir.⁵³²

ءآمين kelimesi mezkûr durumun örneklerindendir. İlgili örneğe bakıldığında her iki med çeşidinin de şartlarının oluştuğu anlaşılabılır. Ezrak tarikinde medd-i bedelde kasr, tavassut ve tûl mertebeleri icra edildiği için üç mertebe de dikkate

⁵³² İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1152.

alınmalıdır. Fakat medd-i lâzımın en kuvvetli med olarak kabul edildiği ve tûl mertebesiyle icra edildiği de göz ardı edilmemelidir. Nitekim medd-i bedelin zayıf olmasından dolayı onun kasr ve tavassut mertebeleri terk edilir. Sonuç olarak ilgili örnekte gerçekleşen med üzerinde Ezrak tariki için iki med sebebi mevcuttur ve tûl mertebesinde ikisine de itibar edilir.⁵³³ İbnü'l-Cezerî, medd-i bedelin en zayıf med çeşidi olduğu gerekçesiyle iki med sebebinin bir arada bulunduğu bu örnek için medd-i lâzıma hükmeder.⁵³⁴ Fakat medd-i bedel hakkında üç farklı vechin öngörülmesi ve bunların alternatif uygulamalar kapsamında değerlendirilmesi, akve's-sebebeyn'in bu formunda da düşüncelerin aynı ekseninde belirtilmesini mantıken gerekli kılar. Sonuç olarak medd-i bedelde Ezrak tariki için icra edilen tûl mertebesi sebebiyle, mezkûr örnekte medd-i bedelin sebebinin de dikkate alınması mantıken daha münasip gibi görünmektedir.

4.2.1.2.2. Aynı Med Harfiyle Medd-i Muttasıl Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Aynı med harfiyle medd-i muttasıl, medd-i ârız ve medd-i bedelin şartları gerçekleşebilir. Bu durum mütetarrif hemzenin ve med harfinden önce hemzenin bulunduğu durumlarda vakf hâlinde meydana gelir. Ezrak için burada üç med çeşidi de dikkate alınmalıdır.⁵³⁵

رَاءِ ve رَاءُ kelimelerinde med harfinden önce ve sonra hemze bulunmaktadır. Med harfinden önceki hemze bedel hemzesi, med harfinden sonraki hemze ise muttasıl hemzedir. İlgili kelimelerin vasl hâllerinde medd-i muttasıla amel edilir ve tek vecih uygulanır. Mezkûr kelimeler üzerinde vakfedildiğinde ise üç farklı med sebebi ortaya çıkmakta ve dolayısıyla da bu kelimeler üç tane farklı meddin şartlarını ihtiva etmektedir. Bunlar medd-i muttasıl, medd-i ârız ve medd-i bedeldir.⁵³⁶

Bu başlık altında ele alınan kaide üzerinde gerçekleşen medlerin sebepleri, tilâvet yapan kişinin medd-i bedel ve medd-i ârızdaki tercihinine göre

⁵³³ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 13.

⁵³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1152-1153.

⁵³⁵ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 13.

⁵³⁶ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16.

değişebilmektedir. Zira Ezrak için medd-i bedel ve medd-i ârızda kasr veya tavassut mertebeleri icra edildiğinde medd-i muttasılın med sebebi baskın geldiği için sadece muttasıl hemzeye itibar edilir. Şayet medd-i ârız, tûl mertebesiyle; medd-i bedel ise kasr ve tavassut mertebeleriyle icra edilirse mezkûr kelimelerde medd-i muttasılın ve medd-i ârızın sebeplerine eşit olarak itibar edilir. Eğer medd-i ârız kasr ve tavassut mertebeleriyle; medd-i bedel ise tûl mertebesiyle seslendirildiğinde bu kez de ilgili kelimelerde hem medd-i muttasıl hem de medd-i bedelin sebepleri eşit olarak dikkate alınır. Şayet Kur'ân okuyucusu medd-i ârız ve medd-i bedeli tûl mertebesiyle icra ediyorsa bu takdirde ilgili kelimelerde kendisiyle amel adilmesi noktasında tûl mertebesi için her bir med çeşidinin med sebebine eşit olarak itibar edilmektedir. Sonuç olarak hem medd-i ârızın hem de medd-i bedelin kasr ve tavassut mertebeleri ihmal edilmekte, bu iki meddin sadece tûl mertebeleri dikkate alınmaktadır.⁵³⁷

İbnü'l-Cezerî, akve's-sebebeyn'in bu şekli için vakfen ve vaslen işbâ'/tûl vechinin uygulandığını ifade etmektedir. Mezkûr örneklerin ne vakf hâli için medd-i ârızla medd-i bedeli ne de vasl hâli için medd-i bedeli dikkate alır. Hâlbuki medd-i ârız ve medd-i bedeldeki farklı vecihler, bu med çeşitleri hakkındaki farklı görüşlerin delillerinin kuvvetli bulunması sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bunların hiçbirini diğerine tercih edilmemiş ve bu vecihler opsiyonel vecihler olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla mezkûr med türlerine ait tûl mertebelerinin bu bağlamda zikredilmesi ve bu başlık altındaki örneklerde her bir meddin sebebine itibar edilmesi mantıken daha tutarlı görünmektedir. Ayrıca Süveyd'in mezkûr form için medd-i ârızın kasr veya tavassut mertebesiyle medd-i bedelin ise tûl mertebesiyle icra edildiği durumu zikretmesi ise med kuvvetlerine aykırı bir okuma şekli olacaktır. Aynı maktada birden fazla med çeşidinin bulunmasına dair olası vecihler anlatılırken buna dair örnek de sunulacaktır.

4.2.1.2.3. Tek Med Harfiyle Medd-i Ârız ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Akve's-sebebeyn'in bu formunda medd-i ârız ve medd-i bedelin şartları aynı med harfiyle gerçekleşmektedir. İlgili kelimelerin üzerinde vakfedildiğinde med

⁵³⁷ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16.

harfinden sonra ârızî sükûn, med harfinden önce ise bedel hemzesi ortaya çıkmaktadır. Fakat üzerinde vakf yapılan kelime dışındaki medd-i bedelin icra edildiği mertebe, akve's-sebebeyn'in bu formunda icra edilecek mertebeleri ve o mertebelerdeki med sebeplerinden hangisinin tercih edileceğinin belirlenmesinde etkin olmaktadır.⁵³⁸

مستَهْزِءُونَ kelimesi, medd-i ârız ve medd-i bedele ait med sebeplerinin aynı med harfiyle gerçekleştiği örneklerden biridir. Bu kelime ve benzerlerinde vakfedildiğinde üzerinde vakfedilmeyen medd-i bedelin icra edildiği vecihler önem arz etmektedir. Bunların maddeler hâlinde zikredilmesi konunun anlaşılması noktasında daha münasip olabilir.

1- Kur'ân okuyucusu Ezrak için medd-i bedelin kasr mertebesini icra ediyorsa مستَهْزِءُونَ kelimesinde vakfettiğinde kasr, tavassut ve tûl mertebelerinden her birini tercih edebilir. Bu takdirde üzerinde vakfedilen kelimenin kasr mertebesinde her iki meddin sebebine eşit olarak itibar edilirken tavassut ve tûl mertebelerinde medd-i ârızın med sebebine itibar edilir.

2- Kur'ân okuyucusu medd-i bedelde tavassut mertebesini uyguluyorsa مستَهْزِءُونَ kelimesi ve benzerlerinde vakfettiğinde tavassut ve tûl mertebelerini icra etmekte muhayyerdir. Üzerinde vakfedilen kelimenin tavassut mertebesiyle icra edilmesinde her iki meddin sebebine eşit olarak itibar edilirken tûl mertebesinde ise medd-i ârızın med sebebi dikkate alınır.

3- Kur'ân okuyucusu medd-i bedelde tûl mertebesini tatbik ediyorsa مستَهْزِءُونَ kelimesi ve benzerlerinde vakfettiğinde sadece tûl mertebesini icra edebilir. Üzerinde vakfedilen bu kelimenin icrasında hem medd-i bedelin hem de medd-i ârızın med sebeplerine eşit olarak itibar edilir.⁵³⁹

4.2.1.2.4. Tek Med Harfiyle Medd-i Munfasıl ve Medd-i Bedelin Şartlarının Gerçekleşmesi

Akve's-sebebeyn'in bu şeklinde medd-i munfasıl ve medd-i bedelin şartları aynı med harfiyle gerçekleşmektedir. Med harfinden sonra munfasıl hemze ve med

⁵³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1151-1152; Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16.

⁵³⁹ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16-17.

harfinden önce bedel hemzesi bulunduğu takdirde medd-i bedelin ve medd-i munfasılın tarifine uygun şartlar gerçekleşmiş olur.⁵⁴⁰

راء أيديهم ve وجاءوا أباهم terkipleri vasledilerek okunduğunda med harflerinden sonra munfasıl hemzesi ve med harflerinden önce ise bedel hemzesi mevcuttur. Nitekim iki kelimede de hem medd-i munfasılın hem de medd-i bedelin şartları gerçekleşmektedir. Şayet medd-i bedel kasr ve tavassut mertebelerinden biriyle icra edilirse bu takdirde ilgili terkiplerde medd-i munfasıl gerçekleşir ve medd-i bedel terk edilir. Eğer medd-i bedel, tûl mertebesiyle icra edilirse ilgili kelimelerde medd-i bedel ve medd-i munfasılın med sebeplerine eşit olarak itibar edilir.⁵⁴¹ Zikri geçen örneklerdeki ilk kelimelerde vakfedildiğinde munfasıl hemzesinin hazfedilmesinden dolayı tek med sebebi kalır, o da medd-i bedeldir.⁵⁴² İbnü'l-Cezerî ise akve's-sebebeyn'in bu şekli için medd-i munfasılı zikreder ve medd-i bedelin medd-i munfasıldan zayıf olması sebebiyle onun tûl mertebesini dahi dikkate almaz.⁵⁴³ Fakat medd-i bedel hususundaki farklı her bir veche ait görüşün argümanlarının ikna edici olarak görülmesi neticesinde Ezrak tariki için tûl, tavassut ve kasr mertebelerinin icrasında muhayyerlikten bahsedilmektedir.⁵⁴⁴ Oysaki medd-i bedel hakkında bu şekilde bir tutum takınılması, bu başlık altında ele alınan örneklerde akve's-sebebeyn kaidesince medd-i bedelin tûl mertebesinin dikkate alınmasını gerektirmektedir.

4.2.1.2.5. Medd-i Lîn ve Hemzeli Medd-i Lînin Tek Kelimede Meydana Gelmesi

Medd-i lîn ve hemzeyle gerçekleşen medd-i lînin şartları tek kelimede vakf hâlinde mevcut olabilir. Lîn harfinden sonra vakf hâlinde sâkin bir hemze her iki meddin şartlarını da ihtiva eder.⁵⁴⁵ Zira medd-i lînde, lîn harfinden sonra gelecek sâkin harf için herhangi bir kayıt bulunmamakta, dolayısıyla lîn harfinden sonraki harf, Arap alfabesindeki harflerden herhangi biri olabilir. Ayrıca hemzeyle

⁵⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1152-1153; Husarî, *Ahkâmu kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm*, s. 231; Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 353.

⁵⁴¹ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16-17.

⁵⁴² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1152.

⁵⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1152-1153.

⁵⁴⁴ Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 556-557.

⁵⁴⁵ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 16-17.

gerçekleşen medd-i lîn de dâhil bütün medd-i lînler, Ezrak tariki dışındaki bütün kıraat ricali için üç ana mertebeye uygulanabilmektedir.⁵⁴⁶ Fakat Ezrak tariki için hemze ile gerçekleşen medd-i lînin hükmü, hemze dışındaki harflerle gerçekleşen medd-i lînden farklıdır. Zira hemze ile gerçekleşen medd-i lîn, Ezrak tariki için kasr mertebesiyle seslendirilmez, gerek vakf gerekse vasl hâlinde tûl ve tavassut mertebeleri uygulanır.⁵⁴⁷

Okuyucunun hemze ile gerçekleşen medd-i lînlerin vasl hâlinde ve hemzesiz medd-i lînlerde tercih ettiği mertebeler, شيء kelimesi üzerinde vakfedildiğinde Ezrak tariki için uygulanabilecek vecihler hususunda belirleyici olmaktadır.

1- Şayet okuyucu hemzeli medd-i lînlerin vasl hâllerinde tavassut mertebesini ve hemzesiz medd-i lînlerde kasr mertebesini tercih ediyorsa شيء kelimesi üzerinde tavassut ile vakfeder ve med sebebi olarak hemzeli medd-i lînin sebebi baskın çıkar.

2- Şayet okuyucu hemzeli medd-i lînlerin vasl hâllerinde ve hemzesiz medd-i lînlerde tavassut mertebesini tercih ediyorsa شيء kelimesi üzerinde tavassut ile vakfeder ve her iki meddin med sebebine de itibar edilir.

3- Şayet okuyucu hemzeli medd-i lînlerin vasl hâllerinde tavassut mertebesini ve hemzesiz medd-i lînlerin ise tûl mertebesini tercih ediyorsa شيء kelimesi üzerinde tûl ile vakfeder ve med sebebi olarak hemzesiz medd-i lînin sebebine itibar edilir.

4- Şayet okuyucu hemzeli medd-i lînlerin vasl hâllerinde tûl mertebesini ve hemzesiz medd-i lînlerin kasr ve tavassut mertebelerini tercih ediyorsa شيء kelimesi üzerinde tûl ile vakfeder ve med sebebi olarak hemzeli medd-i lînin sebebi baskın çıkar.

⁵⁴⁶ Sehâvî, **Fethu'l-Vasîd**, C:II, s. 283-284; Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 556-557. Hemzesiz olarak gerçekleşen medd-i lînlerde Ezrak için de üç mertebe öngörülür. Bkz. bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 354.

⁵⁴⁷ Ca'berî, "Kenzü'l-meânî", C:II, s. 554; İbnü'l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1150; ayrıca bkz. Mersafî, **Hidâyetü'l-kârî**, C:I, s. 354.

5- Şayet okuyucu hemzeli ve hemzesiz medd-i lînlerin tûl mertebesini tercih ediyorsa شيء kelimesi üzerinde tûl ile vakfeder ve med sebebi olarak her iki meddin med sebebi de dikkate alınır.⁵⁴⁸

Aynı med harfiyle farklı med sebeplerinin bir araya gelmesi hâlinde akve's-sebebeyn kaidesinin işletildiği, kıraat literatüründe bu kurala göre hüküm verildiği ve pratiğin de buna uygun olarak yapıldığı görülmektedir. Buna ilaveten Kur'ân-ı Kerîm tilâvetinde takip edilen tarikler de önem arz etmektedir. Zira her ne kadar medler arasında bir kuvvet sıralaması olsa da tilâvet yapılan tarikin med çeşitlerindeki uygulamaları da dikkate alınmakta ve alternatif vecihleri sebebiyle bazen daha zayıf med sebeplerine de itibar edilmektedir.

4.2.2. Aynı Maktada Birden Fazla Meddin Bulunması Hâlinde Medlerin Kuvvet Sıralamalarının Uygulanması

Medlerin kuvvet sıralaması, daha önce de ele alındığı gibi birden fazla med sebebinin bir arada bulunduğu durumlarda hükmün belirlenmesinde önemli bir amildir. Ayrıca tilâvet bütünlüğü içerisinde olması gereken tutarlılık için aynı cins medlerin tilâvet boyunca aynı miktarlarla med edilmesi⁵⁴⁹ ve gerek aynı gerekse farklı kuvvete sahip medlerin âyet içerisindeki tertiplerinin dikkate alınması gerekebilir.⁵⁵⁰

Belirtilmelidir ki bazı med çeşitlerindeki opsiyonel/alternatif vecihlerin her biri mutlak olarak her durumda icra edilemez. Çünkü biraz önce de işaret edildiği gibi med çeşitlerinin kendi içerisindeki pozisyonları önem arz etmektedir. Örneğin, her bir kıraat için üç med mertebesinin de uygulanabileceği ifade edilen medd-i ârız için her durum ve şartta bu hükmün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği önem arz eden bir meseledir. Zira konu hakkında verilen mutlak hükmün kayıtsız olarak her bir kıraat için uygulanabileceği fikrine karşılık gelen uygulamaların varlığından kaynaklı, düşülmesi imkân dâhilinde olan bu türden yanlışlara kıraat literatüründe dikkat

⁵⁴⁸ Süveyd, *Ebhâsün tecvîdiyye*, s. 17-18.

⁵⁴⁹ Bu durum, kıraat literatüründe التسوية بين المدود (Medler [med miktarları] arasında eşitlik) terkibiyle tarif edilir. Bkz. Gûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 302.

⁵⁵⁰ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 302-355; Gûl, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 319-320.

çekilmektedir.⁵⁵¹ Mevzubahis konu hakkında yapılacak ameliye, tahrîrât disiplinine ait çalışmanın örneklerinden sayılabilir.

Farklı kuvvette medlerin aynı maktada yer almaları durumunda, onlar için uygulanması mümkün olan vecihler âyet içindeki durumları dikkate alınarak değerlendirilir. Zira kıraat literatüründeki kabule göre farklı kuvvetlere sahip iki meddin muhtemel vecihlerinin tespit edilebilmesi için medlerin tertipleri önem arz etmektedir. Bu başlıkta medlerin sıralamaları dikkate alınarak onların aynı kesitte bulundukları farklı med tertiplerine ait örnekler sunmaya çalışılacaktır. Bu örneklerde mevcut medlerin icra edilmesine mâni olan vecihler ve bu medler için ortaya çıkan icrası mümkün muhtemel vecihler irdelenecektir.

4.2.2.1. Medd-i Lîn ve Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar

Kıraat literatüründe gerek medd-i lîn gerekse medd-i ârız için bağımsız olarak üç mertebenin de uygulanabilirliği noktasında görüş birliği vardır.⁵⁵² Fakat bu medler aynı bölümde bulundukları takdirde kendileri için kabul edilen ve müstakıl olarak bulundukları durumlarda uygulanabilecek alternatif med mertebelerinin bazıları hükümsüz kalabilir.⁵⁵³

Bu başlıkta, aynı kesitte yer alan medd-i lîn ve medd-i ârızın icra edilmeleri imkân dâhilinde olan vecihler ve hükümleri iptal olan vecihler zikredilecektir.

Örnek: ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيْهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِيْنَ

Yukarıda verilen Bakara sûresinin ikinci âyetindeki لَا رَيْبَ terkibi üzerinde vakfedildiğinde medd-i lîn, لِّلْمُتَّقِيْنَ kelimesi üzerinde vakfedildiğinde ise medd-i ârız ortaya çıkmaktadır. Bu örnekte zayıf olan medd-i lîn, kuvvetli olan medd-i ârızdan önce bulunmaktadır. Bu tertibe göre icra edilmesi muhtemel vecihler şu şekildedir:

⁵⁵¹ Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 331-333.

⁵⁵² İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, C:II, s. 1084; ayrıca bkz. Mersafî, *Hidâyetü'l-kârî*, C:I, s. 331.

⁵⁵³ Gül, *Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân*, s. 318-319; Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir*, s. 164.

	Medd-i Lîn	Medd-i Ârız
1-	Kasr	Kasr
2-	Kasr	Tavassut
3-	Kasr	Tûl
4-	Tavassut	Tavassut
5-	Tavassut	Tûl
6-	Tûl	Tûl

Yukarıdaki kesit için gerçekleşmesi muhtemel vecihler, bu şekilde altı farklı olasılıktan ibarettir. İki med çeşidi için de müstakilen üç alternatif vecih kabul edilmesine rağmen medlerin kuvvet sıralaması gereği bu olasılıkta alınamayacak vecihler söz konusudur. Bunun sonucunda bu kesitte dokuz vecihten üçünün gerçekleşmesi imkânsızdır. Nitekim Kur’ân okuyucusu belirlenen altı maddeden herhangi birini tercih edebilir.

Yukarıdaki kesit için belirlenen altı maddeden ilk üç maddeye göre medd-i lîni kasr mertebesiyle icra eden Kur’ân okuyucusu, medd-i lînden daha kuvvetli bir med olan medd-i ârızı üç mertebeye de okuyabilir. Çünkü tertibe göre zayıf med, kuvvetli medden daha önce bulunduğundan, önce bulunan meddin uygulandığı mertebe dikkate alınmalıdır. Bu tertipte kuvvetli olan med, zayıf olan medle ya aynı mertebeye icra edilir ya da onun üstünde bir mertebeye icra edilir. Bundan dolayı da dört ve beşinci maddelerde de görüleceği üzere medd-i lîni tavassut mertebesiyle icra eden “kârî”nin medd-i ârızı kasr mertebesiyle alması imkân dâhilinde değildir. Yine tilâvet icracısı, altıncı maddeye göre medd-i lîni tûl mertebesiyle tatbik ettiği zaman, medd-i ârızı da tûl mertebesiyle almak mecburiyetindedir. Zira zayıf olan meddi tûl mertebesiyle alırken kuvvetli olan meddi ise en az ona denk olan bir mertebeye almak zorundadır ki bu da tûl mertebesidir.

Her bir med çeşidinin tilâvet boyunca tesviye ile uygulanması önem arz eden bir husustur. Her ne kadar yukarıdaki kesitte bulunan medler için altı vecih belirlense de medlerin kuvvet durumuyla medlerin âyet içindeki tertipleri ve medlerin tesviye ile icra edilmesi göz önünde bulundurulması gereken hususlardır. Ayrıca hemzeyle gerçekleşen medd-i lînlerde Verş’in tariklerinden Ezrak’ın uygulamasının farklı

olması sebebiyle, hemzeyle gerçekleşen medd-i lînin medd-i ârızla aynı kesitte bulunması hâlinde yukarıdaki vecihlerden ilk üçü Ezrak tariki için iptal olur.

Yukarıdaki kesitte gerçekleşen med tertibinin aksine medd-i ârızın önce geldiği durumda ise yukarıda anlatılan yöntemle icra edilmesi mümkün olan vecihler belirlenecektir. Öyle ki kuvvetli olan medd-i ârızın icra edildiği mertebe ve onun altındaki mertebeler medd-i lîn için de alınabilir. Dolayısıyla medd-i ârız kasr ile okunduğunda zayıf olan medd-i lîn sadece kasr mertebesiyle alınır, diğer mertebelerin uygulanabilirliği ortadan kalkmış olur. Şayet medd-i ârız tavassut ile tatbik edildiğinde medd-i lîn için bu sefer de tavassut ve kasr mertebeleri uygulanabilir. Tûl mertebesi ise kuvvetli olan meddin icra edildiği tavassutun üstünde bir mertebe olması hasebiyle medd-i lîn için uygulanamaz. Eğer medd-i ârız tûl mertebesiyle icra edilirse zayıf olan medd-i lîn tûl, tavassut ve kasr mertebelerinin her biriyle okunabilir.

Medd-i lîn ve medd-i ârızın aynı kesitte yer aldığı her iki durumda da altı farklı vechin ortaya çıktığı görülmektedir. Her iki tertibe göre de dokuz farklı olasılıktan üçünü uygulamanın olanaksız olduğu tespit edilmektedir. Şöyle ki medlerin kuvvet sıralaması ve medlerin aynı kesitteki tertipleri bu duruma sebep olan temel amillerdir. Her ne kadar bu şekilde alternatif vecihler olsa da tilâvette bu vecihlerden birisinin tercih edilmesi gerekir. Zira aynı med için tilâvet boyunca farklı miktarların tercih edilmesi hoş karşılanmayan bir durumdur. Medlerin tesviye ile okunması yanında medlerin kuvvet sıralaması da dikkate alınarak alternatif vecihlerin seçilmesi icap eder. Aksi takdirde daha kuvvetli olan bir meddin zayıf medden daha az bir miktarla med edilmesi gibi münasip olmayan bir duruma sebep olunabilir.

4.2.2.2. Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Medd-i Bedel Medd-i Lîn ve Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar

Medd-i lîn, Verş rivayetinin Ezrak tariki için iki farklı kategoride ele alınmaktadır: Hemzeli ve hemzesiz medd-i lîn. Hemzeli medd-i lînlerde gerek vasl hâli gerekse vakf hâlinde Ezrak tarikinin uygulaması tavassut ve tûl mertebeleriyle gerçekleşmektedir. Hemzesiz olanlarında ise diğer kıraat imamları için kabul edilen üç mertebe Ezrak için de uygulanmaktadır.

Yukarıda ifade edilen hususlar ve Ezrak tarikinde medd-i bedel ile alakalı özellikler gözetilerek örnek verilecek ve bu örnek üzerinde tartışılacaktır.

Örnek: سنريهم آياتنا في الآفاق وفي أنفسهم حتى يتبين لهم أنه الحق أولم يكف بربك أنه على كل شيء شهيد

Fussilet sûresinin 53. âyetinde Ezrak için beş farklı ferî med bulunmaktadır: Muhakkak ve muğayyer medd-i bedel, medd-i sıla, hemzeli medd-i lîn ve medd-i ârız. Bu medlerin alternatif vecihleri göz önünde bulundurularak alınması imkân dâhilinde olan vecihler zikredilecektir. Şâtıbiyye tarikine göre ilgili âyette alınabilecek vecihler şu şekildedir:

	شاهد	شيء	في الآفاق	آياتنا
1-	Tavassut	Tavassut	Kasr	Kasr
2-	İşbâ‘	Tavassut	Kasr	Kasr
3-	Tavassut	Tavassut	Tavassut	Tavassut
4-	İşbâ‘	Tavassut	Tavassut	Tavassut
5-	Tavassut	Tavassut	Kasr	Tavassut
6-	İşbâ‘	Tavassut	Kasr	Tavassut
7-	İşbâ‘	Tavassut	İşbâ‘	İşbâ‘
8-	İşbâ‘	Tavassut	Kasr	İşbâ‘
9-	İşbâ‘	İşbâ‘	İşbâ‘	İşbâ‘ ⁵⁵⁴

Daha önce de geçtiği üzere kelimenin ve hemzenin aslî durumunu dikkate alanlar, istisnaları hariç olmak üzere muhakkak ve muğayyer medd-i bedel arasında fark görmemektedir. Bazı müellifler ise aslî duruma itibar etmeyerek muğayyer bedeli muhakkak bedelden zayıf görmektedir. Bunların tercihlerine göre medd-i bedel için sadece kasr mertebesi uygulanabilir.⁵⁵⁵ Bu konuyla alakalı olarak daha önce değerlendirme yapmıştık. Nitekim hemzenin harekesi makabline aktarılsa da

⁵⁵⁴ Emânî bint Muhammed Âşûr, **el-Usûlü’n-neyyirât fi’l-kırâât**, 4. bs., Riyad, Medâru’l-Vatan li’n-Neşr, 2016/1437, s. 126.

⁵⁵⁵ İbnü’l-Cezerî, **Neşr**, C:II, s. 1142; ayrıca bkz. Sâlim, **Ferîdetü’d-dehr**, C:II, s. 30.

uygulama, hemzenin harekesiyle gerçekleşmektedir. Hemzenin hazfedilmesinden dolayı cari durumun gözetilerek ârızî duruma itibar edilmesi, kanaatimizce makul olandır.

Konuyla alakalı olarak kıraat literatüründeki ihtilaf nedeniyle yukarıda verilen vecihler, ârızî durumu dikkate alanların icra ettikleri vecihleri de içermektedir. Bu maddelerde görüldüğü üzere bir kesitte bulunan beş farklı med için gerçekleşmesi muhtemel dokuz farklı vecih meydana gelmektedir. Bunların her biri Verş rivayetine ait Ezrak için alınabilecek vecihlerdir. Alınması muhal olan vecihler ise dışarıda bırakılmıştır. Özellikle medd-i ârızın tavassut ve tûl mertebeleriyle alındığı her bir vecih, med kuvvetleri hususiyetinin gözetilmesi neticesinde ortaya çıkmaktadır.

4.2.2.3.Verş Rivayetinin Ezrak Tariki İçin Medd-i Bedelle Medd-i Ârızın Aynı Kesitte Yer Aldığı Durumlar

Ezrak tarikinde, medlerin kuvvet sıralaması göz önünde tutularak medd-i ârızın üç mertebesi de uygulanabilir. Bu durum, Ezrak dışındaki bütün kıraat ricali için de bu şekildedir.⁵⁵⁶ Verş rivayeti için alternatif vecih sayıları üç olan medd-i bedelle medd-i ârız bir araya geldiği durumlarda ise $3^2=9$ olasılığın meydana geleceği düşünülebilir. Fakat kıraat disiplini genel kabul gören medlerin kuvvet sıralaması gereği, bu sonuç ortaya çıkmamaktadır. Kayıt konulmadan her bir meddin tüm alternatif vecihleriyle ortaya çıkacak ihtimallerden üçü men edilir ve sadece bunlardan altısı ahzedilir.⁵⁵⁷

âyetinde⁵⁵⁸ وإذا جاءوكم قالوا ءامنا وقد دخلوا بالكفر وهم قد خرجوا به والله أعلم بما كانوا يكتمون medd-i bedel medd-i ârızdan önce bulunmaktadır. Aynı kesitte medd-i bedelin medd-i ârızdan önce bulunduğu durumlarda muhtemel vecihler şöyle şekillenmektedir:

	يكتمون	ءامنا
1-	Kasr	Kasr
2-	Tavassut	Kasr

⁵⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, Neşr, C:II, s. 1084.

⁵⁵⁷ Halîcî, Mukarribü't-tahrîr, s. 131.

⁵⁵⁸ Mâide, 5/61.

3-	İşbâ‘	Kasr
4-	Tavassut	Tavassut
5-	İşbâ‘	Tavassut
6-	İşbâ‘	İşbâ‘

İlgili âyette menedilen vecihler ise şu şekildedir:

	يَكْتُمُونَ	ءَامِنًا
1-	Kasr	Tavassut
2-	Kasr	İşbâ‘
3-	Tavassut	İşbâ‘ ⁵⁵⁹

Yukarıda verilen tahrîrât örneklerinde görülmektedir ki aynı med harfiyle birden fazla med sebebi bir araya geldiğinde her bir med sebebi dikkate alınmakta ve medlerin icrası kuvvetlerine göre şekillenmektedir. Ayrıca aynı maktada farklı med çeşitlerinin bir araya gelmesi hâlinde ise medlerin tertibi ve kuvvet sıralamasındaki yerleri alternatif vecihlere sahip medlerin med mertebelerine doğrudan etki etmektedir.

⁵⁵⁹ İlgili âyette ahzedilmesi ve menedilmesi gereken vecihler için bkz. Bkz. Halîcî, **Mukarribü't-tahrîr**, s. 131.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tespit edilebildiği kadarıyla med konusunda sadece Abdullâh b. Mes'ûd'dan nakille tek bir hadis rivayeti bulunmakta ve söz konusu rivayet, ferî medler için esas teşkil etmektedir. Bu nedenle med miktarları da dâhil olmak üzere medle alakalı hususiyetlerin neredeyse tamamı dirâyet ekseninde gerçekleşmektedir. Nitekim kıraat literatüründe medle alakalı olarak verilen bilgilerin tamamına yakını kıraat ricaline nispetle verilmekte, bazı konularda ise kıraat müelliflerinin ve edâ ehlinin ictehadları neticesinde farklı hükümler ortaya çıkmaktadır.

Med harflerinden elif ile hâ (هَاء) harfinin mahreci noktasında kadim eserlerde farklı görüşler tespit edilmiştir. Bizce bunlardan daha tutarlı olan görüşe göre med harfi olan elifin mahreci, hemzeden sonra ve hâ (هَاء) harfinden ise öncedir. Şöyle ki elif harekelendiği zaman kendisine daha yakın ve kendisinden daha aşağıda olan hemzeye çevrildiğine göre hemze eliften önce, elif de hâ harfinden öncedir. Bu görüşün argümanı tarafımızdan tutarlı ve mantıklı bulunmakla birlikte bu konudaki yargının kıraat eserlerinin kahir ekseriyetindeki bilgilere muhalif olduğu görülmektedir.

Med harflerinin mi harekelerden yoksa harekelerin mi med harflerinden neşet ettiğine dair tartışmalar olmakla birlikte ne med harflerinin ne de harekelerin münferiden herhangi bir işlevlerinin olduğu değerlendirilmektedir. Med harflerinin harekeli harflere ait seslerin uzatılması sonucunda ortaya çıkması ve işlevsellik kazanması sebebiyle harekelerin med harflerinden neşet ettiği fikri makul görünmemektedir. Zira harekeli harfler, med harflerine ihtiyaç duymamalarına rağmen med harfleri harekeli harfe ihtiyaç duyarlar. Bu sebeple ihtiyaç duyanın ihtiyaç duyulandan zuhur ediyor olması görüşünü, yani med harflerinin harekelerden ortaya çıkması görüşünü daha makul kabul etmekteyiz.

Çalışmanın sınırları içerisindeki ziyade medde dair uygulamaların manaya etki ettiği hususu problemlidir. Med harflerinin sarfi kaidelerde etkin olması sebebiyle manaya etkisi vakıa olmakla birlikte ziyade medlerin manaya etkisine dair iddialara

ihtiyatla yaklaşılması gerektiği anlaşılmıştır. Bu nedenle tecvid kaidelerinin ve özelde med çeşitlerinin bazı istisnalar dışında statik bir yapıya sahip olması, anlam temelli olarak icra edilmeyen kaidelerin manaya etkisinin makul olmadığını göstermiştir. Ne var ki Furkân sûresi 69. âyetteki mezkûr hâu'l-kinâye'nin (هَاءُ الْكِنَايَةِ) Hafs rivayetinde istisnai olarak sıla ile okunmasının “meddin anlama etkisi” bağlamında değerlendirilebileceği görülmüştür. Fakat konuyla alakalı olarak ortaya konan fonetik gerekçeler ise tarafımızdan tutarlı bulunmamıştır. Ayrıca vasl hâllerinde düşen, vakf hâllerinde ise isbât edilen eliflerin ve hazfedilen med harflerinin (nefs-i mütekellim yâ harflerinin) seslendirmede ahengi sağlamak için olduğu görülmüştür.

Aslî medde temel alınan ilk şey, medden önceki harfin harekesidir. Yani meddin gerçekleşmesi için harekeli bir harfe ihtiyaç bulunmaktadır. Ne var ki medd-i tabînin med miktarına bu harekeyi de dâhil edenlerin varlığı tespit edilmiş; fakat bunun makul karşılanması pek mümkün görünmemektedir. Zira med ölçütüyle anlatılmak istenen şey, harekeli bir harfin med miktarıdır ki bu da harfin kâmil bir harekeyle seslendirilmesinden sonraki bölüme karşılık gelmektedir. Diğer bir taraftan med, sesin cevâf/hevâ bölgesine düşmesiyle birlikte meydana gelir ve med buradan itibaren başlamış olur. Bu nedenle medd-i tabî icra edilen harfin med miktarının iki hareke olmadığı, aksine med edilen harfin toplam telaffuz süresinin iki hareke olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim medd-i tabînin süresi, harfin mahrecinden telaffuz edilmesinden sonra başlamakta ve bu da bir harekelik bir med miktarına tekabül etmektedir. Teysîr şârihi Ebû Muhammed Abdülvâhid b. Muhammed el-Mâlikî, قال کلمة قتل med harfine ait telaffuz miktarının قتل ve قتل kelimelerindeki ikinci harflerin telaffuz miktarı kadar olduğunu söylemektedir. Bu da med harfinin karşılık geldiği miktarı, başka deyişle yapılacak meddin ölçüsünü net olarak ortaya koymaktadır.

Med sebeplerinden hemzenin ziyade med sebebi olması hususunda farklı görüşler tespit edilmiş; fakat bu görüşlerin konuya dair aynı sonuca varılmasında farklı vasıtalar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte kıraat literatüründe hemze ve sükûnun ziyade medde sebep olması noktasında fonetik ve sarfî gerekçelerden bahsedildiği belirlenmiştir. Ne var ki kıraat eserlerinde konuya dair sadece bir hadis

rivayetinın mevcudiyeti tespit edilmiş ve bunun hemzeyle gerçekleşen ziyade medde (medd-i muttasıla) örnek olduğu anlaşılmıştır.

Med sebeplerinin ve ferî medlerin kuvveti noktasında kıraat literatüründe ittifak olmadığı tespit edilmiştir. Fakat kıraat literatürünün büyük bir çoğunluğunda med sebeplerinin kuvvet bakımından “aslî sükûn”, “muttasıl hemze”, “ârizî sükûn”, “munfasıl hemze” ve “med harfinden önce bulunan hemze” şeklinde sıralamaya tabi tutulduğu görülmüştür. Dolayısıyla mezkûr med sebepleriyle gerçekleşen med çeşitleri de aynı sıralamaya tabi tutulmuştur.

Kıraat alanyazınında med bahsine dair kullanılan kavramlardan işbâ‘ ve temkîn kavramları öne çıkmaktadır. Fakat mezkûr kavramlar hakkında müelliflerin kastettiği manalara dair bir karmaşa söz konusudur. Ayrıca sözü edilen terimlerin kullanımında müellifler arasında birlik oluşmadığı gibi bazı müellifler aynı kavramı dahi yer yer farklı manalara delâlet edecek şekilde kullanmıştır. Bununla birlikte temkîn terimi, ilk dönem kıraat eserlerinde yaygın olarak kasr kavramını karşılamaktadır. Fakat bu kavramın farklı kelimelerle birlikte terkihi ise ziyade medleri karşılayacak şekilde kullanılmaktadır. Bunun dışında temkîn, medd-i muttasılda bulunan hemzenin tahkik edilmesi amacıyla aynı cinsten üç harfin (yâ harfleri) telaffuzundaki zorluğa nispetle kullanıldığı gibi med harflerini kendi cinslerinden harekeli bir harfe idğâm edilmesinden korumak amacıyla da kullanılmaktadır. İşbâ‘ ıstılahının ise kıraat literatüründe istikrarlı bir kullanımı bulunmamakla birlikte bu kavram, kasr kavramı da dâhil çok farklı manalara delâlet etmektedir. Fakat İbnü’l-Cezerî ile birlikte bu terime dair kullanımda birlik sağlanmış ve işbâ‘ kavramı, günümüze kadar maksimum med mertebesini karşılayacak şekilde istikrar bulmuştur. Ayrıca bu ve benzeri kavramların istifade edilen eserlerdeki karşılığı dikkate alınmadan çıkarımda bulunulması işbâ‘ özelinde olduğu gibi ciddi farklılıklara sebep olmaktadır. Öyle ki işbâ‘ kavramıyla hem azami med hem de tabî medde hükmetmek mümkündür. Böylesi olumsuz bir sonuçtan müelliflerin temkîn ve işbâ‘ gibi kavramlara yükledikleri anlamın dikkatten kaçırılmaması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Neşr’in kaynaklarına ait tilâvet isnadlarında farklılıklar oldukça fazladır. Nitekim bu farklılıklarla birlikte söz konusu eserlerin tilâvet isnadlarındaki rivayet ve

tarik sayılarının yekûnu çok büyük rakamlara ulaşmakta ve bu nedenle İbnü'l-Cezerî, *Neşr*'in kaynaklarına ait bütün kıraat ricalinden nakilde bulunmamaktadır. Şöyle ki o, kıraat imamı için kaynaklarındaki kıraat ricalinden iki râvî, her râvî için iki tarik, her tarik için yine iki farklı tarik (kanal) seçmektedir. Buna ilaveten *Neşr*'le onun herhangi bir kaynağı arasında belirli bir kıraat imamının rivayet ve tariklerine dair uyumsuzluk olmamasına rağmen İbnü'l-Cezerî'nin bu kaynaklardan bazı rivayet veya tarikleri tercih etmediği tespit edilmektedir. Örneğin, *Müstenîr*'in isnadında Vers'in Ezrak, Asbahânî ve Ebü'l-Ezher tariklerine yer verilmesine rağmen İbnü'l-Cezerî, *Müstenîr* kanalıyla bu isimlerden sadece Asbahânî tarikini tercih etmektedir. Ayrıca o, Ebü'l-Ezher'i *Neşr* için hiçbir eserden seçmemektedir, dolayısıyla bu durum Ebü'l-Ezher'in *Neşr*'in tariklerinden olmadığını göstermektedir. Özetle *Neşr*'in ihtiva etmediği çok sayıda rivayet ve tarik onun kaynaklarında yer alabilmekte, bazen de *Neşr* için tercih edilen tarik ve rivayetlerin onun bazı kaynaklarında yer almaması da ihtimal dâhilindedir. Hatta *Neşr*'le kaynaklarından birinin isnad konusunda mutabık oldukları isimleri dahi İbnü'l-Cezerî'nin zaman zaman tercih etmediği tespit edilmiştir.

Neşr'in kaynaklarının birkaçındaki medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile ilgili metinlerde işkâller içermektedir. *Neşr*'in kaynaklarının her biri farklı rivayet ve tarikleri ihtiva etmesi, ana ve ara mertebelerin kullanımı konusunda farklılaşabilmesi sebebiyle konu kompleks bir yapıya sahiptir. Bu nedenle İbnü'l-Cezerî'den konu hakkında yer yer tutarsız bilgiler sâdır olmaktadır. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasıl veya medd-i munfasıl bahsinde bir müellife isnad ettiği tasnif, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile ilgili mertebeler bahsinde zikrettiği tasnife muhalif olabilmektedir. Yine onun bazı kullanımlarında kararsızlık olduğu anlaşılmakta ve med mertebelerine dair bir kavrama yüklediği anlamı benzer bir kavrama veya tamamen aynı olan kavrama vermediği görülmektedir. Örneğin onun *Neşr*'in kaynaklarında geçen 'مدا وسطا' vb. ifadeleri bir eser için tavassut mertebesi, başka bir eser için ise farklı bir mertebe olarak değerlendirdiği tespit edilmiştir.

Neşr'le kaynakları arasında mevcut isnad farklılıkları med mertebeleri konusunda olumsuz durumlara sebep olabilmektedir. İbnü'l-Cezerî'nin ilgili eserlerde geçtiği şekliyle kıraat ricalini mutlak olarak zikretmesinin isnad konusunda

ciddi bir behresi olmayanların zihinlerinde olumsuz şeyler çağrıştırması mümkündür. Şöyle ki İbnü'l-Cezerî'nin Hemedânî'nin *Ğâye* adlı eserine atfen Nâfi' kıraatini fuveyka'l-kasr mertebesinde mutlak olarak zikretmesi, okuyucuyu *Ğâye*'deki bu bilginin Nâfi' kıraati için *Neşr*'de seçilen rivayet ve tariklerin hepsini kapsadığı düşüncesine sevkedebilir. Hâlbuki mezkûr eserde Nâfi' kıraatine ait isnadda Verş'in Ezrak tariki bulunmamaktadır. Fakat *Ğâye*'de Hicaz ehlinin kasr ehli olarak zikredilmesinde herhangi bir sakınca yoktur. Çünkü Ezrak tariki *Ğâye*'nin isnadında bulunmamaktadır. Fakat *Neşr*'de seçilen rivayet ve tarikler dikkate alındığında en azından Nâfi' kıraati özelinde *Ğâye* ile farklılıklar olduğu görülecektir. Dolayısıyla her ne kadar "*Ğâye*'de fuveyka'l-kasr mertebesi Ebû Ca'fer, Nâfi', Ebû 'Amr.... içindir." şeklinde bir söylem tercih edilse de *Neşr*'deki bu durum, isnad meselesine vâkıf olmayanlar için meselenin net ve doğru bir şekilde anlaşılması noktasında önemli bir handikaptır.

Tayyibe şârihlerinden Nüveyrî'nin med mertebeleri konusunda tamamen *Neşr*'e mutabık bilgiler verdiği görülmektedir. Aynı durum Yûsufefendizâde için söz konusu değildir. Zira o, yer yer *Neşr*'de yer alan bilgilerden farklı malumat vermektedir. *Risâletü'l-meddât*'ta tûl mertebesi üzerindeki herhangi bir mertebe hakkında bir bilgiye de rastlanmamaktadır. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl ile alakalı olarak verilen mertebelerin tenakuzlar içermesi, konuyla alakalı ciddi işkâllerin varlığı, konunun müstakil bir çalışma içerisinde ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira İbnü'l-Cezerî'den sonra Yûsufefendizâde'nin konuyu ele almasına rağmen konuyla alakalı eksik ve yanlış bilgilerin varlığı bu şekilde bir ameliyeyi gerekli kılmaktadır.

İbnü'l-Cezerî'nin medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerdeki tercihini açıklamadan önce çok sayıda kaynağı titiz bir şekilde taradığı, bu eserlerin konuyla alakalı ibarelerini naklettiği, medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait tasnifi bu nakiller üzerinden yaptığı ve son olarak ise bu konudaki tercihini izhar ettiği görülmektedir. Nitekim o, hocalarının büyük bir çoğunluğundan ara mertebelerle okumasına rağmen onun ana mertebelerle yetinilmesi taraftarı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin de med mertebeleri konusunda Şâtıbî ile aynı yolu takip ettiği müşahede edilmektedir.

Kıraat literatüründe, kasr mertebesi üzerine yapılan ilavelerin her biri med mertebesi olarak adlandırılmaktadır. Medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için ikili, üçlü, dördlü hatta beşli tasnif yapan müelliflerin olduğu gözlenmektedir. Fakat klasik kıraat literatüründe yaygın olan tasnif biçimi, kasr mertebesine iki veya dört mertebenin ilave edilmesiyle oluşan tasniftir. Nitekim günümüzde de kıraat ilmi tedrisatında medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl için yapılan tasniflerden mezkûr iki tasnif kullanılmakta ve bunların biri merâtib-i erbaa, diğeri ise mertebeteyn olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca kıraat ilminin klasik eserlerinde bu iki tasniften merâtib-i erbaa olarak adlandırılan ikinci tasnifin yaygın olarak kullanıldığı da müşahade edilmektedir.

Kıraat literatüründe med miktarlarıyla alakalı olarak muteber iki ekolün söz konusu olduğu görülmüştür. Bunlardan birinde med miktarları, her bir mertebede bir elif miktarı olarak artıp azalırken bir diğesinde ise yarım elif/bir hareke olarak artıp azalmaktadır. Buna göre azami med miktarı bir ekolde beş elif iken diğesinde ise üç eliftir. Fakat zahiren farklılık arz eden bu durumun keyfiyet itibarı ile ayniyet arz ettiği görülmektedir. Bu ise kıraat ilmiyle meşgul olanların dahi kafasını meşgul eden bir husustur. Bu konuda önemli olan bir diğér husus ise med miktarlarındaki ihtilaflar sebebiyle med süreleri hakkında müşâfeheye daha çok itibar edildiği ve müşâfehenin etkisiyle med sürelerinin istikrar kazandığı kıraat literatüründen çıkarılabilecek önemli bir sonuçtur.

Med miktarı konusunda henüz ulaşılamayan birliğin lüzumu ortadadır. Fakat bu birliğin temin edilebilmesi için çözülmesi gereken iki problem vardır:

- 1- Azınlık mı çoğunluğa tabi olacak yoksa çoğunluk mu azınlığa tabi olacak?
- 2- Üzerinde uygulama birliği sağlanacak ekolün tercih edilme sebepleri.

İlk mesele, uygulama birliğinin hangi med ekolü üzerinde sağlanacağı meselesidir. Bu meselede azami med miktarını beş elif olarak takdir eden ekolün günümüzdeki uygulayıcıları azınlık olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla bu ekolün takipçileri diğér ekole entegre edilebilir. Çünkü bu konuda çoğunluğun azınlığa tabi olmasını beklemek nafile bir beklenti olacaktır. İkinci mesele ise hangi med ekolü

üzerinde birlik sağlanıp uygulanacağı meselesidir. Med miktarlarında zahiri farklılığa, azami med mertebesinin beş elif kabul edildiği ekolde ziyade med ölçütü olarak elifin kullanılması yol açmıştır. Zira bu ekolün med sistematigindeki ziyade med ölçütü olan elifin mahiyetinin bilinmemesi önemli bir problem teşkil etmekte ve med miktarıyla alakalı verilen bilgilerin zahirine göre hükmedilmesi yanıltıcı olmaktadır. Her iki ekolün med sistemi klasik kıraat eserlerinde kendine yer bulsa da azami med miktarı günümüz İslâm âleminde yaygın olarak üç elif miktarıyla icra edilmektedir. Ayrıca azami med miktarı beş elif olarak kabul edilen med ekolünün de asıl itibarıyla üç elif ekolüyle aynı olduğu bilinmektedir ki İbnü'l-Cezerî de bu iki sistem arasında esasen herhangi bir fark olmadığını söylemektedir. Bütün bu zikredilenler dikkate alındığında azami med mertebesi olarak üç elif miktarı üzerinde ittifak edilmesi suretiyle birlik sağlanabilir. Dolayısıyla klasik kıraat kaynaklarında yer alan ve bugün İslâm âleminde de yaygın olarak kullanılan azami med miktarı için üç elif -med edilen harfin harekesiyle birlikte altı hareke- üzerinde vahdet olduğu takdirde mevcut ihtilaflı meseleler için önemli bir adım atılmış olacaktır.

İbnü'l-Cezerînin Bağdatlı ve Mağripli müelliflerinin büyük bir çoğunluğunun medd-i muttasıl da bütün kıraatler için tek mertebe (işbâ') belirledikleri söylemine ilgili eserlerden ulaşılamamıştır. Bu konudaki yanlışlığa İbnü'l-Cezerî'nin zikrettiği isimlerin ilgili konuda kullanmış olduğu ifade ve yöntemlerin sebep olduğu tespit edilmiştir. Bu noktada sadece Hüzelî'nin *Kâmil* adlı eserinde bu şekilde bir bilgi (tek mertebe) söz konusudur. Fakat onun verdiği miktarın işbâ' mertebesine karşılık geldiğine dair net bir şey söylemek mümkün görünmemektedir.

Mütetarrif hemze üzerinde vakıf yapıldığında ortaya çıkan farklı mertebeler hususunda da yine özellikle Türkiye'de kaleme alınan eserlerde eksik bilgi verildiği görülmüştür. Her ne kadar med sebeplerinden muttasıl hemze ârızî sükûndan kuvvetli olsa da medd-i ârız hakkındaki üç farklı görüş sebebiyle kıraatlerin meddi muttasılın vasıl hâlindeki uygulamaları dikkate alınarak birden fazla mertebenin uygulanabileceği tespit edilmiştir.

Cumhuriyet ve sonrası tecvid eserlerinde tilâvet mertebelerinin medd-i muttasıl ve medd-i munfasılın med miktarına etki ettiği noktasında malumatın mevcut olduğu

görülmektedir. Fakat kıraat literatüründe bu şekilde bir bilgiye rastlanmadığı gibi böylesi bir durumun telfik/terkib olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim med miktarlarının tilâvetin temposuyla alakalı bir husus olmadığı, aksine rivayet ve tarîklerle alakalı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla farklı rivayet veya tariklerle Kur'ân tilâvet edilirken med miktarlarının farklılık arz edebildiği, bu farklılıkla birlikte terettüp eden vecihlerin de olabildiği müşahede edilmiştir.

Kıraat literatüründe medd-i lâzımın med miktarına farklı med ekolleri, tecvid eserlerinde müelliflerin kendi kullandıkları med ekolleri dışına çıkarak med miktarı zikretmeleri, medd-i lâzımın kendi içinde tasnife tabi tutulması ve med sebeplerinin kuvveti noktasındaki farklı görüşlerin etki ettiği tespit edilmiştir. Fakat İbnü'l-Cezerî ile birlikte medd-i lâzımın bütün çeşitleri için işbâ' mertebesi üzerinde bir icmâ olduğu görülmüştür. Ayrıca bu hususta da Türkiye'de kaleme alınan eserlerin kiminde tilâvet mertebelerinin medd-i lâzımın med miktarına etki ettiği, kiminde ise medd-i lâzımın med miktarının dört elif olduğu şeklinde bilgilerle karşılaşılmıştır. Bu bilgilerden ilkinin kıraat literatüründe karşılığı olmamakta, ikinci bilginin ise tamamen yanlışlanması mümkün olmamakla birlikte bu konuda farklı yorumlara ulaşılmıştır. Seîdî ve Sehâvî ile sonraki dönemlerde onları referans veren müelliflerin med sebebi olarak hemzeyi sükûndan daha kuvvetli bulmalarının medd-i lâzımla alakalı olarak farklı miktarların ortaya çıkmasına sebep olduğu tespit edilmiştir.

Aslî sükûnun vasl hâlinde harekeye dönüşmesine örnek olarak verilen Âl-i İmrân sûresiyle Ankebût sûresinin (Verş rivayeti için) ilk âyetlerindeki medd-i lâzımlarda iki farklı med mertebesi öngörülmektedir. Bu noktada asl-âriz ekseninde ictihad olmasına rağmen bu meselede ve benzerlerinde cari olan durumun dikkate alınarak uygulama yapılmasını daha makul karşılamaktayız.

Medd-i âriz için asl-âriz ekseninde dirâyet temelli görüşlerin varlığıyla birlikte ilgili vecihlerin bütün kıraatlere teşmil edildiği tespit edilmiştir. Hâlbuki medlerin kuvvet sıralamasının ve tilâvetin yapıldığı tariklerin dikkate alınmasıyla birlikte bazı vecihlerin alınamayacağı görülmüştür. Buna rağmen bazı eserlerde medd-i âriz için ilgili vecihlerin mutlak olarak zikredildiği görülmektedir. Ayrıyeten mevcut durumun dikkate alınması suretiyle ârizî sükûnun aslî sükûna hamledildiği tûl mertebesi

görüşünü diğer görüşler arasında daha makul bulmaktayız. Bununla birlikte Husrî'nin Nâfi' kıraatine özel olarak kaleme almış olduğu eserinde medd-i ârız için kasr mertebesini öngördüğü tespit edilmektedir. Bu durum özelde medd-i ârızın med mertebesinin genelde ise diğer med çeşitlerine ait mertebelerin/miktarların tilâvet mertebeleriyle veya kıraat ricalinin bulunmuş olduğu med tasnifiyle alakalı olmadığı çıkarımında bulunmamıza sebep olmuştur. Ayrıca birçok med çeşidinde olduğu gibi medd-i ârızda da Türk müelliflerin eserlerinde kıraat literatürüne, özellikle de kullandıkları med ekollerine muhalif med miktarlarını zikrettikleri gözlemlenmiştir.

Kıraat literatürünün bir kısmında medd-i lînin kasr vechinin diğer med çeşitlerindeki kasr mertebesiyle aynı olmadığı, aksine medd-i lînin gerçekleştiği kelimenin vasl hâlindeki telaffuzuyla aynı olduğuna dair ifadeler tespit edilmiştir. Aslında bu durum medd-i ârızın gerçekleştiği kelimelerde de böyledir. Zira medd-i ârızın gerçekleştiği kelimelerin vakf hâlindeki kasr mertebesiyle vasl hâlindeki med mertebesi de ayniyet arz etmektedir. Medd-i lînin kasr mertebesi ile alakalı bu malumata literatürün büyük bir kısmında temas edilmesine gerek duyulmadığı kanaati bizde hasıl olmuştur. Gerek medd-i lîn ile alakalı mertebeler gerekse medd-i ârız ile alakalı mertebeler nazari bilgi dışında düşünüldüğünde tecrübe, kasr mertebesinin özellikle de medd-i lînde telaffuzu oldukça zorlaştırdığını göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında tûl mertebesine hükmedilmese dahi iki tarafın gerekçesini de dikkate alıp orta yolu tercih edenlerin görüşünün de bu noktada makul olduğu anlaşılmaktadır. Medd-i lînle alakalı bir diğer husus ise ona ait bir med harfinin olmaması hasebiyle miktarı hakkında ortaya çıkan görüşlerdir. Nitekim bazı eserlerde medd-i lînin mertebeleri için söz konusu olan miktarların diğer medlerdekinden farklı olduğu görüşleri tespit edilmiştir. Her ne kadar med harflerinden önceki harflerde var olan hareke medd-i lînde olmasa da mevzubahis harekenin medde herhangi bir karşılığının olmaması hasebiyle iki med çeşidindeki med miktarları arasında bir fark olmadığı kanaatindeyiz. Velew ki diğer şekilde bile olsa iki med çeşidi arasında yarım eliflik bir fark söz konusu olacaktır. Yine bu görüşün bir sonucu olarak Cumhuriyet döneminde kaleme alınan eserlerde medd-i lîn çeşitleri için kıraat literatürüne muhalif bilgilerin varlığı mevzubahistir. Ayrıca Osmanlı âlimlerinden Abdullâh Efendizâde'nin de bu noktada mertebeteyn ve

merâtibi erbaa tarikiyle ilgi kurmak suretiyle literatüre de muhalif bir şekilde medd-i lîne farklı miktarlar hasrettiği görülmüştür.

Verş rivayetinde mütetarraf hemzeyle gerçekleşen medd-i lînlerde vakıf yapıldığında diğer rivayetlerde olduğunun aksine kasr mertebesinin söz konusu olmadığı görülmüştür. Bunun dışında ilgili medde ait formun vasl hâlinde ise müelliflerin farklı kelimeleri istisna tuttuğu görülmektedir. Bu durum mezkûr konuda da dirâyetin olduğunu ortaya koymaktadır.

Mehdevî ve İbn Süfyân el-Kayrevânî gibi isimlerin aslî sükûn ile gerçekleşen iki medd-i lîn örneğindeki ayn harfinde ziyade meddi sadece Ezrak tarikine hasrettikleri ve onun dışındaki kıraat ricali için ise kasr mertebesini takdir ettikleri müşahade edilmiştir. Bunun dışında ilgili ayn harflerinde bir vecih veya birden fazla vecih tercih edenler olduğu gibi literatürde söz konusu med için ilgili vecihlerin tamamını tercih edenler de olmaktadır.

Medd-i bedelin ziyade medle okunması hususunda vezinleri birbirinden ayıramayanların hataya düşüp karışıklığa sebep olmamaları, harflerin hakkını vermeleri ve bunların öğrencilere öğretilmesi gibi sebeplerin öne çıktığı görülmektedir. Nitekim medd-i bedelde ziyade meddi tercih edenlerin aslında iptidai seviyedeki öğrencileri dikkate aldıkları ve bunu bir maslahat olarak kullandıkları müşahade edilmiştir. Ebü'l-Hasen İbn Ğalbûn ve İbn Bellîme gibi müelliflerin ise medd-i bedelin ziyade med ile okunması hususunu doğru bulmadıkları, buna gerekçe olarak da haberî ifadelerin istihbârî ifadelere dönüşme riskini gösterdikleri tespit edilmiştir. Fakat bu riskin olmadığı durumların ziyade med mertebeleriyle okunacağına dair herhangi bir ifadenin mezkûr kişilerden sâdır olmadığı görülmüştür. Bu meselede medd-i bedel formları arasında med mertebesi açısından ayrıma gitmenin bunları temyiz etmekte güçlük çekenler için zorlayıcı bir durum olacağı düşünülmektedir. Ayrıca medd-i bedel mertebelerinin formlara göre farklılık arz etmesinin de bu formları temyiz etmekte sorun yaşamayacak olanlar için dahi tilâveti zorlaştıracak bir etken olabileceği göz ardı edilmemelidir. Mezkûr kişilerin bu sâiklerle medd-i bedel için kasr mertebesi dışında bir mertebe zikretmediği kanaati bizde hasıl olmuştur. Medd-i bedelin muğayyer ve muhakkak hemzeyle

gerçekleşmesi arasında herhangi bir fark gözetenler olduğu gibi bunun aksi düşüncede olan müelliflerin varlığı da gözlenmiştir. Konuyla alakalı tahriratın da bu görüşlere göre şekillendiği, dolayısıyla vecihlerin buna göre artıp azalabildiği gözlemlenmiştir. Fakat diğer konularda olduğu gibi bu meselede de meddin cari durumunun dikkate alınmasının daha makul olduğu düşüncesindeyiz. Bununla birlikte medd-i bedele ait mertebelerin tilâvet mertebelerinden bağımsız bir şekilde kullanılabilir olması, tilâvet mertebelerinin med miktarlarına etki ettiği iddiasının yersiz olduğu sonucuna bize ulaştırmıştır. Ayrıca tespit edilebildiği kadarıyla medd-i bedel için üç mertebe arasında tercih yapmadan hepsini tercih eden ilk müellif Şâtıbî'dir.

Tek bir med harfiyle birden fazla med sebebinin bulunduğu durumlarda kuvvetli med sebebiyle gerçekleşen meddin geçerli olduğu tespit edilmiştir. Fakat medd-i ârizda olduğu gibi hakkında birden fazla med mertebesine hükmedilen medlerin aynı med harfiyle gerçekleşen diğer medlerle ve kıraatlara ait rivayetlerin mevcut pozisyonlarıyla birlikte değerlendirildiği gözlenmiştir. Yine aynı maktada birden fazla ziyade meddin bulunması hâlinde med mertebelerinin ne olacağı hususunda medlerin âyet içerisindeki tertibi ve medlerin kuvvet sıralamasının etkin olduğu görülmüştür. Klasik dönem eserlerinin gerek aynı med harfiyle birden fazla med sebebinin bulunduğu durumlar hakkında gerekse aynı maktada birden fazla ziyade meddin bulunduğu durumlar hakkında temel kriter ve kuralları içerdiği görülmüştür. Konu hakkında detaylı bilgilere ise son dönem eserlerinde ulaşılabildiği tespit edilmiştir. Ne var ki Cumhuriyet dönemi eserlerinde ise bu meyanda bilgilere neredeyse ulaşılamamaktadır. Mustafa Atilla Akdemir'in *Tecvîd-i Mâhir* adlı eserinde med konusuna yaklaşımı, konu hakkındaki değerlendirmeleri, verdiği bilgiler ilgili eseri Cumhuriyet dönemi Türkiye'sindeki diğer eserlerden farklı ve değerli kılmaktadır. Nitekim Cumhuriyet sonrasında kaleme alınan eserleri eleştiriye tabi tuttuğumuz hemen her konuda *Tecvîd-i Mâhir*'de klasik kıraat eserlerine muvafık bilgiler detaylarıyla ve doğru bir perspektifle verilmiştir. Bu nedenle de ilgili eser, gerek akademisyenlerin gerek kıraat ilmiyle iştigal edenlerin gerekse İslâmî ilimlerle meşgul olan diğer kişilerin müracaatını hak etmektedir.

Med konusundaki ihtilafların büyük bir çoğunluğunun asl-âriz temelinde gerçekleştiği gözlenmiş, dolayısıyla med miktarları da dâhil olmak üzere med bahsinin dirâyet eksenli bir uygulama olduğu kanaatine varılmıştır. Bununla birlikte “asla itimat” veya “âriza itimat” edilmesi suretiyle hakkında birden fazla görüşün ve uygulamanın ortaya çıktığı medd-i âriz gibi med çeşitlerinde med çeşidinin mevcut/cari durumun uygulanmasının makul olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

Med konusuna dair kıraat literatüründeki ihtilafların dirâyet ekseninde cereyan ettiği ve Türkiye’deki uygulamaların bir kısmının ise kıraat literatürüne muhalif bilgiler içerdiği belirlenmiştir. Nitekim Cumhuriyet dönemi Türkiye’inde tecvid eseri kaleme alan müelliflerin tilâvet temposunun med miktarlarını etkilediği yönünde yorumları tespit edilmiştir. Yine söz konusu müelliflerin beş elif ekolünü kullanmalarına rağmen yer yer med çeşitleri için üç elif ekolüyle uyum arz edecek şekilde miktarlar zikrettikleri saptanmıştır. Şuna da değinmek gerekir ki medd-i muttasıl ve medd-i munfasıla ait mertebelerle ilgili metinlerin bazılarında ciddi manada işkâlin olduğu görülmüş, bu problemin İbnü’l-Cezerî ve Yûsufefendizâde gibi müellifleri dahi zorladığı müşahade edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Abd, Feryâl Zekerîyyâ: **el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân**, İskenderiye, Dâru'l-Eymân, 2005.
- Abd, Zeydûn Fâdıl: “Usûlü bünyeti damâiri'r-rafi:Dirâse lügaviyye”, **Câmiatü Bağdâd:Mecelletü Külliyyeti'l-'Ulûmi'l-İslâmiyye**, Sayı:XVII, 2008, s. 1-46.
- Abdullâh Efendîzâde, Muhammed Emîn b. Abdillâh b. Muhammed Sâlih: **'Umdetü'l-hullân fî izâhi Zübdeti'l'irfân**, y.y., t.y.
- **Zuhru'l-erîb fî izâhi'l-cem'î bi't-takrîb**, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi böl., nr.11.
- Abdülhamîd, Suâd: **Teysîru'r-Rahmân fî tecvîdi'l-Kur'ân**, Kahire, Dâru't-Takvâ, 2009/h. 1430.
- Abdüşşekûr, Sâmi **et-Tahrîrât ale's-Şâtıbiyye beyne'l-kırâeti ve'l-men'**, Amman, Dâru Ammâr, 2012/h. 1433.
- **Tahrîru't-Teysîr**, y.y., 2014/h. 1435.
- Adıgüzel, Mehmet: **Kur'ân-ı Kerim'in Tecvidi ve Tilavetiyle İlgili Ders Notları**, Erzurum, y.y., 1985.
- Ahvâzî, Ebû Alî Hasen b. **el-Muhtasarü'l-vecîz: el-Vecîz fî'l-kırââtî's-semân**, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Kahire, Mektebetü'l-İmâm el-Buhârî, 2013/h. 1435.
- Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd: **Türkçe Sözlük**, 10. bs., Ankara, Türk Dil Kurumu, 2005.
- Akalın, Şükrü Haluk v.d. : **Kur'an ve Kıraati Sempozyumları Kitabı**, “Kıraat Eğitiminde Tarikler”, haz. Muhammed Aydın, Adapazarı, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2006, s. 165-177.
- Akdemir, Atilla:

- “Kıraat İlminde Tahrîrât Meselesi”, **Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:VI, Sayı:II, 2018, s. 83-112.
- “el-Mesâilü’l-mütenâvele el-müteallika bi-mekâdîri’l-meddi fî usûli ‘ilmi’l-kırâât”, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:VI, Sayı:I, 2018, s. 175-196.
- “Kıraat İlmi Eğitim-Öğretiminde Med Mertebeleri ve Ölçüleri Bağlamında Oluşan Ekoller”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C:XLV, Sayı:XLV, 2018, s. 15-50.
- **Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları**, 2. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- **Tecvîd-i Mâhir: Tilâvet Kuralları Uygulama Keyfiyeti ve Meseleleri- Şâtıbiyye Usulü Bağlamında Âsım Kıraati-Hafs Rivayetine Göre**, İstanbul, Rağbet Yayınları, 2019.
- Ali el-Kârî, Ebü’l-Hasen **el-Minehu’l-fikriyye fî şerhi’l-Mukaddimeti’l-Nûruddîn Alî b. Sultân Cezeriyye**, thk. Usâme Atâyâ, yay. haz. Ahmed Muhammed: Şükrî, 2. bs., Dımaşk, Dâru’l-Gavsânî li’l-Dirâsâtî’l-Kur’âniyye, 2012/h. 1433.
- Amâş, Ahmed Kâzım: “es-Sükûnu’l-Aslî ve’l-Ârız fî’l-‘Arabiyye”, **Mecelletü Külliyyeti’t-Terbiyyeti’l-Esâsiyye li’l-‘Ulûmi’t-Terbeviyyeti ve’l-İnsâniyye (Bâbil Üniversitesi)**, Sayı:XXXIII, 2017, s. 671-682.
- Âşûr, Emânî bint **el-Usûlû’n-neyyirât fî’l-kırâât**, 4. bs., Riyad, Muhammed: Medâru’l-Vatan li’n-Neşr, 2016/1437.
- Benî Dûmî, Hâlid Kâsım: **Delâlâtü’z-zâhîrâtü’s-savtiyye fî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, İrbid: Âlemü’l-Kütübî’l-Hadîs, Amman:

- Cidâra li'l-Kitâbi'l-Âlemî, 2006.
- Benli, Abdullah: **Hafs Rivâyetiyle Âsım Kiraatinin Tecvîd Kuralları**, y.y., t.y.
- Bennâ', Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Abdilganî ed-Dimyâtî: **İthâfu fudalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbaate aşer**, thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl, C:I-II, Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 1987/h. 1407.
- Bergstraesser, Gotthelf: **et-Tatavvuru'n-nahvî li'l-lügati'l-'Arabiyye**, haz. Ramazân Abdüttevâb, Kahire, Mektebetü'l-Hancî, 1994/h. 1414.
- Bikâî, Burhânüddîn İbrâhîm b. Ömer b. el-Hasen: **el-Kavlü'l-müfîd fî usûli't-tecvîd li-kitâbi Rabbine'l-mecîd**, thk. Hayrullâh eş-Şerîf, Beyrut, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1995/h. 1416.
- Bulut, Ali: **Belâgat: Meânî- Beyân- Bedî'**, 5. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Ca'berî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer b. İbrâhîm b. Halîl b. Ebi'l-Abbâs: **"Kenzü'l-meânî fî şerhi Hırzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb' "**, thk. Yûsuf Muhammed Şefî' Abdurrahîm, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1420.
- Cansal, Halil Hilmi: **İlm-i Tecvid İlmi Eda**, y.y., t.y.
- Cemzûrî, Süleymân b. Hüseyin b. Muhammed b. Şelebî: **el-Fethu'r-Rahmânî şerhu kenzi'l-meânî bi-tahrîri Hırzi'l-emânî**, thk. Abdurrâzık b. Alî b. İbrâhîm b. Mûsâ, Riyad: Dâru İbnü'l-Kayyım, Kahire: Dâru İbnü Affân, 2005/h. 1426.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd: **es-Sihâh: Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-Arabiyye**, thk. Şihâbüddîn Ebû 'Amr, C:I-II, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1998/h. 1418.
- Cüreysî, Muhammed Mekki Nasr: **Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fî ilmi tecvîdi'l-Kur'ânî'l-mecîd**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe, 2009/h. 1430.

- Cürmî, İbrâhîm **Mu‘cemü ulûmi’l-Kur’ân: Ulûmu’l-Kur’ân et-tefsîr et-tecvîd el-kırâât**, Dîmaşk, Dâru’l-Kalem, 2001/h. 1422.
- Çağıl, Necdî: **Kur’ân’ın belâgat ve fonetik yapısı**, Ankara, İlâhiyât, 2005.
- Çelik, Hilal v.d. : “Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi**, C:VIII, Sayı:I, 2020, s. 379-406.
- Çetin, Abdurrahman: **Kur’an Okuma Esasları**, 15. bs., Bursa, Emin Yayınları, 2012.
- **Kur’an-ı Kerim’in İndirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar**, 2. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, 2010.
- Çimen, Abdullah Emin: “Kur’ân’da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Uslûp Açısından Bir Deneme”, **Dini Araştırmalar Dergisi**, C:IX, Sayı:XXVII, 2007 (Ocak-Nisan), s. 189-236.
- Çoraklı, H. İbrahim: **Kur’ân-ı Kerîm’i Güzel Okuma Sanatı Tecvid**, İstanbul, Şadırvan, 2012.
- Çörtü, Mustafa Meral: **Arapça Dilbilgisi: Sarf**, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2006.
- Dabbâ‘, Ali b. Muhammed: **el-İdâetü fî beyâni usûli’l-kırâeti**, yay. haz. Muhammed Ali Halef el-Hüseynî, Kahire, Abdülhamîd Ahmet Hanefî, t.y.
- Dağdeviren, Alican: **Kur’ân Okuma Sanatı Tecvid**, İstanbul, Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Dânî, Ebû ‘Amr Osmân b. **Câmi‘u’l-beyân fî’l-kırâati’s-seb‘i’l-meşhûra**, thk. Abdülmüheymin Abdüsselâm et-Tahhân v.d., C:I-IV, Şarika, Birleşik Arap Emirlikleri, Câmiatü’ş-Şârika, 2007.
- Saîd b. Osman el-Endelüsî: **et-Tahdîd fî’l-itkâni ve’t-tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1421.
-

- **et-Teysîr fi'l-kırââtî's-seb'**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Şarika: Mektebetü's-Sahâbe, Ayn Şems: Mektebetü't-Tâbiîn, 2008/h. 1429.
- **el-Müfredâtü's-seb'**, thk. Alî Tefvîk en-Nehhâs, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006/h. 1427.
- **Müfredatü 'Âsım b. Ebi'n-Necûd el-Kûfî**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü'l-Cevzî, h. 1432.
- **Müfredatü Ya'kûb b. İshâk el-Hadramî**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü'l-Cevzî, h. 1429.
- Desûkî, Zeyneb Zeyyâde el-Bağdâdî: "Hasâisü'l-esvâtî'l-'Arabiyye fî dav'i 'ilmi'l-lügatî'l-hadîs", İskenderiye, **Câmiatü'l-Ezher**, C:XXIII, Sayı:II, 2008/h. 1429, s. 1-85.
- Dûserî, İbrâhîm b. Saîd: **Muhtasarü'l-'ibârât li-Mu'cemi mustalahâtî'l-kırâât**, Riyad, Dâru'l-Hadâra, 2008/h. 1429.
- Dügaysir, Raşâ bint Sâlih b. Nâsır: **İhtiyârâtü'l-imâm Ebi'l-Kâsım eş-Şâtıbî ve tevcihâtühû fî Hırzî'l-Emânî**, Riyad, el-Cem'iyetü'l-'İlmiyyetü's-Suûdiyye li'l-Kur'ânî'l-Kerîm ve Ulûmih, 2016/1437.
- Ebû Alî el-Bağdâdî, Hasen b. Muhammed b. İbrâhîm el-Mâlikî: **er-Ravda fi'l-kırââtî'l-ihdâ aşera**, thk. Mustafa Adnan Muhammed Selmân, C:I-II, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Dımaşk: Dâru'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2004/h. 1424.
- Ebû Hâtım er-Râzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân: **Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'azîm: müseneden 'ani'r-Rasûl (sav) ve's-sahâbe ve't-tâbiîn**, thk. Hikmet b. Beşîr b. Yâsîn, C:I-XVI, Demmam (Suudi Arabistan), Dâru İbnü'l-Cevzî, h. 1439.
- Ebû Hayyân el-Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân: **el-Bahru'l-muhîr fi't-tefsîr**, yay. haz. Sıtkî Muhammed Cemîl el-Attâr, C:I-XI, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2010/h. 1431-1432.

- **İ'râbu'l-Kur'ân**, thk. Mahmûd Şâkir, C:I-V, Kuveyt: Dâru'z-Ziyâ', Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2005/h. 1426.
- Ebû Ma'sher et-Taberî, **et-Telhîs fi'l-kırââtî's-semân**, thk. Muhammed Abdülkerîm b. Abdissamed: Hasen Akîl Mûsâ, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfîzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm, 1992/h.1412.
- Ebû Şa'r, Âdil İbrâhîm: "el-Musavvitâtu'l-'Arabiyye fi'l-edâi'l-Kur'ânî beyne mi'yârayi'l-Fârâbî ve Daniel Jones ve Vasfey 'ulemâi'l-'Arabiyyeti ve 'ulemâi't-tecvîd ve'l-kırâât: Dirâse tahlîliyye me'meliyye mukârane", Ürdün, **Dirâsât: el-'Ulûmu'l-insâniyye ve'l-ictimâiyye**, C:XLV, Sayı:I, 2018, s. 107-123.
- Ebû Şâme el-Makdisî, **İbrâzü'l-meânî min Hırzi'l-emânî fi'l-kırââtî's-seb'**, thk. İbrâhîm Atve Avad, Kahire, Mustafa el-Abdurrahmân b. İsmâîl b. Bâbî el-Halebî, 1982.
- İbrâhîm:
- Ebû Zeyd, Ahmed: **et-Tenâsübü'l-beyân fi'l-Kur'ân: Dirâse fi'n-nazmi'l-ma'nevî ve's-savfî**, Rabat, Külliyyetü'l-Âdâb ve'l-'Ulûmi'l-İnsâniyye, 1992.
- Enîs, İbrâhîm: **el-Esvâtü'l-lügaviyye**, 5. bs., Mısır, Mektebetü'l-Anglo, 1975.
- Ezherî, Abdüddâim: **et-Tırâzâtu'l-mualleme fî şerhi'l-Mukaddime**, thk. Abdurrahman Bedr, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2005/h. 1426.
- Ezherî, Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr: **el-Havâşi'l-Ezheriyye fî halli elfâzi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Muhammed Berekât, yay. haz. Ebû'l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî, y.y., t.y., 2002/h. 1422.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddin **et-Tefsîrü'l-kebîr: Mefâtîhu'l-gayb**, C:I-XXXII, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990/h. 1411.
- Muhammed b. Ömer b. el-

Hüseyn b. el-Hasen b. Alî

et-Temîmî el-Bekrî:

Fârisî, Ebû'l-Hüseyn Nasr
b. Abdilazîz b. Ahmed b.
Nûh:

**el-Kitâbü'l-Câmi' li-kırâati'l-eimmeti'l-'aşerati
bi-'ilelihâ ve vücûhihâ ve ziyâde aleyhâ**, thk.
Hâlid Hasen Ebû'l-Cûd, C:I-II, Kahire,
Mektebetü'l-Evladi's-Şeyh li't-Türâs, 2017.

Fâsî, Ebû Abdillâh
Muhammed b. el-Hasen b.
Muhammed:

**Şerhu'l-Fâsî ale's-Şâtibiyye: Leâliü'l-ferîde fî
şerhi'l-kasîde**, thk. Abdürrazzâk b. Alî b. İbrâhîm
b. Mûsâ, 2. bs., C:I-III, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd,
2010/h. 1431.

Gavsânî, Yahyâ
Abdürrazzâk:

**İlmü't-tecvîd: Ahkâmün nazariyyetün ve
mülâhazâtün tatbîkiyyetün -el-müsteve's-sânî-**,
10. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-
Kur'âniyye, 2011/h. 1432.

Gedizli, Mehmet:

“Türkçede Tek Şekilli ve Çok İşlevli Yapım
Ekleri”, **Turkish Studies**, C:VII, Sayı:IV, 2012, s.
3351-3369.

Gökdemir, Ahmet:

“Osmanlı Kıraat Eğitiminde Tarikler, Meslekler ve
Mesleklerin Temel Eserleri”, **FSM İlmî
Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**,
Sayı:XIII, 2019 (bahar), s. 91-123.

Gülle, Sıtkı:

Açıklamalı Örnekleriyle Tecvîd İlmi, İstanbul,
Huzur Yayın Dağıtım, 2005.

Güner, Osman:

“Haberin Kaynağına Ulaşmada İsnadın Rolü”,
**Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Dergisi**, Samsun, 1999, sayı:XI, s. 55-77.

Ğamrînî, Alî 'Atıyye Ebû
Muslih:

es-Sağru'l-bâsim fî kırâeti 'Âsım, yay. haz. Ebû
'Âsım el-Hasen b. Abbâs b. Kutb, Kahire:
Müessesetü Kurtuba, Mekke: el-Mektebetü'l-
Mekkiyye, 2004/h. 1425.

Ğûl, Muhammed b.

Buğyetu 'ibâdi'r-Rahmân: li tahkîki tecvîdi'l-

- Şehhâde: **Kur'ân fî rivâyeti Hafs b. Süleymân min tarîki's-Şâtibiyye**, 8. bs., Dammam: Dâru İbnü'l-Kayyim, Kahire: Dâru İbnü Affân, 2002/h. 1423.
- Hâbü'rî, Ebü'l-Abbâs **ed-Dürrü'n-nadîd**, thk. Ahmed b. Alî b. Abdillâh Ahmed b. Abdillâh b. ez-Zübeyr: es-Südeys, Medine, Mektebetü Dâri'z-Zemân, 2016/h. 1437.
- Halîcî, Muhammed b. **Mukarribü't-tahrîr li'n-Neşri ve't-Tahbîr**, thk. Abdirrahmân el-İskenderî: Abdülgaflâr b. Muhammed Faysal ed-Dürûbiyyi, Cidde, Dâru'l-Minhâc, 2011/h. 1432.
- Halîl b. Ahmed, Ebü **Kitâbü'l-'Ayn**, thk. Abdülhamîd Hindâvî, C:I-IV, Abdirrahmân 'Amr b. Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2003/h. 1424.
- Temîm el-Ferâhîdî: **Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye fî dirâseti 'ilmi't-tecvîd**, 2. bs., Riyad, Merkezü Tefsîr li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2015/h. 1436.
- **Ehemmiyetü 'ilmi'l-esvâtî'l-lügaviyye fî dirâseti 'ilmi't-tecvîd**, 2. bs., Riyad, Merkezü Tefsîr li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2015/h. 1436.
- Hamevî, Kâdî Ahmed b. **el-Kavâid ve'l-işârât fî usûli'l-kırâât**, thk. Ömer b. Muhammed b. Abdülkerîm Bekkâr, Mısır, Dâru's-Selâm, 2014/h. 1435.
- Ebi'r-Rızâ: **Aziz Kur'ân**, trc. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, İstanbul, Beyan Yayınları, 2000.
- Hamîdullah, Muhammed: **Kur'ânı Kerîm Tarihi**, trc. Salih Tuğ, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr **Şerafu Ashâbi'l-Hadîs**, thk. Ebû Abdillâh ed-Dânî Ahmed b. Ali b. Sâbit: b. Münîr Âl Zehevî, Beyrut, Dâru'l-Lü'lüe, 2018/h. 1439.
- Hatîb, Abdüllatîf **el-Mevsûatü'l-Kur'âniyye et-Tafsîl fî î'râbi âyâtî't-tenzîl**, C:I-XXXI, Kuveyt, Mektebetü'l-

- Hatîb, 2015.
- Havrânî, Mühenned Sâlih: “Ma‘ne’t-temkîn ‘inde’l-musannifine fi’l-kirâât ve’t-tecvîd”, **el-Mîzân li’d Dirâsâtî’l-İslâmiyye ve’l-Kânûniyye**, C:VI, Sayı:I, 2019, s. 35-50.
- Hemedânî, Ebû Yûsuf **el-Ferîd fî i‘râbi’l-Kur’âni’l-mecîd**, thk. Fehmî Müntecebüddîn Hüseyin b. Hasen en-Nimr, Fuâd Alî Muhaymer, C:I-IV, Doha, Ebi’l-‘İzz b. Reşîd: Dâru’s-Sekâfe, 1991/h. 1411.
- Hemedânî, Ebû’l-‘Alâ’ **et-Temhîd fî ma‘rifeti’t-tecvîd**, thk. Ğânim Hasen b. Ahmed b. Hasen Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1420.
- **Ġâyetü’l-ihtisâr fî kirââtî’l-aşerati eimmeti’l-emsâr**, thk. Eşref Muhammed Fuâd Tal‘at, C:I-II, Cidde, el-Cemâatü’l-Hayriyye li-Tahfizi’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1994/h. 1414.
- Husarî, Mahmûd Halîl: **Ahkâmu kirââtî’l-Kur’âni’l-Kerîm**, yay. haz. Muhammed Talha Bilâl Minyâr, Mekke, el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 1995/h. 1416.
- Husrî, Ebû’l-Hasen Alî b. **el-Kasîdetü’l-Husriyye fî kirâati’l-imâmi Nâfi‘**, thk. Tevfîk b. Ahmed el-Abkarî, Kahire, Mektebetü Evlâdi’ş-Şeyh li’t-Türâs, 2002/h. 1423.
- Huzâî, Ebû’l-Fadl **el-Müntehâ ve fîhi hamse ‘aşrate kirâeten**, thk. Muhammed Şefâat Rabbânî, C:I-II, Medine, Mücemmeu’l-Melik Fehd li Tıbbâtî’l-Mushafî’ş-Şerîf, h. 1434.
- Hüzelî, Ebû’l-Kâsım Yûsuf **el-Kâmil fî’l-kirâât**, thk. Ebû İbrâhîm ‘Amr b. Abdillâh, C:I-II, Kahire, Dâru Semâ li’l-Kitâb, 2014/h. 1435.
- İbn ‘Atıyye el-Endelüsî, **Tefsîru İbn ‘Atıyye:el-Muharraru’l-vecîz**, thk. Ebû Muhammed Abdülhak: Mecmûatün Mine’l-Bâhisîn, Katar, C:X, Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2015/h. 1436.
- İbn ‘Azîme, Ebû’l-Hasen **Minehu’l-ferîdeti’l-Hımsiyye fî şerhi’l-kasîdeti’l-**

- Muhammed b. Abdirrahmân **Husriyye**, thk. Tevfik el-Abkârî, Kazablanka, b. Muhammed el-‘Abdî el- Vizâratü’l-Evkâf ve’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 2008/h. İşbîlî: 1429.
- İbn Âcurrûm, Ebû Abdillâh “Ferâidü’l-meânî fî şerhi Hırzi’l-Emânî ve Vechi’t-Muhammed b. Muhammed Tehânî”, thk. Abdurrahîm b. Abdisselâm Nabulsî, b. Dâvûd es-Sanhâcî: C:I-III, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Mekke, Câmiatü Ümmi’l-Kurâ, 1997/h. 1417.
- İbn Akîle, Muhammed b. **ez-Ziyâde ve’l-ihsân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân**, C:I-X, Ahmed el-Mekkî: Şarika, Câmiatü’ş-Şârika, 2006/1427.
- İbn Bellîme, Ebû Alî el- **Telhîsu’l-‘ibârât bi-latîfi’l-işârât fî’l-kırââtî’s-**Hasen b. Halef b. Abdillâh: **seb’**, thk. Sübey‘ Hamza Hâkimî, Cidde: Dâru’l-Kible li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, Beyrut: Müessesetü Ulûmi’l-Kur’ân, 1988/h. 1409.
- İbn Cinnî, Ebü’l-Feth **el-Hasâis**, thk. Muhammed Alî en-Neccâr, C:I-III, Osmân el-Mevsilî el- Beyrut, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, t.y.
- Bagdâdî: **el-Muhteseb: fî tebyîni vücûhi şevâzzi’l-kırââtî ve’l-izâhi anhâ**, thk. Alî en-Necdî Nâsîf, Abdülfettâh İsmâîl Şelebî, C:I-III, Kahire, el-Meclisü’l-A‘lâ li’ş-Şuûni’l-İslâmiyye, 1994/h. 1414.
- **Sirru sînâati’l-i‘râb**, thk. Hasen Hindâvî, C:I-II, Dimaşk, Dâru’l-Kalem, 1985/h. 1405.
- İbn Cüzey, Ebü’l-Kâsım **el-Muhtasarü’l-bâri‘ fî kırâati Nâfi‘**, thk. Fethî Muhammed b. Ahmed b. el-Ubeydî, Halep: Dâru’r-Rifâî, Dâru’l-Kalem el-Muhammed el-Kelbî el- Arabî, 2004/h. 1425.
- Gırnâtî: **Tashîhu’l-fasîh**, thk. Abdullah el-Cübûrî, Bağdat, Muhammed Abdullah b. el-Cumhûriyyetu’l-İrâkiyyetü Riâsetü Dîvânî’l-Evkâf-İhyâü’t-Türâsi’l-İslâmî, 1975.
- Ca‘fer: **el-Mûdah fî vücûhi’l-kırââtî ve ilelihâ**, thk. Ömer İbn Ebî Meryem, Ebû

- Abdillâh Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî: Hamdân el-Kübeysî, C:I-III, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-Tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm 1993/h. 1414.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Hayyât el-Bağdâdî: **el-Câmi' fi'l-kırââtî'l-aşr ve kırâati'l-A'meş**, thk. Hâlid Hasen Ebü'l-Cûd, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2016/h. 1437.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekerîyyâ: **Mu'cemu mekâyîsi'l-lüga**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, C:I-VI, Amman, Dâru'l-Fikr, 1979/h. 1399.
- İbn Ğalbûn, Ebü'l-Hasen Tâhir b. Abdilmun'im b. Ubeydillâh el-Halebî el-Mısırî: **et-Tezkira fi'l-kırââtî's-semân**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, C:I-II, Cidde, el-Cemâatü'l-Hayriyye li-tahfizi'l-Kur'âni'l-Kerîm, 1991/h. 1412.
- İbn Ğalbûn, Ebü't-Tayyib Abdülmün'im b. Ubeydillâh el-Halebî: **Kitâbü'l-İrşâd fi'l-kırâât ani'l-eimmeti's-seb'a**, thk. Bâsim b. Hamdî b. Hâmid es-Seyyid, C:I-II, Riyad, Câizetü'l-Emîr Sultân ed-Devliyye fi Hıfzi'l-Kur'ân li'l-'Askeriyyîn, 2011/1432.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem: **Lisânü'l-'Arab**, C:I-XV, Beyrut, Dâru Sâdır, t.y.
- İbn Mihrân, Ebû Bekr Ahmed b. El-Hüseyn el-Asbahânî en-Nîsâbü'rî: **el-Ğâye fi'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dârü's-Sahâbe li't-Türâs, 2003/1424.
- **el-Mebsût fi'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Sübey' Hamza Hâkimî, Dımaşk, Mecme'u'l-Lügati'l-Arabiyye, t.y.
- **Risâletü'l-meddât**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd, İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2018/h. 1439.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr **Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâât**, thk. Şevkî Dayf, 2. bs.,

Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs Kahire, Dâru'l-Meârif, 1980.

et-Temîmî:

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn **Esbâbü hudûsi'l-hurûf**, thk. Muhammed Hassân
b. Abdillâh: et-Tayyân, Yahya Mîr Alem, Dîmaşk, Mecmeu'l-
Lügati'l-'Arabiyye, t.y.

İbn Sivâr, Ebû Tâhir Ahmed **el-Müstenîr fi'l-kırâati'l-aşer**, thk. Ammâr Emîn
b. Alî b. Ubeydillâh b. ed-Dudû, C:I-II, Dubai, Dâru'l-Buhûs li'd-
Ömer: Dirâsâti'l-İslâmiyye ve İhyâi't-Türâs, 2005/h. 1426.

İbn Süfyân, Muhammed el- **el-Hâdî fi'l-kırâati's-seb'**, thk. Hâlid Hasen Ebû'l-
Kayrevânî: Cûd, Kahire: Dâru 'İbâdirrahmân, Beyrut: Dâru İbn
Hazm, 2011/1432.

İbn Şüreyh, Ebû Abdillâh **el-Kâfî fi'l-kırâati's-seb'**, thk. Ahmed Mahmûd
Muhammed er-Ruaynî el- Abdüssemî' eş-Şâfî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-
Endelüsî el-İşbîlî: 'İlmiyye, 2000/h. 1421.

----- **Müfredatü Nâfi'**, dirase ve thk. Semîr Bel'aşîyye,
Muhammed Nâfi', Rabat, Râbitatu'l-
Muhammediyye li'l-'Ulemâ', 2011/h. 1432.

----- **Risâletân fi kırâati'l-İmâm Nâfi': el-ûlâ Rivâyete**
Verş an Nâfi', es-sâniye: terrîdü'l-ihtilâf beyne
Kâlûn ve Verş fi rivâyetihimâ an Nâfi', thk.
'Atıyye b. Ahmed b. Muhammed el-Vüheybî,
Dubai, Câizetü Dübey ed-Devliyye li'l-Kur'âni'l-
Kerîm, 2011/h. 1432.

İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ' **Şerhu'l-mufasssal**, thk. ve şrh. Ahmed es-Seyyid
Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî Ahmed, Kahire, C:I-X, el-Mektebetü't-Tevfikiyye,
b. Muhammed el-Esedî el- t.y.

Halebî:

İbn Yâlûşe, Muhammed b. **el-Fevâidü'l-müfhime fi şerhi'l-Cezeriyyeti'l-**
Alî: **Mukaddime**, haz. Abdülhakîm Abdüllatîf
Abdullâh, yay. haz. Cemâl Fârûk ed-Dekkâk,
Kahire, Mektebetü'l-Âdâb, t.y.

İbn Zencele, Ebû Zür'a **Hüccetü'l-kırâât**, thk. Saîd el-Efgânî, 4. bs.,
Abdurrahmân b. Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1984/h. 1404.

Muhammed:

İbnü'l-Bâziş, Ebû Ca'fer **Kitâbü'l-iknâ' fi'l-kırââti's-seb'**, thk. Abdülmecîd
Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Katâmiş, C:I-II, Mekke, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, h.
Halef el-Ensârî: 1403.

İbnü'l-Bennâ', Ebû Alî el- **Beyânu'l-'uyûb elletî yecibu en-yectenibuhe'l-**
Hasen b. Ahmed: **kurrâ'**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman,
Dâru Ammâr, 2001/h. 1421.

İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr **Ğâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ'**, nşr.
Şemsüddîn Muhammed b. Gotthelf Bergstraesser, C:I-II, Beyrut, Dâru'l-
Muhammed b. Muhammed Kütübi'l-İlmiyye, 2006/1427.
b. Alî b. Yûsûf:

----- **Manzûmetü'l-Mukaddime fî mâ yecibü alâ**
kârii'l-Kur'âni en ya'lemehû, thk. Eymen Rüşdî
Süveyd, 4. bs., Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât,
2006/h. 1427.

----- **Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr**,
thk. Eymen Rüşdî Süveyd, Dimaşk, Dâru'l-
Gavsânî, 2013/h. 1434.

----- **Neşru'l-kırââti'l-'aşr**, thk. Eymen Rüşdî Süveyd,
C:I-V, İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-
Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-
Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2018/h. 1439.

----- **Takrîbü'n-Neşr fi'l-kırââti'l-'aşr**, thk. İbrâhîm
Atve Avad, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2004/h. 1425.

----- **et-Temhîd fî 'İlmi't-tecvîd**, thk. Fergalî Seyyid
Arabâvî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2016.

İbnü'l-Cündî, Ebû Bekr "Bustânü'l-hüdâti fî'h-tilâfi'l-eimmeti ve'r-ruvâti:
Seyfüddîn Abdullâh b. fi'l-kırââti's-selâse aşrata ve'h-tiyâri'l-Yezîdî", thk.
Aydoğdu b. Abdillâh eş- Hüseyin b. Muhammed ul-Uvacî, Yayınlanmamış

- Şemsî: Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1416.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn **en-Nihâye fî ġarîbi'l-hadîs ve'l-eser**, thk. Rıdvân Ebü's-Seâdât el-Mübârek b. Mâmû, Dimaşk, Müessesetü'r-Risâle, 2013/h. 1434.
- Muhammed el-Cezerî: İbnü'l-Fehhâm, **Müfredatü Ya'kûb**, thk. İhâb Ahmed Fikrî, Hâlid Abdurrahmân b. Atîk b. Hasen Ebü'l-Cûd, Riyad, Edvâu's-Selef, 2007/h. 1428.
- Halef: İbnü'l-Fehhâm, Ebü'l-**Kitâbü't-Tecrîd li-buġyeti'l-mürîd fî'l-kırââtî's-seb'**, thk. Dârî İbrâhîm ed-Dûrî, Amman, Dâru Ammâr, 2002/h. 1422.
- İbnü'l-Kâsîh, Ebü'l-Bekâ **Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve tezkâru'l-mukrîi'l-müntehî**, tsh. Muhammed Abdülkâdir Şâhîn, 2. bs., Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004/1425.
- Nûruddîn Alî b. Osmân b. Muhammed el-Uzrî: İbnü'l-Vecîh, Ebü **el-Kenz fî'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Henâ' el-Hımsî, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998/1419.
- Muhammed Necmüddîn Abdullâh b. Abdilmü'min el-Vâsîf: İbnü'n-Nâzım, Ebü Bekr **el-Havâşî'l-müfhime: Şerhu'l-Mukaddime**, yay. Ahmed b. Muhammed b. haz. Ebü 'Âsım Hasen b. Abbâs b. Kutb, Kahire, Muhammed b. el-Cezerî: Müessesetü Kurtuba, 2006/1427.
- İbnü'n-Nâzım, Şihâbüddîn **Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Ebü Bekr Ahmed b. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Muhammed b. Muhammed Sahâbe li't-Türâs, 2005/h. 1426.
- b. el-Cezerî: İbnü't-Tahhân, Ebü'l-**Mehâricu'l-hurûf ve sıfâtühâ**, thk. Muhammed 'Asbaġ (Ebü Humeyd) Ya'kûb Türkistânî, 2. bs., y.y., 1991/h. 1412.
- Abdülazîz b. Alî b. Muhammed es-Sümâtî el-İşbîlî: **Mürşidü'l-kârîi ilâ tahkîki meâlimi'l-mekârîi**,

- thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Şârika: Mektebetü's-Sahâbe, Kahire: Mektebetü't-Tâbiîn, 2007.
- **Şerhu kitâbi'l-İnbâ' fî tecvîdi'l-Kur'ân**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, Kahire, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2009.
- Kabâkîbî, Şemsüddîn **Îzâhu'r-rumûz ve miftâhu'l-künûz fî'l-kırââtî'l-erbea aşera**, thk. Ahmed Hâlid Şükrî, Amman, Dâru Ammâr, 2003/h. 1424.
- Muhammed b. Halîl:
- Kâdî, Abdülfettâh **el-Büdûru'z-zâhira fî'l-kırââtî'l-aşri'l-mütevâtira min tarîki's-Şâtıbiyye ve'd-Dürre: ve bihâmişihî Nefâisü'l-beyân şerhu'l-Ferâidi'l-hisân fî addi âyi'l-Kur'ân**, 3. bs., Kahire, Dâru's-Selâm, 2010/h. 1431.
- **el-Vâfi fî şerhi's-Şâtıbiyye**, 12. bs., Kahire, Dâru's-Selâm, 2017/h. 1438.
- **Şerhu'n-Nazmi'l-Câmi' li-kırâati'l-imâm Nâfi'**, tsh. Mansûr Ahmed, Kahire, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, t.y.
- Kafes, Mahmut: “Arapçada Kelime Oluşturma Yöntemleri ve Arapça'nın Diğer Diller Arasındaki Yeri”, **Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi**, Sayı:XVI, 2006, s. 191-199.
- Kalânîsî, Ebü'l-İzz **İrşâdü'l-mübtedî ve tezkiratü'l-müntehâ fî'l-kırââtî'l-aşr**, thk. Osmân Mahmûd Gazzâl, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007/h. 1428.
- Muhammed b. el-Hüseyn b. Bündâr el-Vâsıtî:

Kitabü'l-Kifâyeti'l-kübrâ fî'l-kırââtî'l-aşr, thk. Cemâluddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru's-Sahâbe li't-Türâs, 2006/1427.
- Kara, Ömer: **Kur'ân Fonetigi: tilâvet sanatı**, Van, Bilge Adamlar, 2012.
- Karaçam, İsmail: **Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma**

- Kâideleri: Mufasssal Tecvid**, 9. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2002.
- Karakılıç, Ali Celâleddin: **Tecvid İlmi: Kur'ân-ı Kerîm Okuma Kâideleri**, 6.bs., Ankara, Kalkan Matbaa San. ve Tic. Ltd. Şti, 2011.
- Karâle, Zeyd Halîl: “el-Hazfû's-savtî fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm diraseten fî hazfî's-savâmit ve esvâtî'l-meddi ve'l-lîn”, **Mecelletü'l-Âdâb (Mentouri Constantine Dergisi)**, C:I, sayı:XI, 2010, s. 121-160.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs **Letâifü'l-işârât li-fünûnî'l-kırâât**, thk. Merkez ed-Şihâbüddîn Ahmed b. Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, C:I-X, Medine, Muhammed b. Ebî Bekr: Mücemme'ü'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafî's-Şerîf, h. 1434.
- **el-Müstetâb fî't-tecvîd:Hidâyetü'l-kurrâ**, thk. es-Seyyid Yûsuf Ahmed, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008/1429.
- **Şerhu'l-Kastallânî ale'l-Mukaddimetü'l-Cezeriyye**, thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, Kahire, Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2009.
- Kaya, Mustafa: **Arap Dili Fonetigi: Ses-Anlam İlgisi**, Erzurum, Eser Matbaası, 2011.
- Kûrânî, Şihâbüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmed b. İsmâîl: **Levâmi'ü'd-dürer şerhu Ferâidi'd-Dürer (fî'l-kırâati's-selâs)**, thk. Nâsır b. Suûd b. Hammûd el-Kassâmî, C:I-II, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2009/1430.
- Kurtubî, Abdülvehhâb b. Muhammed: **el-Mûdih fî't-tecvîd**, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1421.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh **el-Câmi' li-'ahkâmi'l-Kur'ân**, thk. Abdullâh b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilmuhsin et-Türkî, C:I-XXIV, Beyrut, Ebî Bekr: Müessesetü'r-Risâle, 2006/h. 1427.

- Kurtubî, Ebû Abdillâh el-Bedî' fî şerhi'l-kırââtis'seb', thk. Abdülvâhid Muhammed b. Ahmed b. es-Samedî, Dubai, C:I-II, Câizetü Dübey ed-Mütarrif el-Kinânî: Devliyye li'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2016/h. 1437.
- Kutub, Seyyid: Fî Zılâli'l-Kur'ân, 17. bs., C:I-VI, Beyrut: Dâru's-Şürûk, Kahire: Dâru's-Şürûk, h. 1412.
- Leknevî, Ebü'l-Hasenât el-Ecvibetü'l-Fâzıla li'l-Es'ileti'l-'Aşerati'l-Kâmile, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, Mektebü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1984/h. 1404.
- Mâlikî, Ebû Muhammed Şerhu kitâbi't-Teysîr fî'l-kırâât: ed-Dürrü'n-nesîr ve'l-'azbü'n-nemîr, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003/h. 1424.
- Mansûr, Muhammed Hâlid el-Müzhir fî şerhi's-Şâtibiyye ve'd-Dürre, v.d. : Amman, Dâru Ammâr, 2002/h. 1422.
- Mârgînî, İbrâhîm b. Ahmed en-Nücûmü't-tavâli' ale'd-Düreri'l-levâmi' fî asli mukrii'l-Îmâm en-Nâfi', thk. Abdüsselâm Muhammed el-Bekârî, Kazablanka: Merkezü't-Türâsi's-Sekâfi el-Mağribî, Kahire: Dâru'l-Hadîs, 2008/h. 1429.
- Mehdevî, Ebü'l-Abbâs et-Tahsîl li-fevâidi kitâbi't-tafsîl el-câmi' li-'ulûmi't-tenzîl, thk. Muhammed Ziyâd Ahmed b. Ammâr: Muhammed Tâhir Şa'bân, Ferah Nasrî, C:I-VII, Katar, Vizâratü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 2014/h. 1435.
- Şerhu'l-hidâye, thk. Hâzim Saîd Haydar, C:I-II, Riyad, Mektebebetü'r-Rüşd, 1995/1416.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû el-Keşf an vücûhi'l-kırââti's-seb'i ve ilelihâ ve Muhammed Hammûş b. hucecihâ, thk. Abdurrahîm et-Tarhûnî, C:I-II, Kahire, Dâru'l-Hadîs, 2007/h. 1428.
- Muhammed el-Kaysî: er-Riâye li-tecvîdi'l-kırâeti ve tahkîki lafzî't-tilâve, thk. Ahmed Hasen Ferhât, 2. bs., Amman,
-

- Dâru Ammâr, 1984/h. 1404.
- **Kitâbü't-Tebsıra fi'l-kırâati's-seb',** thk. Muhammed Gavs en-Nedvî, 2. bs., Bombay, ed-Dâru's-Selefiyye 1982/h. 1402.
- **Temkînü'l-medd fî âtâ ve âmene ve âdeme ve şibhihi,** thk. Ahmed Hasen Ferhât, Kuveyt, Dâru'l-Erkam, 1984/h. 1404.
- Mersaffî, Abdülfettâh es-Seyyid Acmi: **Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî,** C:I-II, Medine, Dâru'l-Fecri'l-İslâmiyye, 2001.
- Mes'ûd, Cübrân: **er-Râid: Mu'cemün lügaviyyün asriyyün,** Beyrut, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992.
- Mevsilî, Ebû Abdillâh **Şerhu Şu'le ale's-Şâtibiyye,** Kahire, el-Muhammed b. Ahmed b. Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türâs, 1997/h. 1418.
- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. el-Hüseyn: **Müfredatü Kırâati İbn Kesîr el-Mekkî,** thk. Hâlid Ahmed el-Meşhedâni, Dimaşk, Dâru Sa'diddin, 2007/1427.
- Middân, Cevriyye: **Devru'l-iştikâk fî vad 'i'l-musdalahât: Mu'cemu musdalahâti'l-hâsibâti'l-iliktrûniyye nemûzecen,** Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2016.
- Muaddel, Mûsâ b. el-Hüseyn b. İsmâîl el-Hüseynî el-Mısrî: **el-Câmi' li'l-edâi Ravdatu'l-Huffâz,** thk. Hâlid Hasen Ebû'l-Cûd, C:I-III, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2015/h. 1436.
- Muhallilâtî, Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân: **Şifâu's-sudûr bi-zikri kırâati'l-eimmeti's-seb'ati'l-büdûr,** thk. Fergalî Seyyid Arabâvî, İsmailiye (Mısır), Mektebetü'l-İmâmi'l-Buhârî, 2015/h. 1436.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim: **Mu'cemu huffâzi'l-Kur'ân: abra't-târih,** C:I-II, Beyrut, Dâru'l-Cîl, 1992.
- Murâdî, Ebû Muhammed **el-Müfîd fî şerhi 'Umdeti'l-mücîd fî'n-nazmi**

- Bedrüddîn Hasen b. Kâsım **ve't-tecvîd**, thk. Cemâl es-Seyyîd er-Rufâî, Kahire, b. Abdillâh b. Alî: Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, t.y.
- Mübârakî, Yahyâ b. Alî: "Zâhîratü'l-medd fi'l-edâi'l-Kur'âniyyi: Dirâse savtiyye li'l-müddeti'z-zemeniyye li'l-meddi'l-ârizi li's-sükûni", **el-Câmiatü'l-İslâmiyye**, Sayı:CXX, h. 1423, s. 393-458.
-
- "Zâhîratü'l-meddi fi'l-edâi'l-Kur'âniyyi: Dirâse Tatbîkiyye fi'l-müddeti'z-zemeniyyeti'l-meddi'l-fer'ıyyi bi-sebebi'l-hemzi", **Mecelletü Câmiati Ümmi'l-Kurâ**, Sayı:XV, 1997/h. 1417, s. 78-178.
- Müberrid, Ebü'l-Abbâs **el-Muktedab**, thk. Muhammed Abdülhâlık Azîme, Muhammed b. Yezîd b. C:I-IV, Beyrut, Âlemü'l-Kütüb, t.y.
- Abdilekber b. Umeyr el-Ezdî es-Sümâlî:
- Müs'adî, Ömer b. İbrâhîm **el-Fevâidu'l-müs'adiyye fî halli'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Cemâl es-Seyyid Rifâî, Mektebetü Evladi's-Şeyh li't-Türâs, Mısır 2005.
- b. Alî:
- Nasr, 'Atıyye Kâbil: **Ğâyetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd**, Riyad, Mektebetü'l-Hameyn, h. 1409.
- Neccâr, Eşvâk Muhammed **Fâiliyyetü'l-ihâi's-savtî fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İrbid, Âlemü'l-Kütübi'l-Hadîs, 2018.
- İsmâîl:
- Neşşâr, Ebû Hafs **el-Bedru'l-münîr fî kırâati Nâfi' ve Ebî 'Amr ve'bni Kesîr**, thk. el-Muhtâr Ahmed Deyre, Sirâcüddîn Ömer b. Trablus, Cem'ıyyetü'l-Da'veti'l-İslâmiyye el-Muhammed b. Alî: Âlemiyye, 2003.
-
- el-Büdûru'z-zâhire fî'l-kırâati'l-'aşri'l-mütevatîre**, thk. Ahmed Îsâ el-Ma'sarâvî, 2. bs., C:I-IV, Dimaşk, Dâru'n-Nevâdir, 2011/h.1432.
-
- et-Teyşîru'l-ahîr fî kırâati'l-imâm Abdillâh b. Kesîr, el-Câmi' fî kırâati'l-imâm Nâfi', Tırâzu'l-**

- ‘**alemeyn fî hukmî’l-istifhâmeyn**, thk. Muhammed Beşîr Mercân eş-Şâfî, Kahire, ‘İlmü’l-İhyâi’t-Türâs ve’l-Hidmâti’r-Rakmiyye, 2017/h. 1438.
- Nüveyrî, Ebü’l-Kâsım **Şerhu’d-Dürreti’l-mudîyye fî’l-kırââti’s-selâsi’l-mervîyye**, thk. Cemâlüddîn Muhammed Şeref, Tanta, Dâru’s-Sahâbe li’t-Türâs, t.y.
- Muhammed b. Muhammed **Şerhu Tayyibeti’n-Neşr fî’l-kırââti’l-‘aşr**, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Sa’d Baslûm, C:I-II, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 2003/h. 1424.
- b. Muhammed Alî: **Ta’lim Tecvid ve Kiraat**, 4.bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- **“Kıraat Edebiyatında ve Tedrisatında Manzum Eser Geleneği: Hırzu’l-Emânî Örneği”**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Pakdil, Ramazan: **“Kıraat İlminde İsnad Meselesi”**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Pilgir, Eren: **Cühdü’l-mukill**, dirase ve thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2001/h. 1422.
- Pilgir, Muhammed: **Tehzîbü’l-Kırâât**, thk. Hâlid Abdusselâm Berakât, Dımaşk, Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, 2012/h. 1433.
- Saçaklızâde Mehmet **Sünenü Saîd b. Mansûr**, thk. Sa’d b. Abdillâh b. Abdilazîz Âl Humeyyid, C:VIII, Riyad, Dâru’s-Sümeiyî, 1997/h. 1417.
- Efendi, Muhammed b. Ebî **el-Cem’u’s-savtiyyü’l-evvel li’l-Kur’âni’l-Kerîm:el-Mushafu’l-mürettel**, 2. bs., Kahire, Dâru’l-Meârif, 1978.
- Bekr el-Mar‘aşî: -----
- Saîd b. Mansûr, Ebû Osmân **el-Cem’u’s-savtiyyü’l-evvel li’l-Kur’âni’l-Kerîm:el-Mushafu’l-mürettel**, 2. bs., Kahire, Dâru’l-Meârif, 1978.
- Saîd b. Mansûr b. Şu‘be el-Horasânî: -----
- Saîd, Lebîb: -----

- Sâlim, Muhammed İbrâhîm Muhammed: **Ferîdetü'd-dehr fî cem'î ve te'sîli ve tahrîri'l-kırââtî'l-aşri an tarîki Tayyibeti'n-Neşr**, 3. bs., C:I-IV, Kahire, Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 2017/1438.
- Sarı, Mehmet Ali: **Kur'ân-ı Kerîm'i Güzeli Okuma Tekniği ve Kuralları**, y.y., t.y.
- Sarıkaya, Muammer: "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu", **Bilimname**, Sayı:I, 2004, s. 117-131.
- Saylan, Nesrişah: "Vakf/Vasl Halinde "Yâ" Harfinin İsbâtı Veya Hazfî Üzerine Bir İnceleme", **Marife Dini Araştırmalar Dergisi**, C:IXX, Sayı:I, 2019 (Yaz), s. 45-66.
- Sehâvî, Alemüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdissamed: **'Umdetü'l-müfîd ve 'uddetü'l-mücîd fî ma'rifeti't-tecvîd, (Cemâlû'l-kurrâ' ve kemâlû'l-ikrâ'**, thk. Abdülkerîm ez-Zübeydî, C:I-II, Beyrut, Dâru'l-Belâga, 1993/h. 1413 içinde).
- **Cemâlû'l-kurrâ' ve kemâlû'l-ikrâ'**, thk. Abdülkerîm ez-Zübeydî, C:I-II, Beyrut, Dâru'l-Belâga, 1993/h. 1413.
- **Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-Kasîd**, thk. Mevlây Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî, C:I-IV, Riyad, Mektebetü'r-Rüşd, 2002/h. 1423.
- Seîdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ca'fer b. Muhammed er-Râzî: "Kitâbü't-Tenbîh ale'l-lahni'l-celiyyi ve'l-hafiiyyi", thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, **Mecelletü'l-Mücemme'i'l-İlmi'l-'Irâkî**, C:XXXVI, 1985, s. 240-287.
- **Kitâbün fîhi mekâdîru'l-meddât: bi'htilâfi'l-kırââtî ve hudûdi'n-nutki bihâ**, thk. Halef Hüseyin Sâlih el-Cübûrî, İstanbul: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, Lübnan: Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2018/h. 1439.
- Semânûdî, Mansûr b. 'Îsâ b. **Tuhfetü't-tâlibîn fî tecvîdi kitâbi Rabbi'l-âlemîn**,

- Gâzî el-Ensârî: thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed, Amman, Dâru Ammâr, 2008/h. 1429.
- Semennûdî, İbrâhîm Alî Şehhâte: **Câmi‘u’l-hayrât fî tecvîd-i ve tahrîr-i evcûhi’l-kırâât**, “Leâliu’l-beyân fî tecvîdi’l-Kur’ân”, yay. haz. Yâsir İbrâhîm el-Mezrûî, Kuveyt, Kıtâ‘u’l-Mesâcid, Meşrûu Riâyeti’l-Kur’âni’l-Kerîm fî’l-Mesâcid, 2007/h. 1428.
- Serakustî, Ebü’t-Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saîd: **el-‘Unvân fî’l-kırââtî’s-seb’**, thk. Züheyr Zâhid, Halîl el-‘Atıyye, 2. bs., Beyrut, Âlemü’l-Kütüb, 1986/h. 1406.
- **el-İktifâ’ fî’l-kırââtî’s-seb’i’l-meşhûra**, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, Dimaşk, Dâru Nînevâ, 2005/1426.
- Seyfüddîn b. Atâillâh, el-Fedâlî el-Mısırî el-Basîr: **el-Cevâhiru’l-mudıyye ale’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye**, thk. İzzet bintü Hâşim Mu‘înî, Riyad, Mektebetü’r-Rüşd, 2005/h. 1426.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr ‘Amr b. Osman b. Kanber: **el-Kitâb: Kitâbü Sîbeveyhi**, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, C:I-V, Kahire, Mektebetü’l-Hancî, t.y.
- Sibtu’l-Hayyât, Ebû Muhammed Abdullâh b. Alî b. Ahmed el-Bağdâdî: **Kitâbü’l-Mübhic fî’l-kırââtî’s-semân ve kırâati’l-A‘meş ve’bni Muhaysin**, thk. Hâlid Hasen Ebü’l-Cûd, C:I-II, Kahire: Dâru ‘İbâdî’r-Rahmân, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012/h. 1433.
- Süheylî, Ebü’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh: **Netâicü’l-fiker fî’n-nahv**, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Beyrut, Dâru’l-Kütübî’l-‘İlmiyye, 1992/h. 1412.
- Süveyd, Eymen Rüşdî: **Ebhâsün tecvîdiyye**, Dimaşk, Dâru’l-Gavsânî li’d-Dirâsâti’l-Kur’âniyye, 2006/1427.
- **en-Nûru’l-mübîn fî tecvîdi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, haz. Meysûn Ahmed Râtib Dehmân, 5. bs., Dimaşk, Dâru’l-Efnân, t.y.

- **es-Selâsilü'z-zehebiyye bi'l-Esânîdi'n-Neşriyye min şüyûhî ile'l-hazreti'n-nebeviyye**, Cidde, Dâru Nûri'l-Mektebât, 2007/h. 1428.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl **Şerhu kasîdeti'l-imâm Ebi'l-Kâsım eş-Şâtıbî**, Celâlüddîn Abdurrahmân b. yay. haz. Abdullâh b. Abdirrahmân, Muhammed b. Ebî Bekr: Fevzân el-Ömer, Riyad, Dâru'l-‘Âsime, 2007/h. 1428.
- Şâtıbî, Ebû Muhammed **Metnü's-Şâtıbiyye**, tsh. Muhammed Temîm ez-Kâsım b. Fîrruh b. Halef er-Ruaynî: Zu'bî, 5. bs., Dimaşk, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2010/h. 1431.
- Şehrezûrî, Ebü'l-Kerem el- **el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırââtî'l-aşri'l-bevâhir**, Mübârek b. el-Hasen b. thk. Osmân Gazzâl, C:I-III, Kahire, Dâru'l-Hadîs, Ahmed b. Alî: 2007/1428.
- Şen, Mustafa: “Keyfiyet, Ölçü ve Problem Açısından Tecvid İlminde Medde Yeni Bir Bakış Denemesi”, **Ekev Akademi Dergisi**, C:XIX, Sayı:LXIII, 2015 (Yaz Dönemi), s. 213-230.
- Şeyhizâde, Muhammed **el-Virdü'l-müfid fî şerhi't-tecvîd**, İstanbul, Es'ad el-Hüseynî: Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniyye, t.y.
- Şükrî, Ahmed Hâlid v.d. : **el-Münîr fî ahkâmi't-tecvîd**, 22. bs., Amman, Cem'iyetü'l-Muhâfaza ale'l-Kur'âni'l-Kerîm, 2013/1433.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım **el-Mu'cemü'l-kebîr**, thk. Muhammed el-Asyûtî, Süleymân b. Ahmed b. C:I-XI, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2007/h. Eyyûb: 1428.
- Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr **Tefsîru't-Taberî: Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân**, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Türkî, Muhammed b. Cerîr b. C:XXVI, Riyad, Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003/h. Yezîd: 1424.
- Tâşköprizâde, 'İsâmüddîn **Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye**, thk. Ebü'l-Hayr Ahmed b. Muhammed Sîdî Muhammed Muhammed el-Emîn,

- Mustafa b. Halîl: Medine, Mücemmeu'l-Melik Fehd li Tıbbâti'l-Mushafi's-Şerîf, 2001/h. 1421.
- Temel, Nihat: **Kırâat ve Tecvîd Istılahları**, 2. bs., İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009.
- Tetik, Necati: **Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları-IV**, "Kırâat Eğitiminin Dünü, Bugünü, Yarını ve Kırâat Eğitiminde Meslekler", İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 147-167.
- "Ses ve Anlam İlişkisi Bakımından Kur'ân ve Kırâat", Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi-Kur'ân ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik-Sempozyumu, 17-18 Mayıs 2001, s. 297-312.
- Tîbî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Bedrüddîn: "et-Tenvîr fî mâ zâdehü'n-Neşr ale'l-Hırzi ve't-Teysîr li'l-eimmeti's-seb'ati'l-büdûr", thk. Abdülazîz b. Süleymân b. İbrâhîm el-Müzeyyenî, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Medine, el-Câmiatü'l-İslâmiyye, h. 1426-1427.
- Ubeydî, Raşîd **Mu'cemü's-savtiyyât**, Bağdat, Dîvânü'l-Vakfî's-Sünnî Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtî'l-İslâmiyye, 2007/h. 1428.
- 'Ukberî, Ebü'l-Bekâ' **İmlâu mâ menne bihi'r-Rahmân min vücûhi'l-i'râb ve'l-kırâat fî cemû'l-Kur'ân**, thk. İbrâhîm Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh: Atve Avad, C:I-II, Kahire, Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1961/h. 1380.
- Ünlü, Demirhan: **Kur'ân-ı Kerîm'in Tecvidi**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed: **et-Tefsîru'l-Basît**, thk. Abdullâh b. İbrâhîm er-Reys, Abdurrahmân b. Abdilcebbâr b. Sâlih Hevsâvî, C:XXV, İskenderiye, Dârul-Musavviru'l-

‘Arabî, 2013.

Vâsıtî, Alî b. Ebî Muhammed ed-Dîvânî: **Kırâatü’l-imâm Nâfi‘ el-Medenî: bi’r-rivâyeteyni’l-meşhûrateyni anh**, thk. Üsâme b. Abdilvehhâb el-Hayyânî, Mehdî b. el-Vennâs ed-Dehîm, Dubai, Câizetü Dübey ed-Devliyye li’l-Kur’ânî’l-Kerîm, 2019/h. 1440.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi: **Hak Dini Kuran Dili**, Genel Koordinatör: Mehmet Emin Özafşar, C:I-XIII, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.

Yûsufefendizâde, Abdillâh b. Muhammed b. Yûsuf b. Abdillâh: **Risâletü’l-meddât**, thk. İbrâhîm Muhammed el-Cürmî, Amman, Dâru Ammâr, 2000/h. 1420.

Zebîdî, Ebü’l-Feyz Muhammed el-Mürtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdîrrezzâk: **Tâcü’l-‘arûs min cevâhiri’l-Kâmûs**, thk. İbrâhîm et-Terzî, C:I-XXV, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, 1975.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân: **Ma‘rifetü’l-kurrâi’l-kibâr ale’t-tabakâti ve’l-a’sâr**, thk. Tayyar Altıkulaç, C:I-IV, Beyrut, Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003/1424.

Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Suneykî el-Hazrecî: **Şerhu’l-Mukaddimeti’l-Cezeriyye fî ‘ilmi’t-tecvîd: ed-Dekâiku’l-muhkeme**, thk. Ebü’l-Hasen Muhyiddîn el-Kürdî, 4. bs., Dimaşk, Mektebetu’l-Gazzâlî, 1992/h. 1412.

Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım el-Fâik fî ğarîbi’l-hadîs, thk. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrâhîm, Ali Muhammed el-Bicâvî, C:I-II, Kahire, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, 1947/h. 1366.

el-Keşşâf an hakâiki gavâmidi’t-tenzîl ve uyûni’l-ekâvîl fî vücûhi’t-te’vîl, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Alî Muhammed Muavvaz, Fethî

Abdurrahmân Ahmed Hicâzî, C:I-VI, Riyad, Mektebetü'l-'Ubeykân, 1998/h. 1418.

İnternet Kaynakları

- “Düzeltilme İşaretinin (Çevrimiçi)
Kullanım <https://www.cokbilgi.com/yazi/duzeltme-isaretinin-kullanim-ozellikleri/>, 25 Mart 2019.
Özellikleri”:
“Hala ve hâlâ kelimelerinin (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr>, 25 Mart 2019.
anlamı”:
Amûş, Hulûd: “Devru'l-iştikâk fî tevlîdi'l-musdalahi'l-ilmî fî't-türâsi'l-'Arabiyyi”, (Çevrimiçi)
<http://www.arabacademy.gov.sy/uploads/conferences/conference3/16.pdf>, 25 Mayıs, 2019, s. 1-53.
Süveyd, Eymen Rüşdî: “el-İhtilâfât fî tatbîki evcûhi'l-kırâât”, (Çevrimiçi)
<https://mushaflariinceleme.diyanet.gov.tr/Documents/Eymen%20R%C3%BC%C5%9Fdi%20SVEYD.pdf>, 01 Aralık 2020. (İstanbul, Uluslararası II. Kiraat Sempozyumu, 2017, s. 1-22.)
Ünal, Hayri: “Tecvid Dersleri (Medd-i Munfasıl ve Medd-i Muttasıl)”, (Çevrimiçi)
<https://www.youtube.com/watch?v=g0Uo-Dj4oE8>
20 Mart 2021.

ÖZGEÇMİŞ

2005-2011 yıllarında İstanbul Ü. İlahiyat Fakültesi'nde lisans eğitimi aldı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı'nda "Kıraat İlminde İsnad Meselesi" adlı teziyle yüksek lisans eğitimini tamamladı. Bunun yanında 2001-2015 yıllarında Ulusal ve Uluslararası Kur'an-ı Kerim yarışmalarında birincilikler elde etti. İş hayatına başladığı 2005 yılı Ekim ayından 2013 yılı Kasım ayına kadar Diyanet İşleri Başkanlığında İmam-Hatip ve Müezzin-Kayyım olarak görev yaptı. Bu tarihten 2018 yılı Şubat ayına kadar Kırklareli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana Bilim Dalı bünyesinde Araştırma Görevlisi olarak görev ifa etti. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi kadrosunda 2018 yılı şubat ayından beri görev yapmaktadır.